

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის
სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

ქვეყნის სიყვარულში განვლილი წლები

აკადემიკოს როინ მეტრეველის დაბადებიდან
სამოცდათხუთმეტი წლისადმი მიძღვნილი კრებული

გამომცემლობა არტანუჯი

თბილისი 2014

კრებულში წარმოდგენილია მასალები, რომელიც წარმოაჩენს საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის პროფესორის, საქართველოს ეროვნულ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის, აკადემიკოს როინ მეტრეველის საზოგადოებრივ-სამეცნიერო და პედაგოგიურ მოღვაწეობას.

კრებული შეადგინეს:

პროფესორებმა სერგო ვარდოსანიძემ და ვახტანგ გურულმა, ისტორიის დოქტორმა ლევან ჯიქიამ

რედაქტორი:

პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე

ISBN 978-9941-445-75-0

© გამომცემლობა არტანუჯი.

სარჩევი

წინასიტყვა	7
------------------	---

ღვანელი

ჯაბა სამუშია

როინ მეტრეველი (ცხოვრება და მოღვაწეობა)	11
---	----

ვახტანგ გურული

რექტორი.....	39
--------------	----

ემილ კოპალიანი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი XX საუკუნის 90-იან წლებში	43
--	----

ბოჩა საითიძე

საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე.....	61
--	----

გურამ ლორთქიფანიძე

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულ აკადემიაში.....	67
--	----

ვახტანგ გურული

ქართულ ენციკლოპედიაში	78
-----------------------------	----

ვახტანგ სართანია

ღირსეულად განვლილი წლები	92
--------------------------------	----

მერაბ ბერიძე

როინ მეტრეველი და სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	97
---	----

სერგო ვარდოსანიძე

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მკვლევარი	103
---	-----

ნათელა ვარნაძე

აკადემიკოს როინ მეტრეველის ერთი ეტიუდი წყაროთმცოდნის თვალით.....	110
---	-----

ძემთავან ნაღირაძე

ნაშრომები ისტორიული მეცნიერების ისტორიაში.....	121
--	-----

ზურაბ პაპასძირი

ერთიანი საქართველოს ისტორიის მკვლევარი.....	135
---	-----

მიხეილ ძავთარიძე

„ქართლის ცხოვრების“ გამომცემელი	164
---------------------------------------	-----

ლევან ჯიქია

რედაქტორი	169
-----------------	-----

ნინო შიოლაშვილი

შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიოგრაფიის ქრონოლოგიის საკითხები	183
---	-----

ნიკო ჯავახიშვილი

ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი.....	195
---	-----

კოლეგები და მეგობრები

ოთარ ჯაფარიძე

ღირსეული მოღვაწე	207
------------------------	-----

ანზორ ხელაშვილი

ბატონი როინი, განუმეორებელი რექტორი	209
---	-----

ვლადიმერ პაპავა

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი – მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე.....	214
---	-----

აპოლონ სილაბაძე

ფიგურა	216
--------------	-----

ვახტანგ გურული

„დიდთა საქმეთა“ შემოქმედი.....	221
--------------------------------	-----

ვაჟა ლორთქიფანიძე

მისი ცხოვრება ყოველთვის მღელვარე მოვლენებით იყო აღსავსე..... 224

ზურაბ პაპასძირი

კაცი – თანადგომის იშვიათი უნარით აკადემიკოსი

როინ მეტრეველი..... 227

გია ჯოხაძე

ორი გონების შეხვედრა..... 256

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

უნივერსიტეტში 1990-2003 წლებში განხორციელებულ სიახლეთა

სტატისტიკა..... 262

როინ მეტრეველის შრომების ბიბლიოგრაფია (1959-2013) 289

ლექსში გამოსატული სიყვარული.....321

ამონარიდები როინ მეტრეველის შესახებ (სხვადასხვა წიგნსა

და ჟურნალ-გაზეთში გამოყენებული მასალებიდან).....337

წინასიტყვა

აკადემიკოს როინ მეტრეველის, როგორც ისტორიკოსის დებიუტი XX საუკუნის 60-იან წლებში შედგა, როდესაც მან თავისი მეცნიერ-ხელმძღვანელის, პროფესორ შოთა მესხიას რჩევით, თანაკურსელ შოთა ბადრიძესთან ერთად, გამოაქვეყნა საინტერესო მონოგრაფია აკადემიკოს ექვთიმე თაყაიშვილის შესახებ. თუ კარგად გავიაზრებთ პოლიტიკურ ვითარებას რომელიც იმ დროს განსაზღვრავდა, ექვთიმე თაყაიშვილის როგორც ღირსეული ქართველი მამულიშვილის ღვანლის წარმოჩენა, მოქალაქეობრივი გმირობა იყო. ამის შემდეგ, მიუხედავად იმისა, რომ ბატონ როინს როგორც კომკავშირულ, ასევე პარტიულ ელიტაში წამყვანი ადგილი ეკავა, არასოდეს უთქვამს უარი მეცნიერულ და პედაგოგიურ საქმიანობაზე და მუშაობდა საქართველოს ისტორიის ისეთ პრობლემატიკაზე, რომელიც ოფიციალური იდეოლოგიური დოგმებით დახუშმლული ისტორიოგრაფიისათვის არააქტუალურად მიიჩნეოდა. ინტერნაციონალიზმისა და „კომუნიზმის გაშლილი მშენებლობის“ პერიოდში დავით აღმაშენებლის, თამარის ეპოქაზე, საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ისტორიის ფართო ფენებისათვის გაცნობა კარგად აჩვენებს როინ მეტრეველის, როგორც ისტორიკოსისა და მამულიშვილის სახეს.

ბატონი როინის დიდი ძალისხმევით შესაძლებელი გახდა ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მრავალტომეულის გამოცემა. ბატონი როინი ბრძანდება უმაღლესი სკოლის გამოჩენილი ორგანიზატორი. იგი 1985-1990 წლებში სათავეში ედგა ა. ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიურ უნივერსიტეტს, ხოლო 1991-2004 წლებში ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, რომელიც საქართველოს ისტორიის ურთულეს და ტრაგიკულ წლებში იყო მეცნიერული წარმატებებისა და სიმშვიდის ერთადერთი ოაზისი. როინ მეტრეველის როგორც მეცნიერის ორგანიზატორული თვისებები კარგად წარმოჩინდა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის

თანამდებობაზე. ბატონი როინი საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის პროფესორი და ისტორიის მიმართულების ხელმძღვანელია. უნივერსიტეტი ულოცავს ღირსეულ მამულიშვილს საიუბილეო თარიღს და მადლიერების ნიშნად უძღვნის აღნიშნულ კრებულს.

პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე

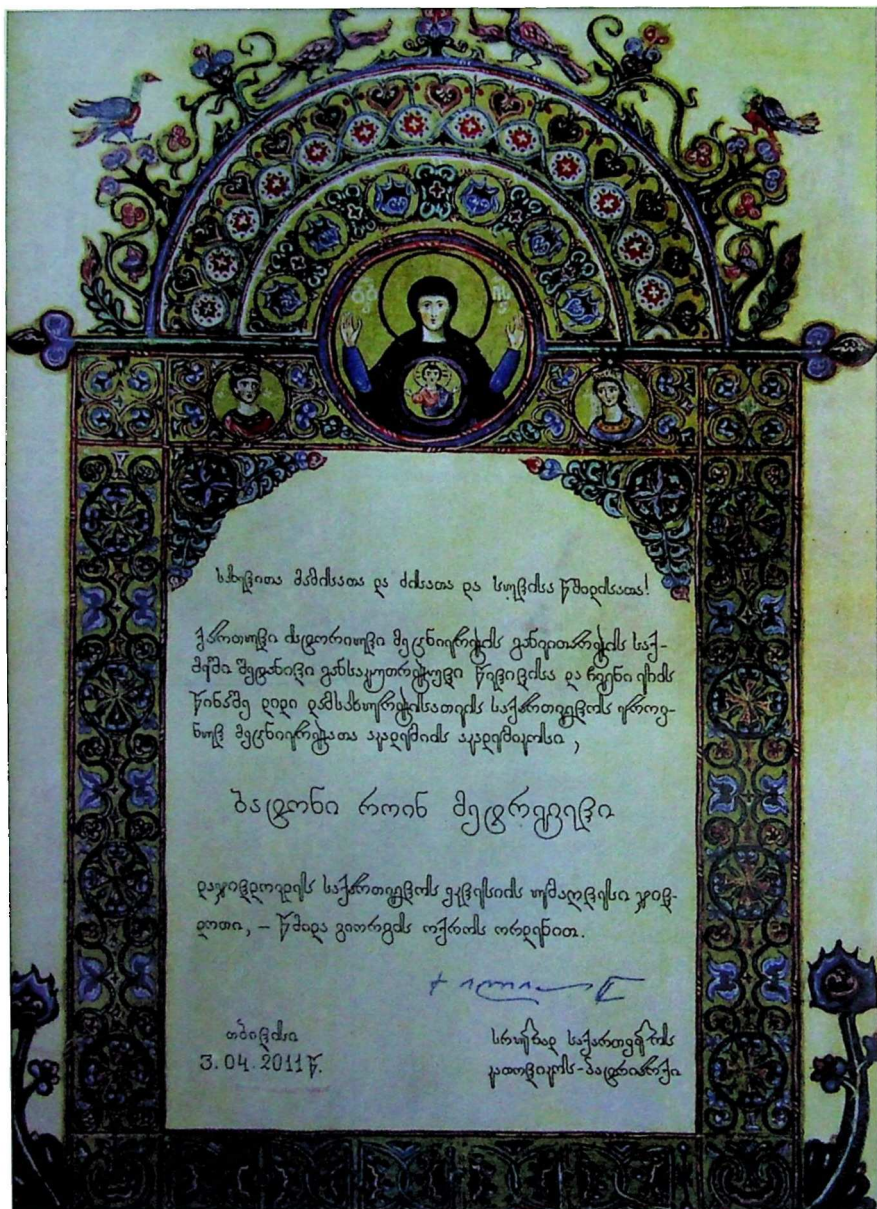
საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია
პირველწოდებულის სახელობის ქართული
უნივერსიტეტის რექტორი

დავით აღმაშენებლის
სახელობის ეკლესია
უნივერსიტეტის
ეზოში. 1995 წ.

ტაძარი ეს
წმიდისა დავით
აღმაშენებლისა
აშენდა და მოიხატა
სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია
მეორის ლოცვა-
კურთხევით.
ქრისტე ღმერთო, შეუნდვენ
ცოდვანი მონათა
შენთა:
უნივერსიტეტის
რექტორს როინ
მეტრეველს,
ამა ტაძრის
წინამძღვარს
დეკანოზ
მიქაელ
წურწუმას,
მხატვარს
ამირან გოგლიძეს
და ძეთა მისთა:
ანტონს და ლევანს,
ამენ.

ქტიტორული წარწერა
დავით აღმაშენებლის
სახელობის ტაძრის
(თსუ) კედელზე

სამეფოთა მამისათა და ძმისათა და სოფლისა წმინდისათა!

ჴართუნი ძაღთარიჲნი მეცნიორისა განვითარებისა სან-
ძეშა შუგანისი განსაკუთრებული წიგნისა და წიგნი ღმრ-
წინაჲ დიდი დამახურობისათვის სანთოვლისა ორთ-
ხელს მეცნიორისა აკადემიის აკადემიკოსი,

ზაფრონი როინ მეტრეველი

დაჯილდოვების სანთოვლის გაცემისა უმაღლესი პრე-
ზიდი, – წმიდა ვითარების სწავლის სწავლის.

† 1000

თბილისი
3.04.2011 წ.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

დავანახი

როინე მეტრეველი

(ცხოვრება და მოღვაწეობა)

ჯაბა სამუშია

1972 წლის ნოემბერში „ლიტერატურნაია გაზეტამ“ დაბეჭდა ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, ა. იაკოვლევის საკმაოდ ვრცელი წერილი სა-თაურით «Против антиисторизма». სტატიაში, პარტიული იდეოლოგიის პოზიციიდან, მკაცრად იყო გაკრიტიკებული მწერალთა და მეცნიერთა ის ჯგუფი, რომელთა შემოქმედებაში ეროვნული მოტივები ჭარბოდა. ქართველ ისტორიკოსთაგან ამ წერილში „მოხვედრის პატივი“ რ. მეტრეველსა და უ. სიღამონიძეს ხვდათ. აი, რას წერდა ავტორი თამარ მეფისადმი მიძღვნი-ლი რ. მეტრეველის ერთი სტატიის გამო: «Когда нарочито идеализируется прошлое, да еще при нечетких социальных позициях, возникает неле-пый спор, чей царь лучше, а заслуги тех или иных деятелей доводятся до превосходных степеней. Один пример из статьи, опубликованной в журнале «Литературная Грузия...» (№ 8, 1970). და აქ, ა. იაკოვლევს მო-ჰყავს საკმაოდ დიდი ციტატა რ. მეტრეველის სტატიიდან „ქვეყნის თვალი, მზისა დარი...“ (თამარ მეფის სახე ხალხურ შემოქმედებაში) იმის საილუს-ტრაციოდ, თუ რაოდენ გადაჭარბებულადაა შეფასებული თამარ მეფის მოღვაწეობა. მაგრამ ეს კიდევ არაფერი. ოდნავ ქვემოთ ა. იაკოვლევი უკვე მთელი სერიოზულობით მიუთითებს იმ „დიდ ცოდვაზე“, რომელიც ამ სახის ნაციონალური მიმართულების სტატიებს მოაქვთ საბჭოთა რეჟი-მისათვის. «Надо ли доказывать, что всякая гиперболизация в подобных делах может стать одной из отправных точек для оживления наци-оналистических предрассудков. Правомерно поэтому, что эти прояв-ления получили соответствующую оценку со стороны партийных орг-анизаций республики». აღნიშნულ სტატიაში ავტორმა შეფარვით კიდევ ერთხელ „კბილი გაჰკრა“ რ. მეტრეველის სამეცნიერო მოღვაწეობას.

ამჯერად, მან დავით აღმაშენებლის იდეალიზაცია დაგმო. «Подобные мотивы идеализации можно заметить и в некоторых публикациях о Тимуре, царе Давиде... Непомерное любование прошлым неизбежно сглаживает классовые противоречия в истории того или иного народа, затушевывает противоположенность и непримиримость прогрессивных и реакционных тенденций притупляет бдительность в современной идеологической борьбе».

ბუნებრივია, ეს წერილი ერთი და ორი დღის მანძილზე არ იწერებოდა. როგორც ჩანს, ავტორი, რომელიც იმხანად საკავშირო ცეკას იდეოლოგიური განყოფილების უფროსის მოადგილე იყო, საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე აგროვებდა მასალას თავისი სტატიისათვის. ჩვეულებრივ, ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორის კრიტიკული წერილისათვის პასუხის გაცემა საკმაოდ ადვილი საქმე იყო, მაგრამ, როცა ეს დოქტორი, იმავედროულად, ქვეყნის იდეოლოგიის წარმმართველი დასის წევრი გახლდათ, უკვე ნათელი იყო, რომ ეს არ უნდა ყოფილიყო ჩვეულებრივი მეცნიერული პაექრობა. დღეისათვის, თითქმის ორმოცი წლის შემდეგ, როდესაც აანალიზებ იაკოვლევის „ნააზრევს“, გრძნობ, რომ ეს იყო შეკვეთით შექმნილი პოლემიკური სტატია, ყოველ შემთხვევაში, რამდენიმე პიროვნება ამ სტატიაში „ზემოდან“ დაკვეთით მოხვდა. კოსმოპოლიტი, ინტერნაციონალიზმის მქადაგებელი კომუნისტური რეჟიმისათვის ნაციონალიზმი დასაგმობი იყო, მით უმეტეს, თუ ნაციონალიზმს რესპუბლიკის პარტიული ორგანიზაციის ერთ-ერთ პერსპექტიულ ლიდერს დააბრალებდი. ეს სტატია კონტექსტიდან ამოგლეჯილად არ უნდა იქნეს შესწავლილი. მას თავისი წინაპირობა ჰქონდა.

1972 წლის სექტემბერში საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივნად მოვიდა ედ. შევარდნაძე. საქართველოში ბევრს საუბრობდნენ, რომ ყოფილ პარტიულ ლიდერს ვასილ მჟავანაძეს თავისი ფავორიტი ჰყავდა როინ მეტრეველის სახით. ამის თაობაზე მჟავანაძეს რამდენიმე არაოფიციალურ შეხვედრაზეც ალუნიშნავს. რ. მეტრეველი ამ დროს 33 წლის იყო. დაცული ჰქონდა დისერტაცია საქართველოს ისტორიაში, ავტორი იყო რამდენიმე წიგნის, ხელმძღვანელობდა პარტიის ცეკას ყველაზე დიდ განყოფილებას, იყო ბიუროს წევრობის კანდიდატი. მისი კანდიდატურა მისაღები იყო საზოგადოების დიდი ნაწილისათვის. მაგრამ ყველაფერი მოსკოვში გადაწყდა და ცენტრმა რესპუბლიკის ხელმძღვანელად ედ. შევარდნაძე დანიშნა. ამ უკანასკნელმა პირველ მდივნად მოსვლისთანავე, რამდენიმე დღეში, როინ მეტრეველი თანამდებობიდან გაათავისუფლა. მაგრამ ბრძოლა ამით არ დასრულებულა. ახალ ხელმძღვანელს

პოლიტიკური მოწინააღმდეგისათვის „თავისი ადგილი უნდა მიეჩინა“. ამ დროს იწერება იაკოვლევის სტატია და იქ საკმაოდ დიდი ადგილი ეთმობა რ. მეტრეველის შემოქმედებას. იგი „ნაციონალისტად“, მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეებისა და პარტიის კურსის უხეშ დამრღვევად გამოიყვანეს. 1974 წლის 8 თებერვალს გაზ. „კომუნისტში“ დაიბეჭდა ედ. შევარდნაძის გამოსვლა საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო ორგანიზაციის XXXV კონფერენციაზე.

„წინათ რესპუბლიკის იდეოლოგიურ ცხოვრებაში იყო ფაქტები, – აღნიშნა მან, – როცა პოპულარიზაციას უწევდნენ საქართველოს ისტორიაზე ანტიმარქსისტულ შეხედულებებს, აზვიადებდნენ მეფეებისა და დედოფლების როლს, იყო ფეოდალური საქართველოს კულტი და სხვა.

ბევრ მეცნიერულ შრომაში საქართველოს ისტორიის მრავალი საკითხის მცდარ გაშუქებას, წარსულის იდეალიზაციის ზოგიერთ ტენდენციას ყურადღებას აქცევს სკკპ ცენტრალური კომიტეტი თავის დადგენილებაში თბილისის საქალაქო კომიტეტის შესახებ. ასეთი შეცდომები იყო არა მარტო რიგით მეცნიერთა, არამედ ცალკეულ ხელმძღვანელ პარტიულ მუშაკთა შრომებშიც. მათ შორის სცოდნოდა ცენტრალური კომიტეტის წევრი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილე ამხ. მეტრეველი.

პარტიულმა აქტივმა იცის, რომ იგი გაკრიტიკებული იყო სრულიად საკავშირო თათბირების ტრიბუნებიდან, შემდეგ იგი გააკრიტიკა ცენტრალურმა პრესამ. ცენტრალური პრესის ეს სტატიები ითარგმნა და გამოქვეყნდა ქართულ პრესაში. ამხ. მეტრეველის კრიტიკა ამას წინათ კვლავ გაისმა საკავშირო ტრიბუნიდან. ბუნებრივია, ისმება კითხვა: როგორ უყურებს ამ კრიტიკას თვითონ ავტორი?

იგი დუმს. იგი უბრალოდ უგულებელყოფს კრიტიკას, რაც მიუტევებელია არა მარტო ცენტრალური კომიტეტის წევრისათვის, არამედ ყოველი რიგითი კომუნისტისთვისაც. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ამხ. მეტრეველი სერიოზულად არ ეკიდება პარტიული ცხოვრების ელემენტარულ ნორმებს. სხვაგვარად რით უნდა ავხსნათ პარტიული კრიტიკის უგულებელყოფა? ასე არ ხდება ხოლმე, კრიტიკას ან ეთანხმებიან, ან უარყოფენ. თანაც ეს, როგორც წესი, საჯაროდ კეთდება, მეტრეველი კი დუმს, არ სურს აზრის საჯაროდ გამოთქმა. ეს კი სწორი არ არის! სამწუხაროდ, ამხ. მეტრეველი გამონაკლისი როდია, მწვავე მომენტებს თავს არიდებს ზოგიერთი სხვა კომუნისტიც. ვფიქრობ, რომ ეს არ შემვენით ლენინური პარტიის წევრებს.“

წლების შემდეგ ამ სიტყვების ავტორი რადიკალურად შეიცვლის თავის მსოფლმხედველობას, უარს იტყვის თავის იდეოლოგიურ შეხედულებე-

ბზე, ეკლესიაშიც დაესწრება წირვას და თავად იქნება დიდი ქართველების მეხოტბე. XX საუკუნის 70-იან წლებში მასსა და რ. მეტრეველს შორის არსებულ დაპირისპირებას კი სრულიად განსხვავებულ, „უწყინარ სარჩულს“ მოუძებნის. ედ. შევარდნაძემ ეს პერიოდი „გაკვერით“ გაიხსენა რ. მეტრეველის 60 წლის იუბილეს მილოცვისას: „შენი სახელი როგორც მეცნიერის, როგორც საზოგადო მოღვაწის, როგორც პედაგოგის, ბევრ კარგ საქმესთან არის დაკავშირებული, მაგრამ აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავ, რომელმაც ქართულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა: პირველი – ჩვენი უდიდესი მეფის, დავით აღმაშენებლის შესახებ სადოქტორო დისერტაცია და მონოგრაფიაა, რომელმაც კომუნისტური რეჟიმის დროს ეროვნული ღირსების გრძნობა გაგვიმძაფრა, მეორე – ქართული ენციკლოპედია, მესამე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

კარგად მახსოვს ის დღე, როდესაც გთხოვე, ენციკლოპედიაში წადი და ირაკლი აბაშიძეს გვერდით დაუდექი-მეთქი. სწორედ თქვენმა ერთად ყოფნამ განაპირობა ის, რომ ენციკლოპედია მრავალმხრივ და სასიკეთოდ გამოირჩა ყოფილი საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკების ენციკლოპედიებისაგან.

ახლა დიდი ივანეს საქმეს აგრძელებ, ჩვენი ქვეყნის უპირველეს უნივერსიტეტს ხელმძღვანელობ და ამ ძნელ წლებში ისე გამოატარე ეროვნული კულტურის ეს უმნიშვნელოვანესი კერა, რომ იგი სტაბილურობისა და სახელმწიფოებრივი აზროვნების მაგალითად გვევლინება“. რა თქმა უნდა, ექსპრეზიდენტის ეს სიტყვები დიპლომატიის ნიმუშია. რ. მეტრეველის ენციკლოპედიაში „გადასვლის“ შევარდნაძისეულ ახსნას რეალურ ისტორია-სთან კავშირი არა აქვს. ამ პერიოდის თვითმხილველნი ყოველთვის ერთს აღნიშნავენ. მეტრეველ-შევარდნაძის დაპირისპირებაში ამ უკანასკნელმა გაიმარჯვა იმ მეთოდებით, რომლებიც უცხო არ იყო მისთვის მოგვიანებითაც, მათ შორის პრეზიდენტად ყოფნის ჟამს. ამდენად, ედუარდ შევარდნაძის ცეკას პირველ მდივნად არჩევის შემდეგ რ. მეტრეველისთვის პარტიულ-სახელმწიფოებრივ კარიერაზე ფიქრიც ზედმეტი იყო. საბჭოთა სახელმწიფომ, მართალია, დაკარგა ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწე, მაგრამ სამაგიეროდ ქართულმა საქმემ შეიძინა ადამიანი, რომლის სახელთანაცაა დაკავშირებული ქართული ენციკლოპედიის გამოცემა, უნივერსიტეტის ავტონომიის მოპოვება, ათობით მონოგრაფია საქართველოს ისტორიაში და ბევრი სახელოვანი წამოწყება ქართულ მეცნიერებასა და საზოგადოებრივ ასპარეზზე.

როინ ვიქტორის ძე მეტრეველი დაიბადა 1939 წლის 7 დეკემბერს ადიგენის რაიონის დაბა აბასთუმანში, ვიქტორ მიხეილის ძე მეტრეველისა და ნინო ზურაბის ასული ტატუნაშვილის ოჯახში. ვიქტორ მეტრეველს უნივერსიტეტი ახალი დასრულებული ჰქონდა, ხოლო ნინო ტატუნაშვილი ჯერაც სტუდენტი იყო, როდესაც 1938 წელს მათ პატარა, ლამაზი ქართული ოჯახი შექმნეს. დასაწყისში ისინი თბილისში ცხოვრობდნენ, მხოლოდ 1939 წელს გადადიან საცხოვრებლად აბასთუმანში, სადაც ვიქტორ მეტრეველი ინიშნება ჰიდრომეტეოროლოგიური სადგურის უფროსად.

მეორე მსოფლიო ომის მსვლელობისას, საბჭოთა ხელისუფლება დიდ ყურადღებას უთმობდა ამ სახის დაწესებულებათა არსებობას და ისინი, მართალია, მეცნიერულ დაკვირვებებს აწარმოებდნენ, მაგრამ გასამხედროებულ უწყებებსაც წარმოადგენდნენ. ჰიდრომეტეოროლოგებს უხდებოდათ სამხედრო დავალებების – შეკვეთების შესრულებაც. ვ. მეტრეველი საკმაოდ კარგად უძღვებოდა დაკისრებულ მოვალეობას, რის შემდეგაც არაერთი ჯილდოთი აღინიშნა მისი აბასთუმანში მოღვაწეობა.

1944 წლის ზამთარში, ქუთაისიდან მომავალი როინ მეტრეველის მშობლები ავტოკატასტროფაში მოჰყვნენ. მთელი ღამის მანძილზე უგონოდ, შოკში მყოფ ვიქტორ მეტრეველს თოვლში მოუწია ყოფნა. იგი მხოლოდ დილით იპოვეს. შედარებით მსუბუქად გადარჩა ქალბატონი ნინო. ამ შემთხვევის შემდეგ ვ. მეტრეველი მძიმედ დაავადდა და 1945 წლის მარტში, სრულიად ახალგაზრდა, 29 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ამ ტრაგიკული შემთხვევის შემდეგ ოჯახი აბასთუმანიდან ქუთაისში გადადის საცხოვრებლად, სადაც როინ მეტრეველის მამის დედ-მამა ცხოვრობდა. მომავალი მეცნიერის სიყმაწვილის წლებიც სწორედ ამ ქალაქთანაა დაკავშირებული.

1946 წელს რ. მეტრეველი ქუთაისის ვაჟთა X სკოლაში შეიყვანეს. იმხანად, გოგონებისა და ვაჟებისათვის ჯერ კიდევ ცალ-ცალკე იყო სკოლები, მხოლოდ 50-იანი წლების შუახანებში მოხდა მათი შერწყმა. ქუთაისის X საშ. სკოლა ამ გაერთიანების შემდეგ IV სკოლად გადაკეთდა.

როინ მეტრეველს უკვე სკოლის მერხიდან უჩნდება სიყვარული ისტორიული მეცნიერებისადმი. მე-4 კლასში იგი წერს თემას „კრეტა-მიკენის კულტურა“. მოწაფის ამ ნამუშევარმა პედაგოგთა ყურადღებაც მიიპყრო. ამორჩეული თემატიკაც საკმაოდ საინტერესო იყო. მასწავლებელს, შ. სხულუხიას თავისი მოწაფის მიდრეკილება ჰუმანიტარული საგნებისადმი არ გამოჰპარვია და პირველმა სწორედ მან უწინასწარმეტყველა რ. მეტრეველს ისტორიკოსობა: „ამ საქმეს მიჰყევი და შენგან კარგი ისტორიკოსი

გამოვაო“, – უთქვამს პედაგოგს. მართალია, სხვა საგნებსაც საკმაოდ წარმატებით ეუფლებოდა, მაგრამ ისტორიისადმი განსაკუთრებული სიყვარული მას სკოლის მერხიდანვე აჰყვა. 1957 წელს როინ მეტრეველი ოქროს მედალზე ასრულებს საშუალო სკოლას და იმავე წელს, უგამოცდოდ, ირიცხება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე. მიუხედავად იმისა, რომ ოქროს მედალოსანი აბიტურიენტები დანესებულ გამოცდებს არ აბარებდნენ, ისინი მაინც გადიოდნენ საგანგებო კომისიასთან გასაუბრებას. რ. მეტრეველი ამ კომისიის წინაშე წარდგა 1957 წლის ივლისში. იმ პერიოდისათვის კომისიის წევრები იყვნენ: შოთა მესხია, დავით გვრიტიშვილი, მათე ალექსიშვილი, აკაკი სურგულაძე, იასე ცინცაძე, ნოდარ ნაკაშიძე. კომისია მეტად კმაყოფილი დარჩა აბიტურიენტის ცოდნით და მას ოფიციალურად დართეს ნება, ესწავლა ისტორიის ფაკულტეტზე. იქვე თავად კომისიის წევრებმა მიულოცეს პირველად რ. მეტრეველს სტუდენტობა და გზა დაულოცეს ცოდნის ტაძარში მოღვაწეობისაკენ.

სტუდენტობის პერიოდში რ. მეტრეველი რამდენიმე მიმართულებით იღრმავებს ცოდნას. ჯერ კიდევ პირველ კურსზე, გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის, აკად. გიორგი ჩიტაიას ხელმძღვანელობით წერს საკურსო ნაშრომს „ვახუშტი ბაგრატიონი და საქართველოს ეთნოგრაფია“. შემდეგ მომავალი მეცნიერი არქეოლოგიამ გაიტაცა. იგი მონაწილეობს არქეოლოგიურ გათხრებში. პარალელურად, უნივერსიტეტში სწავლისას, რ. მეტრეველი აქტიურად იყო ჩაბმული სამეცნიერო მუშაობაში – კითხულობდა მოხსენებებს საქართველოს ისტორიის სექციაში. ამავე პერიოდში ქვეყნდება მისი წერილები „ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა თბილისში“ (ძვ. კერამიკის ნიმუშები) და „ფურცლები არქეოლოგიის ბლოკნოტიდან“. მომავალი მეცნიერი მონაწილეობს მოსკოვის სტუდენტთა სრულიად საკავშირო არქეოლოგიურ კონფერენციაში, სადაც მისმა მოხსენებამ თრიალეთში განათხარ ეტლთან დაკავშირებით დიდი ინტერესი გამოიწვია და იგი კონფერენციის მასალებშიც დაიბეჭდა. ამავე პერიოდში, რ. მეტრეველი აქტიურად იკვლევს საქართველოს ისტორიოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის საკითხებს. ქართველ ისტორიკოსებს, შოთა მესხიასა და დავით გვრიტიშვილს მხედველობიდან არ გამოჰპარვიათ ახალგაზრდა სტუდენტის ეს წარმატებები. III კურსზე ისტორიის ფაკულტეტის დეკანატის გადაწყვეტილებით, რ. მეტრეველს სტალინური სტიპენდია (შემდეგში ლენინური შეიცვალა) დაენიშნა. უკვე სტუდენტობის პერიოდში რ. მეტრეველს გამოქვეყნებული ჰქონდა ათზე მეტი გამოკვლევა. სტუდენტობის

მშობლებთან

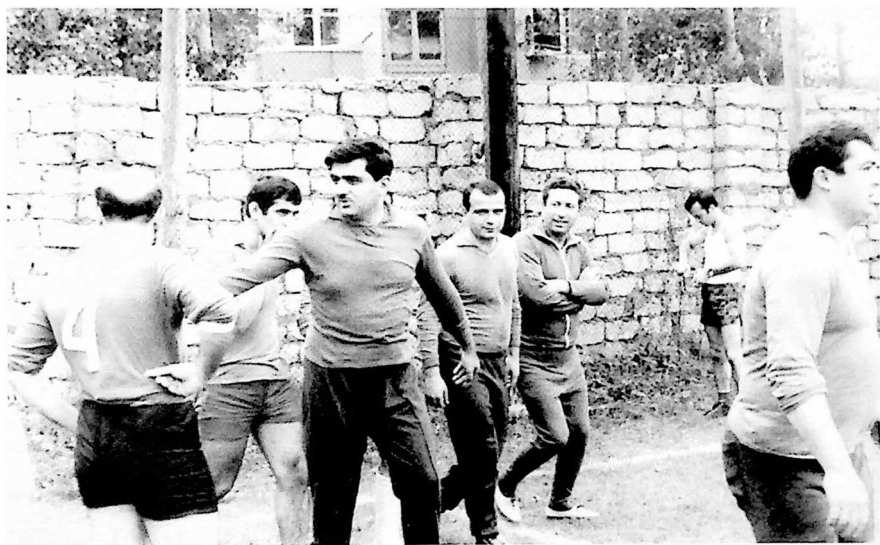
როინ მეტრეელი. V კლასის მოსწავლე.

I კურსის სტუდენტი

სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია. მოსკოვი. ლომონოსოვის უნივერსიტეტი. 1959 წ.

„სპორტსმენები“. 1969 წ.

ხოვლე. ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტები პროფ. ოთარ ჯაფარიძესთან ერთად.

პერიოდშივე შეიქმნა რ. მეტრეველის პირველი მონოგრაფია „ექ. თაყაიშვილი“ (შ. ბადრიძესთან თანაავტორობით).

მეტად საინტერესოა ამ წიგნის შექმნის ისტორია.

შ. მესხიას ხელმძღვანელობით IV კურსის სტუდენტებმა რ. მეტრეველმა და შ. ბადრიძემ შექმნეს შესანიშნავი ნარკვევი „ექვთიმე თაყაიშვილი“. ამ პერიოდისათვის ექ. თაყაიშვილი ჯერაც არ იყო სათანადოდ დაფასებული. სულ რაღაც 8-9 წელი იყო გასული მას შემდეგ, რაც ექ. თაყაიშვილის ცხედარს კომუნისტური რეჟიმის შიშით მხოლოდ რამდენიმე ათეული კაცი მიაცილებდა. იმხანად დიდი მამულიშვილი ჯერ კიდევ არ იყო გადმოსვენებული დიდუბის პანთეონში. ახალგაზრდა მკვლევრები დიდი ენთუზიაზმით შეუდგნენ საქმეს. ერთ წელში ნაშრომი უკვე მზად იყო. შ. მესხია უზომოდ ბედნიერად გრძნობდა თავს, როდესაც დარწმუნდა, რომ მისმა მონაწილეებმა ჯეროვნად გაართვეს თავი ამ დიდ ამოცანას და შექმნეს, მართლაც, მაღალმეცნიერულ დონეზე დანერგილი ნარკვევი ექ. თაყაიშვილზე. შ. მესხია პირადად მიჰყვა ახალგაზრდა მეცნიერებს გამომცემლობა „ნაკადულის“ იმუამინდელ დირექტორთან, ხუტა ბერულავასთან. ეს უკანასკნელიც დიდი გულისყურით მოეკიდა ამ საქმეს და ნაშრომი გამოსაცემად მიიღო, ვფიქრობთ, მკითხველისთვის საინტერესო უნდა იყოს ერთი ნაწყვეტის მოტანა ქ-ნ გიული ნიგურიანის მოგონებიდან: სტუდენტი როინ მეტრეველი „მივიდა ვაშლოვანის ქუჩაზე ლიდია პოლტორაკაია-თაყაიშვილთან (ექვთიმეს შვილობილი – ჯ. ს.) და სთხოვა მასალები ექვთიმე თაყაიშვილის შესახებ. ლიდიამ მაშინვე ეს ამბავი დეიდაჩემს, ნინო ნიჟარაძეს ამცნო, თან ჰკითხა, როგორ უნდა მოქცეულიყო. კარგად მახსოვს, პირველი რაც ლიდიამ თქვა: «Пришел из университета студент молодой, красивый и просит материалы... бедный, нуужели не боится, его могут арестовать». 1962 წელს ნიგნი გამოვიდა. ეს იყო პირველი ბიოგრაფიული ნაშრომი ექ. თაყაიშვილზე. ამ წიგნზე დართული რედაქტორის ბოლოსიტყვაობაში შ. მესხია წერდა: „ქართული ისტორიული მეცნიერების, საერთოდ, ქართველოლოგიის და ქართული კულტურის წინაშე ექვთიმე თაყაიშვილის დიდი დამსახურების მიუხედავად, მისი ღვაწლი დღემდე სათანადოდ შესწავლილი და შეფასებული არ ყოფილა. ჩვენი ისტორიოგრაფიის ამ საგრძნობი ხარვეზის ნაწილობრივ მაინც შევსებას ისახავს მიზნად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის ასპირანტების (ნიგნის გამოსვლისას ავტორები უკვე თსუ-ს ასპირანტურაში სწავლობდნენ) – როინ მეტრეველისა და შოთა ბადრიძის წინამდებარე ნაშრომი“. აქვე უნდა აღინიშნოს ის დიდი წვლილი, რომელიც დ. გვრიტიშვილმა და შ. მესხიამ შეიტანეს რ. მეტრეველის, როგორც ისტორიკოსის, ფორმირებაში. მასწავ-

ლებლებისადმი პატივისცემა და მონივნება რ. მეტრეველს ყოველთვის თან სდევდა. 1976 წელს რ. მეტრეველმა ცალკე მონოგრაფიული გამოკვლევა უძღვნა შ. მესხიას. ასევე არაერთი თბილი წერილი აქვს მიძღვნილი რ. მეტრეველს დ. გვრიტიშვილის ხსოვნისადმი და სამეცნიერო მოღვაწეობის შეფასებისადმი. 1962 წელს რ. მეტრეველი წარჩინებით ასრულებს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს. პროფ. შ. მესხიას შუამდგომლობით, იგი, იმავე წელს ასპირანტურაში დატოვებს დისერტაციის მოსამზადებლად. 1962 წელს რ. მეტრეველმა წარჩინებით ჩააბარა გამოცდები ასპირანტურაში საქართველოს ისტორიის სპეციალობით და შ. მესხიას ასპირანტი გახდა. ხელმძღვანელთან ერთად დიდი ფიქრისა და მსჯელობის შემდეგ რ. მეტრეველმა სადისერტაციოდ დავით IV აღმაშენებლის ეპოქა აირჩია. 1965 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოზე რ. მეტრეველმა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხის საძიებლად წარადგინა ნაშრომი: „სახელმწიფო რეფორმები XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოში“. დისერტაციის დაცვა შედგა 1965 წლის ივლისში. მას უამრავი ხალხი დაესწრო. განსაკუთრებით ახალგაზრდები სჭარბობდნენ, რ. მეტრეველის მეგობრები. დარბაზში გამოჩენილ ქართველ მეცნიერთა გვერდით იმყოფებოდნენ ახალგაზრდა მწერლები, მხატვრები, მოქანდაკეები, პოლიტიკოსები, სტუდენტები. ამ დღეს ჯ. ჩარკვიანმა ასეთი ექსპრომტი უძღვნა:

„ჰა, ბურთი და მოედანი,
კაცი თუ ხარ შემტევი
დღეს მესხია თავმჯდომარე
დისერტანტი მეტრეველი...“

სადისერტაციო საბჭოს სხდომას თავმჯდომარეობდა შ. მესხია. ოპონენტები იყვნენ მარიკა ლორთქიფანიძე, ანრი ბოგვერაძე. საბჭომ დისერტანტს ერთხმად მიანიჭა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის წოდება. საჯარო დისპუტის დროს, როგორც ოპონენტებმა, ასევე საბჭოს წევრებმა ერთხმად აღიარეს დისერტაციის ღირსება. იმავე წელს დისერტაცია წიგნად დაიბეჭდა. საზოგადოება დიდი გულისყურით შეხვდა ამ მონოგრაფიის გამოსვლას. მასზე არაერთი დადებითი რეცენზია დაიწერა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. 1965 წლიდან რ. მეტრეველი ლექციებს კითხულობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. 1969 წელს კი აირჩიეს თსუ-ის საქართველოს ისტორიის კათედრის დოცენტად.

სამეცნიერო მოღვაწეობის პარალელურად, რ. მეტრეველი ამ პერიოდში აქტიურადაა ჩაბმული საქართველოს პოლიტიკურ და სახელმწიფოებრივ

საქმიანობაში. პოლიტიკური მოღვაწეობისა და სამეცნიერო საქმიანობის შეთავსება უდიდეს ძალისხმევას ითხოვს თითოეული ადამიანისაგან. 1960-1972 წწ-ში რ. მეტრეველს უკავია მაღალი კომკავშირული და პარტიული თანამდებობები. სხვადასხვა დროს იგი იყო საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის მდივანი, პირველი მდივანი. 1970 წელს კი დაინიშნა პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში საორგანიზაციო-პარტიული მუშაობის განყოფილების გამგედ. ამასთანავე, იგი აირჩიეს საქართველოს კომუნისტური პარტიის ბიუროს წევრობის კანდიდატად.

მიუხედავად ასეთი შესანიშნავი პარტიული კარიერისა, რ. მეტრეველი არასდროს ყოფილა ორთოდოქსი კომუნისტი. მისი კომკავშირის ცეკას პირველ მდივნად მუშაობის პერიოდში, თანამედროვეთა თქმით, შეწყდა კომკავშირელთა ე. წ. „გასვლები“ საეკლესიო დღესასწაულების დროს. იგი არ ერიდებოდა სამღვდელოებასთან კონტაქტებს, სამეცნიერო მოღვაწეობისას კი არაერთი სასულიერო პირის ღვაწლი ქვეყნის წინაშე ჯეროვნად წარმოუჩენია. კომკავშირის ცეკაში პატრიარქ ეფრემ II-სათვის უკითხავს: „კომკავშირში მოღვაწეობა დიდი ცოდვააო?“, რაზეც მის უწმინდესობას უპასუხია: „შვილო, მნიშვნელობა არ აქვს სად იქნები, მთავარია ქვეყნისთვის და შენი ერისთვის კარგი საქმე აკეთეო“.

აქვე საინტერესო იქნება ერთი ფაქტის გახსენებაც: „ანსამბლი „გორდელა“, რომელიც ძირითადად საეკლესიო საგალობლებს ასრულებდა, კომკავშირის პრემიით დაჯილდოვდა. როგორც ანსამბლის ხელმძღვანელმა გომარ სიხარულიძემ ახლახან განაცხადა, ეს როინ მეტრეველის გაბედული, შეიძლება ითქვას, დისიდენტური ნაბიჯიც კი იყო.

ამავე პერიოდში ჯეროვანი ყურადღება ექცეოდა ახალგაზრდა მწერლებს, მეცნიერებს, ხელოვნების მუშაკებს. სწორედ ამ დროს ჩაეყარა საფუძველი „ბაკურიანის შეხვედრებს“, სადაც იკრიბებოდნენ ახალგაზრდა თაობის შემოქმედებითი ინტელიგენციის წარმომადგენლები.

ეროვნული თვითცნობიერების შენარჩუნების საქმეში განუზომლად დიდია ისტორიული მეცნიერების მნიშვნელობა. რ. მეტრეველს წილად ხვდა, ეკვლია დავით IV აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ხანა, სწორედ ის პერიოდი ჩვენი ქვეყნის წარსულისა, რომელიც თითოეულ ქართველს ახსენებდა იმ ბედნიერ ჟამს, როდესაც საქართველო თავისუფალი იყო და საკუთარ ბედ-იღბალს თავადვე განაგებდა. ბუნებრივია, პარტიული მოღვაწის ამ მიმართულებით წარმართული სამეცნიერო საქმიანობა ვერ თავსდებოდა იმ პერიოდის კონიუქტურაში. მაღალჩინოსანმა პარტოკრატებმა მას არ აპატიეს ქართველი ერის ღირსეული შვილების, დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის განდიდება და ეს მარქსიზმ-ლენინიზმის პრინცი-

პების დარღვევად ჩაუთვალეს. რ. მეტრეველი იმ ისტორიკოსთა გვერდით იქნა დასახელებული, რომელთა ნაშრომები იმხანად ანტიკომუნისტურად, ნაციონალისტურად იყო მონათლული.

1972 წელს პარტიის ცეკას საორგანიზაციო განყოფილების გამგის თანამდებობიდან გათავისუფლების შემდეგ რ. მეტრეველი ინიშნება ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილედ. პარალელურად, რ. მეტრეველი ლექციებს კითხულობს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ხელმძღვანელობს სპეცკურსებს. 1974 წლის 11 სექტემბერს კი რ. მეტრეველმა წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: „შინაკლასობრივი ბრძოლა შუა საუკუნეების საქართველოში“. ოპონენტები იყვნენ: ზურაბ ანჩაბაძე, შოთა ხანთაძე და ნოდარ შენგელია. იმხანად, სამეცნიერო საბჭო საკმაოდ მრავალრიცხოვანი იყო. მასში შედიოდნენ ისტორიკოსები, არქეოლოგები, ეთნოგრაფები, ხელოვნების ისტორიის სპეციალისტები, სულ 43 კაცი. დისერტაციის განხილვისას ყველა გამომსვლელი ცალსახად მიუთითებდა ნაშრომის ღირსებაზე და მნიშვნელობაზე. აქვე აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში რ. მეტრეველი რამდენჯერმე გააკრიტიკეს პარტიულ თავყრილობებზე. კომუნისტი ლიდერების განწყობის მიუხედავად, ჩვენი მეცნიერების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მათ „ყურად არ იღეს“ პარტოკრატების ეს კრიტიკა და სამეცნიერო საბჭომ ერთხმად მიანიჭა რ. მეტრეველს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ნოდება.

პირველი ქართული ენციკლოპედიის გამოცემა

სრულიად სამართლიანად, პირველი ქართული უნივერსალური ენციკლოპედიის გამოცემა ირ. აბაშიძისა და რ. მეტრეველის სახელთანაა დაკავშირებული. მართალია, რ. მეტრეველი მთავარი რედაქტორის მოადგილე იყო, მაგრამ მთელ საორგანიზაციო საქმიანობას ფაქტობრივად იგი უძღვებოდა.

XX საუკუნის 70-იან წლებამდე საქართველოში ენციკლოპედიის გამოცემის რამდენიმე ცდა იყო. XX ს-ის დასაწყისში ალექსანდრე ცაგარელმა, ვასილ პეტრიაშვილმა და ალექსანდრე ხახანაშვილმა სცადეს პირველი ქართული ენციკლოპედიის გამოცემა, მაგრამ მათი მიზანი განუხორციელებელი დარჩა. მოგვიანებით, 1932 წელს ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის დადგენილებით დაიწყო მზადება „ქართული საბჭოთა დიდი ენციკლოპედიის“ გამოსაცემად. მართალია, საქმე თითქოსდა დაიძრა, მა-

გრამ საბოლოოდ მხოლოდ პირველი ტომის რამდენიმე თაბახი დაიბეჭდა, ამაზე წინ ენციკლოპედიის გამოცემის საქმე ვერ წავიდა.

1965 წელს სკკპ ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება მოკავშირე რესპუბლიკებში ენციკლოპედიების გამოცემის შესახებ, რომლის საფუძველზე საქართველოში შეიქმნა შესაბამისი რედაქცია. მაგრამ სამუშაო წელა მიინევდა წინ. 1972 წელს ქსე-ის მთავარი რედაქტორის მოადგილედ ინიშნება რ. მეტრეველი. ირ. აბაშიძისა და რ. მეტრეველის შესანიშნავმა ტანდემმა, რომლებიც სარანგად ედგნენ ამ დიდ ეროვნულ საქმეს, მოახერხა რამდენიმე წელში ენციკლოპედიის პირველი ტომის გამოშვება, რომელსაც ყოველწლიურად ახალ-ახალი ტომი მოჰყვა. რ. მეტრეველი აღნიშნავდა: „ენციკლოპედიის გამოცემის განხორციელებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა საქმის სწორად ორგანიზებას, აუცილებელი იყო იმ მყარი საფუძვლის შექმნა, რომელიც არსებითად შემდგომი წარმატებისათვის: გამართული მეთოდური მითითებებისა და ინსტრუქციების მომზადება, სიტყვანის შედგენა-დახვეწა და სხვა“. 1975 წელს ქართველმა მკითხველმა მიიღო შესანიშნავი გამოცემა – „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ I ტომი. წიგნმა გამოსვლისთანავე დიდი ყურადღება დაიმსახურა. 1976 წელს „ქართულმა საბჭოთა ენციკლოპედია“ „წიგნის ხელოვნების“ სრულიად საკავშირო გამოფენაზე პირველი ხარისხის დიპლომი დაიმსახურა. ამ საქმის თავკაცები საკმაოდ საინტერესოდ ხსნიდნენ ქართული წიგნის ამ წარმატებას: „რით დაიმსახურა „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის“ პირველმა ტომმა მეტად მომთხონი ყიურის (მის შემადგენლობაში ცნობილი საბჭოთა სპეციალისტების გვერდით საზღვარგარეთის სხვადასხვა ქვეყნის გამოჩენილი გამომცემლები და პოლიგრაფისტები შედიოდნენ) ესოდენ მაღალი შეფასება? აი, ზოგიერთი თვისება, რაც ჩვენი ენციკლოპედიის ღირსებას შეადგენს: ინფორმაციის მისაწვდომობა, პრობლემის გაშუქების მისაწვდომობა ფართო მკითხველისათვის, მასალის მოცულობის სიფართოვე, სიზუსტე, სტილის სინატიფე“. აქვე აღსანიშნავია, რომ საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკათა მიერ გამოცემული არც ერთი ენციკლოპედია ამგვარი ინფორმაციულობით არ ხასიათდებოდა. ქსე-ის 11 ტომში (დამატებითურთ) მთლიანად შესული იყო 60 ათასამდე ტერმინ-სტატია, მაშინ როცა უკრაინული 17-ტომიანი ენციკლოპედია შეიცავდა 47 ათას სტატიას, ხოლო სომხური – 50 ათასამდე ტერმინ-სტატიას. ჩვენი ენციკლოპედიის ასეთი ტევადობა განაპირობა რაციონალურმა მაკეტმა და ეკონომიურმა შრიფტმა, რომელმაც ფაქტობრივად, საშუალება მისცა გამომცემლებს, 15-20%-ზე მეტი მასალა

მოეთავსებინათ თითოეულ ტომში, ვიდრე, ანალოგიურ შემთხვევაში, სხვა ამ ტიპის წიგნებში მოთავსდებოდა.

ზემდგომი ორგანოები თავიდანვე ცდილობდნენ, გარკვეულ ჩარჩოში მოექციათ ენციკლოპედიის გამოცემა. რ. მეტრეველი იხსენებს: „ოფიციალურად, ზემდგომი ორგანოების დადგენილებით, ქსე-ის ერთი ტომის მოცულობა 40 ფიზიკური თაბახი უნდა ყოფილიყო. არ იყო განსაზღვრული, თუ ერთ ფიზიკურ თაბახში რამდენი სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფორმა (თაბახი) უნდა ჩატეულიყო. ამან საშუალება მოგვცა, რომ მაქსიმალურად დაგვეტვირთა თითოეული თაბახი და ზოგჯერ ოთხი და მეტი სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფორმა ჩაგვეტია. ეს გადაჭარბება დიდი დარღვევა იყო და ბევრს ვცოყმანობდით ბატონ ირაკლისთან ერთად, გადაგვედგა თუ არა ამგვარი ნაბიჯი. არადა ენციკლოპედიას ეს ნამდვილად სჭირდებოდა. საბედნიეროდ, არავინ ჩაჰკვირვებია ამ საქმეს და ყურადღებაც არავის მიუქცევია. ასე რომ, მიუხედავად საკმაოდ მტკიცე ჩარჩოებისა, ქართული ენციკლოპედია თავისი ინფორმაციის შემცველობით, ილუსტრაციებითა თუ სხვა მასალით 20-ტომიანი გამოცემის ბადალია.“

რ. მეტრეველის ქართული ენციკლოპედიის მთავარ რედაქციაში 14-წლიანი მუშაობის განმავლობაში გაკეთდა უდიდესი ეროვნული საქმე. 1975-1987 წლებში გამოვიდა ქსე-ის 11 ტომი და ერთი დამატება „საქართველოს სსრ“ (ქართულ და რუსულ ენაზე). გარდა ამისა, ამ ხნის მანძილზე ენციკლოპედიაში თავი მოიყარა განუზომლად დიდმა ინფორმაციამ, რომელიც მომავალში საფუძვლად დაედო ისეთ გამოცემებს, როგორიცაა: ბერძნული და რომაული საკუთარი სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1985; ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986 (II გამოცემა, თბ., 1990); უცხოურ პირთა სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1989; საზღვარგარეთის ქვეყნების გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი, თბ., 1989; საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა, ტ. 5, თბ., 1990; ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1986 (II გამოცემა, თბ., 1990); ენციკლოპედია „საქართველო“, ტ. I, თბ., 1997 და სხვა.

დარგობრივ ენციკლოპედიებზე მუშაობა მოგვიანებით როინ მეტრეველმა უნივერსიტეტში მოღვაწეობის დროსაც გააგრძელა. წლობით დაგროვილი გამოცდილების წყალობით, მისი ინიციატივით, 1992 წელს დაარსდა თსუ-ის ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის კვლევითი ცენტრი, სადაც ავტორთა კოლექტივთან ერთად მომზადდა შესაბამისი გამოცემები, „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი“ (ორ ტომად) და პერსონალური ენციკლოპედია „ივანე ჯავახიშვილი“. აღნიშ-

ნული ნაშრომების გამოცემა, მეტად მნიშვნელოვანი იყო ქართული მეცნიერებისათვის. „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი“ იყო ასეთი სახის ნაშრომის შექმნის პირველი ცდა. მასში შეჯამდა მრავალსაუკუნოვანი ქართული დიპლომატიისა და საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობის ისტორია. ამასთანავე, მნიშვნელოვანი ადგილი დაეთმო მსოფლიო დიპლომატიის საკითხებს. რაც შეეხება ენციკლოპედიურ ლექსიკონს „ივანე ჯავახიშვილი“, ეს არის პირველი ქართული პერსონალური ენციკლოპედია. იმ დროს, როდესაც წარმოებდა მუშაობა, მსოფლიოს საენციკლოპედიო პრაქტიკაშიც მხოლოდ რამდენიმე ასეთი სახის ნაშრომი იყო გამოცემული. ერთ წიგნში შეჯამდა დიდი ქართველი ისტორიკოსის მთელი ბიოგრაფია და მეცნიერული მემკვიდრეობა.

პედაგოგიური ინსტიტუტი

1986 წელს რ. მეტრეველი ინიშნება თბილისის ა. ს. პუშკინის (ამჟამად სულხან-საბა ორბელიანის) სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორად. თითქმის 3 წლის განმავლობაში იგი ხელმძღვანელობდა ერთ-ერთ წამყვან საგანმანათლებლო ცენტრს. ბევრი რამ გაკეთდა ამ პერიოდში ინსტიტუტში სასწავლო პროცესის გაუმჯობესების, კაბინეტ-ლაბორატორიების შექმნისა თუ ახალი სასწავლო ბაზების მშენებლობის საქმეში. შემოღებულ იქნა ე. წ. „პარასკეობები“, როდესაც ინსტიტუტის პროფესორ-მასწავლებლები და სტუდენტები ხვდებოდნენ ქვეყნის გამოჩენილ ადამიანებს, ისმენდნენ ახალი აღმოჩენების, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების სიახლეების შესახებ. ამან ერთბაშად გამოაცოცხლა სტუდენტური ცხოვრება. ეს იყო პერიოდი, როდესაც საქართველოში იწყებოდა ეროვნული მოძრაობა. რ. მეტრეველი თავიდანვე მჭიდრო ურთიერთობაში იყო ეროვნული მოძრაობის ლიდერებთან. მისი რექტორობის პერიოდში არაერთი შეხვედრა მოენციო სტუდენტებსა და „არაფორმალურ“ შორის. ასეთ ურთიერთობებს ისიც განაპირობებდა, რომ როინ მეტრეველი და ზვიად გამსახურდია სტუდენტობიდან იცნობდნენ ერთმანეთს, ხოლო თამარ გამსახურდია (კონსტანტინე გამსახურდიას ქალიშვილი) რ. მეტრეველის ასპირანტურის მეგობარი იყო. რ. მეტრეველს ამ ურთიერთობის თაობაზე ერთ-ერთ თავის ინტერვიუში საინტერესო მოგონება აქვს დაცული: „ზვიად გამსახურდიასთან ნორმალური ურთიერთობა მქონდა. ჩვენ ერთი ასაკისა ვიყავით და ერთდროულად ვსწავლობდით უნივერსიტეტში. ის დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე, მე – ის-

ტორიულზე. გარკვეული ურთიერთობა მქონდა გამსახურდიების ოჯახთან. თამარიკო და მე ერთად ვსწავლობდით ასპირანტურაში, კარგად ვიცნობდი კონსტანტინე გამსახურდიას. ბატონმა კონსტანტინემ იცოდა, რომ მე დავით აღმაშენებლის პრობლემებზე ვმუშაობდი და ყოველი შეხვედრისას მახალისებდა. ერთხელ, როცა რესპუბლიკის ერთ-ერთმა ხელმძღვანელმა ჩემი თავი წარუდგინა კონსტანტინე გამსახურდიას, ბატონმა კონსტანტინემ ღიმილით უთხრა, კარგად ვიცნობ, შენსავით მაუხერით კი არ დამდეგს (როგორც ჩანს, ადრე ჰქონია ამგვარ ფაქტს ადგილი), დავით აღმაშენებელზე წიგნი დანერაო. ბატონ კონსტანტინეს რამდენჯერმე ლიძეაში შევხვდი და მეტად საინტერესო საუბრები მქონდა მასთან, დღესაც ჩემთან ინახება ბატონი კონსტანტინეს 2 წერილი, რომლებიც გარკვეული დანიშნულებით გადმომცა“.

80-იანი წლების მიწურულს პედაგოგიური ინსტიტუტი სტუდენტურ მოძრაობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ეროვნულ მოძრაობას და, კერძოდ, ამ პერიოდს რ. მეტრეველი ასე აფასებდა: „ეს მოძრაობა ჩემი სულხან-საბა ორბელიანის (მაშინ ა. პუშკინის) სახელობის პედაგოგიურ ინსტიტუტში რექტორობის დროს დაიწყო. ვთვლი, რომ ეროვნული მოძრაობა საქართველოში მეტ-ნაკლები გამოვლინებით მთელი 70 წლის მანძილზე (საბჭოთა პერიოდი) მიმდინარეობდა. მწერლები, თეატრისა და კინოს მოღვაწეები, მეცნიერები თავიანთი შემოქმედებით ბევრჯერ გამოხატავდნენ პროტესტს არსებულის მიმართ. რაც შეეხება 80-ანი წლების ბოლო პერიოდს, ეს მართლაც მნიშვნელოვანი ეტაპია ქართველი ხალხის ეროვნულ მოძრაობაში. ეპოქამ რეალურად დააყენა ძველის დანგრევის საკითხი. ქართველი ახალგაზრდები თავდაუზოგავად იბრძოდნენ საბჭოთა კავშირის მარნუხებისაგან თავის დასაღწევად. ჩვენი ინსტიტუტის სტუდენტობა ამ ბრძოლის ავანგარდში იყო. მე ეს გულწრფელად მახარებდა და ყოველნაირად ვუჭერდი მხარს.“

1988 წლის 1 ნოემბრიდან რ. მეტრეველი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივნის მოვალეობას ასრულებს. ამავე პერიოდში იგი შეჰყავთ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმში.

ქართველი ერის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში რ. მეტრეველს თავიდანვე გამოკვეთილი პოზიცია ეკავა. იგი არ ერიდებოდა კომუნისტური პარტიის წინააღმდეგ მკვეთრი განცხადებების გაკეთებას. 1990 წლის 18 აპრილს, ჯერ კიდევ 28 ოქტომბრის არჩევნებამდე კარგა ხნით ადრე გაზ. „კომუნისტისადმი“ მიცემულ ინტერვიუში რ. მეტრეველი აღნიშნავდა: „პარტიაში დღესდღეობით უკიდურესად მძიმე მდგომარეობაა. იგი

თითქმის ფორმალურად არსებობს. ამასთან, ქვეყანაში შექმნილი მწვავე კრიზისული ვითარების გამო იგი დღითი დღე კარგავს ავტორიტეტს. ამას ხელს უწყობს, ერთი მხრივ, დაბნეულობა (შეგნებული თუ შეუგნებელი) და უპოზიციოება, მეორე მხრივ, პარტიული ფუნქციონერების დიდი ნაწილის სისუსტე და უნიათობა. ყოველივე ამის გამო ისტორიის მთელ მანძილზე პარტიის მიერ უხვად დაშვებულ შეცდომებს თითქმის ყოველდღიურად ახალ-ახალი ემატება. ქვეყანაში დამკვიდრებულმა დაუსჯელობამ და განუკითხაობამ საზოგადოება მწვავე ნიპილიზმამდე მიიყვანა... თუ ჩვენ რეალურად გვინდა კრიზისიდან გამოსვლა, ბევრი ძველი რამ – ორგანიზატორული თუ პოლიტიკური მუშაობის ფორმა თუ მეთოდი – უნდა უკუვაგდოთ, ჩამოვიცილოთ. საქმიანობას საფუძვლად პატიოსნება და სიკეთე დაეუდოთ, ცხოვრების განუხრელი კანონი კი სახარების ათი მცნება უნდა გახდეს“.

1990 წლის 28 ოქტომბერს რ. მეტრეველი უზენაესი საბჭოს წევრად აირჩიეს, თუმცა რამდენიმე თვეში მოუწია პარლამენტის დატოვება. „როცა ზვიად გამსახურდია ხელისუფლებაში მოვიდა, მე პარლამენტის წევრი გახლდით, – იგონებს რ. მეტრეველი, სწორედ პარლამენტმა აირჩია იგი უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარედ, შემდეგ კი ქვეყანამ – პრეზიდენტად. პარლამენტში ჩვენი ურთიერთობა კორექტული იყო. როცა მან კომუნისტების პარლამენტიდან დათხოვნა გადაწყვიტა, მიხმო და მითხრა: „სწორად გამიგე, ასეა საჭირო“. მე, მართალია, ამ დროს პარტიის წევრი აღარ ვიყავი, მაგრამ კომუნისტური პარტიის ბლოკიდან ვიყავი არჩეული, ბატონმა ზვიადმაც ამიტომ ჩათვალა საჭიროდ ჩემთან ამ საკითხზე დალაპარაკება“. მიუხედავად ამისა, რ. მეტრეველი მონაწილე იყო საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი უდიდესი მოვლენის – საქართველოს დამოუკიდებლობის აქტის გამოცხადების. ამ უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტზე, სხვებთან ერთად, მისი ხელმოწერაცაა. უზენაესი საბჭოდან წამოსვლის შემდეგ რ. მეტრეველი კვლავ აქტიურ სამეცნიერო მუშაობას დაუბრუნდა. 1991 წელს მკითხველმა მისი ახალი მონოგრაფია მიიღო – „მეფე თამარი“.

სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი

1991 წლის 15 ოქტომბერს როინ მეტრეველი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის მოვალეობის შემსრულებლად დაინიშნა. 1992 წლის 18 აპრილს თსუ-ის დიდმა საბჭომ რ. მეტრეველი აირჩია უნივერ-

სიტუაციის რექტორად (მეორედ რ. მეტრეველი რექტორად აირჩიეს 1997 წელს, მესამედ კი – 2002 წელს).

მეტად მძიმე პერიოდში ჩაიბარა რ. მეტრეველმა საქართველოს უპირველესი უნივერსიტეტის რექტორობა. იმ პერიოდში დაძაბული პოლიტიკური ვითარების, ძმათამკვლელი ომის მოლოდინში ბევრმა ღირსეულმა კანდიდატმა უარი თქვა და არ აიღო თავის თავზე ის უდიდესი პასუხისმგებლობა, რომელსაც აკისრებდა უნივერსიტეტის წინამძღოლობა. რ. მეტრეველის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ იმხანად ჩვენი ცოდნის ტაძარი არ ქცეულა პოლიტიკური დაპირისპირების არენად, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი სხვადასხვა პოლიტიკური ორიენტაციის მეცნიერი თუ სტუდენტი მოღვაწეობდა უნივერსიტეტში. არც ტყუილ-მართლისა და გამარჯვებულ-დამარცხებულის გარჩევა დაწყებული ამ კრიზისის შემდეგ. ამის მაგალითს თავად რექტორი იძლეოდა.

ბევრი სასიკეთო საქმე გაკეთდა უნივერსიტეტში 1991-2004 წლებში. რა თქმა უნდა, ყველაფრის ჩამოთვლა უბრალოდ შორს წაგვიყვანს და ამიტომ მხოლოდ იმ რეფორმებს შევხებით, რომლებმაც საფუძვლიანად შეცვალა უნივერსიტეტის ცხოვრება.

1992 წელს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა თავისი ავტონომიური უმაღლესი სასწავლებლის სტატუსი აღიდგინა ანუ ის, რაც 66 წლის მანძილზე დაკარგული ჰქონდა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ივ. ჯავახიშვილმა მოახერხა თითქმის 5 წელი შეენარჩუნებინა უნივერსიტეტის ავტონომიურობა, მაგრამ 1926 წლიდან ბოლშევიკებმა შეძლეს დიდი ივანეს ჩამოშორება რექტორობიდან და უნივერსიტეტში კომუნისტური პარტიის დიქტატი დამყარდა. 1992 წლიდან კი ავტონომიური უნივერსიტეტის მართვას მისი დიდი საბჭო ახორციელებს. 1993 წელს უნივერსიტეტში აღდგა სამედიცინო განათლება. ჯერ კიდევ 1918 წლის შემოდგომაზე უნივერსიტეტში გაიხსნა სამკურნალო ფაკულტეტი, რომელიც დამოუკიდებელ ინსტიტუტად 1930 წელს გამოეყო. ზოგადი პროფილის ექიმის მომზადებას უნივერსიტეტში ემსახურებოდა 8 კათედრა და საუნივერსიტეტო კლინიკების ასამბლეა. 1994 წლის 25 აპრილს უნივერსიტეტის დიდმა საბჭომ მიიღო „საუნივერსიტეტო განათლების კონცეფცია“, რომლის თანახმადაც უნივერსიტეტი სრულად გადავიდა ორსაფეხურიან სწავლებაზე (ბაკალავრიატი და მაგისტრატურა). ამ პერიოდში უნივერსიტეტში შეიქმნა ათამდე სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია და სამეცნიერო ცენტრი, ჩამოყალიბდა ახალი კათედრები, საგრძნობლად გაიზარდა სპეციალობათა რაოდენობა. უნივერსიტეტში 21 ფაკულტეტი და 156 კათედრა იყო. მას ჰქონდა 5 ფილიალი, 2 სამეცნიერ-

რო-კვლევითი ინსტიტუტი, ერთი სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი, 59 სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია, 10 სამეცნიერო ცენტრი, მათ შორის 5 რესპუბლიკური მნიშვნელობის, 5 სასწავლო ბაზა. უნივერსიტეტის სასწავლო პროცესს ემსახურებოდა 120-ზე მეტი სასწავლო ლაბორატორია, რომელიც ფაკულტეტებთან იყო დაარსებული. 3 სასწავლო ლაბორატორია კი საუნივერსიტეტო დაქვემდებარებისა იყო. ამავე ხანებში საგრძნობლად გაიზარდა უნივერსიტეტის საგარეო კავშირები უცხოეთის უნივერსიტეტებთან თუ სამეცნიერო ცენტრებთან. ყოველწლიურად ათობით სტუდენტი, ასპირანტი და მეცნიერ მუშაკი იგზავნებოდა უცხოეთში სამეცნიერო მივლინებაში კვალიფიკაციის ასამაღლებლად.

1993 წელს რ. მეტრეველი აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად. 1994 წლიდან არის ევრაზიის უნივერსიტეტების ასამბლეის გენერალური კომიტეტის წევრი.

1996 წელს პრეზიდენტის ბრძანებით დაინიშნა რესპუბლიკის უმაღლესი სასწავლებლების რექტორთა საბჭოს თავმჯდომარედ.

მიუხედავად იმისა, რომ რექტორობის ჟამს რ. მეტრეველი მთელი ძალისხმევით ჩაბმული იყო საქართველოს საზოგადოებრივ საქმიანობაში, არანაკლებ აქტიურად მონაწილეობდა ქვეყნის სამეცნიერო მუშაობაში. 1995 წელს რ. მეტრეველი ხელმძღვანელობს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებულ საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიას. 1991 წელს არჩეულია მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნეს“ ისტორიის სერიის რედაქტორად. 1996 წელს თავმჯდომარეობს საქართველოს ისტორიის ეროვნულ კომიტეტს. მისი სამეცნიერო ხელმძღვანელობით შესრულდა 10-ზე მეტი საკანდიდატო დისერტაცია. რ. მეტრეველი მონაწილეობდა ისტორიკოსთა რესპუბლიკურ, საკავშირო და საერთაშორისო სიმპოზიუმებსა და კონგრესებში (1989 წ. ფრანკფურტი; 1992 წ., მიუნხენი; 1992 წ., სეული; 1993 წ., ლონდონი და სხვა).

რ. მეტრეველის სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა აღნიშნულია არაერთი ჯილდოთი. მას სხვადასხვა დროს მინიჭებული აქვს პრესტიჟული პრემიები.

1988 წელს მას მიენიჭა საქართველოს სსრ სახელმწიფო პრემია მეცნიერების დარგში, 1996 წელს – აფხაზეთის მეცნიერების მოღვაწის წოდება, 1999 წელს – ივ. ჯავახიშვილის სახელობის პრემია, 2000 წელს – აკაკი წერეთლის სახ. პრემია.

საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებით, 1998 წელს რ. მეტრეველი დაჯილდოვდა ღირსების ორდენით. ხალხის საყოველთაო აღიარებისა და

სიყვარულის ნიშნად 1999 წელს მას მიენიჭა „საპატიო თბილისელის“ წოდება.

1992 წლიდან რ. მეტრეველის უშუალო ხელმძღვანელობით საქართველოს ისტორიის კათედრასთან დაარსდა ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია, რომელიც 1996 წლიდან გადაკეთდა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრად (უნივერსიტეტში გატარებული „რეფორმის“ შედეგად 2006 წელს ცენტრი დაიხურა).¹

1997 წლიდან რ. მეტრეველი აირჩიეს საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგედ.

უნივერსიტეტში როინ მეტრეველის რექტორობის პერიოდში გაწეული საქმიანობის შესახებ საუბარი შორს წაგვიყვანს. წინამდებარე კრებულს თან ერთვის 1991-2003 წლებში უნივერსიტეტში განხორციელებული რეფორმებისა და ღონისძიებების დეტალური აღწერა (ახალი ინსტიტუტების, ფაკულტეტების, კათედრების დაფუძნება. ახალი სპეციალობებისა და სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრების შექმნა. მემორიალური კაბინეტების, საუნივერსიტეტო სკოლების, სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიებისა და ცენტრების დაარსება. ასევე ნაჩვენებია ამ პერიოდში კულტურაში, ხელოვნებასა და სპორტში უნივერსიტეტის მიღწევები), რომელთა ჩამოთვლაც კი დაგვარწმუნებს, თუ რა მნიშვნელოვანი იყო ეს პერიოდი უნივერსიტეტის ცხოვრებაში. ყველაზე მთავარი კი მაინც გახლდათ ის სიყვარული, რომელსაც გამოხატავდა სტუდენტობა და პროფესურა რექტორის მიმართ. 2003 წელს, როდესაც საზოგადოებას ეუნყა როინ მეტრეველის გადანყვებილება გადადგომის შესახებ, ამან უნივერსიტეტში დიდი ვნებათაღელვა გამოიწვია. ათასობით ადამიანი გამოვიდა „დედა უნივერსიტეტის“ დასაცავად. საყოველთაო მოთხოვნის შედეგად, როინ მეტრეველი კვ-

¹ ცენტრში ქართული და უცხოენოვანი წყაროების საშუალებით არქეოლოგიურ, ეპიგრაფიკულ, ნუმიზმატიკურ, ფალერისტიკულ, ბონისტიკურ, პერალდიკურ, ვექსილოლოგიურ და სხვა მასალებზე დაყრდნობით იკვლევდნენ ქართული დიპლომატიის ისტორიის პრობლემებს. ცენტრმა 1992-2006 წწ. გამოსცა ქართული დიპლომატიის ლექსიკონი, ტ. I, II (რედ. რ. მეტრეველი); 1998 წ. – „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I-II (რედ. რ. მეტრეველი), რომელშიც თანამიმდევრულადაა გადმოცემული საქართველოს დიპლომატიური ურთიერთობების ევოლუცია უძველესი ეპოქიდან დღემდე; ივანე ჯავახიშვილი, ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბ., 2002 (ავტორთა კოლექტივი); ქართული დიპლომატიის ისტორია, თბ., 2003; ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია). ცენტრის ფარგლებში 2006-2009 წლებში განხორციელდა სამეცნიერო გრანტი (ხელმძღვანელი რ. მეტრეველი) – „საქართველო და გარე სამყარო“.

ლავ დაბრუნდა რექტორის თანამდებობაზე, მაგრამ მხოლოდ რამდენიმე თვით. 2004 წელს მან უნივერსიტეტის რექტორის თანამდებობა დატოვა.

ქართული საზოგადოების დიდი ნაწილი რეალურად აფასებდა რ. მეტრეველის საქმიანობას როგორც სამეცნიერო ასპარეზზე, ასევე საუნივერსიტეტო სფეროში. მაგრამ ეს იყო ერთი მხარე, მეორე და მთავარი, ჩვენი აზრით, გახლდათ, რ. მეტრეველის პიროვნება. სწორედ მისი ხასიათიდან გამომდინარე, უნივერსიტეტელები ყოველთვის დიდი პატივისცემით იყვნენ გამსჭვალულნი რექტორის მიმართ. აქვე მოვიხმობთ, ცნობილი მეცნიერის, ნოდარ კაკაბაძის ერთ წერილს, რომელშიც მართლაც საინტერესოაა დანახული რ. მეტრეველის პიროვნება. „მართალია, წარმოშობით იმერელი (ქვემოიმერელი) და ისიც ხონელი გახლავართ, მაგრამ, მე მგონია, კაციშვილს არ შეუძლებია ჩემში მათმებლობის, პირმოთნეობის, მლიქვნელობის, ანგარიშიანი პირფერობის და ა. შ. მიდრეკილება. ამის გარდა, საგანგებოდ სენტიმენტალური და გადაჭარბებულად მგრძნობიარე, ჰიპერბოლებისაკენ მიდრეკილიც არ უნდა ვიყო, ამიტომ, მე ვფიქრობ, რასაც გწერთ, ამის გულწრფელობაში ეჭვის შეტანა, ჩემი აზრით, უსამართლობა იქნებოდა.

ჩემი ღრმა რწმენით, რაც საკმაოდ დროის განმავლობაში ჩამომიყალიბდა და განმიმტკიცდა პირადი გამოცდილებისა და სხვა ადამიანებთან თქვენი ურთიერთობის დაკვირვების მეოხებით, მე მაქვს თქვენდამი უზომო მადლიერების საფუძველი.

მე ყოველთვის მაოცებდა თქვენი საოცრად ნატიფი, ინტელიგენტური, არადამამცირებელი, არადამადლებული ტაქტი და დელიკატურობა კოლეგებთან, საერთოდ ადამიანებთან დამოკიდებულებაში, რისთვისაც უდიდეს, წრფელ მადლობას გიხდით! თქვენი ნოდარ კაკაბაძე, 18 მაისი 2003 წელი.“

2004-2006 წლებში როინ მეტრეველი ასრულებს საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგის მოვალეობას. ამ პერიოდში კათედრა პარალელურად რამდენიმე მნიშვნელოვან პროექტს ახორციელებს, თუმცაღა, კათედრის გაუქმების შემდეგ უნივერსიტეტის ერთ-ერთი წამყვანი სამეცნიერო და საგანმანათლებლო ცენტრი დაიშალა, თანამშრომელთა უმეტესობა უნივერსიტეტის გარეთ აღმოჩნდა.

2007 წელს რ. მეტრეველი დაინიშნა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივნად. 2013 წლიდან კი საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტია.

მეცნიერული მემკვიდრეობა

ქართულ ისტორიულ მეცნიერებას საუკუნეების მანძილზე მრავალი სახელოვანი წარმომადგენელი ჰყოლია. ამ ღირსეულ მამულებშილთა გვერდით აკად. რ. მეტრეველს თავისი გამორჩეული ადგილი უკავია. ოთხ ათწლეულზე მეტია, რაც რ. მეტრეველი იკვლევს საქართველოს შუა საუკუნეების, ახალი და უახლესი ისტორიის, ისტორიოგრაფიისა და წყაროთმცოდნეობის საკითხებს. ამ ხნის მანძილზე მან ქართულ ისტორიოგრაფიას შესძინა ათზე მეტი მონოგრაფია და რამდენიმე ასეული სამეცნიერო სტატია. განუზომელია მისი, როგორც მეცნიერ-ორგანიზატორის, დამსახურება. რ. მეტრეველის შრომებმა: ექ. თაყაიშვილი, თბ., 1962 (შ. ბადრიძესთან თანაავტორობით); შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში, თბ., 1973; დეკლასირებული ელემენტები შუა საუკუნეების საქართველოში (V-XII სს.), გლახაკები, თბ., 1976; ივ. ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1975; საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, თბ., 1982; ივანე ჯავახიშვილი და თბილისის უნივერსიტეტი, თბ., 1996; ისტორიზმი ქართველი მწერლების შემოქმედებაში, თბ., 1999 და სხვა წიგნებმა სამუდამოდ დაიმკვიდრეს თავისი გამორჩეული ადგილი ქართველ ისტორიკოსთა შედეგებს შორის.

დავითისა და თამარის ეპოქა

როინ მეტრეველი უაღრესად ნაყოფიერი მკვლევარია. მას მონოგრაფიულად აქვს შესწავლილი ბევრი საკვანძო საკითხი საქართველოს ისტორიისა. სრულიად სამართლიანად, მისი მონოგრაფიები დავით IV აღმაშენებელზე და თამარ მეფეზე ითვლება ერთ-ერთ საუკეთესო ბიოგრაფიულ გამოკვლევებად.

მონოგრაფიაში „დავით IV აღმაშენებელი“ ნაჩვენებია არა მარტო ქვეყნის სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება, არამედ დახატულია დავითის პიროვნული პორტრეტიც, რაც საბჭოთა პერიოდში ერთობ იშვიათი იყო. დასაწყისში როინ მეტრეველმა დავითის ეპოქას რამდენიმე სტატია მიუძღვნა რომლებშიც მანამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ნაკლებად შესწავლილი პრობლემები იყო დამუშავებული. მონოგრაფიის პირველი ვარიანტი 1965 წელს გამოიცა. ამ თემაზე როინ მეტრეველი მუშაობას შემდგომაც არ წყვეტდა. ამის დადასტურებაა 1986 წელს მონოგრაფიის ახალი, მნიშვნელოვნად შევსებული ვარიანტის გამოცემა. ნაშრომში დავით აღმაშენებლის ღონისძიებების პარალელურად შესწავლილია XI-XII საუკუნეების

მიჯნის საქართველოს ეკონომიკური და სამართლებრივი მდგომარეობა, საგარეო-პოლიტიკური ვითარება, საზოგადოების ცალკეული ფენების ყოფა-ცხოვრება. მნიშვნელოვანია როინ მეტრეველის მიერ ჩატარებული კვლევა-ძიება დავით აღმაშენებლის პერიოდის ქრონოლოგიის დასადგენად. ახლებურად დათარიღდა დავითისა და ლიპარიტის კონფლიქტი, ქართველთა მიერ თურქ-სელჩუკებისადმი ხარკის შეწყვეტის საკითხი, XII საუკუნის 10-იან წლებში თურქ-სელჩუკების წინააღმდეგ მიმართული ღონისძიებების ქრონოლოგია და სხვა.

რ. მეტრეველმა საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პერიოდის – XII საუკუნის საკვანძო საკითხები შეისწავლა თავის მონოგრაფიაში – „შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში“. ნაშრომში ქართულ, სომხურ, აღმოსავლურ და ევროპულ ენებზე არსებული წერილობითი წყაროების გამოყენებით, არქეოლოგიური, ეპიგრაფიკული და ნუმიზმატიკური მასალის გათვალისწინებით ნაჩვენები და გარკვეულია XII ს-ის ფეოდალურ საქართველოში მიმდინარე შინაკლასობრივი ბრძოლის გამომწვევი მიზეზები, მიმდინარეობა, ხასიათი და შედეგები. მონოგრაფიაში რ. მეტრეველი საგანგებოდ ეხება ბალეაშთა და აბულეთისძეთა ბრძოლას სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ დავით აღმაშენებლის დროს, დემეტრე პირველსა და დავით მეხუთეს შორის არსებულ უთანხმოებას, ორბელთა ამბოხებას, ყუთლუ-არსლანის პოლიტიკური დასის გამოსვლას, იური ანდრეასძის შემოსვლას საქართველოში და მასთან ერთად ფეოდალური და სამოქალაქო ზედაფენების მეფის საწინააღმდეგო მოქმედებას, სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობისა და სხვა საკითხებს. ეს ნაშრომი დავით IV აღმაშენებლის ერთგვარ გაგრძელებად უნდა მივიჩნიოთ. საქართველოს „ოქროს ხანის“ პერიოდს როინ მეტრეველმა მესამე წიგნიც უძღვნა – „მეფე თამარი“.

რ. მეტრეველი თამარის ეპოქაზე უკვე გასული საუკუნის 60-იანი წლების მიწურულიდან მუშაობდა. ამ ეპოქაზე მისი პირველი წერილებიც სწორედ ამ დროს დაიბეჭდა სამეცნიერო ჟურნალებში. მართალია, მოგვიანებით, რ. მეტრეველის სამეცნიერო ინტერესთა სფეროში სხვა საკითხები შევიდა, მაგრამ მას თამარის ეპოქის შესწავლა არ შეუწყვეტია და თითქმის 20 წლის თავზე, 1991 წელს საზოგადოებამ მიიღო მონოგრაფია „მეფე თამარი“. ამ ნაშრომში მეცნიერმა არა მარტო ჩვენი დიდი მეფის ცხოვრება და მოღვაწეობა წარმოაჩინა, არამედ მკაფიოდ დაგვიხატა მთელი ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორია. ამასთანავე, ავტორს ეკუთვნის თამარის ხანის საქართველოს ისტორიის ზო-

გიერთი საკითხის ახლებურად გაგებისა და რიგი თარიღის დაზუსტება-
დადგენის ცდა.

წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია

როინ მეტრეველმა ჯერ კიდევ სტუდენტობის პერიოდში გამოაქვეყნა რამდენიმე წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა. დავითისა და თამარის ეპოქისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიებში ამ პერიოდის საისტორიო წყაროებზე ავტორი არაერთ საინტერესო დაკვირვებას გვთავაზობს. ამ მიმართულებით როინ მეტრეველის სამეცნიერო მოღვაწეობაში ერთგვარ შემაჯამებელ სამუშაოდ იქცა 2008 წელს „ქართლის ცხოვრების“ აკადემიური გამოცემის დაბეჭდვა. XX საუკუნის 50-იან წლებში დაიბეჭდა ს. ყაუხჩიშვილის მიერ „ქართლის ცხოვრების“ დადგენილი ტექსტი („ძველი ქართლის ცხოვრება“ და „ახალი ქართლის ცხოვრება“ შევიდა „ქართლის ცხოვრების“ პირველ და მეორე ტომებში. ტომი I, თბ., 1955; ტომი II, თბ., 1959; ტომი IV დაეთმო ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებას – „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თბ., 1973). ამ მოვლენიდან ნახევარი საუკუნე გავიდა. ქართული ისტორიოგრაფია მნიშვნელოვანი წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევებით გამდიდრდა, რამაც დღის წესრიგში დააყენა „ქართლის ცხოვრების“ გამოცემის აუცილებლობა. 2005 წელს რ. მეტრეველის ხელმძღვანელობით შეიქმნა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი აკადემიური გამოცემის სარედაქციო ჯგუფი. ოთხწლიანი მუშაობის შედეგად ქართულმა საზოგადოებამ მიიღო „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ახალი გამოცემა და, რაც ასევე მნიშვნელოვანია, მისი სრული რუსული და ინგლისური თარგმანები.

როინ მეტრეველის სამეცნიერო მოღვაწეობაში დიდი ადგილი უკავია ქართული ისტორიოგრაფიის პრობლემებს. იგი ავტორია წერილებისა თუ მონოგრაფიებისა ვახუშტი ბაგრატიონზე, ივ. ჯავახიშვილზე, ექ. თაყაიშვილზე, მ. საბინინზე, ნ. ბერძენიშვილზე, შ. მესხიაზე, დ. გვრიტიშვილზე, გ. მელიქიშვილზე, მ. ლორთქიფანიძეზე, ოთარ ჯაფარიძეზე და სხვა გამოჩენილ ქართველ ისტორიკოსებზე.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, როინ მეტრეველის პირველი წიგნი ექვთიმე თაყაიშვილს ეძღვნებოდა. ნაშრომში დიდი ნაწილი ეთმობა ექვთიმე თაყაიშვილის სამეცნიერო მოღვაწეობას. შეფასებულია ის დიდი როლი, რომელიც მისმა არქეოლოგიურმა მოგზაურობებმა შეიტანეს ქართული მეცნიერების განვითარებაში. ცალკეა დახასიათებული ექვთიმე თაყაიშვილი

ლუიზა და როინ მეტრეველები.
მოსკოვი. 1987 წ.

იერუსალიმი. მდ. იორდანე. 1999 წ.

ოჯახის წევრებთან და ახლობლებთან

გუდაური. 2003 წ.

შეილი ვიქტორ მებრეველი ოჯახთან ერთად

შეილი ნინო მებრეველი ოჯახთან ერთად

როგორც წყარომცოდნე. მოგვიანებით როინ მეტრეველი თავის რამდენიმე ნაშრომში კვლავ დაუბრუნდა ექვთიმე თაყაიშვილის თემას.

ივ. ჯავახიშვილის დაბადებიდან 100 წლისთვის იუბილეს სამზადისს დაემთხვა რ. მეტრეველის მონოგრაფიის – „ივ. ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერთი საკითხის“ გამოსვლა. საერთოდ, ივ. ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობისადმი ბატონ როინს ათობით ნაშრომი აქვს მიძღვნილი. მას საგანგებოდ აქვს შესწავლილი ივ. ჯავახიშვილის ღვაწლი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების საქმეში. აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ როინ მეტრეველის თაოსნობით თსუ საქართველოს ისტორიის კათედრამ გამოსცა პერსონალური ენციკლოპედია „ივანე ჯავახიშვილი“. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიოში არსებულ ამ სახის გამოცემებს შორის ენციკლოპედია „ივანე ჯავახიშვილი“ მართლაც ერთ-ერთი გამორჩეულია თავისი ინფორმაციულობითა და მრავალფეროვნებით.

ვრცელი გამოკვლევა უძღვნა რ. მეტრეველმა საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას. ეს იყო პირველი (ჯერჯერობით ერთადერთი) მონოგრაფია ამ დანესებულებისადმი მიძღვნილი. წიგნში საქართველოს ისტორიულ არქივში, მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში, ქუთაისის ისტორიულ არქივში, გ. ლეონიძის სახ. ლიტერატურის მუზეუმსა და ქართული ენციკლოპედიის არქივში დაცული საარქივო მასალის საფუძველზე, საზოგადოების სხვადასხვა მოღვაწეთა (ე. თაყაიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ა. ცაგარელი და სხვა) შესახებ ლიტერატურისა და თვით საზოგადოების გამოცემათა გათვალისწინებით, ასახულია საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მოღვაწეობის თითქმის ყველა მხარე: შექმნა, სტრუქტურა, მიზანი, მოღვაწეობის ძირითადი მიმართულებები, მატერიალური მდგომარეობა, საორგანიზაციო საქმიანობა, არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული, ფოლკლორული და სხვა სახის კვლევა-ძიებანი, მუზეუმისა და წიგნსაცავის შექმნა, სალინგვისტო და არქეოლოგიური განყოფილებების საქმიანობა.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს როინ მეტრეველის ნაშრომი, მიძღვნილი შოთა მესხიასადმი. ეს წიგნი დაწერილია მასწავლებლისადმი გამსჭვალული დიდი სიყვარულით. მასში დიდი მეცნიერის ბიოგრაფიასთან ერთად ვრცლადაა მიმოხილული და შეფასებული მისი მეცნიერული მემკვიდრეობა. წიგნს თან ერთვის შ. მესხიას ბიბლიოგრაფია (შემდგენელი რ. მეტრეველი). 1982-1986 წლებში რ. მეტრეველის რედაქტორობით გამოიცა შ. მესხიას ნაშრომთა სამტომეული, საერთო სათაურით „საისტორიო ძიებანი“. 2006

ნელს მეცნიერის 90 წლის იუბილეს კი მიეძღვნა საუბილეო კრებული (რ. მეტრეველის რედაქტორობით და შესავალი წერილით).

რ. მეტრეველი იკვლევს ცნობილ ქართველ მწერალთა შემოქმედებაში ისტორიზმის საკითხებს. მას საგანგებოდ აქვს შესწავლილი ილია ჭავჭავაძის ისტორიული შეხედულებები და ისტორიული შემოქმედება, აკაკი წერეთლისა და საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ურთიერთობების საკითხები. მეცნიერი აღნიშნავს, რომ საზოგადოების მუშაობაში იმთავითვე აქტიურად ჩაებნენ გამოჩენილი ქართველი მწერლები: ვაჟა-ფშაველა, იაკობ გოგებაშვილი, ვასილ ბარნოვი, ეკატერინე გაბაშვილი, ანასტასია ერისთავ-ხოშტარია, დავით კლდიაშვილი, ნიკოლოზი და სხვანი. საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ თავის პირველ საპატიო წევრად (ასეთი შემდგომში სულ სამი იყო) 1908 წლის 5 დეკემბერს აირჩია აკაკი წერეთელი. თავად აკაკიც უდიდესი პატივისცემითა და მოწინებით ეკიდებოდა საისტორიო საეთნოგრაფიო საზოგადოებას და, როგორც ცნობილია, თავისი ქონების ნაწილი მან სწორედ ამ საზოგადოებას უანდერძა.

რ. მეტრეველმა ცალკე ნარკვევი უძღვნა ისტორიასთან იაკობ გოგებაშვილის დამოკიდებულებას. ავტორის სრულიად სამართლიანი განცხადებით, ისტორია იაკობ გოგებაშვილის საზოგადოებრივ მოღვაწეობასა და მწერლურ შემოქმედებაში ძირითადი მასაზრდოებელი ძარღვი იყო.

ისტორიზმის საკითხები კ. გამსახურდიას შემოქმედებაში შესწავლილია რ. მეტრეველის წერილში – „დიდოსტატის“ ისტორიული ფონი“. ერთი კონკრეტული ნაწარმოების, „დიდოსტატის კონსტანტინეს მარჯვენის“ განხილვით ავტორი ცდილობს, წარმოაჩინოს დიდი ქართველი მწერლის დამოკიდებულება ისტორიული თემატიკისადმი, ისტორიული ჟანრის ნაწარმოების კ. გამსახურდიასეული წერის მანერა. რ. მეტრეველის განცხადებით: „ნაწარმოებში შეტანილი მწერლისეული ელემენტები ხელს უწყობს ეპოქის სულის მთელი სიგრძე-სიგანით გადმოცემას, ისტორიული სიმართლის ღრმად გახსნა-წარმოსახვას“.

როინ მეტრეველი აქტიურად იკვლევს მსოფლიო ისტორიოგრაფიის პრობლემებს. ამ საკითხებს მან რამდენიმე ნაშრომი მიუძღვნა: „კლიოს მფარველობის ქვეშ“, „მცირე განსჯა ჟაკ-ლეგოფის წიგნის „წარმოსახვითის შუასაუკუნეობრივი სამყარო“ ნაკითხვის შემდეგ“, „გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები“. აღნიშნულ ნაშრომებში ავტორი ცდილობს აჩვენოს XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე მსოფლიო ისტორიოგრაფიის განვითარების ძირითადი ტენდენციები. ამ ფონზე რ. მეტრეველი ყურადღებას ამახვილებს თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის

წინაშე მდგარ არსებულ სირთულეებზე და მრავალ პრობლემურ საკითხს სახაგს, რომელთა შესწავლა უახლოესი პერსპექტივაა.

საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის საკითხები

არაერთი გამოკვლევა უძღვნა რ. მეტრეველმა საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის პრობლემებს. მონოგრაფიულად შეისწავლა გლახაკთა პრობლემა ძველ საქართველოში. ეს ნაშრომი დღემდე ითვლება ერთადერთ გამოკვლევად ამ მიმართულებით. წიგნში განხილულია ტერმინ „გლახაკის“ ეტიმოლოგია, გლახაკთა კატეგორიები, ასევე სახელმწიფოს მიერ გატარებული ღონისძიებები. როინ მეტრეველის დასკვნით, გლახაკთათვის გაიცემოდა სახელმწიფოს მთელი შემოსავლის მეათედი – 10%. ქვეყანაში სახელმწიფოს მხრიდან გატარებული ქველმოქმედება საგანგებოდ იყო ორგანიზებული. როინ მეტრეველი ავტორია „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ III ტომში შესული სოციალ-ეკონომიკური განვითარების ისტორიისადმი მიძღვნილი რამდენიმე პარაგრაფისა (§ 1. სოციალ-ეკონომიკური განვითარების დონის საკითხი; § 3. სოფლის მეურნეობა; § 4. ბ. ხელოსნობა). XI-XIII საუკუნეების საქართველოს სოციალ-ეკონომიკურ საკითხებზე როინ მეტრეველი საგანგებოდ ჩერდება თავის მონოგრაფიებში „დავით IV აღმაშენებელი“ და „მეფე თამარი“. ავტორის დასკვნით, „დავით აღმაშენებლის მიერ გატარებულმა მრავალმხრივმა ღონისძიებებმა განაპირობა წარმატებები ქვეყნის ეკონომიკური მომძლავრების საქმეში. XII საუკუნის I მეოთხედში საქართველო ეკონომიკურად დანინაურებული ქვეყანა იყო“. მეცნიერი საგანგებოდ განიხილავს სოფლის მეურნეობაში დიდი გუთნის გავრცელების შედეგად განხორციელებულ ძვრებს. აქვს დახასიათებული სოფლის მეურნეობის სხვადასხვა დარგი და მათი მნიშვნელობა ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის საქმეში. ცალკე პარაგრაფს უთმობს როინ მეტრეველი დავითის ეპოქის საქალაქო ცხოვრების დახასიათებას და ხელოსნობის შესწავლას. მონოგრაფიაში მიმოხილულია ასევე დავით IV-ის მიერ გატარებული ფინანსური ღონისძიებები. მეცნიერი საგანგებოდ მსჯელობს დავითის უნიკალურ მონეტაზე და საბოლოოდ მის ნაკითხვას ასეთი ფორმით გვთავაზობს: „დთ-დავით“ „მფე-მეფე“ და ირგვლივ ასომთავრული წარწერა (ქარაგმით): „ქრისტე, დავით მეფე აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა“. როინ მეტრეველის მიხედვით დავით აღმაშენებელმა გაატარა მნიშვნელოვანი ფინანსური ღონისძიებები, რაც გამოიხატა: 1. შეიცვალა მონეტის ტიპი, 2. განმტკიცდა ფუ-

ლის კურსი. მონოგრაფიაში „მეფე თამარი“ მეცნიერი ასევე დიდ ადგილს უთმობს სოციალურ-ეკონომიკურ საკითხებს. თამარის დროს „დაფლულ“ სამონეტო განძების შესწავლას. მეცნიერის თვალსაზრისით, საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში აღმოჩენილი სამონეტო განძების სიმრავლე აშკარად გვიჩვენებს ქვეყნის მაღალეკონომიკურ მდგომარეობას. თამარის ეპოქის ყოველდღიურობის ერთი ასპექტია წარმოდგენილი პარაგრაფში „ხალხთა მასები“. ავტორი იძლევა ფართო ფენების ცხოვრების დეტალურ აღწერას (რის საშუალებასაც ქართული წერილობითი წყაროები იძლევიან).

ეკლესიის ისტორია

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის ცალკეული საკითხების შესწავლა მოცემულია რ. მეტრეველის ადრეულ ნაშრომებში. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებაზე ვრცლადაა საუბარი მის მონოგრაფიაში „დავით IV აღმაშენებელი“, ხოლო სტატიები – „რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება 1103“, „რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა“ – დაიბეჭდა ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში (ტ. VIII); ასევე სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ურთიერთობის საკითხები შესწავლილია მის წიგნებში „შინაკლასობრივი ბრძოლა საქართველოში“ (მე-12 საუკუნე) და „მეფე თამარი“.

უკანასკნელ ხანს რ. მეტრეველმა რამდენიმე ნაშრომი მიუძღვნა საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, ილია II-ის მოღვაწეობას. მისი რედაქტორობით გამოიცა კრებულები, რომლებშიც წარმოჩენილია პატრიარქის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ყველა ასპექტი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II დიდად აფასებს რ. მეტრეველის საქმიანობას და ეს მის უწმიდესობას არაერთხელ აღუნიშნავს. პატრიარქის 1996 წლის წერილში ნათქვამია: „პატივისცემითა და სიყვარულით მინდა აღვნიშნო, რომ ბატონ როინ მეტრეველს, უნივერსიტეტის რექტორს, ძალიან მძიმე დროს მოუხდა მოღვაწეობა – უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობა. მან გაუძლო სირთულეებს, გამოცდასა და მძიმე განსაცდელს, რომელიც იმხანად უნივერსიტეტისა და ქვეყნის წინაშე არსებობდა.“

ბატონმა როინმა გადაარჩინა ჩვენი ახალგაზრდობა, სტუდენტობა ქვეყანაში ხოცვა-ჟლეტის დროს. ის ნამდვილი მეხამრიდი იყო. ეს ტაძარი, ნმიდა დავით აღმაშენებლის სახელობის მისი ენერგიული მოღვაწეობითაა აშენებული. ეს ამ მეტად რთულ დროს დიდი მიღწევაა. ვლოცავ მას მეცნიერების, საერთოდ, ერისა და ეკლესიის წინაშე დიდი დამსახურებისათვის. ღმერთმა დალოცოს.

ილია II, უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი და მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი.
1996 წლის 8 თებერვალი".

რ. მეტრეველმა საინტერესო ნარკვევი უძღვნა ქართველ მეფეებსა და პატრიარქებს, რომელშიც ცალკე თავი ეთმობა საქართველოში პატრიარქის ინსტიტუტის ისტორიას.

ქართული დიპლომატიის ისტორიის საკითხები

უკანასკნელ ხანს რ. მეტრეველი აქტიურად იკვლევს საქართველოს დიპლომატიური ისტორიის საკითხებს. იგი არის რედაქტორი და თანაავტორი „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევების“ (გამოცა 2 ტომად). ქართულ ისტორიოგრაფიაში ერთ-ერთმა პირველმა სწორედ რ. მეტრეველმა დააყენა ქართული დიპლომატიური ისტორიის კომპლექსურად შესწავლის აუცილებლობის საკითხი. მას ეკუთვნის საინტერესო ნაშრომი, რომელშიც დაზუსტებული და გარკვეულია ზოგიერთი ქართული დიპლომატიური ტერმინის (მოციქული, დესპანი, ელჩი) შინაარსი. 1994 წლიდან რ. მეტრეველის რედაქტორობით გამოდის წელიწადული „ქართული დიპლომატია“ (კრებული „ქართული დიპლომატია“ ითვლებოდა თსუ-ის ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ყოველწლიურ ორგანოდ, მაგრამ ცენტრის დახურვის შემდეგ მისი გამოცემა მთლიანად რ. მეტრეველმა იკისრა. ამჟამად გამოვიდა 12 ტომი). კრებულში იბეჭდება უახლესი გამოკვლევები ქართული დიპლომატიის ისტორიის, საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიის, ტერმინოლოგიისა და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით. 90-იანი წლების დასაწყისიდან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში იკითხება ცალკე საგანი „ქართული დიპლომატიის ისტორია“.

ბოლო პერიოდში რ. მეტრეველის ინტერესთა სფეროში შემოვიდა ეკლესიური ცივილიზაციისა და გლობალიზაციის საკითხები. ასევე კონფლიქტოლოგიის პრობლემები.

რ. მეტრეველი თანაავტორია საქართველოს ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოების, მათ შორის მაღალი კლასებისათვის განკუთვნილი დამხმარე სახელმძღვანელოსი. მას ეკუთვნის უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის სპეცკურსებისა და სპეცსემინარების პროგრამა. იგი ათობით მონოგრაფიის რედაქტორია.

ერთობ ძნელია ერთ წერილში ამომწურავად ისაუბრო რ. მეტრეველის სამეცნიერო მოღვაწეობაზე. ჩვენ მისი სამეცნიერო მემკვიდრეობის მხოლოდ რამდენიმე მომენტი წარმოვაჩინეთ. თუნდაც ამ მოკლე ექსკურსმა თვალნათლივ დაგვანახა, რამდენად მრავალფეროვანი და მრავალმხრივია რ. მეტრეველის მოღვაწეობა.

მძიმე საზოგადოებრივი საქმიანობისა და სამეცნიერო მოღვაწეობის შეთავსება მხოლოდ უდიდესი ენერგიისა და ნებისყოფის ადამიანების ხვედრია. საუკუნეების მანძილზე თუ რამე შექმნილა საქართველოში, მხოლოდ ასეთი დაუღალავი შრომის წყალობით. თითოეული ერი ვალდებულია სიყვარულითა და სიტბოთი მოუფრთხილდეს ასეთ უანგარო მამულიშვილებს.

რექტორი

ვახტანგ გურული

2006 წლის სექტემბერი იდგა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბედიტ დამწუხრებული პროფესორები მდუმარედ შეჰყურებდნენ თეთრი ტაძრის კედლებს. უამრავ ღირსეულ პროფესორს დაატოვებინეს უნივერსიტეტი. უარესის მოლოდინში იყვნენ. სიჩუმე ერთ-ერთმა დაარღვია და ჩუმად, თითქოს თავისთვის, ჩაილაპარაკა: „წინათ საქართველოში ორი დიდი თანამდებობა იყო – საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი. ისე კაცმა არ იცის ამ ორი თანამდებობიდან რომელი იყო პირველი“. ბატონი როინ მეტრეველი სწორედ ასეთი რექტორი იყო.

თბილისის უნივერსიტეტის რექტორის ფსიქოლოგიური სახე ივანე ჯავახიშვილმა შექმნა. ამ თვალსაზრისით მას წინამორბედი არ ჰყოლია. უფრო ზუსტად, მისი შორეული წინამორბედი იყო გელათის აკადემიის მოძღვართ-მოძღვარი. რთულ პერიოდში მოუხდა ივანე ჯავახიშვილს მოღვაწეობა. რუსეთის იმპერიის ნგრევის შემდეგ (1917 წლის თებერვალ-მარტი) თითქმის ერთდროულად აიდგა ფეხი თბილისის უნივერსიტეტმა (1918 წლის იანვარი) და საქართველოს დემოკრატიულმა რესპუბლიკამ (1918 წლის მაისი). თბილისის უნივერსიტეტი რომ თუნდაც რამდენიმე წლით ადრე გახსნილიყო, იგი იქნებოდა ჩვეულებრივი რუსული უნივერსიტეტი. უნივერსიტეტის სტრუქტურას, სასწავლო პროგრამებსაც პეტერბურგისა და მოსკოვის უნივერსიტეტებიდან გადმოიღებდნენ. სწავლებაც, ცხადია, რუსულ ენაზე იქნებოდა. ეროვნული თვალსაზრისით ყოველივე ეს მიუღებელი იყო, მაგრამ უნივერსიტეტის დაფუძნებისა და სასწავლო პროცესის გამართვის მიზნით საქმე ძალზე გაადვილდებოდა. საბედნიეროდ თბილისის უნივერსიტეტი თავისუფალ საქართველოში დაფუძნდა. ასე რომ, ივანე ჯავახიშვილი და მისი თანამოაზრეები ქმნიდნენ არა რუსული უნივერსიტეტის პროტოტიპს, არამედ სრულიად ახალს – ქართულ უნივერსიტეტს. ეს

ეხებოდა როგორც უნივერსიტეტის იდეას, ისე მის სტრუქტურას, სასწავლო გეგმებსა და პროფესურას.

1926 წელს ივანე ჯავახიშვილი საბჭოთა საქართველოს პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ აიძულა რექტორობა დაეტოვებინა, ხოლო შემდეგ თბილისის უნივერსიტეტის დამფუძნებელმა უნივერსიტეტიც დატოვა. ივანე ჯავახიშვილი თბილისის უნივერსიტეტის რექტორი 1919-1926 წლებში იყო. სწორედ ამ წლებში შეიქმნა სტუდენტებში, პროფესურასა და საერთოდ ქართულ საზოგადოებაში წარმოდგენა იმაზე, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო უნივერსიტეტის რექტორი. სამწუხაროდ, 1926 წლიდან საბჭოთა ხელისუფლებამ არ დაუშვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად ისეთი ადამიანის დანიშვნა, რომლისთვისაც მისაბადი იქნებოდა ივანე ჯავახიშვილის, როგორც რექტორის მოღვაწეობა. ხელისუფლებამ მიზნად დაისახა თბილისის უნივერსიტეტის რექტორი ექცია სახელმწიფო მოხელედ – ჩინოვნიკად. XX საუკუნის 20-30-იან წლებში, ცხადია, ამ მიზნის მიღწევა ხელისუფლებას არ გასჭირვებია. XX საუკუნის 60-70-იან წლებში ქვეყანაში, პოლიტიკური კლიმატის შეცვლის პირობებში, უნივერსიტეტის პროფესურა და ქართული საზოგადოება აშკარად ვერ ეგუებოდა რეალობას. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი – სახელმწიფო მოხელის რანგში უკვე მიუღებელი აღმოჩნდა საზოგადოებისათვის. ხელისუფლება პოზიციებს არ თმობდა, პოზიციებს არ თმობდნენ უნივერსიტეტელებიც. თუმცა ბრძოლა უთანასწორო იყო.

1991 წელს საბჭოთა კავშირი დაიშალა. XX საუკუნეში საქართველომ უკვე მეორედ აღიდგინა დაკარგული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. საბჭოთა კავშირის აქტიური ნგრევის პერიოდმა (1985-1990) მძიმე დაღი დაასვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს. სასწავლო პროცესი პრაქტიკულად მოიშალა. ქართულ საზოგადოებაში არსებული დაპირისპირება შეეხო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებსა და პროფესურას. უნივერსიტეტი იქცა პოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზად. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, როგორც იდეურად, ისე პრაქტიკულად ლიდერობდა ქართულ ეროვნულ მოძრაობაში, რითაც ლომის წილი შეჰქონდა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლაში. სამწუხაროდ, გაუთავებელმა პოლიტიკურმა დაპირისპირებებმა შედეგად გამოიღო ის, რომ დაცარიელდა უნივერსიტეტის აუდიტორიები და ლაბორატორიები, მოიშალა დისციპლინა და შეფერხდა სასწავლო პროცესი. აი, ასეთ მძიმე ვითარებაში, 1991 წლის 14 ოქტომბერს, ბატონი როინ მეტრეველი საქართველოს პირველი პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას ბრძანებით დაინიშნა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად.

მძიმე ვითარება დახვდა ბატონ როინ მეტრეველს უნივერსიტეტში: პოლიტიკურ ნიადაგზე ერთმანეთთან დაპირისპირებული სტუდენტები და პროფესორები, პრაქტიკულად ჩაშლილი სასწავლო პროცესი, თავისი შედეგებით მინიმუმამდე დაყვანილი სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა. სავალალო მდგომარეობა იყო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის თვალსაზრისით, კიდევ უფრო სავალალო ფინანსური თვალსაზრისით. ასეთ მდგომარეობაში უნივერსიტეტის რექტორობა დიდი მოქალაქეობრივი გამბედაობა და პასუხისმგებლობა იყო. ცხადია, ბატონი როინი დაუფიქრებლად არ დათანხმებია რექტორად მის დანიშვნას, მას ყველაფერი კარგად მოუფიქრებული და წინასწარ გააზრებული ჰქონდა. ჰქონდა რწმენა იმისა, რომ ყველა სირთულეს დაძლედა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს ძველ დიდებას დაუბრუნებდა.

ბატონი როინ მეტრეველი, სადაც არ უნდა მდგარიყო, ყველგან ხელმძღვანელობდა ერთი პრინციპით: ახალ თანამდებობაზე მოღვაწეობის დაწყების პირველსავე დღეებში ზუსტად განსაზღვრავდა, თანამშრომელთა შორის, ვის რა სირთულის დავალების შესრულება შეეძლო. ანუ ახალ თანამდებობაზე მუშაობის დაწყებისთანავე ბატონმა როინმა იცოდა ვის რა უნდა ეკეთებინა. სწორედ ეს გახდა მიზეზი იმისა, რომ ყველა დაწესებულება, სადაც კი ბატონ როინს ხელმძღვანელ თანამდებობაზე უღვანია, მუშაობდა გამართულად ყოველგვარი კონფლიქტისა და დაპირისპირების გარეშე. ამ პრინციპით დაიწყო ბატონმა როინმა მოღვაწეობა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის თანამდებობაზე.

სულ რამდენიმე თვეში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში უკვე იგრძნობოდა ახალი რექტორის მოღვაწეობის სასიკეთო შედეგები, ხოლო ორი-სამი წლის შემდეგ უნივერსიტეტის ყველა რგოლი გამართულად მუშაობდა. იმ რთული ამოცანებიდან, რომელიც ბატონმა როინ მეტრეველმა გადაჭრა, უპირველეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს შემდეგი:

1. თითქმის უმტკივნეულოდ, ახალი დაპირისპირებისა და ვითარების დაძაბვის გარეშე, სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიებსა და ორგანიზაციებში გაბნეული უნივერსიტეტის სტუდენტები და პროფესორები შერიგდნენ. ბატონი როინის დიდი გამარჯვება იყო, რომ მან შეარიგა ადამიანები, რომელთაც თავიანთ შეხედულებებზე უარი არ უთქვამთ, მაგრამ აღიარეს პრინციპი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი პოლიტიკური დაპირისპირების ასპარეზი არ უნდა ყოფილიყო;

2. მართალია უნივერსიტეტი აღარ იყო პოლიტიკური დაპირისპირების ასპარეზი, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ იგი არ მონაწილეობდა იმ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის პრობლემათა გადაჭრაში,

რომელიც უხვად დაგროვდა იმხანად საქართველოში. ამ თვალსაზრისით უნივერსიტეტი პირველობდა კიდეც.

3. ნელ-ნელა, მტკივნეულად, მაგრამ მაინც დაიწყო სასწავლო პროცესის სრულყოფა. სტუდენტი დაუბრუნდა აუდიტორიას.

4. მოხდა უნივერსიტეტის სტრუქტურის ოპტიმიზაცია, გაიხსნა ახალი სტრუქტურული ერთეულები.

5. უნივერსიტეტში ყველა თანამდებობაზე, განსაკუთრებით კი ადმინისტრაციულ თანამდებობებზე, დაინიშნენ ღირსეული ადამიანები, თავისი საქმის პროფესიონალები.

6. დიდი ყურადღება მიექცა პროფესორთა კადრების გაახალგაზრდავებას. ამის მაგალითს ისტორიის ფაკულტეტზე პირადად რექტორი იძლეოდა. მისი უშუალო ხელმძღვანელობით მომზადდა და სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოვიდა ბევრი ახალგაზრდა მეცლევარი.

7. ნელ-ნელა დამყარდა კონტაქტი უცხოეთის უნივერსიტეტებთან და სხვა სამეცნიერო ცენტრებთან. პირადად რექტორი სამეცნიერო მივლინებით იმყოფებოდა უცხოეთის ბევრ უნივერსიტეტში, ხშირად გამოდიოდა საინტერესო მოხსენებებით.

8. განმტკიცდა უნივერსიტეტის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. უნივერსიტეტში თითქმის დაივიწყეს ფრაზა: „ფული არ არის“. როცა საქმე სასწავლო და სამეცნიერო პროცესის გაუმჯობესებას ეხებოდა „ფული ყოველთვის იყო“.

9. საქართველოში ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესების პირობებშიც, რაგინდ საოცარიც არ უნდა იყოს, შეუფერხებლად უმჯობესდებოდა თბილისის უნივერსიტეტის ფინანსური მდგომარეობა.

10. ბატონი როინ მეტრეველის რექტორობის პერიოდში დიდი ყურადღება ექცეოდა სპორტულ და კულტურულ ცხოვრებას. უნივერსიტეტს ჰყავდა ფეხბურთისა და კალათბურთის გუნდები, სიმღერისა და ცეკვის ანსამბლი.

11. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა მოიცვა მთელი საქართველო, უნივერსიტეტის ფილიალები გაიხსნა ახალციხეში, სიღნაღში, ზუგდიდში, ოზურგეთში, მარნეულში...

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის თანამდებობაზე ბატონი როინ მეტრეველის მოღვაწეობისას, უნივერსიტეტმა კვლავ დაიმკვიდრა ადგილი მსოფლიოს უნივერსიტეტებს შორის.

და კიდევ ერთი შედეგი: ბატონმა როინ მეტრეველმა შექმნა რექტორის ახალი ფსიქოლოგიური სახე, უფრო ზუსტად ივანე ჯავახიშვილის შემდეგ მეორე ფსიქოლოგიური სახე, დაამსხვრია სტერეოტიპი: რექტორი – სახელმწიფო მოხელე.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
XX საუკუნის 90-იან წლებში

ამილ კოპალიანი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს ქართველი ხალხის ცხოვრებაში განსაკუთრებული მისია აკისრია. ქვეყნისათვის ურთულეს პერიოდში დაარსებული ეროვნული უნივერსიტეტი პატარა ქვეყნის, მცირერიცხოვანი ერისათვის უფრო დიდ და მნიშვნელოვან ფუნქციას იძენდა, ვიდრე ევროპის დიდი სახელმწიფოებისათვის თუნდაც საუკუნოვანი ტრადიციების მქონე უნივერსიტეტების არსებობა. მით უმეტეს რომ თბილისის უნივერსიტეტმა შესანიშნავად მოახერხა საუკუნეების მანძილზე ჩვენში არსებული ეროვნული სასწავლო, საგანმანათლებლო, სამეცნიერო ცენტრების საუკეთესო გამოცდილებისა და მოწინავე ევროპული უნივერსიტეტების ეპოქის შესაბამისი ინტელექტუალური პოტენციალის შეთავსება.

უნივერსიტეტის ცნება ჩვენში თავიდანვე სამშობლოს, ყოველგვარი ეროვნულის იდენტური იყო. წარსულისა და ჩვენი ისტორიის მაღალმეცნიერულ დონეზე კვლევასთან ერთად, იმთავითვე საფუძველი ჩაეყარა მძლავრი სამეცნიერო კადრების მომზადებისა და მეცნიერების სხვადასხვა მიმართულების განვითარებას.

უნივერსიტეტმა მძლავრი ბიძგი მისცა ეროვნული მეცნიერების განვითარებას და მსოფლიოში აღიარებული სამეცნიერო სკოლები შექმნა არა მარტო ქართველოლოგიურ, არამედ მეცნიერების ბევრ სხვა დარგებშიც. უნივერსიტეტი არასოდეს ემიჯნებოდა მსოფლიო კულტურისა და მეცნიერების მიღწევებს, იგი ყოველთვის ითვალისწინებდა ეროვნულ ტრადიციებს და მეცნიერულ მიღწევებს უთავსებდა ზოგადსაკაცობრიო იდეებსა და პრინციპებს. ასეთი საქმიანი, მეცნიერული კონტაქტებითა და თანამშრომლობით გამოირჩეოდნენ ჯერ კიდევ შორეულ წარსულში

როგორც ჩვენში არსებული, ასევე ქართველთა მიერ უცხოეთში დაარსებული ქართული კულტურისა და მეცნიერების ცნობილი კერები – ქართული ეკლესია-მონასტრები. გამოჩენილი მეცნიერებისა და მოღვაწეების აღიარება იყო მათი ნაშრომების თარგმნა და გავრცელება, ქართველი ხალხის ზიარება მსოფლიო კულტურის მიღწევებთან. იყო ხელისშემშლელი მიზეზებიც, ხშირად იყო პოლიტიკური, იდეოლოგიური კონიუნქტურით განპირობებული, არ იყო გამორიცხული სუბიექტური ფაქტორიც. ყველა სიძნელის მიუხედავად, უნივერსიტეტმა ღირსეულად გაუძლო XX საუკუნის სერიოზულ, ზოგჯერ უმძიმეს გამოწვევებსაც და ღირსეულად შეეგება XXI საუკუნეს, როდესაც იგი დადგა, შესაძლოა მისი არსებობის მანძილზე, ყველაზე დიდი გამოცდის წინაშე. უნივერსიტეტის დღევანდლობა და მისი პერსპექტივები სხვა თემაა და მას არ შევეხებით.

ჩვენი მიზანია ზოგადად, მიმოვიხილოთ XX საუკუნის 90-იანი წლების უნივერსიტეტის საქმიანობის სხვადასხვა ასპექტი. ყველას შესანიშნავად მოეხსენება გასული საუკუნის უკანასკნელ ოცწლეულში მსოფლიოში განვითარებული გლობალური პოლიტიკური, ეკონომიკური და მსოფლმხედველობრივი ცვლილებების შესახებ. ეს პროცესები საბოლოოდ საბჭოთა იმპერიის კრახითა და პოსტსაბჭოურ სივრცეში ახალი დამოუკიდებელი სახელმწიფოების წარმოშობით დამთავრდა. დღის წესრიგში დადგა მთელი რიგი ღირებულებების გადაფასებისა და შეცვლის საკითხი. ასეთმა დაბნეულობამ გამოიწვია ხშირად საზოგადოების შიგნით წინააღმდეგობის წარმოშობა და ზოგიერთ შემთხვევაში მისი გახლეჩა. ეს ურთულესი პროცესები არ შეიძლებოდა არ ასახულიყო განათლებასა და მეცნიერებაზე და კერძოდ, უნივერსიტეტზე.

ამ ურთულესი ეკონომიკური, პოლიტიკური, სოციალური, იდეოლოგიური კრიზისის დროს, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად დაინიშნა ბატონი როინ მეტრეველი, რომელსაც გავლილი ჰქონდა სახელმწიფოებრივი, პოლიტიკური, საზოგადოებრივი, ორგანიზატორული, სამეცნიერო მოღვაწეობის არაჩვეულებრივად წარმატებული და საინტერესო გზა.

რექტორობის გამორჩეული სტილი და დიდი სამეცნიერო, სასწავლო, თუნდაც უნივერსიტეტის წინაშე მდგარი ურთულესი ფინანსური თუ სამეურნეო საკითხების სიღრმისეული წვდომისა და მათი გადაჭრის ყველაზე ეფექტიანი გზების გამონახვა და გადაწყვეტა, განპირობებული იყო მისი უდიდესი გამოცდილებითა და სასიკეთო საქმის კეთების ნიჭითა და სურვილით.

XX-საუკუნის 60-70-იან წლებში როინ მეტრეველი მაღალ პოლიტიკურ და სახელმწიფოებრივ თანამდებობებზეა. ამავე დროს იგი წარმატებით მოღვაწეობს მეცნიერებისა და განათლების სფეროში: 1965 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მოიპოვა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი; 1974 წელს დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია; 1969 წელს მიენიჭა დოცენტის, 1977 წელს – პროფესორის წოდება; 1988-1991 წლებში არის საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივანი, 1988 წლიდან არის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის წევრი, 1993 წელს აირჩიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად; 1997 წლიდან იყო საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე. საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგედ მის არჩევას წინ უძღოდა კათედრის სხდომა, სადაც ერთსულოვნად დაუჭირეს მხარი მის კანდიდატურას. ამავე დროს კათედრის წევრებმა ერთობლივი განცხადებით მიმართეს რექტორს, შეეთავსებინა საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგის თანამდებობაც. როინ მეტრეველი 1972 წლიდან 1986 წლამდე მუშაობდა ქართული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილედ და მისი უშუალო მონაწილეობითა და ძალისხმევით დაგვირგვინდა ეს საშვილიშვილო საქმე. 1986 წლიდან 1988 წლამდე მან წარმატებით ილევანა თბილისის სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორად. როინ მეტრეველი შესანიშნავად ათავსებს სხვადასხვა საზოგადოებრივ, ადმინისტრაციულ საქმიანობას მეცნიერულ მოღვაწეობასთან. იგი არის მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნეს“ ისტორიის სერიის რედაქტორი, იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო კვლევის ცენტრის ხელმძღვანელი, დამტკიცებულია მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის თავმჯდომარედ, არჩეული იყო ევრაზიის უნივერსიტეტების ასამბლეის გენერალური კომიტეტის წევრად, საქართველოს ისტორიის ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარედ, არჩეულია უცხოეთის რამდენიმე სამეცნიერო აკადემიის საპატიო წევრად. აგრეთვე არის რამდენიმე სამეცნიერო პრემიის ლაურეატი და სახელმწიფო ჯილდოს კავალერი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უმაღლესი ჯილდოს-წმიდა გიორგის ორდენით დაჯილდოებული, თბილისის საპატიო მოქალაქე.

როინ მეტრეველის საინტერესო და აქტიური მოღვაწეობა იყო უდავოდ გათვალისწინებული, როდესაც 1991 წლის ოქტომბერში იგი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორად დაინიშნა. ამ თარიღამდე ადრე, უნივერსიტეტის დიდი სამეცნიერო საბჭოს

სხდომებზე აქტიურად მიმდინარეობდა შემუშავება-განხილვა უნივერსიტეტის წესდების პროექტისა, რაც რეალური ავტონომიის საფუძველი უნდა გამხდარიყო, ამიტომ მისი მუხლების დანვრისგან ანალიზი საკმაოდ დიდხანს გაგრძელდა. 1991 წლის მინურულს უნივერსიტეტის წესდების ტექსტი გაიგზავნა განათლების სამინისტროში დასამტკიცებლად. განათლების მინისტრის 1992 წლის 10 თებერვლის ბრძანებით ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წესდება რეგისტრაციაში გატარდა, რაც ნიშნავდა ავტონომიის მინიჭების აღიარებას. ამ პერიოდში ქვეყანაში პოლიტიკური ხელისუფლება შეიცვალა.

ერის საკეთილდღეოდ განეული უდიდესი ღვაწლის გამო ახალი ხელისუფლება უარს ვერ იტყოდა როინ მეტრეველის კანდიდატურაზე. ანგარიშგასანევია ის გარემოებაც, რომ 1992 წლიდან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უკვე დამტკიცებული და ძალაში შესული იყო უნივერსიტეტის რეალური ავტონომია, ამ ფაქტის ანგარიშგაუწევლობაც შეუძლებელი იყო. თუ მოვლენებს წინ გაუსწრებთ, იმის თქმაც შეიძლება, რომ პოსტშევარდნადისეული ხელისუფლების უნივერსიტეტისადმი გამოვლენილი განსაკუთრებული სიმკაცრე, უკანონობა და რეპრესიები სწორედ მისი ავტონომიურობის შიშითაც იყო განპირობებული სხვა ბევრ მიზეზთან ერთად. ისიც აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში შექმნილი სხვადასხვა სირთულეებისა და პოლიტიკური კონფლიქტურის გამო უნივერსიტეტს, ისევე როგორც ზოგადად მეცნიერებასა და განათლებას, ადრეც შექმნია სიძნელეები. მაგრამ თუ ზოგიერთ შემთხვევაში (20-30-იანი წლები) უნივერსიტეტის წინააღმდეგ მიმართული ღონისძიებები პარტიულ-იდეოლოგიური ხაზით ტარდებოდა, 21-ე საუკუნის დასაწყისში განხორციელებულ უკანონობას მეტი ცინიზმი, დაუსჯელობის გრძნობა და ყოველივე ეროვნულისა და ათნლეულობით ნაღვანის, აგრეთვე, სამეცნიერო და სასწავლო კერის განადგურების კარგად გათვლილი გეგმა ედო საფუძვლად. ყოველივე ამას უნდა მოჰყოლოდა, და მნიშვნელოვანწილად მოჰყვა კიდეც, ეროვნული, ადამიანური, ზნეობრივი, მორალური თუ სხვა ღირებულებებისა და ფასეულობათა მოსპობა და მისი შეცვლა ფსევდოდემოკრატიულობით, ამორალურობით. სწორედ ამ ვერაგული ზრახვების მიღწევაში უშლიდა ხელს ყოველთვის ეროვნულ ნიადაგზე მდგარი უნივერსიტეტი „ვარდების რევოლუციით“ მოსულ ხელისუფლებას და ამიტომ გამოუცხადეს მას დაუნდობელი ბრძოლა და ტერორი.

წესდების რეგისტრაციის შემდეგ, უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს წინაშე რექტორმა პრინციპულად დააყენა საკითხი სამეცნიერო საბჭოს მიერ წესდებით გათვალისწინებული რექტორის არჩევნების დაუყოვნებლი-

ვი დანიშნის თაობაზე. სამეცნიერო საბჭო დაეთანხმა ამ წინადადებას და არჩევნები დაინიშნა 1992 წლის 18 აპრილს. ამ დღეს ჩატარებული უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომას შეიძლება ისტორიული ენოდოს, ვინაიდან პირველად იქნა არჩეული დემოკრატიულ პირობებში რექტორი ყოველგვარი ზეწოლის, ბრძანებისა და წინასწარი დათქმის გარეშე. საბჭოს წევრთა აბსოლუტურმა უმრავლესობამ ხმა მისცა როინ მეტრეველის რექტორად არჩევას; 103 წევრიდან 96-მა მხარი დაუჭირა მის კანდიდატურას. პეტრე მელიქიშვილისა და ივანე ჯავახიშვილის შემდეგ პროფესორი როინ მეტრეველი მესამე რექტორი იყო, რომელიც უნივერსიტეტმა აირჩია. 1926 წლის შემდეგ, როდესაც ბატონი ივანე ჯავახიშვილი რექტორობიდან გადააყენეს, პირველად იქნა შესაძლებელი უნივერსიტეტს თვითონ აერჩია თავისი რექტორი. დაიწყო როინ მეტრეველის ცხოვრებაში უაღრესად რთული, საპასუხისმგებლო და ამასთანავე უნივერსიტეტისათვის სასარგებლო და წარმატებული რექტორობის პერიოდი, რომელიც გაგრძელდა უნივერსიტეტის რექტორებს შორის ყველაზე ხანგრძლივი ვადით 2004 წლამდე.

ძალზე ძნელია წერილის განსაზღვრულ ფორმატში ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელწიფო უნივერსიტეტის რექტორის 13-წლიანი მოღვაწეობის ყველა მხარის წარმოჩენა და განხილვა. ეს საკმაოდ შრომატევადი და რთული საქმეა, ჩვენ გვსურს მისი უნივერსიტეტში მოღვაწეობის მხოლოდ ძირითადი ასპექტები მიმოვიხილოთ.

უაღრესად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ როინ მეტრეველი თავისი საინტერესო და მრავალმხრივი მოღვაწეობის მანძილზე არასოდეს მოსწყვეტია თბილისის უნივერსიტეტს. იგი მუდამ რჩებოდა უნივერსიტეტელად, როგორც სტუდენტი, ასპირანტი, დოცენტი, პროფესორი და აკადემიკოსი. ამიტომ მისთვის უნივერსიტეტის რექტორობა – ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი მოვალეობა თანამდებობრივად მეტად საპასუხისმგებლო იყო. ბატონი როინის რექტორად არჩევისას ქვეყანაში უმძაფრესი პოლიტიკური, სამხედრო, ეკონომიკური და სოციალური ვითარება იყო. სამოქალაქო ომი, სახელმწიფოს მხრიდან რაიმე სახის დახმარება პრაქტიკულად შეუძლებელი იყო. ქვეყნის შიგნით პოლიტიკურმა დაპირისპირებამ უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლებზეც იქონია გავლენა. ასეთ სიტუაციაში რექტორმა დიდი ტაქტი, სიბრძნე და წინდახედულება გამოიჩინა და უკვე დაწყებული გაუცხოებისა და განხეთქილების შეჩერება მოახერხა. იმ დროს, როდესაც ქვეყანაში ფულადი საკრედიტო სისტემა არ არსებობდა, ხოლო მის შესაქმნელად ნაბიჯები ძნელად იდგმებოდა, უნივერსიტეტის რექტორმა მოახერხა სხვადასხვა ღონისძიებებით პროფესურის მინიმ-

ალურ დონეზე ანაზღაურების უზრუნველყოფა, რითაც ფაქტობრივად შეინარჩუნა და დაქსაქსვას გადაარჩინა უნივერსიტეტის ინტელექტუალური პოტენციალი. მისი რექტორობის ხანა მომავალშიც აუცილებლად დიდ სარგებლობას მოუტანს ჩვენს უნივერსიტეტს. რექტორის ინიციატივით უნივერსიტეტის საქმიანობაში განისაზღვრა ახალი ამოცანები ეპოქის მოთხოვნათა შესაბამისად. ასეთ ამოცანებად ახლადარჩეულმა რექტორმა გამოყო უმთავრესი, პრიორიტეტული მიმართულებანი: უნივერსიტეტი კვლავ უნდა დარჩეს მაღალი განათლების, ინტელექტუალური მოღვაწეობის ფორმებისა და მეთოდების განმსაზღვრელად, რათა რეალური გავლენა მოახდინოს ქვეყნის კულტურის განვითარებაზე; სასწავლო პროცესის უფრო მეტად რაციონალურად წარმართვა, რისი აუცილებელი პირობაა ლექტორის პროფესიული დონის მუდმივი ზრდა-ამაღლება; სწავლების არსებული სისტემის შეცვლა უფრო რაციონალური ორსაფეხურიანი სისტემით - 4+2, რომლის დროსაც ბაკალავრიატის საფეხურზე ოთხნობიანი, ხოლო მეორე - მაგისტრატურის საფეხურზე, ორნობიანი სწავლების შემოღების აუცილებლობა იქნება; უნივერსიტეტის სასწავლო პროცესში საუნივერსიტეტო სამეცნიერო პოტენციალის მაქსიმალურად გამოყენება და აკადემიური მეცნიერების შემოყვანა და თანამშრომლობის გაფართოება. უნივერსიტეტის სრული კომპიუტერიზაცია; უცხოეთის უნივერსიტეტებთან და სამეცნიერო ცენტრებთან ტრადიციული ურთიერთობების გაღრმავება და თანამშრომლობის ახალი ფორმების დანერგვა, კერძოდ, საუნივერსიტეტო დიპლომებისა და მოპოვებული სამეცნიერო ხარისხების საერთაშორისო აღიარების მიღწევა; სტუდენტთა თვითმმართველობის ორგანოების უფლებების გაფართოება; უნივერსიტეტის პროფესურისა და სტუდენტობის სოციალური პირობებისა და მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის მუდმივი ზრუნვა; საზოგადოებაში მიმდინარე დინამიური პროცესების, სიახლეების უნივერსიტეტის ცხოვრებასა და საქმიანობაში ასახვა და მრავალი სხვა საკითხი.

ახლად არჩეული რექტორის პერსპექტიული სამოქმედო პროგრამა, დღევანდელი გადასახედიდან, თითქმის მიუღწეველი და განუხორციელებელი ჩანს, მითუმეტეს თუ მხედველობაში მივიღებთ ჩვენი ქვეყნის იმდროინდელ უმძიმეს ეკონომიკურ და სოციალურ მდგომარეობას, მაგრამ რ. მეტრეველს ყველაზე კარგად ესმოდა, რომ უნივერსიტეტის გადასარჩენად სხვა ალტერნატივა არ არსებობდა.

უნივერსიტეტს ადრეც ჰქონია ძნელბედობის წლები. XX საუკუნის 90-იანი წლების ვითარებაც ერთ ასეთ უმძიმეს პერიოდად უნდა ჩაითვალოს, როცა საომარ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყანას საშუალება არ გააჩნდა

მინიმალურად დაეკმაყოფილებინა სახელმწიფო უნივერსიტეტის არსებობისათვის აუცილებელი პირობები.

რექტორი თავის პროგრამაში აცხადებდა, რომ უნივერსიტეტმა არსებობის მანძილზე შექმნა უმაღლესი სკოლის საინტერესო მოდელი, საჭიროა დროის შესაბამისად და მიზანდასახული მოქმედებით ამ მოდელის დახვეწა.

თბილისის უნივერსიტეტმა აიჩრია სწავლების და მეცნიერების განვითარების ის გზა, რაც საერთაშორისო მასშტაბით გამოცდილი და აღიარებულია, აუცილებელი იყო ამ კონცეფციის შემოქმედებითად, ქართული სინამდვილის გათვალისწინებით გაზიარება და მისი დამკვიდრება. რექტორს სავსებით მართებულად მიაჩნდა და არაერთგზის განუცხადებია, რომ, მეოცე საუკუნის მიწურულს, ჩვენში საზოგადოებისა და ეკონომიკის ცვლილებების გლობალურმა ხასიათმა აუცილებელი გახადა უნივერსიტეტის მართვისა და სწავლების ორგანიზაციის ეფექტური მეთოდების შემუშავება და დანერგვა. საერთაშორისო გამოცდილება ადასტურებს, რომ უმაღლესი განათლებისა და უნივერსიტეტის როლი განსაკუთრებულია ქვეყნის გარდამავალ პერიოდებში, განსაკუთრებით საქართველოს სინამდვილეში, როდესაც ეკონომიკა ჩამოუყალიბებელია, დაუხვეწავია მმართველობის ინსტიტუტები. სწორედ ამ პირობებში წარმოჩნდება უნივერსიტეტის როლი, მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებასთან ერთად, მან უნდა ითავოს პროგრესულ ფასეულობათა საფუძველზე და ეროვნულ პოზიციაზე პროფესიონალების აღზრდა. რექტორი აღნიშნავდა, რომ უნივერსიტეტს კარგად ჰქონდა გააზრებული ეს ფრიად საპატიო და ეროვნული მისია და ცდილობდა, განათლების რეფორმების პირობებში, ახალი საგანმანათლებლო სისტემის შემოტანას და დანერგვას.

გასული საუკუნის 90-იან წლებში უნივერსიტეტის მოდერნიზაციის პროცესში, მუდმივად მიმდინარეობდა სისტემური ცვლილებები, თანამედროვე მოთხოვნათა გათვალისწინებით უმაღლესი სკოლის დახვეწის, ზოგადსაკაცობრიო იდეებთან ერთად ეროვნული ღირებულებების შენარჩუნებისათვის ზრუნვა. ამ უმნიშვნელოვანესი საქმის ინიციატორი, მეთაური და წარმმართველი იყო როინ მეტრეველი. ლომის წილი უდევს მას სასწავლო პროცესის გარდაქმნისა და გაუმჯობესების საქმეში. რექტორად არჩევისთანავე, 1992 წლიდან დაიწყო მან სასწავლო პროცესის გარდაქმნისათვის ზრუნვა. 1994 წელს უკვე შემუშავდა საუნივერსიტეტო განათლების რეფორმის კონცეფცია, რომლის განხორციელება მაშინვე დაიწყო და გაგრძელდა მისი რექტორობის ბოლომდე. იმ დროს ეს იყო ქართული უმაღლესი განათლების სისტემის ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცესთან ინტეგრაციის გზაზე გადადგმული პირველი ნაბიჯი. იმ

დროს საქართველოში ცოტა ვინმეს თუ ჰქონდა გააზრებული ასეთი რეფორმის მნიშვნელობა. ეს იყო უმაღლესი განათლების სისტემაში ფართო რეფორმების გზაზე გატარებული გამორჩეულად გააზრებული ღონისძიება. პირველ საფეხურზე, ბაკალავრიატში სწავლის ხანგრძლივობა 4 წელი, ხოლო მეორე საფეხურზე, მაგისტრატურაში – 2 წელი იყო. ამ კონცეფციაში პირველად იყო დასახული ორეტაპიან სწავლებაზე გადასვლა, მისი უზრუნველყოფა სათანადო პროგრამებით, სალექციო კურსებით, სახელმძღვანელოებითა და დამხმარე სახელმძღვანელოებით. უნივერსიტეტის სამ ფაკულტეტზე, ფიზიკის, მექანიკა-მათემატიკისა და ფილოლოგიის ფაკულტეტებზე იმთავითვე დაიწყო ორეტაპობრივი სწავლება, 4+2, რომლის პირველი 4 წლიანი საფეხურის კურსდამთავრებულებს მიენიჭათ ბაკალავრის ხარისხი. 1996 წელს ფიზიკისა და დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტებზე პირველად გაიხსნა მაგისტრატურა, შემდგომ წლებში უნივერსიტეტის ყველა ფაკულტეტი გადავიდა ორსაფეხურიან სწავლებაზე. რექტორის უდიდესი ძალისხმევით გატარებული სასწავლო პროცესის რეფორმის შედეგად 2004 წლისათვის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ბაკალავრებს 112 სპეციალობაში ამზადებდნენ, მაგისტრებს კი – 183-ში. სწავლების გარდამავალ ეტაპზე აღსანიშნავია, რომ ოდნავადაც არ შენელებულა როგორც ბაკალავრიატში, ისე მაგისტრატურაში სპეციალობათა ნუსხის დახვეწა-მოპტიმიზაციისათვის ზრუნვა. ამის დასტურია თუნდაც 2001 წელს ევროპული სამართლის სპეციალობით, გერმანულენოვანი მაგისტრატურის გახსნა.

როინ მეტრეველის უშუალო დამსახურებაა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სამედიცინო განათლების აღდგენა და მისი ორგანიზაციულად ახალ პრინციპებზე დაფუძნება. ეს ფაკულტეტი შინაარსით, სწავლების ხარისხითა და მოცულობით განსხვავებული იყო სპეციალური სამედიცინო სასწავლებლებისაგან. ბიოლოგიის ფაკულტეტთან ერთად 1993 წელს ფუნქციონირება დაიწყო პირველმა სამედიცინო სპეციალობებმა. 2000 წელს დამოუკიდებელი ფაკულტეტი ჩამოყალიბდა. სწავლების პროცესი ახალ ფაკულტეტზე ამერიკისა და ევროპის უნივერსიტეტების ანალოგიით წარიმართა. ამ საქმეში აქტიურად ჩაებნენ უცხოელი მეცნიერებიც. ამ თანამშრომლობის შედეგად გამოიკვეთა ატლანტისა და თბილისის უნივერსიტეტების ერთობლივი პროგრამის ფარგლებში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ამერიკული ტიპის სამედიცინო სკოლის (ემორის უნივერსიტეტთან ერთად) და ამერიკული ტიპის საუნივერსიტეტო საექთნო სკოლის დაარსების შესაძლებლობა (ჯორჯიის შტატის უნივერსიტეტთან ერთად). რ. მეტრეველის ძალისხმევით განმტკიცდა ახლად დაარსებული

სამედიცინო ფაკულტეტის მატერიალური ბაზა და გაიზარდა სამეცნიერო პოტენციალი, გაიხსნა რვა ახალი სამედიცინო პროფილის კათედრა, სულ ფაკულტეტს ემსახურებოდა 12 კათედრა, სამედიცინო ფაკულტეტის ბაზას წარმოადგენდა მთელს ქვეყანაში ყველაზე ავტორიტეტული 19 სამედიცინო-კვლევითი ინსტიტუტი, სამედიცინო ცენტრი, კლინიკა და საავადმყოფო, ფაკულტეტზე ფუნქციონირებდა 2 სასწავლო ცენტრი. ამგვარად, გატარებული ღონისძიებების შედეგად, სამედიცინო ფაკულტეტი მძლავრ სასწავლო და სამედიცინო ცენტრად გადაიქცა.

იმ ნოვაციათა შორის, რომელიც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში როინ მეტრეველის უშუალო თაოსნობით განხორციელდა, უდავოდ დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საუნივერსიტეტო სწავლებაში საკრედიტო სისტემაზე გადასვლასა და სწავლების პროცესში საშუალებდო შემოწმებათა შემოტანასა და დანერგვას. სწავლების ახალ ფორმაზე გადასვლის, ასევე წამოჭრილი პრობლემების შესწავლისა და საგანმანათლებლო სივრცეში აღიარებული სტანდარტების შესაბამისად, კონკრეტული რეკომენდაციების შემუშავების მიზნით, უნივერსიტეტში რექტორის ინიციატივით შეიქმნა „უმაღლესი სკოლის პრობლემების სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი“, რომელსაც დაევალა მეცნიერულად დასაბუთებული რეკომენდაციები შემუშავებინა საუნივერსიტეტო სწავლებაში დასანერგად.

დღეს ყველასათვის ნათელია, რომ სერიოზული პრობლემების წინაშე დგას საშუალო სკოლა და მთლიანად განათლების სისტემა. ამის ერთ-ერთი უმთავრესია მიზეზია ის, რომ ბოლო წლებში პრაქტიკულად შეწყდა კვალიფიციური, თანამედროვეობის შესაფერისი პედაგოგიური კადრების მომზადება. სწორედ ასეთი სპეციალისტების მომზადების აუცილებლობაზე საუბრობდა ჯერ კიდევ 2003 წელს რ. მეტრეველი. მას მიაჩნდა რომ მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადების საფუძველი უნდა ყოფილიყო მაღალ პროფესიონალიზმზე დაფუძნებული პედაგოგიური განათლება. მასწავლებელთა მომზადების მოდერნიზაციის მიზანი იყო სტუდენტებისათვის მიეცათ არჩევანის უფლება მასწავლებლის პროფესიის დაუფლებისას. მასწავლებლის კვალიფიკაციის მიღების შესაძლებლობა სტუდენტს უნდა მისცემოდა უნივერსიტეტში სწავლისას ძირითადი პროფესიის დაუფლების პარალელურად, ისევე როგორც სწავლის დასრულების შემდეგ ორი სემესტრის განმავლობაში. ამისათვის საჭირო იყო ორი სემესტრის განავლობაში პედაგოგიური დისციპლინების 60 კრედიტის შესრულება. რ. მეტრეველის აზრით, მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადების ახალი მოდელის სრულყოფისათვის საჭირო იყო მასწავლებელთა საუნივერსიტეტო მომზადების სწორად ორგანიზება, აღზრდის პროცესში თანამედროვე ტექნოლო-

გიების გამოყენება და ღირსეული კადრების შერჩევა. სამწუხაროდ, ბევრი იდეა მაშინ გათვალისწინებული არ იქნა.

როინ მეტრეველმა, როგორც რექტორმა, უდიდესი ღვაწლი გასწია უნივერსიტეტის ევროპის საგანმანათლებლო სივრცეში ინტეგრაციის დაჩქარებისათვის. იმდროინდელ პოსტსაბჭოურ სივრცეში ჩვენი უნივერსიტეტი ერთ-ერთი პირველი ჩაერთო აქტიურად ლისაბონის, სორბონის, ბოლონიის აქტებით გამოცხადებული საერთო ევროპული ცოდნის სივრცის შექმნაში. როინ მეტრეველი პირადად მონაწილეობდა ბევრ საერთო ევროპულ ფორუმში, სადაც განათლების ინტეგრაციის პრობლემები იხილებოდა. ასეთი აქტიურობა დიდად უწყობდა ხელს უნივერსიტეტის საერთაშორისო კონტაქტების გაფართოებას. რექტორი სავსებით მართებულად მიიჩნევდა, რომ რეფორმის სტრატეგიული გეგმის შემუშავებისას სახელმძღვანელო ორიენტირი უნდა იყოს საერთაშორისო ორგანიზაციების ძირითადი დოკუმენტები. მით უმეტეს, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ოფიციალურად უკვე იყო ბოლონიის პროცესის მონაწილე, მას შემდეგ, რაც რექტორმა ხელი მოაწერა „მაგნა ქარტას“. ამავე დროს უნივერსიტეტი გახდა „ევროპულ უნივერსიტეტთა ასოციაციის“ წევრი, რამაც კიდევ უფრო აამაღლა მისი ავტორიტეტი. აგრეთვე, გაგრძელდა და დამყარდა ორმხრივი საინტერესო კონტაქტები მრავალ უცხოურ უნივერსიტეტსა თუ სამეცნიერო ცენტრთან. თანამშრომლობა გამოიხატებოდა საერთო პროგრამების შემუშავებაში, პროფესორთა, ასპირანტთა და სტუდენტთა სტაჟირებასა და გაცვლით პროგრამებში, საერთო სამეცნიერო პროდუქციის შექმნაში, სწავლებისა და სამეცნიერო მუშაობის საინტერესო გამოცდილებათა ურთიერთგაზიარებაში, ზოგიერთ შემთხვევაში ჩვენთვის გარკვეული ტექნოლოგიების გადმოცემაში, საერთაშორისო პროგრამებსა და საგრანტო პროექტებში ერთობლივ მონაწილეობაში და ა. შ. როინ მეტრეველის რექტორობის პერიოდში განახლდა ან დამყარდა საინტერესო ურთიერთობები მსოფლიოს 50-ზე მეტ უნივერსიტეტსა და ცნობილ სამეცნიერო ცენტრებთან, მათ შორის, ზაარლანდის, იენის, ბამბერგის, ჯორჯიის, სენტ მერის (კანადა), ვენის, საფრანგეთის, ირანის, ეგვიპტის, თურქეთის, ისრაელის, ბეირუთის, დამასკოს, ვარშავის, ლოდის, ნაგოიას (იაპონია), მიუნსტერის (გერმანია), ლიუჟის (ბელგია), პავიას (იტალია), რომის, მოსკოვის ლომონოსოვის სახელობის, სანკტ-პეტერბურგის და სხვა უნივერსიტეტებთან. ძალზე მნიშვნელოვანი იყო თითქმის ოთხმოცწლიანი პაუზის შემდეგ, თბილისისა და სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტების რექტორების ინიციატივით სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტში ქარ-

თულ-სომხური ფილოლოგიის განყოფილების გახსნა, სადაც 2001 წელს უკვე ხუთი რუსი ეროვნების სტუდენტი ეუფლებოდა ქართულ ენას.

ჩვენი უნივერსიტეტის რექტორმა მიზნად დაისახა საუნივერსიტეტო განათლების მსოფლიო საუნივერსიტეტო განათლების სისტემასთან დაახლოება. სწორედ ამ ნიშნით წარმართა მან უცხოეთის უნივერსიტეტებსა და სამეცნიერო ცენტრებთან თანამშრომლობა. ეს სასარგებლო ურთიერთობები რეალურად აისახა თბილისის უნივერსიტეტის სასწავლო პროცესის რეფორმაში, სამეცნიერო საქმიანობაში და უცხოელ კოლეგებთან ერთობლივ კვლევებსა და სამეცნიერო პროექტებში.

უნივერსიტეტის რექტორს აუცილებლობად მიაჩნდა საზღვარგარეთ განსწავლული ახალგაზრდების სამშობლოში დაბრუნება და სამამულო მეცნიერებაში მათი ჩაბმა. მისი ინიციატივით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში საზოგადოებრივ საწყისებზე იქმნებოდა ცალკეული სამეცნიერო დანაყოფები, სადაც ახალგაზრდა მეცნიერები, უცხოეთში მოღვაწე ჩვენი სწავლულების ხელმძღვანელობით, ნაყოფიერ საქმიანობას ეწეოდნენ. ამგვარი საქმიანობა ნაყოფიერი იყო, იქმნებოდა საინტერესო სამეცნიერო პროექტები და ამასთანავე უცხოეთში მომუშავე უნივერსიტეტის აღზრდილები თავს სამშობლოსგან მოწყვეტილად არ გრძნობდნენ, ისინი კვლავ დედა-უნივერსიტეტის თანამშრომლები იყვნენ.

რექტორის ძალისხმევით გაღრმავდა უნივერსიტეტის თანამშრომლობა იუნესკოსთან. მისი ხელშეწყობითა და დაფინანსებით დაარსდა უნივერსიტეტში ოკეანოლოგიისა და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან კავშირისა და ურთიერთობების კათედრები, ასევე იუნესკოს მეშვეობით დაარსდა საავტორო უფლებათა დაცვისა და ლიცენზირების კათედრა. აგრეთვე იუნესკო სერიოზულ ორგანიზაციულ და ფინანსურ დახმარებას უწევდა უნივერსიტეტს მრავალი სიმპოზიუმის, კონფერენციის თუ სხვა ღონისძიების ჩატარებაში. როინ მეტრეველის დიდი ღვაწლის შედეგია, რომ ევროპის უნივერსიტეტებთან და საგანმანათლებლო ცენტრებთან ინტენსიურ თანამშრომლობას ლოგიკურად მოჰყვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ევროპის უნივერსიტეტთა ასოციაციაში გაწევრიანება.

სასწავლო პროცესის სრულფასოვნად წარმართვისათვის, ბევრ სხვა კომპონენტთან ერთად, აუცილებელია მაღალი დონის, თანამედროვე სახელმძღვანელოები. როგორც ცნობილია, დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე უმაღლეს სკოლაში სახელმძღვანელოების ძირითადი ნაწილი რუსულიდან იყო ნათარგმნი და მათი გამოყენება აუცილებლობას წარმოადგენდა. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მწვავედ იგრძნობოდა ორიგინალური, თანამედროვე მეცნიერების დაუფლებისათვის საჭირო უმაღლესი სკოლის,

საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოების დეფიციტი. როინ მეტრეველის რექტორობის პერიოდში ამ მხრივაც სასიკეთო ნაბიჯები გადაიდგა უნივერსიტეტში. 2003 წელს უნივერსიტეტში გამოიცა 75 სახელმძღვანელო, 8 დამხმარე სახელმძღვანელო, სხვადასხვა სახის საცნობარო, ბეჭდური გამოცემები დიდი ტირაჟით, რომელთა გამოყენება სწავლების პროცესში სასარგებლო და აუცილებელია.

უნივერსიტეტი არასდროს ემიჯნებოდა მსოფლიო კულტურისა და მეცნიერების მიღწევებს. უნივერსიტეტის რექტორს, როინ მეტრეველს სწორად ჰქონდა გააზრებული უნივერსიტეტის როლი და ფუნქცია ეროვნული მეცნიერების, ეროვნული მსოფლმხედველობის განვითარება-განმტკიცებისა და მსოფლიო მეცნიერულ მიღწევებთან მისი შერწყმა-დაახლოების საქმეში. ქართული კულტურისა და მეცნიერული მიღწევების მსოფლიოში გატანას და გაცნობას ემსახურებოდა უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორად არჩევის წესის განახლება, რაც 90-იან წლებამდე ან ეპიზოდურ ხასიათს ატარებდა, ან საერთოდ მივიწყებული იყო. რექტორის ინიციატივით უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭომ შეიმუშავა და დაამტკიცა საპატიო დოქტორად არჩევის დებულება. რის შედაგად აღდგა ეს ტრადიცია. წინა პერიოდში სხვადასხვა ხელის შემშლელ მიზეზებთან ერთად, ზოგჯერ თვით უნივერსიტეტის მესვეურთ არ ესმოდათ საპატიო დოქტორობის ინსტიტუტის შენარჩუნებისა და გაფართოების უდიდესი მნიშვნელობა ეროვნული მეცნიერების დონისა და სამეცნიერო კონტაქტების გაფართოების საქმეში. რ. მეტრეველის რექტორობის პერიოდში სამეცნიერო საბჭომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორად არჩევის პატივი მიაგო როგორც ცნობილ ქართველოლოგებს, ასევე მეცნიერების სხვადასხვა მიმართულების წარმომადგენლებს. ბოლო პერიოდში უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორებად არჩეული იყვნენ გამოჩენილი მათემატიკოსები, ბიოლოგები, ქიმიკოსები, გეოლოგები, ფსიქოლოგები და მეცნიერების სხვა მიმართულების წარმომადგენლები. უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბოლო წლებში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორებად არჩეული იყვნენ 80-90-იანი წლების მინურულის მსოფლიო ავტორიტეტის პოლიტიკოსები, სახელმწიფო მოღვაწენი. ასეთი პატივი მათ ერგოთ ქვეყნებსა და საქართველოს შორის ურთიერთობის განვითარებაში შეტანილი დიდი წვლილისათვის. როინ მეტრეველის რექტორობისას 40-ზე მეტ გამოჩენილ მეცნიერს, პოლიტიკოსს, სახელმწიფო მოღვაწეს მიენიჭა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორის წოდება.

2004 წლისათვის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ფუნქციონირებდა სხვადასხვა წლებში დაარსებული რვა ფილიალი (სოხუმის, სილ-

ნალის, ზუგდიდის, მესხეთის, ჯავახეთის, ოზურგეთის, ქვემო ქართლის, ფოთის). არცერთი რეგიონი შემთხვევით არ შერჩეულა ფილიალების დასაარსებლად. ყველგან შეიქმნა განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის ცენტრები, რამაც სავსებით გაამართლა. როინ მეტრეველის დიდი ძალისხმევით ჯავახეთისა და ქვემო ქართლის ფილიალების გახსნას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა ეროვნების ახალგაზრდების ტოლერანტული სულისკვეთებისათვის. ფილიალები მეტად საჭირო და საინტერესო კავშირებს ამყარებდნენ უცხოეთის საგანმანათლებლო და სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრებთან. აღნიშვნის ღირსია კახეთის ფილიალისა და საფრანგეთის იონის დეპარტამენტს შორის ნაყოფიერი თანამშრომლობა, რომლის ფარგლებშიც სილნალის ფილიალში გაიხსნა ფრანკოფონიის ცენტრი. ეს ცენტრი ეხმარებოდა სტუდენტებსა და პედაგოგებს კარგად გასცნობოდნენ და შეესწავლათ ფრანგული ენა, ლიტერატურა და კულტურა. ახალციხის ფილიალში რეპატრირებულ მესხებსა და ადგილობრივი სომეხი ეროვნების ახალგაზრდებს ქართულად ასწავლიდნენ. ენის საფუძვლიანად დასაუფლებლად მათთვის გახსნილი იყო ქართული ენის მოსამზადებელი კურსები. ახალციხის ფილიალს ჰქონდა და აქვს ფართო კონტაქტები საბერძნეთისა და თურქეთის სასწავლო ცენტრებთან. ხშირად იმართება ერთობლივი სამეცნიერო კონფერენციები. თურქული და ბერძნული ენების უკეთ შესწავლის მიზნით ფილიალის სტუდენტები პრაქტიკას ხშირად გადიან ამ ქვეყნებში. რეგიონში ფილიალების მუშაობას ეფექტურს ხდიდა ისიც, რომ ზოგან მუშავდებოდა რეგიონის თავისებურებიდან გამომდინარე სამეცნიერო თემატიკა. ხშირად იხსნებოდა ამ კუთხისათვის ტრადიციული ეკონომიკური დარგების შესაბამისი სპეციალობები, სადაც სტუდენტებს ამზადებდნენ კვალიფიციურ კადრებად. ასევე ნაყოფიერი სასწავლო და სამეცნიერო მუშაობა მიმდინარეობდა სოხუმის, ზუგდიდის, ჯავახეთის, ოზურგეთის, ქვემო ქართლის, ფოთის ფილიალებში.

თამამად შეიძლება იმის თქმა, რომ 1991-2004 წლებში, როდესაც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, მის სამეცნიერო საბჭოს სათავეში ედგა როინ მეტრეველი, განხორციელდა დროის მოთხოვნათა შესაბამისი ღრმა და მასშტაბური გარდაქმნები. ამ წერილში შეუძლებელია ყოველივეს სრულფასოვნად წარმოჩენა. სათანადო სტატისტიკა როინ მეტრეველის რექტორობის პერიოდში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში განხორციელებული ღონისძიებებისა გამოქვეყნებულია და დაინტერესებულთ შეუძლია გაეცნონ („ისტორიანი“, თბ., 2009), ჩვენ კი ზოგიერთ მათგანზე შევჩერდებით.

როინ მეტრეველის მიერ მთელი რიგი ღონისძიებები დაისახა საუნივერსიტეტო და აკადემიური მეცნიერების დაახლოებისათვის. იგი გულსტიკივლით აღნიშნავდა, რომ აკადემიურად და საუნივერსიტეტოდ მეცნიერების გამიჯვნა სასიკეთო ნაყოფს არ გამოიღებდა. აქ აუცილებლად უნდა აღვნიშნოთ, რომ იგი არ გულისხმობდა ორგანიზაციულად ამ ორი მიმართულების დაახლოება-შეერთების დღეს არსებულ მანკიერ პრაქტიკას. პირიქით, აკადემიური მეცნიერების დაახლოება საუნივერსიტეტოსთან მოიაზრებოდა ერთობლივი სამეცნიერო პროექტებისა და პროგრამების განხორციელებით. ფართომასშტაბიანი ურთიერთთანამშრომლობის ხელშეკრულების საფუძველზე რეგულირდებოდა სამეცნიერო მუშაობის კოორდინაცია. უნივერსიტეტსა და მეცნიერებათა აკადემიას შორის დადებული ხელშეკრულების თანახმად გრძელდებოდა ერთობლივი სამეცნიერო სემინარები, სადაც სხვადასხვა მიმართულების აქტუალურ საკითხებზე მოხსენებებს კითხულობდნენ ცნობილი მეცნიერები. მეცნიერებათა აკადემიის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა სასწავლო პროცესში სრულად იქნებოდა გამოყენებული, უნივერსიტეტში სწავლების ფორმებსა და სასწავლო გეგმებში აისახებოდა მეცნიერებათა აკადემიის გამოცდილება. უნივერსიტეტის სტუდენტთა გაცნობითი, სასწავლო, ტექნოლოგიური და სხვა სახის პრაქტიკების, საკვალიფიკაციო ნაშრომების შესასრულებლად შეუზღუდავად უნდა გამოყენებულიყო მეცნიერებათა აკადემიის ინსტიტუტების ბაზები, ლაბორატორიები. შეთანხმების მნიშვნელოვან პუნქტს შეადგენდა უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულთა დასაქმება მხარეთა ინტერესების გათვალისწინებით, მეცნიერებათა აკადემიის სისტემის ინსტიტუტებში.

რექტორის მუდმივი ყურადღების ცენტრში იყო უნივერსიტეტის სტუდენტობა, მათი საჭიროებანი თუ პრობლემები. ახალგაზრდობისადმი განსაკუთრებული მზრუნველობა როინ მეტრეველს ჯერ კიდევ ქვეყნის პოლიტიკურ ხელმძღვანელობაში ყოფნისას ახასიათებდა. გასული საუკუნის 70-იან წლებში მისი ინიციატივით პირველად დაიწყო საზაფხულო არდადადეგების დროს სტუდენტური რაზმების გაგზავნა საქართველოს რეგიონებში კულტურისა და ისტორიის ძეგლების აღდგენის მიზნით, არქეოლოგიურ ექსპედიციებში მონაწილეობისათვის. როგორც ცნობილია, მანამდე, არსებული ტრადიციით, სტუდენტთა მრავალრიცხოვანი რაზმები რესპუბლიკის საზღვრებს გარეთ იგზავნებოდა მსხვილ საკავშირო სამშენებლო ობიექტებზე სამუშაოდ. როინ მეტრეველის ინიციატივას კი მოჰყვა მრავალი არქეოლოგიური და არქიტექტურული ძეგლის რესტავრაცია და აღდგენა. მისი რექტორობის პერიოდში ეს კეთილი ტრადიცია გაგრძელდა,

რისი დასტურია სტუდენტური ექსპედიციების მონაწილეობა ფოკის დედათა და მამათა მონასტრების დასახმარებლად. ამასთანავე გაფართოვდა ჯავახეთის ტრადიციულ ექსპედიციებში სტუდენტ-არქეოლოგთა და ეთნოლოგთა მონაწილეობა. ამ ექსპედიციების დროს სტუდენტები მონაწილეობდნენ წმიდა ნინოს მონასტრის აღდგენის სამუშაოებში. ანალოგიური ექსპედიციები მოეწყო საქართველოს ბევრ რეგიონში.

დიდი ყურადღება მიექცა უნივერსიტეტის სტუდენტების სასწავლო და მმართველობით პროცესებში თანამონაწილეობის გაზრდას, სტუდენტური თვითმმართველობის განვითარებისათვის ფაქულტეტებზე შეიქმნა სტუდენტური საბჭოები. 2003 წლიდან ამოქმედდა სტუდენტური პროექტების კონკურსი. ეს პროექტი ითვალისწინებდა სტუდენტური ცხოვრების ყველა ძირითად მიმართულებას – სტუდენტთა სამეცნიერო მუშაობის მხარდაჭერას, მათი სოციალური პირობების გაუმჯობესებას, საგარეო კავშირების გაფართოებას და სხვა პროგრამებს. ნამდვილ ზეიმად იქცა „სტუდენტური დღეების“ ტრადიცია, რომლის ფარგლებშიც სტუდენტთა ინიციატივით უამრავი ღონისძიება ტარდებოდა.

ყოველგვარი მხარდაჭერა ჰქონდა სტუდენტთა ინიციატივებს. შთამბეჭდავი იყო უნივერსიტეტელთა მიერ რესპუბლიკურ თუ საერთაშორისო სტუდენტურ კონფერენციებზე მოპოვებული გამარჯვებები. განსაკუთრებით მრავალფეროვანი გახდა სტუდენტთა შემოქმედება 90-იან წლებში, საამისოდ მხოლოდ რამდენიმე მაგალითის მოტანაც საკმარისი იქნება: 1992 წელს შეიქმნა უნივერსიტეტის კამერული ორკესტრი, რომელმაც საერთაშორისო აღიარება მოიპოვა, თეატრ-სტუდია „მერმისის“ ბაზაზე ჩამოყალიბებულმა უნივერსიტეტის დრამატულმა თეატრმა მრავალი სპექტაკლი წარმოადგინა, 1995 წელს შეიქმნა ყველასათვის ცნობილი ფოკალური ანსამბლი „უნივერსიტეტი“, რომელმაც მრავალი ფესტივალის პრიზი მოიპოვა და დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. 1995 წელს ჩამოყალიბდა გაერთიანებული სტუდენტური კაპელა, 1999 წელს უნივერსიტეტში შეიქმნა პლასტიკის თეატრი, 2000 წელს – ხალხურ საკრავთა ანსამბლი „ხორუმი“, საესტრადო განყოფილებაში გაერთიანებული იყო გოგონათა ანსამბლი „დია“, ვაჟთა კვარტეტი – „სეიშენი“, გოგონათა კვარტეტი „რონდო“, თანამედროვე ცეკვის ანსამბლი „ახალი თაობა“. წარმატებული იყო ქ-ნ თინათინ ელბაქიძის „ერთი მსახიობის თეატრი“.

დიდი ყურადღება ექცეოდა საუნივერსიტეტო სპორტის განვითარებას. უნივერსიტეტის სტუდენტები იყვნენ საქართველოს, ევროპის, მსოფლიო ჩემპიონები და პრიზიორები სპორტის ბევრ სახეობაში. 1995 წელს შეიქმნა სტუდენტთა საუნივერსიტეტო სპორტის ფედერაცია, რომლის დაფუძნება-

სა და საქმიანობაში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის როლი მნიშვნელოვანია.

რექტორის ხელმძღვანელობით ქვეყნის უპირველესმა უმაღლესმა სასწავლებელმა ღირსეულად გადალახა ყველა სირთულე და გაძლიერებული და მონოლითური შეხვდა ოცდამეერთე საუკუნეს. 2003 წლისათვის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სასწავლო-სამეცნიერო კომპლექსი აერთიანებდა მეთაურ უნივერსიტეტს 22 ფაკულტეტით, 8 ფილიალს სხვადასხვა რეგიონში (სოხუმის, სიღნაღის, ზუგდიდის, მესხეთის, ჯავახეთის, ოზურგეთის, ქვემო ქართლის, ფოთის), ორ სამეცნიერო-კვლევით და ერთ სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტს, 81 სამეცნიერო-კვლევით ლაბორატორიასა და ცენტრს, სასწავლო ცენტრებსა და ბაზებს, 180-ზე მეტ სხვადასხვა მიმართულების კათედრას, სამ საუნივერსიტეტო სკოლას, ლიცეუმს, კოლეჯს, სამედიცინო სასწავლებელს, სამეცნიერო ბიბლიოთეკას, სტამბასა და გამომცემლობას.

მეთაურ უნივერსიტეტსა და მის ფილიალებში სტუდენტთა რაოდენობა 30 ათასს აჭარბებდა. სტუდენტთა აღზრდას, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადებას ემსახურებოდა 2530 პროფესორ-მასწავლებელი, მათგან საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის 42 წევრი და წევრ-კორესპოდენტი, 279 პროფესორი ან დოქტორი, 876 დოცენტი ან მეცნიერებათა კანდიდატი, 1375 სამეცნიერო ხარისხის არმქონე პედაგოგი.

ასპირანტურაში 123 სპეციალობაზე 728 ასპირანტი სწავლობდა, სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელი იყო 348 ახალგაზრდა.

ბაკალავრებს ამზადებდნენ 112 სპეციალობაში, მაგისტრებს – 183 სპეციალობით. ამავე დროს მუდმივად მიმდინარეობდა საბაკალავრო და სამაგისტრო სპეციალობათა ნუსხის კორექტირება, საბაზრო მოთხოვნათა თუ არსებული ტრადიციების შეჯერებითა და გათვალისწინებით.

მიღწეული წარმატებების აღიარებას ნიშნავდა საქართველოს პრეზიდენტის 1997 წლის 31 დეკემბრის საგანგებო ბრძანებულება – უმაღლესი განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებაში, აგრეთვე, სამეცნიერო კადრების მომზადებასა და ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში შეტანილი წვლილისათვის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს განსაკუთრებული სტატუსი მიენიჭა. ეს ბრძანებულება იყო მთელი უნივერსიტეტის – პროფესორ-მასწავლებლებისა და სტუდენტობის შრომისა და დამსახურების აღიარება.

როინ მეტრეველის უნივერსიტეტის რექტორად მოსვლის მომენტში როგორც ზემოთ მოგახსენეთ საზოგადოება გახლეჩილი და დაპირისპირებული იყო, ხშირად ოჯახების დონეზეც კი. უნივერსიტეტი ჩვენი საზოგა-

დოების ნაწილია და წარმოდგინეთ რა ტაქტი, დელიკატურობა, მოთმინება იყო საჭირო, რომ აზრთა სხვადასხვაობა პიროვნულ დაპირისპირებაში არ გადაზრდილიყო და უნივერსიტეტს მისი მაღალი ღირსება შეენარჩუნებინა. როინ მეტრეველის მაღალი ინტელექტი, მდიდარი გამოცდილება, პრობლემების ფართო კუთხით დანახვის უნარი და ჭეშმარიტი კაცთმოყვარეობა იყო უპირველესი, რამაც უნივერსიტეტს კატასტროფა ააცილა თავიდან. მისთვის, როგორც რექტორისათვის უცხო იყო ტენდენციურობა რაიმე საკითხის განხილვისას. ამ უმძიმეს პერიოდში მან გადაარჩინა მეცნიერება უნივერსიტეტში და გადაარჩინა უნივერსიტეტის პროფესურა.

როინ მეტრეველი არა მარტო უნივერსიტეტში, არამედ საქართველოში უმაღლესი განათლების სისტემის გარდაქმნისა და სრულყოფის ერთ-ერთი ინიციატორია. მისი ხელმძღვანელობით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა შეინარჩუნა რა ტრადიციები, დიდ წარმატებებსაც მიაღწია: სწავლების ორსაფეხურიან სისტემაზე გადასვლა, საკრედიტო სისტემის შემოღება, უნივერსიტეტის კომპიუტერიზაცია, რაც მაშინდელ პირობებში ურთულესი საქმე იყო. რექტორის დაუღალავმა, სწორმა და ყოველდღიურმა საქმიანობამ თბილისის უნივერსიტეტი საერთაშორისო ორბიტაზე გაიყვანა.

აღბათ ნაკლებად სავარაუდოა, უნივერსიტეტს ასეთი შთამბეჭდავი წარმატებებისა და განვითარებისათვის მიეღწია, მის სათავეში როინ მეტრეველი რომ არ ყოფილიყო.

განსაკუთრებულად აღსანიშნავია უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის ეზოში წმიდა მეფის დავით აღმაშენებლის სახელობის ეკლესიის აშენება, რომლის საძირკველი 1995 წლის 13 ივნისს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ აკურთხა. ეკლესიის აშენება მოხერხდა უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა, სტუდენტობის, სხვადასხვა ორგანიზაციებისა და პირთა შემონირულობით, არავითარი საბიუჯეტო თანხა ამ მიზნისთვის არ დახარჯულა. ამ უმაღლესი სასწავლებლის ასეთმა თვალსაჩინო მიღწევებმა და წარმატებებმა განაპირობა საზოგადოებაში იმ აზრის დამკვიდრება, რომ უნივერსიტეტი არა მარტო მეცნიერებისა და განათლების, არამედ პოლიტიკური აზროვნების კერაცაა.

„ყველასათვის ცნობილია თუ რა წარმოდგენლად დიდი სიძნელეები გადალახა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა ბატონი როინ მეტრეველის ხელმძღვანელობით – განაცხადა აკადემიკოსმა მარიამ ლოთქიფანიძემ ერთ-ერთი გამოსვლისას, – ეს ეხება უნივერსიტეტის ცხოვრების ყველა სფეროს. პირადად მე გაოცებული ვარ იმ შეუპოვრობითა და პრინციპულობით, რასაც ბატონი როინი იჩენს ხოლმე უნივერსიტეტის ინტერე-

სების დაცვისათვის ყველა დონეზე. ჩვენ ხშირად არც კი ვიცით, თუ რა დიდი ბოლოით უხდება ბატონ როინს უნივერსიტეტისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის საკითხების მოგვარება". თამამად შეიძლება იმის თქმა, რომ ასეთი შეფასება როინ მეტრეველის რექტორობისას გაწეული ღვაწლისა სავსებით ობიექტურია და შეგვიძლია დავამატოთ – ბ-ნ როინ მეტრეველს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის საპატიო, მაღალმა თანამდებობამ კი არ შემატა ავტორიტეტი, არამედ თვითონ მისმა რექტორობამ აუმაღლა ავტორიტეტი უნივერსიტეტს.

დღეს როინ მეტრეველი მისთვის ჩვეული ენერგიითა და შემართებით მოღვაწეობს საქართველოს ეროვნულ მეცნიერებათა აკადემიაში, როგორც მისი ვიცე-პრეზიდენტი. ამავდროულად იგი სათავეში უდგას საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართულ უნივერსიტეტში ისტორიის მიმართულებასა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა სადოქტორო-სადისერტაციო საბჭოს.

საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე

გონა საითიკა

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრა თითქმის ერთი საუკუნის განმავლობაში წარმოადგენდა ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ისტორიის შესწავლის ერთ-ერთ უმთავრეს ცენტრს, რომელსაც სხვადასხვა დროს სათავეში ედგნენ საქართველოს ისტორიის აღიარებული მკვლევრები: ივანე ჯავახიშვილი, სიმონ ჯანაშია, ნიკო ბერძენიშვილი, შოთა მესხია და მარიამ ლორთქიფანიძე. ქ-ნ მარიამი საქართველოს ისტორიის კათედრას 1972-1997 წლებში ხელმძღვანელობდა.

1997 წლის სექტემბერში თსუ სამეცნიერო საბჭომ მიიღო დადგენილება კათედრის გამგის ასაკობრივ ზღვრად 75 წელი განსაზღვრულიყო აკადემიკოს მარიამ ლორთქიფანიძეს, ასაკის გამო, კათედრის გამგის თანამდებობის დატოვება უწევდა, შესაბამისად დღის წესრიგში დადგა საქართველოს ისტორიის კათედრის ახალი გამგის არჩევის საკითხი.

1997 წლის სექტემბერში ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს, აკად. როინ მეტრეველს საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრებმა ერთობლივი განცხადებით მიმართეს: „მოგახსენებთ, რომ ა/წ. 15 სექტემბერს, უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს დადგენილების შესაბამისად, კათედრის გამგის ასაკობრივ ზღვრად განისაზღვრა 75 წელი. ამის გამო დღის წესრიგში დადგა საქართველოს ისტორიის კათედრის ახალი გამგის არჩევის საკითხი.

ვაცნობიერებთ რა საქართველოს ისტორიის საგნის უდიდეს მნიშვნელობას ჩვენი ქვეყნის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე და თითოეული ჩვენთაგანის პასუხისმგებლობას ახალგაზრდობის წინაშე, მიგვაჩნია, რომ საქართველოს ისტორიის კათედრას, როგორც დღემდე, სათავეში უნდა ედგას ავტორიტეტული პიროვნება-მოქალაქე და მეცნიერი, რომელიც საკადრისად გაუძღვება აღნიშნულ კათედრას და დაიცავს საგნის ინტერესებს.

გამომდინარე აქედან, გთხოვთ, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის ხელმძღვანელობა შეითავსოთ თქვენ. ჩვენს მტკიცე გადამწყვეტილებას გიდასტურებთ სათანადო ხელმოწერებით“.

განცხადებას ხელს აწერდნენ აკადემიკოსი მარიამ ლორთქიფანიძე, პროფესორები: გივი ჯამბურია, ნოდარ ასათიანი, ვახტანგ ჯანჯღავა, ნათელა ვაჩნაძე; დოცენტები: შანშე დარჩიაშვილი, გულივერ იობაშვილი, დევი კაჭარავა, დიმიტრი ლეთოდიანი, ანდრო გოგოლაძე და დავით ნინიძე.

1997 წლის სექტემბერში აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით თსუ-ს საქართველოს ისტორიის კათედრის სხდომა გაიმართა. კათედრის სხდომის ოქმში (№ 2) ვკითხულობთ: „მოისმინეს: კათედრის გამგის აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის ინფორმაცია უნივერსიტეტის წესდებაში შეტანილ ცვლილებებზე კათედრის გამგის ასაკობრივი ცენზის განსაზღვრის (75 წელი) შესახებ.

აკად. მ. ლორთქიფანიძემ შემოიტანა წინადადება თავისი გადადგომის შესახებ და წამოაყენა საკითხი, ეთხოვოს უნივერსიტეტის რექტორს, აკად. როინ მეტრეველს, რათა შეითავსოს საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგის თანამდებობა.

აზრი გამოთქვა კათედრის ყველა წევრმა – პროფესორებმა: ნ. შოშიაშვილმა, გ. ჯამბურამ, ნ. ვაჩნაძემ, ვ. ჯანჯღავამ, თ. დუნდუამ, დოცენტებმა: გ. იობაშვილმა, დ. კაჭარავამ, შ. დარჩიაშვილმა, დ. ლეთოდიანმა, დ. ნინიძემ, ა. გოგოლაძემ.

დაადგინეს: ეთხოვოს უნივერსიტეტის რექტორს – აკად. როინ მეტრეველს, შეითავსოს საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგეობა.

ოქმის ამონაწერს თან ერთვის კათედრის წევრთა განცხადება.

საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე, აკადემიკოსი მარიამ ლორთქიფანიძე
კათედრის მდივანი, დოცენტი ანდრო გოგოლაძე
სექტემბერი, 1997 წ.“

1997 წლის სექტემბერში აკად. როინ მეტრეველი ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგედ აირჩიეს. მრავალათასიანი დაწესებულების, როგორც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ხელმძღვანელობის პარალელურად, ბატონი როინი დიდი პასუხისმგებლობით და სიყვარულით უძღვებოდა საქართველოს ისტორიის კათედრას – შედარებით პატარა სამეცნიერო სტრუქტურულ ერთეულს. კათედრა ხმას აწვდიდა თსუ-ს ყველა ფაკულტეტსა და სპეციალობას, რადგან საქართველოს ისტორიის

შესწავლა უნივერსიტეტის ყველა სტუდენტისათვის (მიუხედავად იმისა, თუ რომელ ფაკულტეტზე სწავლობდა) სავალდებულო იყო, ისე, როგორც მშობლიური ენისა და ლიტერატურისა...

როინ მეტრეველის ხელმძღვანელობის პერიოდში, 1997-2005 წლებში, საქართველოს ისტორიის კათედრაზე ინტენსიური სასწავლო-სამეცნიერო მუშაობა მიმდინარეობდა – კათედრის წევრები ადგენდნენ სასწავლო პროგრამებს, წერდნენ სახელმძღვანელოებს, ხელმძღვანელობდნენ მაგისტრანტებსა და სამეცნიერო ხარისხის მაძიებლებს, აქტიურად იყვნენ ჩაბმულნი სამეცნიერო საქმიანობაში, სისტემატურად მონაწილეობდნენ საერთაშორისო თუ ადგილობრივ სამეცნიერო კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში, ნაყოფიერად იკვლევდნენ საქართველოს ძველი, შუა საუკუნეების, ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხებს, აგრეთვე, ისტორიის დამხმარე დისციპლინებს და ა. შ. ყოველივე ეს საქართველოს ისტორიის კათედრის სხდომებზე განხილული და დამტკიცებული სასწავლო-სამეცნიერო გეგმის შესაბამისად ხორციელდებოდა.

საგანგებო აღნიშვნის ღირსია აკად. როინ მეტრეველის ინიციატივით და ხელმძღვანელობით საქართველოს ისტორიის კათედრაზე (კათედრასთან არსებულ „საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობისა და ისტორიოგრაფიის სამეცნიერო-კვლევით ლაბორატორიასთან“ და „ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრთან“ ერთად) მომზადებული და გამოცემული ენციკლოპედიური ლექსიკონი „ივანე ჯავახიშვილი“, სადაც თავი მოიყარა დიდი მეცნიერის ცხოვრება-მოღვაწეობის ამსახველმა მასალებმა. ეს იყო პირველი ქართული ენციკლოპედიური ლექსიკონი, რომელიც ერთი პიროვნების ცხოვრებასა და შემოქმედებას მიეძღვნა.

ოთხნობიანი (1998-2001 წწ.) მუშაობის შედეგად, 2002 წლის მაისში გამოიცა ენციკლოპედიური ლექსიკონი „ივანე ჯავახიშვილი“. წიგნის წინათქმაში აკად. როინ მეტრეველი აღნიშნავდა: „წინამდებარე წიგნი უნიკალურია იმ თვალსაზრისით, რომ იგი პრაქტიკულად პირველი ქართული ენციკლოპედიური ლექსიკონია, რომელიც ერთი პიროვნების ცხოვრებასა და შემოქმედებას ეხება. სრულიად კანონზომიერია, რომ სარედაქციო კოლეგიამ და ავტორთა კოლექტივმა ამგვარ პიროვნებად დიდი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე ივანე ჯავახიშვილი აირჩია. საქართველოს ისტორიაში, ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ივანე ჯავახიშვილმა ღრმა კვალი დატოვა. მის სახელთან დაკავშირებული მოვლენები, თუ მისი ნაღვან-ნამოქმედარი თაობებს დაამშვენებდა და სიამაყის უფლებას მისცემდა. XX საუკუნის პირველი ორმოცწლეულის საქა-

რთველოში არ ყოფილა ცოტად თუ ბევრად მნიშვნელოვანი საქმე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მეცნიერებისა თუ კულტურის სფეროში ივანე ჯავახიშვილის ცხოველი მონაწილეობის გარეშე.

ქართველი ერის ისტორია, სარწმუნოება, საქართველოს ეკონომიკური ისტორია, ქართული სამართლის ისტორია, ისტორიული გეოგრაფიის, დემოგრაფიის, გენეალოგიის, მეტროლოგიის, ნუმიზმატიკის, მუსიკის ისტორიის, ისტორიული კარტოგრაფიის, ძველი ქართული და სომხური ლიტერატურის ისტორიის, ენათმეცნიერების, კავკასიური ენების და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური საკითხები, საქართველოს არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, შინამრეწველობის, სამშენებლო საქმის და, საერთოდ, მატერიალური კულტურის ისტორიის საკითხები – აი, პრობლემები, რომლებიც ივანე ჯავახიშვილმა ღრმად გამოიკვლია და ცოდნის გარკვეულ ჩარჩოებში მოაქცია.

თბილისის უნივერსიტეტი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, საქართველოს მუზეუმი ჩვენი ქვეყნის უაღრესად წმინდა დანესებულებებია, რომელთა დაფუძნებასა თუ ხელმძღვანელობას ივანე ჯავახიშვილმა დიდი ამაგი დასდო.

ივანე ჯავახიშვილისადმი მიძღვნილი ენციკლოპედიური ლექსიკონის შესავალ ნაწილში, ცხადია, ზოგადად, სქემატურადაა მოცემული ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი შტრიხები. მეორე ნაწილი კი, ლექსიკონის სახით, შეძლებისდაგვარად ამომწურავად აწვდის მკითხველს დიდი მეცნიერის შესახებ არსებულ მასალას – მის ცხოვრებას, საქმიანობა-მოღვაწეობას, გენეალოგიას, ცნობებს მშობლებისა და ახლობელ-მეგობართა შესახებ, ჯავახიშვილთან დაკავშირებულ გეოგრაფიულ პუნქტებს, მემორიალებს, შრომებს, მის წვლილს ცალკეულ მეცნიერებათა განვითარებაში. ერთი სიტყვით, სალექსიკონო ნაწილი მონოდებულია, მკითხველს მისცეს ყველაფერი ივანე ჯავახიშვილის შესახებ.

სარედაქციო კოლეგია და ავტორთა კოლექტივი (ესენი ძირითადად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრები არიან), რასაკვირველია, ითვალისწინებს იმ გარემოებას, რომ ამგვარი წიგნის შექმნა ჩვენში პირველად ხდება და იგი არ იქნება დაზღვეული ცალკეული ხარვეზებისაგან. ამიტომ, მკითხველის ყველა შენიშვნა და წინადადება მაღლიერებით იქნება მიღებული და გათვალისწინებული შემდეგი გამოცემისას“.

2002 წლის წლის 10 მაისს თსუ-ს სხდომათა დარბაზში ჩატარდა წიგნის – „ივანე ჯავახიშვილი“ (ენციკლოპედიური ლექსიკონი) პრეზენტაცია,

რომელზეც როინ მეტრეველმა წაიკითხა მოხსენება – „ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონი და მისი მნიშვნელობა“.

1997-2005 წლებში, აკად. რ. მეტრეველის რედაქტორობით, საქართველოს ისტორიის კათედრის თანამშრომლებმა გამოსცეს კრებულები – „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები“ და „საქართველოს მეფეები“.

2003-2004 წლებში გამოიცა საქართველოს ისტორიის კათედრაზე მომზადებული საქართველოს XIX და XX საუკუნეების ისტორიის საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოები. სახელმძღვანელოების ავტორთა ჯგუფში იყვნენ: ვახტანგ ჯანჯღავა, ვახტანგ გურული, მერაბ ვაჩნაძე, დიმიტრი შველიძე, გიორგი ნადირაძე, ავთანდილ ნონკოლაური, პაატა ფირანაშვილი, მიხეილ ბახტაძე, ბონდო კუპატაძე. სახელმძღვანელოებში გაშუქდა საქართველოს XIX და XX საუკუნეების ისტორია; ყურადღება გამახვილდა პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული პროცესების განვითარებაზე; განსაკუთრებული ადგილი დაეთმო რუსეთის კოლონიური პოლიტიკისა და ქართული ეროვნული მოძრაობის ცალკეული ეტაპების დახასიათებას.

მიხეილ ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების 250-ე წლისთავს მიეძღვნა საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრის – გოჩა საითიძის მონოგრაფია «Грузины в Московском государственном университете» (2003).

2004 წლის 17 დეკემბერს თსუ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სხდომათა დარბაზში ჩატარდა საქართველოს ისტორიის კათედრის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო სესია, რომელიც მიეძღვნა მ. ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებიდან 250 წლისთავს. სესია გახსნა და შესავალი სიტყვა წარმოთქვა აკად. როინ მეტრეველმა. კონფერენციაში მონაწილეობდნენ: გოჩა საითიძე, გურამ ლორთქიფანიძე, ზურაბ პაპასქირი, გელა საითიძე, ნიკო ჯავახიშვილი.

საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრები მონაწილეობდნენ სანკტ-პეტერბურგის დაარსების 300 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო საიუბილეო ღონისძიებაში. 2003 წელს გამოიცა ნიკო ჯავახიშვილის წიგნები: «Санкт-Петербург – центр русско-грузинских взаимоотношений (1703-2003 гг.)» და «Грузины под российским флагом (грузинские военные и государственные деятели на службе России в 1703-1917 гг.)».

როგორც აღინიშნა, აკად. როინ მეტრეველის ხელმძღვანელობით, საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრები ინტენსიურ სამეცნიერო მოღვაწეობას ეწეოდნენ, რისი ნათელი დასტურიცაა 1997-2005 წლებში მათ მიერ დაცული სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაციები. ამ პერიოდში

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორები გახდნენ: ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილი, მიხეილ ბახტაძე, მერაბ ვაჩნაძე, გულივერ იობაშვილი, გიორგი ნადირაძე, დავით ნინიძე, გიორგი ოთხმეზური, მანანა სანაძე და ნიკო ჯავახიშვილი; საკანდიდატო დისერტაციები დაიცვეს საქართველოს ისტორიის თანამშრომლებმა: ქეთევან ნადირაძემ, ნანა გუგუშვილმა, გოჩა საითიძემ, ბუბა კუდავამ, ბონდო კუპატაძემ და ჯაბა სამუშიამ.

მისაბადი და სამაგალითო იყო აკად. როინ მეტრეველის დამოკიდებულება უფროსი თაობის ღვანლმოსილი პროფესორ-მასწავლებლებისადმი, გარდაცვლილთა ხსოვნისადმი პატივის მიგება, მათი ღვანლის წარმოჩენისადმი საგანგებო ღონისძიებების გამართვა და ა. შ. 1999 წელს, ბატონი როინის ინიციატივით, საქართველოს ისტორიის კათედრაზე საფუძველი ჩაეყარა აკად. ივანე ჯავახიშვილის დაბადების დღისადმი მიძღვნილ ყოველწლიურ სამეცნიერო კონფერენციას.

1999 წლის 22-24 აპრილს საქართველოს ისტორიის კათედრის მიერ ორგანიზებულმა სამეცნიერო კონფერენციამ თსუ-ს არქეოლოგიის აუდიტორიაში ბევრი დაინტერესებული მსმენელი შეკრიბა. კონფერენცია გახსნა აკად. როინ მეტრეველმა, რომელმაც თავის გამოსვლაში გადაუდებელ საქმედ მიიჩნია საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის ახლებური გააზრება, შესწავლა და შევსება.

კონფერენციაზე მოხსენებებით წარსდგნენ საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრები: ნოდარ ასათიანი, ვახტანგ გურული, ბუბა კუდავა, მიხეილ ბახტაძე, დიმიტრი შველიძე, ბონდო კუპატაძე და სხვები. მოხსენებებმა დიდი ინტერესი გამოიწვია. მათ ირგვლივ აზრის გაზიარებას, მომხსენებლებისადმი შეკითხვებსა და მსჯელობას დიდი დრო დაეთმო.

ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციები მომდევნო წლებშიც ტარდებოდა და სამეცნიერო პრობლემატიკის უალრესად ფართო სპექტრს მოიცავდა.

2001 წლის 23 მარტს თსუ-ს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სხდომათა დარბაზში ჩატარდა საქართველოს ისტორიის კათედრის და საქართველოს ისტორიკოსთა ეროვნული კომიტეტის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო კონფერენცია, რომელიც მარტყოფის ბრძოლის (1625 წ.) ისტორიულ მნიშვნელობას მიეძღვნა. შესავალი სიტყვა წარმოთქვა აკად. როინ მეტრეველმა. მან აღნიშნა, რომ 1625 წელს მარტყოფის ველზე მოპოვებული გამარჯვება საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი ბრწყინვალე ფურცელია. კონფერენციაში მონაწილეობდნენ: ნოდარ ასათიანი, დევი კაჭარავა, გოჩა საითიძე, ზურაბ პაპასქირი, გრანი ქავთარია, ნიკო ჯავახიშვილი, გიორგი ყუყუნაშვილი, გიორგი ანჩაბაძე.

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულ აკადემიაში

გურამ ლორთქიფანიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი როინ მეტრეველი იმ გამოჩენილ ქართველ მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა რიცხვს მიეკუთვნება, რომლებიც აღიზარდნენ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. კავკასიაში ამ უძველესმა უმაღლესი განათლების კერამ ქართველი ხალხის აღიარება და სიყვარული იმთავითვე მოიპოვა. ის ხალხის ცნობიერებაში „თეთრი ტაძრის“ სახელით დამკვიდრდა. აკად. ნევრ-კორ. შოთა მესხიას ღირსეულ მონაფეს, ბედმა და განგებამ არგუნა საქართველოს ისტორიის ურთულეს პერიოდში, 1991-2004 წწ. ამ „თეთრი ტაძრის“ ქურუმი, ქურუმთუზუცესი – რექტორი ყოფილიყო. სიყვარულით, მომავლის იმედით დანერილია მისი, უნივერსიტეტისადმი მიძღვნილი, ახალი „თავისუფალი საქართველოს ახალგაზრდობისათვის“ გამიზნული პატარა წიგნი „ტაძარი“ (თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1993 წ.). ავტორი აღნიშნავს: „ჩვენ უპირველეს ყოვლისა მოზარდ თაობას უნდა მივხედოთ... ახლავე შევუდგეთ მის აღზრდას“. ამ პრინციპებისათვის მას არც არასდროს უღალატია. მან შეისისხლხორცა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კირიონ II-ის მიერ 1918 წლის 26 იანვარს, თბილისის უნივერსიტეტის კურთხევისას წარმოთქმული სიტყვების არსი: „ადამიანში ჩანერგილია ღვთიური ნიჭი ჭეშმარიტების ძიებისა, რომელიც ქმნის კაცს თავისუფლად“. ზრუნვამ ახალგაზრდა მეცნიერებზე, სიახლის ძიებამ, ზოგჯერ ნარ-ეკლიანი გაუცვალავი გზებით სიარულმა მიიყვანა ბატონი როინ მეტრეველი საყოველთაო აღიარებამდე. 1988 წლის პირველ ნოემბერს ის არჩეულ იქნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტად. ამ დროისათვის, ორმოცდახცრა წელს მიღწეული მეცნიერი 112 სამეცნიერო წერილისა და მონოგრაფიის ავტორი გახლდათ, საქართველოს სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი. ის

განაგებდა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, საქართველოს ისტორიის, უდიდესი სამეცნიერო ტრადიციების კათედრას, ივ. ჯავახიშვილის მემორიალურ კაბინეტს. სამწუხაროდ, დღეს ისინი აღარ არსებობენ. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის არქივში დაცულია ერთი დოკუმენტი, რომლის აქ მოტანა საჭიროდ მივიჩნიეთ. ესაა „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსობის კანდიდატის როინ ვიქტორის ძე მეტრეველის სამეცნიერო დახასიათება-შეფასება“. აკადემიაში წარდგინებას ხელს აწერენ: აკად. ი. კაჭარავა, წევრ-კორესპონდენტები მარიკა ლორთქიფანიძე და ოთარ ჯაფარიძე. ამ საბუთს, რომელიც პირველად ქვეყნდება და, ბუნებრივია, ფართო აკადემიური სამეცნიერო წრეებისათვის უცნობია, ჩვენი ისტორიოგრაფიისათვის გარკვეული მნიშვნელობა აქვს.

*საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსობის კანდიდატის
როინ ვიქტორის ძე მეტრეველის სამეცნიერო დახასიათება-შეფასება*

„როინ ვიქტორის ძე მეტრეველი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, არის საქართველოს ისტორიის თვალსაჩინო მკვლევარი. იგი ნაყოფიერ სამეცნიერო და პედაგოგიურ მუშაობას ეწევა, იკვლევს შუა საუკუნეების ეპოქის საქართველოს პოლიტიკური და სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის, საზოგადოებრივი აზრის ისტორიის, ისტორიოგრაფიის პრობლემებს. როინ მეტრეველს გამოქვეყნებული აქვს 90-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი, მათ შორის 7 მონოგრაფია. იგი არის „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მრავალტომიანი გამოცემის ერთ-ერთი ავტორი, დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიის, ქართული ენციკლოპედიის, სომხეთის საბჭოთა ენციკლოპედიის 60-ზე მეტი სტატიის ავტორი. მისი ნაშრომები გამოირჩევა პრობლემათა ღრმა გააზრებითა და ახლებური გადაწყვეტით, რის გამოც მათ სამეცნიერო საზოგადოებაში ფართო აღიარება პოვის.

როინ მეტრეველმა თავის მონოგრაფიაში „შინაკლასობრივი ბრძოლა შუა საუკუნეების საქართველოში“ (თბ., 1973 წ., გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, რეზიუმე რუსულ და ფრანგულ ენებზე) გამოიკვლია ფეოდალური საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა – შინაპოლიტიკური ურთიერთობანი XI-XIII საუკუნეებში დავით IV, გიორგი III და თამარის მეფობის დროს. მეცნიერის დიდ დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს, რომ მან შესაბამისი პირველწყაროების ღრმა და საფუძვ-

ლიანი ანალიზით მოგვცა ფეოდალურ საზოგადოებაში მიმდინარე რთული სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების ნათელი სურათი. მონოგრაფიაში გამოკვლეულია ფეოდალური შინაკლასობრივი ბრძოლების გავლენა ხალხთა მასების მდგომარეობაზე. ამრიგად, ამ ნაშრომში, პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში, მონოგრაფიულად და ფუნდამენტურად მოკვლეულ იქნა საქართველოს ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პრობლემა – შინაკლასობრივი ბრძოლა განვითარებული ფეოდალიზმის ხანაში. ავტორი ახლებურად აყენებს XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის რიგ საკითხებს და ამ ფონზე წარმოაჩენს შინაკლასობრივი ბრძოლის თავისებურებებს მოცემული პერიოდის საქართველოში; კონკრეტულად, აჩვენებს ამ ბრძოლას ფეოდალთა კლასის ჯგუფებს შორის და მათ დამოკიდებულებას მეფის ხელისუფლებასთან.

მონოგრაფიაში მკაფიოდ არის გამოკვეთილი XI-XII საუკუნეებში საქართველოში მიმდინარე სოციალურ-პოლიტიკური პროცესები, ნაჩვენებია არამდგრადობა იმ სოციალური ბაზისა, რომელსაც ქართული ფეოდალური სახელმწიფო ეყრდნობოდა. მოცემულია სურათი მწვავე შინაკლასობრივი ბრძოლებისა მეფესა და მსხვილ ფეოდალებს შორის, სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის, განსაზღვრულია ამ დაპირისპირებულ ძალთა განლაგება და ხასიათი. გამოკვლეულია შინაკლასობრივი ბრძოლების კავშირი გარეგან ფაქტორებთან – ფეოდალური საქართველოს საგარეო პოლიტიკასთან. დადგენილია, თუ როგორი იყო შინაკლასობრივი ბრძოლის, როგორც საქართველოს ფეოდალურ საზოგადოებაში არსებული კლასთა ბრძოლის, კონკრეტული ისტორიული გამოვლენის როლი ფეოდალური სახელმწიფოს განვითარებაზე.

მონოგრაფიის დიდ ღირსებად უნდა ჩაითვალოს, რომ მასში ღრმად და საფუძვლიანად არის შესწავლილი ფეოდალური კლასის შინაგანი ბრძოლების გავლენა ხალხთა მასების მდგომარეობაზე. დამაჯერებლადაა წარმოჩენილი შინაკლასობრივი წინააღმდეგობის ერთ-ერთი გამომწვევი მიზეზი – ბრძოლა მწარმოებელი საზოგადოების დაუფლებისათვის.

მონოგრაფიაში მოცემული მეცნიერული დასკვნებისა და განზოგადებების მაღალი ღირსება განპირობებულია ქართულ, რუსულ, სომხურ, ევროპულ და აღმოსავლურ ენებზე არსებული ლიტერატურის კრიტიკული შესწავლითა და ანალიზით, არქეოლოგიური, ეპიგრაფიული და ნუმიზმატიკური მასალების ფართო გამოყენებით. კვლევის შედეგები საშუალებას იძლევა ნათლად განისაზღვროს XI-XII საუკუნეების ფეოდალური საქართველოს ადგილი კაცობრიობის საერთო ისტორიულ პროცესში და ჩვენი ქვეყნის ხალხთა ისტორიაში.

როინ მეტრეველმა ცალკე მონოგრაფია „ფეოდალური საქართველოს სახელმწიფოებრივი რეფორმები“ (თბ., 1965 წ., გამომც. „ნაკადული“) უძღვნა XII საუკუნის პირველი მეოთხედის სახელმწიფოებრივი რეფორმების შესწავლას, რასაც მეტად მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს, რამეთუ ისინი მოიცავენ ეკონომიკურ, სამხედრო, საეკლესიო, სამართლის და სხვა სფეროებს. გამოკვლევაში გამოვლენილია სახელმწიფოებრივი რეფორმების არსი, შესწავლილია ის გარემოება და მიზეზები, რომლებმაც განაპირობეს მათი ცხოვრებაში გატარება, მართებულად არის შეფასებული ამ რეფორმების მნიშვნელობა ფეოდალური საქართველოს სახელმწიფოს შემდგომი განმტკიცებისათვის.

აღნიშნული პრობლემის შესწავლას დიდი მეცნიერული ღირებულება აქვს. XII საუკუნის პირველ მეოთხედში გატარებულმა რეფორმებმა საფუძველი ჩაუყარეს ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს შექმნას. უდავოა ამ სახელმწიფოებრივი რეფორმების ისტორიული მნიშვნელობა, რადგან ისინი ემსახურებოდნენ სახელმწიფოს ცენტრალიზაციასა და გაძლიერებას, ფეოდალური კანონიერების განმტკიცებას.

როინ მეტრეველის გამოკვლევების შედეგებს მივყავართ იმ სამართლიან დასკვნამდე, რომ ეს გარდაქმნები სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარეობდა.

პირველწყაროებისა და შესაბამისი სამეცნიერო ლიტერატურის კრიტიკული შესწავლის შედეგს წარმოადგენს როინ მეტრეველის მონოგრაფია „დავით IV - აღმაშენებელი“ (თბ., 1986 წ., გამომც. „საბჭოთა საქართველო“), რომელშიც მოცემულია ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის კონკრეტული ანალიზი და მიღებულია მნიშვნელოვანი დასკვნები.

ეს არის პირველი ფუნდამენტური და მრავალპლანიანი გამოკვლევა, რომელშიც გაშუქებულია დავით აღმაშენებლის ისტორიული დამსახურება ერთიანი და მძლავრი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს შექმნისა და განმტკიცების საქმეში. ნაშრომში ნაჩვენებია აგრეთვე მაშინდელი საქართველოს ადგილი და როლი ფეოდალურ სახელმწიფოთა სისტემაში.

როინ მეტრეველის დამსახურებას წარმოადგენს შუა საუკუნეების საქართველოს ე. წ. „გლახაკთა“ საკითხის მონოგრაფიული შესწავლა (იხ. „დეკლასირებული ელემენტები შუა საუკუნეების საქართველოში (V-VII სს.)“, თბ., 1976 წ., გამომც. „მეცნიერება“). ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს ხალხთა ფართო მასების ისტორიის შესწავლისათვის, რამეთუ შუა საუკუნეებში გლახაკობა ყველაზე დაბალ სოციალურ ფენას წარმოადგენდა. ყოველმხრივ შეისწავლა რა აღნიშნული პრობლემა, როინ მეტრეველმა

პირველმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ყურადღება გაამახვილა გლახაკთა წარმოშობაზე (კერძოდ, იმ გზებზე, რომლებმაც მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი გლახაკობამდე მიიყვანა); მის კატეგორიებზე (რეალური სიღარიბე და კონცეპტუალური სიღარიბე); ამ ფენის მდგომარეობაზე; სახელმწიფოს მიერ გატარებულ ღონისძიებებზე (საქველმოქმედო თუ რეპრესიული ხასიათისა). მანვე პირველმა განსაზღვრა გლახაკთა კლასობრივი ხასიათი, როგორც შუა საუკუნეების სპეციფიკური სოციალური მოვლენა.

სხვადასხვა წყაროების გულდასმით შესწავლის საფუძველზე მეცნიერი დაასკვნის რომ, ისევე როგორც სხვა ფეოდალურ ქვეყანაში, საქართველოშიც გლახაკთა პრობლემა გადაუწყვეტელი რჩებოდა, თუმცა ფეოდალური სახელმწიფო იძულებული იყო გარკვეული ღონისძიებები განეხორციელებინა. თვით გლახაკთა მოძრაობა შუა საუკუნეების საქართველოში საზოგადოების სოციალური, ეკონომიკური და რელიგიური წინააღმდეგობების ასახვას წარმოადგენდა და მიმართული იყო, როგორც პროტესტის განსაზღვრული (პასიური) ფორმა, ფეოდალური წყობილების წინააღმდეგ.

როინ მეტრეველის მონოგრაფიაში „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ (თბ., 1982 წ., გამომც. „ხელოვნება“; 1987 წ., დაბეჭდილია თარგმანი რუსულ ენაზე, გამომც. „მეცნიერება“) პირველად ქართულ ისტორიოგრაფიაში მრავალმხრივ არის შესწავლილი გამოჩენილი ქართველი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ 1907 წ. დაარსებული საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება. ნაჩვენებია იმ დიდი სამუშაოს მნიშვნელობა, რომელიც საზოგადოებამ, იმ დროს ერთადერთმა აკადემიური მიმართულების ორგანიზაციამ, ჩაატარა საქართველოს ისტორიული წარსულის, მისი კულტურისა და ხელოვნების შესწავლისათვის, მატერიალური კულტურის ძეგლების დაცვისათვის, მრავალრიცხოვანი ექსპედიციების ორგანიზაციისათვის, წიგნთსაცავისა და მუზეუმის შექმნისათვის. მონოგრაფიაში ასახულია ასევე საზოგადოების ფართო რეზონანსი ქვეყნის თითქმის ყველა კუთხეში; გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა – ა. წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, ი. გოგებაშვილის, ალ. ცაგარელის, ივ. ჯავახიშვილის, დ. კაკაბაძის, ზ. ფალიაშვილის, ლ. გუდიაშვილის, მ. თოიძისა და სხვათა მონაწილეობა მის მუშაობაში. ასევე დიდი ადგილი ეთმობა ქართველი, რუსი, სომეხი და სხვა ეროვნების წარმომადგენელთა შემოქმედებით თანამეგობრობას.

1991 წელს გამოიცა როინ მეტრეველის ვრცელი მონოგრაფია „მეფე თამარი“ (რეზიუმეები რუსულ და ინგლისურ ენებზე), რომელშიც სხვადასხვაგვარი წყაროების (სხვადასხვაენოვანი წერილობითი, არქეოლოგიური, ეპიგრაფიკული, ნუმიზმატიკური) საფუძველზე, ისტორიოგრაფიის

თანამედროვე მიღწევების გათვალისწინებით, მოცემულია მეფე თამარის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ისტორია. გამოკვლევა მრავალ სიახლეს შეიცავს. საინტერესოაა გადმოცემული შესაბამისი პერიოდის შინაპოლიტიკური (შინაკლასობრივი) ბრძოლები, ტრაპიზონის სამეფოს შექმნა, სამოხელეო წყობის საკითხები, სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა და განათლება-კულტურა. არსებითი მნიშვნელობა აქვს მონოგრაფიაში მოცემული ჩრდილოეთის ხალხებთან საქართველოს ურთიერთობის საკითხს, ტრაპიზონის სამეფოს შექმნასთან დაკავშირებულ პრობლემებსა და სხვა. ეს წიგნი ასეთი სახით პირველი მონოგრაფიაა თამარის შესახებ და ამიტომაცაა ფასეული.

ყურადღებას იპყრობს როინ მეტრეველის გამოკვლევები ისტორიოგრაფიაში. მან გამოაქვეყნა მონოგრაფია გამოჩენილ მეცნიერ-ისტორიკოსზე და საზოგადო მოღვაწეზე ექვთიმე თაყაიშვილზე (იხ. „ექვთიმე თაყაიშვილი“, თბ., 1962 წ. გამომც. „ნაკადული“, თანავცთორი შ. ა. ბადრიძე); შეისწავლა მრავალმხრივი მოღვაწეობა გამოჩენილი მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილისა, რომელმაც ნათელი კვალი დატოვა XX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში (იხ. „ივანე ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერთი საკითხი“, თბ., 1975 წ., გამომც. „ხელოვნება“); დაწერა წიგნი ცნობილ ისტორიკოსზე შოთა მესხიაზე (იხ. „შოთა მესხია. ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1976 წ., თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა).

სპეციალური სტატიები უძღვნა როინ მეტრეველმა ქართული წერილობითი წყაროების გამომცემლის, რუსი მეცნიერის მიხეილ საბინინის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას, ასევე ქართველი კლასიკოსების ი. ჭავჭავაძისა და ა. წერეთლის ისტორიულ შეხედულებათა გამოკვლევას.

იგი აგრეთვე ავტორია მეტად მნიშვნელოვანი სტატიებისა, რომლებიც ეხება რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის საკითხებს შუა საუკუნეებში, პირველ ნახევრად ქართულ წიგნს, ქართული ენციკლოპედიის წარსულსა და აწმყოს, საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი მოვლენის დათარიღებას, საქართველოს ისტორიის მკვლევრის, გერმანელი მეცნიერის ფ. ჰოლდაკის დამსახურებას, ჯავახეთის ახალქალაქის ისტორიას, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ცალკეულ საკითხებს და სხვა.

როინ მეტრეველი მონაწილეობდა მსოფლიოს სხვადასხვა სამეცნიერო კონგრესებსა და სიმპოზიუმებში (ისტორიკოსთა მსოფლიო კონგრესი მადრიდში - 1990 წ., სიმპოზიუმები ფრანკფურტში - 1989 წ., მიუნხენში - 1992 წ., სეულში - 1992 წ., ლონდონში - 1993 წ.), სადაც გამოვიდა

მოხსენებებით. მისი ნაშრომები გამოქვეყნებულია საზღვარგარეთის სხვადასხვა გამოცემაში.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იგი ცნობილია აგრეთვე როგორც სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის ნიჭიერი და უნარიანი ორგანიზატორი; უდიდესი წვლილი შეიტანა ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის გამოცემის საქმეში, როგორც მთავარი სამეცნიერო რედაქციის რედაქტორის მოადგილემ.

როინ მეტრეველი ხელმძღვანელობს 1992 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შექმნილ ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ლაბორატორიას, რომელიც, თავის მხრივ, ნაყოფიერ მუშაობას ეწევა (იქმნება ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი, იწერება ქართული დიპლომატიის ისტორია).

როინ მეტრეველის ნაშრომები შუა საუკუნეების საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ ისტორიაში, ისტორიოგრაფიასა, წყაროთმცოდნეობასა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიაში გამოირჩევა მაღალი მეცნიერული დონით, დასმული პრობლემების სიახლით და მათი გადაწყვეტის ორიგინალურობით, მათ მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის განვითარების საქმეში".

ასეთი მაღალი შეფასება მისცეს ბატონ როინ მეტრეველის სამეცნიერო და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას საქართველოს ისტორიის აღიარებულმა მეკვლევრებმა. დღევანდელი გადასახედიდან კიდევ უფრო შთამბეჭდავია აკადემიკოს როინ მეტრეველის მოღვაწეობის შედეგები საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულ აკადემიაში. ის ყველგან, სადაც კი უმუშავია, გამოირჩეოდა მეცნიერების ორგანიზატორის ნიჭით, რაც განსაკუთრებით რელიეფურად აკადემიაში მოღვაწეობისას გამოიკვეთა. 1988-1993 წწ-ში და 2007 წლიდან დღემდე ის აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივანია. 2013 წლის 30 ოქტომბერს აკად. როინ მეტრეველი არჩეულ იქნა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის (საერთო კრების დადგენილება № 16) ვიცე-პრეზიდენტად. ეს, უდავოდ, ხალხისა და ქვეყნის წინაშე მისი განსაკუთრებული დამსახურების აღიარება გახლდათ. მან წარმატებით გააგრძელა ჩვენი სახელოვანი ისტორიკოსების სიმონ ჯანაშიას, ნიკო ბერძენიშვილისა და ანდრია აფაქიძის, აკადემიის სახელოვანი ვიცე-პრეზიდენტების, ქართველოლოგიური მიმართულებების ნაცადი ლიდერების მამულიშვილური საქმე. ამ თვალსაზრისით მაღალ შეფასებას აძლევდა მის აკადემიურ მოღვაწეობას აკად. ა. აფაქიძე. მოვიტანთ აკადემიკოს ანდრია აფაქიძის დასკვნის ტექსტს როინ მეტრეველის მონოგრაფიებზე „დავით აღმაშენებელი“ და „მეფე თამარი“:

აკადემიკოს ანდრია ავაქიძის დასკვნა როინ მეტრეველის
მონოგრაფიაზე: „დავით აღმაშენებელი“ და „მეფე თამარი“

აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა ორი მონოგრაფიის – „დავით IV აღმაშენებელი“ და „მეფე თამარი“ გამოქვეყნებით დიდად თვალსაჩინო წვლილი შეიტანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში, რომელიც ვალში იყო საქართველოს გამაერთიანებელ და ერთიანი ქართული სახელმწიფოს აღმაშენებელ მეფეთა და მეფეთ-მეფეთა – დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის, საზოგადოდ, რუსთაველის ეპოქის საქართველოს წინაშე.

საქართველოს ისტორიის სწავლულ მკვლევართ, რა თქმა უნდა, არაერთხელ უცდიათ ქართული ისტორიოგრაფიის ამ დიდი ხარვეზის შევსება, მაგრამ აკადემიკოს როინ მეტრეველის ზემოდასახელებული ორტომეული უნდა შევაფასოთ, ვითარცა ახალი ფუნდამენტური შენაძენი და მაღალი საფეხური ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ე. ი. ვითარცა, ახალი გამარჯვება ეროვნული საისტორიო მეცნიერებისა.

აკადემიკოს როინ მეტრეველის ეს ორი მონოგრაფია არის ფრიად ხანგრძლივი და წარმატებული მეცნიერული კვლევის შედეგი, რომელიც გასაოცრად პასუხობს საქართველოს აწინდელ ცხოვრებას, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან ამოცანებს – ქვეყნის ერთიანობის, მისი საზღვრების ხელუხლებლობისა და ქართველების გაერთიანების ამოცანებს; ამ დიდ ისტორიულ და ეროვნულ პრობლემათა დავითისეულ და თამარისეულ გადაწყვეტას ავტორი სახავს ერისა და ქვეყნის ერთადერთ სადღესო და სახვალთო გზად და მიზნად. სწორედ ამიტომ აკადემიკოს როინ მეტრეველის ორი მონოგრაფია: „დავით IV აღმაშენებელი“ და „მეფე თამარი“, უალრესად მნიშვნელოვანი სახელმძღვანელოებია აწინდელი საქართველოსა და ქართველების გაერთიანება-აღორძინების აღმასვლისას.

ასე გასაოცრად ერთმანეთთან გადაჯაჭვული აღმოჩნდა საქართველოს ისტორიის „ოქროს ხანის“ შემოქმედთა ნამოღვაწარი XX საუკუნის საქართველოს მაჯისცემა და გასაჭირი, გამოჩენილი ახალგაზრდა ქართველი ისტორიკოსის ტალანტმა მკაფიოდ გვიჩვენა დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის მოღვაწეობის მეცნიერული სივრცე-სიღრმით გაანალიზების უდიდესი მნიშვნელობა. ეს იმდენად მეცნიერული დამაჯერებლობითაა გაკეთებული, რომ შეიძლება ითქვას, ახალი შუქი ეფინება დავით აღმაშენებელს და თამარ მეფეს, საზოგადოდ, რუსთაველის ეპოქის საქართველოს.

ყველაფერი ეს შესრულებულია ქართული ისტორიოგრაფის ყველა მიღწევის, ეროვნული თუ უცხოური ისტორიის წყაროების, ქართული ეპი-

გრაფიკის, ნუმისმატიკისა და საქართველოს არქეოლოგიის მონაპოვრების შესაძლებელი სივრცე-სიღრმის გათვალისწინებით.

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკად.

ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს

საისტორიო საზოგადოების თავმჯდომარე

ანდრია აფაქიძე

(ანდრია აფაქიძის წერილი დაცულია საქართველოს მეცნიერებათა

ეროვნული აკადემიის არქივში. ფონდი 70, აღწერა 1,

შესანახი ერთეული 750).

ნიშანდობლივია აკად. გიორგი მელიქიშვილის, 1989 წლის 9 ოქტომბერს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაშინდელი პრეზიდენტის აკადემიკოს ალბერტ თავხელიძის სახელზე გაგზავნილი სამსახურეობრივი ბარათი. ის ნაცვლად თავის კანდიდატურისა აცხადებს, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორად დაინიშნოს აკად. ნ. კ. როინ მეტრეველი. უკლებლივ მოგვყავს წერილის ის ნაწილი, რომელშიც დახასიათებულია ბატონი როინის სამეცნიერო მოღვაწეობა.

„რ. მეტრეველი არის საქართველოს ისტორიის, კერძოდ მისი შუა საუკუნეების პერიოდის ერთ-ერთი გამოჩენილი მკვლევარი. თავისი მრავალრიცხოვანი შრომებით მან დიდი წვლილი შეიტანა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პრობლემების მეცნიერულ შესწავლაში. ამჟამად იგი ხელმძღვანელობს ინსტიტუტის ერთ საპასუხისმგებლო სამუშაოს „საქართველოს ისტორიის“ ნარკვევების მესამე ტომის (რუსული ვარიანტი) მომზადებას, არის მისი რედაქტორი“.

მსოფლიო მასშტაბის ქართველი მეცნიერი აგრეთვე აღნიშნავს „კარგად ცნობილია, რ. მეტრეველის ორგანიზატორული მუშაობის ხაზი. დარწმუნებული ვარ, რომ იგი ღირსეულად გაუძღვება ინსტიტუტს“.

გავიხსენოთ, ამ ინსტიტუტს აკად. ს. ჯანაშია და აკად. ნ. ბერძენიშვილი ედგნენ სათავეში. გ. მელიქიშვილმა ის თავის მემკვიდრედ მიიჩნია...

საკმარისია თვალი გადავავლოთ საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის 2014 წლის 4 აპრილის № 13 დადგენილებას და მის დანართს, რათა დავრწმუნდეთ როინ მეტრეველის ყოველდღიური მუშაობის დაძაბულ რიტმში. იგი არის საქართველოს ისტორიკოსთა ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარე, აკადემიასთან არსებული საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისიის თავმჯდომარე, მის მიერ დიდი ძალისხმევით

აღდგენილი აკადემიური ჟურნალ „მაცნეს“ რედაქტორი, აკადემიის საგამომცემლო-სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარის მოადგილე. აკადემიის პრეზიდენტი გიორგი კვესიტაძესთან ერთად, როგორც ვიცე-პრეზიდენტი, ახორციელებს კავშირებს უცხოეთის სამეცნიერო ცენტრებთან. უშუალოდ მისი ხელმძღვანელობით უკანასკნელ წლებში 10-მა ახალგაზრდამ მოიპოვა დოქტორის აკადემიური ხარისხი.

ვინც ერთხელ მაინც დასწრებია აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების გაფართოებულ სხდომებს, დამერწმუნება თუ რა მაღალ სამეცნიერო და ორგანიზაციულ დონეზე, სრულფასოვნად განიხილება ესა თუ ის, ხშირად მტკივნეული, სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის პრობლემები, იქნება ეს საქართველოს სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტების მიერ ჩატარებული მუშაობის შედეგების განხილვა-ანალიზი თუ მეცნიერების განვითარების პერსპექტივები. მისი ღრმა რწმენით, „მეცნიერების წინსვლის გარეშე სახელმწიფო ვერ განვითარდება“. მან არაერთხელ შეახსენა საზოგადოებას, რომ ქვეყანაში არსებული ვითარება, დამოკიდებულება მეცნიერების მიმართ დამღუპველია. მცდარია ოფიციალური, გასული ათი წლის მანძილზე გაბატონებული კონცეფცია, რომ თითქოს ფუნდამენტური მეცნიერების განვითარება საქართველოში შეუძლებელია; პატარა ქვეყანამ არ უნდა იზრუნოს ეროვნული მეცნიერების განვითარებაზე, შედეგად მივიღეთ ის, რომ ქვეყანაში ჩაკვდა მსოფლიოში აღიარებული სამეცნიერო სკოლები, აკადემიას გამოეყო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები, ქვეყანაში 10-ჯერ შემცირდა მეცნიერ მუშაკთა რაოდენობა. საქართველოდან გაედინება მეცნიერების, პროფესიონალი მკვლევარების ნაკადი, რომელთა აღზრდას ათეული წლები დასჭირდა. ვიცე-პრეზიდენტი თვლის, რომ მათ სამშობლოში სათანადო პირობები უნდა შევუქმნათ. ბატონი როინი არაერთხელ გამოსულა მეცნიერების დარგში ჩვენთან ჩატარებული ამ „ფსევდო-რეფორმების“ წინააღმდეგ. კონცეფციურად, მისთვის, არაერთი სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარისთვის, მიუღებელია არსებული სადისერტაციო შრომების დაცვის წესი. ის აქტიურად იღვწის ტრადიციული საკვალიფიკაციო ნაშრომების ორსაფეხურიანი სისტემის აღსადგენად, აკადემიის როლის ასამაღლებლად.

მიუხედავად აკადემიაში უაღრესად დიდი დატვირთვისა, 1993-2014 წლებში ბატონმა როინმა, საქართველოსა და უცხოეთში, ათეული მონოგრაფია და ასზე მეტი სამეცნიერო წერილი გამოაქვეყნა, დაიბეჭდა დადებითი რეცენზიები. განსაკუთრებით მინდა აღვნიშნო ერთი, უაღრესად ღირსშესანიშნავი მოვლენა ქართულ საისტორიო ისტორიოგრაფიაში. 2008 წელს, აკადემიკოს როინ მეტრეველის მთავარი რედაქტორობით დაიბეჭ-

და „ქართლის ცხოვრების“ აკადემიური, შევსებული გამოცემა, რომელსაც 2010 წელს მიენიჭა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის აკადემიური პრემია. ყველა განათლებული ქართველის ჭეშმარიტად სამაგიდო წიგნი მიეძღვნა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს, უწმიდესსა და უნეტარეს ილია II-ს, მისი დაბადების 75-ე და აღსაყდრების 30-ე წლისთავს. ამ კაპიტალური, შთამბეჭდავი გამოცემის წინათქმაში – „წმიდა და პატიოსანი წიგნი“ აკადემიკოსი როინ მეტრეველი აღნიშნავს: „ქართლის ცხოვრება“ ანუ ისტორია, „როგორც საქართველოს ისტორიის უპირველესი წყარო, კვლავ მეცნიერთა ყურადღების ცენტრშია“. ამის ნათელი დადასტურებაა ჩვენს მოძმე აზერბაიჯანში, რუსულ ენაზე, მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე გამოცემული „ქართლის ცხოვრება“. აღნიშნული წიგნის გამომცემელი ბატონი ელდარ ისმაილოვი, კავკასიის სტრატეგიულ კვლევათა ინსტიტუტის დირექტორი, ჩვენი აკადემიის უცხოელი წევრი, „ქართლის ცხოვრებას“ „კავკასიის ისტორიის უნიკალურ წყაროდ“ მიიჩნევს. ბატონი როინ მეტრეველის ძალისხმევით ანალოგიური პუბლიკაცია ინგლისურადაც მზადდება (პროფ. სტივენ ჯონსი, აშშ) და მალე იხილავს დღის სინათლეს მისივე წინასიტყვაობით (დანვრილებით აკად. რ. მეტრეველის სამეცნიერო მოღვაწეობის თაობაზე იხ. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წლიური ანგარიშების სერიული გამოცემები, (2003-2014 წწ.) და სამეცნიერო კრებული „ისტორიანი“ (თბ., 2008, გვ. 9-23).

ვუსურვოთ 75 წლის ლეანლმოსილ მეცნიერსა და საზოგადო მოღვაწეს ბატონ როინ მეტრეველს კიდევ დიდხანს გაეხარებინოს სამეცნიერო საზოგადოება თავისი წარმატებებით. სიკეთის მთესველი კაცი სიკეთეს უნდა იმკიდეს.

ქართულ ენციკლოპედიაში

პასტანა გურული

აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა უმნიშვნელოვანესი წვლილი შეიტანა ქართული ენციკლოპედიის გამოცემაში. ამ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საქმეს შეაღია მან დიდი დრო და ენერგია. 1972 წლიდან 1986 წლამდე როინ მეტრეველი იყო ქართული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილე.

ენციკლოპედიის მთავარი რედაქცია 1965 წელს დაარსდა, რეალურად მუშაობა კი 1966 წელს დაიწყო. ბატონმა როინმა მუშაობა იმით დაიწყო, რომ საფუძვლიანად გაეცნო შექმნილ ვითარებას, გამოარკვია 1966 წლიდან 1972 წლამდე თუ რა სამუშაო შესრულებინათ. რედაქციას გარკვეული მუშაობა ჰქონდა განეული, თუმცა საქმე ბოლომდე არ იყო მიყვანილი. მომზადებული იყო ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომის მაკეტი, თუმცა სხვადასხვა მიზეზის გამო მაკეტი მოწონებული და მიღებული არ ყოფილა. რედაქციაში შემოდიოდა სტატიები ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომისათვის, მაგრამ რედაქტირება დაწყებული არ იყო. ექვსი-შვიდი წლის მანძილზე საკმაო სამუშაო შესრულდა, მაგრამ ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომიც კი არ იყო მზად. მუშაობას აფერხებდა მრავალი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორი. თვალში საცემი იყო ერთი გარემოება: მეცნიერთა ერთ ნაწილში იგრძნობოდა გარკვეული ნიჰილიზმი ქართული ენციკლოპედიის გამოცემასთან დაკავშირებით, არ ეიმედებოდათ მისი სათანადო დონეზე გამოცემა. პირველივე ხანებში როინ მეტრეველი შეხვდა ქართული ენციკლოპედიის ყველა რედაქციას. მათ მიიღეს დავალება: აქტიურად ემუშავათ ავტორებთან, დაჩქარებულიყო სტატიების მიღება, სტატიის დამუშავება-მომზადება ჯერ დარგობრივ, ხოლო შემდეგ,

სალიტერატურო და სამეცნიერო კონტროლის რედაქციებში უნდა მომხდარიყო. ამ მუშაოს დასრულების შემდეგ ქართული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქცია (მთავარი რედაქტორი ირაკლი აბაშიძე, მთავარი რედაქტორის მოადგილე როინ მეტრეველი და პასუხისმგებელი მდივანი იაგო ვარდოსანიძე), მომზადებულ და დამუშავებულ მასალას მისცემდნენ საბოლოო სახეს. ქართული ენციკლოპედიის რედაქციებში დაიწყო ინტენსიური მუშაობა, ამის ერთ-ერთი მიზეზი ისიც იყო, რომ დიდი ყურადღება ექცეოდა სამუშაო დისციპლინას, დავალების დროულად შესრულებას. ეს ეხებოდა ყველა დარგობრივ რედაქციას და მის თითოეულ თანამშრომელს. როინ მეტრეველი ენციკლოპედიაში საქართველოს ახალი პოლიტიკური ხელმძღვანელობისაგან შერისხული მივიდა. ახალგაზრდობის წლებიდანვე იგი აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას ეწეოდა. დღითი-დღე იზრდებოდა სიყვარული და პატივისცემა ახალგაზრდა ლიდერისადმი. როინ მეტრეველის დიდი ორგანიზატორული ნიჭი განსაკუთრებით გამომჟღავნდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში მნიშვნელოვან თანამდებობებზე მოღვაწეობისას. უკვე აშკარად აღაპარაკდნენ ახალგაზრდა პოლიტიკურ მოღვაწეზე, რომელიც მალე ქვეყნის პოლიტიკური ლიდერი უნდა გამხდარიყო. დაჩქარდა ის, რაც ხშირად ხდებოდა ხოლმე საქართველოს ისტორიაში – მავანსა და მავანს მოსვენება დაუქარგა პატიოსნებით, პუმანურობით, ეროვნულობით, განათლებითა და ინტელექტით გამორჩეული მოღვაწის წარმატებებმა. როინ მეტრეველის ქართული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილედ დანიშვნა ძალზე მარტივ გათვლას ემყარებოდა: ექვსი-შვიდი წლის მანძილზე ქართულ ენციკლოპედიაში, მიუხედავად განეული მუშაობისა, საქმე ვერ აწეო. რაც მთავარია, ვერ გამოიცა ენციკლოპედიის პირველი ტომიც კი. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ქართველ მეცნიერთა შორის გარკვეულმა პესიმიზმაც კი მოიკიდა ფეხი ქართულ ენციკლოპედიასთან დაკავშირებით. მავანისა და მავანის გათვლით, ქართული ენციკლოპედია თუ მაინც გამოიცემოდა უახლოეს ხანებში, ვერ მოიპოვებდა აღიარებას სხვადასხვა ნაკლოვანების გამო. როინ მეტრეველი აღმოჩნდებოდა ჯერ ერთი, უპერსპექტივო ორგანიზაციის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი, რაც მის იმიჯზე უარყოფითად იმოქმედებდა და მეორე, ქართული ენციკლოპედიის გამოცემის ჩაშლა დაბრალდებოდა როინ მეტრეველს. სულ მალე გაცხადდა, რომ როინ მეტრეველის არაკეთილმოსურნეთა გათვლამ კრახი განიცადა: ქართულ ენციკლოპედიაში დიდი მუშაობა გაჩაღდა, ენციკლოპედიის გამოცემის რწმენა დაუბრუნდა თანამშრომლებს და საერთოდ ქართულ საზოგადოებას.

მოვლენათა ასეთ განვითარებას როინ მეტრეველის არაკეთილმოსურნეები არ ელოდნენ.

ერთ მშვენიერ დღეს ქართული ენციკლოპედიის მთავარმა რედაქტორმა როინ მეტრეველს უთხრა, რომ მთავარი რედაქტორის მოადგილის ორ შტატს გვიმატებენო. ირაკლი აბაშიძე გაკვირებული იყო: – მე არაფერი მითხოვია და ვინ „ზრუნავს“ ასე ქართულ ენციკლოპედიაზე? ბატონი ირაკლი და ბატონი როინი მაშინვე მიხვდნენ, ასეთი მოულოდნელი „მზრუნველობა“ არასასურველი განზრახვით იყო განპირობებული. აქამდე ქართული ენციკლოპედიის მთავარ რედაქტორს ერთი მოადგილე ჰყავდა. ეს იყო როინ მეტრეველი. ამიერიდან როინ მეტრეველის გარდა მთავარი რედაქტორის მოადგილეებად დაინიშნენ ქართული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქციის პასუხისმგებელი მდივანი თენგიზ ხოშტარია და პროფესორი ალექსანდრე ბუხნიკაშვილი, რომელიც ადრე საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გეოფიზიკის ინსტიტუტის დირექტორად მუშაობდა. კიდევ ორი მოადგილის საშტატო ერთეულის დამატება იმის მაუწყებელი იყო, რომ როინ მეტრეველის სამოღვაწეო სფერო შეიზღუდებოდა და იგი კონტროლს დაკარგავდა ქართული ენციკლოპედიის გუნდურ მუშაობაზე. დიდი ძალისხმევით გამართული საქმე აუცილებლად შეფერხდებოდა – სამი მოადგილის მუშაობის კოორდინირება შეუძლებელი თუ არა, ძნელი მაინც გახდებოდა. ცხადია, ყველა უარყოფითი შედეგი როინ მეტრეველს დაბრალდებოდა. ვითარებას ამძიმებდა ისიც, რომ საქართველოს ახალი პოლიტიკური ხელმძღვანელობა არც ქართული ენციკლოპედიის მთავარ რედაქტორს ირაკლი აბაშიძეს უყურებდა კარგი თვალით. ცოტა ხნის შემდეგ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა ქართული ენციკლოპედიის მთავარი რედაქციის მუშაობის შესამოწმებლად კომისია შექმნა. კომისიის მუშაობის დაწყებისთანავე გაირკვა ერთი მეტად საინტერესო დეტალი: კითხვარი, რომლითაც კომისიას ქართული ენციკლოპედია უნდა შემოწმებინა, აშკარად ენციკლოპედიის თანამშრომლის მიერ იყო შედგენილი; კითხვარში ისეთი წვრილმანი დეტალები იყო შეტანილი, რომელიც მხოლოდ ენციკლოპედიის რედაქციის თანამშრომელს შეიძლებოდა სცოდნოდა. ეს ის პერიოდია, როცა ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომის დედნის დიდი ნაწილი გადაცემული ჰქონდა სტამბას, უკვე ილებდნენ ანაბეჭდებსა და კეთდებოდა კორექტურა. შემოწმებელთა ძირითადი პრეტენზია პირველი ტომის გამოცემის დაგვიანებას ეხებოდა. ეს შეიძლება სწორიც იყო, მაგრამ როცა უკვე ყველაფერი კეთდებოდა ტომეულების გამოსაცემად, ამგვარი შემოწმება სხვა დატვირთვას ატარებდა. ამჯერად, მთავარი რედაქტორი, ირაკლი აბაშიძე იყო მიზანში

ამოღებული. 1974 წლის დასაწყისში საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ განიხილა ენციკლოპედიის რედაქციის მუშაობის საკითხი. მოხსენება მეცნიერებისა და განათლების განყოფილების გამგემ ემილ სეხნიაშვილმა გააკეთა. ძირითადი კრიტიკა ირაკლი აბაშიძის მისამართით იყო (მიუხედავად შერისხულობისა როინ მეტრეველის მიმართ ბიუროზე პრეტენზია არ გამოთქმულა). ირაკლი აბაშიძეს ისიც კი ჰკადრეს, რომ დილით, ცხრა საათზე უნდა მისულიყო სამსახურში და ექვს საათზე დაესრულებინა მუშაობა. როგორც ჩანს, მაინც ვერ გარისკეს ირაკლი აბაშიძის განთავისუფლება. იმას კი მიაღწიეს, რომ ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ ქართული ენციკლოპედიის რედაქციის მუშაობა უარყოფითად შეაფასა. ირაკლი აბაშიძე გრძნობდა, რომ მის წინააღმდეგ წამოწყებული კამპანია ამით არ დასრულდებოდა. იგი მეორე დღესვე გერმანიაში გაფრინდა და მხოლოდ ორი თვის შემდეგ დაბრუნდა. ასე რომ, შემონმების მასალებზე რეაგირება როინ მეტრეველს უნდა მოეხდინა. როინ მეტრეველმა მოიკითხა კომისიის შემონმების მასალები. აღმოჩნდა, რომ კომისიის წევრებს ახლადდანიშნული ზოგიერთი მოადგილის კურიოზული რეზოლუციებიც უნახავთ და დაუფიქსირებიათ (მაგალითად, ერთ სტატიას ჰქონდა ა. ბუხნიკაშვილის მინაწერი: „სახელო მე პალტოსი ვიცი, აქ რა შუაშია“. საქმე ეხებოდა სტატიას, სადაც აბაშიძეების სახელო (თანამდებობა) იყო მინიშნებული; მეორე სტატიაზე „აზია“, იყო რეზოლუცია „გადაიტანეთ ქართული ენა ინდო-ევროპულში ან სომხური იბერიულ-კავკასიურში და ა. შ.). ცხადია, ასეთი უეცრობა იყო სახიფათოც და ყოვლად მოუთმენელი. ამიტომ ირაკლი აბაშიძემ მთავარი რედაქტორის ახლადდაშვებული მოადგილეების შტატების შემცირების საკითხი დააყენა. იმხანად ქართულ ენციკლოპედიაში შტატების შემცირება მიმდინარეობდა, ამ ფონზე ირაკლი აბაშიძის წინადადებაც გაითვალისწინეს. ქართული ენციკლოპედის მთავარ რედაქტორს დარჩა ერთი მოადგილე – როინ მეტრეველი. ენციკლოპედიაში მუშაობა გაგრძელდა. არაკეთილმოსურნენი როინ მეტრეველს სხვა მხრიდანაც უტევდნენ. საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა ხშირად შეახსენებდა მას, რომ დავით აღმაშენებელსა და თამარ მეფეზე წერდა. იმხანად მეფეებზე წერა, ცხადია, არ იკრძალებოდა, მაგრამ ავტორი იდეოლოგიურად ხელისუფლებისათვის მიუღებელ (თუ უფრო მეტი არა) პიროვნებად ითვლებოდა.

1972 წელს გამოიცა როინ მეტრეველის წიგნი „ნარკვევები ფეოდალური საქართველოს ისტორიიდან“. საზოგადოებაში ამ გამოცემამ დიდი ინტერესი გამოიწვია, იბეჭდებოდა დადებითი რეცენზიები. ამ ფაქტმა ძალზე გააღვიზა საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა. 1974 წლის 8

თებერვალს გაზეთ „კომუნისტში“ დაიბეჭდა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის ედუარდ შევარდნაძის გამოსვლა საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო ორგანიზაციის XXV კონფერენციაზე, სადაც ნათქვამი იყო:

„წინათ რესპუბლიკის იდეოლოგიურ ცხოვრებაში იყო ფაქტები, როცა პოპულარიზაციას უწევდნენ საქართველოს ისტორიაზე ანტიმარქსისტულ შეხედულებებს, აზვიადებდნენ მეფეებისა და დედოფლების როლს, იყო ფეოდალური საქართველოს კულტი და სხვა. ჩვენ სავესებით რეალურად ვაფასებთ იმას, რომ საჭიროა ისტორიული წარსულის მეცნიერული შესწავლა, მაგრამ ეს უნდა გვეხმარებოდეს მომავლის უკეთ განჭვრეტაში, ე. ი. წარსულს რომ ვსწავლობთ, ფაქტიურად მომავლისკენ უნდა ვიყურებოდეთ. ხატოვნად რომ ვთქვათ, წარსულს უნდა ვუყურებდეთ მომავლის თვალთ, თორემ წარსულის შესწავლა თვითმიზანი გახდება.

ბევრ ისტორიულ შრომაში საქართველოს ისტორიის მრავალი საკითხის მცდარ გაშუქებას, წარსულის იდეალიზაციის ზოგიერთ ტენდენციას, ყურადღებას აქცევს სკკპ ცენტრალური კომიტეტი თავის დადგენილებაში თბილისის კომიტეტის შესახებ. ასეთი შეცდომები იყო არა მარტო რიგით მეცნიერთა, არამედ ცალკეულ ხელმძღვანელ პარტიულ მუშაკთა შრომებშიც. მათ შორის სცოდავდა ცენტრალური კომიტეტის წევრი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილე, ამხანაგი მეტრეველი.

პარტიულმა აქტივმა იცის, რომ იგი გაკრიტიკებული იყო სრულიად საკავშირო თათბირების ტრიბუნებიდან, შემდეგ გააკრიტიკა იგი ცენტრალურმა პრესამ. ცენტრალური პრესის ეს სტატიები (?- მხოლოდ ერთი სტატია იყო) ითარგმნა და გამოქვეყნდა ქართულ პრესაში. ამხანაგი მეტრეველის კრიტიკა ამასწინათ კელავ გაისმა საკავშირო ტრიბუნიდან. ბუნებრივია ისმის კითხვა: როგორ უყურებს ამ კრიტიკას თვითონ ავტორი?

იგი დუმს. იგი უბრალოდ უგულებელყოფს კრიტიკას, რაც მიუთქვამს, რომ არა მარტო ცენტრალური კომიტეტის წევრისათვის, არამედ ყოველი რიგითი კომუნისტისათვის. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ამხანაგი მეტრეველი სერიოზულად არ ეკიდება პარტიული ცხოვრების ელემენტარულ ნორმებს. სხვაგვარად, რით უნდა ავხსნათ პარტიული კრიტიკის უგულებელყოფა? ასე არ ხდება ხოლმე. კრიტიკას ან ეთანხმებიან, ან უარყოფენ. თანაც ეს როგორც წესი, საჯაროდ კეთდება. მეტრეველი კი დუმს, არ უნდა საჯაროდ აზრის გამოთქმა. ეს კი სწორი არ არის! სამწუხაროდ, ამხანაგი მეტრეველი გამონაკლისი როდია, მწვავე მომენტებს თავს არიდებს

ზოგიერთი სხვა კომუნისტიც. ვფიქრობ, რომ ეს არ შეშვენიტ ლენინური პარტიის წევრებს”.

ვინც დაახლოებით მაინც იცნობს იმდროინდელ ვითარებას, მიხვდება თუ რას ნიშნავდა კრიტიკა, შერისხვის – ეს უმაღლესი ფორმა. 1972 წლის 15 ნოემბერს საკავშირო პრესაში, კერძოდ „ლიტერატურნაია გაზეტაში“ დაიბეჭდა საკავშირო კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდის განყოფილების გამგის მოადგილის ა. იაკოვლევის (ეს ის ა. იაკოვლევა, რომელიც XX საუკუნის 80-იან წლებში „დემოკრატად“ რომ მოველინა საბჭოთა კავშირს) ვრცელი სტატია: «Против антиисторизма». ამ სტატიაში, სხვათა შორის, ასეთი დებულებაა წარმოდგენილი: «Когда нарочито идеализируется прошлое, да ещё при нечётких социальных позициях, возникает нелепый спор, чей царь лучше, а заслуги тех или иных деятелей доводятся до превосходных степеней...» ამის მაგალითად მოტანილია ჟურნალ „ლიტერატურნაია გრუზიას“ 1970 წლის მერვე ნომერში დაბეჭდილი როინ მეტრეველის სტატია ავტორისა და სათაურის მოუხსენიებლად. სტატიის სათაური იყო „თამარის სახე ხალხურ შემოქმედებაში“ (სხვათა შორის, ეს სათაური არც ედუარდ შევარდნაძის გამოსვლაში იყო მოხსენებული). ეს სტატია 1966 წელს დაიბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“, 1970 წელს კი შემოკლებული თარგმანი დაბეჭდა „ლიტერატურნაია გრუზიაში“.

ედუარდ შევარდნაძის კრიტიკული გამოსვლის შემდეგ როინ მეტრეველის წინააღმდეგ გარკვეული რეპრესიული სანქციების განხორციელება დაიწყო. პირველი, რაც აშკარად აგრძნობინეს „ხელმძღვანელმა მუშაკებმა“ ის იყო, რომ მოსთხოვეს ედუარდ შევარდნაძის ამ გამოსვლაზე პასუხი დაენერა. უნდა ეპასუხა წერილობით, პრესაში. თანაც „ხარაკირი“ გაეკეთებინა – ესეც მითითება იყო. როინ მეტრეველმა ერთხანს თავი შეიკავა. ამას ისიც დაემთხვა, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრაზე როინ მეტრეველის სადოქტორო დისერტაციის განხილვა საექვოდ გადაიდო. დისერტაციის განხილვა ორი კვირის შემდეგ შედგა. დაძაბულობა იგრძნობოდა კათედრის წევრებს შორის. ბევრი საკუთარ თავს უფროსილდებოდა – ეს გასაგები იყო იმ ვითარებაში. დისერტაციის განხილვის დროს თავი გამოიღო ორმა პროფესორმა. ერთი მათგანი ზედმინეწით კრიტიკული იყო, თუმცა, გაცხადდა, რომ მას დისერტაცია წაკითხული არ ჰქონდა, მხოლოდ დისერტაციის ირგვლივ გამოქვეყნებულ მასალას აკრიტიკებდა, ფრანგულ რეზიუმესაც შეეხო და ზოგიერთი წინადადების თარგმანი დაიწუნა (ეს მისი დიდი ლაფსუსი იყო). კრიტიკული იყო მეორე პროფესორიც – ზომიერად კრიტიკული. ორივენი დავალებას „პასუხისმგებლობით“ ასრულებდნენ. არცერთი მათგანი

თავის გამოსვლაში გულწრფელი არ იყო. მათი გამოსვლები ოქმისთვის იყო გამიზნული. ერთმა მათგანმა სხდომის შემდეგ, იქვე მოუხადა ბატონ როინს ბოდიში, ზედმეტი მომივიდაო. მეორემ კი, რომელსაც მართლაც ზედმეტი მოუვიდა, დისერტაციის დაცვის დროს დადებითი ხმა მისცა (ეს ნათელი იყო, რადგან ბატონ როინს ერთხმად მიანიჭეს ხარისხი, მისი კრიტიკოსი კი საბჭოს წევრი იყო). დისერტაციას მსვლელობა მიეცა. შემდგომი დაბრკოლება ის აღმოჩნდა, რომ შესაძლო იყო დაცვა დაენიშნათ 1974 წლის ივნისში. სადისერტაციო საბჭოს წევრებმა აქაც გარკვეული სიფრთხილე გამოიჩინეს (იქნებ ასეც ჯობდა) და დაცვა 11 სექტემბრისთვის გადაიტანეს. მაშინ სადისერტაციო საბჭოში, სადაც ისტორიკოსები ხარისხს იცავდნენ, 43 პროფესორი შედიოდა. სხდომას 41 წევრი დაესწრო. აქ იყვნენ აკადემიკოსები: შალვა ამირანაშვილი, ვახტანგ ბერიძე, გიორგი ჩიტაია; აკადემიკოსი ანდრია აფაქიძე ბიჭვინთიდან, სადაც არქეოლოგიურ გათხრებს აწარმოებდა, საგანგებოდ ჩამოვიდა სხდომაზე დასასწრებად. დაცვას არ დაესწრნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, პროფესორი დავით ჩხიკვიშვილი, რომელიც იმ დილით მოსკოვში გაფრინდა და ოთარ ლორთქიფანიძე (ვანში გათხრებზე იყო). როინ მეტრეველის ოპონენტები იყვნენ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, სოხუმის უნივერსიტეტის რექტორი, პროფესორი ზურაბ ანჩაბაძე, გორის უნივერსიტეტის რექტორი, პროფესორი შოთა ხანთაძე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ნოდარ შენგელია. დაცვამ ცოცხლად, დაძაბულად, თუმცა, მშვიდობიანად ჩაიარა. 1974 წლის 11 სექტემბერს საბჭომ ერთხმად მიანიჭა როინ მეტრეველს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი.

როინ მეტრეველმა უპასუხა კრიტიკას. მან მოამზადა საპასუხო წერილის ორი ვარიანტი. პასუხის ორივე ვარიანტი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგეს გიორგი ბედინიშვილს გადაეცა. ბატონმა როინმა გიორგი ბედინიშვილს სთხოვა, ორივე დოკუმენტი ეჩვენებინა საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობისთვის და რომელსაც მიზანშეწონილად მიიჩნევდნენ, იმას გამოაქვეყნებდა. პასუხი მალე შეატყობინეს – მოკლე ვარიანტი დაებეჭდა. წერილი „ლიტერატურულ საქართველოში“ გადაიგზავნა. ხუთშაბათ საღამოს („ლიტერატურული საქართველო“ პარასკევით გამოდიოდა) როინ მეტრეველს დაურეკა გაზეთის რედაქტორმა ვახტანგ ჭელიძემ და სტამბაში მისვლა სთხოვა. გაზეთი თითქმის მთლიანად იყო აწყობილი. ვახტანგ ჭელიძემ როინს უთხრა, რომ იქნებ მისი სტატიის სათაურს („თამარის სახე ხალხურ შემოქმედებაში“) ნუ ახსენებო, საზოგადოება ცუდად მიიღებს თამარის გამო გაკრიტიკებასო. ბატონმა როინმა

უპასუხა: ამაზე გაკრიტიკებამდე უნდა ეზრუნათო და პირდაპირ უარი უთხრა სათაურის ამოღებაზე. რედაქტორი თავისას არ იშლიდა – თუ ეს სათაური დარჩა, „უფროსი“ (ედუარდ შევარდნაძე ჰყავდა მხედველობაში) „გაბითურდებო“. ვახტანგ ჭელიძემ ბატონ როინს წერილის შემდეგი ნომრისთვის გადადება სთხოვა. ამასთან მან აიღო ყურმილი და დაურეკა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგეს გიორგი ბედინიშვილს და თავისი აზრი მოახსენა. გიორგი ბედინიშვილმა არ ურჩია პასუხის მომდევნო ნომრისათვის გადადება, ეტყობა „უფროსისათვის“ უკვე ნათქვამი ჰქონდათ, რომ პასუხი იბეჭდებოდა. გიორგი ბედინიშვილმა ბოლოს დასძინა: მე ამას ვერ გადავწყვეტ და ომარ ქაჯაიას (საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის საერთო განყოფილების გამგე) დაურეკეთო. ვახტანგ ჭელიძე ახლა ომარ ქაჯაიას დაელაპარაკა. ომარ ქაჯაიამ პირდაპირ უთხრა – წერილი უნდა დაბეჭდოთო. ვახტანგ ჭელიძე ძალიან მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდა. როინ მეტრეველმა დათმო – როგორც გინდათ ისე გააკეთეთო, უთხრა ვახტანგ ჭელიძეს. „ლიტერატურულმა საქართველომ“ დაბეჭდა როინ მეტრეველის წერილი: „წარსული – მომავლის თვალთ“. წერილში ბატონმა როინმა „მიიღო“ შენიშვნა, იგი წერდა: „წარსულის იდეალიზაცია, რა კონკრეტულ ვითარებას ან პიროვნებასაც არ უნდა შეეხებოდეს, უსარგებლოა. „ჩვენმა ხალხმა, ახალგაზრდობამ უნდა იცოდეს, რასაკვირველია, უტყუარი, ჭეშმარიტი ისტორია და არა გაზვიადებული, ყალბი“ (ივანე ჯავახიშვილი). ამიტომ სრულიად გასაგებია ის გარემოება, როცა პარტია საერთოდ მეცნიერთაგან და მით უმეტეს კომუნისტი მეცნიერისაგან მოითხოვს წარსულის კრიტიკული თვალთ შესწავლას, ხაზს უსვამს ისტორიის შესწავლისას პრობლემათა აქტუალურობას, მოითხოვს, ამ მიმართულებით ჩატარებული შრომა გვეხმარებოდეს მომავლის უკეთ განჭვრეტაში, რომ წარსულის შესწავლა თვითმიზანი არ გახდეს. ეს ჭეშმარიტად სახელმძღვანელო მოთხოვნებია“.

საზოგადოებამ ვერ გაიგო მიზეზი, თუ რატომ გააკრიტიკეს როინ მეტრეველი. ბატონი როინის გაკრიტიკებული სტატიის სათაური რედაქციამ (ვახტანგ ჭელიძემ) ამოიღო, რის გამოც წერილში აშკარად უკმარობის გრძნობა რჩებოდა. უნდა ითქვას, რომ არც პოლიტიკური ხელმძღვანელები დარჩნენ კმაყოფილები. ჩათვალეს, რომ ბატონმა როინმა „ხარაკირი“ კარგად ვერ გაიკეთა და არაერთგზის მწარედ შეახსენეს მომდევნო წლებში მისი „ბუნდოვანი“ პასუხის შესახებ.

ცხოვრება მიდიოდა... ბატონი როინი ქართული ენციკლოპედიის რედაქციასა და თბილისის უნივერსიტეტში მუშაობდა. კითხულობდა ლე-

ქციებს – საქართველოს ისტორიის ზოგად კურსსა და რამდენიმე სპეცკურსს. მისთვის ორივე სამუშაო მიმზიდველი იყო. ის გატაცებით მუშაობდა პირველი ეროვნული უნივერსალური ენციკლოპედიის გამოსაცემად და სიამოვნებით და კმაყოფილებით სავსე იყო უნივერსიტეტში საქმიანობით, სტუდენტებთან ურთიერთობით. როინ მეტრეველმა მოახერხა ქართული ენციკლოპედიის გუნდის მობილიზება მისი მისვლიდან რამდენიმე თვეში, 1973 წლის 30 აპრილს, ქართული ენციკლოპედიის პირველ ტომს დასაბეჭდად მოაწერეს ხელი. ხელმოწერის რიტუალი ირაკლი აბაშიძემ და როინ მეტრეველმა შეასრულეს – ეამბორნენ სასტამბოდ გამზადებულ ხელნაწერს და გზა დაულოცეს. ამ „ცერემონიალში“ მონაწილეობდნენ ენციკლოპედიის თანამშრომლები: თენგიზ ხოშტარია, იაგო ვარდოსანიძე, ლევან ბოლქვაძე, მილიცა აბაშიძე, ნოდარ ებრაღიძე და ოთარ პირველი.

ნიშანდობლივია, რომ ბატონი როინის ბევრი კოლეგა, გამოჩენილი მეცნიერები, ეჭვით უყურებდნენ ენციკლოპედიის გამოცემას, არ სჯეროდათ, რომ სათანადო დონეზე გამოვიდოდა იგი. ეს ნიპილიზმი სხირად ენციკლოპედიის გამომცემლების წინააღმდეგ ბრძოლაში იყო გამოსატყუი. ქილიკ-ქილიკისა და ჭორების შედეგი იყო ის, რომ პოლიტიკურ ხელმძღვანელობამდე მიიტანეს „ბრალდება“, თითქოს ენციკლოპედიაში ძალზე ბევრი მასალა მენშევიკებს დაეთმო. ეს თვალში „მოხვდა“ იმ დროის ერთ-ერთ არაქართველ პარტიულ ლიდერს და მთელი პათოსით განაცხადა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს სხდომაზე – ქართულ ენციკლოპედიაში 400-მდე მენშევიკია შესულიო (ეს პირველ ტომზე იყო საუბარი). მაშინ ირაკლი აბაშიძემ ჩვეული იუმორით (და არა მხოლოდ იუმორით) მიუგო: მაგდენი მენშევიკი რომ საქართველოს ჰყოლოდა, თქვენ აქ არავინ შემოგიშვებდათო.

ენციკლოპედიის პირველი ტომი 1975 წლის ოქტომბერში გამოვიდა. იმხანად ერევანში ტარდებოდა ენციკლოპედისტთა შეხვედრა-სიმპოზიუმი, სადაც როინ მეტრეველი და რამდენიმე მისი კოლეგა იყვნენ მიწვეულნი. სიმპოზიუმზე დღის წესრიგში მუშაობის გაუმჯობესებისა და ენციკლოპედიის მაღალ მეცნიერულ დონეზე გამოცემის საკითხი იდგა. როინ მეტრეველმა მოხსენების წაკითხვის შემდეგ ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომის სასიგნალო ეგზემპლარები (საგანგებოდ ჰქონდა წაღებული) სომხეთის ენციკლოპედიის მთავარ რედაქტორს, აკადემიკოს ვიქტორ ამბარცუმიანს საჩუქრად გადასცა. ქართული ენციკლოპედიის გამოჩენას დამსწრენი აღფრთოვანებით შეხვდნენ. მეორე დღეს ვიქტორ ამბარცუმიანი სხდომაზე არ მისულა. იგი მხოლოდ მესამე დღეს, დასკვნით სხდომაზე გამოჩნდა, თანაც დავიანებით. სხდომა დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიის

მთავარი რედაქტორის პირველ მოადგილეს, პროფესორ კოვალიოვს მიჰყავდა. ვიქტორ ამბარცუმიანმა ისარგებლა მასპინძლის უფლებით, სხდომა შეაჩერა, პორტფელიდან ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომი დინჯად ამოიღო, შემდეგ გაშალა იგი, შეაბრუნა აუდიტორიისაკენ და მიმართა ყველას: ბევრი მსჯელობა არ არის საჭირო, აი, ამგვარი ენციკლოპედია უნდა გამოსცეთო. საქმე ის არის, რომ ვიქტორ ამბარცუმიანმა შესანიშნავად იცოდა ქართული. მას ორი დღის მანძილზე კარგად შეუსწავლია ქართული ენციკლოპედია და აღტაცებას ვერ მალავდა... ეს ქართული დელეგაციისთვის დიდი გამარჯვება იყო. დიდი მეცნიერის, აკადემიკოს ვიქტორ ამბარცუმიანის (იგი იმხანად სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი იყო) მაღალი შეფასება ფრიად სასიხარულო იყო ყველა ქართველი ენციკლოპედისტისათვის. ვიქტორ ამბარცუმიანმა განსაკუთრებული კმაყოფილება გამოხატა (ცხადია იუმორით) იმის გამო, რომ სტატია „ამბარცუმიანი“ სწორედ პირველ ტომში იყო. სომხურში ეს გვარი ჰაე-ზე მიდის (ჰამბარცუმიანი) და შესაბამისად ბოლო ტომში იყო გათვალისწინებული.

ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმ ფაქტს, რომ ქართული ენციკლოპედიის რედაქციაში შემოკრებილი იყვნენ გამოჩენილი ქართველი მეცნიერები, აკადემიკოსები: გიორგი წერეთელი, ნიკო კეცხოველი, ვახტანგ ბერიძე, სერგი ჯიქია, აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, ევგენი ხარაძე, შოთა ძიძიგური, გიორგი ჩიტაია; რედაქციაში მუშაობდნენ: კონა და ვანო გიგინეიშვილები, მიხეილ ჭაბაშვილი, ნიკო ჭავჭავაძე, ბაჩანა ბრეგვაძე და მრავალი სხვა. ამგვარი გამოცემა (ასე მასშტაბური და უნივერსალური) უცხო იყო საქართველოსათვის. რედაქციის მუშაკები საქმიანობდნენ და სწავლობდნენ კიდევ. საბოლოოდ ძლიერი, კვალიფიციური გუნდი ჩამოყალიბდა: ლევან ბოლქვაძე, იაგო ვარდოსანიძე, ნოდარ გიოშვილი, ნოდარ ებრალიძე, ზურაბ ჭელიძე, მილიცა აბაშიძე, თინა ლეუვა, ირაკლი ყიფიანი, შოთა ვადაჭორია, გურამ მეტრეველი, შოთა ნიორაძე, ბეჟან ასათიანი, მელიტა ბაქრაძე, ცილა ცერცვაძე, ლილი ფარცხალაძე, ნუნუ ვაჩეიშვილი, მარინა მარი, გივი ნარსია... კიდევ ბევრი სხვა თავდადებულად იღვწოდა.

იმდროინდელი ვითარების გამო მუშაობა რთული იყო. ძალიან ბევრი მაკონტროლებელი ჰყავდათ ენციკლოპედისტებს. „მთავლიტის“ (ყველა სტატია მოწმდებოდა, რომ სახელმწიფოს საწინააღმდეგო არაფერი ყოფილიყო) გარდა, იყო ე. წ. სამხედრო საზედამხედველო დაწესებულება, რომელიც ყოველ ილუსტრაციასა და რუკას საგანგებოდ განიხილავდა. მხოლოდ სამხედრო ზედამხედველობის სათანადო დასტურის შემდეგ ეძლეოდათ ენციკლოპედისტებს მათი დაბეჭდვის უფლება.

ქართული ენციკლოპედიის გამოცემა დაგეგმილი იყო 12 ტომად (11 ძირითადი ტომი, ერთი (ორ ნიგნად) – დამატებითი ტომი). ზემდგომმა ორგანოებმა განსაზღვრეს ტომის მოცულობა – 40 ფიზიკური თაბახი. როგორც ჩანს, ეს გულგრილობით ან უცოდინრობით მოუვიდათ. საქმე ისაა, რომ არ იყო განსაზღვრული, თუ ერთ ფიზიკურ თაბახში რამდენი სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფორმა უნდა შესულიყო (ჩატეულიყო). თავისთავად, ერთ ფიზიკურ თაბახში შეიძლება ნახევარი სააღრიცხვო-საგამომცემლო ფორმაც და ოთხი-ხუთიც ჩატეულიყო. ამან ენციკლოპედიის ტებს საშუალება მისცა, რომ მაქსიმალურად ჩაეტვირთათ თითოეული თაბახი და ზოგჯერ ოთხი და მეტი სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი ჩაეტიათ. ეს გადაჭარბება დიდ დარღვევად აღიქმებოდა, რაზეც ენციკლოპედიის ტები ბევრს ყოყმანობდნენ, გადაედგათ თუ არა ამგვარი ნაბიჯი. არადა, ენციკლოპედიას ეს ნამდვილად სჭირდებოდა. საბედნიეროდ, ამას არავინ ჩაჰკვირვებია და ყურადღებაც არავის მიუქცევია. შედეგი? შედეგი ძალზე მნიშვნელოვანი იყო. ენციკლოპედიის 11 ძირითად ტომში 65 ათასამდე ტერმინი შევიდა. თვით „დიდი საბჭოთა ენციკლოპედიის“ ტომეულებში, საშუალოდ ერთ ტომში 4000-მდე ტერმინია, შესაბამისად სასტამბო ნიშანთა რაოდენობა ერთ ტომში დაახლოებით 4 მილიონამდეა. ქართულ ენციკლოპედიაში ერთ ტომში საშუალოდ 5800-6000 ტერმინია (დაახლოებით 6 მილიონი სასტამბო ნიშანი).

ქართული ენციკლოპედიის რაციონალურმა და ეკონომიურმა მაკეტმა (ილუსტრაციის არეებზე გატანა) და ასევე ორიგინალურმა და ეკონომიურმა შრიფტმა (ავტორი ანტონ დუმბაძე) ქართველ ენციკლოპედიისტებს საშუალება მისცა თითოეული გვერდი ტევადი გამხდარიყო. ასე რომ, მიუხედავად საკმაოდ მტკიცე ჩარჩოებისა, ქართული ენციკლოპედია თავისი ინფორმაციის შემცველობით, ილუსტრირებითა თუ სხვა მასალით, რეალურად ოცტომიანი გამოცემის ბადალია და ეს კარგა ხანს გასაიდუმლოებული ჰქონდათ ქართველ ენციკლოპედიისტებს. ირაკლი აბაშიძემ კი საიდუმლო საფლავში წაიღო. დღეს უკვე შეიძლება ამისი თქმა.

როცა ქართული ენციკლოპედიის გარეგნულ ფორმასა და მაკეტზე ფიქრობდნენ ენციკლოპედიისტები, მათ საგანგებოდ მოიწვიეს შესანიშნავი მხატვარი-გრაფიკოსი ლადო გრიგოლია. ლადო გრიგოლია რთული, თავისებური პიროვნება იყო, თავდაპირველად უარი თქვა – გამიჭირდება ამის გაკეთებაო. ორი დღის შემდეგ თვითონ დაურეკა როინ მეტრეველს, როდის გეტლება, უნდა გნახოო. მეორე დღესვე ლადო გრიგოლია როინ მეტრეველს შეხვდა და აჩვენა ნამუშევარი თხელ, სიფრიფანა ქალაღზე შესრულებული. ბატონ როინს ნამუშევარი ძალიან მოეწონა. შეთანხმდნენ,

რომ ლადო გრიგოლია მას საბოლოო სახეს მისცემდა. გრაფიკოსს მისივე მოწაფე შოთა ნიორაძე ეხმარებოდა, რომელიც ბოლომდე ადევნებდა თვალყურს გამოცემას, ვიდრე პოლიგრაფიულ სახეს მიიღებდა. ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომი წიგნის საერთაშორისო გამოფენაზე გაიგზავნა მოსკოვში. შედეგი საოცრად სასიამოვნო და მნიშვნელოვანი იყო – საერთაშორისო „გრან-პრი“ მოიპოვა. ეს ყოველივე ენციკლოპედიტებს ახალისებდა და უბიძგებდა მათ ბეჯითი მუშაობისკენ.

სიძნელების მიუხედავად ქართული ენციკლოპედიის ტომები გამოდიოდა. ძალზე დიდი იყო მოთხოვნილება. 80 000-იანი ტირაჟი ვერ აუდიოდა მსურველებს. კატეგორიულად ითხოვდნენ ტირაჟის გაზრდას. ეს იმხანად შეუძლებელი იყო. ყველაფერი ზემოდან იყო „დაგეგმილი“. ენციკლოპედიტები ქალაქს („ენციკლოპედიური“ №1) კაუნასიდან იღებდნენ, ჩანართებს (მაღალი, ღრმა და ოფსეტური ბეჭდვა) მოსკოვის სხვადასხვა სტამბებში ბეჭდავდნენ. თვით ტექსტი თბილისში – ბეჭდვითი სიტყვის კომბინატში იბეჭდებოდა. იმხანად კომპიუტერული ბეჭდვა ჯერ კიდევ არ იყო დანერგილი და ენციკლოპედიტებს მონოტიპზე უბეჭობდით მასალის აწყობა და შემდეგ საგანგებოდ შეძენილ გერმანულ ოფსეტურ მანქანაზე ბეჭდვა. ამწყობიც და მბეჭდავებიც გამორჩეული პიროვნებები იყვნენ – ირაკლი ვეშაპიძე და დავით ზუბიაშვილი. მათმა ოსტატობამ ხელი შეუწყო გამოცემის ხარისხს.

ქართული ენციკლოპედიის გამოცემისას სხვადასხვა სირთულეები იჩენდა ხოლმე თავს. პირველი ტომის გამოსვლის შემდეგ, რაკილა საზოგადოება დარწმუნდა, რომ ეს გამოცემა განხორციელდებოდა და თანაც, საკმაოდ მაღალხარისხიანად გახშირდა მწერლების მხრივ (სხვა კატეგორიის პერსონალზე მტკიცე კრიტერიუმი იყო დანესებული) ისტერიული მოთხოვნა ენციკლოპედიაში შეგვიყვანეთო.

1976 წელს პრაქტიკულად ხუთი ტომის მასალა მზად იყო და მასზე მიმდინარეობდა მუშაობა. კორექტურისას ცვლილებების შეტანა (თანაც რაიმეს დამატება), ცხადია, რთული საქმე იყო. ერთხელაც, როცა ირაკლი აბაშიძე (მწერლების შეტანა-არშეთანის საქმეს კომისიასთან ერთად განიხილავდა და საკმაოდ მოქანცული იყო, მასთან მივიდა ენციკლოპედიაში „შესვლის“ მოსურნე ერთი მწერალი. ირაკლიმ მოუსმინა და შემდეგ ირონიულად უპასუხა: – ბატონო, ეს ენციკლოპედიაა და არა ხონის დილიჟანსი – ხელს რომ აუწევდი, სადაც გინდოდა იქ გააჩერებდი და ჩაჯდებოდიო.

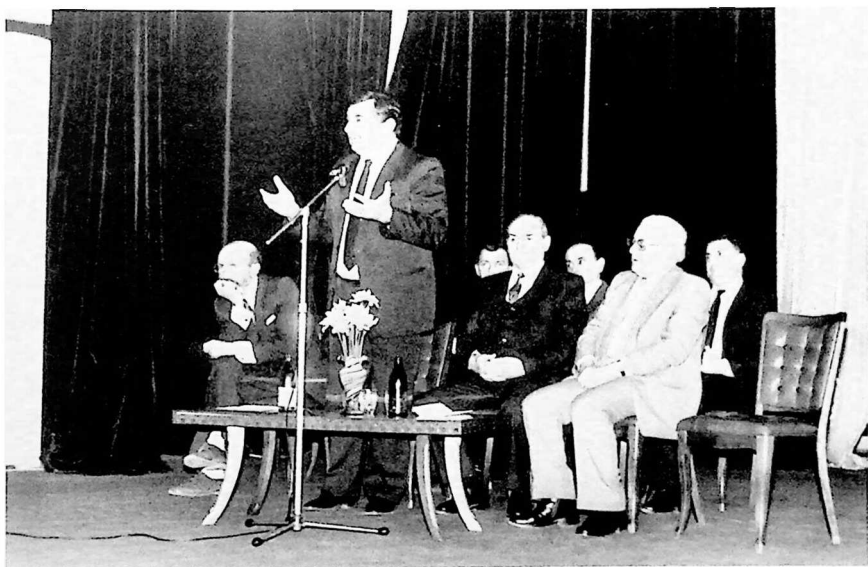
უფრო დიდი სირთულეებიც იყო. სპეციალური ტომის „საქართველოს სსრ“ (ქართულ და რუსულ ენებზე) გამოსვლის შემდეგ, აღმოჩნდა, რომ სტატიაში „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა“

ტექსტში ერთგან სიტყვა „სოციალისტური“ გამორჩენილად და დაიბეჭდა „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა რესპუბლიკა“. ცხადია, შეცდომა კორექტურული ხასიათის იყო. ამ ფაქტს ჩაეჭიდნენ და ენციკლოპედიტებს უჩივლეს; კორექტურას პირდაპირ პოლიტიკურ დანაშაულად უთვლიდნენ. შემდეგ, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის დონეზე დაზუსტდა და შეცდომა კორექტურად გამოცხადდა, თუმცა აღინიშნა, რომ ამ კორექტურულმა ლაფსუსმა პოლიტიკური ელფერი მიიღო. ამას მოჰყვა ენციკლოპედიაში გაშუქებული ზოგიერთი სხვა საკითხის გადახედვაც. არ მოსწონდათ აფხაზეთის ისტორიის ყველა დეტალის გაშუქება (მაგალითად „აფხაზთა სამეფო“ და სხვა). ყველა სტატია, რომელიც კი ენციკლოპედიაში შედიოდა, სათანადო სარედაქციო დამუშავების შემდეგ, უკვე კოლეგიის ყველა წევრს ეგზავნებოდა და მათი რეკომენდაციით იბეჭდებოდა. კოლეგიის შემადგენლობაში, სხვათა შორის, იყვნენ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტები, აფხაზი პროფესორები გიორგი ძიძარია და ზურაბ ანჩაბაძე. ორივე მათგანი მაღალი რანგის მეცნიერი და ღირსეული პიროვნება იყო. სწორედ ისინი გამოგზავნეს აფხაზეთიდან გარკვეული პრეტენზიებით ენციკლოპედიის მიმართ. მათ უკან, ცხადია, აფხაზური ინტელიგენციის გარკვეული ჯგუფი იდგა. საკითხის განხილვა მეცნიერებათა აკადემიას დაევა. ჩატარდა საგანგებო სხდომა. მას აკადემიკოსი ევგენი ხარაძე თავმჯდომარეობდა. ესწრებოდნენ აკადემიის რამდენიმე წევრი, ენციკლოპედიის რედაქციას ირაკლი აბაშიძე და როინ მეტრეველი წარმოადგენდნენ. შენიშვნები, რომელიც გამოითქვა, იმდენად უსუსური იყო, პასუხის გაცემა არც გასჭირვებიათ. საქმე ის იყო, რომ გიორგი ძიძარია სტატიების მასთან შეუთანხმებლობაზე საყვედურობდა. როინ მეტრეველს თან ჰქონდა ყველა სტატიის ანაბეჭდი, რომელიც სადავო იყო. თითოეულზე სარედაქციო კოლეგიის ორივე წევრის (გიორგი ძიძარია და ზურაბ ანჩაბაძე) ხელმოწერა და ნებართვაც იყო, უფრო მეტიც, ზოგიერთი სტატიის ავტორები გიორგი ძიძარია და ზურაბ ანჩაბაძე (მაგალითად, „აფხაზთა სამეფო“) თავად იყვნენ. როცა როინ მეტრეველის მიერ წარდგენილი მასალა ნახეს მათ პრეტენზიები მოხსნეს, გიორგი ძიძარია შეუძლოდ გახდა. აკადემიკოსმა ემილ სეხნიაშვილმა, რომელიც სხდომის აქტიური მონაწილე იყო, საგანგებოდ ექიმიც გამოიძახა.

ამით „ინცინდენტი“ არ დასრულებულა. საკითხი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ განიხილა. სხდომაზე როინ მეტრეველიც მიიწვიეს. სხდომაზე საგანგებოდ გამოცხადდა აკადემიის პრეზიდენტი ევგენი ხარაძე, რომელიც ენციკლოპედიტების დასაცავად

ა. ს. პუშკინის სახ. პედაგოგიურ ინსტიტუტში

ა. ს. პუშკინის სახ. პედაგოგიურ ინსტიტუტში

სტუდენტებთან „მესამე სემესტრში“

გ. ჯიბლაძე ა. ს. პუშკინის სახელმწიფო
უნივერსიტეტში (პირველი ზარი)

მეგობრული შარუი

იყო შემართული. ირაკლი აბაშიძე სხდომას არ დასწრებია. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდის განყოფილების გამგის მოადგილემ იური მოსეშვილმა ბიუროს სხდომას მოახსენა, რომ ენციკლოპედიაში გაპარულ კორექტურულ შეცდომას პოლიტიკური ელფერი ჰქონდა და რედაქციის გაკიცხვის წინადადება შეიტანა. თუმცა კამათში არავინ გამოსულა, არც ბატონი როინისათვის უკითხავთ რამე. პირდაპირ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველმა მდივანმა ედუარდ შევარდნაძემ დაიწყო ლაპარაკი. მან მკაცრად გააფრთხილა ენციკლოპედიის რედაქცია, რომ მაქსიმალური გულისხმიერება და პოლიტიკური სიფხიზლე გამოეჩინათ, რომ ასეთი შეცდომები აღარ გაპარულიყო. როინ მეტრეველი „დამოძღვრილი“ დაბრუნდა რედაქციაში. თანამშრომლები შეწუხებულები იყვნენ, ამ ურთულესი სამუშაოს შესრულებისთვის მადლობის ნაცვლად საყვედური რომ არგუნეს. თუმცა ენთუზიაზმი მათში არ ჩამქრალა და კვლავ უზარმაზარ საქმეს ჩვეული კეთილსინდისიერებით შეეჭიდნენ. როცა ენციკლოპედიის გამოცემა დასრულდა, რედაქციის რამდენიმე თანამშრომელი საქართველოს სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი გახდა (1988 წელს), მათ შორის როინ მეტრეველი.

1986 წლისათვის პრაქტიკულად დამთავრდა ქართული ენციკლოპედიის ტომეულებზე მუშაობა. ათი ტომი დაბეჭდილი იყო. XI ტომი 1987 წელს სტამბას გადაეცა. ეს ტომიც დაიბეჭდა. XII ტომი ორ წიგნად (ერთი სპეციალური ტომი იყო საქართველოსადმი მიძღვნილი) ადრევე, 1981 წელს გამოვიდა. ენციკლოპედიის რედაქციაში ბევრი ლექსიკოლოგიური მასალა დაგროვდა, ამიტომ პარალელურად რამდენიმე ლექსიკონიც გამოიცა. საამაყო იყო აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას მიერ შედგენილი ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის გამოცემა. მთავარი რედაქტორი თავად არნოლდ ჩიქობავა იყო. როინ მეტრეველს მისი მოადგილის მოვალეობა დაეკისრა. ლექსიკონის მოკლე წინათქმაში არნოლდ ჩიქობავამ საგანგებოდ აღნიშნა: „საქმეს განსაკუთრებულად დიდი ამაგი დასდო პროფესორმა როინ მეტრეველმა“. ლეანლმოსილი მეცნიერის ეს შეფასება მრავლისმეტყველია.

ღირსეულად განვლილი წლები

პასტანა სართანი

გამოჩენილ ქართველ ისტორიკოსს, მეცნიერს, საზოგადო მოღვაწეს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, პროფესორ როინ მეტრეველს დაბადებიდან 75 წელი შეუსრულდა.

გუშინდელივით მახსოვს ის დღე, როცა ბატონი როინი ა. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორად დაინიშნა. ეს იყო 1986 წელი. მე მაშინ პრორექტორი გახლდით საგარეო ურთიერთობათა და აღმზრდელობით დარგში. კარგად მახსოვს კოლექტივის ის დიდი ინტერესი, თუ ვინ უხელმძღვანელებდა ინსტიტუტს, რომელსაც ჰყავდა გამოჩენილი პროფესურა, ჰქონდა დიდი ტრადიციები და მრავალწლიანი ისტორია, გააჩნდა პედაგოგიური პროფილისათვის დამახასიათებელი განსაკუთრებული სპეციფიკა.

და აი, მაშინდელმა განათლების მინისტრმა, ბატონმა დავით ჩხიკვიშვილმა ინსტიტუტის აკადემიურ საბჭოს წარმოდგინა ახალგაზრდა, მაგრამ უკვე დიდი გამოცდილების მქონე წარმატებული ლიდერი, შთამბეჭდავი გარეგნობითა და ხმის ტემბრით, რომელმაც საქმიანობის პირველივე დღეებიდან მოიპოვა ავტორიტეტი და პატივისცემა როგორც პროფესორ-მასწავლებლებში, ასევე სტუდენტ-ახალგაზრდობაში.

ბატონმა როინმა იმთავითვე შეუწყო ხელი ეროვნული პოზიციის გაძლიერებას პედაგოგიურ ინსტიტუტში. სხვა დარგებთან ერთად განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა საქართველოს ისტორიისა და ქართული ენის სწავლების საკითხებს, რაშიც ბატონ რექტორს მხარში ამოუდგნენ ისეთი ღვაწლმოსილი მეცნიერები, როგორებიც იყვნენ პროფესორები: ლეო კვაჭაძე, აკაკი განერელია, ალექსანდრე ლლონტი, ვალერიან რამიშვილი და მთელი აკადემიური საბჭო.

ბატონმა როინმა პედაგოგიურ ინსტიტუტში დაამკვიდრა ღირსეული ურთიერთობები, რომელსაც საფუძვლად ადამიანური, კოლეგიალური, პუმანური დამოკიდებულებები ედო. იგი ზედმინევით კარგად ხედავდა და აფასებდა თითოეული თანამშრომლისა თუ სტუდენტის წარმატებას, გაჭირვებას. შემდგომ გამოგვიტყდა, რომ რექტორად მოსვლამდე გამონვლილვით წაუკითხავს საინსტიტუტო გაზეთი „თაობა“, რათა უკეთ გასცნობოდა ინსტიტუტში არსებულ ვითარებას. ბატონი როინი არ იყო სამუშაო ოთახში ჩაკეტილი „მიუწვდომელი“ რექტორი. მისი კაბინეტის კარი ღია იყო ყველასთვის ნებისმიერი პრობლემის გადასაჭრელად, დიალოგისთვის. თუმცა, ამავე დროს იყო პრინციპული და მკაცრი ხელმძღვანელი, როცა საქმე ეხებოდა დისციპლინის დარღვევას თუ სასწავლო პროცესთან დაკავშირებულ პრობლემებს.

ბატონ როინს დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა არა მარტო პედაგოგიურ ინსტიტუტში, არამედ მის გარეთ, სამთავრობო სტრუქტურებში, სამეცნიერო საზოგადოებაში, საქართველოს საპატრიარქოში და სხვ., რაც მხოლოდ სასიკეთო იყო სასწავლებლის წინსვლისა და წარმატებისათვის.

აკადემიკოს როინ მეტრეველის ა. პუშკინის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში რექტორად მუშაობის პერიოდში ბევრ სასიკეთო ტრადიციას ჩაეყარა საფუძველი. ასეთი იყო მაგალითად, ე. წ. „პარასკევის შეხვედრები“, როცა ინსტიტუტში საჯარო ლექციებს ატარებდნენ მოწვეული ცნობილი მეცნიერები, საზოგადო მოღვაწენი, ხელოვნების დარგის წარმომადგენლები, მწერლები, პოლიტიკოსები და ა. შ. მასხოვს, გამორჩეული იყო მათ შორის პირადად ბატონი როინის ლექცია, რომელიც იმ დღეს დაემთხვა, როცა ქალაქში ხმა გავრცელდა მოსალოდნელი მინისტრის შესახებ და ყველა დაწესებულებამ შეაჩერა სამუშაო პროცესი. პედაგოგიური ინსტიტუტის სააქტო დარბაზიდან კი ფეხიც არავის მოუცვლია, ვინაიდან უაღრესად საინტერესო თემატიკაზე უაღრესად საინტერესო მეცნიერი კითხულობდა ლექციას.

ინსტიტუტის სტუდენტები და პროფესურა ყოველთვის ჯეროვნად იყო დაფასებული. პროფესორთა შორის იყვნენ სახელმწიფო, ი. გოგებაშვილისა და სხვა. პრემიების ლაურეატები. ბევრი პროფესორი მონაწილეობდა სამეცნიერო კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში, როგორც საქართველოს სხვადასხვა ქალაქში, ასევე უცხოეთში. სისტემატურად გამოიცემოდა თითქმის ყველა დარგის სახელმძღვანელოები და სპეციალური ლიტერატურა. რამაც ხელი შეუწყო იმას, რომ მომავალშიც ა. პუშკინის, შემდგომ სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური უნივერსიტეტი, ყოფილიყო ამიერკავკასიაში წამყვანი პედაგოგიური პროფილის უნივერ-

სიტუტებს შორის. ხშირად ტარდებოდა სტუდენტური დღეები, სტუდენტური ექსპედიციები, თვითშემოქმედებითი საღამოები, ოლიმპიადები. მინდა აღვნიშნო, რომ ერთ-ერთი პრობლემითი სემესტრის შემდეგ დაფინანსდა ინსტიტუტის 35 სტუდენტის მოგზაურობა გერმანიაში. ასევე მთავრობისა და ქალაქის ხელმძღვანელთა მიერ, ბატონი როინის წინადადებით, ინსტიტუტის ეზოში სტუდენტებისათვის საჩუქრად აშენდა სპორტული დარბაზი, რომელშიც წარმატებით ფუნქციონირებდა სტუდენტური თეატრი, ხოლო შემდგომ ვაკის თეატრალურმა სარდაფმა დაიღო ბინა.

ბატონი როინის რექტორობის პერიოდში დიდი ყურადღება ექცეოდა პროფესორთა სამეცნიერო-კვლევით მუშაობას, მჭიდრო თანამშრომლობა გვაკავშირებდა ბათუმის, ცხინვალის, ქუთაისის, თელავის, მოსკოვის, სანკტ-პეტერბურგის, რიგის, ტალინის, ბაქოს, ერევნის პედაგოგიურ ინსტიტუტებთან.

სწორედ ბატონი როინის რექტორობისას ჩამოყალიბდა პუშკინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი (შემდგომში სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური უნივერსიტეტი) წარმატებულ უმაღლეს სასწავლებლად, რამაც ბიძგი მისცა მის შემდგომ წარმატებულ საქმიანობას.

ბატონი როინის რექტორობის პერიოდში, რომელიც 1986-1989 წლებს მოიცავს, ერთმანეთს შეერწყა ძველი ტრადიციების პატივისცემა, წინამორბედ რექტორთა საუკეთესო გამოცდილება და ახალი ინოვაციები. ჩემი, როგორც ყოფილი რექტორის, გადასახედიდან შემიძლია თამამად ვთქვა, რომ არ მეგულება მეორე ისეთი პიროვნება, რომელშიც ერთდროულად ასე წარმატებით ყოფილიყოს შერწყმული სამეცნიერო-პედაგოგიური და მენეჯერული ნიჭი.

თავს უფლებას მივცემ და აღვნიშნავ, რომ, ალბათ, პედაგოგიურ ინსტიტუტში მიღწეულმა წარმატებამ დაუდო საფუძველი ბატონი როინის ასევე წარმატებულ რექტორობას დედა უნივერსიტეტში – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში.

აუცილებლად მინდა აღვნიშნო, რომ ბატონი როინი პედაგოგიურ ინსტიტუტში გატარებულ წლებს ყოველთვის განსაკუთრებით აღნიშნავს და ყოველთვის თბილად და პატივისცემით მოიხსენიებს იქ მომუშავე კოლეგებსა და მის დიდ კოლექტივს.

პირადად მინახავს ბატონი როინის წარმატებული გამოსვლები სამთავრობო და საერთაშორისო დონის შეხვედრებზე როგორც საქართველოში, ასევე უცხოეთში. განსაკუთრებით გამოვყოფდი მის მოხსენებებს იუნესკოს მსოფლიო გენერალურ კონფერენციებზე პარიზში, სადაც ბატონი როინი ხშირად გამოდიოდა მთლიანად ქართული უმაღლესი სასწავლებლების

სახელით. არ დამავინყდება, თუ რა მაღალი შეფასება მისცა ბატონი როინის მოღვაწეობას და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან ურთიერთობას მოსკოვის მ. ლომონოსოვის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორმა, აკადემიკოსმა ვიქტორ სადოვნიჩიმ ამავე უნივერსიტეტის 250 წლის საიუბილეო დღეებისადმი მიძღვნილ ღონისძიებაზე. ჩემთან საუბარში პირადად არაერთხელ გამოხატა მან ღრმა პატივისცემა ბატონი როინისა და ქართველი ხალხისადმი. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ბატონი როინის გააჩნია განსაკუთრებული ნიჭი, თუ როგორ მიაწოდოს თემა ნებისმიერი დონის აუდიტორიას.

განსაკუთრებულია ბატონი როინის დამსახურება სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლების რექტორთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე. მისი სახით საქართველოს უმაღლეს განათლებას ჰყავდა მუდამ მასზე მზრუნველი და ავტორიტეტული დამცველი. თავის დროზე რექტორთა საბჭომ უაღრესად პოზიტიური როლი შეასრულა განათლების სისტემის გადარჩენაში.

ბატონმა როინმა მრავალჯერ გამოავლინა მაღალი მოქალაქეობრივი და ეროვნული ზნეობა. მაგალითად, როცა კოლეგებთან ერთად სწორი პოზიცია დაიკავა საქართველოში, ბაზალეთის ტბის ტერიტორიაზე თურქული უნივერსიტეტის გახსნასთან დაკავშირებით. ალბათობა კი დიდი იყო. მახსოვს ერთ-ერთ მორიგ შეხვედრაზე სახელმწიფო უმაღლესი სასწავლებლების რექტორები მიგვინვია პრეზიდენტმა ედუარდ შევარდნაძემ. მან მისთვის ჩვეული დიპლომატიით დაგვისვა შეკითხვა, თუ რას ვფიქრობდით ახალი თურქული უნივერსიტეტის გახსნაზე. აღნიშნა (მოიყვანა იმდროინდელი პოპულარული პრემიერის, თანსუ ჩილერის განწყობაც, რომელსაც ქართველი წინაპრები ჰყოლია), რომ მეზობელი სახელმწიფო მზად იყო დაეარსებინა ევროპული სტანდარტების მქონე უნივერსიტეტი საუკეთესო ინფრასტრუქტურითა და დაფინანსებით, სადაც უფასოდ ისწავლიდნენ ქართველი სტუდენტები, დასაქმდებოდნენ ქართველი კოლეგები, შემოვიდოდა ინვესტიციები და ა. შ. შეიქმნებოდა საოცარი ოაზისი. მრავალ მიზეზთა შორის ჩვენი პოზიცია ის იყო, რომ არ დასუსტებულიყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, სხვა უმაღლესი სასწავლებლები და, პირიქით, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაზაზე გაძლიერებულიყო აღმოსავლეთმცოდნეობის მიმართულებები, მათ შორის თურქული. რა თქმა უნდა, პირველი სიტყვა ბატონ როინს დაეთმო, როგორც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორსა და რექტორთა საბჭოს თავმჯდომარეს. დანარჩენი იქ დამსწრეებიც მის პოზიციას ვუჭერდით მხარს. ბატონი როინის არგუმენტები გადამწყვეტი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ ამ

საკითხზე მსჯელობა აღარ გაგრძელებულიყო. თურქული მხარე იმხანად თბილისში მხოლოდ დემირელის სახელობის სკოლის გახსნას დასჯერდა.

წერილის დასასრულს, მსურს ბატონი როინის დიდსულონების შესახებ აღვნიშნო. გავიხსენო წლების წინ ემოციურ ფონზე სრულიად უნებლიეთ ჩემ მიერ დაშვებული შეცდომა. მაშინ სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის რექტორი გახლდით და კოლეგებისგან შევიტყვე, რომ სახელმწიფო დაფინანსება მხოლოდ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტს გაუზარდა. მაშინვე ვიფიქრე ჩვენი უნივერსიტეტის პროფესურაზე, მათ უკიდურესად გაჭირვებულ სოციალურ ყოფაზე და უკმაყოფილება გამოვთქვი, რამაც ბატონი როინის ყურამდეც მიაღწია. მთხოვა მივსულიყავი მასთან და ყოველგვარი დატუქსვის გარეშე დამამშვიდა: – ჩვენ ორივე უნივერსიტეტები ვართ, აქ ავიდგით ფეხი და დედა უნივერსიტეტის წარმატება აუცილებლად იქნება დასაბამი ახლო მომავალში სხვა უნივერსიტეტების წინსვლისაცო. რაღა დაგიმალოთ და, ძალიან შემრცხვა, რისთვისაც დღეს ვიხდი გულწრფელ ბოდიშს.

ბატონი როინი და მისი ოჯახი ჩემ გვერდით იყო ჩვენი ოჯახისთვის ყველაზე მძიმე და ტრაგიკულ დღეებში, ამისათვის კიდევ ერთხელ გამოვხატავ უდიდეს მადლიერებას მის მიმართ.

გილოცავთ, ბატონო როინ! თქვენი სახით საქართველოს ჰყავს თხემით ტერფამდე ქართული სულის, ქართული შემეცნების ძლიერი პიროვნება, საზოგადო მოღვაწე!

მრავალჯამიერ!

როინ მეტრეველი და სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

მარაბ ბერიძე

როინ მეტრეველის განსაკუთრებული დამოკიდებულება მესხეთისადმი და დღევანდელი სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტისადმი მისი ფესვებიდანაც მოდის, იგი ხომ სწორედ სამცხის შუაგულშია დაბადებული.

მე-20 საუკუნის 70-იანი-80-იანი წლები ეროვნული მოძრაობის, ქართული სულის გაძლიერებით იყო გამორჩეული. სწორედ საზოგადოებრივი აზრის მაშინდელი მოთხოვნით აღმოჩნდა ნაკარნახევი სამხრეთ საქართველოში, კერძოდ, ახალციხეში 1990 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალციხის ფილიალის გახსნა. მაშინ უნივერსიტეტის რექტორი იყო ბატონი ნოდარ ამალალობელი.

ეს სერიოზული ნაბიჯი გახლდათ სამხრეთ საქართველოს დანარჩენ საქართველოსთან ინტეგრაციის გზაზე.

1991 წლის 18 ოქტომბრიდან ბ-ნი როინ მეტრეველი რექტორის მოვალეობის შემსრულებელია, ხოლო 1992 წლის 18 აპრილიდან უნივერსიტეტის დიდი საბჭოს მიერ არჩეული რექტორია. დღეისათვის უკვე საინტერესოა იმდროინდელი ერთი დოკუმენტი, რომელიც სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის არქივში ინახება:

„1992 წლის 3 მარტს შედგა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალციხის ფილიალის სამეცნიერო საბჭოს სხდომა, რომელზეც განიხილეს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორის არჩევნებთან დაკავშირებული საკითხი და მხარი დაუჭირეს საქართველოს აკადემიის წევრ-კორესპოდენტის, როინ ვიქტორის ძე მეტრეველის კანდიდატურას“. როინ მეტრეველი მეორედაც აირჩია დიდმა საბჭომ და ახალციხის ფილიალმა ასევე მხარი კვლავ დაუჭირა მის კანდიდატურას.

მთელი ამ ხნის განმავლობაში ჩვენს ფილიალს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა ბატონი როინი. ყველა პრობლემა, რომელიც წამოიჭრებოდა ახლად შექმნილი უნივერსიტეტის წინაშე დედა უნივერსიტეტის დახმარებით წარმატებით გადაწყდებოდა ხოლმე.

შემთხვევითი არ არის, რომ საქართველოს სსრ სახალხო განათლების სამინისტროს კოლეგიის გადაწყვეტილებით, რომელიც ეხებოდა რესპუბლიკის ზოგიერთი უმაღლესი სასწავლებლის ახალი სასწავლო დანაყოფების შექმნას (6 თებერვალი, 1990 წ. №1-2), დაარსდა 5 ახალი ერთეული, რომელთაგან მხოლოდ დღევანდელი სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტია შემორჩენილი, რა თქმა უნდა, არა, როგორც დანაყოფი, არამედ, როგორც სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თავდაპირველად განათლების სამინისტროს კოლეგიის გადაწყვეტილებით უნდა შექმნილიყო მხოლოდ ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფაკულტეტი სამი სპეციალობით, რომელშიც სწავლების ფორმა უნდა ყოფილიყო წარმოებისაგან მოუწყვეტილ, დაუსრულებელი. დიდია ბ-ნი როინ მეტრეველის როლი „ფაკულტეტის“ ფილიალად ჩამოყალიბებაში. სწავლების დაუსრულებელი ფორმის ნაცვლად მრავალფაკულტეტიან დასწრებულ უმაღლეს სასწავლებლად გარდაქმნაში.

ყოველთვის იდგა ჩვენს უნივერსიტეტში კადრების პრობლემა, ამიტომ უპირველესი დახმარება ჩვენს ასპირანტებსა და მაძიებლებს სჭირდებოდათ, რაშიც ყოველთვის მხარში გვედგა რექტორი და ჩვენი მაძიებლები და ასპირანტები სარგებლობდნენ შეღავათებით გადასახადთან დაკავშირებით.

ერთული პერიოდი იყო 90-იანი წლები. ყველა ნიუანსი დეტალურად უნდა გაგვეთვალისწინებინა. თბილისიდან დადიოდა ფილიალის პროფესორების ძირითადი ნაწილი. სახელმწიფო თავიდან იცილებდა ბევრ ისეთ რამეს, რაც ადვილად უნდა გადაწყვეტილიყო, ერთი შეხედვით. ასეთ შემთხვევაში ერთადერთი უნივერსიტეტი იყო რჩებოდა ფილიალზე მზრუნველად და ხელის შემწყობად.

თბილისთან კავშირი ტრანსპორტის გარეშე შეუძლებელი გახლდათ. მატარებელი, რომელიც ახალციხეში დადიოდა მანამდე და რითაც ვმგზავრობდით, თითქმის აღარ მოძრაობდა. ყოფილა შემთხვევა, რომ დანიშნულების ადგილამდე ვერ მიუღწევია დენის გათიშვის გამო შემადგენლობას და შუა ზამთარში ჩვენს პროფესორებს ფეხით გაუგრძელებიათ გზა; თოვლსა და ყინვაში დაგვიანებით ჩამოსულები მაინც შესულან ლექციებზე. ასეთ დროს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა დედა უნივერ-

სიტუტის მიერ გამოყოფილ ორ ავტობუსს, რომლებითაც ხერხდებოდა ჩვენი თბილისელი პედაგოგების ტრანსპორტირება.

უნივერსიტეტმა გამოგვიყო ლამის გასათევი ადგილები მძღოლებისათვის, მოგვცა საშუალება, იქვე ჩაგვეტარებინა სარემონტო სამუშაოები. ამ, ერთი შეხედვით, უბრალო დახმარებას ჩვენთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა.

მხარდაჭერა გეჭირდებოდა, პირველ რიგში, იმ არასაუნივერსიტეტო სპეციალობების დაარსებაში, რომელსაც ბიუროკრატიული და ხშირად საკანონმდებლო წინააღმდეგობაც კი ახლდა.

დღეს წარმოდგენელია სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტი დაწყებითი განათლების სპეციალობის გარეშე, რომელიც თავდაპირველად შეიქმნა, როგორც დაწყებითი განათლებისა და მეთოდის ფაკულტეტი. ბატონი როინის დიდი ძალისხმევითა და დახმარებით ზედიზედ მოხდა ისეთი მიმართულებებისა და ფაკულტეტების შექმნა ფილიალში, რომელთაც გადანაწილეს სამცხე-ჯავახეთის სამომავლო საკადრო პოლიტიკის პრობლემა. ასეთი იყო იურიდიული ფაკულტეტი, ასევე ხის, ლითონის, ქვისა და სხვა მასალათა მხატვრული დამუშავებისა და რესტავრაციის ფაკულტეტი, რომლის არსებობაც ჩვენთან, თსუ-ს დიდ საბჭოსთან ერთად გადანაწილდა კულტურის სამინისტრომ და სამხატვრო აკადემიის სამეცნიერო საბჭომ. ამ ფაკულტეტმა, მისმა კურსდამთავრებულებმა ააღორძინეს სამხრეთ საქართველოში ქვისა და ლითონის დამუშავების დიდი ტრადიცია.

ჩვენმა აღზრდილმა იურისტებმა იტივრთეს ძალოვანი სამსახურების მთელი ტვირთი, ხოლო პედაგოგებმა შეავსეს ვაკანსიები სკოლებში. შემთხვევითი არ არის, რომ სამცხე-ჯავახეთის სკოლებში პედაგოგთა ასაკი ყველაზე ახალგაზრდაა სხვა რეგიონებთან შედარებით. ჩვენი კურსდამთავრებულები მუშაობენ ქართულის გარდა არაქართულ სკოლებში, როგორც სამცხეში ისე ჯავახეთში. ასევე სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტის კურსდამთავრებულებით არის გაჯერებული ადგილობრივი საბანკო, ეკონომიკური, საგადასახადო, საბაჟო და სხვა სამსახურები.

ფილიალის მიმართვის საფუძველზე ბატონმა როინმა მხარი დაუჭირა ეთნოლინგვისტური ლაბორატორიის შექმნას, სადაც ჩვენი კურსდამთავრებულები მუშაობდნენ ძირითადად და საინტერესო საქმიანობა გაიშალა სამცხე-ჯავახეთში.

ყველა სამეცნიერო კონფერენცია, რომელიც იმ დროს ტარდებოდა ახალციხეში მხარდაჭერილი და დაკვალიანებული იყო ბატონი როინის მიერ. ამ კონფერენციებმა საფუძველი ჩაუყარა იმ სამეცნიერო ტრადიციებს, რითაც მდიდარია დღეს სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მომზადდა და ჩატარდა არა მხოლოდ ადგილობრივი და რესპუბლიკური სამეცნიერო შეხვედრები, არამედ საერთაშორისო სიმპოზიუმები.

ფილიალი ახალციხეში ძალებს იკრებდა, ფართოვდებოდა. პირველივე ნაკადის გამოშვების დროს აშკარა გახდა, რომ საჭირო იყო ახალციხეს მხარში ამოსდგომოდა ჯავახეთი, ახალქალაქი. პრობლემა რთული გადასაწყვეტი ჩანდა, რადგან ახალქალაქის მოსახლეობა ძირითადად არაქართულია და იქ ქართული უნივერსიტეტის გახსნა თითქოს წარმოუდგენელი იყო. ბატონმა როინმა არა მარტო მხარი დაუჭირა ახალქალაქის ახალი ფილიალის გახსნის იდეას, არამედ აქტიურად ჩაება მისი რეალიზების საქმეში.

მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების ბოლოს გაიხსნა მოსამზადებელი კურსები ახალქალაქში ქართული სკოლის ბაზაზე. არეალი გაფართოვდა. თბილისიდან ჩამოსული პროფესურა ახალციხეში ასწავლიდა სტუდენტებს, უკითხავდნენ ლექციას, ხოლო პირველი კურსდამთავრებულები ახალციხეში, რომელთაც დაამთავრეს ასპირანტურა დედა-უნივერსიტეტში, ზოგიერთმა მათგანმა დაიცვა კიდეც საკანდიდატო დისერტაცია, ემზადებოდნენ ახალქალაქისათვის.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ახალქალაქის მაშინდელი ხელმძღვანელების შეხვედრას ბატონ როინთან თბილისში და მათ დარწმუნებას, რომ ახალი ფილიალი ახალქალაქში აუცილებელი იყო თვით სომეხი მოსახლეობისათვის, მათი ინტეგრაციისათვის სახელმწიფოსთან, სახელმწიფო ენის ცოდნისა და ქართული განათლების გარეშე ისინი ვერ იქნებოდნენ საქართველოს სრულუფლებიანი მოქალაქენი.

პროცესი დაიძრა უკვე 2000 წელს, მაგრამ საკითხის სირთულიდან გამომდინარე დროში საკმაოდ გაიწელა, რადგან ფრთხილობდა მაშინდელი ხელისუფლება, საქართველოს პრეზიდენტი. სწორედ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა პრეზიდენტისა და რექტორის მოლაპარაკებას ამ საკითხზე. 2002 წელს პრეზიდენტის ბრძანებით გაიხსნა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჯავახეთის ფილიალი ახალქალაქში. ახალი სასწავლო-სამეცნიერო კერა ქართულენოვანი იყო. ხანგრძლივი სამუშაო ბოლომდე იქნა მიყვანილი, რასაც მოჰყვა პრეზიდენტის მილოცვა:

„ქალბატონებო და ბატონებო,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ინიციატივით ჯავახეთის ფილიალის გახსნა საქართველოს სამეცნიერო კულტურული ცხოვრების კიდეც ერთი მეტად მნიშვნელოვანი და სასიხარულო მოვლენაა.

იმედი მაქვს, რომ ეს ახლად გახსნილი სასწავლო კერა მესხეთის ფილიალთან ერთად განსაკუთრებულ როლს შეასრულებს დამოუკიდებელი საქართველოს მშენებლობისა და განმტკიცების საქმეში, რაც კავკასიაში მშვიდობის დამყარების კიდევ ერთი გარანტი გახდება.

ჩემი ღრმა რწმენით, ჩვენი მეცნიერები არ დაიშურებენ ცოდნასა და ენერგიას, რათა ახალქალაქი იქცეს საუნივერსიტეტო ქალაქად.

კიდევ ერთხელ გილოცავთ ამ მნიშვნელოვან მოვლენას და მოგესალმებით ფილიალის ხელმძღვანელებს, პედაგოგებს, პირველკურსელებს, მთელი ჯავახეთის მოსახლეობას, ყველას ვისთვისაც ძვირფასია ჩვენი ქვეყნის მომავალი“.

ე. შევარდნაძე

01. 10. 2002

ეს წერილი არ იყო მხოლოდ მილოცვა. იგი პოლიტიკური შეფასებაც იყო იმ საქმისა, რაც ჯავახეთში დაიწყო და უნდა განვითარებულიყო.

შემდეგში ბატონ ედუარდს არაერთგზის უთქვამს, რომ თავისი მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანეს საქმედ მიაჩნდა სწორედ ჯავახეთის ფილიალის გახსნა და ფრიად ამაცობდა კიდევც.

მთავარი იყო ჯავახეთის არაქართულენოვანი ახალგაზრდობისათვის რეალური სწავლების შეთავაზება. ბატონმა როინმა მხარი დაუჭირა ახალი ფილიალის ინიციატივას, რომ პირველი ორი წელი სტუდენტებს ესწავლათ სპეციალური პროგრამით. კერძოდ ერთი წლის განმავლობაში სწავლობდნენ ისინი ქართულ ენას, მეორე წელს ენასთან ერთად იმ ტერმინოლოგიას, რომელიც სპეციალობისათვის იყო საჭირო, ხოლო შემდეგ ისმენდნენ ქართულ ენაზე ლექციებს. ეს არ იყო ექსპერიმენტი, ეს იყო სწორად გათვლილი და გააზრებული პროექტი, რამაც გაამართლა. სწავლების ეს ფორმა, ოღონდ ორი წლის ნაცვლად 1+4 წლის სახით და გარკვეული მოდერნიზაციით გამოიყენა შემდეგ წლებში ჩვენმა განათლების სამინისტრომ წარმატებულად.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ახალქალაქელი სტუდენტების თბილისში ჩამოსვლას და შეხვედრას რექტორთან, ბატონ როინ მეტრეველთან.

ამ შეხვედრების შემდეგ სტუდენტთა დამოკიდებულება სწავლისადმი, ქართული ენისა და საქართველოს ისტორიისადმი, სახელმწიფოსთან, ქართულ კულტურასთან ინტეგრაციისადმი სასიკეთოდ იცვლებოდა. ინტერესი კიდევ უფრო იზრდებოდა და ფილიალი მკვიდრ ნიადაგზე დგებოდა.

სამწუხაროდ, 2005 წლის შემდეგ ბევრი რამ შეიცვალა, კარგად დანყებული საქმე გარკვეული პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა, მაგრამ საფუძველი იმდენად მკვიდრად იყო ჩაყრილი, რომ დღეისათვის ახალციხისა და ახალქალაქის ფილიალები ჩამოყალიბდა ერთ უნივერსიტეტად, რომელსაც სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ჰქვია.

დიდია ბატონი როინ მეტრეველის როლი საუნივერსიტეტო განათლების პერიფერიებში გატანის საქმეში. რომ არა დედა უნივერსიტეტი და მისი მაშინდელი რექტორი როინ მეტრეველი, გაჭირდებოდა განათლებისა და მეცნიერების ახალი კერის ჩამოყალიბება მესხეთში. სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი უკვე მეოთხედ საუკუნეს ითვლის. მომავალ წელს აღვნიშნავთ დაარსების 25 წლისთავს, როდესაც გაანალიზდება განვლილი გზა და დაისახება ახალი მიმართულებანი.

საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მკვლევარი

სერგო ვარდოსანიძე

აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა საზოგადო, სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობა XX საუკუნის 60-იან წლებში დაიწყო. ამ დროს საბჭოთა კავშირი მისი ფანატიკოსი კომუნისტი მმართველების აზრით „კომუნიზმის გაშლილი მშენებლობის“ ხანაში იმყოფებოდა, ქვეყნის იდეოლოგიური სამსახურები პროლეტარულ ინტერნაციონალიზმს, ერების ხელოვნურ დაახლოებას ქადაგებდნენ. ეროვნულ მეობაზე, პატრიოტიზმზე წერა, საუბარი, ჩამორჩენილობად და ცუდ ტონად ითვლებოდა. ამ დროს მოღვაწე ისტორიკოსთა უმრავლესობის ნაშრომები გაჯერებული იყო მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეოლოგიური დოგმებით. როინ მეტრეველი იმ მცირერიცხოვან ისტორიკოსთა წარმომადგენელია, რომელსაც არცერთი თავისი ფუნდამენტური მონოგრაფიისა თუ სამეცნიერო პუბლიკაციის გამო რაიმე უსიამოვნების განცდა დაეუფლება. მისი კვლევის სფეროა შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორია, ეკლესიის ისტორია, წყარომცოდნეობა.

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის პრობლემებზე მუშაობა XIX საუკუნეში აკრძალული იყო რუსეთის საერო და სასულიერო ხელისუფლების მიერ. XX საუკუნის 20-90-იან წლებში კომუნისტური ტოტალიტარული ხელისუფლების მიერ საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია გამოცხადებული იყო როგორც რეაქციული ანტისაბჭოთა ორგანიზაცია, ამიტომ ეკლესიაზე, სასულიერო პირებზე მხოლოდ უარყოფით კონტექსტში შეიძლებოდა წერა. აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა თავის მრავალრიცხოვან ნაშრომებში საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი განიხილა და ამით ფასდაუდებელი სამსახური გაუწია ქართულ ისტორიოგრაფიას.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიით დაინტერესებული ვერცერთი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის აკადემიკოს როინ მეტრეველის ნაშრომს „საქართველოს მეფეები და პატრიარქები“. ავ-

ტორი ადგილობრივი მართლმადიდებელი ეკლესიების ისტორიის ფონზე არსებული წყაროების ანალიზის საფუძველზე საინტერესოდ წარმოაჩენს საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის განვითარების გზას, არკვევს თუ რა ვითარებაში მოხდა V საუკუნის II ნახევარში, ვახტანგ გორგასალის მეფობის დროს, კათოლიკოსობის დაწესება, როგორი იყო გზა, რომელიც ჩვენმა ეკლესიამ განვლო კათოლიკოსობიდან კათოლიკოს-პატრიარქობამდე.¹ ავტორი საინტერესო პარალელებს ავლებს ქრისტიანულ სამყაროში პატრიარქის ტიტულის შინაარსსა და მნიშვნელობაზე, განსაკუთრებით გამოჰყოფს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის პირველი კათოლიკოს-პატრიარქის, უნმიდესი მელქისედეკ I-ის ღვაწლს. როინ მეტრეველი მხარს უჭერს იმ მტკიცებულებას, რომ მართლმადიდებელ ეკლესიათა შორის XI-XVI საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიას დიპტიქში მეექვსე ადგილი ეკავა. ავტორის პოზიციას კიდევ უფრო ამყარებს მის მიერ მოხმობილი ერთი დოკუმენტი, რომელიც ეკუთვნის სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზ III-ს (1250-1282 წწ.): „ქრისტეს მიერ შემდგომად ხუთთა პატრიარქთა მეექვსე პატრიარქი და ქრისტესმიერი ყოვლისა საქართველოსა კათოლიკოზი ნიკოლოზ“.²

როინ მეტრეველი ფართო საზოგადოებისათვის გასაგებად, პოპულარულად, საისტორიო წყაროებზე დაყრდნობით აღწერს როგორც სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქების, ასევე ლიხთ-იმერეთისა და აფხაზთა კათოლიკოს-პატრიარქების ისტორიას, ქრონოლოგიას. ნაშრომს დანართის სახით აქვს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიისათვის ფასდაუდებელი დოკუმენტები: „კურთხევა მირონისა“, „წესი და განგება მეფედ კურთხევისა“.

როინ მეტრეველის დაკვირვებით შუა საუკუნეების საქართველოში „საერო და სასულიერო ხელისუფლების საკრალურობის აღიარება იყო ფაქტობრივად ერთადერთი, რაც ამ ორ ძალას აერთიანებდა – მეფე და პატრიარქი... უმაღლესი რანგის მოღვაწენი იყვნენ ქრისტიანულ სამყაროში“. როინ მეტრეველის დაკვირვებით სუსტი საერო ხელისუფლების პირობებში მოქმედებს გიორგი მერჩულეს კონცეფცია „მეფის საქმიანობას ღმერთი წინამძღვრობს – მეფენი განაგებენ მხოლოდ ქვეყანას, ქრისტე კი ქვეყანასაც და ზეცასაც, ყველა დაბადებულს, ამასთან, მისი მეფობა უცვლელია საუკუნოდ“.³

¹ რ. მეტრეველი, საქართველოს მეფეები და პატრიარქები, თბ., 2012.

² იქვე, გვ. 5.

³ იქვე, გვ. 129.

უნდა აღინიშნოს, რომ როინ მეტრეველის თეორიულ კვლევას დართული აქვს საქართველოს მეფეებისა და პატრიარქების პარალელური მოღვაწეობის სქემა, რომელიც შესრულებულია თსუ-ს საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრების ერთი ნაწილის მიერ და გამოქვეყნებული იყო მისივე (იხ. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, თბ., 2000) და მისი და მარიამ ლორთქიფანიძის (იხ. საქართველოს მეფეები, თბ., 2007) რედაქტორობით გამოცემული წიგნებიდან.

საერო და სასულიერო ხელისუფლების ურთიერთობის პრობლემები სხვაგვარად წარმოჩინდა ძლიერი ცენტრალიზებული ხელისუფლების ფორმირების პროცესში. ამის ნათელი მაგალითი იყო წმიდა მეფე დავით აღმაშენებლის ეპოქა (XI-XII სს.). როინ მეტრეველი ყურადღებას ამახვილებს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის შემდეგ ცნობაზე: „წმიდანი ეკლესიანი სახლნი ღმრთისანი ქუაბ ავაზაკთა ქმნილ იყვნეს და უღირსთა და უნესთა მამულობით უფროს ვიდრე ღირსებით დაეპყრნეს უფროსნი საეპისკოპოსონი ვითარცა ავაზაკთა და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორეპისკოპოსნი დაადგინეს, რომელნი ნაცვლად სჯულთა საღმრთოთა უსჯულობასა ანურთიდეს მათ ქუეშე ყოველთა და თვით სახლით უფლისათა და მლოცველთა გადმოვიდოდა ყოველი უსჯულობა და ცოდვა“.¹ როინ მეტრეველი ავითარებს იმ თვალსაზრისს, რომ საერო და სასულიერო ხელისუფლებას შორის დაპირისპირების მიზეზი XI-XII საუკუნეებში იყო ძალაუფლების გადანაწილების საკითხი. მისი აზრით, ის, რაც საქართველოს ეკლესიაში ხდებოდა გარკვეულწილად საერო ხელისუფლების მიზეზითაც იყო განპირობებული. ბაგრატ IV-ის მცდელობა გიორგი მთაწმინდელის მეშვეობით საეკლესიო სფეროში რეფორმების გატარების შესახებ მარცხით დასრულდა. მართალია გიორგი მთაწმინდელმა „პირველად ყოვლისა აღლესა მახვილი მხილებისა მეფეთა მიმართ“,² მაგრამ მან სათანადო შედეგი ვერ გამოიღო.

როინ მეტრეველის მტკიცებით ის ფაქტი, რომ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება არა სასულიერო, არამედ საერო დანიშნულების რეზიდენციაში ჩატარდა საერო ხელისუფლების მიერ კრებისათვის სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ხაზგასმაზე მიანიშნებდა. როინ მეტრეველმა წინამორბედ მკვლევართა და საისტორიო წყაროების ანალიზის საფუძველზე დაყრდნობით დააზუსტა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ჩატარების თარიღი. მისი დასკვნით „მოცემულ ტექსტზე დაკვირვება გვაძლევს საფუძველს გან-

¹ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 130.

² იქვე, გვ. 132.

ვსაზღვროთ დიდი საეკლესიო (რუის-ურბნისის) კრების მოწვევის თარიღი. სრულიად ნათელია, რომ ზედაზნის აღება მოხდა 1103 წელს. ერთი წლის შემდეგ (1104 წ.) გარდაიცვალა კვირიკე კახთა მეფე და მისი ადგილი დაიკავა აღსართანმა. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი სრულიად გარკვევით მიუთითებს, რომ „მას ჟამსა“ ე. ი. კვირიკე კახთა მეფის გარდაცვალების და აღსართანის გამეფების, ანუ იმავე 1104 წელს იქნა მოწვეული კრება. ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით დავით აღმაშენებლის თაოსნობით სრულიად საქართველოს დიდი (რუის-ურბნისის) საეკლესიო კრება 1104 წელს იქნა მოწვეული.¹ როინ მეტრეველი არ დაეთანხმა დავითის ისტორიკოსის ცნობას იმის შესახებ, რომ თითქოსდა მეფე კრებას ესწრებოდა „ვითარცა მონა“ და აღნიშნა ძეგლისწერის სათაურიდანვე ჩანს რეალურად მეფის განსაკუთრებული როლი „შემოკრება ბრძანებითა კეთილად მსახურისა და ღვთივ-დაცულისა მეფისა ჩუენისა დავით აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისასა“. თავისი არგუმენტის გასამყარებლად იმონებს არსენ ბერის ცნობას „მოსწრაფებით შემოკრება უბრძანე შენ და დიდსა და ამას და ღმერთსა სათნოისა წარმატებისა თანა შუამდგომელად ღმრთისა მიმართ მოიგენ“.² როინ მეტრეველის შეფასებით რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება საეტაპო მნიშვნელობის მოვლენა იყო ქართულ სახელმწიფოსა და ეკლესიის ისტორიაში. მისი მართებული დაკვირვებით ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის არსებული ურთიერთობების ჰარმონიზაციისათვის აუცილებელი იყო „ყველაზე გავლენიანი საეკლესიო პირი სახელმწიფო მმართველობაში უნდა მოეყვანათ ან კიდევ რამდენიმე მაღალი „სახელოს“ მფლობელისათვის დიდი საეკლესიო თანამდებობა მიენდოთ“.³ მანვე დააზუსტა სამეცნიერო ლიტერატურაში სადავო ჭყონდიდელ-მნიგნობართუხუცესთა ვინაობა და მათი ქრონოლოგიური თანმიმდევრობა. აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილის თვალსაზრისისაგან განსხვავებით იგი მიიჩნევს „ჭყონდიდელ-მნიგნობართუხუცესობა ქრონოლოგიურად დაემთხვა ფეოდალური საქართველოს ძლიერების ხანას“⁴ (XII-XV ს-ის I ნახევარი). აკად. როინ მეტრეველმა თავის ნაშრომებში დიდი ადგილი დაუთმო ეკლესიისა და სახელმწიფოს ურთიერთობაში ისეთ საკვანძო პრობლემას, როგორიცაა მონარქისა და სასულიერო იერარქების ურთიერთობა. მისი დასკვნით, დავით აღმაშენებლის ეპოქაში „მეფის პირვ-

¹ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 136.

² იქვე, გვ. 139.

³ იქვე, გვ. 151.

⁴ იქვე, გვ. 155.

ელობა ღვთაებამდეა აყვანილი, ეს კი, თავის მხრივ, ხელს უხსნის საქართველოს მეფის მისი ნების აბსოლუტურობისა და თვითმპყრობელობის დასაბუთებაში.¹ მეცნიერის დაკვირვებით, ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობები გართულდა თამარ მეფის დროს, ამიტომ „შეკრიბა მთელი სამეფოს მღვდელმთავარნი, მონაზონნი და მეუდაბნოენი, რომლებიც იყვნენ „მეცნიერნი სჯულისა საღმრთოსანი“.² ამ საეკლესიო კრებაზე სერიოზული დაპირისპირება იყო მეფის პოლიტიკის მომხრეებსა და კათოლიკოს-პატრიარქ მიქაელ მირიანისძეს შორის, რომელიც დიდი სურვილის მიუხედავად, ვერ გადააყენეს თანამდებობიდან. საერო და სასულიერო პირველ პირებს შორის ასეთი დაპირისპირების მიუხედავად, თამარ მეფე „გამორჩეული იყო ღვთისმოსაობითა“³ და ცდილობდა ჩვეული ტაქტიკითა და ზომიერებით მოეგვარებინა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის წარმოშობილი უთანხმოებანი.

როინ მეტრეველის მეცნიერული სინდისიერებისა და ეკლესიოლოგიურ პოზიციაზე მეტყველებს 1982 წელს გამოქვეყნებული მონოგრაფია „საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება“. ამ დროს სასულიერო პირების ღვანლის წარმოჩენა ოფიციალური იდეოლოგიური დოგმებით მიუღებელი იყო. ავტორმა საზოგადოებას პირველმა მიაწოდა მოკლე, მაგრამ ამომწურავი ინფორმაცია სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ, უნმიდესსა და უნეტარეს კირიონ II-ზე. უნმიდესი კირიონის დასახასიათებლად მოჰყავს ექვთიმე თაყაიშვილის სიტყვები: კირიონმა „დიდი ღვანლი დასდო საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, რომელსაც შესწირა ხელნაწერთა და ნაბეჭდი წიგნების მდიდარი ბიბლიოთეკა, არქეოლოგიური ნივთები, ალბომები, სურათები და დიდი ნუმიზმატიკური კოლექცია. კირიონ II ყოველთვის დიდ ყურადღებას იჩენდა საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებისადმი, როგორც მისი მზრუნავი წევრი. 1917 წ. იგი საზოგადოების საპატიო წევრად აირჩიეს“.⁴ ამავე ნაშრომში როინ მეტრეველი წარმოაჩენს მღვდელ ვასილ კარბელაშვილის (ეპისკოპოს სტეფანეს – ს. ვ.), საეკლესიო ისტორიის მკვლევარის, სერგი გორგაძის ღვანლს საქართველოს ეკლესიის ისტორიის კვლევის საქმეში. როინ მეტრეველი არ ერიდება კომუნისტური

¹ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, თბ., 2002, გვ. 165.

² იქვე, გვ. 591.

³ იქვე.

⁴ რ. მეტრეველი, საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება, თბ., 1982, გვ. 21.

ხელისუფლების აგრესიული ათეიზმის პოლიტიკის უარყოფითი შედეგების მხილებას და დიპლომატიურად იშველიებს პროფესორ სარგის კაკაბაძის 1924 წლის ერთ-ერთ მიმართვას მთავრობისადმი, რომელშიც ნაჩვენებია ანტირელიგიური ისტერიის მძიმე შედეგები: „როგორც მოგეხსენებათ – წერდა ს. კაკაბაძე – უკანასკნელ წლებში ჩვენმა მეცნიერებამ ამ მხრივ ჰპოვა აუნაზღაურებელი ზარალი, მრავალი ძეგლები ძველი ქართული მდიდარი ხელოვნებისა, განსაკუთრებით საეკლესიო დარგის, დაიღუპნენ... ისინი მოსპობილ იქნენ, ანდა დამტყრეულ და განადგურებულ, ნაცვლად იმისა, რომ ეს ფასდაუდებელი, ზოგ შემთხვევაში მსოფლიო მნიშვნელობის ძეგლები, გადატანილი ყოფილიყო მუზეუმებში... შეუგნებლობა და ჩვენი უკულტურობა რომ არის მიზეზი პირველხარისხოვანი ძეგლებისადმი ასეთი მოპყრობისა, ვერ ამსუბუქებს ძეგლების მოსპობით ჩადენილ დანაშაულს“. XX საუკუნის 80-იან წლებში ასეთი თამამი, პირუთვნელი შეფასება ბოლშევიკური ხელისუფლების აგრესიული ათეიზმის პოლიტიკის უარყოფითი მხარეებისა მაშინ ადვილი საქმე არ იყო.

აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა უნმიდეს-სა და უნეტარესს, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის ღვაწლს. უნმიდესისა და უნეტარესის ლოცვა-კურთხევით, მისი პროექტით შედგენილ იქნა სამეცნიერო-პოპულარული წიგნი „დიდნი საქმენი“, რომელიც „ოცდაათსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობის მქონე ერის, უძველესი საკუთარი დამწერლობის დამამკვიდრებელი ხალხის, „ეფუხისტყაოსნის“ შემქმნელი, სვეტიცხოვლისა და გელათის, ოშკისა და ხახულის, წმიდა სამების ტაძრების ამგები ადამიანების, დიდგორის, შამქორის, ბასიანისა და მარტყოფის ბრძოლებში გამარჯვებული ქვეყნის, მთელს მსოფლიოში ქრისტიანობის მტკიცე ბურჯად („მახვილი მესიისა“) აღიარებული სახელმწიფოს ეპიზოდური ისტორიაა“ (რ. მეტრეველი).

როინ მეტრეველის შეფასებით „ილია II მისსავე წინაპარ თანამემამულეს მოხვეე ლელთ ღუნიას გვაგონებს, რომლის გულისფიცარზე სანატრელ ოცნებად ეწერა „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნეს“. ამ მოხვეეზე, რომელიც ილია ჭავჭავაძეს უწევდა მეგზურობას სტეფანწმინდიდან, დიდმა მწერალმა თქვა „ძალიან კაცი გამოდგაო“. ლელთ ღუნია ასე მიმართავდა ილიას: „ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნეს, მით იყვის უკეთ. ადრიდა ერი ერობდის, გული გულობდის, ვაჟი ვაჟადდის, ქალაი ქალადდის“. იმ დროს მისტირის მოხვეე. „მიგიხვდი, ჩემო მოხვეე, რა ნესტარითა ხარ ნაჩხვლეტი“, ლაღადებს ილია და თავადაც უეცარი ტკივი-

ლი ტვინიდან გულამდე სწვდება. ილია II არა მარტო ლელთ ლუნიას მიწის შვილია, მისი ოცნების თანაზიარი და იმავე ნესტარითაა ნაჩვენებები.¹

როინ მეტრეველის მართებული დასკვნით „ილია II-მ თავისი დაულაღავი მოღვაწეობით შეძლო ერისა და ეკლესიის გაერთიანება. ათეული წლების მანძილზე ძალად გახლეჩილი, ქართული ეკლესიისაგან მოწყვეტილი საზოგადოება, რომელიც ურწმუნოების გამო სულიერად დაკნინებული იყო და მრავალი მანკიერი თვისება ჰქონდა, კვლავ მობრუნდა ქრისტიანობისაკენ.² როინ მეტრეველის ზუსტი შეფასებით „ილია II ჭეშმარიტი მწყემსია ქრისტიანული საქართველოსი. ყოველი ლოცვისას პატრიარქი საქართველოსა და ქართველ ერს ავედრებს უფალს, ქვეყნის გადარჩენასა და ხალხის დღეგრძელობას შესთხოვს... ილია II ერმა ჭეშმარიტ სულიერ მამად ინამა და ილია ჭავჭავაძის ერისკაცური საქმის გამგრძელებლად აღიარა“.³

უნმიდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წინაშე განეული ღვაწლისათვის აკადემიკოსი როინ მეტრეველი საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის უმაღლესი ჯილდოთი, წმიდა გიორგის ოქროს ორდენით დააჯილდოვა.

¹ დიდნი საქმენი, თბ., 2011, გვ. 550.

² იქვე, გვ. 553.

³ იქვე, გვ. 555.

აკადემიკოს როინ მეტრეველის ერთი ეტიუდი წყაროთმცოდნის თვალით¹

ნათელა პაჩნაძე

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ ქუთაისის ფილიალმა 1979 წელს გამოსცა ბატონ როინ მეტრეველის „მცირე გულანი“, რომელშიც, სხვათა გვერდით, შევიდა ავტორის კიდევ ერთი სამეცნიერო სტატია სათაურით: „ერთი ფურცელი საქართველოს ისტორიიდან“. ეს, ერთი შეხედვით მარტივი და ზოგადი დასახელება, რომელიც საქართველოს ისტორიაში მომხდარ თითქო ნებისმიერ ისტორიულ ფაქტს შეგიძლიათ მიუსადაგოთ, სინამდვილეში უზარმაზარ პრობლემას იტევს და მრავალი ანალოგი ეძებნება არამხოლოდ ქართულ, არამედ შუასაუკუნოვან ევროპის სინამდვილეში. საკითხი ეხება მთისა და ბარის ურთიერთობის პრობლემას და მის ერთ, კერძო გამოვლინებას, მთიელთა აჯანყების სახით, XIII საუკუნის მეორე ათეულის დამდეგს, ანუ სწორედ მაშინ, როდესაც თამარის ეპოქის საქართველო სახელმწიფოებრივი განვითარების მწვერვალზე იმყოფებოდა, ხოლო თავად მეფეთ-მეფის მიწიერი ცხოვრება თვეებს ითვლიდა...

ნაშრომი ეფუძნება მთიელთა აჯანყების შესახებ არსებულ ორ შუასაუკუნოვან ქართულ წყაროს: თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულებას – „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ – და ვახუშტი ბაგრატიონის ნაშრომს, რომლისთვისაც წყარო, როგორც ირკვევა, თავად „ისტორიანი...“ ყოფილა.

„ცნობების სიმწირე ართულებს პრობლემის მთელი სიღრმით შესწავლას. საჭიროა არსებული მასალის თითოეული დეტალის ღრმად ჩანვდომა,

¹ რადგან ბატონ როინ მეტრეველის სტატია, ძირითადად, საკითხის წყაროთმცოდნეობითი ასპექტით განიხილება, თავს უფლებას ვაძლევ წერილობითი წყაროებიდან შესაბამისი ადგილები ვრცლად მოვიტანო, რათა მკითხველს საშუალება მიეცეს თავად ჩაუღრმავდეს შესაბამის პირველწყაროებს (ავტორი).

ამასთან გათვალისწინება, ერთი მხრივ, XIII საუკუნის დასაწყისის საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობისა, ხოლო, მეორე მხრივ, მთიელთა განვითარების დონისა, იმ დამოკიდებულებისა, რომელიც საქართველოს ფეოდალურ მონარქიასა და კავკასიის მთიელებს შორის არსებობდა¹, აღნიშნავს მეცნიერი, და გამონვლილვით შეისწავლის რა წერილობითი წყაროების ცნობებს მისთვის საინტერესო კავკასიის ხალხების შესახებ, ერთი მხრივ, განსაზღვრავს მათი განვითარების საფეხურს აღნიშნულ ეპოქაში, ხოლო, მეორე მხრივ, იყენებს ურთიერთშეპირისპირებით მეთოდს, რომელსაც აქტიურად ეხსრაფიან და ემყარებიან დღევანდელი ყველაზე მონიწივე საისტორიო სკოლები, რომელთაც საბჭოთა ისტორიოგრაფია „ბურჟუაზიულს“ უწოდებდა ამ სიტყვის ყველაზე კნინობითი მნიშვნელობით და მის მიღწევებს სრულიად მიუწვდომელს ხდიდა საბჭოთა მკვლევართათვის.

ადარებს რა ამ ორ სამყაროს ურთიერთს, სტატიის ავტორი მარჯვედ იყენებს „ისტორიანი...“-ს ცნობებს „ფხოველთა და დიდოთა“ შესახებ და სწორედ ამ აღწერილობით მიდის დასკვნამდე, რომ რადგან XIII საუკუნის დასაწყისში საქართველო პოლიტიკურად, ეკონომიკურად, კულტურულად იმდენად ძლიერ მონარქიას წარმოადგენდა, რომ მის შემადგენლობაში ქართული მიწებისა და ქართული მოსახლეობის გარდა, სხვა /*respicite*: არაქართველი/ მოსახლეობაცა და მიწებიც შედიოდა, ოღონდ ცენტრალურ ხელისუფლებასთან ერთმანეთისგან სულ სხვადასხვა დამოკიდებულებით², ამიტომ საჭიროა განისაზღვროს ამ დამოკიდებულების ხასიათი, თვით ამ ხალხების განვითარების დონიდან გამომდინარე: [„...კაცთა ფხოველთა და დიდოთა“]... როგორ გამოიყურებიან დიდონი? „დიდონი უკუე ბუნებითა მშთუართა³ და უხარშავსა ჭამენ და მრავალნი ძმანი ერთსა დედაკაცსა მიიყვანებენ ცოლად, რომელნი უჩინარსა რასამე ეშმაკსა თაყუანისსცემენ და ზოგნი – უნიშნოსა შავსა ძაღლსა, და ამას ჰყოფენ“⁴. როგორნი

¹ ერთი ფურცელი საქართველოს ისტორიიდან /მთიელთა აჯანყების საკითხისათვის XIII საუკუნის ათიან წლებში/, იხ. რ. მეტრეველი, მცირე გულანი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, ქუთაისის ფილიალი, 1979, გვ. 59, 60.

² რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 61.

³ მშთვარი („ჩამომხრევალი“, „დამხრევალი“), იხ. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტომი II, თბ., 1959, ლექსიკონი.

⁴ ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, იხ. ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, თბ., 2008, გვ. 478^{9.12}. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა აკადემიკოსმა მარიამ ლორთქიფანიძემ. ქვემოთ ყველგან „ისტორიანი...“-ს აღნიშნული გამოცემა იგულისხმება.

არიან „ისტორიანი...“-ს მიხედვით ფხოველნი? „ხოლო ფხოველნი ჯუჲ-რის მსახურნი არიან და ქრისტიანობასა იჩემებენ. ამათ იწყეს რბევად და ჴოცად და ტყუებად ცხადად და ღამით“.¹ სწორედ ფხოველთა და დიდოელთა, აგრეთვე, ძურძუკთა განვითარების დონესა და საქართველოს სამეფოს მიმართ დამოკიდებულებაშია საძებარი დიდოთა და ფხოველთა აჯანყების მიზეზები და ძურძუკთა პოლიტიკური ნება, გამოხატული საქართველოს სახელმწიფოს მხარდასაჭერად. ბატონმა როინ მეტრეველმა სწორად შენიშნა და კომენტარიც გაუკეთა ძველი ქართველი ისტორიკოსის ნათქვამს – ფხოველნი ქრისტიანობას „იჩემებენ“-ო,² ე. ი. მათი ქრისტიანობა მოჩვენებითია და არა ჭეშმარიტი. „ისტორიანი...“-ს ცნობებზე არანაკლებ მნიშვნელოვანია აჯანყებულ მთიელთა – დიდოელთა და ფხოველთა – შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონის აზრი, რომ დიდოელნი არიან „...უბილწესნი ზნითა, ქცევითა, ჰაეროვნებითა და სახითა. ენა აქუსთ თჳსი საკუთარი, სარწმუნოებით არიან კერპნი და უმეტეს ეშმაკის მორჩილნი, რამეთუ იტყჳან, ოდეს დიდმან ალექსანდრემ³ შემუსრა სარკინეთი, განჯურიტეს მთა იგი ამათ, მოვიდნენ და დაეშენნენ აქა; და მიერიტგან არიან მასვე რჯულსა და წესსა ზედა, ვითარცა ჩანს ქცევა-ზნითა მათითა, რამეთუ არა უწყიან სრულიად ღმერთი, არცა ნათესავი და ნათესაობა, ყოველსა სულიერსა სჭამენ“⁴ და სხვადასხვა უზნეობას სჩადიანო. მაგალითად, „მოგურის მამა თჳსი მცირესა ძესა თჳსსა ცოლსა და, ვიდრე აღიზრდების ძე მისი იგი მცირე, თვთ მამა თანაყოფის აღრევითა დედაკაცსა მას“,⁵ და ჰყავთ მამა-შვილს შვილები ერთი და იმავე დედაკაცისგანო. მამა შვილების ერთ ნაწილს, „...რომელნი უვის მის დედაკაცისა თანა შობილი..., ნახევარს მისცემს ძესა, და არს ძე ძისა მისისა, და ნახევარსა დაიპყრობს (ნაიკითხე: დაიტოვებს, ნ. ვ.) თვთ, და ძმა არს ძისა მისისა, მის ქალის ქმრისა“⁶-ო.

კავკასიის მთის ხალხების აჯანყებასთან დაკავშირებით სტატიის ავტორი კიდევ ერთი ხალხით – ძურძუკებით – დაინტერესდა. ვინ არის ეს ხალხი? ვისი მოდგმისაა? სად არის მისი საცხოვრისი? რომელ საზღვრებშია მოქცეული? ყველა ამ შეკითხვაზე ავტორი პასუხს ძველ ქართულ წე-

¹ „ისტორიანი...“, გვ. 478_{13,14}.

² რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 63.

³ წყარო გულისხმობს ალექსანდრე მაკედონელს.

⁴ ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, იხ.: ქართლის ცხოვრება, ტომი IV. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, თბ., 1973, გვ. 552_{21,26}-553₁.

⁵ იქვე, გვ. 553_{1,3}.

⁶ იქვე, გვ. 553_{6,8}.

რილობით წყაროებში ეძებს, უწინარესად, ლეონტი მროველთან, რომლის მიხედვით ასეთი სურათი ისახება: თარგამოსის რვა შვილთაგან, რომელ იყუნეს „...გმირნი, ძლიერნი და სახელოვანნი“, მეშვიდე იყო „კავკას“, ¹ ძმა ქართლოსისა. სწორედ კავკასოსის „ნათესავი“ (წყაროსმიერი „ნათესავი“ ნაიკითხე: შთამომავალი, ნ. ვ.) იყო ძურძუკი: „ხოლო ძე ტინენისა, დურძუკოს, უწარჩინებულეს იყო ნათესავთა შორის კავკასოსთა, შემოივლტო კავკასის მთასა შინა, ალაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი. ამის გამო უწოდა არაგვს აღმოსავლის კერძს, ლეკეთის საზღვრამდე, ძურძუკეთი...“ ² ერთგან ვახუშტი საგანგებოდ ჩერდება ძურძუკეთზე და აღნიშნავს: „...ქისტეთს ზეით, არს ძურძუკი, შენობიანი, დაბნებიანი, კოშკოვანნი ორნივე. ამ ჯეობათა მზღვრის: აღმოსავლით კავკასი, ქისტ-ძურძუკსა და ღლილუს შორისი; სამხრით კავკასი, ფშავ-ჯევესურსა და ძურძუკს შორისი; დასავლით კავკასი, ქისტ-ძურძუკსა და ჯევეს შორისი; ჩდილოთ მთა ჩერქეზსა და ქისტეთს შორისი. და გარდავლენ³ ან გზანი ქისტ-ძურძუკიდან ამ კავკასებთა ზედა ჯევეს, ფშავ-ჯევესურეთს, ღლილუეთს და ჩერქეზთა შინა“ ⁴ სტატიის ავტორს აინტერესებს კავკასიის მთის ხალხებისა და ქართული სახელმწიფოს ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი და მიდის დასკვნამდე, რომ ეს იყო ტიპიური დამოკიდებულება სეზუზერენსა და ვასალს შორის. ⁴ ასევე, ჩვეულებრივ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ ყმადნაფიცი ქვეყნების ამბოხი სეზუზერენის წინააღმდეგ. ამის არაერთი მაგალითი ახსოვს ისტორიას. თუ ჩავუღრმავდებით შუასაუკუნეების წერილობით წყაროებს, აშკარად დავინახავთ, რომ ყმადნაფიცების დამოკიდებულება საქართველოს მონარქიის მიმართ განსხვავებულია ისტორიული პროცესის სხვადასხვა მონაკვეთში: გუშინდელი ერთგულება დღეს, შესაძლოა, მოღალატეობამ შეცვალოს და პირიქით. ამ ურთიერთობებს რამდენიმე ფაქტორი განაპირობებდა: საგარეო, კავკასიის სხვადასხვა ხალხთა სოციალური და კულტურული განვითარების განსხვავებული დონე, ქართული სახელმწიფოს ექსპანსია და დროთა ვითარებაში ყმადნაფიცი ქვეყნების ვალდებულებათა დამძიმება, ყმადნაფიცობის თავსმოხვეული ინსტიტუტი, ფეოდალურ ურთიერთობათა

¹ ლეონტი მროველი, „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად ცხოვრებასა ქართველთა მეფეთასა და პირველითაგანთა მამათა და ნათესავთა“, იხ. ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, გვ. 25.¹⁷⁻¹⁸

² ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, იხ.: ქართლის ცხოვრება, ტომი IV, გვ. 633.¹⁴

³ იქვე, გვ. 652.¹⁸

⁴ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 64.

გალრმავებითა და ქრისტიანული რელიგიის განფენით. სტატიის ავტორი საგრძნობლად აფართოვებს საისტორიო წყაროთა წრეს და მიმოქცევაში შემოაქვს ლექსიკური ერთეულები, ქართული მწერლობის ნიმუშები, ქართული წარწერები, დოკუმენტურად დადასტურებული ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებში, მსჯელობს ქართული არქიტექტურული სტილის გავლენაზე ჩრდილოკავკასიურზე და, რაც მთავარია, მთელი ეს მასალა მოხმობილია ჩრდილოკავკასიელ მეცნიერთა სტატიებიდან და მონოგრაფიებიდან, აგრეთვე, მაგალითად, ისეთი დიდი საბჭოთა არქეოლოგის, როგორიც გახლდათ ევგენი კრუპნოვი. ამიტომაც, ყოველივე ზემონათქვამი იოტი-სოდენა ეჭვის საფუძველსაც კი არ ჰბადებს.

რაც უფრო ძლიერია მონარქია, მით მეტად იზრდება უკმაყოფილების გრძნობა და ფარული განცდა თავისუფლებისკენ სწრაფვისა, რასაც შესაფერის დროს მთიელთა აჯანყებანი მოჰყვებოდა ხოლმე. მოსახლეობის სიდუხჭირე, სოციალური და კულტურული ჩამორჩენილობა, ცხოვრების წესი, დაბოლოს, მთის ხალხის „კაცთა ბუნება“ განვითარებული ბარის მოსახლეობის მიმართ დამოკიდებულებაში რომ ელინდება, რასაც მასზე თავდასხმები, პარვა, ანიოკება მოსდევდა, ხოლო განვითარებული ფეოდალური სახელმწიფოს მხრიდან მკაცრი ღონისძიებების გატარება – აი, ამ აჯანყებების გამომწვევ მიზეზთა არასრული ჩამონათვალი. „ამგვარად, – წერს მეცნიერი, – საქართველოს ფეოდალური მონარქიის სწრაფვა მთიელთა ფეოდალიზაციისა და გაქრისტიანებისათვის თითქმის ერთდროულად მიმდინარეობდა“.¹

მსგავსი სურათია ასახული შუასაუკუნოვან ბერძნულ და ქართულ წყაროებში ბიზანტიის პერიფერიაზე მდებარე ტერიტორიების გაქრისტიანებასთან დაკავშირებით, მარმარილოს წარმართული კერპების მსხვერვის ფონზე.²

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69.

² Вачнадзе Н. З., Куция К. К., Апостольские деяния святого отца Георгия Святотурца и христианизация Боргал/Болгар. წაკითხულ იქნა მოხსენებად მოსკოვში, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სლავისტიკისა და ბალკანისტიკის ინსტიტუტისა და სლავისტიკური გამოკვლევების ცენტრის მიერ ჩატარებულ სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც მიეძღვნა გამოჩენილი რუსი სლავისტიკის ვ. დ. კოროლიუკის ხსოვნას. იხ. Славяне и их соседи. Имперская идея в странах центральной, восточной и юго-восточной Европы. Тезисы XIV Конференции. М., 1995; N. Vachnadze, K. Kutsia, The Newly Discovered Apostle and the Problem of Christianization of Byzantium. სახეცვლილი წაკითხულ იქნა მოხსენებად ფრანგულ ენაზე ბიზანტინისტთა XIX საერთაშორისო კონგრესზე დანიაში. რეზიუმე ინგლისურ ენაზე კონგრესის მასალებში. იხ.: Byzantium, Identity, Image, Influence. Abstracts. XIX International Congress of Byzantine

სწორედ მთიელთა ფეოდალიზაციისა და ქრისტიანობის გავრცელებისა და დამკვიდრების წინააღმდეგ იყო მიმართული დიდოელთა და ფხოველთა აჯანყება XIII საუკუნის 10-იანი წლების დასაწყისში, მაგრამ კონკრეტულად როდის? ამ კითხვას სვამს მეცნიერი და ცდილობს აღნიშნული ფაქტი გარკვეულ ქრონოლოგიურ ჩარჩოში მოაქციოს. როგორც ცნობილია, ცნობა აჯანყების თარიღის შესახებ შემონახულია „ისტორიანი...“-ს ტექსტში: „ცნეს რა მისლვა ათაბაგისა, მოვიდეს ძლუნითა მეფენი დურძუტანი, მოსცეს ლაშქარი და დაუდგეს გუერცა. და იწყეს ზეიდალმან ბრძოლად და რბევად და კლვად და ტყუეობად და დაწუად. მოსწყდეს ურიცხვ კაცი დიდოი და ფხოვი. და დაყენეს სამნი თუენი: იენისი, იელი-სი და აგვსტოსი“.¹ სტატიის ავტორისთვის აღნიშნული მოვლენის ქვედა ქრონოლოგიური ზღვარი ზაქარია მხარგრძელის გარდაცვალების თარიღით – 1212 წლით განისაზღვრება, ოდეს თამარმა ათაბაგობა მის ძმას – ივანეს – უბოძა. რაც შეეხება აჯანყების ზედა ქრონოლოგიურ ზღვარს, ის თამარის გარდაცვალების თარიღით უნდა დადგინდეს, მაგრამ საქმეც ისაა, რომ არ არსებობს ერთიანი თვალსაზრისი ამ საკითხზე: ერთნი 1207 წელს სდებენ, მეორენი – 1210-ს, მესამენი – 1213-ს. ჩვენთვის საინტერესო სტატიის ავტორი, ისევე როგორც ისტორიკოსთა უდიდესი უმრავლესობა, ივანე ჯავახიშვილის მიერ შემოთავაზებულ თარიღს – 1213 წელს – უჭერს მხარს, წინააღმდეგ შემთხვევაში, სტატიის ავტორის აზრით, ჩვენ დავცემთ ღირსებებს როგორც „ისტორიანი...“-ს, ისე ჟამთააღმწერლის თხზულების როგორც პირველხარისხოვან წერილობით საისტორიო წყაროთა, რაც სავსებით დამაჯერებლადაა დასაბუთებული თავად ივანე ჯავახიშვილის მიერ.²

სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია ერთი შეხედვით სრულიად უმნიშვნელო დეტალზე: „ოვსმან, მთიულმა[ნ] და ყივჩაყმან და სუანმან

Studies. University of Copenhagen. 18-24 August, 1996. ქართული ვარიანტი სათაურით: „ახლად აღმოჩენილი მოციქული და ბიზანტიის იმპერიის გაქრისტიანების პრობლემა (XI ს.)“. იხ.: ბიზანტიოლოგია საქართველოში. ეძღვნება აკადემიკოს სიმონ ყაუხჩიშვილის ხსოვნას. გამომცემლობა „ლოგოსი“, თბ., 2007 (რეზიუმე ინგლისურ ენაზე).

¹ „ისტორიანი...“, გვ. 478₂₁-479_{1,2}.

² ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი I. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII სს.), იხ.: ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი VIII, თბ., 1977.

ვერ იკადრიან პარვა",¹ ნერს ლაშა-გიორგის დროინდელი მემამულის, ² მაგრამ ეს ცნობა აშკარად ეწინააღმდეგება „ისტორიანი...“-ს ავტორის იმ მონათხრობს, რომლის მიხედვითაც, „ამათ იწყეს რბევად და ჯოცად და ტყუეობად ცხადად და ლამით“.³ „ამათ“-ში სწორედ „კაცნი ფხოველნი და დიდონი“ ანუ განდგომილნი „მთეულნი“ იგულისხმებიან.

სტატიის ავტორი ემყარება „ისტორიანი...“-ს ერთ ცნობას, სადაც ნათქვამია, რომ მეფემ მოუწოდა ათაბაგსა და „ყოველთა მთეულთა“-ო, მაგრამ იქვე, იმავე წინადადებაში ჩამოთვლილია „მთეულთა“ მხოლოდ ნაწილი, კერძოდ, მოუწოდაო „დვალთა, ცხრაზმელთა, მოჭევეთა, ჯადელთა, ცხავეტელთა, ქართალთა, ერწოთიანელთა“⁴, მაშასადამე, არა „ყოველთა მთეულთა“, არამედ მათ ნაწილს, შესაძლოა უმეტესს, ხოლო მეორე ნაწილი აჯანყებულთა რიგებს ქმნიდა.⁵ ბატონი როინის აზრით, თამარის ისტორიკოსი სიტყვა „ყოველთა“-ს ხმარებით ხაზს უსვამს, რომ „მთეულთა“ უდიდესი ნაწილი სოზუერენის მომხრე იყო და არა პირიქით.

ქართული სახელმწიფო რომ ფართოდ იყენებდა მთიელებს თავისი მიზნების განხორციელებისთვის, ამის არაერთი მაგალითის მოტანა შეიძლება. სტატიის ავტორი იხსენებს XII საუკუნის 20-იან წლებს, როდესაც დაღესტნის ზოგი ხალხი – „ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი“ – ამოწყვეტა საქართველოს მეფის ლაშქარმა, „...და ალიხუნეს (ნაიკითხე: აილეს, ნ. ვ.) შარვანისა ციხენი...“⁶. დავითმა განაგო შირვანის საქმენი, „...დაღესნა კეთილითა საბოძვართა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი; მოვლო ქართლი და ყივჩაყთა თვსთა უჩინა საზამთროს სადგური და საზრდელი

¹ ლაშა-გიორგის დროინდელი მემამულის, ცხორება მეფეთმეფისა თამარისი, იხ.: ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, გვ. 354₁₈₋₁₉.

² „ისტორიანი...“, გვ. 478₁₃.

³ იქვე, გვ. 478.

⁴ იქვე, გვ. 478₁₄₋₁₅.

⁵ შუა საუკუნეების ქართულ წერილობით წყაროებში ხანდისხან ვხვდებით ურთიერთგამომრიცხავ ფაქტებს. მაგალითისთვის დავასახალებ ორ პასაჟს ევსტათი მცხეთელის „მარტყოლაჲ და მოთმინებაჲ...“-დან: ერთის მიხედვით, ევსტათიმ ირწმუნა „...ღმერთი დაუსაბამო და ძმ მისი იესუ ქრისტე და სული წმიდაჲ მისი...“ (იხ.: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V-X სს.) ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., 1964, გვ. 42_{23.24}) და ამით ნათელ ილო განძაკს, ხოლო მეორის მიხედვით, ევსტათი შესთხოვს განგებას: „...უფალო ჩუენო, იესუ ქრისტე...“, გვედრები, „...რაით-გუამი ჩემი დაემარხო მცხეთას, [სა]დაცა-იგი ნათელი მოვილე სამ[ოელ] კათალიკოზისა ჯელითა და ღირს [ვიქ]მენ [რჩულსა] ქრისტიანეთასა“ (იხ.: იქვე, გვ. 43_{23.25}).

⁶ ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, გვ. 328_{8,9}.

და კაცნი, ზედა-მდგომნი მათნი“¹. ეს, ალბათ, ზემონახსენები ხალხების ის ნაწილია, ვინც მეფის რისხვას გადაურჩა, სიცოცხლე შეინარჩუნა და მორჩილება განუცხადა მეფეთ-მეფეს. თუ მოვლენებს ქრონოლოგიურად მივყევით, ვნახავთ, რომ ივანე ორბელის აჯანყებისას გიორგი III-ის წინააღმდეგ მებრძოლები მხარეს იყვნენ და ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ იბრძოდნენ „...ჰერეთის ერისთავი და ყოველნი ჰერნი სრულითა ლეკითა და კავკასითა. შეიქმნნეს ომნი ფიცხელნი და მკუეთრ კუეთებანი, რამეთუ იყვნესცა გამოცდილნი და ლომნი ჭაბუკნი...“² ასე რომ, თამარის მეფობაში რომ მთიელთა აჯანყება მოხდა, ეს არც პირველი შემთხვევა იყო და არც უცხო ხილი ისტორიისთვის: სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლას თავის ისტორია უკვე ჰქონდა...

...სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ პროტესტის გრძნობის გაჩენას და თავისუფლებისთვის ბრძოლას ისიც გაამძაფრებდა, რომ ქართული სამეფო კარი მცდელობას არ აკლებდა მთის ხალხების გაქრისტიანებას. თუმცა რელიგიურ ფაქტორს ერთ-ერთ მიზეზად აღნიშნული ბრძოლისთვის წერილობით წყაროებში ვერ ვხვდებით, მაგრამ მინიშნებები ამ საკითხზე არის. მთიელთა გაქრისტიანებისათვის ბრძოლა განსაკუთრებით თამარის სახელს უკავშირდება, რასაც ჩრდილოკავკასიელი მეცნიერებიც, უპირველეს ყოვლისა სწორედ ისინი, უსვამენ ხაზს. «Активная деятельность христианской церкви в Дагестане связана с именем царицы Тамары, в правлении которой предпринимались неоднократные попытки христианизировать ссеверокавказские народы»,³ ეკითხულობთ ერთ სოლიდურ გამოცემაში. აღნიშნულ პროცესთან არის დაკავშირებული დაღესტანში არაერთი ქართული წარწერის, აგრეთვე, ბილინგვის აღმოჩენა ქართულ და ავარიულ ენებზე.⁴

არაჩვეულებრივი სცენა აქვს აღწერილი „ისტორიანი...“-ს ავტორს ქართველთა ლაშქრის ზესვლისა. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ავტორი თანადამხდური და თვითმხილველია აღწერილი სურათის: „ხოლო ივანე გონიერად ყო: აღვიდა მთასა ჭადისასა და წარვლო წუერი მთისა, წარდგა მთასა ფხოველთასა და დიდოთასა, რომელი არავის ექმნა არცა პირველ, არცა შემდგომად, რამეთუ ერთკერძო დაურჩა ღურძუკეთი და ერთ-

¹ ცხორებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, გვ. 329⁹, 111.

² „ისტორიანი...“, გვ. 395⁴.

³ История Дагестана, т. I, М., 1967, стр. 214 /დამოწმებულია ბატონ როინ მეტრეველის მიხედვით, იხ. დასახ. ნაშრომი, გვ. 68/.

⁴ იქვე.

კერძო – დიდოეთი და ფხოეთი“.¹ და აი, უეცრად გამოჩნდნენ „მეფენი დურძუკთანი“, ლაშქარი შეაშველეს ივანე ათაბაგს და გვერდით დაუდგნენ, „და იწყეს ზეიდალმან ბრძოლად და რბევად და კლვად და ტყუეობად და დანუად. მოსწყვდეს ურიცხვ კაცი დიდოი და ფხოვი“.² ბატონმა როინ მეტრეველმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ სამეფო ხელისუფლება ბოლომდე არ ენდობოდა ძურძუკებს, ეჭვი ეპარებოდა მათ ერთგულებაში და სწორედ იყო. ამან განაპირობა მათი არარსებობა აჯანყებულთა წინააღმდეგ მომართულ მთიელთა შორის. „ძურძუკები საქართველოს ლაშქარს შეუერთდნენ მას შემდეგ, რაც ივანე ათაბაგმა ისინი გამოსთიშა აჯანყებულთა მოსაზღვრეობისაგან“.³ ეს დეტალია, იფიქრებს მკითხველი, მაგრამ წყაროთა მონაცემების უკიდურესი სიმწირის პირობებში, მახვილი თვალი მსწრაფლ შენიშნავს ყოველ წვრილმანს, კრებს, ურთიერთს აკავშირებს და ჰქმნის ერთიან მოზაიკურ პანოს, მიახლოვებით სურათს მაინც ჩვენი ისტორიული ცხოვრებისას.

თუ „ისტორიანი...“-ს ავტორი თავს არიდებს „მთეულთა“ გაქრისტიანების სცენის (ანდა სცენების) აღწერას, გაცილებით ძველი ქართველი ისტორიკოსი – „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ავტორი – დანვრილებით აღგვიწერს ნინოს სვლას წობენს, სადაც მან „...მოუწოდა მთეულთა, ჭართალელთა და ფხოელთა და წილკანელთა. და უქადაგა სარწმუნოებაჲ ქრისტიჲსი. ხოლო მათ განუყარეს თავი. და ერისთავმან მცირედ წარჰმართა მახვლი, და შიშით მოსცნეს (ნაიკითხე: მისცეს, ნ. ვ.) კერპნი მათნი დაღენად“;⁴ ე. ი. იარაღიც აჟღარუნდა და, სავარაუდოდ, სისხლიც დაიღვარა. იგივე ქრონიკის თხზულებაში (ჭელიშურ ვერსიაში, ნ. ვ.) მოთხრობილია, თუ როგორ მოუწოდა დედოფალმა და მასთან ერთად ნინომ, რომელთაც დაისადგურეს წობენს „...მთიელთა ყოველთა, ჭართალელ-ფხოელთა, წალკასნელთა (ნაიკითხე: წილკანელთა, ნ. ვ.). და შემოკრიბა ერი ურიცხვ...“.⁵ მათ ახლდნენ: მთავარეპისკოპოსი, მღვდელნი და ერისთავი. შატბერდული ვერსიისგან განსხვავებით, ჭელიშური ვრცელია სწორედ ჩვენთვის მეტად საჭირო ადგილას, სადაც წარმართთა ჯგუფური პორტრეტი დახატული: „ხოლო მათ /respicite: წარმართებს, ნ. ვ./ პირუტყუ-სახეთა /ნაიკითხე: პირუტყვისებურთ, პირუტყვის შესახედაობისა, ნ. ვ./, ვითარცა ესმა ქადაგებაჲ,

¹ „ისტორიანი...“, გვ. 478_{16.19}.

² იქვე, გვ. 478_{20.21}–479₁.

³ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 72.

⁴ მოქცევაჲ ქართლისაჲ, გვ. 88_{29.40}–89_{7.9} (შატბერდული ვერსია).

⁵ იქვე, გვ. 88_{31.34}.

უცხოოდ განუყარნეს თავნი, და პირნი გარემიქც[ი]ენეს და იღრჭენდეს კბილთა მათთა წმიდისა ნინოისთვის, ხოლო ეშინოდა დედოფლისაგან. ხოლო ნინო უბრძანა ერისთავსა, რაითა წარმართოს მცირედ მახვლი მათ ზედა. და ვითარცა შებმა უყვეს, შიშით მისცნეს თავნი მათნი ნათლის-ლებასა, და დალენნეს კერპნი მათნი¹. დატოვეს ერწო, დადგნენ „...ედომს დაბასა, ჟალეთს, და ნათელ-სცა ერწო-თიანელთა, ხოლო ყუარელთა რაჲ ესმა ესე, შეშინდეს და თოშეთს გარდაკრბეს /წაიკითხე: გაიკრიფნენ, გაიხიზნნენ, ნ. ვ./, რომელნი კუალად მოიყვანნა, მონათლნა. და ნინო კუალად წარვი-და კახეთად, დადგა კანარეთს და მონათლნა კაოხნი და სუჯნი ერითურთ მათით. და კუალად გარდ[ა]ვიდა დიდად კახეთად. დადგა სანატრელი იგი ქველ დაბას. და მოიყვ[ა]ნნა კახნი მთავარნი, ამათვე მეფეთა ნათესავნი, და ნათელ-სცა და განიშორა /წაიკითხე: განასრულა, დაასრულა, ნ. ვ./ ნათლ-ვაჲ მათი². დაეკვირდეთ, როგორი მსგავსებაა ქრისტიანობის გავრცელე-ბის, თავსმოხვევის, ადგილობრივ მოსახლეობაზე [respicite: „უღმრთოთა“, ნ. ვ.] ზეწოლის პროცესებს შორის: აქაც, ქართლის შუაგულთან ახლოს მდებარე „მთეულთა“ და იქაც, ჩრდილოკავკასიელ „მთეულებს“ შორის, რეაასი წლის შემდგომ, შიშით შეპყრობილთ, მიუციათ „თავნი მათნი ნათ-ლის-ლებასა“... ბატონი როინის დასკვნა, რომ „საქართველოს ფეოდალური მონარქიის სწრაფვა მთიელთა ფეოდალიზაციისა და გაქრისტიანებისათვის თითქმის ერთდროულად მიმდინარეობდა“,³ ეჭვს არ ჰბადებს მკითხველში, რადგან ანალოგიური ვითარება ისახება ადრეშუასაუკუნეების ქართლში, უკვე გაქრისტიანებული ქვეყნის „მთეულთა“ შორის...

...კავკასიის მთიელთა აჯანყება ქართული მონარქიის წინააღმდეგ მათი დამარცხებით დამთავრდა, როგორც გლეხთა ყველა სხვა სტიქიური აჯა-ნყება, რომელსაც არავითარი სტრატეგია და ტაქტიკა არ გააჩნდა და არ შესწევდა უნარი მთელი „მთეულეთის“ გაერთიანებისა, ძალების შეკრების და გონივრული ქმედებისა. „მაშინ შეიწირებულთა ათაბაგისათა მოსცეს მძევლები და აღუთქუეს მსახურება და ხარაჯა და პირი სიმტკიცისა აღუ-თქუეს. წამოასხა მძევლები, იქმნნ[ეს] ზავნი და ესრეთ გამარჯუებითა მო-ვიდა ივანე მეფეს წინაშე და რქუა: „ძლიერო მეფეო, იქ[მნა] ბრძანება შენი, მოვაოჯრენ ურჩნი შენნი დიდოეთი და ფხოეთი“⁴. რა მოჰყვა ამ გამარჯვე-ბას? მშვიდობა ყოველთა, წარმატება, „...დღითიდღე შემატება სამეფოთა,

¹ მოქცევად ქართლისაჲ, გვ. 89_{1.111}.

² იქვე, გვ. 89_{1.33}.

³ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 69.

⁴ „ისტორიანი...“, გვ. 479_{2.5}.

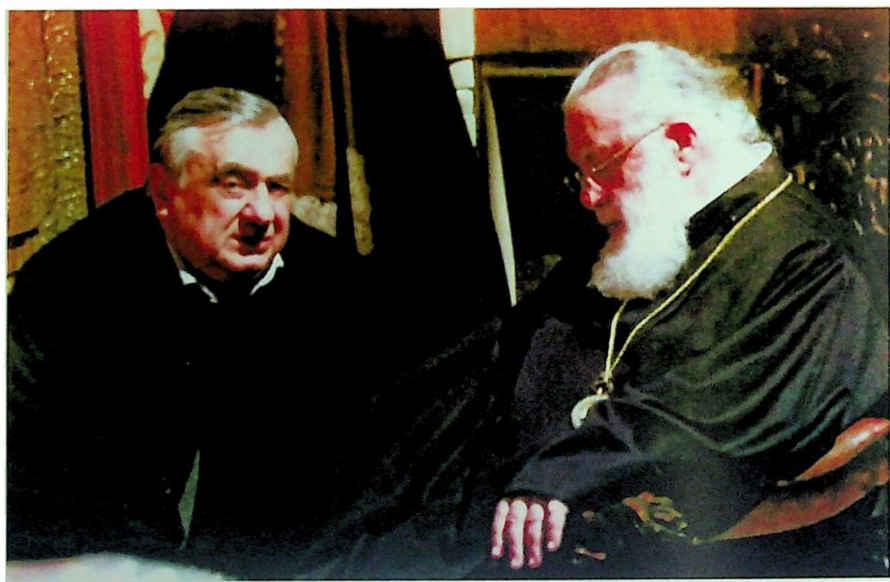
ღმრთივდაცული მეფობა თამარისი. ხოლო სპანი მისნი (მიეცნეს, ნ. ვ.) განსუენებასა, ნადირობასა და ბურთობასა, თვთ თავადნი და წარჩინებულნი მარადის მეფეს წინაშე იყვნიან, განისუენებდიან და აღივსებოდიან საბოძვრითა მეფისა მიერ მათისა".¹ ასე გადაიშალა კიდეც ერთი ფურცელი საქართველოს ისტორიისა, ამოწეული, გაანალიზებული და განზოგადებული ბატონი როინის მიერ, აღჭურვილი თანდართული ანალოგებითა და შედარებებით.

ათეული წლების მანძილზე წყაროებზე რუდუნებით მუშაობამ, ძლიერმა ნებისყოფამ, წინააღმდეგობებთან შერკინების უნარმა, მეცნიერების ორგანიზატორის და თავკაცის დიდმა ნიჭმა შეაძლებინა უკანასკნელი თორმეტი წლის მანძილზე გამოეცა: „ივანე ჯავახიშვილი. ენციკლოპედიური ლექსიკონი“, «Православная энциклопедия»-ს მოსკოვური გამოცემის ქართული ნაწილი, „დიდნი საქმენი“ – საქართველოს გაბმული ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე დიდძალი საილუსტრაციო მასალით – ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის დანერგილი, რომლის ანალოგი არასდროს შექმნილა და გამოცემულა, „ქართლის ცხოვრება“ სამ – ქართულ, რუსულ, ინგლისურ ენაზე, განახლებული ჟურნალი „მაცნე“ /ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიის და ხელოვნების ისტორიის სერია/... ცოტაა? რამდენიმე სიცოცხლისთვის ცოტაა, ერთისთვის – ბევრი... რაც შეეხება მის ადამიანურ თვისებებს, ბუნებას, ამას ყველაზე უკეთ გამოხატავს ქალბატონ მარიკას სიტყვები, არაერთხელ ნათქვამი ჩემთვის პირადად და სახალხოდაც გაცხადებული: „როინი კაცია!“ დიახ, ის იშვა კაცად და კაცადვე აღიზარდა.

¹ „ისტორიანი...“, გვ. 479_{7,10}.

პატრიარქთან

საუბარი უნმიდესთან და უნეტარესთან

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი
ილია II, სრულიად
პოლონეთისა და ვარშავის
მიტროპოლიტი საბა,
თსუ რექტორი როინ
მეტრეველი.
თსუ. 2004 წ. აპრილი.

საბერძნეთის
მღვდელმთავარი
თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტში

ვარშავისა და
სრულიად პოლონეთის
მიტროპოლიტი საბა,
თსუ რექტორი როინ
მეტრეველი, სრულიად
საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი
ილია II, ჩეხეთის ელჩი
საქართველოში. თსუ
2004 წ. აპრილი.

თბილისი, ყველის
მთა, „საქართველოს
მატიანის“ მშენებლობის
დათვალიერებისას.
2004 წ. ივლისი.

მეუფე გერასიმე
(მარაშენიძე),
აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი და მეუფე
თეოდორე (ჭუაძე)

უნმიდესი და უნეტარესი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II აკადემიკოს როინ მეტრეველს გადასცემს წმიდა გიორგის ორდენს

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი და სიონის ეკლესიის პროტოპრესვიტერი მამა გიორგი ზეიდაძე

ნაშრომები ისტორიული მეცნიერების ისტორიაში

ქეთევან ნადირაძე

ისტორიას, როგორც მეცნიერებას, ბევრი ფუნქცია აკისრია. მას აქვს უდიდესი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა. საკუთარი ქვეყნისა და მსოფლიო ისტორიის ცოდნა აყალიბებს სამოქალაქო თვითშეგნებას, პატრიოტიზმსა და ინტერნაციონალიზმს. ისტორიას აქვს მსოფლმხედველობითი დატვირთვა, რადგან იგი ქმნის დოკუმენტურ მოთხრობებს წარსულის მნიშვნელოვან მოვლენებზე. საზოგადოებრივ განვითარებაში ისტორიული ფაქტები ობიექტური რეალობაა. ფაქტოლოგიური მხარე არის ის ფუნდამენტი, რომელზეც დგას მეცნიერება საზოგადოების შესახებ. ისტორიული ფაქტების დადგენა მეცნიერულ კეთილსინდისიერებას, ფართო ცოდნასა და ნებისყოფას მოითხოვს. მოძიებული ფაქტების ანალიზის საფუძველზე ხდება წარსულის რეკონსტრუქცია. ეს ძალიან დიდი და შრომატევადი საქმეა. მით უფრო, როდესაც ისტორიკოსი მედიევისტიკაში მუშაობს. კვლევებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია წყაროთმცოდნეობითი ბაზის შექმნას: წყაროების გამოვლენას, დამუშავებას, შესწავლასა და გამოცემას. თუ მეცნიერი თავის კვლევებში, ზემოთ ჩამოთვლილ ყველა ფუნქციას ითვალისწინებს და იგი მაღალი პროფესიული კეთილსინდისიერებით უდგება კვლევის პროცესს, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ამ ისტორიკოსის მიერ განეული შრომა მეცნიერების განვითარებაში უაღრესად მნიშვნელოვანია.

აკადემიკოს როინ მეტრეველის სამეცნიერო მემკვიდრეობა, სწორედ ზემოთ თქმულის საუკეთესო დადასტურებაა. ადვილი წარმოსადგენია, რამდენად შრომატევადი იქნება, ასეთი ფართო ინტერესების მქონე მეცნიერის შემოქმედების თუნდაც დახასიათება. ამდენად, ჩვენი ამჟამინდელი გარჯის მიზანი კონკრეტულია. წარმოვაჩინოთ იგი, როგორც ისტორიოგრაფიის მკვლევარი.

ზოგადად, თუ ისტორიის, როგორც მეცნიერების ფუნქციაა „წარმოადგინოს“ სახელმწიფო, საზოგადოება და კულტურა ისე, როგორადაც ისინი არსებობდნენ ისტორიულ სინამდვილეში, ისტორიოგრაფიის დანიშნულებაა გააანალიზოს – თუ როგორ სწავლობდნენ და სწავლობენ ქვეყნის ისტორიას. მისი ამოცანაა შეხედულებათა აღწერა და ანალიზი, ისტორიკოსთა იდეებისა და კონცეფციების, ისტორიის მეთოდოლოგიის შესწავლა. როინ მეტრეველის შრომებში ვხვდებით, როგორც მეთოდოლოგიურ საკითხებზე მსჯელობას, ასევე ცალკეულ ისტორიკოსთა ნააზრევის შესახებ ნაშრომებს.

მეცნიერი განსაკუთრებულად დაინტერესებულია, დასავლეთის ახალ და უახლეს ისტორიოგრაფიაში (XX-XXI სს.) მიმდინარე მეთოდოლოგიური პრობლემების კრიტიკული განხილვებით, ხოლო ამ განხილვების ფონზე თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული პრობლემების აქტუალიზაციით და მათი გადაჭრის გზების ძიებით. უფრო მეტიც, მას მიაჩნია, რომ თანამედროვე სამყაროს ყველაზე მნიშვნელოვანი პრობლემა, გლობალიზაციის პერსპექტივა, რომლის შესახებაც მრავალნაირი, ზოგჯერ შიშნარევი, ურთიერთგამომრიცხავი შეხედულებები არსებობს, შესაძლებელია გავიაზროთ ისტორიოგრაფიული ნიაღვრეების დახმარებით. ამავდროს, მას არ ავიწყდება ისტორიზმის, როგორც ისტორიის ფილოსოფიის ერთ-ერთი ძირითადი მეთოდის მნიშვნელობა. იგი ამ კუთხით იკვლევს XIX საუკუნის მეორე ნახევარსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწე ქართველ მწერალთა შემოქმედებას. თავდაპირველად სწორედ ამ საკითხებს გვინდა შევეხოთ.

როინ მეტრეველის სტატია „კლიოს მფარველობის ქვეშ“, ქართულ ისტორიოგრაფიულ სივრცეში ერთ-ერთი პირველი ცდაა (დაიბეჭდა 1990 წელს ჟურნალ „მაცნეში“) საბჭოთა ისტორიული მეცნიერებისადმი კრიტიკული მიდგომის, რომელიც წარმოდგენილია დასავლური ისტორიული მეცნიერების მიღწევების განხილვის ფონზე. თავად სტატია დაწერილია კონკრეტული მიზნით. ეს არის სამეცნიერო საზოგადოების წინაშე ისტორიულ მეცნიერებათა მსოფლიო XVII კონგრესის მონაწილის ანგარიში. რომელიც ისტორიის როლის განსაზღვრას, ისტორიის სხვადასხვა დარგის განვითარებას, კვლევის მეთოდოლოგიურ სიახლეებს და სხვა მრავალ საკითხს მიეძღვნა (1990 წ. 26.VIII-2.IX. ქ. მადრიდი).

ავტორი წერს: კონგრესზე უაღრესად საინტერესო იყო მეთოდოლოგიის საკითხების განხილვა. აღინიშნა, რომ საბჭოთა კავშირის ისტორიოგრაფია დიდად დააზარალა მარქსისტულ-ლენინური მეთოდოლოგიის ჩარჩოებში მოქცევამ. ნიშანდობლივია, რომ ეს დებულება პირველად წამოაყენა

ამ კონგრესზე საბჭოთა მხარემ. დღესდღეობით ჩვენში საყოველთაოდაა აღიარებული, რომ სოციალურ ურთიერთობათა მბრძანებლურ-ბიუროკრატიული სისტემის არსებობამ შექმნა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა (კერძოდ, ისტორიის მეცნიერების) ნაკლოვანებები: დააკარგვინა ავტონომია, დამოუკიდებელი ხასიათი, ისეთი ტრადიციული არსებითი თვისებები, როგორიცაა ჭეშმარიტების ობიექტურობა, კვლევის თავისუფლება. სამეცნიერო შემოქმედების დამოუკიდებლობა მსხვერპლად შეენირა საკმაოდ ეულგარულად გაგებულ „სოციალურ“ დაკვეთას.¹ ამ შეფასების ხმამალ-ლა გაზიარების შემდეგ, გასაგები ხდება ავტორის სურვილი, კვლევებში დასავლური გამოცდილების გათვალისწინებით შეიტანოს კონცეფტუალური ცვლილებები, რომელსაც შემდეგნაირად აკონკრეტებს: „კონგრესზე წამოყენებული იქნა ე. წ. „უნივერსალურ ღირებულებათა პარადიგმა“, რომელიც გულისხმობს ადამიანთა უფლებების დაცვას, ადამიანის სრულ თავისუფლებას, სამართლებრივი სახელმწიფოს რეალურ არსებობას და სხვ. პუმანიტარულ საკითხებს.² ცვლილებების მომხრე ავტორი, საკმაოდ მკვეთრად გამოთქვამს თავის მოსაზრებებს იმ მიზეზების შესახებ, რომლებმაც გამოიწვია ზემოთ აღნიშნული პრობლემები, რაც, ბუნებრივია, გულისხმობს მათ გამოსწორებას. ამავე დროს წარმოაჩენს თავის ხედვას – თუ რა მიმართულებით უნდა განვითარდეს ისტორიკოსთა კვლევები. იგი წერს: „არ შემოიძლია არ აღვნიშნო: როცა კატეგორიულად მოვითხოვთ ისტორიული ხასიათის მაღალხარისხოვან გამოკვლევებს არ უნდა დაგვაეცინოდეს, რომ ჩვენში არსებობდა მრავალი პრობლემა, რომელთა კვლევაზე, უფრო ზუსტად, მათი გამოკვლევისათვის აუცილებელ წყაროებთან ისტორიკოსებს ხელი არ მიუწვდებოდათ. ხალხმა უნდა იცოდეს მართალი ისტორია, ჭეშმარიტი ისტორია. აქ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ ხშირად ამ საქმის გაკეთებას ხელს უშლის არაპროფესიონალიზმი, ამა თუ იმ საკითხზე მოყვარულის დონეზე წერა. ეს გლობალური მოვლენა, განსაკუთრებით ნახალისებული საკავშირო ჟურნალ-გაზეთებში, არც ჩვენი რესპუბლიკისთვისაა უცხო. რატომღაც მიაჩნიათ, რომ ისტორიაზე წერა და მსჯელობა ყველას შეუძლია. პროფესიონალიზმი და კომპეტენტურობა ყველაზე მეტად სწორედ საზოგადოებრივი მეცნიერებისთვისაა საჭირო. თანამედროვე ვითარებამ აუცილებელი გახადა კვლევის ახლებური მეთოდოლოგიისათვის ზრუნვა. დღევანდელ ეტაპზე ისტორიკოსთა ვალია ღრმად გაიაზრონ ცალკეული

¹ რ. მეტრეველი, „კლიოს მფარველობის ქვეშ“, „მაცნე“, ისტორიის სერია, 1990, N4, გვ. 8.

² იქვე, გვ. 9.

ქვეყნებისა და რეგიონების ისტორიული განვითარების რეგიონალური და ეროვნული კომპონენტები, სრულიად გახსნან მსოფლიო ისტორიული პროცესის მრავალსახეობა. სწორედ მსოფლიო ისტორიული პროცესის ტიპოლოგია ქმნის შესაძლებლობას გადაიჭრას ისტორიული შემეცნების ერთი კარდინალური პრობლემათაგანი – განისაზღვროს საკუთრივ ისტორიული კანონზომიერების სპეციფიკა¹.

როინ მეტრეველი, როგორც მედიევისტი, განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს დასავლურ ისტორიოგრაფიაში არსებული შუა საუკუნეების ისტორიის პრობლემებისა და კვლევის მეთოდების განხილვას. ფ. ფიურეს, მ.სერტოს, პ. ბიორკის, ჟ. სონიეს, ჟ. ლეგოფის და სხვა „ანალების“ სკოლის მეცნიერთა შრომებისა და რეფერირებული მასალების საფუძველზე დასავლურ მედიევისტიკაში გამოჰყოფს შემდეგ პრობლემებს: 1. მენტალობის ისტორიის ზოგადი საკითხი; 2. ადამიანთა ქცევის სპეციფიკა; 3. რაინდობის გლობალური კვლევა; 4. ქალაქების ისტორია და მათი გავლენა შუა საუკუნეების ადამიანზე; 5. მეთოდოლოგიის პრობლემები, რომელშიც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული სინთეზის საკითხს – ყველაფერი ეს კი განპირობებულია იმით, რომ დღის წესრიგში დგას შუა საუკუნეების ადამიანის მთელი სიღრმით შესწავლის საკითხი – მიიჩნევს მკვლევარი. მისი შრომის საბოლოო მიზანი ერთია: „ჩვენ უფრო ახლოს და ღრმად უნდა გავიცნოთ ის მიმდინარეობები, რაც თანამედროვე მსოფლიო ისტორიულ მეცნიერებაში შეიმჩნევა, შევისწავლოთ კონკრეტული ნაშრომები და საჭიროებისამებრ შეძლებისდაგვარად გავითვალისწინოთ და ამავე დროს ვიზრუნოთ, რათა მომავლისთვის მსოფლიო კონგრესებზე დღის წესრიგში დავაყენოთ კავკასიის ისტორიის პრობლემატიკის ცალკე განხილვა, ასევე საქართველოს და ამიერკავკასიის სხვა ქვეყნების ფეოდალიზმის თავისებურებების გათვალისწინება, ფეოდალიზმის ზოგად კვლევებში“, – წერს იგი.²

ვფიქრობთ, ზემოთ განხილულ სტატიაში დასმული პრობლემები, გარკვეულწილად, ჩვენი ისტორიოგრაფიისთვის დღესაც აქტუალურია. თავად ავტორიც, როგორც ჩანს, უკმარისობის განცდიდან გამომდინარე, ისევ უბრუნდება დასავლეთის მედიევისტთა ნაშრომებს და 2005 წელს აქვეყნებს ნარკვევს „მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის ნიგნის „ნარმოსახვითის შუასაუკუნეობრივი სამყარო“ ნაკითხვის შემდეგ“. ეს ნიგნი ისტორიული ფილოსოფიის ჟანრს მიეკუთვნება. ნარკვევის ავტორი ჟაკ ლე გოფის

¹ რ. მეტრეველი, „კლიოს მფარველობის ქვეშ“, „მაცნე“, 1990, N4, გვ. 9.

² იქვე, გვ. 10, 13, 14.

მონოგრაფიის განხილვის ფონზე, წარმოაჩენს შუა საუკუნეების ისტორიის კვლევის მიმართულებებს, მიმოიხილავს თანამედროვე მედიევისტიკის განვითარების ტენდენციებს.

როინ მეტრეველი თავის ნარკვევში ყურადღებას ამახვილებს „მენტალიტეტების ისტორიისადმი“ უკაც ლე გოფის განსაკუთრებულ ინტერესზე. იმ პროცესებზე, თუ როგორ მივიდა უ. გოფი, ამ მიმართულების განვითარებიდან გამომდინარე დასკვნამდე, რომ აუცილებელია შეიქმნას ახალი დარგი „წარმოსახვითი სამყაროს ისტორია“, რომლის მიზანი უპირველესად იქნება ნებისმიერი ასპექტით ადამიანის სიღრმისეული შესწავლა. როინ მეტრეველი გამოყოფს, თუ რა არის თანამედროვეობის ამ გამოჩენილი ისტორიკოსის კვლევებში მისთვის საინტერესო და მისაღები და რაზეა აუცილებელი დაფიქრება. თვალსაჩინოებისთვის მოვიყვანთ ერთ მაგალითს. მკვლევარი მიიჩნევს: უკაც ლე გოფის მიერ წარმოსახვითის, როგორც ისტორიის თავისებური პარამეტრის შემოტანა მეტად საინტერესო მოვლენა გახლავთ.... „მაგრამ აუცილებელია გაიმიჯნოს წარმოსახვითი და წარმოდგენა. წარმოსახვითის წარმოდგენის არეში მხოლოდ ნაწილი უკავია.... ლე გოფი ყურადღებას ამახვილებს ცნება „სიმბოლურზე“, ზოგჯერ სიმბოლური და წარმოსახვითი ერთიანდებიან. სწორედ ამიტომ კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია ამ კატეგორიათა მკვეთრი განსაზღვრა და ერთმანეთისგან გამიჯვნა. ასევე აუცილებელია ზღვარი გაივლოს წარმოსახვითსა და იდეოლოგიურს შორის, რადგან იდეოლოგიური ისწრაფვის წარმოდგენას მოახვიოს რეალობის დამახინჯებული აზრი, როგორც ფაქტობრივი, ისე წარმოსახვითი. თუმცა გაავლო ზღვარი იდეოლოგიურ და წარმოსახვით სფეროებს შორის, მეტად ძნელია. ისტორიკოსის მოვალეობა სწორედ ისაა, რომ განსაზღვროს ხედრითი წილი თითოეული სფეროსი და გააანალიზოს მათი ურთიერთშელწევადობის პრობლემა და ა. შ.“¹

როინ მეტრეველი ამ ნარკვევსაც ისეთივე პათოსით ამთავრებს, როგორც წინამორბედ სტატიას. იგი წერს: „ჩვენთვის განსაკუთრებით მიმზიდველია ის გარემოება, რომ უ. ლე გოფი მედიევისტია და იგი ყველა პრობლემას შუა საუკუნეების მასშტაბში იკვლევს. ერთი რამ დასაწანია. შუა საუკუნეების მკვლევარი ისტორიკოსები, ძირითადად, ცალკეული ქვეყნების ან, უკეთეს შემთხვევაში, კონტინენტის ისტორიას იკვლევენ. ვფიქრობთ, აუცილებელია შუა საუკუნეების ისტორიის ცალკეული პრობლემების კვლევისას ყველა იმ თავისებურების გათვალისწინება, რომელიც

¹ რ. მეტრეველი, მცირე განსჯა უკაც ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითის შუასაუკუნეობრივი სამყარო“ ნაკითხვის შემდეგ, , თბ., 2005, გვ. 7, 9, 10.

ამა თუ იმ ქვეყანას გააჩნია. საკითხი, რომელსაც ჩვენ ვაყენებთ, რთულია, სხვადასხვა მიზეზთა გამო ძნელად მისაღწევი, მაგრამ – საჭირო. ფეოდალური ურთიერთობების შესწავლა იმ მონაცემების გარეშე, რაც ქართულ ფეოდალიზმს გააჩნია, ნაკლებად აქვს. ამიტომ აუცილებლად მიგვაჩნია კონტაქტების გაუმჯობესება საზღვარგარეთელ ისტორიკოსებთან.... ისტორიული მეცნიერება წარმატებულად, ძალზე საინტერესოდ ვითარდება. მიმაჩნია, რომ მნიშვნელოვანი მიღწევები აქვთ ქართველ ისტორიკოსებსაც. გამოდის მონოგრაფიები, სხვადასხვა სახის ნაშრომი, რომლებსაც არსებითი წვლილი შეაქვთ დარგის განვითარებაში. ამოცანა ერთია, ფართოდ გავიტანოთ და გავაცნოთ ქართველ ისტორიკოსთა კვლევების შედეგები ქვეყნის გარეთ. ეს მნიშვნელოვანია ქართველთათვის და ასევე არსებითია უცხოელთათვის“.¹

მეცნიერის საგანგებო ყურადღებას იპყრობს უაღრესად აქტუალური პრობლემები, რომლებსაც ისტორიული მეცნიერების წინაშე მთელი სიმწვავეთ სვამს მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესი და მისი პერსპექტივები. ნარკვევში „გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები“ მკვლევარი საკითხის აქტუალიზაციას შემდეგნაირად ახდენს: „გლობალიზაციის პირობებში რა ელის ეროვნულ სახელმწიფოს? ხომ არ დაირღვევა ეროვნული საზოგადოების ერთიანობა?...რა ბედი ეწევა ტრადიციულ, საუკუნეებში ჩამოყალიბებულ კულტურას გლობალურთან ურთიერთობაში? – ეს კითხვები ხშირად ისმის. საზოგადოება დასაბუთებულ, გონივრულ პასუხს ელოდება. ეს პასუხი დრომ უნდა მოიტანოს. ადამიანებმა რეალურად უნდა დაინახონ შედეგი და მხოლოდ შემდეგ შეიძლება შეაფასონ – დადებითია იგი თუ უარყოფითი. წერს იგი.“² „ამ დროის დადგომამდე“ კი, ჩემი აზრით, როინ მეტრეველი ისტორიული მეცნიერების ფუნქციების განსაზღვრით, მეთოდოლოგიასა და დანიშნულებაზე მსჯელობით, რომელიც ისტორიული მეცნიერების განვითარებისა და ისტორიკოსთა ნააზრევის განხილვის ფონზე მიმდინარეობს (განიხილავს საბჭოთა, ფრანგული, ინგლისური, გერმანული, ქართული ისტორიული სკოლების მიღწევებს), ცდილობს გამოკვეთოს თანამედროვე სამყაროში ისტორიის როლი და ამით უპასუხოს დასმულ შეკითხვას. ისტორიის როლზე მისი დასკვნა ასეთია: „როცა ისტორიის როლის შესახებაა მსჯელობა,

¹ რ. მეტრეველი, მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითი შუასაუკუნეობრივი სამყარო“ წაკითხვის შემდეგ, თბ., 2005, გვ. 28-29.

² რ. მეტრეველი, გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, წგნ. საისტორიო ნარკვევები, თბ., 2009, გვ. 89.

დანამდვილებით უნდა ითქვას, რომ იგი ასრულებს თავის ფუნქციას – საზოგადოებას აჩვენებს მის სახესა და სხეულს, ამასთან, გარდა ზოგადი ჩვენებისა, იგი იძლევა ზნეობრივ, ემოციურ, შეფასებით მუხტს და საზოგადოს განსჯისათვის ადამიანზე, „ადამიანზე“, რომელიც საზოგადოებისა და ისტორიის ძირითადი ელემენტია.

XX საუკუნის ისტორიოგრაფიამ აღიარა, რომ ისტორიის მთავარი პოსტულატი ადამიანია.... ისტორიათმწერლობა მეტად საპასუხისმგებლო საქმეა. საზოგადოებას ესაჭიროება ჭეშმარიტი ისტორია. ივანე ჯავახიშვილი ჯერ კიდე 1904 წელს წერდა: „...ყოველი განათლებული ეროვნებისათვის, რომელსაც თვითშემეცნება მოეპოვება, აუცილებლად საჭიროა იცოდეს თავისი წარსული, საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია“. დიახ, სამოქალაქო საზოგადოებამ უნდა იცოდეს თავისი ისტორია. ამას ჭირდება მასწავლებელი და სახელმძღვანელო... ისტორიის გარეშე წარმოდგენილია განათლება. „განათლება“, ყველა თავისი სემანტიკური თუ სტილისტური მნიშვნელობითა და ელფერით, არასაკმარისად გამოხატავს მისივე ნამდვილ უნივერსალობას; განათლება შეიძლება გავიგოთ, როგორც თანდაყოლილი შემოქმედებითი შესაძლებლობების გახსნა, პიროვნების ჩამოყალიბება კულტურული მემკვიდრეობისა და წარსულის მოვლენების შესწავლის საფუძველზე. სწორედ წარსულის შესწავლაა აუცილებელი პირობა პიროვნებისა და საზოგადოების სრულყოფილი ფორმირებისათვის... ისტორია აჯამებს დროის (ეპოქის) შედეგებს და წამოსწევს არსებითს. ის ყველაფერს თავის ადგილს მიუჩენს, სცნობს ან უარყოფს, შეაფასებს და განსჯის. რაც შეეხება ისტორიის კვლევის მეთოდოლოგიას, აქ ყოველი სიახლე მისასაღმებელია. თუმცა არ უნდა დავივინჯოთ ის, რაც ასეული წლების მანძილზე შემუშავებულა.... მაგალითისთვის დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსიც კმარა, რომლის მეთოდოლოგიური პრინციპები დღესაც მნიშვნელოვანია. „ისტორია“ საზოგადოებასთან ერთად ვითარდებოდა და, ცხადია, მრავალ სიახლეს ითვისებდა კვლევის თვალთახედვით. ახალმა საუკუნემ სიახლის ჩარჩოები კიდევ უფრო გააფართოვა. უნდა გვახსოვდეს, რომ წარსულის (მეთოდოლოგია გვაქვს მხედველობაში) დავინყება არ შეიძლება, ამას თვით ისტორია გვასწავლის. ყოველივე სიახლემდე სწორედ წარსულმა მიგვიყვანა. ისტორიული მეხსიერება აუცილებელია კულტურის მემკვიდრეობისათვის, საზოგადოების არსებობისა და ევოლუციისათვის, პიროვნული და ეროვნული იდენტუფიკაციისათვის.... გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან შექმნილი საზოგადოებრივი მდგომარეობა ისტორიკოსებს აძლევს განახლებული მეთოდოლოგიით კვლევის საშუალებას. ეს კი არის, საერთოდ მეცნიერებისა და, კერძოდ, ისტორიოგრაფიის XX საუკუნის სა-

მოცდაათწლოვანი საბჭოთა იდეოლოგიით განპირობებული კრიზისიდან გამოსვლის რეალური გზა".¹

ეს ვრცელი ამონარიდი საგანგებოდ მოვიყვანეთ, რადგან მიგვაჩნია, რომ აქ საუკეთესოდ ჩანს მეცნიერის კრედო, ის ფასეულობები, რის გამოც მოღვაწეობს იგი საისტორიო სამეცნიერო სივრცეში; ჩანს მისი მოქალაქეობრივი პოზიცია, შეხედულება ისტორიული მეცნიერების მომავალსა და დამოკიდებულება „ტრადიციულ, საუკუნეებში ჩამოყალიბებული კულტურის“ ავტონომიის აუცილებლობაზე.

როინ მეტრეველის წიგნში – „ისტორიზმი ქართველი მწერლების შემოქმედებაში“ შესულია ნარკვევები ისტორიაზე – ილია ჭავჭავაძის, იაკობ გოგებაშვილისა და კონსტანტინე გამსახურდიას შეხედულებების შესახებ.

„ისტორიზმი – მოვლენების და პროცესების ახსნის მეთოდოლოგიური საფუძველი“, როგორც ილიას, ასევე მისი თანამოაზრის, იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებაში კვლევის მეთოდის უმთავრესი პრინციპია. ეს გასაგებია, რადგან ისტორიზმი უპირველესად გულისხმობს საგანთა და მოვლენათა შემეცნების პრინციპს შექმნიდან მის განვითარებამდე, წარმოშობისა და განვითარების პირობების ანალიზს და ასევე მომავლის ხედვას. ილიას, და შესაბამისად, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მოღვაწეთა აზროვნებაში მთავარი „მომავლის ჭერეტა“, ნებისმიერი მსჯელობა მიმართულია იქითკენ თუ რანი ვიქნებით, ხოლო მომავალზე მსჯელობა – „რანი ვიყავით“ და „რანი ვართ“ – შესწავლისა და გააზრების გარეშე შეუძლებელია. სწორედ ამიტომ ეს მეთოდი აქტიურად არის გამოყენებული, როგორც ილიასთან, ასევე იაკობ გოგებაშვილთან. ისტორიული პრობლემები ყოველთვის იპყრობდა მხატვრული ლიტერატურის ყურადღებას. მსოფლიოს სხვადასხვა ეპოქის ლიტერატურაში მრავალი ნაწარმოებია, რომელიც ისტორიასაც მოიცავს, რადგან ყველა დიდი მწერალი კარგად ხედავდა ისტორიის მნიშვნელობას ქვეყნის სწორად განვითარების პროცესში. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ქართული მხატვრული ლიტერატურა წარმოადგენს, რომლის საუკეთესო წარმომადგენელია კონსტანტინე გამსახურდია. მის შემოქმედებაში გამორჩეული ადგილი აქვს დათმობილი სამშობლოს ისტორიას“.

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, გასაგები ხდება როინ მეტრეველის სურვილი, აჩვენოს ქართველი მწერლების დამოკიდებულება

¹ რ. მეტრეველი, გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, წგნ. საისტორიო ნარკვევები, თბ., 2009, გვ. 109-112.

ნარსულთან და ის თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მათ შემოქმედებაში ისტორიზმს.

მკვლევარი ნარმოგვიდგენს ილიას ნააზრევის არსს საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა საკითხზე ნარსულსა თუ ანჲყოში, მის შეხედულებებს ისტორიული მეცნიერების როლსა თუ მნიშვნელობაზე ეროვნული თვითშეგნების ჩამოყალიბებისა და ქვეყნის უკეთესი მომავლისადმი ჭკრეტის საქმეში; გამორჩეულად აფასებს მის დამსახურებას საქართველოს ისტორიის გამყალბებელთა მხილვასა და ქართველი ერის ისტორიული უფლებების დაცვაში. იგი ილიას შემოქმედებაში პირობითად გამოყოფს ორ ასპექტს: ისტორიულ შეხედულებებს და ისტორიულ შემოქმედებას; ცალცალკე განიხილავს მათ, რაც ჩემი აზრით, ორგინალურს ხდის საკითხის მიდგომისადმი მის დამოკიდებულებას.¹

ასეთივე მიდგომა აქვს მას იაკობ გოგებაშვილის შემოქმედებისადმი. იგი წერს: „სრულიად განსაკუთრებულია იაკობ გოგებაშვილის დამოკიდებულება ისტორიასთან; მის შემოქმედებას მთელ სიგრძეზე გასდევს ჭეშმარიტი ისტორიზმი. ამასთან უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ გარდა მისი შესანიშნავი მოთხრობებისა, რომელშიც ისტორიული მოვლენებია გამოცემული, საქმე გვაქვს უშუალოდ ისტორიის კონკრეტული საკითხების ნარმოჩენასთან ცალკეულ წერილებსა და ნარკვევებში.... იაკობ გოგებაშვილი ილია ჭავჭავაძის მსგავსად, დიდადაა დაინტერესებული იმდროინდელი მსოფლიოს ისტორიული განვითარებით და იგი ცალკეული საერთაშორისო პრობლემების საკმაოდ კვალიფიციურ მიმომხილველად გვევლინება (მაგალითად, აშშ-სა და ირლანდიაში მიმდინარე პროცესების ანალიზი – ქ. ნ.)... იგი საუკეთესოდ ფლობს საერთაშორისო ვითარებას და ცალკეულ პრობლემებს ზოგადისტორიულ პროცესთან კავშირში განიხილავს. ეს, თავის მხრივ, მწერლის მაღალ პროფესიონალიზმსა და ისტორიულ ალლოზე მეტყველებს... იაკობ გოგებაშვილს მიაჩნია, რომ კულტურული ორიენტაცია ევროპაზე უნდა ყოფილიყო ალებული.... იგი მართებულ შეფასებას აძლევს ქართველი ხალხის მიერ წარმოებულ სამართლიან ომებს, რომლებიც მხოლოდ თავისუფლების დაცვისა და დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისაკენ იყო მიმართული, მწერალი ხაზს უსვამს ქართველი ხალხის ტოლერანტულ ბუნებას... იგი ორგინალურად აფასებს რუსეთთან საქართველოს შეერთებას: ერთის მხრივ თვლის, რომ შეერთების შედეგად ქვეყანა გაღატაკდა, დაჩაჩანაკდა, საეკლესიო ავტოკეფალია მოიშალა,

¹ რ. მეტრეველი, ილია ჭავჭავაძე და ისტორია, ისტორიზმი ქართველი მწერლების შემოქმედებაში, თბ., 1999, გვ. 3-22.

განათლებამ წინ ვერ წაიწია, სასულიერო ლიტერატურა მოისპო, ეროვნულად ქართველები დაეცნენ; ხოლო მეორეს მხრივ შესტრფის ალექსანდრე პირველის აზრს, რომელსაც საქართველოს განვითარებისათვის შინაური მმართველობის განმტკიცება მიაჩნდა საჭიროდ. მწერალი დასტირის გუბერნიებად დაყოფილ საქართველოს.... იაკობ გოგებაშვილი საინტერესო მოსაზრებას გამოთქვამს ისტორიის მარადიულობის თაობაზე. მას, სრულიად მართებულად, ისტორია მიაჩნია პირუთენელ შემფასებლად ამა თუ იმ მოვლენისა და იმ თვისების მატარებლად, რასაც „შურისძიება“ ჰქვია.... იაკობ გოგებაშვილის ისტორიზმით გაჯერებულმა საზოგადოებრივმა მოღვაწეობამ და მწერლურმა შემოქმედებამ თავისი ადგილი უნდა დაიკავოს ქართულ ისტორიოგრაფიაში.¹

როინ მეტრეველი აღნიშნულ ნარკვევში, ჩვენი აზრით, საუკეთესოდ ახასიათებს იაკობ გოგებაშვილს – როგორც ისტორიკოსს და წარმოაჩენს მისი ნაშრომების როლს ისტორიული აზროვნების განვითარების საქმეში. მან ახალი კუთხით დაგვანახა მწერალი, რაც მნიშვნელოვან შენაძენს წარმოადგენს, როგორც XIX საუკუნის მეორე ნახევრის საზოგადოებრივი აზრის ფორმირების შესწავლის პროცესში, ასევე ფართო მკითხველი საზოგადოებისთვის.

როინ მეტრეველი განიხილავს რა კონსტანტინე გამსახურდიას რომან „დიდოსტატის მარჯვენა“, როგორც ისტორიულ ნაწარმოებს, განსაკუთრებულად გამოჰყოფს მწერლის მიერ საქართველოს ისტორიისა და ქართული წყაროების, კერძოდ, „ქართლის ცხოვრების“ ზედმინევენით ცოდნას, რომლის საფუძველზეც შესანიშნავად ახერხებს ნაწარმოებში მთელი სისრულით წარმოაჩინოს ეპოქის პოლიტიკურ-იდეოლოგიური მრწამსი. მკვლევარი წერილს ამთავრებს შემდეგი სიტყვებით: „კონსტანტინე გამსახურდიამ ბრწყინვალედ დახატა ღრმა წინააღმდეგობებითა და ცხოვრებისეული სირთულეებით აღსავსე ეპოქა, მისი სულისშემხუთველი სოციალური გარემო; ამ ფონზე კიდევ უფრო ნათლად წარმოაჩინა დიდი რაინდობა, თავგანწირულობა, ზნეობრივი სისპეტაკე და შემოქმედებითი წვა ისტორიული რომანის გმირების, რომელთა ამბოხი სულისა და შემართების, სიყვარულის და სიძულვილის, შემოქმედებისა და ბრძოლის მტკიცე საფანელი ჭეშმარიტი ისტორიული სინამდვილეა“.²

¹ რ. მეტრეველი, იაკობ გოგებაშვილი და ისტორია, ისტორიზმი ქართველ მწერალთა შემოქმედებაში, თბ., 1999, გვ. 45-60.

² რ. მეტრეველი, დიდოსტატის ისტორიული ფონი, ისტორიზმი ქართველი მწერლების შემოქმედებაში, თბ. 1999, გვ. 69-70.

სტატიის დასაწყისში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, როინ მეტრეველის ისტორიოგრაფიული კვლევები, მოიცავს ნაშრომებს ცალკეულ ისტორიკოსთა ნააზრევის შესახებაც. საერთოდ, ისტორიოგრაფიული ძიებების დროს აუცილებელი პირობაა, საარქივო მასალის გათვალისწინებით ამა თუ იმ ისტორიკოსის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის, სამეცნიერო მემკვიდრეობის შესწავლა, რადგან სამეცნიერო ცხოვრებაში ისტორიკოსის კონცეფცია წარმოადგენს თავისებური ხარისხის მაჩვენებელს ცალკეული ელემენტებით, შეფასების კრიტერიუმებით, სისტემებით. ისტორიკოსის ცხოვრების თითოეული ეპიზოდი ხსნის მის დამოკიდებულებას სამეცნიერო სამყაროსთან და მკითხველთან. მასალების მონოდების სისტემა, ოსტატობა და ტალანტი განუყოფელი ნაწილია ისტორიკოსის ინდივიდუალური კონცეფციისა, ხოლო ყოველი მნიშვნელოვანი ისტორიკოსის მემკვიდრეობა წარმოადგენს და განმარტავს ისტორიული მეცნიერების მაგისტრალური განვითარების პროცესებს. ვფიქრობთ, ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, გასაგები ხდება, რამდენად მნიშვნელოვანია ცალკეულ ისტორიკოსთა ნააზრევის შესახებ ნაშრომები.

როინ მეტრეველი ავტორია მრავალი წერილისა თუ მონოგრაფიის: ვახუშტი ბაგრატიონზე, ივანე ჯავახიშვილზე, ექვთიმე თაყაიშვილზე, მიხეილ საბინინზე, ნიკო ბერძენიშვილზე, შოთა მესხიაზე, დავით გერიტიშვილზე, გიორგი მელიქიშვილზე, მარიამ ლორთქიფანიძეზე, ოთარ ჯაფარიძეზე და სხვა. მაგალითისთვის აქ მხოლოდ რამდენიმეს შევებებით.

ჯერ კიდევ IV კურსის სტუდენტებმა – როინ მეტრეველმა და შოთა ბადრიძემ, სამეცნიერო ხელმძღვანელის, პროფესორ შოთა მესხიას რჩევით დაიწყეს ექვთიმე თაყაიშვილის შემოქმედებაზე მუშაობა. 1962 წელს დაიბეჭდა წიგნი „ექვთიმე თაყაიშვილი“, რომელიც პირველი ცდა იყო ამ დიდ მამულიშვილზე ნაშრომის შექმნისა. წიგნში პირველად გაშუქდა მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი ეპიზოდები: ბავშვობა და სიჭაბუკე, ემიგრაციის წლები, მისი ღვაწლი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა და ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაში, მეცნიერის არქეოლოგიური მოგზაურობანი და სხვა. ვფიქრობ, საინტერესოა თუ რას წერს ამ ნაშრომის შესახებ თავად შოთა მესხია: „ქართული ისტორიული მეცნიერების, საერთოდ ქართველოლოგიისა და ქართული კულტურის წინაშე ექვთიმე თაყაიშვილის დიდი დამსახურების მიუხედავად, მისი ღვაწლი დღემდე სათანადოდ შესწავლილი და შეფასებული არ ყოფილა. ჩვენი ისტორიოგრაფიის ამ საგრძნობი ხარვეზის, ნაწილობრივ მაინც, შევსებას ისახავს მიზნად თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის ასპირანტების – როინ მეტრეველისა და

შოთა ბადრიძის წინამდებარე ნაშრომი (წიგნის გამოსვლის დროისათვის ისინი უკვე ასპირანტები იყვნენ - ქ. ნ.).... ბუნებრივია, ექვთიმე თაყაიშვილის ცხოვრებისა და მეცნიერული მემკვიდრეობის სრულყოფილი შესწავლა ჯერ კიდევ მომავლის საქმედ რჩება. ავტორთა მიზანი სავსებით მიღწეული იქნება, თუ ეს ნაშრომი წვლილს შეიტანს გამოჩენილი ქართველი მეცნიერის ცხოვრება-მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში და დაეხმარება საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულ ახალგაზრდობასა და ფართო საზოგადოებრიობას ჩვენი ქვეყნის წარსულის მოჭირნახულის უანგარო სამსახურის შეფასებაში“.¹

როინ მეტრეველი არაერთხელ მიუბრუნდა ექვთიმე თაყაიშვილის შემოქმედებას. მაგ.: მან დაწერა სტატია „ქართლის ცხოვრების“ მარიამ დედოფლის ნუსხის ე. თაყაიშვილისეული მარგინალები“, რომელშიც განხილულია მეცნიერის დაკვირვებები „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტოლოგიის საკითხებზე, შესწავლილია ექვთიმეს მიერ გამოცემული მარიამისეული ნუსხის (1906 წ.) აშეზეზე გაკეთებული შენიშვნების წყაროთმცოდნეობითი ღირებულება და სხვა.

განსაკუთრებით საინტერესოა მეცნიერის ნაშრომი მისი პედაგოგისა და სამეცნიერო ხელმძღვანელის, აკადემიის ნეერ-კორესპონდენტის, პროფესორ შოთა მესხიას შესახებ. ნაშრომში შესწავლილია შ. მესხიას პედაგოგიურ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობა და მეცნიერული მემკვიდრეობა. ავტორი საინტერესოდ განიხილავს შ. მესხიას კვლევებს ფეოდალური საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ისტორიის, სამოხელეო წყობილებისა და სხვათა შესახებ. წარმოაჩენს მის ნააზრევს XI-XIII სს. საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის, დიდგორის ბრძოლის, საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობის, სამოხელეო წყობილების აქტუალურ საკითხებზე. განსაკუთრებით ყურადღებას ამახვილებს შუა საუკუნეების საქართველოს ხელოსნური წარმოების, ქალაქებისა და საქალაქო წყობილების, თბილისის ისტორიისა და საქალაქო თვითმმართველობის შესწავლის საქმეში მეცნიერის მიერ მიღწეულ შედეგებზე. ხაზს უსვამს იმ ყამირის ათვისების უდიდეს მნიშვნელობას, რომელიც ქართულ ისტორიოგრაფიაში შუასაუკუნოვანი ქალაქების ისტორიის ირგვლივ არსებობდა“.² ვფიქრობ, ეს პრობლემა დღესაც დგას, რაც კიდევ უფრო მეტად აძლიერებს ინტერესს შოთა მესხიას სამეცნიერო მემკვიდრეობის მიმართ და დასაფა-

¹ რედაქტორისაგან, რ. მეტრეველი, შ. ბადრიძე; ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1962, გვ. 85.

² რ. მეტრეველი, შოთა მესხია, თბ., 1976.

სებელს ხდის როინ მეტრეველის მიერ განეულ შრომას, რისი შედეგიცაა მეცნიერის სამტომეული „საისტორიო ძიებანი“, რომლის რედაქტორიც თავადვე ბრძანდება.

როინ მეტრეველის მუდმივი ინტერესის საგანს წარმოადგენს დიდი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის, ივანე ჯავახიშვილის ყოველმხრივი ღვაწლის შესწავლა-გამომზეურება. მსჯელობს რა, იგი თავის მრავალრიცხოვან სტატიებში, მეცნიერის მიერ სხვადასხვა დარგის განვითარებაში განეული ღვაწლის უდიდეს მნიშვნელობაზე, მისი უპირველესი მიზანია, მკითხველს დაანახოს ის მნიშვნელობა, ფასეულობა და აქტუალობა, რომელიც ამგვარი პიროვნების მოღვაწეობას ახლავს, არა მხოლოდ თანამედროვე მეცნიერების განვითარების, არამედ თანამედროვე ცხოვრების სწორად გაგებისა და წარმართვის საქმეში. რაც, ვფიქრობ, განსაკუთრებულად დასაფასებელია.

ილია ჭავჭავაძე ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მინურულს წერდა, რომ ცოდნა, მეცნიერება ის საფუძველია, რომელიც განაპირობებს ქვეყნის პროგრესს. მეცნიერები, მისი თქმით, მოსახლეობის ის „ნაღებია“, რომლებიც პირველნი იგებენ ცხოვრების მაჯისცემას, გაიაზრებენ ცვლილებების საჭიროებას და შეუძლიათ ამ ცვლილებების სასიკეთო მიმართულების განსაზღვრა. მეცნიერები, „ხალხის დანინაურებული თაობა, მაშინვე მიხედება, რომ დრო იცვლება, ჰგრძნობს, რომ ეცა სული ახალის გაზაფხულისა, განახლებისა... რომ ძველი ცხოვრება აივსო, დამნიფდა და ახლა ამ ნაყოფიდან უნდა გამოიკრიფოს ახალი თესლი ახალი ცხოვრების გამოსაკვანდად“. სწორედ ამ იდეების ცხოვრებაში გატარების საშუალებად იქცა XX საუკუნის პირველ ნახევარში დაარსებული საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომელიც ოფიციალურ დოკუმენტებში იხსენიება, როგორც „ერთადერთი დანესებულება, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის მიზნებს ახორციელებს“, ხოლო მოგვიანებით, ამ დანესებულების ფუნქციები შეითვისა და გაცილებით მაღალ საფეხურზე აიყვანა ქართულმა უნივერსიტეტმა. ერთის უშუალო დამაარსებელი ექვთიმე თაყაიშვილია, ხოლო მეორის – ივანე ჯავახიშვილი.

ზემოთთქმულიდან გამომდინარე ვფიქრობთ, გასაგები ხდება თუ რაოდენ აუცილებელია ამ ორი ეროვნული სამეცნიერო კერის ისტორიის წარმოჩენა. სწორედ ამ საქმეს ემსახურება როინ მეტრეველის მონოგრაფია „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ (1982 წ.), სადაც საარქივო მასალისა და ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა მოგონებების საფუძველზე შესწავლილია ის დიდი მისია, რომელიც საზოგადოებამ საქართველოს წარსულის, მისი ხელოვნებისა და კულტურის

კვლევის საქმეში შეასრულა; ის დიდი საექსპედიციო საქმიანობა, რომელიც მან მატერიალური კულტურის ძეგლების შესწავლისა და დაცვის მიზნით ჩაატარა; მოცემულია საზოგადოების მუზეუმისა და ნიგნოსაცავის შექმნის ისტორია, ის რეზონანსი, რაც მას ჰქონდა საქართველოს ყველა კუთხეში. ნაჩვენებია ხელოვნებისა და ლიტერატურის გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა (ა. წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა, ნ. მარი, ი. გოგებაშვილი, დ. კაკაბაძე, ლ. გუდიაშვილი, ლ. თოიძე და სხვა.) მონაწილეობა საზოგადოების საქმიანობაში და სხვ. როინ მეტრეველს ასევე მრავალი სტატია აქვს მიძღვნილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებისა და მისი სხვადასხვა პერიოდის საქმიანობის შესახებ, რომლებშიც განსაკუთრებული ყურადღება, ბუნებრივია, ქართველოლოგიური მეცნიერებების განვითარებას ეთმობა.

დასასრულ, ვიტოვებთ იმედს, რომ აკადემიკოსი როინ მეტრეველი მომავალშიც აქტიურად და ნაყოფიერად გააგრძელებს თავის მოღვაწეობას სამეცნიერო თუ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ერთიანი საქართველოს ისტორიის მკვლევარი

ზურაბ პაპასქირი

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი ყველაზე თვალსაჩინო წარმომადგენლის აკადემიკოს როინ მეტრეველის, მრავალფეროვან სამეცნიერო მემკვიდრეობაში ცენტრალური ადგილი უკავია ერთიანი საქართველოს – უპირატესად XI-XII სს. – ისტორიის პრობლემების კვლევას. ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძნელია მოიძებნოს მეორე ისტორიკოსი, რომელსაც ასე ნაყოფიერად ელვანოს ამ მიმართულებით და შეექმნას ფუნდამენტური გამოკვლევები „ოქროს ხანის“ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ და კულტურულ ვითარებაზე.

XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის პრობლემების კვლევა როინ მეტრეველმა დაიწყო ასპირანტურაში სწავლის პერიოდში, როდესაც ის თავისი დიდი მასწავლებლის, გამოჩენილი ისტორიკოსის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, თსუ-ს საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგის, პროფ. შოთა მესხიას ხელმძღვანელობით შეუდგა დავით აღმაშენებლის ეპოქის მეცნიერულ შესწავლას. თქმა იმისა, რომ ახალგაზრდა მკვლევარს დახვდა ერთგვარი ყამირი, რომელზეც პირველი ხნულის გავლება სწორედ მას მოუწევდა, რასაკვირველია, არ იქნებოდა მართებული. იმ დროისათვის ქართული ისტორიოგრაფიის კლასიკოსებისა (ივ. ჯავახიშვილი,¹ ს. ჯანაშია,²

¹ ამ თვალსაზრისით, პირველ რიგში, ბუნებრივია, უნდა დასახელდეს „ქართველი ერის ისტორიის“ შესაბამისი ტომი. იხ.: ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1983, გვ. 183-220.

² მხედველობაში გვაქვს შესაბამისი პარაგრაფები („დავით აღმაშენებელი“; „ქართული ფეოდალური მონარქიის განვითარება დავით III-ის დროიდან დავით IV-მდე“) საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოდან (ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი,

ნ. ბერძენიშვილი¹) და სხვა ისტორიკოსთა² შრომებში საკმაოდ საფუძვლიანად იყო გაანალიზებული საქართველოს ყველა დროის უდიდესი პოლიტიკური მოღვაწის დიდნი საქმენი, მაგრამ ეს, ძირითადად, სახელმძღვანელოებსა და სხვა განმარტებელი ხასიათის პუბლიკაციებში გაფანტული ნარკვევები იყო, რომელსაც ყოველმხრივი სიღრმისეული კვლევის პრეტენზია არც ჰქონდა. პირველი მეცნიერი კი, რომელმაც საგანგებოდ, მონოგრაფიულად შეინაწავლა დავით აღმაშენებლის ეპოქა, სწორედ როინ მეტრეველი გახლავთ. თავისი კვლევის შედეგები ამ ეტაპზე ახალგაზრდა მეცნიერმა წარმოადგინა საკანდიდატო დისერტაციაში, რომელიც ცალკე მონოგრაფიად გამოიცა 1965 წელს.³

მოგვიანებით, როინ მეტრეველმა განაგრძო მუშაობა დავით აღმაშენებლის ეპოქაზე და ახალი დაკვირვებებით შეავსო თავისი ადრინდელი ნაფიქრალი – დროთა განმავლობაში ზოგი რამ დაიხვეწა, ზოგიც გადაისინჯა.⁴ შედეგად მივიღეთ დასრულებული მონოგრაფიული გამოკვლევა, რომელიც ნამდვილად საეტაპოა ეროვნული ისტორიოგრაფიისათვის.

ს. ჯანაშია, საქართველოს ისტორია, თბ., 1946, გვ. 178-197, 224-225; აღნიშნული მასალა იხ.: ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. V, თბ., 1987, გვ. 137-164), აგრეთვე: აკად. ს. ჯანაშიას ბოლოსიტყვაობა დართული კონსტანტინე გამსახურდიას რომანის „დავით აღმაშენებელი“ რუსული გამოცემისათვის (К. Гамсахурдия, Давид Строитель. т. I, М., 1945, გვ. 349-357. აღნიშნული პუბლიკაცია ასევე იხ. წგნ.: ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. V, თბ., 1987, გვ. 356-365).

¹ ნ. ბერძენიშვილი, დავით IV აღმაშენებელი, წგნ.: ნ. ბერძენიშვილი, ვ. დონდუა, მ. ღუმბაძე, გ. მელიქიშვილი, შ. მესხია, პ. რატიანი, საქართველოს ისტორი, ტ. I, უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დასასრულამდე, დამხმარე სახელმძღვანელო, თბ., 1958, გვ. 154-170.

² ნ. ურბნელი, დავით აღმაშენებელი და მისი დრო, ტფ., 1894; აბ. კიკვიძე, დავით აღმაშენებელი, თბ., 1942; ს. მაკალათია, დავით აღმაშენებელი, თბ., 1945 და სხვ. დავით აღმაშენებლის ეპოქისა და დიდი მეფის სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწეობის ამსახველი პუბლიკაციებიდან საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ შ. მესხიას დიდგორის ომისადმი მიძღვნილი ვრცელი ნარკვევი. იხ.: შ. მესხია, ძლევა საკვირველი, წგნ.: შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, თბ., 1986.

³ რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი. სახელმწიფოებრივი რეფორმები XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოში, თბ., 1965.

⁴ ამ კვლევის შედეგები სხვადასხვა დროს გამოქვეყნდა. იხ.: რ. მეტრეველი, დიდნი საქმენი (XI საუკუნის მეორე ნახევრის და XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი), თბ., 1978; რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი. ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის მიმოხილვა, თბ., 1986; რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი: ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის მიმოხილვა (II გამოცემა), თბ., 1990; რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი. მეფე თამარი, თბ., 2002.

ამასთან, ნაშრომების ამ ციკლში მეცნიერმა წინ წამოსწია და ახლებურად გააშუქა XI-XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოს საშინაო და საგარეო-პოლიტიკური ისტორიის არაერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხი. რასაკვირველია, წარმოდგენილი სტატიის ფორმატი არ გვაძლევს საშუალებას გავაკეთოთ რ. მეტრეველის მიერ განხილული თითოეული ამ საკითხის სიღრმისეული ისტორიოგრაფიული ანალიზი,¹ ჩვენ მხოლოდ ცალკეულ თემებზე გავამახვილებთ ყურადღებას და ამ ფონზე შევეცდებით წარმოვაჩინოთ მეცნიერის წვლილი დავით აღმაშენებლის ეპოქის მეცნიერულ შესწავლაში ზოგადად.

დავინწყებთ ერთიანი საქართველოს მეფეთა ნუმერაციის საკითხით: როინ მეტრეველი საგვებით მართებულად აღნიშნავს, რომ ქვეყნის გაერთიანების შემდეგ „მეფეთა რიგის ათვლის“ ახლიდან დაწყება უფრო უპრიანი იქნებოდა. ამ პრინციპით, დავით აღმაშენებელი დავით I-ად უნდა ჩაითვალოს და არა დავით IV-დ.² მართლაც, ძნელია არ დაეთანხმო ამ მიდგომას, თუნდაც იმიტომ, რომ ერთიანი ქართული მონარქიის გვირგვინოსნები, მიუხედავად იმისა, რომ დინასტიურად წარმოადგენდნენ ტაოკლარჯეთის („ქართველთა“ სამეფოს) ბაგრატიონთა სახლს,³ სახელმწიფოებრივად, პირველ რიგში, „აფხაზთა“ სამეფოს მმართველი „ლეონიდების“ დინასტიის სამართალმემკვიდრენი იყვნენ (ამიტომაც იდგა მათ ტიტულატურაში პირველ ადგილზე მაინც და მაინც „მეფე აფხაზთა“) და გაცილებით უფრო ლოგიკური იქნებოდა გაერთიანებული სამეფოს ლიდერების ნუმერაცია სწორედ „აფხაზთა“ მეფეთა „რიგს მისადაგებოდა“ – დავით აღმაშენებელი ამ შემთხვევაშიც დავით I იქნებოდა. დღეს კი გვაქვს, ცოტა უხერხული სიტუაცია: ბაგრატი-დავითების ნუმერაცია ბაგრატიონი დინასტიების „რიგს“ მიჰყვება, რის გამოც საქართველოს მეორე მეფე – გიორგი

¹ ამის შესახებ უფრო ვრცლად იხ.: ა. კობრეიძე, დავით აღმაშენებლის აპოლოგია, *კრიტიკა*, №4, 1988, გვ. 17-26; დ. ქუმსიშვილი, ძეგლი დავით IV აღმაშენებლისა, *მნათობი*, №5, 1988, გვ. 170-173.

² რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 9-10.

³ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული თვალსაზრისით, დავით I-ად მიჩნეულია ბაგრატი აშოტის ძე ბაგრატიონის ვაჟი დავით კურაპალატი (876-881), რომელიც, სხვათა შორის, ოფიციალურად არც კი ატარებდა მეფის ტიტულს. დავით II (923-937) კი იყო ამ უკანასკნელის შვილიშვილი – ადარნასე II-ის (როგორც ცნობილია, სწორედ ადარნასე დავითის ძეა პირველი ბაგრატიონი, რომელიც იწოდა „მეფედ ქართველთა“. დავით III კი იგივე დავით დიდი კურაპალატია (978-1001). რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 10.

პირველადაა მიჩნეული და არა მესამედ,¹ ამით კი ჩაკარგულია ქუთაისის ტახტზე მისი დიდი წინამორბედების, „აფხაზთა“ მეფეების – გიორგი I „აღწეულად“ ნოდებულის (დაახლ. 861-868) და გიორგი II-ის (922-957) ღვაწლი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობაში. როინ მეტრეველისეული ხედვა ამ საკითხისა სავსებით მისაღებია და დასაწანია, რომ მეცნიერი არ შეეცადა მის მიერ შემოთავაზებული ნუმერაციის დამკვიდრებას.

უაღრესად საინტერესოა ტახტის მემკვიდრეობის წესზე დავით აღმაშენებლის ანდერძის მონაცემების ანალიზი, რომლის შედეგად მკვლევარი აკეთებს მეტად საყურადღებო დასკვნას. კერძოდ, „დავითის ანდერძის ის ნაწილი“, რომლის მიხედვითაც დიდი მეფე ერთგვარად ცელის ტახტის მემკვიდრეობის წესს და „უშვებს უმცროსი შვილის, ამ შემთხვევაში ცუატას იგივე ვახტანგის გამეფების შესაძლებლობას“, არ უნდა ყოფილიყო „შემდგომში სამეფო ტახტის მემკვიდრეთა განსაზღვრის“ ნორმა და მას მხოლოდ „კერძო ხასიათის“ აქტად მიიჩნევს, რომელიც ერთ, „კონკრეტულ პიროვნებას ცუატას ეხება“.² აქვე, მეცნიერი აზუსტებს საკუთრივ ანდერძის დაწერის თარიღს და მას (მანამდე საყოველთაოდ მიღებული 1123 წლის ნაცვლად) „1124 წელს – საქართველოს მეფის შირვანზე გალაშქრების წინ“ შედგენილად მიიჩნევს.³

გარდა დავით აღმაშენებლის ანდერძის შედგენის თარიღის დადგენისა, როინ მეტრეველმა დააზუსტა და გამართა XI-XII საუკუნეთა მიჯნის სხვა მნიშვნელოვანი მოვლენების ქრონოლოგია.⁴ პირველ რიგში, ამ მხრივ უნდა გამოვყოთ, სელჩუკებისადმი ხარკის მიცემის შეწყვეტის თარიღი, რომელიც მკვლევარს ისტორიოგრაფიაში ადრე მიღებული 1097 წლის ნაცვ-

¹ ამ მხრივ ერთგვარად პრობლემურია საქართველოს გამაერთიანებელი მეფის ბაგრატ III-ის ნუმერაცია, რომელსაც დასავლეთ საქართველოს სამეფო ტახტზე უსწრებდა ბაგრატ I (881-893). აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ აფხაზურ პუბლიკაციაში ამის გამო ბაგრატ III გამოცხადებულია ბაგრატ II-დ, თუმცა იმავე პუბლიკაციების ავტორებს აინყვდებათ ეს, როდესაც საუბრობენ ბაგრატ IV-ზე და უცვლელად ტოვებენ მის ნუმერაციას (История Абхазских царей. – Официальный интернет-ресурс Национального Новоафонского историко-культурного заповедника «Анакопия».

<http://afon-abkhazia.ru/popular-science-publications/travel-kingdom/annals-of-abkhazian-kings/>)

² რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 21.

³ იქვე, გვ. 23-26. ეს დათარიღება ახალი არგუმენტებით შეამაგრა ვ. სილოგავამ. იხ.: ვ. სილოგავა, ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი, თბ., 2003, გვ. 29-35.

⁴ რ. მეტრეველი, საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხის დათარიღებისათვის, მნათობი, №6, 1970; რ. მეტრეველი, ქრონოლოგიის საკითხები, თბ., 2002.

ლად გადააქვს 1099 წლისათვის.¹ მისივე დაკვირვებით, ზედაზნის ციხეზე – „კახეთის შემოერთებისათვის ბრძოლისას სამხედრო თვალსაზრისით უდიდესი მნიშვნელობის მქონე“ პუნქტზე საქართველოს მეფის კონტროლის დამყარება „მოხდა არა 1001 წელს, არამედ 1003 წელს“.² არანაკლებ მნიშვნელოვანია როინ მეტრეველის მიერ ე. წ. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების თარიღის დაზუსტებაც. უშუალოდ მეფის ინიციატივით მოწვეული ქართული სამღვდელოების ამ თავყრილობას, რომელსაც მკვლევარი სავსებით მართებულად დიდ საეკლესიო კრებას უწოდებს, 1004 წლით ათარიღებს.³ ეს თარიღები დღეს საყოველთაოდაა გაზიარებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

დავით აღმაშენებლის ეპოქისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიაში, მკვლევარი საგანგებოდ ჩერდება წინა პერიოდის პოლიტიკური ისტორიის ცალკეულ საკითხებზეც, რომელთაგან, პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს გიორგი II-ის მოღვაწეობის მისეული შეფასება. როინ მეტრეველმა ჯერ კიდევ 60-იან წლებში ამ საკითხს საგანგებო სტატია⁴ მიუძღვნა, რომელშიც განავითარა და ახალი არგუმენტებით შეამაგრა ცნობილი ისტორიკოსის, ნოდარ შენგელიას მცდელობა მოეხდინა, გიორგი II-ის რეაბილიტაცია.⁵ როგორც ცნობილია, ქართულ ისტორიოგრაფიაში დიდი ხნის განმავლობაში გიორგი II-ის პიროვნების მიმართ ერთნიშნად ნეგატიური დამოკიდებულება იყო, რომელიც სათავეს ძირითადად ივ. ჯავახიშვილის შეფასებიდან იღებდა.⁶

ამ შემთხვევაში უმთავრეს „კომპრომატად“ მიჩნეულია დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობა იმის შესახებ თუ როგორ „მოეწენა“ გიორგი II-ს (ალყაშემორტყმული ვეჯინის ციხისთვის ბრძოლის დროს, როდესაც

¹ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 84; რ. მეტრეველი, ქრონოლოგიის..., გვ. 3-8.

² რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 84-85; რ. მეტრეველი, ქრონოლოგიის..., გვ. 8-10.

³ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 121; რ. მეტრეველი, ქრონოლოგიის..., გვ. 21-25; რ. მეტრეველი, 2004 წელი – რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების 900 წლისთავი, თბ., 2002, გვ. 10-15.

⁴ რ. მეტრეველი, გიორგი მეორის მოღვაწეობის შეფასების საკითხი, წგნ.: რ. მეტრეველი, ნარკვევები ფეოდალური საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 1972, გვ. 29-60.

⁵ ნ. შენგელია, სელჩუკები და საქართველო XI საუკუნეში, თბ., 1968, გვ. 316-317.

⁶ დიდ მეცნიერს გიორგი II მიაჩნდა „მეტად რბილი და სუსტი ხასიათის კაცად“, რომელსაც „ჰკლებია ის სიღინჯე და საქმიანობა, რომელიც ქვეყნის ბატონისთვის აუცილებლად არის საჭირო... ვერც თავგასულს დიდგვარიან აზნაურებს უწევდა ღირსეულ წინააღმდეგობას, ვერც გათამამებულ გარეშე მტერს იგერიებდა“. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 159.

ის ის იყო, რომ ციხე დაცემულიყო და საქართველოს მეფეს კახეთის საბოლოოდ შემოერთების საქმე წარმატებით დაესრულებინა) მოულოდნელად „ნადირობაჲ აჯამეთისაჲ, არღარას ზრუნეიდა სხუასა, არცა ელოდა აღებასა ვეჟინისა და კახეთისასა; არამედ ლაშქართა თურქთა რომელნი ჰყევს, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ყოველი ქუეყანაჲ იორის პირისაჲ კუხეთი, რომელი მოჳრდა მოდღენდელად დღედმდე. ხოლო თვთ გარდავლო მთაჲ ლიხთაჲ და შთავიდა აფხაზეთად“.¹ ნ. შენგელიამ სწორედ დავით აღმაშენებლის მემკვიდრის ამ ცნობის ახლებური გაგება შემოგვთავაზა. მკვლევრის დაკვირვებით, გიორგი II-მ შეგნებულად თქვა უარი კახეთის შემომტკიცებაზე, რადგან „მას ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი, თუ რა მდგომარეობაში აღმოჩნდებოდა კახეთის ციხესიმაგრეები სელჩუკთა მიერ დაკავების შემდეგ, მან ერთადერთი გამოსავალი მხოლოდ იმაში პოვა, რომ გაცლოდა მათ და კახეთის აოხრებაში მონაწილეობა არ მიეღო“.²

ნოდარ შენგელიას შეხედულება ამ საკითხზე მთლიანად გაიზიარა როინ მეტრეველმა, რომელმაც სრულიად დაუჯერებლად მიიჩნია დავითის ისტორიკოსის კონცეფცია ვეჯინის ალყის მოხსნისა და „აფხაზეთში გადასვლის“ შესახებ.³ მეცნიერი უფრო შორს წავიდა და „ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისის“ ზემოთმოყვანილი ვერსია, ფაქტობრივად, ავტორის ტენდენციურობით ახსნა: „რაოდენ დიდიჲ სურვილი ისტორიკოსის მიერ გიორგი II-ის პიროვნების დამცრობისა, – აღნიშნავს რ. მეტრეველი, – რომ სახელმწიფო ცხოვრების ისეთი რთული და სერიოზული საკითხის გადაჭრის გადადება, როგორც ვეჯინის აღება და კახეთის შემოერთება იყო, ნადირობის მიზეზით აქვს ახსნილი“.⁴ ამასთან, რ. მეტრეველი აანალიზებს იმ პერიოდში შექმნილ ურთულეს საგარეო-პოლიტიკურ ვითარებას და ასკვნის, რომ „გიორგი II-ს აუგად მოხსენიება ... უმართებულოა“ და რომ „მისი როგორც პიროვნებისა და მეფის მოღვაწეობა განხილული უნდა

¹ ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, *ქართლის ცხოვრება*. მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი, თბ., 2008, გვ. 305.

² ნ. შენგელია, *სელჩუკები და საქართველო...*, გვ. 316-317.

³ რ. მეტრეველი, *დავით IV აღმაშენებელი...*, 1986, გვ. 68. ვეჯინის ციხისათვის ალყის მოხსნას გიორგი II-ის მხრიდან თურქეთის მიმართ გაკეთებულ ერთგვარ საბოტაჟად მიიჩნევს შ. ბადრიძე (შ. ბადრიძე, კეთილად შესახვედრი წიგნი (რეცენზია რ. მეტრეველის წიგნზე „ნარკვევები ფეოდალური ხანის საქართველოს ისტორიიდან“), *ცისკარი*, №9, 1972, გვ. 110). შ. ლორთქიფანიძის აზრითაც, გიორგი II-მ შეგნებულად თქვა უარი სელჩუკთა ძალებით კახეთ-ჰერეთის აღებაზე (შ. ლორთქიფანიძე, *საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს. 80-იანი წლებიდან XI ს. 80-იან წლებამდე, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 208).

⁴ რ. მეტრეველი, *დავით IV აღმაშენებელი...*, 1986, გვ. 68.

იქნეს ეპოქის იმ პირობების გათვალისწინებით რომელშიც მას მოუხდა საქართველოს მეფის მძიმე უღლის ტარება.¹ უნდა აღინიშნოს, რომ რ. მეტრეველის ეს დასკვნა ძირითადად გაზიარებულია თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში,² თუმცა არსებობს სანინალმდეგო მოსაზრებაც.³

საყურადღებოა აგრეთვე რ. მეტრეველის მსჯელობა გიორგი II-ის როლზე ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში დავით აღმაშენებლის გამეფების შემდეგ. მკვლევარი აკრიტიკებს თ. ჟორდანიას დასკვნას იმის შესახებ, თითქოს გიორგი II გადადგომის შემდეგ გარდაცვალებამდე (1112 წ.) ყოფილიყო „დავითთან ერთად სახელმწიფოს“ სათავეში და მის მართვაშიც წამყვანი როლი შეესრულებინოს. რ. მეტრეველი უშვებს, რომ გიორგი II-ს, მართლაც, 1112 წლამდე ეცოცხლა, „მაგრამ მის ესოდენ უზარმაზარ ავტორიტეტსა და როლს დავითის მოღვაწეობის დროს“ სავსებით მართებულად გაზვიადებულად და არასწორად მიიჩნევს.⁴ ის მთლიანად გამორიცხავს გადამდგარი მეფის ჩარევას „სახელმწიფო საქმეებში ... 1089 წლის შემდგომ“, რაც არ უნდა „უმნიშვნელო ყოფილიყო იგი“. რ. მეტრეველის აზრით, დავითის გამეფება „განპირობებული იყო ერთის მხრივ ქვეყანაში შექმნილი მძიმე მდგომარეობით, ხოლო მეორე მხრივ სამეფო ხელისუფლების მწვავე კრიზისით“ და ის „არ შეიძლებოდა მშვიდად მომხდარიყო, როგორც ამას დავითის ისტორიკოსი გადმოგვცემს...“.⁵

მკვლევარი დარწმუნებულია იმაში, რომ „ეს იყო გადატრიალება, რომელიც დიდგვარიან ფეოდალთა ერთი გარკვეული ჯგუფის მონდომებითა და აქტიური მონაწილეობით მიმდინარეობდა“, ხოლო „დავითი თვითონ იყო

¹ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 70.

² მ. ლორთქიფანიძე, საქართველოს შინაპოლიტიკური და საგარეო ვითარება X ს. 80-იანი წლებიდან XI ს. 80-იან წლებამდე, გვ. 208; М. Д. Лордкипанидзе, Из истории византийско-грузинских взаимоотношений (70-е годы XI в.), *Византийский временник*, т. 40, М., 1979, გვ. 94-95; ილ. ანთელავა, ქართული საისტორიო მასალა გიორგი II-ის სტატუსის შესახებ, ნგნ.: ილ. ანთელავა, XI-XIV სს. ქართული საისტორიო წყაროები, თბ., 1988, გვ. 97.

³ ზ. პაპასქირი, შუა საუკუნეების საქართველო საერთაშორისო არენაზე. *საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა XI ს. 60-80-იან წლებში*, თბ., 1991, გვ. 45-48; ზ. პაპასქირი, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ზოგიერთი ცნობის სანდოობის საკითხისათვის, *საქართველოს ისტორიის წერილობითი წყაროების შესწავლის საკითხები*. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია, რესპუბლიკური კონფერენციის მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1994, გვ. 27-28; В. Папаскири, От Давида до Давида. Из истории международных отношений. 70-е годы X – 80-е годы XI вв., Тб., 2001, გვ. 107-109.

⁴ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 93.

⁵ იქვე, გვ. 93.

აქტიური მებრძოლი სამეფო ხელისუფლების სათავეების მთლიანად ხელში ალებისა". უფრო მეტიც, როინ მეტრეველი არ გამოორიცხავს, რომ „ამ სურვილის აღსრულება სხვა ღონისძიებების გატარებასთან ერთად საკუთარი მამის მეტად მძიმე შეურაცხყოფის სანაცვლოდ მოხდა“. მისი ვარაუდით, „ეს კონფლიქტი მამასა და შვილს შორის იმდენად მწვავე“ უნდა ყოფილიყო, „რომ დავითს საკუთარი მამის წინაშე მოქმედება უდიდეს ცოდვად მიაჩნდა და იგი არაერთგზის იგონებდა მას“. ამის დამადასტურებლად რ. მეტრეველს მოჰყავს „გალობანი სინანულისანი“ და შიომღვიმის მონასტრისადმი მიცემულ ანდერძში დაფიქსირებული მეფის მიერ სიყრმეში ჩადენილი შეცოდებები, რომელთა გამოც ის პატიებას შესთხოვდა უფალს. „სწორედ ეს „გალობანი სინანულისანი“ და ბრალნი მისნი სიყრმისანი ცთომილებისანი გიორგი II-ის წინაშე ჩადენილი მძიმე მოქმედების, ალბათ მისი ტახტიდან გადაგდების გამო – შენიშნავს რ. მეტრეველი, – მიუძღოდა დავითს და ამიტომ მოითხოვდა ამ ცოდვათა მიტევებას ღმერთისაგან“.¹

ჩვენ ზემოთ უკვე შევხებით ე. წ. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების დათარიღების საკითხს, მაგრამ საქართველოს ეკლესიისა და ზოგადად ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარი ამ უმნიშვნელოვანესი მოვლენის ირგვლივ აკად. როინ მეტრეველს სხვა არაერთი მეტად საინტერესო დაკვირვება აქვს, რომელთაგან, პირველ რიგში, აღსანიშნავია, საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად მართებულია, საერთოდ, ქართველ მღვდელ-მსახურთა ამ საეტაპო თავყრილობას ეწოდოს „რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება“. მკვლევარმა ყურადღება მიაქცია კრების „ძეგლისწერის“ განმარტებას იმის შესახებ, რომ კრება შედგა „სანახებსა ქართლისათა მახლობლად ორთა საეპისკოპოსოთა რუისისა და ურბნისისა“ (ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.). მას მიაჩნია, რომ „ზუსტი ადგილი კრების მოწვევისა მინიშნებული არ არის, მაგრამ ფაქტია, რომ არც რუისსა და არც ურბნისში იგი არ ჩატარებულა“.² აქედან გამომდინარე, რ. მეტრეველის აზრით, უფრო სწორი იქნებოდა მეფეს „ამ ღონისძიებებისათვის ეწოდებინა დიდი საეკლესიო კრება, ეს სახელწოდება რეალურად გამოხატავს კრების მნიშვნელობასა და მასშტაბს, რადგან აღნიშნული კრება საგანგებო და განსაკუთრებული ყრილობა იყო, იგი მსოფლიო კრების დონეზე ჩატარდა“.³ ჩვენ მთლიანად ვიზიარებთ მეცნიერის არგუმენტაციას ამ საკითხში და ასევე მივიჩ-

¹ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 93-94.

² იქვე, გვ. 118-119.

³ იქვე, გვ. 119.

ნეთ, რომ მის მიერ შემოთავაზებული ვარიანტი კრების სახელწოდებისა აუცილებლად უნდა დამკვიდრდეს ისტორიოგრაფიაში.

უალრესად საყურადღებო და გასათვალისწინებელია აგრეთვე რ. მეტრეველის შემაჯამებელი დასკვნები 1104 წელს ჩატარებული დიდი საეკლესიო კრების მნიშვნელობაზე. ის სავესებით სწორად მიუთითებს, რომ „XII ს. I მეოთხედის საქართველოში სახელმწიფომ თავისი გავლენა მკვეთრად მოახვია ეკლესიას“, და რომ „დავითის საეკლესიო პოლიტიკა რომელიც მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო იმ დიდი სამეფოსკარო პოლიტიკისა ქვეყნის ცენტრალიზაციას და კულტურულ წინსვლას რომ ემსახურებოდა, წარმატებით გადაჭრის ჩარჩოებში მოექცა“.1 მკვლევარი ხაზს უსვამს, რომ „საქართველოს სამეფოსათვის... ეკლესიის დამორჩილებასა და სახელმწიფოსადმი მის დაქვემდებარებას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა... ჭყონდიდელისა და მნიგნობართუხუცესის თანამდებობის გაერთიანებამ საბოლოოდ ჩასცა ლახვარი ეკლესიის თავგასულ მესვეურებს და ისინი საქართველოს სამეფო ხელისუფლების ნებას დაუმორჩილა. ეს კი მეტად კეთილსასურველ პირობებს უქმნიდა საქართველოს სამეფოს როგორც გარეშე ისე შინაურ მტრებთან საბრძოლველად“.2

როინ მეტრეველს საინტერესო დაკვირვებები აქვს „შიდა სპის“ რაობასთან დაკავშირებით. მეცნიერი არ ეთანხმება კ. გრიგოლიას მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც ამ ცნების ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ ქვეყნის შიდა რეგიონების (შიდა ქართლი, შიდა კახეთი, შიდა მონღოლეთი და ა. შ.) ლაშქარი3 და დამაჯერებლად ასაბუთებს, რომ „შიდა სპა“ იყო „სამხედრო შენაერთი, რომლის სახელწოდება გეოგრაფიულმა გარემომ... კი არ განსაზღვრა არამედ მისი როგორც დანაყოფის ფუნქციამ... საგარაუდებელია, რომ შიდა სპის ადგილი ამ ლაშქრის სიღრმეში იყო და სახელიც აქედან მიიღო“. ამასთან, რ. მეტრეველი სულაც არ გამორიცხავს აღნიშნულ შენაერთში საკუთრივ ქართლელების ყოფნასაც.4 მეცნიერის აზრით, შესაძლებელია, „შიდა სპა... მონა-სპის შემადგენლობაში“ ირიცხებოდა „და... რიცხოვრივადაც უფრო ნაკლები იყო... თავისი რაოდენობით და მაღალგანვრთნილობით ქმნიდა საშუალებას, რომ მუდმივად მეფეს ხლებოდა“.5

1 რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 130.

2 იქვე, გვ. 137-138.

3 კ. გრიგოლია, „დავითის ცხოვრებაში“ დამონებული ერთი ტერმინის განმარტებისათვის, *ქართული წყაროთმცოდნეობა*, III, თბ., 1971, გვ. 117-122.

4 რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 163-164.

5 იქვე, გვ. 164-165.

სარწმუნოდ მიგვაჩნია ეს დასკვნა „შიდა სპისა“ და „შიდა ლაშქრის“ იგივეობის შესახებაც.¹

შუა საუკუნეების საქართველოს სამხედრო ისტორიის თემატიკასთან უშუალოდაა დაკავშირებული დავით აღმაშენებლის მიერ იმიერკავკასიიდან საქართველოში გადმოსახლებული ყივჩაყებისაგან შემდგარი შენაერთის როლის შეფასება XII ს. 20-იანი წლების სამხედრო წარმატებებში. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ეს საკითხი დიდი ხანია გადანწყვეტილია. თამამად შეიძლება იმის თქმა, რომ ყივჩაყებს არავინ უკარგავს ქართული სახელმწიფოს წინაშე გაწეულ ღვაწლს, თუმცა დაუშვებლად არის მიჩნეული მათი როლის გაზვიადება,² რომლის მცდელობაც გვხვდება ცალკეულ პუბლიკაციებში.³ ერთ-ერთ ასეთ პუბლიკაციას გამოეხმაურა როინ მეტრეველი. ეს გახლავთ თვალსაჩინო ყაზახი მწერლის ოლჟას სულეიმანოვის წიგნი: «**Аз и Я**», რომლის პირველი ნაწილი ეძღვნება ცნობილ ძველ რუსულ ეპოსს „ამბავი იგორის ლაშქრობისა“ («Слово о полку Игореве») (პირველად გამოიცა 1975 წელს).⁴ აღსანიშნავია, რომ ყაზახი მწერლის ამ წიგნმა თურქულ-სლავური ურთიერთობების „ზედმეტად ორიგინალურ“ ჭრილში წარმოჩენისა და ნაციონალისტური „შეფერილობის“ გამო იმთავითვე დიდი აურზაური გამოიწვია.⁵ ყაზახი მწერლის ამ პუბლიკაციას გამოეხმაურნენ ცნობილი რუსი მეცნიერი-სლავისტები, ძველი რუსული წერილობითი კულ-

¹ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 165.

² ამის შესახებ დანერჩილ. იხ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 200, 214-216; მ. მესხია, ძლევაი საკვირველი, გვ. 46-47; რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1990, გვ. 181; მ. ლორთქიფანიძე, საქართველო XI ს. ბოლოსა და XII ს. პირველ მეოთხედში. დავით IV აღმაშენებელი, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 227-228; З. В. Папаскири, У истоков грузино-русских политических взаимоотношений, Тб., 1982, გვ. 98; ი. ჯიჭონაია, „ქართლის ცხოვრება“ VII-XII საუკუნეების საქართველო-ჩრდილოეთ კავკასიის პოლიტიკური ურთიერთობების შესახებ, თბ., 2012, გვ. 100-101 და სხვ.

³ ამ მხრივ განსაკუთრებით სცოდავდა ცნობილი სომეხი ისტორიკოსი აკად. ს. ერემაიანი. იხ.: С. Т. Еремян, Юрий Боголюбовский в армянских и грузинских источниках, Научные труды Ереванского государственного университета, т. XXIII, Ереван, 1946, გვ. 391.

⁴ Олжас Сулейменов, Аз и Я, Алма-Ата, 1975.

⁵ ო. სულეიმანოვის წიგნის ირგვლივ ატეხილი ვნებათა ღელვის შესახებ დანერჩილ. იხ.: Обсуждение книги Олжаса Сулейменова. – Вопросы истории, 1976, № 9, გვ. 147-154; Л. Фризман, Возмутитель спокойствия. Книга О. Сулейменова «Аз и Я» под огнем идеологической критики, НЛО (Новое литературное обозрение), Независимый филологический журнал, №55, 2002, ელექტრონული ვერსია: <http://magazines.russ.ru/nlo/2002/55/friz.html>

ტურის აღიარებული სპეციალისტები,¹ მათ შორის თვით აკად. დიმიტრი ლიხაჩოვი,² აგრეთვე რუსული ლიტერატურული კრიტიკის სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენლები.³

აი სწორედ ო. სულეიმანოვის მეტად საეჭვო ღირებულების ოპუსში გვხვდება უკიდურესად ნეგატიური (შეურაცხყოფელიც კი) პასაჟები დავით აღმაშენებელსა და ქართულ სახელმწიფოზე და ყივჩაყები, არც მეტი არც ნაკლები, გამოცხადებულია საქართველოს გადამრჩენლებლად. ამ მხრივ რად ღირს თუნდაც ო. სულეიმანოვის ისტორიული რეალობისაგან სრულიად მოწყვეტილი განცხადება იმის შესახებ, რომ თურმე 1124 წელს საქართველოს მეფე დავით IV-ს დაუკარგავს თავისი სამეფო (ის ამ დროს – ანუ 1124 წელს?! – არაბებსა და სელჩუკებს ჰქონიათ დაპყრობილი?!), და რომ მას მაშინ ტიტულისა და თავისი იავარყოფილი მიწის გამო გარდა მწუხარებისა არაფერი გააჩნდა.⁴ რ. მეტრეველმა თავის გამოხმაურებაში ყველაფერს თავისი სახელი დაარქვა და სათანადო წყაროების მონაცემთა

¹ პირველი მეცნიერი, რომელმაც კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ყაზახი მწერლის პუბლიკაცია იყო ცნობილი რუსი ისტორიკოსი, ძველი რუსული მატარებლების მკვლევარი აპოლონ კუზმინი. იხ.: А. Г. Кузьмин, Точка в круге, из которой вырастает репей, Молодая гвардия, № 12, 1975, გვ. 270-280. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თავის მხრივ ა. კუზმინის კრიტიკული შენიშვნები არ გაიზიარა აღმოსავლეთ ევროპის მომთაბარე ტომების ისტორიის ცნობილმა მკვლევარმა ლევ გუმილიოვმა, რომელმაც, ფაქტობრივად, დაიცვა ყაზახი პოეტი და მისი „ნოვაციები“ რატომღაც უწყინარ პოეტურ ფანტაზიებად გამოაცხადა, რომელსაც არ უნდა წამოგებოდა პროფესიონალი რუსი ისტორიკოსი (იხ.: Л. Н. Гумилев, Спор с поэтом. По поводу статьи А. Кузьмина «Точка в круге, из которой вырастает репей» [журнал «Молодая гвардия» 1975. №12], გვ. 519-524. ელექტრონ. ვერსია: <http://gumilevica.kulichki.net/articles/Article02.htm>). ბოლო დროს შეინიშნება ო. სულეიმანოვის თურქულ-ნაციონალისტური „გადახრების“ გამართლების სრულიად მიუღებელი ტენდენცია, რისი გამოხატულებაცაა ლ. ფრიზმანის ზემოთმითითებული სტატია (იხ.: Л. Фризман, Возмутитель спокойствия).

² Д. С. Лихачев, Гипотезы или фангазии в истолковании темных мест «Слова о полку Игореве», Звезда, №6, 1976, გვ. 203-210.

³ Ю. Селезнев, Мифы и истины, М., № 3, 1976, გვ. 201-208; Л. Дмитриев, О. Творогов, «Слово о полку Игореве» в интерпретации О. Сулейменова, Русская литература, №1, 1976, გვ. 251-258 და სხვ.

⁴ «В 1124 году грузинский царь Давид IV, потерявший царство (Грузия захвачена арабами и сельджуками)... едва ли у Давида оставалось что-либо кроме титула и скорби по поруганной земле своей. Захватчики подвергли поголовной мусульманизации население Кутаиси и Тбилиси. Непокорных истребляли, наполняли христианской кровью бассейны и плавали в них». О. Сулейменов, Аз и Я. – ელექტრონული ვერსია იხ.: [http://www.opentextnn.ru/man/?id=711№-fl1 \(ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.\)](http://www.opentextnn.ru/man/?id=711№-fl1 (ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.)).

მოშველებით მკაფიოდ აჩვენა ყაზახი მწერლის სრული უეცრობა და ტენდენციურობა.¹ სანყენია მხოლოდ, რომ მეცნიერის ეს კრიტიკული წერილი, რომელშიც მკაფიოდ ჩანს ავტორის მაღალი პროფესიონალიზმი და შესაშური პოლემიკური ნიჭი, დაიბეჭდა მხოლოდ ქართულად და არ მივიდა ადრესატამდე.

აკად. რ. მეტრეველი უპასუხოდ არ ტოვებს XII საუკუნის საქართველოს სახელმწიფოს სამხედრო-პოლიტიკური პოტენციალის დამცრობის, საერთაშორისო არენაზე მისი როლისა და ადგილის იგნორირების სხვა მცდელობებსაც. ამ მხრივ, აღსანიშნავია, მისი კრიტიკული შენიშვნები ცნობილი აზერბაიჯანელი ისტორიკოსის რ. ჰუსეინოვის (ჰუსეინ-ზადეს) პუბლიკაციებზე, რომლებშიც ტენდენციურადაა გაშუქებული საქართველო-შირვანის ურთიერთობები და უარყოფილია საქართველოს გავლენა შირვანზე. რ. მეტრეველი ავითარებს ქართველ მკვლევართა თვალსაზრისს დავით აღმაშენებლის ეპოქაში შირვანის საქართველოს გავლენის ქვეშ მოქცევის თაობაზე, რისი გამოხატულებაც იყო შირვანშაჰის ტიტულის მიღება² და მსოფლიო აღიარების ავტორიტეტულ აღმოსავლეთმცოდნეთა – მათ შორის ცნობილი აზერბაიჯანელი მეცნიერის აკად. ზ. ბუნიატოვის – შრომებზე³ დაყრდნობით, დამაჯერებლად აჩვენებს XII საუკუნეში შირვანის საქართველოსადმი ვასალური დამოკიდებულების შესახებ არსებული თვალსაზრისის სისწორეს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, რომ ეს კრიტიკული შენიშვნები შესულია მეცნიერის არა მხოლოდ ქართულ,⁴ არამედ უცხოენოვან პუბლიკაციებში.⁵

¹ რ. მეტრეველი, ერთი წიგნის გამო (რეცენზია ო. სულეიმანოვის წიგნზე „Аз и Я“), *ლიტერატურული საქართველო*, №52 (1999), 26.12.1975, გვ. 2.

² ნ. ასათიანი, საქართველო-შირვანის პოლიტიკური ურთიერთობა XII საუკუნეში. წერილი I, XII საუკუნის პირველი ნახევარი, *XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები*, თსუ შრომები, ტ. 125, თბ., 1968, გვ. 8-16; შ. მესხია, *ძლევა საკვირველი*, თბ., 1972, გვ. 107 და სხვ.

³ В. В. Бартольд, Место прикаспийских областей в истории мусульманского мира, *Сочинения в 9-ти томах*, т. II, ч. I. М., 1963, გვ. 692; В. В. Бартольд, Ширваншах. – *Сочинения в 9-ти томах*, т. II, ч. I. М., 1963, გვ. 877; З. М. Бунятов, Некоторые сведения Садра ад-Дина ал-Хусайни о Грузии, *Мაცნე*, ისტორიის... სერია, №1, 1971; З. М. Бунятов, Государство атабеков Азербайджана. 1136-1225 годы, Баку, 1978, გვ. 159-161 და სხვ.

⁴ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი..., 1986, გვ. 288-289.

⁵ Р. В. Метрели, Внешняя политика Грузии в средние века, XII век, Тб., 1995, გვ. 31-33; რ. მეტრეველი, *Foreign Policy of Georgia in the middle Ages. 12th Century*, თბ., 1997, გვ. 31-33.

აქვე არ შეიძლება სინანულით არ აღვნიშნოთ, რომ მიუხედავად ამ საკითხში ქართველ (ნ. ასათიანი, შ. მესხია, რ. მეტრეველი) და არაქართველ (ვ. ბარტოლდი, ზ. ბუნიატოვი)¹ მკვლევართა არგუმენტირებული მტკიცებისა, თანამედროვე აზერბაიჯანულ ისტორიოგრაფიაში ბოლომდე არაა დაძლეული თავის დროზე აკად. ა. ალი-ზადეს მიერ დამკვიდრებული მცდარი შეხედულება, რომლის მიხედვითაც კატეგორიულადაა უარყოფილი საქართველოს სახელმწიფოსადმი შირვანის ვასალური დამოკიდებულება XII საუკუნეში.² ამის დადასტურებაა თუნდაც ამ ბოლო დროს გამოცემული ცნობილი აზერბაიჯანელი ისტორიკოსის რ. ჰუსეინ-ზადეს მონოგრაფია სელჩუკების ურთიერთობებზე კავკასიის პოლიტიკურ ერთეულებთან,³ რომელშიც მთლიანად იგნორირებულია ზემოთ დასახელებულ ნამყვან აღმოსავლეთმცოდნეთა დასკვნები და, ფაქტობრივად, გამეორებულია საქართველო-შირვანის ურთიერთობების ალი-ზადესეული ხედვა.⁴

¹ XII საუკუნეში შირვანის საქართველოსადმი ვასალურ დამოკიდებულებას ალი-არებდენ აგრეთვე შუა საუკუნეების აზერბაიჯანის კიდევ ერთი ცნობილი მკვლევარი ე. პახომოვი (Е. А. Пахомов, Краткий курс истории Азербайджана с приложением экскурса по истории ширваншахов в XI-XII вв., Баку, 1923, გვ. 33-36, 47) და დიდ ბრიტანეთში მოღვაწე გამორჩენილი რუსი აღმოსავლეთმცოდნე ვ. მინორსკი (В. Ф. Минорский, История Ширвана и Дербента X-XI вв., М., 1968, გვ. 176-180).

² А. А. Али-заде, От ответственного редактора, ნგ.: В. Ф. Минорский, История Ширвана и Дербента X-XI вв., М., 1963, გვ. 8-12; А. А. Али-заде, Социально-экономическая и политическая история Азербайджана XIII-XIV вв., Баку, 1966, გვ. 357; А. А. Али-заде, К вопросу об освещении ширвано-грузинских отношений в XI-XII веках. Статья первая, Известия АН Азербайджанской ССР, Серия истории, философии и права, №4, 1977, გვ. 73-85.

³ აზერბაიჯანელი მეცნიერის ამ ნაშრომში განვითარებული ტენდენციური მიდგომების შესახებ დანერღ. იხ.: ზ. პაპასკირი, XII საუკუნის საქართველოს სახელმწიფოს როლისა და ადგილის იგნორირების ერთი მცდელობის შესახებ. *ზოგიერთი შენიშვნა რაუფ ჰუსეინ ზადეს მონოგრაფიაზე: „კავკასია და სელჩუკები“*. საქართველო და თურქეთი: კულტურულ ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდლობა და პერსპექტივები. აპმედ ოზქან მელაშვილის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის (თბილისი, 21-24 ივნისი, 2012) მასალები, თბ., 2012, გვ. 161-170; 3. Папаскири, Об одной попытке игнорирования роли и места грузинского государства на международной арене в XII веке. Некоторые замечания на книгу Рауфа А. Гусейн-Заде, Кавказ и Сельджуки, *Кавказ и мир. Международный научный журнал*, №14, Тб., 2012, გვ. 60-83. ელექტრონული ვერსია: <http://iberiana2.wordpress.com/caucasus/papaskiri>.

⁴ ერთ-ერთ ადრინდელ პუბლიკაციაში, რ. ჰუსეინ-ზადე ასევევ სრულიად უაპელაციოდ აცხადებდა, რომ აზერბაიჯანელი ისტორიკოსები მივიდნენ დასკვნამდე, რომლის თანახმადაც საქართველო-შირვანის ურთიერთობები «ныни паритетными»

აკად. რ. მეტრეველის ნაშრომებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური ურთიერთობებისა და დიპლომატიური პრაქტიკის მეცნიერულ შენაწლას. ამ მხრივ განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს მეცნიერის მოღვაწეობა XX ს-ის 90-იან წლებში, როდესაც მისი ინიციატივითა და უშუალო ხელმძღვანელობით ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გაიხნა (1992 წ.) „ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია“ (მოგვიანებით მას ეწოდა: „ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი“). ამ სამეცნიერო-კვლევითი უჯრედის ამოცანა იყო საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის სფეროში ქართული პოლიტიკური სამყაროს ისტორიული მემკვიდრეობის წარმოჩენა და მეცნიერულად დასაბუთებული, ობიექტური სურათის შექმნა საქართველოს საგარეო ურთიერთობებზე, მის როლსა და ადგილზე საერთაშორისო ურთიერთობებში მთელი ისტორიის მანძილზე. ამგვარი მასშტაბური სამუშაოს შესრულება ეპოქის მოთხოვნა იყო – XX ს-ის 90-იან წლებში საქართველოს მიერ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვებამ და მისი როგორც სუვერენული სახელმწიფოს ფართო საერთაშორისო ასპარეზზე გასვლამ სრულიად ნათელი გახადა საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის სფეროში ქართული გამოცდილების წარმოჩენის აუცილებლობა.

ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი იმავეთვე შეუდგა საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის საკითხების გეგმაზომიერ, მიზანმიმართულ კვლევას. ამ კვლევის შედეგები აისახა ცენტრის შრომების წელიწადეულ კრებულებში: „ქართული დიპლომატია“.¹ ამით დაიწყო თვისობრივად ახალი ეტაპი საქართველოს საგარეო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის მეცნიერულ კვლევაში. ცენტრის თანამშრომელთა მიერ გაწეული ნაყოფიერი მუშაობის ერთგვარ შეჯამებად იქცა პირველი „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონის“ (ტ. I, თბ., 1997; ტ. II, თბ., 1999) შექმნა და, რაც მთავარია, საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიაში ფუნდამენტური განმაზოგადე-

(Р. А. Гусейнов, Историография истории Закавказья в XI-XII вв., Тюркологический сборник, М., 1976, გვ. 34).

¹ 1994-2005 წლებში გამოვიდა აღნიშნული გამოცემის 12 ტომი. 2007 წლიდან „ქართული დიპლომატიის“ წელიწადეული გამოდის საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიისა და საქართველოს ისტორიკოსთა ეროვნული კომიტეტის გრიფით.

ბელი ნაშრომის „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევების“ (ტ. I, II, 1998) მომზადება და გამოცემა. 2003 წელს კი აღნიშნული გამოცემის ბაზაზე უკვე მომზადდა „ქართული დიპლომატიის ისტორიის“ პირველი დამხმარე სახელმძღვანელო „საერთაშორისო სამართლის“, „საერთაშორისო ურთიერთობების“, „საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის“, „პოლიტოლოგიის“ სპეციალობების სტუდენტებისათვის. საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის სფეროში სასწავლო მეთოდური ლიტერატურის შექმნის კუთხით არანაკლებ მნიშვნელოვანია ამავე ცენტრის მიერ გამოცემული „ქართული დიპლომატიის ისტორიის კრესტომათია“ (თბ., 2004). ზედმეტია იმის აღნიშვნა, რომ ყველა ამ პროექტის იდეის ავტორი, სულისჩამდგმელი და გამოცემათა მთავარი რედაქტორი გახლავთ აკად. როინ მეტრეველი.

ამავე დროს რ. მეტრეველი ავტორია „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევებისა“ და „ქართული დიპლომატიის ისტორიის“ სახელმძღვანელოს შესაბამისი თავებისა, რომლებშიც სკრუპულოზურადაა გაანალიზებული XI ს. მიწურულისა და XIII ს. დამდეგის საქართველოს სახელმწიფოს საერთაშორისო ურთიერთობები და დიპლომატია. თავის ამ და სხვა პუბლიკაციებში მას აქვს არაერთი საინტერესო მოსაზრება წამოყენებული საქართველოს საგარეო-პოლიტიკურ ურთიერთობებზე XI-XII საუკუნეებში. ამ მხრივ, ჩვენ გამოვყოფდით მეცნიერის ანალიზს „მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობისა ვარანგთა სამათასიანი რაზმის საქართველოში ყოფნის შესახებ. ეახუშტი ბატონიშვილის თხზულების მონაცემებზე დაყრდნობით რ. მეტრეველმა დამაჯერებლად დაასაბუთა იმ მეკლევართა (ი. ცინცაძე, ზ. პაპასქირი და სხვ.) თვალსაზრისის სისწორე, რომლებიც მიიჩნევენ რომ ვარანგები საქართველოში ბაგრატ IV-მ მოიწვია და სასირეთის ბრძოლაშიც სწორედ მის მხარეს იბრძოდნენ და არა ლიპარიტ ბაღვაშისა, როგორც ამას მიიჩნევდა მეცნიერთა მეორე ნაწილი (ნ. მარი, ნ. ბერძენიშვილი და სხვ.).¹ აქვე მან, ფაქტობრივად, მხარი დაუჭირა ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულ

¹ მოუხდევად ამისა, რ. მეტრეველმა, მაინც თავი შეიკავა „მატიანე ქართლისაჲს“ აღნიშნული პასაჟის ს. ყაუხჩიშვილისეულ ვარიანტში კორექტივის შეტანისაგან (ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 300) და ქრონიკის მის მიერ რედაქტირებული ტექსტის ინგლისურ თარგმანში უცვლელად დატოვა ბერძენიშვილი-ყაუხჩიშვილისეული რედაქცია (იხ.: *მატიანე ქართლისაჲს*. Editor of the volume R. Metreveli. თბ., 1996, გვ. 46), თუმცა ქრონიკის ამ პასაჟისადმი დართულ კომენტარში საჭიროდ ჩათვალა თავისი პოზიციის დაფიქსირება (*მატიანე ქართლისაჲს*, გვ. 73).

ვარაუდს, ამ ვარანგთა კიევის რუსეთიდან შესაძლო მოსვლის თაობაზე.¹ ამის ირიბ დადასტურებად შეიძლება ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ რ. მეტრეველმა საქართველო-ძველი რუსეთის ურთიერთობებისადმი მიძღვნილ სტატიას სათაურად სწორედ ვარანგებზე „მატიანე ქართლისაჲს“ ზემოთნახსენები ცნობიდან ფრაზა – „და მოვიდეს ვარანგნი“ – წარუშმდღვარა, რითაც არაორაზროვნად მიანიშნა იმაზე, რომ ვარანგების მოსვლას საქართველოში ისიც საქართველო-კიევის რუსეთის ურთიერთობების ჭრილში განიხილავს.²

საქართველო-კიევის რუსეთს შორის შესაძლო დიპლომატიური კონტაქტებზე ვარაუდობს რა როინ მეტრეველი მიუთითებს, რომ ასეთი კავშირი უნდა ყოფილიყო XII ს. 10-იან წლებში – საქართველოში ყივჩაყთა ურდოს გადმოსახლების წინ. ეს ჰიპოთეზა პირველად გაჩნდა XX ს. 60-იან წლებში³ და ის ეყრდნობა XVII ს. ცნობილი საეკლესიო მოღვაწის პავლე ალექსეელის ცნობას, რომლის მიხედვითაც თითქოს დავით აღმაშენებ-

¹ **3. В. Папаскири**, «Варанги» грузинской «Летописи Картли» и некоторые вопросы русско-грузинских контактов в XI веке, *История СССР*, 3, 1981, გვ. 164-172; **3. В. Папаскири**, У истоков грузино-русских политических взаимоотношений, Тб., 1982, გვ. 34-43; **ზ. პაპასკირი**, ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს წარმოქმნა და საქართველოს საგარეო პოლიტიკური მდგომარეობის ზოგიერთი საკითხი, თბ., 1990, გვ. 179-201.

² **რ. მეტრეველი**, და მოვიდეს ვარანგნი, *ლიტერატურული საქართველო*, 09.10.1981. იგივე პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე: **რ. მეტრეველი**, და მოვიდეს ვარანგნი... (ისტორიულ-ფილოლოგიური ნარკვევები), თბ., 1988, გვ. 72-86.

³ **ნ. ასათიანი**, ახალი ცნობები რუსეთ-საქართველოს პოლიტიკური ურთიერთობების ისტორიიდან. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული უმაღლესი და საშუალო განათლების სახელმწიფო კომიტეტის სამეცნიერო-მეთოდური საბჭოს ისტორიის სექციის სამეცნიერო სესიის *თეზისები*, თბ., 1965; **ნ. ასათიანი**, პავლე ალექსეელის „საქართველოს აღწერილობა“ და რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და საქართველოს პედაგოგიური ინსტიტუტების ისტორიის კათედრათა გაერთიანებული სამეცნიერო სესიის *თეზისები*, თბ., 1965 (აღნიშნული მასალა იხ. აგრეთვე: **ნ. ასათიანი**, მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის, „საქართველოს აღწერილობა“ შედგენილი პავლე ალექსეელის მიერ. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო **ნ. ასათიანმა**, თბ., 1973, გვ. 87-88); **შ. მესხია**, დიდგორის ბრძოლა, თბ., 1965, გვ. 86-88; **შ. მესხია**, შოთა რუსთაველის ეპოქა, *საქართველოს სამინაო და საგარეო პოლიტიკური ვითარება რუსთაველის ეპოქაში. შოთა რუსთაველს*, თბილისის უნივერსიტეტი, საიუბილეო კრებული, თბ., 1966, გვ. 22-23 (აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე წგნ.: **შ. მესხია**, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, თბ., 1986, გვ. 158-159; **შ. მესხია**, შენიშვნები ძველი რუსეთისა და საქართველოს ისტორიიდან (პროფ. იასე ცინცაძის ნერილის გამო), *მნათობი*, №1, თბ., 1970, გვ. 143-149 (იხ. აგრეთვე: **შ. მესხია**, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, თბ., 1986, გვ. 172-185); **შ. მესხია**, ძლევამე საკვირველი, თბ., 1972, გვ. 62-65 (იხ. აგრეთვე **შ. მესხია**, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, თბ., 1986, გვ. 55-58).

ლისათვის სამხედრო ძალა გამოუგზავნიათ კიევიდან. ამ ძალის დახმარებით საქართველოს მეფეს განუდევნია თავისი ქვეყნიდან სარკინოზები.¹ მკვლევართა (მათ შორის რ. მეტრეველის) აზრით, პავლე ალექსოვლის ამ ცნობაში შეიძლება აისახა დავით აღმაშენებლის მიერ ყივჩაყთა 200 ათასიანი ურდოს გადმოყვანის ფაქტი. კერძოდ, ივარაუდება, რომ ამ აქციის განხორციელების წინ, საქართველოს სამეფო კარის მიერ ყივჩაყეთში დიპლომატიური მისიით გაგზავნილი „კაცნი სარწმუნონი“ შესაძლებელია, კიევშიც ჩასულიყვნენ და იქ სათანადო მოლაპარაკებები ჰქონოდათ დიდ მთავარ ვლადიმირ მონომახთან.²

ძველი რუსეთისა და საქართველოს ურთიერთობების თვალსაზრისით არანაკლებ საყურადღებოა რ. მეტრეველის მსჯელობა ცნობილი ქართველი ირანისტის მაგალი თოდუას მიერ გამომზეურებულ XII-XIII საუკუნეებში მახლობელი აღმოსავლეთის სულთნების ქართველ მეფეთა და სახელმწიფო მოღვაწეთა მიმონერაში³ „აფხაზის პატრონად სახელდებული მეფე დავითის“ ტიტულატურაში დაფიქსირებული „რუსთა მეფეთ-მეფის“, „რუსის მარზპანისა“ და „ხაზარის მეფეთა მეფის“ ტიტულების ირგვლივ. მეცნიერის დასკვნით, „აფხაზის პატრონად სახელდებულ მეფე დავითი“ სწორედ დავით აღმაშენებელია. ამასთან რ. მეტრეველი იზიარებს მ. თოდუას თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ აღნიშნულ ტიტულატურაში დაფიქსირებული „რუსის“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს არა კიევის რუსეთი მთლიანად, არამედ იმიერკავკასიაში დაფუძნებული გარკვეული ერთეული, რუსთა გარკვეული შტო, რომელიც „მონყვეტილი იყო პირვანდელ საცხოვრისს და ჩრდილოეთიდან ემეზობლებოდა საქართველოს“. ეს „რუსი“ XII საუკუნეში, „როგორც ჩანს, „ბაგრატიონთა სამეფო სახლის

¹ ნ. ასათიანი, მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 73.

² შ. მესხია, ძველი საქივრელო, ნგნ.: შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, ტ. III, გვ. 55-58; ნ. ასათიანი, მასალები XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიისათვის..., გვ. 87-88; რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1986, გვ. 275-276; რ. მეტრეველი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობები XI საუკუნის მიწურულსა და XII საუკუნის I მეოთხედში. დავით აღმაშენებლის დიპლომატია, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998, გვ. 265-267; P. V. Metreveli, Внешняя политика Грузии в средние века..., გვ. 6-7; R. V. Metreveli, Foreign policy of Georgia in the middle Ages..., გვ. 6-8; З. В. Папаскири, У истоков грузино-русских политических..., გვ. 103-105.

³ მ. თოდუა, XII საუკუნის ქართველ მეფეთა და სახელმწიფო მოღვაწეთა ტიტულები და სახელოები, ნგნ.: მ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები, ტ. III, თბ., 1979, გვ. 26-27.

გავლენის ქვეშ" იყო მოქცეული და ამიტომაც აისახა ის „ქართველ მეფეთა ტიტულატურაში“.¹

XI ს. საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებთან დაკავშირებით საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ რ. მეტრეველის (გ. ლორთქიფანიძესთან ერთად) საგაზეთო პუბლიკაცია, რომელიც ეძღვნება ცნობილი სპარსელი პოეტის ნასირი ხოსროუს ერთ მეტად საინტერესო და ამავე დროს საიდუმლოებებით მოცულ ცნობას კერძოდ, 1047 წელს ნილოსის არხის გახსნის ცერემონიაზე ქართველი უფლისწულების დასწრებას.² აღსანიშნავია, რომ ეს იყო ნასირი ხოსროუს ცნობის პირველი პუბლიკაცია, რომელმაც უმაღლ მიიქცია სპეციალისტთა ყურადღება და სათანადო ასახვა ჰპოვა მოცემული პერიოდის საქართველო-ეგვიპტის ურთიერთობების კვლევისას.³

XI-XII საუკუნეების საქართველოს საერთაშორისო იერ-სახის ჩვენებისას რ. მეტრეველი დიდ ყურადღებას უთმობს ბიზანტიასთან და ჯვაროსნებთან⁴ ურთიერთობებს. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის, რომ მეცნიერი ქართულ-ბიზანტიურ ურთიერთობებს განიხილავს ზოგადად კონსტანტინოპოლის საგარეო პოლიტიკის ფართო ჭრილში, თანაც უცხოენოვან გამოცემებში.⁵ ამას იმიტომ ვუსვამთ ხაზს, რომ ქართული ისტორიული ბიზანტინისტიკის მეცნიერული პროდუქცია ძირითადად ქართულენოვანია, რის გამოც ის ნა-

¹ რ. მეტრეველი, დავით IV აღმაშენებელი, თბ., 1986, გვ. 277-278.

² რ. მეტრეველი, გ. ლორთქიფანიძე, ტაჯიკი მეცნიერის საინტერესო ცნობის შესახებ, *ლიტერატურული საქართველო*, 1963, №17.

³ ამის დადასტურებაა თუნდაც ცნობილი ქართველი აღმოსავლეთმცოდნის ვ. გაბაშვილის 1968 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი (იხ.: ვ. გაბაშვილი, საქართველო-ეგვიპტის ურთიერთობის ისტორიიდან (XI-XII სს.), *XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის საკითხები*, თსუ შრომები, ტ. 125, თბ., 1968, გვ. 69-71). მოგვიანებით ამ ცნობის წყაროთმცოდნეობით ანალიზი წარმოადგინა გ. ჟორჯოლიანმა, რომელსაც, როგორც ჩანს, გამორჩა რ. მეტრეველისა და გ. ლორთქიფანიძის ზემოხსენებული საგაზეთო პუბლიკაცია და ჩათვალა, რომ ნასირი ხოსროუს „ცნობა სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველად მოიხიმა... ვ. გაბაშვილმა“ (იხ.: გ. ჟორჯოლიანი, ერთი ცნობა ნასერ ხოსროუს „საფარ-ნამედან“, *საქართველოს ისტორიის აღმოსავლური მასალები*. ნ. II. თბ., 1979, გვ. 53. ხაზგასმა ჩვენია - ზ. პ.).

⁴ ამ ბოლო დროს გამოვიდა მეცნიერის ერთგვარი შემაჯამებელი სტატია, რომელშიც მოცემულია საქართველო ჯვაროსნების ურთიერთობების ზოგადი მიმოხილვა. იხ.: რ. მეტრეველი, *ჯვაროსნული ომები და საქართველოს სამეფო, სამეცნიერო პარადიგმები*, თბ., 2010, გვ. 388-416.

⁵ R. Metreveli, Der byzantinisch-bulgarische Krieg 1014-1018 und Georgien, *Georgica*, Heft 11, Yena-Tbilisi, 1988; R. Metreveli, Die byzantinisch-georgischen Beziehungen im 11. Jahrhundert, *Georgica*, Heft 17. Universitätsverlag, Konstanz, 1994; R. Metreveli, Les relations de la Georgie avec la Byzance et les croises au XII-ieme siecle, *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, Vol. 3, თბ., 1998.

კლებად ხელმისაწვდომია ფართო საერთაშორისო სამეცნიერო წრეებისათვის. ის თითო-ორიოჯი უცხოენოვანი (ძირითადად რუსული) პუბლიკაცია¹ ნამდვილად ვერ ქმნის ამინდს და ქართული საისტორიო სკოლა ჯერ-ჯერობით ვერ ახერხებს სათანადოდ უპასუხოს ამ მიმართულებით არსებულ გამოწვევებს და საერთაშორისო არენაზე საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობების რეალური სურათი წარმოაჩინოს. ამიტომაცაა მეტად საშური აქტიურად გასვლა საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში, რასაც წარმატებით ახორციელებს აკად. რ. მეტრეველი თავისი პუბლიკაციებით.

როინ მეტრეველის, როგორც ერთიანი საქართველოს ისტორიის თვალსაჩინო მკვლევრის შემოქმედებაში დავით აღმაშენებლის გვერდით დიდი ადგილი უკავია თამარის ეპოქის მეცნიერულ შესწავლას. მისი მონოგრაფიები „შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში“ (XII ს.) (თბ., 1973) და „მეფე თამარი“ (თბ., 1991), სავსებით სამართლიანად, ასევე საეტაპო ნაშრომებია, და დიდი ხანია სამაგიდო წიგნებადაა გადაქცეული XII საუკუნის საქართველოს ისტორიით დაინტერესებული ნებისმიერი მკვლევრისათვის.

პირველი ამ ნაშრომთაგანი წარმოადგენს სადოქტორო დისერტაციას, რომელიც მან წარმატებით დაიცვა 1974 წელს. ნაშრომში მონოგრაფიულადაა შესწავლილი XII საუკუნის საქართველოს შინაპოლიტიკური ისტორიის ურთულესი საკითხები, კერძოდ, სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ მიმართული ფეოდალური არისტოკრატიის გამოსვლები. მიუხედავად იმისა, რომ დღევანდელი გადასახედიდან, შეიძლება ამ გამოკვლევაში დასმული პრობლემის თეორიული ხედვა – მისი აქცენტირებულად კლასობრივი და შინაკლასობრივი ბრძოლის კონტექსტში განხილვა (რაც, იმ დროისათვის არსებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიური კონიუნ-

¹ ამ მხრივ საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ ჯერ კიდევ 1969 წელს ქართველ ისტორიკოსთა ერთობლივი კრიტიკული წერილი (იხ.: Н. Ш. Асатиани, В. И. Копалиани, Ш. А. Месхия, Э. В. Хоштария, Некоторые замечания ко второму тому «История Византии», Вопросы истории, № 9, 1969, გვ. 179-180), აგრეთვე ნ. ლომოურისა და მ. ლორთქიფანიძის პუბლიკაციები (Н. Ю. Ломоурн, К истории восстания Варды Склира, *თსუ შრომები*, ტ. 67, თბ., 1957, გვ. 29-31; М. Д. Лордкипанидзе, Из истории грузино-византийских взаимоотношений на грани на грани X-XI вв., *Actes des XIV-e Congres International des Etudes Byzantines*, II, Editura Academiei Republici Socialiste România, 1975; М. Д. Лордкипанидзе, Из истории грузино-византийских взаимоотношений (70-е годы X в.), *Византийский Временник*, т. 40, М., 1979, გვ. 92-96; М. Д. Лордкипанидзе, О византийско-грузинских культурных взаимоотношениях в VII-XIII вв., *Византийские очерки*, М., 1982; М. Lordkipanidze, Zur periodisierung des bizantinisch-georgisch Kulturrellen Wechselbeziehungen, *Georgica*, Jena, 1982 და სხვ.).

ქტურით იყო განპირობებული, რომელსაც, სამწუხაროდ, გვერდს ანალოგიურ თემატიკაზე მომუშავე ვერცერთი მკვლევარი ვერ აუვლიდა) – ერთგვარად მოძველებულადაც მოჩანდეს, მაგრამ ეს ვერ ახდენს გავლენას მის შინაარსობრივ მხარეზე.

გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ რ. მეტრეველის ეს მონოგრაფია იძლევა სრულ და ამომწურავ ინფორმაციას XII საუკუნეში სამეფო ხელისუფლებასა და დიდგვაროვნებს შორის მიმდინარე უმწვავეს შიდაპოლიტიკურ ბრძოლებზე, ამ თვალსაზრისით აღნიშნული ნაშრომი, ერთგვარი გზამკვლევიცაა.¹ თანაც არც იმის ხელაღებით მტკიცება შეიძლება, რომ იმავე მარქსისტულ მოძღვრებაში მიღებული ყველა დებულება საბოლოოდ მოძველდა და აუცილებლად უნდა გავემიჯნოთ. ამ მხრივ, პირველ რიგში, მხედველობაში გვაქვს ფრიდრიხ ენგელსის ცნობილი ფორმულა სამეფო ხელისუფლების პროგრესულობისა და მისი მაორგანიზებელი როლის შესახებ ფეოდალურ ანარქიაში,² რომელიც, ჩვენი აზრით, დღესაც უნდა დარჩეს სახელმძღვანელო დებულებად, ზოგადად, ფეოდალიზმის ხანის სოციალურ-პოლიტიკური პროცესების ანალიზისას. აღნიშნულიდან გამომდინარე, რ. მეტრეველის დასკვნა იმის შესახებ, რომ სამეფო ხელისუფლების გამარჯვება ფეოდალურ ოპოზიციაზე XI-XII საუკუნეებში (ბალვამთა საგვარეულოზე, აბულეთისძეთა წარმომადგენლებზე, ეკლესიაში მოკალათებულ დიდგვაროვნებზე, ორბელებზე და ა. შ.) პროგრესული მოვლენა იყო და ზოგადად საქართველოს სახელმწიფოს წინვლა-გაძლიერების საქმეს ემსახურებოდა, უდავოდ სწორი და მისაღებია.

თამარის მეფობის პერიოდის სოციალურ-პოლიტიკური და სამართლებრივი პრობლემების გაშუქებისას რ. მეტრეველს ქართულ სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოაქვს გერმანელი მეცნიერის ფელიქს ჰოლდაკის ნაშრომი³ და მის ფონზე იხილავს XII ს-ის 80-იანი წლების შუა ხანების ზოგიერთ პოლიტიკურ მოვლენას (ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა და

¹ რ. მეტრეველის ამ მონოგრაფიის სრულფასოვანი ანალიზი იხ: ნ. შენგელია, საინტერესო მონოგრაფია შინაკლასობრივი ბრძოლის საკითხებზე, *მნათობი*, №12, 1975, გვ. 183-188.

² «Во всей этой всеобщей путанице королевская власть была прогрессивным элементом. Она была представительницей порядка в беспорядке, представительницей образующейся нации в противовес раздробленности на мятежные вассальные государства». Ф. Энгельс, О разложении феодализма и возникновении национальных государств, в сб.: К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, Издание второе, т. 21, М., 1961, гл. 411 (ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.).

³ F. Holdak, Von der Zage und dem Reich der grusinischer Königin Tamara, Leipzig, 1906.

ა. შ.).¹ ყუთლუ-არსლანის საპროტესტო მოძრაობის ანალიზისას, რ. მეტრეველი ძირითადად ავითარებს და ახალი არგუმენტებით ამყარებს თავისი მასწავლებლის შოთა მესხიას თვალსაზრისს და ასევე მიიჩნევს, რომ ამ მოძრაობის უკან ძირითადად იდგნენ მოქალაქეთა ზედა ფენები – მსხვილ ვაჭარ-მეცაზმეთა და ფინანსისტთა წრეები, აგრეთვე ფეოდალური არისტოკრატიის განაწყენებული ფრთა.² ასევე, შ. მესხიას ხაზს მიჰყვება მეცნიერი XII ს-ის 80-იანი-90-იანი წლების დამდეგის პოლიტიკური კრიზისის სხვა მოვლენების (მათ შორის იური ანდრიას ძის პოლიტიკური რეაბილიტაციის მიზნით მოწყობილი დასავლეთ საქართველოს არისტოკრატიის ამბოხების) შეფასებისას.³ ამასთან, რ. მეტრეველი თითოეულ საკითხზე მსჯელობისას სკრუპულოზურად აანალიზებს წყაროთა მონაცემებს, აზუსტებს ცალკეულ ფაქტებად, ახლებურად გაიაზრებს. მისი დასკვნები არგუმენტირებული და დამაჯერებელია.

როინ მეტრეველმა, როგორც საქართველოს ოქროს ხანის ისტორიის ერთ-ერთმა მთავარმა მემკვიდრე პირნათლად მოიხადა ვალი თამარ მეფის წინაშე და თავისი ფუნდამენტური გამოკვლევით დააინაწურა საქართველოს ისტორიის ამ უმნიშვნელოვანესი ეპოქის კვლევა. ამ შემთხვევაშიც მეცნიერს საკმაოდ სოლიდური ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობა დახვდა. ზედმეტია იმის გამოკვეთა, რომ თამარ მეფის ხანის მეცნიერული შესწავლა ყოველთვის იყო ქართული მედიევისტიკის (არა მარტო მეცნიერ-ისტორიკოსთა, არამედ სხვა ქართველოლოგიური დარგების – ფილოლოგთა /კორნელი კეკელიძე, პავლე ინგოროყვა, ალექსანდრე ბარამიძე, ივანე ლოლაშვილი, სარგის ცაიშვილი და სხვ./, ფილოსოფოსთა /შალვა ნუცუბიძე, მოსე გოგიბერიძე, შალვა ხიდაშელი და სხვ./, სამართალმცოდნეთა (ივანე სურგულაძე, ვახტანგ აბაშმაძე და სხვ./, ხელოვნებათმცოდნეთა /შალვა ამირანაშვილი და სხვ./) პრიორიტეტული ამოცანა.

თამარ მეფის ეპოქის შესწავლა რ. მეტრეველმა ჯერ კიდევ XX ს-ის 60-იან წლებში დაიწყო. მისმა პირველივე, ერთი შეხედვით, სრულიად უწყინარმა და უპრეტენზიო პუბლიკაციამ, რომელშიც ხაზგასმული იყო თამარის განსაკუთრებული პოპულარობა, ქართველი ხალხის საყოველთაო

¹ აღსანიშნავია, რომ გერმანელი მეცნიერის ამ პუბლიკაციას რ. მეტრეველმა სპეციალური სტატიაც მიუძღვნა. იხ.: რ. მეტრეველი, გერმანელი მეცნიერი – საქართველოს ისტორიის მკვლევარი (ფელიქს პოლდაკი), *ცისკარი*, №5, 1973...

² რ. მეტრეველი, შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში (XII ს.), თბ., 1973, გვ. 150-152.

³ რ. მეტრეველი, შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში..., გვ. 170-211.

სიყვარული და მოწინება დიდი მეფისადმი,¹ მოულოდნელად „ძლიერთა ამა ქვეყნისათა“ რისხვა გამოიწვია. 1972 წ. 15 ნოემბერს სსრ კავშირის მწერალთა კავშირის პერიოდულმა ორგანომ *«Литературная газета»*-მ, დაბეჭდა გორბაჩოვისეული „პერესტროიკის“ ცნობილი „არქიტექტორის“, იმუამად კი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პროპაგანდის განყოფილების შეფის,² ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ალექსანდრე იაკოვლევის ამბიციური წერილი „ანტი-ისტორიზმის წინააღმდეგ“.³ მასში ავტორი (რამდენადაც გასაკვირად არ უნდა მოგვეჩვენოს დღეს ეს)⁴ მკვეთრად გამოხატული ორთოდოქსული მარქსისტულ-ლენინური კლასობრივი პოზიციებიდან ილაშქრებდა ისტორიული წარსულის გაზვიადებისა და „ექსპლოატატორული კლასების წარმომადგენელ“ მეფე-მთავართა განდიდების წინააღმდეგ; ეჭვქვეშ აყენებდა საერთო ეროვნული რუსული თვითშეგნების არსებობას XIX საუკუნეშიც კი⁵ და აკრიტიკებდა იმათ, ვინც ქადაგებდა კლასობრივ ჰარმონიას ამ ეპოქაში;⁶ ვისაც მიაჩნდა რუსული სოფელი თავისი პატრიარქალურობით

¹ რ. მეტრეველი, ქვეყნის თვალი, მზისა დარი... (თამარ მეფის სახე ხალხურ შემოქმედებაში), *ცისკარი*, №4 1966. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე წგნ.: რ. მეტრეველი, წარკვეცილი ფეოდალური საქართველოს ისტორიიდან, თბ., 1972, გვ. 169-184.

² ოფიციალურად მას იმ პერიოდში ეკავა განყოფილების გამგის მოადგილის თანამდებობა, თუმცა, ფაქტობრივად, განყოფილების გამგის მოვალეობას ასრულებდა.

³ А. Яковлев, Против антиисторизма, *Литературная газета*, 15 ноября 1972 г. ელექტრონული ვერსია: <http://www.ctvr.ru/lentad/2005/10/31/2.htm>.

⁴ მოგვიანებით, ა. იაკოვლევი აღიარებდა რა თავის იდეოლოგიურ „მეტამორფოზას“, წერდა: «Давным-давно, более 40 лет назад, я понял, что марксизм-ленинизм – это не наука, а публицистика – людоседская и самоседская. Поскольку я жил и работал в высших «орбитах» режима, в том числе и на самой высшей – в Политбюро ЦК КПСС при Горбачеве, – я хорошо представлял, что все эти теории и планы – бред...». იხ.: А. Н. Яковлев, Большевизм – социальная болезнь XX века (Вступительная статья), წგნ.: С. Куртуа, Н. Верт, Ж.-Л Панине, А. Пачковский, К. Бартошек, Ж.-Л Марголен, Черная книга коммунизма. Преступления, террор, репрессии (перевод с французского), 2-е издание, М., 2001. <http://www.agitclub.ru/gorby/ussr/blackbook1.htm> (ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.).

⁵ ამის დასტურია ა. იაკოვლევის წუხილი იმის გამო, რომ ცალკეულ პუბლიკაციებში «Нет понимания элементарного – того, что «национальное чувство», «национальный дух» декабристов и Николая I, Чернышевского и Каткова, Плеханова и Победоносцева несовместимы, что в классовом обществе нет и не может быть единого для всех «национального самосознания». იხ.: А. Яковлев, Против антиисторизма, – <http://www.ctvr.ru/lentad/2005/10/31/2.htm> (ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.).

⁶ ამ მხრივ ა. იაკოვლევის გაღიზიანება გამოიწვია ცალკეული ავტორების „არაისტორიულმა, არაკლასობრივმა მიდგომამ“ («Внеисторический, внеклассовый подход»), რაც იმაში გამოიხატა, რომ ისინი ცდილობენ 1812 წლის სამამულო ომი წარმოაჩინ-

«домостроевскими нравами ... основной национальной ценностью», ვინც «тоскует по храмам и крестам»¹ და ვინც «заливается плачем по лошадям... голосит по петухам».

ა. იაკოვლევი გამოთქვამდა უკმაყოფილებას იმ ისტორიკოსთა მიმართაც, რომლებიც ყოველნაირად ცდილობდნენ «приукрасить, обелить некоторых представителей буржуазного национализма, что обнаружилось в ряде публикаций об украинских буржуазных националистах, о грузинских меньшевиках, социал-федералистах, об армянских дашнаках». სკკპ ცკ-ს მალალჩინოსნის მიერ შერისხულ მეკლევართა შორის, რომლებიც არ ითვალისწინებდნენ «четких классовых критериев в подходе к проблемам национального развития Закавказья», აღმოჩნდნენ ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი უშანგი სიღამონიძე და სომეხი მეცნიერი არამაის მნაცაკანიანი. ამასთან, ა. იაკოვლევი დადებით ფაქტად მიიჩნია, რომ «Тбилисский горком КП Грузии вполне обоснованно подверг критике книгу У. Сидамонидзе «Историография буржуазно-демократического движения и победы социалистической революции в Грузии (1917-1921 гг.)», а партийная печать Армении – книгу А. Мнацаканяна «Ленин и решение национального вопроса в СССР».²

მაგრამ ა. იაკოვლევის განსაკუთრებული კრიტიკა დაატყდა თავს ნაციონალური რესპუბლიკების სამეცნიერო და შემოქმედებითი წრეების იმ წარმომადგენლებს – ვინც, მისი აზრით, გატაცებული იყო წარსულის იდეალიზაციით. მაგალითად, ის ერთგვარი დაცინვით მოიხსენიებდა სომეხ პოეტებს, რომლებიც დაკავებულნი იყვნენ «Вздохами о камнях, развалинах, монастырях... Армении»;³ უკრაინელ მწერალს არ პატიობდა კიევის მთავრის ბოგდან გატილოს განდიდებას,⁴ გამოთქვამდა საყვედურს მეფე დავითის, თემურლენგის, მოლდავეთისა და ყირგიზეთის ისტორიული გმირებისა და სხვათა ქება-დიდების გამო. ამ კუთხით ა. იაკოვლევი განსაკუთრებით გაუღიზიანებია პუბლიკაციას საქართველოს რუსულენოვან ჟურნალში «Литературная Грузия», რომლის ავტორს ის არ ასახელებს. ეს

ნონ, როგორც «период классового мира, некоей национальной гармонии». А. Яковлев, Против антиисторизма, – <http://www.ctvr.ru/lentad/2005/10/31/2.htm>.

¹ А. Яковлев, Против антиисторизма. <http://www.ctvr.ru/lentad/2005/10/31/2.htm>.

² იქვე.

³ Поэты Армении, *Новый мир*, № 6, 1972.

⁴ იგულისხმება ცნობილი უკრაინელი მწერლის ივან ბილიკის გახმაურებული რომანი „Меч Армя“ (1972), რომელიც უკრაინის კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მითითებით ამოღებულ იქნა გაყიდვიდან.

გახლავთ სწორედ თამარ მეფისადმი მიძღვნილი რ. მეტრეველის ზემოხსენებული სტატიის რუსული ვარიანტი.¹

როგორც ირკვევა, ა. იაკოვლევის წერილი სკკპ უმაღლეს პარტიულ ხელმძღვანელობასთან მთლად შეთანხმებული არ უნდა ყოფილიყო. ყოველი შემთხვევისათვის ამ წერილს სკკპ ცკ-ის პოლიტიბიუროსა და პირადად მიხეილ სუსლოვის – იმ პერიოდში საბჭოურ-კომუნისტური იდეოლოგიური მანქანის „მესაჭის“ – გალიზიანება გამოუწვევია. მიუჩნევიათ, რომ თითქოს ეს იყო «не по чину!». ანუ ამ დონის „პოლიტიკურ-თეორიული დარიგებანი“ არ უნდა გაეხმოვანებინა ცენტრალური კომიტეტის რიგით (თუნდაც საკმაოდ მაღალი რანგის) ჩინოვნიკს.² გარდა ამისა, ა. იაკოვლევის წერილის პათოსი და მასში განვითარებული ერთგვარი ნიჰილისტური დამოკიდებულება საკუთრივ რუსული ისტორიული წარსულისადმი (ნაციონალური რესპუბლიკების ისტორია არავის ანტიერესებდა) მიუღებელი აღმოჩნდა იმჟამინდელი რუსული აკადემიური³ და შემოქმედებითი ელიტის

¹ Р. Метрели, Образ царицы Тамары в грузинском народном творчестве, *Литературная Грузия*, 1970, №8.

² А. Салуцкий, Эволюция или мутация? К 30-летию статьи А. Яковлева «Против антиисторизма» (1972 г.), *Литературная газета*, №50-51 (5905), 18-24 декабря 2002. ელექტრონული ვერსია: <http://zinoviev.info/wps/archives/230>.

³ ამასთან დაკავშირებით მინდა გავიხსენო ერთი ფაქტი. სადღაც 1973 წლის მაის-ივნისი იქნებოდა. მე – იმჟამად მ. ლომონოსოვის სახ. მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასპირანტი – ჩემმა სამეცნიერო ხელმძღვანელმა, ცნობილმა რუსმა ისტორიკოსმა აკად. ბორის რიბაკოვმა მიმინვია თავის საჯარო ლექციაზე მოსკოვის „მეცნიერთა სახლში“ (დღეს: Центральный Дом ученых Российской академии наук). ლექციის თემა იყო „ანდრია ბოგოლიუბსკი“. თავისი ლექცია აკად. ბ. რიბაკოვმა, რომელიც იმ დროს თავისი ოფიციალური რეგალიებითა და ავტორიტეტით ითვლებოდა საბჭოთა ისტორიული მეცნიერების ერთ-ერთ თავკაცად (სხვადასხვა დროს მას ეკავა სსრ კავშირის არქეოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობა / ერთი პერიოდი აგრეთვე სსრ კავშირის ისტორიისაჲ/, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის განყოფილების აკადემიკოს-მდივნისა და სხვ. ხელმძღვანელი თანამდებობები), ჩემთვის სრულიად მოულოდნელად დაიწყო ა. იაკოვლევის პუბლიკაციის მწვავე კრიტიკით. ბ. რიბაკოვმა დაგმო ნიჰილისტური მიდგომები შუა საუკუნეების ისტორიული პიროვნებებისადმი და საგანგებოდ გაუსვა ხაზი, რომ სწორედ ა. იაკოვლევის მკრეხელურმა სტატიამ უბიძგა მას „მეცნიერთა სახლში“ გამოსულიყო საჯარო ლექციების ციკლით: „ისტორიული პორტრეტები“ (ეს იყო მისი მეორე ლექცია აღნიშნული ციკლიდან, პირველი, თუ არ ვცდები, ეძღვნებოდა ვლადიმირ მონომახს). აქვე ისიც უნდა აღვნიშნო, რომ მე სწორედ ამ ლექციაზე გავიგე ა. იაკოვლევის დემარშის შესახებ, მოგვიანებით კი გავეცანი მის პუბლიკაციას უკვე ჟურნალ „მნათობში“ (იხ.: ა. იაკოვლევი, ანტიისტორიზმის წინააღმდეგ, *მნათობი*, №2, 1973, გვ. 3-25).

ცალკეული წარმომადგენლებისთვისაც,¹ რომლებმაც ღიად დაგმეს კიდეც ამბიციური პარტიული მუშაკის ეს პოლიტიკურ-იდეოლოგიური დემარში. შედეგად, ყოველივე დასრულდა ა. იაკოვლევის განთავისუფლებით დაკავებული თანამდებობიდან და მისი 10 წლიანი „გადასახლებით“ კანადაში – სსრ კავშირის ელჩად.

მაგრამ დავუბრუნდეთ ა. იაკოვლევის „დარიგებანის“ ქართულ „სეგმენტს“, რომელშიც, როგორც უკვე აღინიშნა, ფიგურირებს სწორედ რ. მეტრეველის ზემოხსენებული რუსული პუბლიკაცია. მას საგანგებოდ მოჰყავს ციტატა მაინცდამაინც, «Литературная Грузия»-ში დაბეჭდილი სტატიიდან: «В грузинской истории имя царицы Тамары окружено особым ореолом»; «Светлая личность царицы Тамары, ее победоносное царствование, дальновидная политика и проницательность – сегодня это уже ясно для всех – способствовали политическому и культурному процветанию Грузии. Все это и снискало ей любовь народную, благодаря этому и сложил народ гимны в честь своей гордости – царицы Тамары... Тамара, по мнению народа, была настолько добрым правителем, что люди мечтали ходить у нее в подчинении...». ა. იაკოვლევი გმობს ქართველი მეცნიერის ამგვარ მიდგომას და კატეგორიულად მიუღებლად მიაჩნია, როდესაც ამ და სხვა მსგავს პუბლიკაციებში: «нарочито идеализируется прошлое, да еще при нечетких социальных позициях, возникает нелепый спор, чей царь лучше, а заслуги тех или иных деятелей доводятся до пресловутых степеней». «Всякая гиперболизация в подобных делах, – глумливо замечает малялаи рангის პარტიული „ბოსი“, – может стать одной из отправных точек для оживления националистических предрассудков!». და ვერ ფარავს კმაყოფილებას იმის გამო, რომ «эти проявления получили соответствующую оценку со стороны партийных организаций республик».²

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კომპარტიის იმჟამინდელმა (1972 წლის სექტემბრის ბოლოს განხორციელებული „სასახლის გადატრიალების“ შედეგად მოსულმა) ხელმძღვანელობამ, პირადად ედ. შევარდნაძემ, რომლის გეგმებში ისედაც შედიოდა რ. მეტრეველის პარტიულ-პოლიტიკური

¹ როგორც ჩანს, ა. იაკოვლევის წინააღმდეგ გაილაშქრა თვით მიხეილ შოლოხოვმაც. კი (იხ.: В. Огрызко, Крайности сходятся, *Литературная Россия*, №29. 22.07.2011, ელექტრონული ვერსია: <http://litrossia.ru/2011/29/06376.html>; А. И. Байгушев, Партийная разведка, М., 2007, გვ. 20, ელექტრონული ვერსია: <http://www.rulit.net/books/partijnaya-razvedka-read-222711-20.html>.

² А. Яковлев, Против антиисторизма (ხაზგასმა ჩვენია – ზ. პ.).

რენომეს „დისკრედიტაცია“,¹ მართლაც, უმაღლესი გამოიყენა ზემდგომი ორგანოს² მიერ მოწოდებული ეს „არგუმენტი“³ და წერტილი დაუსვა საშვიში მეტოქის პოლიტიკურ კარიერას. მაგრამ ხელისუფლებამ ვერ აღკვეთა როინ მეტრეველის – მეცნიერი-ისტორიკოსისა და პატრიოტის აკადემიური აქტიურობა, რომლის ერთ-ერთი მთავარი შედეგი სწორედ ზემოხსენებულ თამარ მეფის მოღვაწეობის ირგვლივ „კრამოლურ“ სტატიაში წამოყენებული იდეების შემდგომი განვრცობა-განვითარება იყო, რაც ასე მკაფიოდ წარმოჩინდა ზემოხსენებულ მონოგრაფიაში „მეფე თამარი“.

აღნიშნულ მონოგრაფიაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა თამარის საშინაო-პოლიტიკის საკვანძო საკითხების ანალიზს. მეცნიერი ავითარებს თავის ადრინდელ ნაშრომებში (პირველ რიგში სადოქტორო დისერტაციაში) წამოყენებულ დებულებებს და ახალი არგუმენტებით ამყარებს მათ. ამ მხრივ საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ რ. მეტრეველის თვალსაზრისი ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლის პოლიტიკურ შედეგებზე. ის სავსებით სამართლიანად ემიჯნება ისტორიოგრაფიაში გამოთქმულ მოსაზრებას (ნ. ბერძენიშვილი, პ. ინგოროყვა და სხვ.),⁴ თითქოს ყუთლუ-არსლანის დასს, მიუხედავად მარცხისა, მაინც მიეღწიოს გარკვეული წარმატებისათვის – ე. წ. „თანადგომისა და ერთნეობის“ პრინციპის შემოღების გზით მეფის თვითმპყრობელური ხელისუფლება შეეზღუდოს. შ. მესხიას უკანასკნელ მონოგრაფიაში⁵ წარმოდგენილ არგუმენტაციაზე დაყრდნობით ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „მეცნიერთა მიერ სამეფო ხელისუფლების დასუსტება-შეზღუდვად მიჩნეული ფორმულა არის ზოგადი ფრაზა, რომელიც სამეფო ხელისუფლების ბრძანებათა ერთსულოვნად, უყოყმანოდ მიღებას, სამეფო ხელისუფლებასთან მათი „თანადგომისა“

¹ საყოველთაოდ ცნობილია, რომ 1972 წლის სექტემბერში, როდესაც საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობა დაიკავა ედ. შვეარდნაძემ, მის ერთ-ერთ მთავარ კონკურენტად განიხილებოდა სწორედ რ. მეტრეველი, რომელსაც ვასილ მეფანაძის ადმინისტრაციაში მეტად საკვანძო ორგანიზაციულ-პარტიული მუშაობის განყოფილება ებარა და საქართველოს მაშინდელი პოლიტიკური ხელმძღვანელის მემკვიდრედაც მოიაზრებოდა.

² თუმცა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ეს მთლად სკკპ ცკ-ს ოფიციალური დირექტივა არ ყოფილა და ა. იაკოვლევის უფრო საკუთარი ინიციატივით მოქმედებდა.

³ შემთხვევითი არ იყო, რომ აშკარად საქართველოს ახალი პარტიული ხელმძღვანელობის ინიციატივით, ა. იაკოვლევის წერილი სასწრაფოდ ითარგმნა ქართულად და გამოქვეყნდა ჟურნალ „მნათობში“.

⁴ რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 110-116.

⁵ იხ.: შ. მესხია, საშინაო პოლიტიკური ვითარება და სამოხელეო წყობა XII საუკუნის საქართველოში, თბ., 1979, გვ. 63-70 და სხვ.

და მეფეთა ბრძანებისადმი ერთი ნების გამოხატვას ემსახურებოდა“.¹ ჩვენი აზრით, მესხია-მეტრეველის ეს დასკვნა გადასინჯვას არ საჭიროებს.

გარდა საშინაო-პოლიტიკური პრობლემებისა, ნაშრომში არანაქლებს სერუპულოზურადაა განხილული საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა XII-XIII საუკუნეების მიჯნაზე და ნაჩვენებია ქვეყნის როლი და ადგილი საერთაშორისო არენაზე. მეცნიერი სავსებით სამართლიანად აკრიტიკებს იმ მეცნიერებს, რომლებიც უარყოფენ საქართველოს როლს მეზობელი ქვეყნებისა და ხალხების პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა რ. მეტრეველის კრიტიკა ვლადიკავკაზში მოღვაწე ცნობილი რუსი ისტორიკოსისა და არქეოლოგის ვლადიმირ კუზნეცოვის ტენდენციური მიდგომებისადმი.²

უაღრესად საინტერესოა პასაჟები საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ იერ-სახეზე. მეცნიერი სავსებით მართებულად უარყოფს თვალსაზრისს XII საუკუნის საქართველოს ეკონომიკური განვითარების არამდგრადობის შესახებ, თითქოს საქართველოს სამეფოს „ეკონომიკური ძლიერების ძირითად წყაროს სამხედრო ნადავლი და ხარკი შეადგენდა“, რის გამოც ერთიანი ქართული სახელმწიფო „ეფემერული გაერთიანება“ ყოფილიყოს.³ გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსების: ნ. ბერძენიშვილის, ს. ჯანაშიას, შ. მესხიას, ვ. გაბაშვილისა და სხვ. შრომებზე დაყრდნობით, რ. მეტრეველი ავითარებს ერთადერთ სწორ დებულებას და აღნიშნავს, რომ XII საუკუნის „საქართველოს ფეოდალური მონარქია არ ყოფილა

¹ რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 116.

² რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 204. რ. მეტრეველს მხედველობაში ჰქონდა ვ. კუზნეცოვის ნაშრომი ბიზანტია-ალანიის ურთიერთობებზე (იხ.: В. А. Кузнецов, Алания и Византия, *Археология и традиционная этнография Северной Осетии*. Орджоникидзе, 1985, გვ. 59-61), რომელშიც სრულიად იგნორირებული იყო საქართველოს სახელმწიფოსა და ქართული კულტურის გავლენა ცენტრალურ და დასავლეთ იმერკავკასიაზე. ეს სტატია მწარედ გააკრიტიკა მეორე რუსმა მეცნიერმა (ამჯერად უკვე გროზნოში მოღვაწე) ვიტალი ვინოგრადოვმა, რომელმაც ერთხელ კიდევ დაადასტურა საქართველოს პეგემონური როლი ჩრდილოეთ კავკასიაში X-XIII საუკუნეებში (იხ.: В. Б. Виноградов, О реальности грузинского влияния на Северо-Западном Кавказе в X-XIII вв., *Матне №2*, 1988, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, გვ. 162-169. ამ ბოლო დროს, ვ. ვინოგრადოვის ეს სტატია, აქტუალობის, კიდევ ერთხელ დაიბეჭდა (იხ.: В. Виноградов, О реальности грузинского влияния на Северо-Западном Кавказе в X-XIII вв., *ზურაბ პაპასკირი – 60*. „ჟამთა აღმწერელობა ჭეშმარიტისა მეტყუელება არს“, თბ., 2010-2013, გვ. 201-209. ელექტრონული ვერსია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/27363/1/Zurab-Papaskiri%20-%2060.pdf>).

³ რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 215.

ეფემერული გაერთიანება. სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით ქვეყანა მომნიშვნელოვანია. შემდგომი ეკონომიკური აღმავლობის პირობებში სოციალურად ზრდასრული საზოგადოების (ფეოდალური) კანონზომიერი კრიზისი უნდა დაწყებულიყო – გვიანფეოდალური ხანა უნდა დამდგარიყო, მაგრამ კონკრეტულმა ისტორიულმა საგარეო-პოლიტიკურმა ფაქტორმა ეკონომიკური რეგრესი გამოიწვია და მივიღეთ სანინალმდეგო პროცესი: განვითარებული ფეოდალიზმის ხელოვნური გახანგრძლივება და პოლიტიკური დაშლილობა.¹

ნაშრომის ამ ნაწილში რ. მეტრეველი იძლევა სოფლის მეურნეობისა და ხელოსნობის განვითარების საკმაოდ სრულ სურათს; საგანგებოდ ჩერდება სამეფო ხელისუფლების ფინანსურ-მონეტარულ პოლიტიკაზე და საკვლევი პერიოდის ნუმიზმატიკურ მასალებს შთამბეჭდავად აანალიზებს.² სოციალურ ვითარებაზე მსჯელობისას ამახვილებს ყურადღებას ფეოდალური საზოგადოების დაბალი ფენების მდგომარეობაზე და ამ მხრივ გამოყოფს გლახაკთა ფენას³ (აღსანიშნავია, რომ გლახაკთა თემას რ. მეტრეველმა ცალკე სპეციალური ნაშრომიც მიუძღვნა).⁴ ამომწურავადაა გაშუქებული სამოხელეო წყობის საკითხებიც. მკვლევარი იზიარებს შ. მესხიას დებულებას და ასევე მიუთითებს, რომ „მეფე თამარის დროს ... არსებითად არ შეცვლილა გიორგი III-ის საშინაო-პოლიტიკური გეზი; დიდგვაროვან ფეოდალთა მოთხოვნით გადაყენებულ „უგვაროთა... (ყუბასარი, აფრიდონი) თანამდებობები ძირითადად კვლავ გიორგი III-ის „გაზრდილებმა“ დაიკავეს“.⁵ საინტერესოა მსჯელობა ათაბაგობის ინსტიტუტის შემოღებასთან დაკავშირებით. რ. მეტრეველი სწორად აღნიშნავს, რომ ივანე მხარგრძელის ეს ინიციატივა შორსმომავალ მიზანს ისახავდა და ჭყონდიდელ-მნიგნობართუხუცესის სახელოსთან გათანაბრების მცდელობა იყო.⁶

თამარ მეფისადმი მიძღვნილი მონოგრაფიის დასკვნით ნაწილში მიმოხილულია ქართული კულტურის მიღწევები XII საუკუნეში. საგანგებოდაა აღნიშნული ქართული კულტურის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ქვეყნის

¹ რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 216.

² იქვე, გვ. 231-240.

³ იქვე, გვ. 246-270.

⁴ რ. მეტრეველი, დეკლასირებული ელემენტები შუა საუკუნეების საქართველოში (V-XII სს.), თბ., 1976.

⁵ რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 275.

⁶ იქვე, გვ. 276.

პოლიტიკური გაერთიანების საქმეში,¹ სამეფო კარის წარმმართველი როლი „განათლებისა და კულტურა-ხელოვნების წინსვლის“ საქმეში.²

ასეთია ძალზე სტემატურად თამარის ეპოქის ირგვლივ აკად. რ. მეტრეველის მიერ ჩატარებული კვლევის ძირითადი შედეგები. კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ ამ კვლევას უდავოდ საეჭაპო მნიშვნელობა აქვს და მისი გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია ძლიერების ზენიტში მყოფი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს საშინაო და საგარეო პოლიტიკური პროცესების შემდგომი მეცნიერული დამუშავება.

ამით ვასრულებთ ჩვენს ისტორიოგრაფიულ მიმოხილვას, რომელშიც შევეცადეთ ზოგად შტრიხებში გადმოგვეცა აკად. როინ მეტრეველის წვლილი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს ისტორიის მეცნიერული შესწავლის სფეროში. რასაკვირველია, წარმოდგენილ ნარკვევს არ შეიძლება ჰქონდეს ღვანლმოსილი მეცნიერის მრავალფეროვანი ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობის ყოველმხრივი, გამოწვლილვითი ანალიზის პრეტენზია, მაგრამ, ვფიქრობთ, თუნდაც ამ სახით ის გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას მის მიერ ჩატარებული ნაყოფიერი კვლევა-ძიების მასშტაბებსა და მეცნიერულ ღირებულებაზე, რომლის უფრო ღრმა და ამომწურავი შესწავლა მომავლის საქმეა.

¹ რ. მეტრეველი, მეფე თამარი, გვ. 290.

² იქვე, გვ. 298.

„ქართლის ცხოვრების“ გამომცემელი

მიხეილ ქავთარია

2008 წელს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეგიდით გამოქვეყნდა „ქართლის ცხოვრება“ (სრული ბიბლიოგრაფიით, ლექსიკონითა და საძიებლებით). ამ წიგნის დასტამბვა ჩვენი საზოგადოების ცხოვრებაში მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო. მას მოჰყვა ტექსტის რუსული და ინგლისური თარგმანებიც. წიგნის გამოცემისათვის მომზადებაში ჩართულნი იყვნენ ჩვენი ისტორიკოსებისა და ფილოლოგების წარმატებული თანამშრომლები: ელენე ცაგარეიშვილი, ზურაბ სარჯველაძე, სოფიო სარჯველაძე, მიხეილ ქავთარია, მარიამ ლორთქიფანიძე, მზექალა შანიძე, ციალა ქურციკიძე, გურამ კარტოზია, ცოტნე კიკვიძე, გიული ალასანია, ვალერი სილოგავა. წიგნის მთავარი რედაქტორი და ორგანიზაციული საკითხების მომგვარებელი ბრძანდებოდა აკადემიკოსი როინ მეტრეველი.

„ქართლის ცხოვრების“ ამ ახალ გამოცემას აქტიურად გამოეხმაურა ქართველი მკითხველი. პრესაში და სპეციალურ ლიტერატურაში გამოქვეყნდა საინტერესო მასალები. ეს ბუნებრივიც იყო, რადგან ქართველი კაცისთვის „ქართლის ცხოვრება“ „წმიდა და პატიოსანი წიგნია“.

ბატონი როინი გამობრძმედილი რედაქტორია და მაშასადამე, ქრონოლოგიური და ტექსტოლოგიური ნიუანსების კარგი აღმქმელი და შემფასებელი. ისტორიულ ტექსტებზე მუშაობის გამოცდილება მან ჭაბუკობის პერიოდში შეიძინა, რაც წარმატებით გამოჩნდა 1962 წელს შ. ბადრიძესთან ერთად გამოქვეყნებულ წიგნში „ექვთიმე თაყაიშვილი“, 1982 წელს დაბეჭდილ წიგნში „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ და 2003 წელს გამოქვეყნებულ კრებულში „ბაგრატიონები. სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა“ და სხვა.

წიგნში „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება“ ავტორი ფართოდ განიხილავს პრობლემას, რომელიც ჩვენი ინტელიგენცი-

ნონა გაფრინდაშვილი,
როინ მეტრეველი

როინ მეტრეველი,
რეზო ამაშუკელი,
გურამ გვერდნიშვილი,
ირაკლი აბაშიძე,
ევგენი ხარაძე,
გიორგი ჯიბლაძე

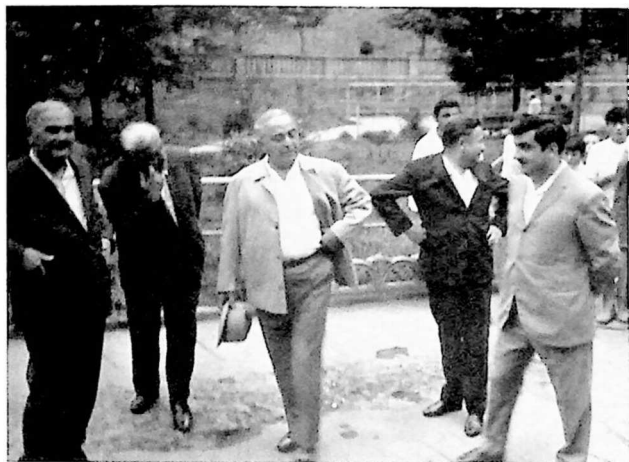
ირაკლი ანდრონიკოვი
თბილისში

გომარ სიხარულიძე,
ოთარ თაქთაქიშვილი,
ვახტანგ ბერიძე,
როინ მეტრეველი,
ბიძინა კვერნაძე,
ლუარსაბ იაშვილი

სანკტ-პეტერბურგი
(ლენინგრადი),
საერთაშორისო
აბალგაზრდული
კონფერენციის
მონაწილეებთან. 1966 წ.

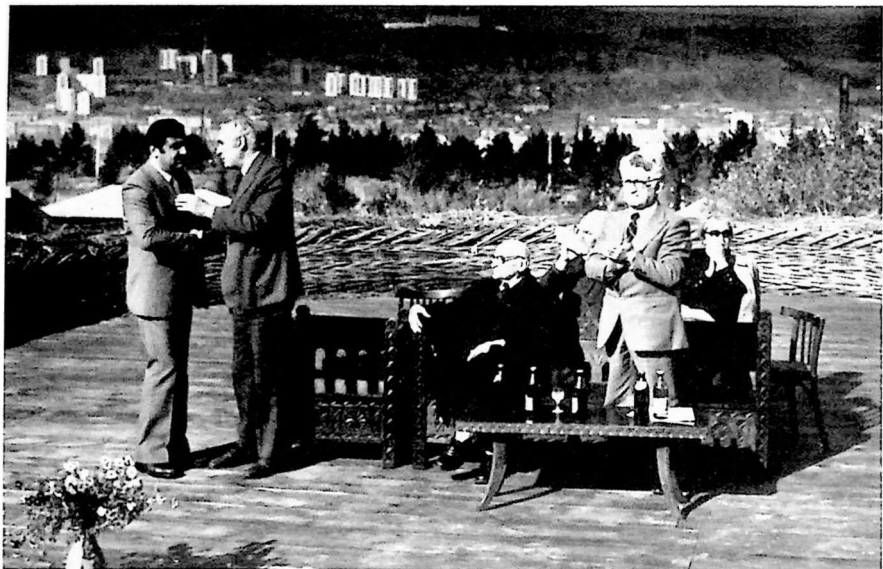
საირმე – ე. მუჟანაძესთან ერთად

ნ. მუსხელიშვილი და
რ. მეტრეველი

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმი. საზოგადოებრივ მეცნიერებათა
განყოფილების წევრები.

საისტორიო საზოგადოების შეხვედრა ი. აბაშიძესთან. 1980 წ.

რ. მეტრეველი
კითხულობს
ლექციას

ვასილ მჭავანაძე და
გივი ჯაფარიძე
მაბათობაზე. 1970 წ.

კობა გურულის სახელოსნოში

სხედან: პირველ რიგში - მურმან ლომთათიძე, ვაჟა სულაბერიძე, ნოდარ დუმბაძე, ნუგზარ ფოფხაძე. მეორე რიგში - რეზო ამაშუკელი, კობა გურული, სოსო ქოიავა.

დგანან - პირველი ორი - მოსკოველი სტუმრები, ჯუმბერ პატიაშვილი, როინ მეტრეველი, ევგენი ტიაფელნიკოვი, ნანი ბრეგვაძე, ჯანსუღ ჩარკიანი, რეზო ლალიძე, ზაირა რატიანი, ზურაბ სოტყილაძე, ვასილ დოგუზაშვილი. 1971 წ.

თ. გამყრელიძე, თ. ჯავახიშვილი, ქ. ამირეჯიბი, რ. მეტრეველი

ის მიერ დღიდან საზოგადოების დაარსებისა, ყურადღების ცენტრში იყო. ექვთიმე თაყაიშვილი გახლდათ პიროვნება, რომელიც აქტიურად მონაწილეობდა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების და საეკლესიო მუზეუმის საქმიანობაში. დასახელებული საზოგადოება 1907 წელს დაარსდა ერთადერთი მიზნით – ეროვნული ძეგლების მოძიება, შეკრება, აღნუსხვა, შესწავლა, პუბლიკაცია და ზოგადად, ქართველოლოგიური საკითხების აქტიური კვლევა ეწარმოებინათ. ექვთიმე თაყაიშვილს თავის დროზე გვერდით ედგა ჩვენი მოღვაწე მნიგნობართა მონინავე ნაწილი.

საისტორიო საზოგადოება საქართველოში უმაღლესი სასწავლებლის – თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებამდე იყო ერთადერთი შემოქმედებითი ცენტრი, სადაც ზოგადად სამეცნიერო და კონკრეტულად, ქართველოლოგიის საკითხების კვლევა მიმდინარეობდა, ეროვნულ პრობლემებს განიხილავდა ქართველი კაცი. წიგნის შექმნისათვის როინ მეტრეველმა საჭირო დოკუმენტები მოიძია იმდროისათვის ცნობილ საცავებში – საქართველოს ხელოვნების მუზეუმი, გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურული მუზეუმი, ქუთაისის ისტორიული არქივი, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი (ყოფილი ხელნაწერთა ინსტიტუტი), თვით საზოგადოების საარქივო კოლექცია და სხვ. უნდა ითქვას, რომ ამ დროისათვის დასახელებული საარქივო ფონდები ყველგან არ იყო სრულად აღწერილი და ავტორს უშუალოდ უხდებოდა დოკუმენტების მოძიება, დახასიათება და კლასიფიკაცია, რაც შემთხვევებში უკვე დასტამბული დოკუმენტების შედარება დედნებთან. ეს პროცესი კარგად ჩანს ყველა გამოქვეყნებული საბუთის შენიშვნებიდან.

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი საგანგებოდ სპეციალურ მონაკვეთს ურთავს გამოკვლევას სათაურით – „მასალები საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ისტორიისათვის“. ეს ერთობ მოკლე ინფორმაცია ნათელს ფენს როინ მეტრეველის, როგორც არქეოგრაფისა და ტექსტების პუბლიკატორის საქმიანობას.

ჩვენ, რა თქმა უნდა, არ ვაპირებთ ამ კუთხით და საერთოდაც მისი შემოქმედების ვრცელ დახასიათებას. ჩვენი მოკრძალებული სურვილია საზოგადოებას მოკლედ გავაცნოთ შთაბეჭდილებანი „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის გამოცემასთან დაკავშირებით. მე, როგორც ტექსტის დამდგენი კომისიის ერთ-ერთ წევრს, სხვებთან ერთად ბატონ როინთან მქონდა ოფიციალური და მეგობრული შეხვედრები. თითქმის ყველა შეხვედრაზე იყო საკმაოდ ვრცელი საუბარი „ქართლის ცხოვრების“ შედგენის პრინციპების, ავტორების როლის და პოზიციების, ხელნაწერების მოძიების, რაობის, გამოცემების აკადემიურობის, დაინტერესებულ პირთა შესახებ და ა. შ.

მკითხველისათვის წიგნი „ქართლის ცხოვრება“ არ არის მხოლოდ ისტორიული ფაქტებისა და სიტუაციების მთხრობელი. როგორც მიჩნეულია, იგი სახარებასთან და ვეფხისტყაოსანთან ერთად ზოგადად ქართველთა ცხოვრების განმსაზღვრელი და წეს-ჩვეულებების შთამაგონებელი წიგნია. ჩვენი ქვეყნის ისტორიამ თავისთავად განაპირობა წიგნის მიზანდასახულობა, მასშტაბურობა და ისტორიისადმი საქართველოს მცხოვრებთა დამოკიდებულება გუშინ, დღეს, ხვალ.

საუკუნეების მანძილზე იწერებოდა და დგებოდა „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელი ტექსტები და ამიტომ კრებულის ყოველ მონაკვეთს ეპოქის სულისკვეთება განსაზღვრავდა. ეს განწყობა შესანიშნავად იგრძნობა ყოველი კონკრეტული ავტორის თხზულებაში – ლეონტი მროველიდან მოყოლებული ვიდრე ჟამთააღმწერლამდე, თვალნათლივ წარმოაჩენდა ავტორ-მკითხველთა ეროვნულ-პატრიოტულ მისწრაფებებს. ეს არის პერიოდი, როდესაც ჩვენში დამოუკიდებლად შეიქმნა ისტორიოგრაფიული დარგი თავისი წერილობითი ძეგლებით და საუკუნეების მანძილზე ჰაგიოგრაფიული თუ სხვა ჟანრის ძეგლების პარალელურად არსებობდა და არ დარღვეულა ის ფორმალური ზღვარი, რაც შუა საუკუნეებში გამოიკვეთა.

„ქართლის ცხოვრების“ ისტორიულ თხზულებებს თავისი გამოკვეთილი განვითარების გზა ჰქონდა და ჰაგიოგრაფიული ჟანრის ისტორიული შინაარსის ძეგლებს – თავისი. დადასტურებული არ არის, რომ კონკრეტული ისტორიული შრომა, თუ წინოს ცხოვრების თავგადასავალს არ მივიღებთ მხედველობაში, „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში მოხვედრილიყო. სამოქალაქო ისტორიის მიმართულებაში, წყაროთმცოდნეობის ინტერესებიდან გამომდინარე, გამოიკვეთა ისტორიული თხზულების ზოგადი გეგმა და ავტორებიც მეტ-ნაკლები სისრულით იცავდნენ შემუშავებულ პრინციპს. ალბათ, ამით უნდა აიხსნას ის ფაქტიც, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები გაცილებით ნაკლებად არის შემორჩენილი, ვიდრე მაგალითად, სახარებისა და ვეფხისტყაოსნისა. თუმცაღა, ისიც ცნობილია, რომ უძველეს სამონასტრო ბიბლიოთეკებში დაცული იყო „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის პირველი ძეგლი – ლეონტი მროველის „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“.

ისტორიოგრაფიის მთავარ მიმართულებათა ჟანრი თავისი კონკრეტული მიზნით, შეიქმნა სხვადასხვა ფორმით, ვითარდებოდა ერთიან დარგად და ამით ცხოვრობდნენ „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი თუ გვიანი პერიოდის მწერალთა თაობები. ამას დაემატა მომდევნო თაობების გადამწერთა თუ რედაქტორთა დამოკიდებულება არც თუ იშვიათად კრიტიკულიც, ტექსტებისადმი. მეორე მხრივ, მკვლევარ-შემოქმედთა შეფასებები ცალკეული ადგილების მიმართ.

ცალკე უნდა აღინიშნოს ვახტანგ VI-ისა და მისი თანამოაზრეების ე. წ. „სწავლულ კაცთა“ მიერ ფაქტების ახლებური დანახვა და შეფასება. მეორე მხრივ, ვახუშტი ბატონიშვილის ქართული ისტორიოგრაფიის ახალი მიმართულების დამწყების პოზიცია. ამ პერიოდიდან ქართული საისტორიო მწერლობა ახალი მიზნებით და მიმართულებით განვითარდა, თუმცა არ დაკარგულა ძველისადმი ინტერესი.

გამოცემის რედაქტორთან შეხვედრების ჟამს ამ პრობლემების შესახებ იყო პოზიციების შეჯერება და საუბარი. ბატონი როინ მეტრეველი ყოველთვის მზად იყო მოესმინა განსხვავებული მოსაზრება. იყო კრიტიკული და დამთმობიც. აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა „ქართლის ცხოვრების“ ამ ახალ გამოცემაში გარკვეული სიახლე ჩადო. „ქართლის ცხოვრება“ სხვადასხვა მკვლევარის მიერ განსხვავებული პოზიციებიდან ხორციელდებოდა. ყველაზე მნიშვნელოვანი და საყურადღებო მაინც იყო აკად. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემა, რომელიც ყველა არსებული ხელნაწერის მიხედვით განხორციელდა.

ძველ ტრადიციულ ტექსტებს დაემატა ვახუშტი ბატონიშვილის „ქართლის ცხოვრების“ მოზრდილი ნიგნი. ეს გამოცემა სწორედ ამიტომაც განსაკუთრებული იყო. ვიმეორებ, განსაკუთრებული იყო იმიტომ, რომ ნიგნი, რომელსაც სახელად ჰქვია „ქართლის ცხოვრება“, რომელიც ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიასა და ისტორიას წარმოადგენდა, 1973 წლამდე ერთად არ დაბეჭდილა. „ლეოლრაფიული აღწერა“ საქართველოსი, ანუ გეოგრაფია, 1842 წელს ქართულად და ფრანგულად გამოსცა მარი ბროსემ, 1904 წელს ქართულად და რუსულად დაბეჭდა მოსე ჯანაშვილმა, 1941 წელს – ნ. ბერძენიშვილმა და თ. ლომოურმა და გეოგრაფიის ინსტიტუტმა ზ. ტატაშიძის რედაქტორობით – 1997 წელს. ვახუშტი ბატონიშვილს არ დაუწერია ორი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ნიგნი – საქართველოს გეოგრაფია და საქართველოს ისტორია (ამ საკითხზე საგანგებოდ ვრცლად საუბრობს ს. ყაუხჩიშვილი. იხ. „ქართლის ცხოვრება“, ტ. IV, 1973 წ. გვ. 08-011).

აკად. როინ მეტრეველის წინადადებით გადაწყდა გამოცემულიყო „ქართლის ცხოვრების“ ე. წ. ტრადიციული ტექსტი ვახტანგ VI-ის მოღვაწეობამდელი ხელნაწერების მიხედვით. „ქართლის ცხოვრების“ პუბლიკაციის ისტორიაში ეს გადაწყვეტილება თავისთავად სიახლეა. ამ გამოცემაში ბუნებრივია, 1959 წელს აკაკი კლიმიაშვილის მიერ აღმოჩენილი „ქართლის ცხოვრების“ 1697 წლის ნუსხის ტექსტიც შევა. ეს ფაქტიც ამ გამოცემას გარკვეულ სიახლეს მატებს. ამ ხელნაწერის დედანი სვეტიცხოველში (მცხეთაში) ყოფილა დაცული, როგორც ანდერძიდან ჩანს: „არა იპოებოდა სანახებსა ქართლისასა, არამედ მცხეთას ოდენ ისხნეს ეკლესიასა შინა...

სუეტსა ღმრთივ აღმართებულსა“. საფიქრებელია, რომ სწორედ ეს ხელნაწერი ივარაუდებოდა 1546 წელს მცხეთურ გუჯარში, რომელსაც პროფ. კოტე გრიგოლიამ მიაკვლია. გამოთქმა მცხეთური „ქართლის ცხოვრება“, ალბათ, გულისხმობდა განსაკუთრებულ უზადო ხელნაწერს. სხვათა შორის, 1755 წელს ანტონ პირველის მიერ დაწერილ „ქართველ მეფეთა შთამომავლობაში“ მცხეთური ხელნაწერის გვერდით იხსენიება გელათური ქართლის ცხოვრება, ალბათ, იმავე მნიშვნელობით, როგორც სვეტიცხოვლის ხელნაწერში.

„ქართლის ცხოვრება“ ჩვენი ქვეყნის ისტორიის ერთიანობის და მთლიანობის პოლიტიკური გააზრების საფუძველთა საფუძველია. ამიტომაც დიდი წიგნი და იმავე განწყობას ნერგავს „ახალი ქართლის ცხოვრების“ ავტორთა შემოქმედებაშიც. გარდა მეცნიერული ინტერესებისა, დღესაც ასეთი განწყობა დაედო საფუძვლად „ქართლის ცხოვრების“ ახალ გამოცემას. ყოველი მკითხველი ეროვნული სიამაყით აიღებს ხელში ამ წიგნს და გამომცემელი დანესებულების – საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მისამართით მხოლოდ გულწრფელ სამადლობელს იტყვის.

რედაქტორი

ლევან ჯიქია

უსაზღვროდ დიდია აკადემიკოს როინ მეტრეველის როლი ქართული საისტორიო აზროვნების განვითარების საქმეში. იგი მეცნიერული კეთილსინდისიერებით იკვლევს საქართველოს ისტორიის ძველი და შუა საუკუნეების პერიოდს და ამასთან სულიერადაა დანათესავებული საკვლევ ეპოქასთან, იგი მას გარედან კი არ უყურებს, მთელი სულიერებით განიცდის მის ტკივილს, გამარჯვებას. ეს არის ცდა ისტორიული და სულიერი მეხსიერების დაახლოებისა, როცა ყოველივე მთელის ნაწილად განიცდება, რითაც დაიძლევა დროის გახლეჩილობა და მკვიდრდება მარადიული ანჟმო. ამიტომაც იკითხება „დავითი“, „თამარი“ და სხვ. ნარკვევები ასე ამაღლებულად, მარტივად.

გარდა იმისა, რომ როინ მეტრეველი საქართველოს ისტორიის პირუთენელი მკვლევარია, მან სხვადასხვა ტიპის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრების, ლაბორატორიების ჩამოყალიბებით და მასში უფროსი თაობის და ახალგაზრდა ისტორიკოსების ჩართვით, საქართველოს ისტორიის, ქართული დიპლომატიური აზროვნების კვლევა თვისებრივად ახალ საფეხურზე აიყვანა. მისი რედაქტორობით გამოიცა საქართველოს ისტორიის, ქართული დიპლომატიის საკითხებისადმი მიძღვნილი მეტად აქტუალური და საინტერესო გამოკვლევები. ასევე, მის სახელს უკავშირდება არაერთი კრებულის, სამეცნიერო პერიოდული ჟურნალის, ლექსიკონის, სასკოლო თუ საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოს გამოცემა-რედაქტორობა.

ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით გთავაზობთ როინ მეტრეველის რედაქტორობით გამოცემული გამოკვლევების, ლექსიკონების, კრებულებისა და ჟურნალების ჩამონათვალს:

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია: 1965 წელს საკავშირო კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება მოკავ-

შირე რესპუბლიკებში ენციკლოპედიების გამოცემის შესახებ. იმავე წლის 24 სექტემბერს საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს გადაწყვეტილებით შეიქმნა შესაბამისი რედაქცია. ათწლიანი დაუღალავი შრომის შედეგად, 1975 წელს ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომი გამოიცა. ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორი ირაკლი აბაშიძე გახლდათ, მთავარი რედაქტორის მოადგილე – როინ მეტრეველი. 1975-1987 წლებში სულ გამოიცა ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის 11 ტომი და ერთი დამატება „საქართველოს სსრ“ (ქართულ და რუსულ ენებზე). ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია არის უნივერსალური სამეცნიერო ცნობარი, რომელიც მოიცავს 70 000-მდე ტერმინ-სტატიას. ენციკლოპედიაში გაშუქებულია ყველა მეცნიერება და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო. ამ საქმეში ჩართული იყვნენ შემოქმედებითი ინტელიგენციის წარმომადგენლები, შესაბამისი დარგის სპეციალისტები, მათ შორის: გიორგი წერეთელი, ნიკო კეცხოველი, ვახტანგ ბერიძე, სერგი ჯიქია, აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, ევგენი ხარაძე, შოთა ძიძიგური, გიორგი ჩიტაია და სხვ. ენციკლოპედიის შესახებ აკადემიკოსი როინ მეტრეველი აღნიშნავდა: „ენციკლოპედიის გამოცემის განხორციელებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა საქმის სწორად ორგანიზებას, აუცილებელი იყო იმ მყარი საფუძვლის შექმნა, რომელიც არსებითია შემდგომი წარმატებისათვის. გამართული მეთოდური მითითებებისა და ინსტრუქციების მომზადება, სიტყვანის შედგენა-დახვეწა და სხვა“. 1976 წელს ქართულმა ენციკლოპედიამ „წიგნის ხელოვნების“ სრულიად საკავშირო გამოფენაზე მოსკოვში პირველი ხარისხის დიპლომი (გრანპრი) დაიმსახურა.

ქართული დიპლომატია. წელიწდეული. დაარსდა 1994 წელს. 1994 წლიდან დღემდე გამოვიდა 16 ტომი. წელიწდეულში წარმოდგენილია შემდეგი რუბრიკები: ქართული დიპლომატია, მსოფლიო დიპლომატია, წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია, საქართველოს ისტორია და ა. შ. წელიწდეულში იბეჭდება როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი მკვლევრების ნაშრომები.

ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი. ტომი 1. ა-ლ. თბილისი, 1997. სარედაქციო კოლეგიას წარმოადგენენ: გ. ბოლოთაშვილი, ნ. გიოშვილი, ი. გოგოლაშვილი (მდივანი), ი. თევდორაშვილი, მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპას-ქირი, გ. სალიაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე). ლექსიკონის შემდგენელნი არიან: ალექსანდრე აბდალაძე, ერეკლე ასტახიშვილი, გიორგი ახსიაშვილი, შოთა ბადრიძე, გივი ბოლოთაშვილი, ნინო ბურჯანაძე, ნოდარ გიოშვილი, თედო დუნდუა, ზურაბ ვანიშვილი, თეა თევდორაშვილი, ირინა

თევდორაშვილი, გულივერ იობაშვილი, დევი კაჭარავა, დავით კობახიძე, ბუბა კუდავა, ბონდო კუპატაძე, დიმიტრი ლეთოდიანი, მარიამ ლორთქიფანიძე, როინ მეტრეველი, გივი ნარსია, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი, თეიმურაზ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, ჯაბა სამუშია, გიორგი ტაბატაძე, იაკობ ფუტყარაძე, გრანი ქავთარია, მევლუდ ჩხეტიანი, ლელა ჯავახიშვილი, ნიკოლოზ ჯავახიშვილი, გოჩა ჯაფარიძე.

ლექსიკონში ტერმინებადაა წარმოდგენილი ქართულ თუ უცხოურ დიპლომატიურ ასპარეზზე მომხდარი მნიშვნელოვანი მოვლენები, წარმოდგენილია პიროვნებათა ბიოგრაფიები და სხვა საინტერესო მასალები.

ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. I ნაწილი. თბილისი, 1998. სარედაქციო კოლეგია: ი. გოგოლაშვილი (მდივანი), დ. ლეთოდიანი, მ. ლორთქიფანიძე, დ. ნინიძე, ზ. პაპასქირი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გ. სალიაშვილი. წარმოდგენილი სტატიების ავტორები არიან: რ. მეტრეველი, ე. ასტახიშვილი, გ. ქავთარია, ნ. ლომოური, ნ. შოშიაშვილი, მ. ლორთქიფანიძე, დ. ლეთოდიანი, ზ. ალექსიძე, ზ. პაპასქირი, დ. ნინიძე.

ნარკვევში გაშუქებულია საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორია უძველესი დროიდან XV საუკუნის დამდეგამდე.

ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. II ნაწილი. თბილისი, 1998. სარედაქციო კოლეგია: ი. გოგოლაშვილი (მდივანი), დ. ლეთოდიანი, მ. ლორთქიფანიძე, დ. ნინიძე, ზ. პაპასქირი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გ. სალიაშვილი. წარმოდგენილი სტატიების ავტორები არიან: დ. ნინიძე, დ. კაჭარავა, გ. საითიძე, დ. კაციტაძე; ნ. ასათიანი, ვ. მაჭარაძე, გ. იობაშვილი, ა. მენტეშაშვილი, ლ. თოიძე.

ნარკვევში გაშუქებულია საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორია XV საუკუნის I ნახევრიდან 1933 წლამდე.

ივანე ჯავახიშვილი. თხზულებანი 12 ტომად. ტომი XII. თბილისი, 1998. ტომის რედაქტორი – როინ მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მ. ლორთქიფანიძე, ზ. ალექსიძე, ა. აფაქიძე, ვ. ბერიძე, თ. გამყრელიძე, ქ. ლომთათიძე, გ. მელიქიშვილი, ე. მეტრეველი, რ. მეტრეველი, ა. ჯავახიშვილი.

ტომში შევიდა ივანე ჯავახიშვილის შემდეგი ნაშრომები: ანდრია მოციქულის და წმინდა ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში, აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია და საქართველოსა და სომხეთის ისტორიის მონაცემები, მამულიშვილობა და მეცნიერება, К истории церковных реформ древней Грузии, Государственный строй древней Грузии и древней Армении, საქართველოს მეფეები და მისი უფლების ისტორია, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, История церковного разрыва между Грузией и Арменией в

начале VII века, К вопросу о времени построения Грузинского храма в Атеии по вновь обследованным эпиграфическим памятникам, საქართველოს ისტორიის მოკლე მიმოხილვა ენციკლოპედიისათვის, რეცენზია ე. თაყაიშვილის ნაშრომზე, რეცენზია ე. პახომოვის ნაშრომზე, ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის XVII საუკუნეში, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, Политическое и социальное движение в Грузии в XIX в., საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 1918-1998 წწ. საიუბილეო კრებული. თბილისი, 1998. სარედაქციო კოლეგია: ნიკო ბერძენიშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), პარმენ მარგველაშვილი, ნოდარ ტაბიძე (მდივანი), ანზორ ხელაშვილი, თემურ ხუროძე. სტატიების ავტორები არიან: რ. მეტრეველი, ლ. ზამბახიძე, ა. გაგნიძე, ჯ. მებონია, ა. ხელაშვილი, ე. ხარაძე, დ. გორდეზიანი, თ. ვაშაყმაძე, პ. მელაძე, გ. ცერცვაძე, შ. სიდამონიძე, ვ. ალფაიძე, ო. ხმალაძე, მ. ცარციძე, გ. თოდუა, ნ. პაიჭაძე, ე. მექვაბიშვილი, გ. ბერკაცაშვილი, გ. ინწკირველი, ლ. მენაბდე, ე. ხინთიბიძე, ზ. კიკნაძე, რ. გორდეზიანი, ნ. ბაბუნაშვილი, თ. უთურგაიძე, დ. თუხარელი, ნ. ჭოხონელიძე, ნ. ტაბიძე, თ. კობახიძე, ი. გოცირიძე, ზ. ალექსიძე, მ. ვაჩნაძე, კ. შარია, კ. კორძაია, ე. კოდუა, თ. ფანჯიკიძე, დ. ფარჯანაძე, თ. კარანაძე, გ. ლორთქიფანიძე, ნ. ბერძენიშვილი, ე. თოხაძე, ბ. ბეჟუაშვილი, პ. მარგველაშვილი, ლ. ბენგალიშვილი.

ნაშრომი წარმოადგენს ნარკვევების კრებულს; წარმოდგენილია ის ურთულესი გზა, რომელიც გაიარა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა დაარსებიდან 1998 წლამდე. აგრეთვე გაშუქებულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ყველა სამეცნიერო მიმართულების დაარსების ისტორია და იმ დროისათვის (1998 წ.) არსებული მდგომარეობა.

ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი. ტომი 2. მ-პ. თბილისი, 1999. სარედაქციო კოლეგიაში შედიან: ნ. გიოშვილი, ი. გოგოლაშვილი (მდივანი), ი. თევდორაშვილი, მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, გ. სალიაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე). ლექსიკონის შემდგენელნი: ალექსანდრე აბდალაძე, ერეკლე ასტახიშვილი, გიორგი ახსიაშვილი, გივი ბოლოთაშვილი, ნინო ბურჯანაძე, ნოდარ გიოშვილი, რუსუდან დაუშვილი, თედო დუნდუა, თეა თევდორაშვილი, ირინა თევდორაშვილი, გულივერ იობაშვილი, დევი კაჭარავა, სიმონ კილაძე, ბუბა კუდავა, ბონდო კუპატაძე, დიმიტრი ლეთოდიანი, მაია მეგრელიძე, როინ მეტრეველი, გივი ნარსია, ზურაბ პაპასქირი, თეიმურაზ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, ჯაბა სამუშია, გრანი ქავთა-

რია, ვასიკო შალამბერიძე, ლელა ჯავახიშვილი, ნიკო ჯავახიშვილი, გოჩა ჯაფარიძე.

ლექსიკონში ტერმინებადაა წარმოდგენილი ქართულ თუ უცხოურ დიპლომატიურ ასპარეზზე მომხდარი მნიშვნელოვანი მოვლენები, წარმოდგენილია პიროვნებათა ბიოგრაფიები და სხვა საინტერესო საკითხები.

საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები. თბილისი, 2000. ნიგნის ავტორები არიან: ზაზა აბაშიძე, ეკა კაჭარავა, თამარ ქორიძე, ქეთევან ნადირაძე. ნიგნში მოცემულია საქართველოს ეკლესიის მამამთავართა ქრონოლოგიური რიგი და მათი მოღვაწეობა ეპისკოპოს იოანედან უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ჩათვლით.

სიმონ ჯანაშია 100. თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2000. რედაქტორი – როინ მეტრეველი, შემდგენლები – მ. ლორთქიფანიძე, რ. ჯანაშია. წარმოდგენილი სტატიების ავტორები არიან: როინ მეტრეველი, ანდრია აფაქიძე, ეთერ აბაზაძე, ვახტანგ ბერიძე, ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, კონსტანტინე გამსახურდია, აკაკი განერელია, მამია დუმბაძე, პარმენ ზაქარაია, ვარლამ თოფური, ქეთევან თოფურიძე, ვალერიან ითონიშვილი, დავით კაციტაძე, კორნელი კეკელიძე, გიორგი ლეონიძე, მარიამ ლორთქიფანიძე, ქეთევან ლომთათიძე, გიორგი ლომთათიძე, ნოდარ ლომოური, შოთა მესხია, თეიმურაზ მიქელაძე, ვალერიან ნინუა, გივი ჟორდანია, პროკოფი რატიანი, ბაადურ რაჭველიშვილი, ალექსი რობაქიძე, ჯულიეტა რუხაძე, რუსუდან ფუთურიძე, მანანა ქიქოძე, პეტრე შამათავა, გიორგი ჩიტაია, არნოლდ ჩიქობავა, კონსტანტინე ჩოლოყაშვილი, ირაკლი ციციშვილი, შოთა ხანთაძე, ედიშერ ხოშტარია-ბროსე, გივი ჯამბურია, ოთარ ჯაფარიძე, გიორგი ჯიბლაძე, ზურაბ ანჩაბაძე.

ნიგნში შევიდა აკადემიკოს სიმონ ჯანაშიას თანამედროვეთა მოგონებები. ნაშრომს ბოლოში ერთვის სიმონ ჯანაშიასადმი ეპისტოლარული წერილები – აკაკი შანიძის, ლევან გოთუას, გიორგი ახვლედიანის, რობერტ ბლექის, სერგი ჯიქიას, არნოლდ ჩიქობავას, ბორის კუფტინის, კორნელი კეკელიძის, ირაკლი ანთელავას, ბორის გრეკოვის, გიორგი ჩიტაიას, ელფეთერ ანდრონიკაშვილის, ბორის პიოტროვსკის, ნიკო კეცხოველის, კონსტანტინე გამსახურდიას, გერონტი ქიქოძის, გიორგი ჩუბინაშვილის, ანდრია აფაქიძის და სხვების.

ვალერიან მაჭარაძის 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო ნაშრომთა კრებული. თბილისი, 2001. სარედაქციო კოლეგია: მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული, ნინო ჩიქოვანი, დალი კანდელაკი, გიორგი ჟუჟუნაშვილი, გოჩა საითიძე. წარმოდგენილი სტატიების ავტორები არიან:

გ. ჟუჟუნაშვილი, მ. გურამიშვილი, მ. ბახტაძე, ი. ტალახაძე, დ. შველიძე, ე. შველიძე, ა. ბიბილაშვილი, რ. გოგოლაური, დ. კანდელაკი, რ. ვაჟბე-
დაშვილი, ვ. თვალთვაძე, გ. საითიძე, მ. ვაჩნაძე, რ. ვაშაკიძე, ვ. გურული,
გ. საითიძე, ნ. შენგელია, ზ. სულაბერიძე, მ. კალანდაძე, გ. გასვიანი, ნ. ჩი-
ქოვანი, მ. მაცაბერიძე, ი. ტაბაღლა, ი. ჩიქავა, დ. კაციტაძე.

კრებულში გაშუქებულია პროფესორ ვალერიან მაჭარაძის სამეცნიე-
რო-პედაგოგიური მოღვაწეობის და ცხოვრებისა მეტად საინტერესო დე-
ტალები.

**გივი ჟორდანია 90. სამეცნიერო სტატიები და მოგონებები. თბილი-
სი, 2001.** სარედაქციო კოლეგია: ნიკო ბერძენიშვილი (მთავარი რედაქტო-
რის მოადგილე), მერაბ ვაჩნაძე, გურამ კუტალია, გურამ ლორთქიფანიძე,
ალბერტ მენთეშაშვილი, კარლო მეშველიანი, გრანი ქავთარია, ანზორ ხე-
ლაშვილი. სტატიების ავტორები არიან: გურამ კუტალია, ლამარა გოდერ-
იძე, მერაბ ვაჩნაძე, ვახტანგ გურული, გურამ ლორთქიფანიძე, ნინო
გომართელი, ვახტანგ გოილაძე, კარლო კუცია, მიხეილ სვანიძე, ირინა
არსენიშვილი, მაია სტეფნაძე, რუსუდან დაუშვილი, ნანა გელაშვილი, გივი
გამრეკელი, ეთერ ჯაჭვაძე, თამარ ფარცვანია, ბეჟან ჯავახია, ლეილა
ხუბაშვილი, ნანა გელოვანი, ირინე ტატიშვილი, თეა წითლანაძე, რახილია
გეიბულაევა, ვესკო ობრესჩოვი, ვახტანგ ბერიძე, ევგენი ხარაძე, როინ
მეტრეველი, რევაზ ჟორდანია, გია ქაჯაია, ზურაბ ჭუმბურიძე, ზოია ჩი-
მაკაძე, ბორის ლომსაძე, დავით ჯოხაძე, დევი კაციტაძე, ნინო ჩიქოვანი,
მალხაზ მაცაბერიძე, აკაკი გეთიაშვილი, ვახტანგ გოგიჩაიშვილი.

ნაშრომი ეძღვნება ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის, გივი ჟორდა-
ნიას ცხოვრებასა და მოღვაწეობას, მის მეცნიერულ საქმიანობას. გივი
ჟორდანია დიდი ხნის განმავლობაში იკვლევდა ევროპის შუა საუკუნეების
ისტორიას, მან გამოავლინა საქართველოს ისტორიის მრავალი უცხოური
წყარო და მეცნიერულად შეისწავლა. გივი ჟორდანია ათეული წლების
განმავლობაში განაგრებდა შუა საუკუნეების ისტორიის კათედრას თბილი-
სის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. მან გამოსცა პაპის, თედო ჟორდანიას
ქრონიკების III ტომი, რომელიც ავტორს გამოუცემელი დარჩა. 1999 წელს
გივი ჟორდანია არჩეულ იქნა ნიუ-იორკის მეცნიერებათა აკადემიის აკა-
დემიკოსად.

**ბაგრატიონები. სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა.
თბილისი, 2003.** კრებულის ავტორები არიან: როინ მეტრეველი, ნინო
ბაგრატიონი, რაფიელ ჩიქოვანი, მარიამ ლორთქიფანიძე, ზაზა ალექსიძე,
დავით ნინიძე, იოსებ ბიჭიკაშვილი, თედო დუნდუა, სერგო ვარდოსანიძე,
ალექსანდრე ბენდიანიშვილი, ვალერიან მეტრეველი, ზურაბ პაპასქირი,

გიორგი ანჩაბაძე, ხათუნა თოდაძე, სერგი ავალიანი, თამაზ ბერაძე, მანანა სანაძე, ნანა ხაზარაძე, ედიშერ ხოშტარია-ბროსე, ალექსანდრე ფოცხიშვილი, მიხეილ შენგელია, რამაზ შენგელია, ზურაბ ტატაშიძე, რაულ ჩაგუნავა, მანანა პარკაძე, გურამ ჩიმაკაძე, რაფიელ ჩიქოვანი, გივი ცინცაძე, ნონა ბოლქვაძე, ლალი ჭანტურიშვილი, თამაზ ვაშაყმაძე, თორნიკე ეფრემიძე, თამაზ ბაციკაძე, დავით გორგიძე, გივი ინანიშვილი, მირიან გედენიძე, ივანე გორგიძე, ვალერი სილოგავა, თინათინ ქუთელია, ციალა ღვაბერიძე, ჯუანშერ ვათეიშვილი, ნესტან სულავე, რევაზ ბარამიძე, ლალი რუხაძე.

კრებულში წარმოდგენილია შემდეგი რუბრიკები: ბაგრატიონების წარმომავლობა და გამოჩენა ქართულ პოლიტიკურ სივრცეში, ბაგრატიონთა სამეფო სახლის საგვარეულო განშტოებები, ბაგრატიონთა გვარის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები, ბაგრატიონთა ღვანლი ქართულ სამართალში, ბაგრატიონები საერთაშორისო დიპლომატიურ ასპარეზზე, ბაგრატიონები და სამხედრო ხელოვნება, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის წარმომადგენლების ფილოსოფიური შეხედულებები, ბაგრატიონების ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობა, ბაგრატიონთა სამეფოს გვარის წარმომადგენლები ენათმეცნიერებაში, ვახუშტი ბაგრატიონის მოღვაწეობა, ბაგრატიონები და ვარსკვლავთმრიცხველობა, ქიმია ბაგრატიონთა შემოქმედებაში, მწერალი ბაგრატიონები და სხვ. კრებულში წარმოდგენილია ბაგრატიონი მეფეების ავტოგრაფები, ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობა, საგვარეულო პერალდიკა, ბაგრატიონთა სამონეტო ემისია, ბაგრატიონები და ქართული ხუროთმოძღვრება და სხვ. წარმოდგენილია ბაგრატიონთა გენეალოგია, მუხრან-ბატონთა და ბაგრატიონ-მუხრანელთა გენეალოგია, ბაგრატიონ-დავითიშვილების გენეალოგია, ბაგრატიონ-ბაბადიშების გენეალოგია, წარმოდგენილია მდიდარი ფერადი ილუსტაციები.

ქართული დიპლომატიის ისტორია. თბილისი, 2003. სარედაქციო კოლეგია: ბ. კუდავა, მ. ლორთქიფანიძე, დ. ნინიძე, ზ. პაპასქირი, გ. საითიძე, გ. სალიაშვილი. წარმოდგენილი გამოკვლევების ავტორები არიან: რ. მეტრეველი, ზ. პაპასქირი, ე. ასტახიშვილი, გ. ქავთარია, მ. ლორთქიფანიძე, დ. ლეთოდიანი, ჯ. სამუშია, დ. ნინიძე, დ. კაჭარავა, გ. იობაშვილი, ვ. გურული, გ. ბოლოთაშვილი.

ნარკვევები გაშუქებულია ქართული პოლიტიკური სამყაროს ურთიერთობა და დიპლომატიური კონტაქტები უცხოეთთან უძველესი დროიდან XX საუკუნის მიწურულამდე.

ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია). თბილისი, 2004. ქრესტომათიაში უძველესი დროიდან 2002 წლამდე ქრონოლოგიურადაა

წარმოდგენილი ძველი (დიახიდან და კოლხიდან მოყოლებული) და თანამედროვე საქართველოს გარე სამყაროსთან დიპლომატიური ურთიერთობის ამსახველი დოკუმენტები, საზავო ხელშეკრულებები, მიმონერები. ქრესტომათიაში შევიდა ბერძენი, რომაელი, ბიზანტიელი, სომეხი, სპარსელი, არაბი, ფრანგი, თურქი, რუსი ისტორიკოსებისა და მოგზაურების ცნობები საქართველოსა თუ ქართული სამეფო-სამთავროების შესახებ. ქრესტომათიას ერთვის კომენტარები.

„ქართლის ცხოვრება“. თბილისი, 2008. მკვლევარები ათი წლის განმავლობაში მუშაობდნენ გამოცემაზე, რომელშიც შეჯერებულია ქართლის ცხოვრების თხზულებების ძველი და მოგვიანებით აღმოჩენილი ვარიანტები. გამოცემა მიეძღვნა უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის დაბადებიდან 75-ე და აღსაყდრებიდან 30-ე წლისთავს. უწმიდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ აკადემიკოს როინ მეტრეველს განუწყო შრომისთვის ოქროს ჯვარი გადასცა.

„ქართლის ცხოვრება“ რუსულად: Картлис Цховреба. История Грузии. თბილისი, 2008. მთავარი რედაქტორი როინ მეტრეველი, სარედაქციო კოლეგია: მედეა აბაშიძე, ზაზა ალექსიძე, თამაზ გამყრელიძე, ბუბა კუდავა, მარიამ ლორთქიფანიძე, დავით მუსხელიშვილი, მზექალა შანიძე. რუსულად თარგმნეს და კომენტარები დაურთეს: ვ. ახვლედიანი – ლეონტი მროველი. მეფეთა ცხოვრება. ობრაშენიე გრუზიი სვიატოი ნინო; გ. წულაია – ჯუანშერ ჯუანშერიანი. ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება; მ. აბაშიძე – ლეონტი მროველი. Мученичество святого великомученика царя грузии Арчила; მ. ლორთქიფანიძე – Летопись Картли; მ. შანიძე – Жизнь царя царей Давида; მ. აბაშიძე – Летопись времени Лаша-Георгия; მ. ლორთქიფანიძე – Сумбат Давитисдзе. История и повествование о Багратионах; კ. კეკელიძე – История и восхваление венценосцев; ვ. დონდუა, მ. ბერძენიშვილი – ბასილი ეზოს-მოძღვარი. Жизнь царицы царей Тамар; გ. წულაია – ასწლოვანი მათიანე (ანონიმი ქრონოგრაფი XIV ს.).

აღსანიშნავია, რომ ქართლის ცხოვრება რუსულ ენაზე პირველად გამოიცა და შესაბამისად პირველად მიეცა შესაძლებლობა რუსულენოვან მკვლევარებსა და დაინტერესებულ ფართო საზოგადოებას გაეცნონ საქართველოს ისტორიას.

გამოჩენილი ქართველი ოსმანისტის, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ნოდარ შენგელიას დაბადების 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბილისი, 2008. კრებულში წარმოდგენილი სტატიების ავტორები არიან: დავით კაციტაძე, მირიან მახარაძე, გიული ალასანია, გიორგი ანჩაბაძე, თეონა აფხაზავა, ხათუნა ბაინდურაშ-

ვილი, ნომადი ბართია, სალომე ბახია-ოქრუაშვილი, ვალერიან გაბაშვილი, მანანა გაბაშვილი, ნანა გელაშვილი, ნანი გელოვანი, ნუნუ გურგენიძე, მარიკა ჯიქია, ვახტანგ გურული, ნანა ერგემიძე, ირინე ვარშალომიძე, მერაბ კალანდაძე, გიორგი კახნიაშვილი, დარეჯან კაჭარავა, ნანა კაჭარავა, თენგიზ კეშელავა, ელდარ მამისთვალისშვილი, ელისო მაჩიტაძე, მირიან მახარაძე, როინ მეტრეველი, ირინე ნაჭყებია, ლალი ოსეფაშვილი, ნათია როსტიაშვილი, მიხეილ სვანიძე, ვალერი სილოგავა, ვახტანგ სუხიტაშვილი, მერაბ ტიკაძე, მარინა ფუთურიძე, მარინე შარაშიძე, ზაზა შაშიკაძე, ლუიზა შენგელია, ნოდარ შენგელია, მარიამ ჩაჩიბაია, ლეილა ხუბაშვილი, ნანა ციხისთავი, ლია წერეთელი, ნიკო ჯავახიშვილი, თეა ჯანაშია, გოჩა ჯაფარიძე, დარეჯან გარდავაძე, მერაბ რობაქიძე.

კრებული ეძღვნება ცნობილი ქართველი თურქოლოგის, პროფესორ ნოდარ შენგელიას 75-ე წლისთავს. კრებულში გაშუქებულია პროფესორ ნოდარ შენგელიას სამეცნიერო მოღვაწეობის ხანგრძლივი და ნაყოფიერი ისტორია.

ივერიელთა ერთობის ტრაქტატი: წარსული და თანამედროვეობა. სამეცნიერო კონფერენცია. თბილისი, 2009. კრებულში დაიბეჭდა საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართულ უნივერსიტეტში გამართული სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. კონფერენცია მიეძღვნა XVIII საუკუნეში ქართველ მეფე-მთავერებს შორის ურთიერთდახმარების თაობაზე გაფორმებულ ხელშეკრულებას (ტრაქტატს), რომელსაც „ივერიელთა ერთობის ტრაქტატი“ ეწოდა. კრებულში წარმოდგენილია პროფესორების ვახტანგ გურულის, დიმიტრი შველიძის, მალხაზ მაცაბერიძისა და ოთარ ჯანელიძის სტატიები.

საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიის საკითხები. სამეცნიერო კონფერენცია. ივანე ჯავახიშვილის დაბადების დღისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია (2010 წლის 23 აპრილი). თბილისი, 2010. კრებულში წარმოდგენილი სტატიების ავტორები არიან: როინ მეტრეველი, მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, ნათელა ვაჩნაძე, მარიკა მშვილდაძე, ემილ კოპალიანი, გონელი არახამია, ვახტანგ გურული, ვალერი სილოგავა.

კრებულში გაშუქებულია აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის მიერ განუღწეული ღვაწლი საქართველოს ისტორიისა და ეკლესიის ისტორიის კვლევის საქმეში, მისი ეპისტოლარული მემკვიდრეობა და სხვა აქტუალური საკითხები.

დიდნი საქმენი. ეპიზოდები საქართველოს ისტორიიდან უძველესი დროიდან მე-20 საუკუნის ჩათვლით. თბილისი, 2011. წიგნში წარმოდ-

გენილი სტატიების ავტორები არიან: როინ მეტრეველი, გუჩა კვარაცხელია, ლერი ასათიანი, გრანი ქავთარია, ელდარ ბუბულაშვილი, ჯაბა სამუშია, ვახტანგ გოილაძე, მარიამ ლორთქიფანიძე, გურამ თევზაძე, დავით მერკვილაძე, ზურაბ პაპასქირი, ნათელა ვაჩნაძე, კარლო კუცია, ვალერი სილოგავა, ლევან გიგინეიშვილი, ბუბა კუდავა, ელგუჯა ხინთიბიძე, ლაურა გრიგოლაშვილი, ნინო მეტრეველი, გია ჯოხაძე, გიორგი ოთხმეზური, თამაზ ბერაძე, გოჩა საითიძე, ნოდარ ასათიანი, ვახტანგ გურული, სერგო ვარდოსანიძე, ზეთისო ზარიძე, ლადო მინაშვილი, ავთანდილ ნონკოლაური, დავით ნონკოლაური, დალი ჩიკვილაძე, ქეთევან ნადირაძე, სოსო სიგუა, იუზა ევგენიძე, გელა საითიძე, მედეა აბაშიძე.

„ეს წიგნი განსაკუთრებულია და ვფიქრობ, ამისთანა წიგნი ამ ბოლო ორ საუკუნეში არ ყოფილა. გლობალიზაციის პირობებში ჩვენი ახალგაზრდობა კარგავს კავშირს წარსულთან და მათშივე იკარგება იმედი მომავლისა. ამიტომ წარმოიშვა ეს იდეა, რომ კიდევ ერთხელ დაგვეწერა წიგნი, რომელიც შეახსენებს მათ ვინ იყვნენ ჩვენი წინაპრები, როგორ შრომობდნენ და როგორ მოღვაწეობდნენ ისინი. ეს წიგნი ნამდვილად მოვლენაა. უნდა დაინეროს ასეთი წიგნები, ასეთი სახელმძღვანელოები სკოლებისთვის, რათა ახალგაზრდობამ ისწავლოს ანალიტიკური და ფილოსოფიური აზროვნება და ამით აღარ დაუშვან ის შეცდომები, რომელთაც დღეს ჩვენ ვუშვებთ“ – ამ სიტყვებით შეაფასა უნმიდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია II-მ წიგნი „დიდნი საქმენი“. წიგნის შექმნის ინიციატორი და რედაქტორი არის აკადემიკოსი როინ მეტრეველი. ამ გამოცემაზე ორი წლის განმავლობაში მუშაობდა მრავალი ქართველი მეცნიერი – ისტორიკოსი, ფილოლოგი, ფილოსოფოსი, ხელოვნებათმცოდნე.

„დიდნი საქმენი“ პრეზენტაცია გაიმართა საქართველოს საპატრიარქოში, სადაც აკადემიკოსი როინ მეტრეველი ქართულ მეცნიერებაში შეტანილი წვლილის გამო უნმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ს მიერ დაჯილდოვდა წმიდა გიორგის ოქროს ჯვრის მედლით.

მაცნე. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია. გამოდის 2012 წლიდან. ჟურნალში იბეჭდება საქართველოს ისტორიის, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, საქართველოს არქეოლოგიის, საქართველოს ეთნოლოგიის, კავკასიის ისტორიის, მსოფლიო ისტორიის, ხელოვნების ისტორიის, წყაროთმცოდნეობის, დიპლომატიის აქტუალური საკითხებისადმი მიძღვნილი გამოკვლევები.

პოეტური სულის მეცნიერი. გიორგი ნადირაძე – 80. თბილისი, 2012. სარედაქციო კოლეგია: ომარ გოგიაშვილი, ნათელა ვაჩნაძე, ბუბა კუდავა. ეძღვნება პროფესორ გიორგი ნადირაძის დაბადებიდან 80 წლისთავს და გაშუქებულია პროფესორ გიორგი ნადირაძის მეცნიერული მოღვაწეობის მეტად ნაყოფიერი ისტორია.

მწყემსი საქართველოსი. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II. თბილისი, 2012. კრებული ეძღვნება უნმადესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსის, ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტის ილია II-ის დაბადებიდან – 80, მღვდელმთაფრობის – 50 და პატრიარქად აღსაყდრებიდან – 35 წლისთავს. კრებულში წარმოდგენილია აკადემიკოს როინ მეტრეველის, პროფესორების – სერგო ვარდოსანიძის, რევაზ სირაძის, ვახტანგ გურულის, გიორგი ალიბეგაშვილის, ავთანდილ არაბულის, ეკა დულაშვილის, ქეთევან შენგელიას ნერილები, რომლებშიც გადმოცემულია უნმადესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის განვლილი ცხოვრება და ღვაწლი ქართული ეკლესიისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის წინაშე, მოგონებები და პირადი ურთიერთობები პატრიარქთან.

„ქართლის ცხოვრება“ ინგლისურ ენაზე. გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 2014. ინგლისურ ენაზე თარგმანი შეასრულეს არიანე ჭანტურიამ („მატიანე ქართლისა“), დიმიტრი გამყრელიძემ (ლეონტი მროველის თხზულება, ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება, „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ბასილი ეზოსმოდვრის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“, „ასნლოვანი მატიანე“) და მედეა აბაშიძემ (არჩილის წამება, ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანე, სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა“). ინგლისური ტექსტის რედაქტირება ეკუთვნის ამერიკელ პროფესორს სტივენ ჯონსს.

„ქართლის ცხოვრების“ ინგლისურ ენაზე გამომცემით უცხოელ მეცნიერებს მიეცათ შესაძლებლობა, უკეთ გაეცნონ საქართველოს ძველი და შუა საუკუნეების ისტორიას და ქართული სახელმწიფოს ურთიერთობას იმდროინდელ გარესამყაროსთან.

საპადემიოს როინ მებრეველის რედაქტორობით
გამოცემული მონობრეფიეი და სხეელმძვანელოეი

ვალერი სილოგავა. ბეთანიის ნარწერეი. თბილისი, 1994.

ნიკო ჯავახიშვილი. ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმეცნიერეი). თბილისი, 1995.

ლევან სანიკიძე. დედა-ისტორია. თბილისი, 1996.

ჯაბა სამუშია. ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახი XI-XII საუკუნეებში. თბილისი, 1996.

ნიკო ჯავახიშვილი. ქართული ბონისტიკა. ქალაღდის საფასთმცოდნეობა. თბილისი, 1996.

ნიკო ჯავახიშვილი. ბონისტიკა (ქალაღდის საფასთმცოდნეობა). თბილისი, 1997.

ბონდო კუპატაძე. საქართველო და რუსეთის IV სახელმწიფო სათათბირო (1912). თბილისი, 1997.

ნიკო ჯავახიშვილი. შალიკაშვილები. ფესვები, ტრადიციები, დღევანდლობა. თბილისი, 1997.

ვ. პარკაძე. ფიზიკის ისტორია. ძვ. წ. VII ს-დან XX ს. 60-იან წლებამდე. სახელმძღვანელო. თბილისი, 1997.

ზურაბ პაპასქირი. აფხაზეთი საქართველოა. ისტორიულ-პუბლიცისტური სტატიები. თბილისი, 1998.

ნიკო ჯავახიშვილი. ბონისტიკა (ქალაღდის საფასთმცოდნეობა). თბილისი, 2001.

ნიკო ჯავახიშვილი. ფულის ისტორია. თბილისი, 2001.

იუზა ევგენიძე, ნანა ფრუიძე. უცნობი აკაკი. ახლად გამოვლენილი ნაწარმოებები. თბილისი, 2001.

ივანე ჯავახიშვილი. ენციკლოპედიური ლექსიკონი. თბილისი, 2002.

ნესტან კირთაძე. ნათელი ქრისტესი საქართველო. ორ ტომად. თბილისი, 2003.

ნოდარ ასათიანი. საქართველოს ისტორია: უძველესი დროიდან XIX საუკუნემდე. თბილისი, 2004.

მაია გურაბანიძე. ისტორიული ინფორმატიკა. ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტებისთვის. თბილისი, 2004.

გურამ კუტალაძე. ირმა ტალახაძე. ივანე ჯავახიშვილი. ბიბლიოგრაფია (1976-2004). თბილისი, 2005.

გურამ ბათიაშვილი. ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა. რომანი. თბილისი, 2007.

ანზორ ხელაშვილი. თბილისის უნივერსიტეტი. თბილისი, 1998.

ჯაბა სამუშია. არტანუჯის ციხე-ქალაქი. ისტორიული ნარკვევი. თბილისი, 2008.

კახა შენგელია. ტაო-კლარჯეთის ძეგლები. შესწავლის შედეგები და პერსპექტივები. თბილისი, 2008.

დავით ხოშტარია. კლარჯეთის ეკლესიები და მონასტრები. თბილისი, 2009.

ვახტანგ შამილაძე. საქართველოს ეთნოლოგიის ისტორია. თბილისი, 2009.

ნინო კილურაძე, ლია მელიქიშვილი. საზოგადოება „თბილისელი“. თბილისი, 2009.

ვალერი სილოგავა. ანდერძი დავით აღმაშენებლისა შიომღვიმისადმი. თბილისი, 2010.

ავთანდილ სილაგაძე, თამარ ათანელიშვილი, ნოდარ სილაგაძე. ეკონომიკური დოქტრინები. თბილისი, 2010.

ჯაბა სამუშია. ასე შენდებოდა თბილისის წმიდა სამების საკათედრო ტაძარი (1988-2004 წწ.). თბილისი, 2010.

ზურაბ ბატიაშვილი. კაპადოკია. ისტორია და კულტურა. თბილისი, 2010.

ჯაბა სამუშია. თამარ მეფის საფლავის საიდუმლოება. სამეცნიერო-პოპულარული ნარკვევი. თბილისი, 2010.

ომარ გოგიაშვილი. ილია დღეს. პოლიტიკური ფილოსოფია, იდეოლოგია, პოლიტიკა, პოლიტიკოსები. წიგნი 1. თბილისი, 2011.

მანუა შიროტაძე. ქართველები სეფიანთა ირანში: ღულამთა ოთხი ოჯახის ეთნოსოციალური წარმომავლობა. თბილისი, 2011.

ომარ გოგიაშვილი. ილია დღეს. პოლიტიკური ფილოსოფია, იდეოლოგია, პოლიტიკა, პოლიტიკოსები. წიგნი 2. თბილისი, 2012.

მარჯორი უორდროპი. მოგზაურობა საქართველოში: ჩანაწერები. თბილისი, 2012.

შუშანა ფუტყარაძე. სტამბოლის ქართული სავანე. თბილისი, 2012.

ზურაბ ბატიაშვილი. ტრაპიზონის იმპერიის დაარსება. თბილისი, 2012.

ომარ გოგიაშვილი. ილია ქაეჭავაძე – ქართველი ერის ეროვნული იდეოლოგი. თბილისი, 2013.

ოთარ ჯანელიძე. აკაკი სურგულაძე – მეცნიერი და მოღვაწე. დაბადებიდან 100 წლისთავისათვის. თბილისი, 2013.

ზურაბ ბატიაშვილი. ტრაპიზონის იმპერია XIII საუკუნეში. თბილისი, 2013.

სერგო ვარდოსანიძე. უწმიდესი და უნეტარესი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II (1917-1918 წწ.). თბილისი, 2014.

ტარიელ ფუტყარაძე. ქართველოლოგიის შესავალი. თბილისი, 2014.

შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიოგრაფიის ქრონოლოგიის საკითხები

ნინო შილაშვილი

აკადემიკოს როინ მეტრეველის სამეცნიერო შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის საკითხების კვლევას. აღნიშნული ეპოქისადმი ინტერესი ჯერ კიდევ XIX საუკუნიდან, ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარებიდან იღებს სათავეს და დღემდე ამ ეპოქისადმი ინტერესი არ განელეზულა. ფაქტობრივად, ძნელია მოიძებნოს საქართველოს ისტორიის მკვლევარი, რომელიც მეტნაკლებად მაინც არ შეხებოდეს ამ მნიშვნელოვან ეპოქას.

თავის დროზე აკადემიკოსმა ივანე ჯავახიშვილმა შეისწავლა და ფუნდამენტური გამოკვლევები მიუძღვნა XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის საკითხებს.

იმავე ეპოქის საქართველოს ისტორიის ცალკეული ასპექტები შეისწავლეს ს. ჯანაშიამ, ნ. ბერძენიშვილმა, შ. მესხიამ, გ. გუჩუამ, ვ. კოპალიანმა, ს. მაკალათიამ, აბ. კიკვიძემ, გ. მელიქიშვილმა, მ. ლორთქიფანიძემ, ვ. გაბაშვილმა, შ. ბადრიძემ და სხვა ქართველმა მეცნიერებმა.

XX საუკუნის 90-იან წლებშიც აქტიურად იკვლევდნენ აღნიშნული ეპოქის საკითხებს, გამოიცა, არაერთი მონოგრაფია და სპეციალური ნაშრომი, რომლებშიც სათანადო სისრულითაა გაშუქებული დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დროის საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის საკითხები.

ზემო აღნიშნულ ისტორიკოსთა ღვაწლი საქართველოს ისტორიის მეცნიერული შესწავლის საქმეში განუზომლად დიდია და მათი ისტორიული მემკვიდრეობა ფასდაუდებელი შენაძენია საკუთრივ ქართულ საისტორიო მეცნიერებისათვის.

მოგეხსენებათ, რომ ისტორია არ გახლავთ ზუსტი მეცნიერება, ნებისმიერი წყარო, იქნება ეს ქართული თუ უცხოური, კრიტიკულ კვლევასა და

შესწავლას მოითხოვს, თითოეული წყაროს ტრადიციული ინტერპრეტაცია კი გადასინჯვას ექვემდებარება.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თავის დროზე მნიშვნელოვანი ყურადღება მიაქცია აღნიშნული პერიოდის პრობლემატიკას ივანე ჯავახიშვილმა და შეიძლება ითქვას, რომ შემდგომი დროის ისტორიკოსების მიერ უკრიტიკოდ და უკომენტაროდ იქნა მიღებული დიდი მეცნიერის ზოგიერთი შეხედულება.

თავის სამეცნიერო მოღვაწეობის ადრეულ წლებში დაინტერესდა აღნიშნული პერიოდის საკითხებით როინ მეტრეველი. ჯერ კიდევ 1965 წელს შეისწავლა და გამოიკვლია XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენები, რომელშიც ახლებურად იქნა გაშუქებული საკვლევი პრობლემის ცალკეული ეპიზოდი.

დღემდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული თარიღების ახლებურად გააზრება, ბუნებრივია, მხოლოდ მეცნიერის ღრმა ანალიზისა და დამატებითი წერილობითი წყაროების გამოყენების საფუძველზე შეიძლება იყოს ისტორიოგრაფიაში მიღებული და გაზიარებული. სწორედ ასეთ ნაშრომს წარმოადგენს აკად. როინ მეტრეველის 2002 წელს გამოცემული მონოგრაფია „ქრონოლოგიის საკითხები“, სადაც ახლებურადაა გააზრებული და შეფასებული საქართველოს ისტორიის ის მნიშვნელოვანი ეტაპები, რამაც გადამწყვეტი როლი შეასრულა ქართველი ხალხის იდენტობის საკითხში.

ნაშრომი ძირითადად ქრონოლოგიურ ჩარჩოებშია აგებული, განხილული და მოცემულია XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი მოვლენები. თითოეული მოვლენის თარიღის გარკვევასთან დაკავშირებით მეცნიერს შეუსწავლია მკვლევართა შეხედულებანი აღნიშნული საკითხის მიმართ. ყოველივე ამისა და წყაროების ანალიზის საფუძველზე იგი აყალიბებს თავის აზრს პრობლემურ საკითხთან დაკავშირებით.

ნაშრომის პირველი თავი ეხება საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის თარიღის გარკვევას.

ცნობილია, რომ დავით აღმაშენებლის სახელთანაა დაკავშირებული საქართველოსათვის მნიშვნელოვანი სახელმწიფოებრივი საკითხების გადაჭრა, მათ შორის დამოუკიდებლობის აღდგენა. დავითს წილად ზედა მოშლილი სახელმწიფო სტრუქტურა, ფეოდალთა თვითნებობას კიდევ უფრო ამძიმებდა უცხო დამპყრობთა – თურქ-სელჩუკთა თარეში, რომლებიც ამიერკავკასიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში XI საუკუნის დასაწყისში გამოჩნდნენ და არსებითად შეცვალეს პოლიტიკური ვითარება ამ რეგიონში. მათმა ექსპანსიამ საქართველოში ინტენსიური ხასიათი დავი-

თის მამის გიორგის II-ის (1072-1089) დროს მიიღო, ამ მოვლენის სიმძიმეს დავითის ისტორიკოსი „დიდი თურქობის“ სახელით მოიხსენიებს. მდგომარეობის, შემსუბუქების მიზნით, მეფე გიორგი იძულებული იყო, თურქ-სელჩუკებთან გაეფორმებინა საზავო ხელშეკრულება (1083 წ.), აღნიშნული ზავი საქართველოს ავალდებულებდა ყოველწლიურად გარკვეული ხარკის გადახდას. თუ რომელ წელს ითქვა უარი ხარკის გადახდაზე, სწორედ ამ საკითხის კვლევას ეხება განსახილველი წიგნის პირველი თავი.

აღნიშნული საკითხის შესწავლას ჯერ კიდევ ივანე ჯავახიშვილმა მი-აქცია ყურადღება, დავითის მემკვიდრე თურქ-სელჩუკებისათვის ხარკის შეწყვეტის თარიღს არ უთითებს, აღნიშნავს, მხოლოდ, რომ „ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღილეს იერუსალემი და ანტიოქია, და შეწევნითა ღმრთისათა მოეშენა ქუეყანა ქართლისა, განძლიერდა დავით და განამრავლნა სპანი. და არღარა მისცა სულტანსა ხარაჯა“.¹ ამ ფაქტიდან გამომდინარე ივანე ჯავახიშვილმა დაასკვნა, რომ აღნიშნული მოვლენა 1097 წელს უნდა მომხდარიყო. დიდი მეცნიერის მოსაზრება (ფაქტიურად უკრიტიკოდ) გაიზიარეს შემდგომი დროის ქართველმა მეცნიერებმა. მათ შორის ს. ჯანაშიამ, ნ. ბერძენიშვილმა, შ. მესხიამ, ვ. გუჩუამ, ვ. კობა-ლიანმა, აბ. კიკვიძემ და სხვ. აღნიშნული თარიღი გაიზიარა აკად. როინ მეტრეველმაც 1965 წელს თავის მონოგრაფიაში „დავით აღმაშენებელი“, თუმცა მეცნიერმა ევროპული და აღმოსავლური წყაროების შესწავლის შედეგად საქართველოს მიერ თურქ-სელჩუკებისთვის ხარკის შეწყვეტის თარიღად 1099 წელი მიიჩნია. „ჯვაროსნების პირველი ტალღა კონსტანტი-ნოპოლმა 1096 წლის 1 აგვისტოს ნახა. ეს იყო მეტად არაორგანიზებული ნაწილი ევროპელი რაინდებისა... ისინი თურქ-სელჩუკებმა გაანადგურეს 1096 წლის ოქტომბერში... 1097 წელს ჯვაროსნებმა მწვავე ბრძოლით აი-ლეს რუმის სასულთნოს დედაქალაქი ნიქეა. ამის შემდეგ თავს დაესხნენ სირიას, პალესტინას და 1097 წლის 21 ოქტომბერს ანტიოქიაზე მიიტანეს იერიში, რომელიც დიდი და ხანგრძლივი, მძიმე ბრძოლების შემდეგ მხო-ლოდ 1098 წლის ივნისის თვეში დაიპყრეს... 1099 წელს ივლისში იერუსა-ლიმიც აიღეს ჯვაროსნებმა“.²

აღნიშნული თარიღების შეჯერებისა და საქართველოს იმჟამინდელი ეკონომიკური ფაქტორების გათვალისწინებით როინ მეტრეველმა დაას-კვნა, რომ 1097-1098 წლებში დავითი ძალისხმევას ძირითადად სოციალ-

¹ ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 325-326

² რ. მეტრეველი, „ქრონოლოგიის საკითხები“, თბ., 2002, გვ. 6

ურ-ეკონომიკური საკითხების მოგვარებისაკენ მიმართავდა, მხოლოდ მომ-
ძლავრებულ ქვეყანას შეეძლო უარი ეთქვა ხარკის გადახდაზე, თუმცა
მეცნიერი მიიჩნევს, რომ ამ საკითხის გადაჭრაში ძირითადი როლი ჯვა-
როსნების მიერ მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების დაპყრობამ შეას-
რულა. „ალბათ ამ პერიოდისათვის (საუბარია 1097-98 წწ. ნ. შ.) მთლიანად
არც საქართველო იქნებოდა მზად საერთაშორისო პოლიტიკურ სარბიელ-
ზე ესოდენ მკვეთრი ნაბიჯის გადასადგმელად. საქართველოს სამეფო
კარმა ანტიოქიისა და იერუსალიმის დაპყრობას კი არ დაუცადა, არამედ
მათი ალებით ლახვარჩაცემული თურქ-სელჩუკების მდგომარეობის ანონ-
დანონისა და პოლიტიკური შეფასების შემდეგ (ბუნებრივია, შესაბამისად
საკუთარი ძლიერების გათვალისწინებით) შესაძლებლად ჩათვალა ხარკის
გადახდის შეწყვეტა“.¹

ამრიგად, წყაროების განხილვისა და მოვლენების შეჯერების შედეგად
მეცნიერი მიიჩნევს, რომ საქართველომ თურქ-სელჩუკებს ხარკის მიცემა
1099 წელს შეუწყვიტა, რის საფუძველზეც დამოუკიდებლობა აღდგა.

ნაშრომის შემდეგი თავი დავით აღმაშენებლის მიერ ზედაზნის ციხის
ალების თარიღის გარკვევას ეხება.

ზედაზნის ციხის ალებით, ფაქტიურად გადაწყდა კახეთ-ჰერეთის შემო-
ერთების საკითხი. ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული ციხის ალების
თარიღად 1101 წელი იყო მიღებული. კერძოდ, აღნიშნული თარიღია
მითითებული ვახტანგისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“. 1101 წელი მიიჩნია
აგრეთვე ზედაზნის ციხის ალების თარიღად ივანე ჯავახიშვილმა, თუმ-
ცა როგორც ამას როინ მეტრეველი შენიშნავს, მეცნიერი სარგებლობდა
უძველესი, ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრებით, სადაც მითითე-
ბული იყო ქორონიკონი 323 (780+323=1103), მიუხედავად ამისა, მეცნიერი
ზედაზნის ციხის ალების თარიღად 1101 წელს ასახელებდა. აკად. როინ
მეტრეველმა მართებულად შენიშნა დიდი მეცნიერის მიერ დაშვებული
მექანიკური შეცდომა (აღსანიშნავია, რომ 1101 წელი იქნა გაზიარებული
შემდეგი დროის ისტორიკოსების მიერ) და წყაროში მითითებული ზუსტი
ქორონიკონის საფუძველზე დაასკვნა, რომ „ზედაზნის ციხე აულიათ არა
1101 წელს, არამედ 1103 წელს“.²

ზემოთ აღნიშნულ მოვლენას ნაშრომში ქრონოლოგიურად ებმის
კლდეკარის საერისთავოს გაუქმების საკითხი და იგი ემთხვევა ზედაზნის
ციხის ალებას. დავითის ისტორიკოსი მოგვითხრობს: „მოსცა ჟამი ღმერთ-

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 7-8.

² იქვე, გვ. 10.

მან მეფესა დავითს და წარულო კვრიკეს ციხე ზედაზადენი. ქორონიკონი იყო სამას ოცდასამი. და წარემატებოდა დიდებითა და განმარჯუებულობითა. რომელთა თანა ესეცა იქმნა: მოკუდა რატი, ძე ლიპარიტისი, კაცი ორგული და ნანდვლვე ნაშობი იქედნესი. ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღვიკაშთა, სახლი განმამწარებელთა... და არლარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა მკვდრი... და მამული მათი აღილო მეფემან¹.¹ თუმცა ცნობილია, რომ რატის გარდაცვალებას წინ უძღვოდა მისი მამის, ლიპარიტის საქართველოდან გაძევება, მაგრამ ამით კლდეკარის საერისთავოს გაუქმების საკითხი არ იყო გადაწყვეტილი. ზემოთ მოცემული წყაროდან გამომდინარე რატი ბაღვაშის გარდაცვალება და ამით კლდეკარის საერისთავოს გაუქმება როინ მეტრეველმა 1103 წლით დაათარიღა.

ნიგნის მეოთხე თავი ეხება გიორგი II-ის გარდაცვალების თარიღის გარკვევას. ავტორმა აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით შეისწავლა ქართულ წერილობით ძეგლებში დაცული ცნობები და განხილული აქვს უკლებლივ ყველა წყარო და საისტორიო ნაშრომი. თუმცა თავიდანვე აღნიშნავს, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში აღნიშნული საკითხი სადავოა და გიორგი მეფის გარდაცვალების სხვადასხვა თარიღი არსებობს.

დავით აღმაშენებლის მემკვიდრე 1089 წლის მოვლენების (გიორგი II-ის მიერ დავით აღმაშენებლის სამეფო ტახტზე აყვანა) შემდეგ აღარ იხსენიებს გიორგი მეფეს. ვახუშტი ბატონიშვილი გიორგი მეფის გარდაცვალების თარიღად 1089 წელს უთითებდა (ქორონიკონი 309). მარი ბროსე კი გადაჭრით ვერ აზუსტებდა და პირობითად 1089-1092 წლებში გარდაცვალილად მიიჩნევდა. ივანე ჯავახიშვილს გიორგი მეფის გარდაცვალების სავარაუდო თარიღიც კი არ აქვს მითითებული. ხოლო დ. კარიჭაშვილი და თ. ჟორდანიას მეფის გარდაცვალებას 1112 წლით ათარიღებდნენ. თ. ჟორდანიას აღნიშნულ თარიღს ასაბუთებდა „აფხაზ მეფეთა ქრონიკის“ ერთ-ერთი ცნობის თანახმად. გარდა ამისა, ისტორიკოსი მიიჩნევდა, რომ გიორგი მეფე თავისი სიცოცხლის განმავლობაში ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში აქტიურად იყო ჩართული და წამყვან როლს ასრულებდა. ამისათვის თ. ჟორდანიას დავით აღმაშენებლის „შოიმღვიმის მონასტრისადმი ბოძებული ანდერძიდან“ სიტყვებს იმონებდა, სადაც ლაპარაკია აბულეთისძეთა განდგომის შესახებ: „ოდეს ზეზადნისა(sic) ციხე და მუხრანი ძუელითგან ვეცადე მათგან ძებნითა, მაშინცა არა იყო ნებაჲ ჩემი, მამამან ჩემმან უბოძაჲ...“. ეს სიტყვები მიიჩნია თ. ჟორდანიამ იმის დასადასტურე-

¹ ცხოვრებაჲ მეფეთ-მეფისა დავითისი, „ქართლის ცხოვრება“, ტ. I, თბ., 1955, გვ. 326.

ბლად, რომ გიორგი II გარდაცვალებამდე ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში გადამწყვეტ როლს ასრულებდა.

როინ მეტრეველი გიორგი II-ის გარდაცვალების თარიღთან დაკავშირებით იზიარებს თ. ჟორდანიას აზრს: „რაკი ჩვენ არავითარი საბუთი არ გავაჩნია, რომელიც გიორგი მეორის გარდაცვალებას მიგვანიშნებდეს, შეიძლება რამდენადმე გაეიზიაროთ მოსაზრება საქართველოს მეფის 1112 წელს გარდაცვალების შესახებ, მით უმეტეს, რომ თ. ჟორდანიას მოაქვს მასალა თავისი ვარაუდის დასასაბუთებლად, კერძოდ, „აფხაზ მეფეთა ქრონიკიდან...“ მაგრამ რაც შეეხება მის ესოდენ უზარმაზარ ავტორიტეტსა და როლს («Первенствующую роль») დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობის დროს, გაზვიადებული და, უფრო მეტიც, არასწორია».¹

სწორედ ძაგან აბულეთისძის თემის გაგრძელებაა განხილული შემდეგ თავში, კერძოდ დადგენილი და გარკვეულია აბულეთისძეთა აჯანყებისა და დავითის მეფედ მოხსენიების თარიღები.

დავით აღმაშენებლის მიერ შიომღვიმისადმი ბოძებული ანდერძის ზემოთ მოყვანილი ციტატიდან გამომდინარე, თ. ჟორდანია ძაგან აბულეთისძის შეპყრობას 1101 და 1103 წლებში მიიჩნევდა. ამ თარიღის დადგენასთან დაკავშირებით როინ მეტრეველი კიდევ ერთხელ უბრუნდება 1089 წლის მოვლენების გაანალიზებას და შეჯერებას. მეცნიერი ასკვნის, რომ 1089 წელს მოხდა სამეფო ტახტზე გადატრიალება, ხოლო დავითის მეფედ კურთხევის შესახებ – მემათიანის ცნობაზე „ამას მარტოდ შობილსა გიორგისაგან თვთ მამამან დაადგა გვრგვნი მეფობისა“.² მართებულად შენიშნავს: „გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ აქ გარკვეულ იძულებას ჰქონდეს ადგილი. სხვა შემთხვევაში საქართველოს მეფის ძალაუფლების მთლიანად მემკვიდრეზე გადაცემა ალბათ არ მოხდებოდა... მიგვაჩნია, რომ ეს კონფლიქტი მამასა და შვილს შორის იმდენად მწვავე იყო, რომ დავით აღმაშენებელს თავისი მოქმედება საკუთარი მამის წინაშე უდიდეს ცოდვად მიაჩნდა და იგი არაერთგზის იგონებს ამას“.³ აქედან გამომდინარე, როინ მეტრეველი აბსოლუტურად გამორიცხავს 1089 წლის შემდეგ გიორგი II-ის აქტიურ პოლიტიკურ ცხოვრებას. ახლა დაევბრუნდეთ ისევ ზემოთ მოხსენიებულ ანდერძს. მეცნიერი სვამს კითხვას: „მამ, რას უნდა მიენეროს ის ფაქტი, რომ თვით დავით აღმაშენებელი წერს შიომღვიმისადმი მიცემულ ანდერძში: „არა იყო ნებაჲ ჩემი, მამან ჩემმან უბოძაჲ“. რა პერიოდს უნდა

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 12, 13.

² ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი, ქართლის ცხოვრება, ტ II, თბ., 1955, გვ. 324.

³ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 14.

გულისხმობდეს დავითი ამ სიტყვებში? ამ ფაქტების მოყვანის შემდეგ აკად. როინ მეტრეველი კიდევ ერთხელ უბრუნდება 1089 წლის შემდგომ გიორგი მეფის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ჩარევის საკითხს და აცხადებს: „ვფიქრობთ, საქმე გვაქვს ძაგანისა და მისი საგვარეულოს წარმომადგენლების სხვადასხვა სახის (ღალატი, განდგომა) არაერთგზის გამოსვლასთან საქართველოს სამეფო კარის წინააღმდეგ. სწორედ ამას უნდა მიენეროს ის გარემოება, რომ დავით აღმაშენებელი ხაზგასმით ამბობს: „... მით რომელ სხუათაცა ჰქონებოდა მათთა გუართა და არავის ოდეს ექნა ჩვენი ერთგულება“ (ანდერძი, გვ. 16). ასეთ დასკვნას საქართველოს მეფე შემთხვევით არ გააკეთებდა. საფიქრებელია, რომ ძაგანი და მისი გვარის წარმომადგენლები, ისევე როგორც ბაღვაშთა საგვარეულო, არაერთხელ გამოსულან სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ საკუთარი ინტერესების დაცვა-გაფართოებისათვის.

ეს გამოსვლა 1089 წლის შემდეგ არ შეიძლება მომხდარიყო... რადგან ამ დროიდან ქვეყანას სათავეში ჩაუდგა უაღრესად ძლიერი პიროვნება, რომელმაც თავისი გამჭრიახობით და შორსმჭვრეტელური დიპლომატიით, გაბედული მოქმედებით შინ თუ გარეთ ქვეყანა აღმავლობის გზით წაიყვანა¹. აქვე, ამავე თავში, თემატიკიდან გამომდინარე, მეცნიერი წყაროებზე დაყრდნობით ასაბუთებს თავის აზრს იმის თაობაზე, რომ დავითი 1089 წლამდე გიორგი მეფის თანამოსაყდრე იყო და საილუსტრაციოდ მოჰყავს გარეჯის წიგნსაცავში აღმოჩენილი ხელნაწერის 1085 წლის მინაწერი, სადაც დავითი 1085 წლიდან მოხსენიებულია, არა მხოლოდ მეფედ, არამედ ის ატარებს ბიზანტიურ სევასტოსის, ტიტულს. „ყურადსაღებია ისიც, რომ მამა-შვილს შორის იერარქია მკვეთრად არის დაცული – გიორგი კესაროსია, დავითი კი სევასტოსი – შედარებით დაბალი რანგის ტიტულის მატარებელი... შეიძლება დავასკვნათ, რომ დავით აღმაშენებელს 1085 წლიდან (შეიძლება ცოტა ადრეც), თუმცა ნომინალურად, მაგრამ მაინც ჰქონდა ქვეყნის მმართველობის გარკვეული უფლებები. ვფიქრობთ, მის მიერ ძაგანისათვის (ან მისი გვარის რომელიმე წარმომადგენლისათვის) სამფლობელოს ჩამორთმევის ცდა სწორედ 1085-1089 წლებს შუა უნდა ყოფილიყო. ამ დროს ისიც კანონზომიერია, რომ იგი ვერ წავიდოდა თავისი მამის, გიორგი მეორის ნება-სურვილის წინააღმდეგ“.²

ეს ის პერიოდია, როდესაც 1083 წელს გიორგი II დარბაზის წევრთა გადაწყვეტილებით ეახლა სულთან მალიქ-შაჰს და თურქ-სელჩუკებისათ-

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 17.

² იქვე, გვ. 18-19.

ვის ხარკის გადახდა იკისრა, რის სანაცვლოდაც სულთანმა გიორგი მეფეს ლაშქარი გამორაყოლა და კახეთ-ჰერეთი „უბოძა“. გიორგი მეფეს ერთობლივი ძალით აუღია მუხრანი და ზედაზნის ციხე (1083-1084 წლები). შემდეგი დროის მოვლენები ჩვენთვის ცნობილია, კახეთის მეფე აღსართანიც იმავე ნაბიჯს დგამს, რასაც გიორგი II – იგი ეახლა სულთანს, გამაჰმადიანდა და ერთგულება აღუთქვა. სწორედ აღსართანის ამ ნაბიჯს უკავშირებს როინ მეტრეველი აბულეთისძეთა გააქტიურებას და აღნიშნავს, რომ ამ დროს უნდა მომხდარიყო კახეთის მეფე აღსართანისთვის აბულეთისძეთა მიერ სამფლობელოს გადაცემა. მეცნიერი აბულეთისძეთა ერთ-ერთ მორიგ გამოსვლას 1085-1089 წლებს შორის ათარილებს და აღნიშნავს, რომ აღნიშნული აჯანყება გიორგი მეფის წინააღმდეგ აბულეთისძეთა მარცხით დასრულებულა „რის შემდეგაც საქართველოს მეფეებს ალბათ გარკვეულად დაუსჯიათ მოღალატენი, მაგრამ უკიდურესი ზომები არ მიუღიათ მათ მიმართ“¹. ამრიგად, მეცნიერი შიომღვიმის ანდერძში მოყვანილი ციტატიდან გამომდინარე აბულეთისძეთა საგვარეულოს ერთ-ერთ გამოსვლას საქართველოს სამეფო კარის წინააღმდეგ 1085-1089 წლებს შორის მიიჩნევს.

დავით აღმაშენებელმა შეძლო გიორგი II-ის დროის ფეოდალთა სახლების – ბაღვაშთა და აბულეთისძეთა დამხობა, ამას მოჰყვა წესრიგის დამყარებინა ქართულ ეკლესიაში, რომლის მესვეურებიც ოპოციზიაში ედგნენ ცენტრალურ ხელისუფლებას, და ეს პრობლემა რუის-ურბნისის დიდმა საეკლესიო კრებამ მოაგვარა. აღნიშნული კრების ჩატარების თარიღი ჩვენს დრომდე მოღწეულ არც ერთ საისტორიო წყაროში არ არის მითითებული, მიუხედავად ამისა, ცნობილია კრების ჩატარების ადგილი. საეკლესიო კრების ჩატარების თარიღს არ უთითებს დავითის მემკვიდრე, თუმცა ვახუშტი ბატონიშვილი დავითის ისტორიკოსის ფაქტების ანალიზის საფუძველზე კრების ჩატარების თარიღად 1103 წელს მიიჩნევს. ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ მითითებული 1103 წელი გაიზიარეს ქართველმა მეცნიერებმა, თუმცა არსებობს კრების ჩატარების სხვა თარიღიც, კერძოდ ე. გაბიძაშვილი რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ჩატარებას 1105 წელს მიიჩნევს.

როინ მეტრეველმა არ გაიზიარა არც ერთი თარიღი. მეცნიერი საეკლესიო კრების ჩატარებას 1104 წლით ათარილებს და ეყრდნობა უძველეს, ე. წ. ანა დედოფლისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ დაცულ დავითის მემკვიდრის ცნობებს. აღსანიშნავია, რომ მემკვიდრე უთითებს ზედაზნის ციხის

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 19.

ალების თარიღს, როგორც აღნიშნავს, მემატრიანე ქრონოლოგიური თანმიმდევრული სიზუსტით გადმოსცემს მოვლენებს და საეკლესიო კრების გამართვას იხსენიებს ზედაზნის ციხის ალებისა და კვირიკე კახეთის მეფის გარდაცვალების შემდეგ „... ტექსტზე დაკვირვება გვაძლევს საფუძველს, განვსაზღვროთ დიდი (რუის-ურბნისის) საეკლესიო კრების მოწვევის თარიღი. სრულიად ნათელია, რომ ზედაზენი აიღეს 1103 წელს. ერთი წლის შემდეგ (ე. ი. 1104 წელს) გარდაიცვალა კვირიკე კახთა მეფე და მისი ადგილი დაიკავა აღსართანმა. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი სრულიად გარკვევით მიუთითებს, რომ „მას ჟამსა“ ე. ი. კვირიკე კახთა მეფის გარდაცვალებისა და აღსართანის გამეფებისთანავე, ანუ იმავე 1104 წელს მოიწვიეს კრება. ამგვარად, „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, დავით აღმაშენებლის თაოსნობით სრულიად საქართველოს დიდი (რუის-ურბნისის) საეკლესიო კრება გაიმართა 1104 წელს“.¹

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებით ერთსულოვანი გახდა ეკლესია და სახელმწიფო. ამის ნათელი დასაბუთება იყო დავითის აღმზრდელის, გიორგის დანიშვნა ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის გაერთიანებულ თანამდებობაზე.

როინ მეტრეველმა დაადგინა, რომ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის სახელო შეიქმნა 1104-1105 წლებში. იგი ეყრდნობა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების დადგენილების „ძეგლისწერაში“ გიორგის მწიგნობართუხუცესად მოხსენიებას და დავითის მემატრიანის ცნობას, კერძოდ, 1110 წელს, სამშვილდისა და ძერნას ალების შემდეგ გიორგი იხსენიება ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის სახელით. ამ ფაქტების შეჯერების შემდეგ მეცნიერი დაასკვნის, რომ „... ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობა 1104-1105 წლებში დაწესდა, რადგან საქართველოს სამეფო ხელისუფლების ეს ნაბიჯი დიდი (რუის-ურბნისის) საეკლესიო კრების... გადაწყვეტილების ლოგიკური გაგრძელებაა და, ბუნებრივია, მისი სისრულეში მოყვანა ამ კრების შემდეგ აღარ დაყოვნდებოდა, მით უმეტეს, რომ ამ უკანასკნელი რეფორმის გასატარებლად ნიადაგი უკვე შემზადებული იყო“.²

ნაშრომში ასევე განხილულ-გარკვეულია დავით აღმაშენებლის მიერ შირვანისა და ანისის შემოერთების თარიღი.

გვერდს ვერ ავუვლით ამავე თავში ერთი მნიშვნელოვანი მოვლენის – დმანისის ალების თარიღის დადგენას. შირვანისა და ანისის შემოერთების საკითხის გარკვევას მეცნიერი იწყებს საქართველოში თურქთა უკანასკნე-

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 23.

² იქვე, გვ. 28.

ლი პუნქტის – დმანისის ალების თარიღის დაზუსტებით. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დავითის მიერ დმანისის გათავისუფლების თარიღად მიჩნეული იყო 1123 წელი. დავითის მემკვიდრის ცნობაზე დაყრდნობით, როინ მეტრეველმა დმანისის გათავისუფლება 1124 წლით დაათარიღა. იგი ეყრდნობა შემდეგ ცნობებს: „წყაროთა დათარიღებისათვის ერთადერთია დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, რომლის თხზულებაშიც სრულიად გარკვევითაა ნათქვამი, რომ გულისტანის ალების (1123 წლის ივნისი) შემდეგ წამოვიდა ქართლში, „ხოლო სთუელთა გადავიდა გეგუთს“. აქ მეფემ კარგა ხანს დაჰყო, „ინადირა, განისუენა, განაგო მანდაური ყოველი“. გეგუთში რთელობა, ალბათ, ოქტომბერში უნდა ვივარაუდოთ. ამის შემდეგ ნადირობისათვის მიუყვია ხელი მეფეს, შემდეგ დაუსვენია და იქაური საქმეები მოუნესრიგებია... „და მარტად გადმოვიდა ქართლად, და აღილო ქალაქი დმანისი“. დავითის ისტორიკოსის მიერ მითითებულია მარტი, როგორც ტექსტიდან ჩანს, ამ წლის მარტია, სწორედ 1124 წლის ამ თვეში აიღეს ქ. დმანისი.¹

შირვანის შემოერთების თარიღის დადგენასთან დაკავშირებით მეცნიერი ხელმძღვანელობდა ძირითადად დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობებზე დაყრდნობით. ცნობილია, რომ დავითს შირვანში რამდენჯერმე გაულაშქრია, პირველად დავითმა 1123 წელს გაილაშქრა, როდესაც თურქთა სულტანი მაჰმუდი შეესია შირვანს, ააოხრა და შირვანშაჰი შეიპყრო, საბოლოოდ კი საქართველოს სამეფოს უშუალოდ შემოუერთა.

რაც შეეხება ანისის გათავისუფლებას სელჩუკთაგან და საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში შეერთებას მეცნიერი ეყრდნობა დავითის მემკვიდრისა და სომეხი ისტორიკოსების მათეოს ურჰაეცისა და სამუელ ანელის ცნობებს, რომლებშიც დეტალურადაა აღწერილი ანისის გათავისუფლების ამბები. აკად. როინ მეტრეველი ხაზს უსვამს სომეხი ისტორიკოსის მათეოს ურჰაეცის ცნობას, რომელთანაც მითითებულია ანისის გათავისუფლების თარიღი სომხური წელთაღრიცხვით. ამრიგად ქართულ და უცხოურ წყაროთა შეჯერების საფუძველზე მეცნიერმა ანისის თურქთაგან გათავისუფლება და მისი საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში შემოერთება 1124 წლით დაათარიღა.

ამავე თავში მეცნიერი კიდევ ერთხელ უბრუნდება დავითის უკანასკნელ ბრძოლას – შირვანის შემოერთებას და ასკვნის რომ დავითმა შირვანში უკანასკნელად ილაშქრა 1124 წლის შემოდგომაზე, ის უშუალოდ შემოუერთა საქართველოს და შირვანის გამგებლობა ჩააბარა გიორ-

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 30.

გი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის დისწულს, სვიმონ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესსა და ბედიელ-ალავერდელს. მეცნიერი ხაზს უსვამს იმ ფაქტსაც, რომ აღნიშნული ლაშქრობის შემდეგ დავითი ატარებდა „შირვანშაჰის“ ტიტულს.

ნაშრომი ამით არ მთავრდება. მონოგრაფიაში წამოჭრილია გიორგი III-ის დროის ორი მნიშვნელოვანი მოვლენის, დემნა უფლისწულის აჯანყებისა და გიორგი III-ის მიერ თამარის თანამოსაყდრედ კურთხევის, თარიღების განსაზღვრაც.

დემნა უფლისწულის, იგივე ორბელთა აჯანყება იმდენად ფართო მასშტაბის გამოსვლა იყო გიორგი III-ის წინააღმდეგ, რომ ამ მოვლენას, ჩანს, შემდგომი დროის ისტორიკოსებმაც კი ვერ აუარეს გვერდი. აღნიშნული აჯანყება გაშუქებულია საისტორიო წყაროებში, რაც შეეხება აჯანყების თარიღს – სახელდება სხვადასხვა, კერძოდ, 1177 და 1178 წლები.

დემნა უფლისწულის აჯანყების თარიღის გარკვევასთან დაკავშირებით აკად. როინ მეტრეველმა შეისწავლა ყველა ის ქართული და სომხური წყაროები, რომლებშიც გაშუქებულია აჯანყების მოვლენები, მაგრამ ყველაზე სანდოდ მეცნიერმა მიიჩნია 1178 წელს შედგენილი გიორგი III-ის სიგელი: „აღნიშნული საბუთი ყველაზე მეტად სანდოა, იმიტომ, რომ თვით გიორგი მესამის მიერ არის შედგენილი და თანაც აჯანყების დამთავრებისთანავე. მიემართოთ სიგელს: „წელსა მეფობისა ჩუენისა კა-სა, ოდეს ბირებითა და განზრახვითა ეშმაკისათა შეითქუნეს ვიეთნიმე მეფობისა ჩუენისა დიდებულნი და აზნაურნი ორგულობისა ჩუენისათვის და ძმისწული ჩუენი გაგუიყენეს“.¹ აღნიშნულ ცნობაზე დაყრდნობით მეცნიერმა დაადგინა აჯანყების თარიღი – „სიგელის მიხედვით აჯანყება მომხდარა გიორგის მეფობისა „კა“ წელს (21-ე წელს), ანუ 1156+21=1177 წელს. ეს თარიღი აჯანყების დაწყების დროა. აჯანყება რამდენიმე თვე გრძელდებოდა (8-9 თვე) და 1178 წლის დასაწყისში, „ორბელთა ისტორიის“ ქართული ვერსიის მიხედვით, მარტში დამთავრებულა“.²

რაც შეეხება გიორგი III-ის მიერ თამარის თანამოსაყდრედ გამოცხადების თარიღს, როგორც მეცნიერი მართებულად მიიჩნევს თამარის თანამოსაყდრედ გამოცხადების წელი ლოგიკური გაგრძელება უნდა ყოფილიყო დემნა უფლისწულის აჯანყებისა. „...ორბელთა აჯანყების დათრგუნვის (1178 წ.) მეორე წელს (!) „შემდგომად ამისა (ორბელთა

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 36.

² იქვე.

ამბოხების ჩახშობის (1178 წ.) შემდგომ - რ. მ.) მეორესა წელიწადსა (ე. ი. 1179 წ. რ. მ.) ღანუყიდან ნაჭარმაგვეს მოსულმა გიორგი III-მ „შემყრელმან შეიდთავე სამეფოთა მისთამან აწკა დედოფალთა დედოფალი ბედნიერი და სკანი ცოლი მისი ბურდუხან და შეილი მათი თამარი, ნათელი და ბრწყინვალეა თუალთა მათთა, და მანიაკი ყოველთა მეფეთა და გვრგვნი ყოველთა ხელმწიფეთა“. ამგვარად, თამარის თანამოსაყდრედ („მეფე ყო“) დასმა 1179 წელს განხორციელდა.¹

ძნელია მცირე მოცულობის წერილში, თუნდაც ზედაპირულად, მიმოვიხილოთ აკადემიკოს როინ მეტრეველის ღვანლი XI-XII საუკუნეების საქართველოს ისტორიის საკითხების კვლევაში, ბუნებრივია, ამის პრეტენზია ჩვენს ნაშრომს არ აქვს, შევეცადეთ მხოლოდ ერთი ნაშრომის განხილვით წარმოგვედგინა მეცნიერის ღვანლი შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიის კვლევაში. დღეს უკვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული და გაზიარებულია ეს დასკვნები ზემოთ განხილული საკითხების დასათარიღებლად.

¹ რ. მეტრეველი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 38.

ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი

ნიკო ჯავახიშვილი

სსრ კავშირის დაშლის, საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისა და მისი საერთაშორისო აღიარების შემდეგ, ქვეყანაში აუცილებელი გახდა ჩამოყალიბება საგანგებო სამეცნიერო-კვლევითი სტრუქტურისა, რომელიც მეცნიერულად შეისწავლიდა ქართული დიპლომატიის ისტორიას.

1992 წლის დეკემბერში ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრასთან დაარსდა „ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია“.

1996 წლიდან აღნიშნული ლაბორატორია გარდაიქმნა „ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრად“ და ამ სახით არსებობდა ათი წლის განმავლობაში (2006 წლამდე).

ჯერ ლაბორატორიას და შემდეგ ცენტრს სათავეში ედგა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, რომელიც პარალელურად იყო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი (1991-2004 წლებში) და საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე (1997-2005 წლებში).

ცენტრის ხელმძღვანელის მოადგილეები იყვნენ პროფესორები – გივი ბოლოთაშვილი და ზურაბ პაპასკირი.

ცენტრის თანამშრომლები იყოფოდნენ ოთხ სამუშაო ჯგუფად: 1) დიპლომატიის ისტორიის; 2) სალექსიკონო; 3) სახალხო დიპლომატიის; 4) სარედაქციო ჯგუფებად.

სხვადასხვა დროს ცენტრში მუშაობდნენ საქართველოს და მსოფლიო ისტორიის, საერთაშორისო ურთიერთობის სპეციალისტები, აღმოსავლეთმცოდნეები, სამართალმცოდნეები, ფილოლოგები, ასევე სარედაქციო-საგამომცემლო ჯგუფის წევრები. მათ შორის იყვნენ: ერეკლე ასტახიშვილი, გიორგი ახსიაშვილი, შოთა ბადრიძე, ნინო ბურჯანაძე, ნოდარ გიოშვილი, ირინა გოგოლაშვილი, მაია გურაბანიძე, მამუკა დუმბაძე, თედო დუნდუა, თეა თევდორაშვილი, ირინა თევდორაშვილი, გულივერ იობაშვილი, იური (დევი) კაჭარავა, ბუბა კუდავა, ბონდო კუპატაძე, დიმიტრი ლეთოდიანი, მაია მეგრელიძე, გივი ნარსია, დავით ნინიძე, შოთა ნიორაძე, გოჩა საითიძე, გიორგი სალიაშვილი, ჯაბა სამუშია, გრანი ქავთარია, დავით ყოლბაია, სალომე ყორანაშვილი, ვასილ შალამბერიძე, ნანა ჩხეიძე, ლელა ჯავახიშვილი, ნიკო ჯავახიშვილი, გოჩა ჯაფარიძე, გრიგოლ (გია) ჯოხაძე.

ცენტრი მუშაობდა რამდენიმე ძირითადი მიმართულებით; გამოსაცემად მოამზადა და გამოსცა ფრიად მნიშვნელოვანი წიგნები და კრებულები, მათ შორის ენციკლოპედია და ლექსიკონები. ქვემოთ თანამიმდევრულად მოგიტხრობთ თითოეული გამოცემის შესახებ.

1) წელიწადეული – „ქართული დიპლომატია“

1994 წლიდან ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა რეგულარულად გამოსცემდა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის წელიწადეულს – „ქართული დიპლომატია“, რომელშიც ქვეყნდებოდა ქართველ და უცხოელ მეკვლევეართა უახლესი გამოკვლევები ქართული დიპლომატიის ისტორიის, ტერმინოლოგიისა და სხვა საკითხებთან დაკავშირებით.

1994-1996 წლებში წელიწადეული „ქართული დიპლომატია“ გამოდიოდა როგორც „ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიის“ სამეცნიერო შრომათა კრებული, ხოლო 1997-2005 წლებში, როგორც „ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის“ სამეცნიერო შრომათა კრებული. ამ ხნის განმავლობაში გამოიცა 12 ტომი.

2007 წლიდან წელიწადეული „ქართული დიპლომატია“ გამოიცემა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნულ აკადემიასთან არსებული საქართველოს ისტორიის ეროვნული კომიტეტის ეგიდით. დღემდე გამოცემულია XIII, XIV, XV და XVI ტომები.

ნელინდეულში არის შემდეგი რუბრიკები: I. „ქართული დიპლომატიის ისტორია“, რომელიც დაყოფილია ქვერუბრიკებად – „თეორია“; „შუა საუკუნეები“; „ახალი პერიოდი“; „უახლესი პერიოდი“; II. „მსოფლიო დიპლომატიის ისტორია“, რომელიც აგრეთვე დაყოფილია ქვერუბრიკებად – „ძველი პერიოდი“; „შუა საუკუნეები“; „უახლესი პერიოდი“; III. „წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია“, არის შემდეგი ქვერუბრიკები – „წყაროს პუბლიკაცია“; „წყაროთმცოდნეობა“; „ისტორიოგრაფია“; IV. ინფორმაცია, რომელიც წარმოდგენილია შემდეგი ქვერუბრიკებით: „ქრონიკა“; „რეცენზია“; „ქრონიკა“, სადაც ნაჩვენებია შესაბამისი წლის საქართველოს დიპლომატიური ქრონიკა; „ბიბლიოგრაფია“, სადაც აღწუსებულია დიპლომატიის ისტორიის საკითხებზე საქართველოში დაცული უახლესი საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაციები.

კრებულში გამოქვეყნებულ თითოეულ სტატიას ერთვის რეზიუმე ინგლისურ ენაზე.

დაარსებიდან დღემდე ნელინდეულის – „ქართული დიპლომატია“ – მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი.

სხვადასხვა დროს ნელინდეულის სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში შედიოდნენ: ეთერ ბაიდოშვილი (მდივანი), გივი ბოლოთაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ნინო ბურჯანაძე, ირინა გოგოლაშვილი (მდივანი), ნიკოლაი დიკო (მოსკოვი), ბუბა კუდავა (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), მარიამ ლორთქიფანიძე, პიროტაკე მაედა (ტოკიო), გივი ნარსია, ზურაბ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, გიორგი სალიაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე).

ამჟამად ნელინდეულის სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში შედიან: ეთერ ბაიდოშვილი (მდივანი), ნიკოლაი დიკო (მოსკოვი), ბუბა კუდავა (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), მარიამ ლორთქიფანიძე, პიროტაკე მაედა (ტოკიო), ზურაბ პაპასქირი, გოჩა საითიძე.

2) „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“

ქართული დიპლომატიის ისტორია მჭიდროდ არის დაკავშირებული საქართველოს მეზობელ თუ მოშორებით მდებარე ქვეყნებთან ურთიერთობის ისტორიასთან. ამის გამო, საქართველოს დიპლომატიის ისტორიის შესწავლა მოითხოვდა აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით არსებული წერილობითი წყაროების სრულყოფილად გაანალიზებას.

1998 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ მომზადებული ორტომეული – „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“. ეს არის განმაზოგადებელი ნაშრომი, რომელშიც გაშუქებულია საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორია უძველესი დროიდან – XX საუკუნის პირველი მესამედის ჩათვლით.

ორტომეულის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, ხოლო სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში არიან: ირინა გოგოლაშვილი (მდივანი), დიმიტრი ლეთოდიანი, მარიამ ლორთქიფანიძე, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გიორგი სალიაშვილი.

ორტომეულში გამოქვეყნებული ნარკვევების ავტორთა შორის არიან: ნოდარ ასათიანი, ერეკლე ასტახიშვილი, ლევან თოიძე, გულივერ იობაშვილი, დავით კაციტაძე, დევი კაჭარავა, დიმიტრი ლეთოდიანი, ნოდარ ლომოური, მარიამ ლორთქიფანიძე, ვალერიან მაჭარაძე, ავთანდილ მენტეშაშვილი, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი, გრანი ქავთარია, ნოდარ შოშიაშვილი.

3) „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი“

გასული საუკუნის მიწურულის დამოუკიდებელი საქართველოს სახელმწიფოებრივმა მდგომარეობამ, გააქტიურებულმა საერთაშორისო ურთიერთობებმა და დიპლომატიურმა საქმიანობამ საჭირო გახადა ქართული დიპლომატიის ძირითადი მიზნებისა და მიმართულებების გაანალიზება, ქვეყნის დიპლომატიის შესწავლა მისი ისტორიული განვითარების ხანგრძლივი დროის განმავლობაში.

სწორედ ამან განაპირობა, რომ ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი შეუდგა „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონის“ ორტომეულის შედგენაზე მუშაობას, რაც რამდენიმე წელიწადს გაგრძელდა.

1997-1999 წლებში ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ მომზადებული ორტომეული „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი“.

ლექსიკონის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, ხოლო სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში არიან: გივი ბოლოთაშვილი, ნოდარ გიოშვილი, ირინა გოგოლაშვილი (მდივანი), ირინა თევდორაშვილი, მარიამ ლორთქიფანიძე, ზურაბ პაპასქირი, გიორგი სალიაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე).

ორტომეულში გამოქვეყნებული ნარკვევების ავტორთა შორის არიან: ალექსანდრე აბდალაძე, ერეკლე ასტახიშვილი, გიორგი ახსიაშვილი, შოთა ბადრიძე, გივი ბოლოთაშვილი, ნინო ბურჯანაძე, ნოდარ გიოშვილი, თედო დუნდუა, ზურაბ ვანიშვილი, თეა თევდორაშვილი, ირინა თევდორაშვილი, გულივერ იობაშვილი, დევი კაჭარავა, დავით კობახიძე, ბუბა კუდავა, ბონდო კუპატაძე, დიმიტრი ლეთოდიანი, მარიამ ლორთქიფანიძე, როინ მეტრეველი, გივი ნარსია, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, ჯაბა სამუშია, გიორგი ტაბატაძე, იაკობ ფუტყარაძე, გრანი ქავთარია, მევლუდ ჩხეტიანი, ლელა ჯავახიშვილი, ნიკო ჯავახიშვილი, გოჩა ჯაფარიძე.

ლექსიკონში ტერმინებად არის წარმოდგენილი ქართული დიპლომატიური ისტორიისა და პრაქტიკის საკითხები, საქართველოს ტრადიციები ამ სფეროში.

ქართული მასალის გარდა, ლექსიკონში უხვად არის გაშუქებული უნივერსალური (საერთაშორისო) მოვლენები და განმარტებულია დიპლომატიური ტერმინები.

4) სახელმძღვანელო „ქართული დიპლომატიის ისტორია“

ქართული დიპლომატიის ისტორია – მსოფლიო დიპლომატიის ისტორიის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს. ის, როგორც სასწავლო დისციპლინა ჩამოყალიბდა XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში, როდესაც საქართველომ მოიპოვა სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და გახდა მსოფლიო თანამეგობრობის ერთ-ერთი სრულუფლებიანი წევრი.

საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში მომხდარმა ამ ცვლილებამ, რასაც მოჰყვა საერთაშორისო პოლიტიკაში მისი აქტიურად ჩართვა, რასაკვირველია, საჭირო გახადა საერთაშორისო სამართლის, საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის სფეროში პროფესიული კადრების საგანგებოდ მომზადების საკითხი. ამ ამოცანის შესრულება ღირსეულად იტვირთა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა, სადაც ამ მიზნით საგანგებოდ გაიხსნა „საერთაშორისო ურთიერთობებისა და საერთაშორისო სამართლის“ ფაკულტეტი. ცალკე ფუნ-

ქციონირებს ასევე „საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის“ სპეციალობა (ისტორიის ფაკულტეტზე).

ზემოხსენებული მიმართულებით მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების მომზადება შეუძლებელი იყო საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორიის სფეროში სათანადო ცოდნის შეძენის გარეშე. ამის ერთ-ერთ წინაპირობას წარმოადგენდა შესაბამისი სახელმძღვანელოს შექმნა, რაც იტვირთა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ დაკომპლექტებულმა ავტორთა ჯგუფმა.

2003 წელს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ მომზადებული სახელმძღვანელო – „ქართული დიპლომატიის ისტორია“, რომელიც განკუთვნილი იყო „საერთაშორისო სამართლის“, „პოლიტოლოგიის“, „საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის“ სპეციალობის სტუდენტებისათვის, ასევე საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორიით დაინტერესებულთათვის.

წიგნში თანამიმდევრულადაა გაშუქებული ქართული პოლიტიკური სამყაროს მთელი ისტორიული მემკვიდრეობა საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის სფეროში, დაწყებული ქართული სახელმწიფოებრიობის გარიჟრაჟიდან – დიაიენი-დიაოხისა და ძველი კოლხეთ-იბერიის ეპოქიდან – XX საუკუნის მიწურულამდე.

სახელმძღვანელოს მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, ხოლო სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში არიან: ბუბა კუდავა, მარიამ ლორთქიფანიძე, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, გიორგი სალიაშვილი.

წიგნში თავმოყრილი ნარკვევების ავტორები არიან: ერეკლე ასტახიშვილი, გივი ბოლოთაშვილი, ვახტანგ გურული, გულივერ იოზაშვილი, დევი კაჭარავა, დიმიტრი ლეთოდიანი, მარიამ ლორთქიფანიძე, როინ მეტრეველი, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, ჯაბა სამუშია, გრანი კავთარია.

5) ქრესტომათია „ქართული დიპლომატიის ისტორია“

ქართული დიპლომატიის ისტორიის სახელმძღვანელოს გამოცემასთან ერთად, აუცილებლობას წარმოადგენდა ქრესტომატიის შექმნა, რაც ასევე იტვირთა ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის მიერ დაკომპლექტებულმა ავტორთა ჯგუფმა.

2004 წელს ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითმა ცენტრმა გამოსცა თავის მიერვე მომზადებული ქრესტომათია – „ქართული დიპლომატიის ისტორია“, რომელიც განკუთვნილი იყო „საერთაშორისო სამართლის“, „პოლიტოლოგიის“, „საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის“ სპეციალობის სტუდენტებისათვის, აგრეთვე საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორიით დაინტერესებულთათვის.

ქრესტომათიაში თავი მოიყარა საქართველოს დიპლომატიის ისტორიის შესახებ არსებულმა ქართულმა და უცხოურად დაწერილმა ნაშრომებმა. გამოცემა ითავსებს როგორც საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობის, ასევე დიპლომატიური მოლაპარაკებების, ხელშეკრულებების და დიპლომატიური ეტიკეტის მასალებს. ქრონოლოგიური ჩარჩო კი მოიცავს პერიოდს – უძველესი დროიდან – XXI საუკუნის დასაწყისამდე.

ნიგნი დაყოფილია შემდეგ თავებად:

I თავი. ქართული პოლიტიკური სამყარო საერთაშორისო არენაზე უძველესი დროიდან – ახალი წელთაღრიცხვის III საუკუნის ჩათვლით;

II თავი. ქართლისა და ეგრისის სამეფოების საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია ახალი წელთაღრიცხვის IV-V საუკუნეებში;

III თავი. ქართლისა და ეგრისის სამეფოების საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია VI-VII საუკუნეების პირველ ნახევარში;

IV თავი. ქართული პოლიტიკური სამყარო საერთაშორისო ურთიერთობებში VII საუკუნის მეორე ნახევრიდან – X საუკუნის მეორე ნახევრამდე;

V თავი. ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა და მისი ადგილი საერთაშორისო არენაზე. ქართული დიპლომატია XI-XII საუკუნეებში;

VI თავი. საქართველოს საგარეო-პოლიტიკური მდგომარეობა და დიპლომატია XIII-XV საუკუნეებში;

VII თავი. ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XVI-XVIII საუკუნეებში;

VIII თავი. ქართული დიპლომატია და დიპლომატიური აზრი რუსეთის იმპერიაში 1801-1917 წლებში;

IX თავი. ქართული დიპლომატია და დიპლომატიური აზრი XX საუკუნეში.

ქრესტომათიის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, ხოლო რეცენზენტები არიან პროფესორი ნიკოლოზ ჯავახიშვილი და დოცენტი გრიგოლ ჯოხაძე.

წიგნში თავმოყრილი მასალები მოამზადეს: ერეკლე ასტახიშვილმა, შანშე დარჩიაშვილმა, ირინე თევდორაშვილმა, დევი კაჭარავამ, ბუბა კუდავამ, ბონდო კუპატაძემ, დიმიტრი ლეთოდინამ, მარიამ ლორთქიფანიძემ, როინ მეტრეველმა, დავით ნინიძემ, ზურაბ პაპასქირმა, გოჩა საითიძემ, ჯაბა სამუშიამ, გრანი ქავთარიამ, ნოდარ შენგელიამ, გოჩა ჯაფარიძემ.

ქრესტომათია გამოსაცემად მოამზადეს, შენიშვნები და კომენტარები დაურთეს: ბონდო კუპატაძემ, გოჩა საითიძემ და ჯაბა სამუშიამ.

6) „ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონი“

1999 წლიდან ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითმა ცენტრმა, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრასთან ერთად დაიწყო ზრუნვა „ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ შესაქმნელად. ეს იყო პირველი ცდა საქართველოში პერსონალური ენციკლოპედიის შექმნისა, რომელიც ერთი პიროვნების ცხოვრებასა და შემოქმედებას ასახავდა.

ივანე ჯავახიშვილმა (1876-1940) უდიდესი წვლილი შეიტანა როგორც ქართული საისტორიო მეცნიერების განვითარებაში, ასევე საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. XX საუკუნის დასაწყისიდან ორმოციანი წლების დასაწყისამდე საქართველოში არ მომხდარა არცერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, მეცნიერებისა თუ კულტურის სფეროში, რომ ივანე ჯავახიშვილს აქტიური მონაწილეობა არ მიეღოს.

დიდმა მეცნიერმა ფუნდამენტური ნაშრომები შექმნა ქართველი ერის ისტორიის, ქართული სამართლისა და ეკონომიკის ისტორიის, ისტორიული გეოგრაფიის, დემოგრაფიის, გენეალოგიის, მეტროლოგიის, ნუმიზმატიკის, მუსიკის ისტორიის, ისტორიული კარტოგრაფიის, ძველი ქართული და სომხური ლიტერატურის ისტორიის, ენათმეცნიერების, კავკასიური ენების, მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის, საქართველოს არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, შინამრეწველობის, სამშენებლო საქმისა და საერთოდ, მატერიალური კულტურის ისტორიის საკითხებზე.

ივანე ჯავახიშვილის მრავალმხრივი მოღვაწეობის ჭეშმარიტ გვირგვინად იქცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაფუძნება, რომელიც ამჟამად მის სახელს ატარებს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, სრულიად კანონზომიერი გახლდათ ის ფაქტი, რომ მისივე სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შექმნილმა ავტორთა ჯგუფმა პირველი ქართული პერსონალური ენციკლოპედიური ლექსიკონი სწორედ ივანე ჯავახიშვილს მიუძღვნა.

2002 წელს ეს ლექსიკონი უნივერსიტეტის გამომცემლობამ გამოსცა. ამ წარმატებულ გამოცემაში დიდია წვლილი როგორც ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრისა, ასევე თსუ-ს საქართველოს ისტორიის კათედრის თანამშრომლებისაც.

ივანე ჯავახიშვილისადმი მიძღვნილი ენციკლოპედიური ლექსიკონის შესავალ ნაწილში მოკლედ არის წარმოდგენილი დიდი მეცნიერის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ძირითადი შტრიხები. მეორე ნაწილი კი, ლექსიკონის სახით, შეძლებისდაგვარად, ამომწურავად აწვდის მკითხველს ივანე ჯავახიშვილის შესახებ არსებულ მასალას – მის ცხოვრებას, საქმიანობა-მოღვაწეობას, გენეალოგიას, ცნობებს მშობლებისა და ახლობელ-მეგობართა შესახებ, დიდ მეცნიერთან დაკავშირებულ გეოგრაფიულ პუნქტებს, მემორიალებს, ნაშრომებს, მის წვლილს ცალკეულ მეცნიერებათა განვითარებაში. სალექსიკონო ნაწილის მთავარი დანიშნულებაა, რომ მკითხველს მაქსიმალურად მიაწოდოს ყველაფერი ივანე ჯავახიშვილის შესახებ.

„ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ წინათქმის დასასრულს აღნიშნული იყო: „სარედაქციო კოლეგია და ავტორთა კოლექტივი (ისინი ძირითადად ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრები არიან), რასაკვირველია, ითვისებენ იმ გარემოებას, რომ ამგვარი ნიგნის შექმნა ჩვენში პირველად ხდება და იგი არ იქნება დაზღვეული ცალკეული ხარვეზებისაგან. ამიტომ მკითხველის ყველა შენიშვნა და წინადადება მაღლიერებით იქნება მიღებული და გათვალისწინებული შემდეგი გამოცემისას“.

ენციკლოპედიური ლექსიკონის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, ხოლო სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში არიან: ნოდარ გიოშვილი, მარიამ ლორთქიფანიძე, გივი ნარსია, დავით ნინიძე, ზურაბ პაპასქირი, გიორგი სალიაშვილი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე).

ლექსიკონის ავტორთა შორის არიან: ზაზა აბაშიძე, გვანცა აბდალაძე, ზაზა ალექსიძე, ნოდარ ასათიანი, ერეკლე ასტახიშვილი, შოთა ბადრიძე,

ივ. ჯავახიშვილის საფლავის შემოკობა ყვავილებით

თსუ-ს რექტორის
არჩევნები. ევგენი
ხარაძის შილოცვა.
1992 წ.

გ. დალპოფი -
გერმანიის ელჩი
უნივერსიტეტში

ისრაელის პრეზიდენტი
შიმონ პერესი თსუ-ში.
2004 წ.

სიერა ლიონეს ელჩი
საქართველოში.
1997 წ. აპრილი.

კეთრინ ვივიენს მიენიჭა
საპატიო დოქტორის
წოდება

როინ მეტრეველი,
პოლონეთის ელჩი
საქართველოში
სტუმრად თსუ-ში.
2004 წ.

უფლისციხეში

რ. მეტრეველი, პაინც
ფერნიხი. იენა.

ზბიგნევ ბჟეზინსკი,
ჯეიმს ბილინგტონი და
როინ მეტრეველი.
1999 წ. სექტემბერი.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველოს ისტორიის კათედრის წევრებთან.

„წმინდა გიორგის ორდენის“ კავალერები მარიამ ლორთქიფანიძე და როინ მეტრეველი

სორბონის
უნივერსიტეტის
რექტორი რობერ პიტი
და როინ მეტრეველი,
20 სექტემბერი, 2004 წ.

საფრანგეთის ელჩი
უნივერსიტეტში

ვაჟა ოკუჯავა,
ევგენი ხარაძე,
როინ მეტრეველი

ისრაელის
პრეზიდენტთან
მიღებაზე, იერუსალიმი,
1999 წ.

უკრაინის პრეზიდენტი
ლ. კუჩმა უნივერსიტეტში

იუნესკოს გენერალური
დირექტორი კოიბურო
მაცურა უნივერსიტეტში

როინ მეტრეველი
და ჯორჯიის (აშშ)
უნივერსიტეტის
რექტორი რ. პატონი
(ატლანტაში). 2009 წ.

ჯემალ აჯიაშვილი,
როინ მეტრეველი

ლეონიდა
ბაგრატიონთან
(რუსეთის მეფის
ვლადიმერ კირილესძე
რომანოვის ქვრივი)

საბერძნეთის უნივერსიტეტთან რექტორები მიღებაზე საქართველოს პრეზიდენტთან

მ. ლომონოსოვის სახ.
მოსკოვის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის
რექტორი აკად. ვიქტორ
სადოვნიჩი თსუ-ში

კანადისა და ამერიკის მიტროპოლიტი ჰერმანი. თსუ. 2004 წ.

აკადემიის უცხოელი წევრი ელდარ ისმაილოვი (მარჯვნიდან მესამე) საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში

რ. მეტრეველმა ისრაელის პრემიერ-მინისტრობის კანდიდატს ეგუტ ბარაკს თეთრი ნაბადი მოახურა

როინ მეტრეველი იუნესკოს 30-ე გენერალურ
კონფერენციაზე, პარიზი. ნოემბერი, 1999.

მიხეილ ბახტაძე, გია გელაშვილი, გრიგოლ გიორგაძე, გიორგი გოგოლაშვილი, ირინა გოგოლაშვილი, ანდრო გოგოლაძე, ნანა გუგუშვილი, ვახტანგ გურული, შანშე დარჩიაშვილი, მალხაზ დუმბაძე, თედო დუნდუა, ნათელა ვაჩნაძე, თეა თევდორაშვილი, ირინა თევდორაშვილი, ნინო თომაძე, გულივერ იობაშვილი, იური (დევი) კაჭარავა, ეკა კაჭარავა, ეკა კვაჭანტირაძე, იოსებ კეციანი, ბუბა კუდავა, ბონდო კუპატაძე, დიმიტრი ლეთოდიანი, მარიამ ლორთქიფანიძე, ნანული მაისურაძე, მაია მეგრელიძე, როინ მეტრეველი, ოთარ მიმინოშვილი, გიორგი ნადირაძე, ქეთევან ნადირაძე, გივი ნარსია, დავით ნინიძე, გიორგი ოთხმეზური, ეკატერინე ოსიძე, ზურაბ პაპასქირი, გოჩა საითიძე, ჯაბა სამუშია, ნინო სანიკიძე, ვალერი სილოგავა, რევაზ სირაძე, ტარიელ სიხარულიძე, თამარ ფარცვანია, პაატა ფირანიშვილი, გრანი ქავთარია, თამარ ქორიძე, სალომე ყორანაშვილი, ვასილ შალაბგერიძე, დიმიტრი შველიძე, ნოდარ შოშიაშვილი, ბექან ხორავა, ედიშერ ხოშტარია-ბროსე, თარხუჯ ჯავახიშვილი, ლელა ჯავახიშვილი, მზია ჯავახიშვილი, ნიკო ჯავახიშვილი, გივი ჯამბურია, ვახტანგ ჯანჯღავა.

ამრიგად, ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითმა ცენტრმა, რომელიც თოთხმეტი წლის (1992-2006 წლები) განმავლობაში არსებობდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, მრავალი მნიშვნელოვანი წიგნი გამოსცა.

ცენტრს სათავეში ედგა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, რომელიც პარალელურად იყო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი (1991-2004 წლებში) და საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე (1997-2005 წლებში).

კოლეგები და მეგობრები

ღირსეული მოღვაწე

ოთარ ჯაფარიძე

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი 75 წლისაა. მან თავისი მრავალწლიანი მოღვაწეობით წარუშლელი კვალი დაამჩნია თავისი სამშობლოს წარსულის შესწავლას, მაგრამ მისი საქმიანობა ამით არ ამოიწურება. მას არაერთი ხელმძღვანელი თანამდებობა ეკავა და წარმატებით უძღვებოდა დაკისრებულ მოვალეობას. ჯერ კიდევ სტუდენტობის წლებში იგი სწავლას ღირსეულად უფარდებდა აქტიურ საზოგადოებრივ საქმიანობას. ეს შეუმჩნეველი არ დარჩენილა და ის დაანიშნაურეს ჯერ კომკავშირის, შემდეგ კი პარტიული ხაზით. იგი იყო ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილე, სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის ინსტიტუტის რექტორი, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, ხელმძღვანელობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებას და დღეს საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტია. მაგრამ მაშინაც კი, როდესაც როინი ასეთ დატვირთულ საქმიანობას ეწეოდა, მას კალამი ხელიდან არ გაუშვია და წარმატებით აგრძელებდა სამეცნიერო მოღვაწეობას და აქაც ყველაფერს შესანიშნავად უთავსებდა საზოგადოებრივ საქმიანობას. ეტყობა, სტუდენტობიდან გამოყოლილი ეს თვისება დღესაც შეუნარჩუნებია.

სტუდენტობის დროს როინი ერთხანს არქეოლოგიამ გაიტაცა. ენთუზიазმით მონაწილეობდა თბილისში, თრელის გორების სადაზვერვო ხასიათის გათხრებში. სტუდენტ-არქეოლოგების საკავშირო კონფერენციაზე მოსკოვში როინის მოხსენებამ თრიალეთში აღმოჩენილი ოთხთვალა ეტლის შესახებ დიდი ინტერესი გამოიწვია და გამოქვეყნდა კიდევ ამ კონფერენციისადმი მიძღვნილ შრომებში. მაგრამ შემდეგში გადატვირთულობის გამო არქეოლოგიის მძიმე საქმიანობა ველარ განაგრძო და საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიით დაინტერესდა.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ როინი საკმაოდ დიდ საზოგადოებრივ საქმიანობას ეწეოდა. ერთხანს მას მეტად საპასუხისმგებლო თანამდებობა ეკავა, მაგრამ მაშინაც მეცნიერებისადმი ინტერესი არ განულებია. იგი ინტენსიურად იკვლევდა და იკვლევს საქართველოს ისტორიის ოქროს ხანას, დავითისა და თამარის ეპოქას.

როინის მოღვაწეობაში გარდატეხის ხანა სამუშაოდ ენციკლოპედიაში გადასვლას უკავშირდება. იმის გამო, რომ მან კაცურად არ უღალატა თავის ხელმძღვანელს, „დასაჯეს“ და „გამოსასწორებლად“ ქართულ ენციკლოპედიაში გააგზავნეს მთავარი რედაქტორის მოადგილედ. აქაც იგი ჩვეული სიბეჯითით უძღვებოდა საქმეს და რომ არა როინი ქართული ენციკლოპედიის გამოქვეყნება კიდევ კარგა ხნით დაყოვნდებოდა. აქ მას მეტი დრო ჰქონდა სამეცნიერო მოღვაწეობისათვის და ნაყოფიერადაც იყენებდა ამ შესაძლებლობას.

მიუხედავად იმისა, რომ როინი მეტად დატვირთული იყო, მას არასოდეს ავინუდებოდა თავისი ახლობლები, მეგობრები, მასწავლებლები და სხვ. მას ადამიანებთან ურთიერთობის დიდი უნარი აქვს. როგორ მოუარა მან თავის სწეულ მასწავლებელს, ბრწყინვალე პიროვნებას, პროფესორ შოთა მესხიას, რამდენს გაუწოდა დახმარების ხელი.

მე არ შევჩერდები როინის სამეცნიერო მოღვაწეობაზე, ამას ჩემზე უკეთ სხვები მოახერხებენ. მაგრამ ერთს კი აღვნიშნავ, რომ მან ჩინებული მონოგრაფია უძღვნა თავის მშობლიურ მხარეს – რაჭას.

და მაინც, როინ მეტრეველის მოღვაწეობაში მთავარი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორობა იყო. არავის მანამდე ასე ხანგრძლივად არ უხელმძღვანელია ამ დიდებული დაწესებულებისათვის. როინმა ბევრი სიკეთე შესძინა უნივერსიტეტს, შემატა მას ახალი ფაკულტეტები, ახალი კათედრები, ლაბორატორიები, კაბინეტები და სხვ. მაგრამ, სამწუხაროდ, „ვარდების რევოლუციამ“, უგნურმა რეფორმებმა უფსკრულის პირას მიიყვანეს სწავლა-განათლების საქმე, მეცნიერება და სხვ.

ეუსურვებ აკადემიკოს როინ მეტრეველს ხანგრძლივ სიცოცხლეს და წარმატებულ მოღვაწეობას თავისი ქვეყნის სასიკეთოდ.

ბატონი როინი, განუყოფელი რეპტორი

ანჟორ ხელახილი

მე შევეხები ბატონ როინის მოღვაწეობას ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში რექტორის თანამდებობაზე, თუმცა მისი ბიოგრაფია გაცილებით მდიდარია და მრავალნაზნაგოვანი, ვიდრე ეს პერიოდი. აღსანიშნავია, რომ ბატონი როინის მოღვაწეობა ამ თანამდებობაზე დაემთხვა იმ გამონაკლის ეპოქას, როცა უნივერსიტეტებს მინიჭებული ჰქონდათ ავტონომიურობა და თვითონ უნდა გადაეწყვიტათ ყველაფერი. ეს მოხდა პირველად და, ჯერჯერობით, უკანასკნელად საქართველოს სინამდვილეში.

აღვნიშნავ, რომ უმძიმეს პერიოდში მოუწია ამ ტვირთის ზიდვა ბატონ როინს. ივანე ჯავახიშვილის მიერ ქართული უნივერსიტეტის დაარსება ხომ ყველაზე სანუკვარი მოვლენა იყო მე-20 საუკუნის საქართველოს ისტორიაში, ხოლო ამ უმძიმეს პერიოდში მთელი საქართველო იმედის თვალით შესცქეროდა ეროვნულ უნივერსიტეტს, შვებას მისგან მოელოდა. ჯერ ერთი, საზოგადოებაში არსებობდა დიდი განხეთქილება, რომელიც, ბუნებრივია, უნივერსიტეტსაც შეეხო. აქ თანამშრომელთა, აგრეთვე, სტუდენტობის დიდი ნაწილი დაყოფილი იყო ე. წ. „ზვიადისტებად“ და „დანარჩენებად“, რაც უნივერსიტეტის გაძღოლას საგრძნობლად ამძიმებდა.

ბატონი როინის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მთელი რიგი დიპლომატიური ნაბიჯებით შეძლო ამ დაპირისპირებულობის განეიტრალება და სრული თანხმობის დამყარება. დაიწყო იმით, რომ დიდ საბჭოს კიდევ ერთხელ გაამახვილებინა ყურადღება იმაზე, რომ უნივერსიტეტი უნდა ყოფილიყო აპოლიტიკური ორგანიზაცია. აიკრძალა ცალკეული პარტიების „თარეში“ უნივერსიტეტის აუდიტორიებში. ჩაატარა არჩევნები, განახლდა რექტორატი, ფაკულტეტების დეკანების კორპუსი, ყველა თანამდებობის პირს მკვეთრად განესაზღვრა მისი უფლება-მოვალეობანი, რომელთა

შესრულებას მკაცრად აკონტროლებდა სამეცნიერო საბჭოს მეშვეობით. საერთოდ, უნივერსიტეტს მართავდა სამეცნიერო საბჭო, რომელიც სისტემატურად იკრიბებოდა თვეში ერთხელ, ხოლო საბჭოს სხდომებს შორის საქმიანობას უძღვებოდა გაფართოებული რექტორატი. ასე რომ, აშკარად დემოკრატიული მმართველობა გვექონდა. ამან დიდი ნდობით აღჭურვა უნივერსიტეტის მთელი კოლექტივი და ურთიერთდაპირისპირებულობამ ადგილი დაუთმო ურთიერთგაგებასა და ურთიერთპატივისცემას.

ბუნებრივია, რომ ახალ პირობებში ბევრი რამ უნდა შეცვლილიყო, რადგან არსებითად შეიცვალა პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემა. უნივერსიტეტი ძველი საბჭოური წესებით და ინსტრუქციებით (Висшая школа) ველარ იმუშავებდა. საქართველოს ხელისუფლების სათანადო ორგანოებიც უძღურნი აღმოჩნდნენ რაიმე კონსტრუქციულის შემოთავაზებისათვის. და აი, ამ დროს, 1994 წლის 24 აპრილს ბატონი როინის თაოსნობით უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭო იღებს ისტორიულ დოკუმენტს – „საქართველოს საუნივერსიტეტო განათლების კონცეფციას“, რომელიც გულმოდგინედ იქნა მომზადებული უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობის მიერ საერთაშორისო ექსპერტების მონაწილეობით და დეტალურად განხილული და დამუშავებული თითოეულ ფაკულტეტზე, აგრეთვე მეცნიერებათა აკადემიაში. ეს იყო ჭეშმარიტად რომანტიკული პერიოდი, როდესაც უნივერსიტეტის ყველა თანამშრომელი უკლებლივ მონაწილეობდა იმის განხილვაში, თუ როგორი უნდა ყოფილიყო ქართული უნივერსიტეტი.

ჩემი ღრმა რწმენით, ეს ღონისძიება ახალი ტიპის უნივერსიტეტის დაფუძნების ტოლფასი იყო. მართლაც, ამ დროს ჯერ ხომ არ არსებობდა განათლების თუ მეცნიერების კანონი, უნივერსიტეტებში ქაოსური მდგომარეობა იყო შექმნილი. მხოლოდ უნივერსიტეტის თანამშრომელთა ღირსეული და თავდადებული პატიოსანი შრომა მეტ-ნაკლებად უზრუნველყოფდა უნივერსიტეტის ფუნქციონირებას.

„საქართველოს საუნივერსიტეტო განათლების კონცეფცია“ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტია, რომელიც კი ოდესმე შექმნილა საქართველოში. ამ დოკუმენტით განისაზღვრა უნივერსიტეტის სტრუქტურა, დანიშნულება, მიზნები და მათი განხორციელების გზები. თუმცა, მსგავსი მოსაზრებები უკვე მუშავდებოდა საბჭოთა კავშირის არსებობის ბოლო პერიოდში, ჩვენს უნივერსიტეტში განხორციელდა პირველად ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორის რუსეთის ჩათვლით. პირველად იქნა შემოღებული მრავალსაფეხურიანი (ბაკალავრიატი, მაგისტრატურა, დოქტორანტურა) სწავლების ფორმები, განისაზღვრა თითოეული საფეხურის ამოცანები და სასწავლო გეგმები. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის უნი-

ვერსიტეტი ხდებოდა ჭეშმარიტად ევროპული ყაიდისა, რომელშიც თანაბარ დონეზე იდგებოდა როგორც ჰუმანიტარული, ასევე საბუნებისმეტყველო და სამათემატიკო განათლება. აღდგა სამედიცინო ფაკულტეტი. „კონცეფციის“ თანახმად, საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტების სასწავლო პროგრამებში დაიგეგმა ჰუმანიტარული დისციპლინების (ქართული, ისტორია, იურისპრუდენცია და ა. შ.) სწავლება გარკვეული დოზით, ისევე, როგორც საბუნებისმეტყველო დისციპლინების (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია და ა. შ.) სწავლება ჰუმანიტარულ დარგებზე. და, რაც მთავარია, ეს იდეა შესანიშნავად განხორციელდა კიდეც. შენარჩუნებულ იქნა სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტები და ლაბორატორიები. მაგისტრატურის შემოღებასთან ერთად ამან განაპირობა ის, რომ უნივერსიტეტმა არა მარტო შეინარჩუნა ადრინდელ წლებში მიღწეული დონე, არამედ შეძლო განე-ვითარებინა კიდეც მეცნიერება და ღირსეულად ჩამდგარიყო მსოფლიოს მოწინავე უნივერსიტეტების ოჯახში. 2004 წლის რეფორმის წინ უნივერსიტეტის თანამშრომლებს ჰქონდათ მოგებული უცხოური გრანტები 2 მილიონ დოლარზე მეტი ოდენობით, ხოლო ახლად მოსული ხელისუფალი მთელი საქართველოს გასაგონად გაიძახოდა, რომ უნივერსიტეტი არაფერი კეთდებოდაო.

ბატონი როინი წაეიდა კიდეც უფრო შორს: რომ არ მომხდარიყო ივ. ჯავახიშვილის სახელობის უნივერსიტეტის არასიმეტრიული განვითარება საქართველოს სხვა სახელმწიფო უნივერსიტეტებთან მიმართებაში, ისარგებლა რა მინიჭებული ავტონომიურობის პრინციპებით, დააარსა უნივერსიტეტების რექტორთა საბჭო, რომელიც სისტემატურად იკრიბებოდა თვეში ერთხელ და განიხილავდა საუნივერსიტეტო მოძრაობის შემდგომ მიმართულებებსა და განვითარების გზებს. შეიძლება ითქვას, რომ ამ ორგანომ ძალიან ბევრი გააკეთა იმისთვის, რათა ყველა უნივერსიტეტს შეჰქმნოდა თანაბარი პირობები განვითარებისათვის. შედეგამაც არ დააყოვნა, რაც საყოველთაოდ ცნობილია.

ყოველივე ამას ხელმძღვანელობდა ბატონი როინი. დიდი ეფექტი ჰქონდა აგრეთვე უნივერსიტეტის მჭიდრო თანამშრომლობას მეცნიერებათა აკადემიასთან, ბატონ როინის პირად კონტაქტებს აკადემიის პრეზიდენტთან აკადემიკოს ალბერტ თავხელიძესთან.

საინტერესოა შემდეგი: 2004 წლამდე საქართველოს არ ჰქონდა უმაღლესი განათლების კანონი. ამ ფონზე რაოდენ სასაცილოა იმის თქმა, რომ უნივერსიტეტებში ირღევოდა კანონები და ფეხი მოიკიდა კორუფციამ. კორუფცია ხომ მთელი სახელმწიფოს თანმდევი მოვლენა იყო, ხოლო, ჩემი აზრით, ყველაზე ნაკლებად შეეხო ივ. ჯავახიშვილის უნივერსიტეტს,

რადგან უნივერსიტეტი განუხრელად მისდევდა იმ დებულებებს, რომლებიც თვითონ მიიღო „საუნივერსიტეტო განათლების კონცეფციის“ შესაბამისად და ერთხელაც არ გადაუხვევია მისგან. რა თქმა უნდა, იქნებოდა ცალკეული დარღვევები, მაგრამ მათ არ ჰქონდა სისტემატური ხასიათი. მიუხედავად ამისა, გარკვეული ძალების ხელში აღმოჩნდა თითქმის მთელი მასმედია, რომელმაც გულმოდგინედ იმუშავა უნივერსიტეტისათვის სახელის გასატიხად. რა ვერაგულ ხერხებს არ მიმართავდნენ საამისოდ? რამდენ ცილისწამებას და ტყუილს? და ამ მღვრიე მორევში ჩაითრიეს მთელი საქართველო. თავისი ავანტიურისტული მიზნების ხორცშესხმა დაიწყეს უნივერსიტეტის ცილისწამებლური დისკრედიტაციით.

მათი მოქმედების მეთოდების არსი დღეს ყველასთვის გაშიფრულია – ტყუილი, ტყუილი და ყველაფერში ტყუილი! პირველად ვნახე და, ალბათ, ისტორიაში არ მომხდარა, რომ სამინისტრო ებრძოდეს თავის ქვემდებარე დანესებულებას, თანაც ვერაგული მეთოდებით. და ყველამ დაეინახეთ, თუ რა სავალალო შედეგები გამოიღო ამ „წარმატებულმა რეფორმამ“. უნივერსიტეტმა დაკარგა მოწინავე სახე, სწავლების დონე საგრძნობლად დაქვეითდა, მეცნიერებაზე ხომ ზედმეტია ლაპარაკი. უნივერსიტეტი პრაქტიკულად განადგურდა. დღეს ვერც კი წარმომიდგენია, თუ ოდესმე მიაღწევს უნივერსიტეტი 2004 წლის დონეს!

ჩემს ხელთ არსებული ინფორმაციით, ბატონი როინი ყველაზე მეტხანს ედგა უნივერსიტეტს სათავეში და თამამად ვიტყვი, რომ ყველაზე მეტიც გააკეთა. ამ პერიოდში უფრო მკვეთრად გამოჩნდა და გაიზარდა მისი დიდი ორგანიზატორული ნიჭი. თქვით ახლა, რომ ბატონი როინი აღიზარდა საბჭოთა ეპოქაში, კომკავშირის და კომპარტიის წიაღში. მისთანა პიროვნება ათიოდე მაინც რომ ჰყოლოდა საქართველოს, ის შავნელი დღეები არ დადგებოდა, რომლებიც დადგა.

ამასთან დაკავშირებით ერთი რამ მინდა ვუსაყვედურო საქართველოს მაშინდელ ხელისუფლებას (სახელდობრ, პრეზიდენტ ე. შევარდნაძეს). ჩემი აზრით, მან დაუშვა დიდი პოლიტიკური შეცდომა, როცა „გამოტოვა“ ე. წ. მე-20 საუკუნის სამოციანელები, რომელსაც მიეკუთვნება ბატონი როინის თაობა და ნახტომისებრ გზა დაუთმო საცესებით მოუშზადებელ, ავანტიურისტულ თაობას. შედეგი სახეზეა.

ბატონი როინი კარგი ორგანიზატორობის გარდა ხასიათდება ღრმა, უკეთილშობილესი ადამიანური თვისებებით. უნივერსიტეტის მთელი კოლექტივი ყოველთვის ემადლიერებოდა მას მუდმივი თანადგომისათვის, მატერიალური დახმარება იქნებოდა ეს, თუ მორალური მხარდაჭერა.

დღეს ბატონი როინი 75 წლის გახდა. მე მისი მოღვაწეობის მხოლოდ ერთ მხარეს შევეხე, მაგრამ ბატონი როინისათვის ეს ზღვაში წვეთია. მან უკვე შეასრულა რამდენიმე დიდი ადამიანის საქმე. ასაკის მიუხედავად იგი არის საკმაოდ მხნედ, საღად და შემართებით განაგრძობს ნაყოფიერ სამეცნიერო და პედაგოგიურ საქმიანობას. თანამდებობით ახლა მეცნიერების მწვერვალზეა. მასზე კვლავ არის დამოკიდებული ჰუმანიტარული და, კერძოდ, ისტორიული მეცნიერებების განვითარების ხელშეწყობა და სწორი პოლიტიკის განსაზღვრა.

ამის გამო გავკადნიერდები და ბატონ როინს მივმართავ ერთი თხოვნით:

– მას ხომ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ხელმძღვანელობა ავალია როგორც ეროვნული მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტს. შეეცადოს, რომ რაც შეიძლება ნაკლებად იყოს კონიუნქტურული ჩვენში ჰუმანიტარული მეცნიერებები. ისტორიკოსებმა წერონ ჭეშმარიტებასთან მაქსიმალურად მიახლოებული ისტორია. ნუ იქნება დღეს ერთი და ხვალ სხვა.

ისიც ვიცი, რომ ჩვენს თანამედროვე საზოგადოებაში ამის განხორციელება ძალიან რთული საქმეა, მაგრამ მიმაჩნია, რომ ბატონ როინს, როგორც საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთ პატრიარქს, ხელენიფება მეცნიერების მიმართვა ჭეშმარიტი გზით.

ვუსურვოთ ბატონ როინს ხანგრძლივი სიცოცხლე და ჯანმრთელობა, ოჯახის ბედნიერება და წარმატებები!!!

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი – მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე

ვლადიმერ პაპავა

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი მიეკუთვნება იმ ქართველ მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა ჯგუფს, რომლებსაც მოუწიათ მძიმე ტვირთის ტარება დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს უახლეს ისტორიაში.

გასული საუკუნის 90-ანი წლების დასაწყისში საპარლამენტო არჩევნებში ეროვნული ძალების გამარჯვებამ დღის წესრიგში დააყენა დედაუნივერსიტეტში საკადრო ცვლილება, რაც არ აღმოჩნდა მარტივი საქმე. დროის მოკლე მონაკვეთში, ეროვნულ ხელისუფლებას ორჯერ მოუწია რექტორის დანიშვნა, მაგრამ ორივემ (შესანიშნავმა მეცნიერებმა და ღირსეულმა პიროვნებებმა) ისე, რომ პრაქტიკულად არც კი უცდიათ რექტორობის დაწყება, ამ მეტად საპატიო და საკმაოდ რთული თანამდებობის დაკავებაზე უარი განაცხადა. ხელისუფლება იძულებული შეიქმნა მესამე არჩევანი გაეკეთებინა: მან უნივერსიტეტის საჭე აკადემიკოს როინ მეტრეველს ჩააბარა, რომელმაც ურთულესი გამოწვევა მიიღო და წარმატებით გაუძღვა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს.

აკადემიკოს როინ მეტრეველს ურთულეს პერიოდში მოუწია უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობა, როცა ქვეყანაში გაღრმავდა სამოქალაქო დაპირისპირება, ხოლო ეკონომიკა უმწვავეს კრიზისში იმყოფებოდა, რაც, რა თქმა უნდა, უნივერსიტეტზეც აისახა. მიუხედავად ამისა, დედაუნივერსიტეტს ბატონი როინის ხელმძღვანელობით არ შეუწყვეტია თავისი საქმიანობა და ერთგულად ემსახურებოდა ეროვნული მაღალკვალიფიციური კადრების აღზრდას და სამეცნიერო კვლევების განხორციელებას.

როგორც ცნობილია, რექტორის არჩევნები კომუნისტების მმართველობის პირობებში არ ჩატარებულა. რექტორად დანიშნულ როინ მეტრეველს

არავინ ავალდებულებდა რექტორის არჩევნები ჩაეტარებინა, თუმცა მან პრინციპულად სწორი გადაწყვეტილება მიიღო და ხანგრძლივი ისტორიული წყვეტის შემდეგ ჩაატარა რექტორის არჩევნები და მოიპოვა დიდი საბჭოს მხარდაჭერა, რითაც მის მიერ დაკავებული თანამდებობის ლეგიტიმაცია აამაღლა.

დღეს ბატონი როინი საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტია და კვლავ გამოირჩევა აქტიური ორგანიზაციული და ბრძნული მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღებით.

პირადად ჩემი მასთან უშუალო ურთიერთობა იწყება 1991 წლიდან, როცა ბატონი როინი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილებას ხელმძღვანელობდა. უნივერსიტეტში ჩემი აქტიური პედაგოგიური საქმიანობაც სწორედ ბატონი როინის სახელთანაა დაკავშირებული.

განსაკუთრებით ხაზი უნდა გაესვას აკადემიკოს როინ მეტრეველის იმ თვისებას, რომელიც მხოლოდ დიდ მეცნიერებს ახასიათებს. კერძოდ, მეცნიერთა ერთ ჯგუფს, სამწუხაროდ, უჭირს თავისი კოლეგების სამეცნიერო წარმატებების ჯეროვანი აღიარება. როცა ბატონი როინი გაეცნო საქართველოს დიდი მეგობრის, თბილისში დაბადებული და გაზრდილი აზერბაიჯანელი მეცნიერის, ელდარ ისმაილოვის კონცეფციას ცენტრალური კავკასიის შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი ავტორიტეტული მეცნიერი ამ სიახლემ გააღიზიანა, აკადემიკოსი როინ მეტრეველი იმთავითვე საჯაროდ გახდა ამ კონცეფციის ყველაზე თვალსაჩინო მხარდამჭერი.

პირადად ჩემი და უნივერსიტეტის იმ კოლექტივის სახელით, რომელსაც წლების განმავლობაში ხელმძღვანელობდა აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, მინდა მივულოცო მას დაბადებიდან 75 წლისთავი და ვუსურვო ხანგრძლივი და მისთვის ტრადიციული შემოქმედებით აღსავსე სიცოცხლე.

ფიგურა

აპოლონ სილაგაძე

არიან ადამიანები, რომელთა ცხოვრება და მოღვაწეობა მთელი საზოგადოების განუწყვეტელი ყურადღების ქვეშაა, – ისინი, როგორი დამოკიდებულებაც (მათ შორის, უარყოფითი) უნდა არსებობდეს მათ მიმართ, აღიარებულნი არიან მთელი საზოგადოების მიერ, ისინი მოქმედებენ მთელი საზოგადოების წინაშე.

ადამიანს, რომელიც ასეთ კატეგორიას განეკუთვნება, პირობითად შეიძლება დაეარქვათ ფიგურა (ქეგლ: „ფიგურა – ... გადატ. პირი, ვინც გარკვეულ (მნიშვნელოვან) როლს ასრულებს რაიმე საქმიანობაში, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში“).

ობიექტური (/ფორმალური) ნიშანი (/არგუმენტი) იმისა, რომ ადამიანი ფიგურაა (კიდევ ერთხელ გავიმეოროთ, რომ ეს პირობითი ცნებაა), არის ის, რომ საქმეები, რომლებსაც იგი განახორციელებს, დროის მოცემულ მონაკვეთში არა მხოლოდ მნიშვნელოვანია საზოგადოებისთვის, ქვეყნისთვის, არამედ ისეთია, რომ ყველას ინტერესის საგანი ხდება, შეიძლება ითქვას ასეც – გახმაურებულია. ალბათ შეიძლება ითქვას ისიც, რომ ასეთ რჩეულებს ბედი არგუნებთ ხოლმე ამგვარი საქვეყნო საქმეების კეთებას, თუმცა უფრო კარგი და ზუსტი იქნება შემდეგი ფორმულირება: ასეთი ადამიანები თვითონ ირგუნებენ საქვეყნო საქმეების კეთებას.

როინ მეტრეველი ფიგურაა.

ამავე დროს – და ეს მისი სპეციფიკაა, – ფიგურაა თავიდანვე.

თავიდანვე – უნივერსიტეტში სტუდენტობისას – როინ მეტრეველი (შოთა ბადრიძესთან ერთად) წერს და აქვეყნებს სამეცნიერო მონოგრაფიას (!) და მაშინვე იქცევა ინტელექტუალური ელიტის ყურადღებას (ალბათ გარკვეული სახის ყურადღებას იქცევა სხვა ელიტის მხრიდანაც, რადგანაც მონოგრაფია ეძღვნება ექვთიმე თაყაიშვილის, რომელიც მაშინ ჯერ კიდევ არ არის გადმოსვენებული დიდუბის პანთეონში).

მაინც კონკრეტულად, რა ისეთი საქმეების კეთება „არგუნა ბედმა“ როინ მეტრეველს, რის გამოც გამორჩეული ყურადღების ღირსი გახდა საზოგადოების მხრიდან. საკმარისია მხოლოდ რამდენიმეს ჩამოთვლა (საკუთრივ მეცნიერებას, რომელნიც როინ მეტრეველმა თავისი სიცოცხლის საქმედ აირჩია, ამჯერად არ შევხები):

- გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან იგი, სრულიად ახალგაზრდა (/ყმაწვილი), იყო ქართველი ახალგაზრდობის ლიდერი, მათ შორის – ფორმალური, როგორც კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი.

1970 წელს, 31 (!) წლისა, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ერთ-ერთი ხელმძღვანელია და ყველა პროგნოზით – მომავალში რესპუბლიკის პირველი პირი. 1972 წელს, 33 (!) წლის ასაკში, მისი თავბრუდამხვევი პარტიულ-სახელმწიფოებრივი კარიერა წყდება, რაც საზოგადოების მისდამი ინტერესს კი არ ანელებს, პირიქით, უფრო აღვივებს... და ეს ინტერესი დღემდე არ გამქრალა.

- 1972 წელს იგი ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი რედაქტორის მოადგილეა. შეიძლება ითქვას, რომ საქვეყნო საქმე – პირველი ქართული ენციკლოპედიის შექმნა (რაზეც ქართველი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწენი გასული საუკუნის დამდეგიდან იწყებენ ფიქრს) – როინ მეტრეველის ენერგიული პრაქტიკული მოღვაწეობის შედეგია (ირაკლი აბაშიძეს, მთავარ რედაქტორს, სხვა, ასევე დიდი, სალიდერო, ფუნქცია ჰქონდა). პროცესი, რომელიც 1975-87 წლებში განხორციელდა, 11 ტომისა და ერთი დამატებითი გამოქვეყნებით დაგვირგვინდა და რასაკვირველია, ქართული კულტურის დიდი მონაპოვარია.

- 1990 წელს როინ მეტრეველი დამოუკიდებელი ქართული პარლამენტის წევრია და, სხვებთან ერთად, ხელს აწერს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის ისტორიულ აქტს.

- 1991 წელს როინ მეტრეველი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორია. ამ წლებში (2004-მდე) მისი და მისი უნივერსიტეტული კოლეგების მეცადინეობით უნივერსიტეტმა ჯერ შეინარჩუნა სახე, შემდეგ აღორძინდა და განვითარდა როგორც არა მარტო განათლებისა და მეცნიერების ცენტრი, არამედ კულტურისაც.

- 2008 წელს როინ მეტრეველის ხელმძღვანელობით გამოიცა „ქართლის ცხოვრების“ ახალი მეცნიერული რედაქცია, 2008 წელსვე – მისი რუსული, 2014 – ინგლისური თარგმანი. რ. მეტრეველმა შეძლო ამ საეტაპო მნიშვნელობის საქმისათვის არა მარტო ქართველ ისტორიკოსთა და ფილოლოგთა საუკეთესო ჯგუფის მობილიზება, არამედ უცხოელი სპეციალისტებისა და მეცენატებისაც.

რა თქმა უნდა, სიის გაგრძელება შეიძლება.

ასევე შეიძლება თუ ყოველივესი არა, ზოგი პუნქტის უფრო დანვრილებით აღწერა. „ენციკლოპედია“, მაგალითად, არა უბრალოდ იყო პირველი ქართულ კულტურულ სივრცეში, არამედ – გამორჩეული საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკათა ენციკლოპედიებს შორის და ამიტომ მის პირველსავე ტომს 1975 წელს პირველი პრიზი მიენიჭა „ნიგნის ხელოვნების“ საკავშირო გამოფენაზე. ქართული ენციკლოპედია – ესეც მაგალითია – თავისი შედგენილობით (60 ათასი სტატია-ტერმინი) ბევრად აღემატებოდა უკრაინულს (რომელიც, სხვათა შორის, 17-ტომიანი იყო). ის, რომ ენციკლოპედია, თავისთავად მკითხველთა ფართო წრისთვისაა განკუთვნილი, მაღალი სამეცნიერო ღირებულებითაც გამოირჩევა, ეს ცხადად იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ დამუშავებული მასალა შემდგომში საფუძვლად დაედო რამდენსამე ფუნდამენტურ გამოცემას: ენციკლოპედია „საქართველო“, „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული“, „საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა“, „უცხოურ პირთა სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“, „საზღვარგარეთის ქვეყნების გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“, „ბერძნული და რომაული საკუთარი სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“ და სხვა.

რაც შეეხება უნივერსიტეტს, ჯერ ერთი, უნდა ითქვას, რომ როინ მეტრეველისთვის ეს მეორე რექტორობა იყო: პირველი იყო თბილისის ა. პუშკინის სახ. სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში როინ მეტრეველი 1991 წლის ოქტომბერში მოვიდა – ჩვენი უახლესი ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე უფრო რთულ და მძიმე დროს, როდესაც ქვეყანაში შიდა დაპირისპირებებმა უკიდურეს ზღვარს მიაღწია.

ის, რაც ამ დროიდან მოყოლებული 21-ე საუკუნის დამდეგამდე უნივერსიტეტმა გაიარა, მართლაც არის აღნიშვნის ღირსი: უნივერსიტეტი ვითარდებოდა, მან თავისი განვითარების ახალ ეტაპს მისცა ბიძგი. 1992 წელს უნივერსიტეტმა დაიბრუნა ავტონომია – ამ წლიდან მოყოლებული, ავტონომიური სტატუსის მქონე უნივერსიტეტის მართვას დიდი სამეცნიერო საბჭო განახორციელებდა. რაც შეეხება საქმეებს, საკმარისია მხოლოდ რამდენიმე ფაქტის აღნიშვნა: იმ დროს უნივერსიტეტს 22 ფაკულტეტი ჰქონდა (მათ შორის, ახლადგახსნილი ფაკულტეტები – სამკურნალო, საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების, საერთაშორისო ბიზნესისა), 8 ფილიალი (მათ შორის – ოზურგეთის, ზუგდიდის, მარნეულის, ჯავახეთის, ახალციხის, კახეთის და სხვ.), 4 სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტი, 10 სამეცნიერო ცენტრი, 59 სამეცნიერო-კვლევითი

ლაბორატორია, 7 საუნივერსიტეტო სკოლა (ი. ჯავახიშვილის სახელობის 53-ე სკოლა, 55-ე სკოლა, სპეციალიზებული სკოლა-კოლეჯი „პარმონია“, სამედიცინო სასწავლებელი, გიმნაზიები გურჯაანსა და რუსთავეში, ლიცეუმი); შეიქმნა ახალი თანამედროვე სპეციალობები: „ინფორმატიკა ბიზნესში“, „მენეჯმენტი“, „ეკონომიკის მათემატიკური თეორია“, „სახელმწიფო და მუნიციპალური მართვა“, „სამრეწველო საქონლის კომერცია და სარეკლამო ბიზნესი საერთაშორისო ვაჭრობაში“, „სასტუმროებისა და საერთაშორისო ტურიზმის მენეჯმენტი“, „საბაჟო საქმიანობის ორგანიზაცია და მენეჯმენტი“, „სამედიცინო დაზღვევა“, „ბიოფარმაცოლოგია“, „ქიმიური ტოქსიკოლოგია“, „კულტუროლოგია“, „ისტორიული კულტუროლოგია“ და სხვ; უნივერსიტეტში მუშაობდა: დრამატული თეატრი, პლასტიკის თეატრი, ქორეოგრაფიული ანსამბლი, ვაჟთა ვოკალური ანსამბლი, გაერთიანებული სტუდენტური კაპელა, ხალხურ საკრავთა ანსამბლი, საესტრადო ანსამბლები და სხვ.; 1991-2003 წლებში უნივერსიტეტელმა სპორტსმენებმა სტუდენტურ რესპუბლიკურ უნივერსიადებში 11-ჯერ პირველი და ერთხელ მე-3 ადგილი დაიკავეს, უნივერსიტეტის ნაკრებმა გუნდმა მსოფლიო საჭადრაკო უნივერსიადებზე 2-ჯერ პირველი და ერთხელ მესამე ადგილი მოიპოვა და სხვ. (დღეს უნივერსიტეტის წინაშე ახალი გამოწვევები და პერსპექტივებია, რომელთა შესაბამისადაც და მისი ახლანდელი ხელმძღვანელობა უნივერსიტეტის ისტორიაში ახალ საფეხურს ქმნის, მაგრამ ეს სხვა საუბრის თემაა).

უნივერსიტეტის რექტორის მოღვაწეობა მაშინ სათანადოდ დაფასდა: იგი აირჩიეს ევროპის მეცნიერებისა და ხელოვნების აკადემიის წევრად, კალიფორნიის ხელოვნების, მეცნიერებისა და განათლების საერთაშორისო აკადემიის წევრად, ევრაზიის უნივერსიტეტების გენერალური კომიტეტის წევრად, უმაღლესი განათლების საერთაშორისო აკადემიის ნამდვილ წევრად, 2001 წელს დაჯილდოვდა საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის უმაღლესი ჯილდოთი – ოქროს ჯვრით, 1999 წელს მიენიჭა „საპატიო თბილისელის“ წოდება.

მასშტაბური საქმეები – მასშტაბური რეზონანსი. ამ კონტექსტში – ერთი უმნიშვნელო მოგონება: 2002 წელს, როდესაც როინ მეტრეველი, როგორც რექტორი, ოფიციალური ვიზიტით კაიროში იმყოფებოდა (მაშინ ხელი მოეწერა კაიროს და თბილისის უნივერსიტეტებს შორის თანამშრომლობის ხელშეკრულებას), შეხვდა ეგვიპტის უმაღლესი განათლების მინისტრს, საუბრის დაწყებიდან ცოტა ხნის შემდეგ შეხვედრამ სხვა ხასიათი მიიღო – მინისტრმა (ყოფილმა რექტორმა) და რექტორმა იცნეს ერთმანეთი, ისინი 1993 წელს ბოლონიაში ერთად იყვნენ და სხვებთან

ერთად ხელი მოაწერეს რომელიღაც (ზუსტად უკვე აღარ მახსოვს) საერთაშორისო ქარტიას.

იმის გაგრძელებად, რაც ზემოთ, დასაწყისში, უკვე აღვნიშნე, უნდა ვთქვა შემდეგი: ობიექტური (ფორმალური) ნიშანი იმისა, რომ ადამიანი ფიგურაა, კიდევ ის არის, რომ იგი არა მარტო ყურადღების ცენტრშია, არამედ გამუდმებული თავდასხმებისა და ხშირად რეპრესიების საგანი – როგორც ჩანს, თუ ეს არ არის, ყოველ შემთხვევაში, ჩვენში, ფიგურაც არ არის.

1992 წელს როინ მეტრეველმა დააარსა ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (შემდეგში – ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი) – 2006 წელს ეს ცენტრი დაიხურა; ამ მცირე დროის განმავლობაში ცენტრმა მოასწრო გამოცემა: „ქართული დიპლომატიის ლექსიკონი“ ორ ტომად, „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“ ორ ტომად, „ქართული დიპლომატიის ისტორია“, „ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია)“, განხორციელდა სამეცნიერო გრანტი – „საქართველო და გარესამყარო“ და სხვა.

მაგრამ ამ მხრივ ყველაზე დასამახსოვრებელი იყო ის მასშტაბური – მოსკოვიდან თბილისამდე – კამპანია, რომელიც როინ მეტრეველის, როგორც „ნაციონალისტური ცრურწმენების“ მატარებელი მეცნიერის, წინააღმდეგ მიმდინარეობდა. კამპანია 1972 წლის ნოემბერში დაიწყო და გაგრძელდა 1974 წლის თებერვლამდე; მასში, სხვებთან ერთად, მონაწილეობდნენ საკავშირო ცკ-ს იდეოლოგიური განყოფილების ხელმძღვანელი და საქართველოს ცკ-ს პირველი მდივანი, რომელთა ნააზრევი მოსკოვისა და თბილისის ცენტრალურ პრესაში გამოქვეყნდა.

თავდასხმები დღესაც გრძელდება – უკანასკნელი ტალღა შარშან აგორდა...

მაგრამ საქვეყნო საქმეები, როგორც ასეთი, არსებობენ თავისთავად, ყველაფრის მიუხედავად, საქმეები, რომლებიც მთელი საზოგადოების ყურადღების ცენტრშია. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი აკად. როინ მეტრეველი ივნისში დაბრუნდა ასტრახანიდან, სადაც წარადგინა ვრცელი მოხსენება, რომელიც ვახტანგ VI-ს ეძღვნებოდა და უსაბუთებდა რუსეთის სამეცნიერო საზოგადოებასა და ხელისუფლებას ვახტანგ VI-ის ნეშტის საქართველოში გადმოსვენების მიზანშეწონილობას.

სახელოვანი ქართველი მეფისა და მწიგნობრის შორეული ასტრახანიდან სამშობლო მიწაზე დაბრუნება ჩვენთვის საქვეყნო საქმეა...

„დიდთა საქმეთა“ შემოქმედი

პასტანგ გურული

ნიჭიერებითა და პატიოსნებით გამორჩეული ადამიანები არ უყვარდათ იმ ეპოქაში. ძლიერი ამა სოფლისანი საშიშ კონკურენტს ხედავდნენ მასში. ასეთი ადამიანი განსაკუთრებით საშიში იყო, თუ მას ლიდერისათვის დამახასიათებელი ყველა თვისება ჰქონდა. მათგან მხოლოდ მცირე ნაწილი თუ აღწევდა წარმატებას. ბატონი როინ მეტრეველი სწორედ ამ გამონაკლისთა შორის იყო.

დიდი მასწავლებლის – შოთა მესხიას გამორჩეულმა მონაწილემ ჯერ კიდევ სტუდენტობისა და ასპირანტობის წლებში შექმნა პირველი საყურადღებო გამოკვლევები საქართველოს ისტორიაში. იმავდროულად გამოჩნდა ბატონი როინ მეტრეველი საქართველოს პოლიტიკურ ელიტაში. სულ ცოტა ხანიც და... კულუარებში აღაპარაკდნენ მომავალ პოლიტიკურ ლიდერზე. თბილისიდან ხმებმა საქართველოს ყველა კუთხეში მიაღწია.

ცხადია, იმ დროს პრესა, რადიო და ტელევიზია ამგვარ ინფორმაციას ვერ გაავრცელებდა, თუმცა ამას ხელი არ შეუშლია და თბილისიდან ინფორმაცია სწრაფად გავრცელდა მთელ საქართველოში. ახალგაზრდა პოლიტიკური ლიდერი იმდენად პოპულარული გახდა, რომ უფროსი ასაკის ადამიანებიც კი მიდიოდნენ საქართველოს ქალაქებსა და რაიონულ ცენტრებში ჩასული ბატონი როინის სანახავად. ჩემი ყურით მაქვს გაგონილი, თუ როგორ უჩურჩულა მამამ ათი-თორმეტი წლის შვილს: „აი, ის არის როინ მეტრეველი!“ ის კაცი სამშობლოს ბედზე დაფიქრებული, შვილის ბედზე დაფიქრებული ადამიანი იყო.

მერე მოხდა ის, რაც უკვირდათ საქართველოს ისტორიაში ჩაუხედავ ადამიანებს, მაგრამ არ გაკვირვებია თვით ბატონ როინს. ახალგაზრდა მოღვაწის პატიოსნებამ, ერთგულებამ, ქვეყნისათვის თავდადებით მსახურებამ მავანსა და მავანს მოსვენება დაუკარგა... ბატონი როინის წასვლა

პოლიტიკური ასპარეზიდან არ ყოფილა მისი პირადი ტრაგედია, ეს საქართველოს ტრაგედია იყო. იმხანად შეიძლება ბევრმა ვერ გააცნობიერა, რაც მოგვიანებით გახდა საცნაური: საქართველო განიცდიდა სახელმწიფო მოღვაწის ნაკლებობას, ბატონი როინ მეტრეველის მსგავსი მოღვაწეების ნაკლებობას.

ბატონი როინის მისვლა ქართულ ენციკლოპედიაში 1972 წელს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. არაჩვეულებრივი იყო ის, რაც შემდგომში მოხდა. დრო გავიდა და ჩვენ თითქოს დაგვაგინწყდა: ენციკლოპედიის გამოცემა საქართველოს უახლესი ისტორიის განსაკუთრებული მოვლენა იყო. უამრავი ობიექტური და სუბიექტური ხელის შემშლელი ფაქტორის მიუხედავად, მოხდა საოცრება – 1975 წელს ქართული ენციკლოპედიის პირველი ტომი გამოიცა! ჩამოყალიბდა ენციკლოპედიის დიდი კოლექტივი, რომელიც თავისი პროფესიონალიზმით ტოლს არ უდებდა და აღემატებოდა კიდევ სხვა ქვეყნის ენციკლოპედიების კოლექტივებს. ეს იყო ბატონი ირაკლი აბაშიძისა და ბატონი როინ მეტრეველის ერთობლივი დიდი და თავდადებული, სტრატეგიულად და ტაქტიკურად კარგად გააზრებული მოღვაწეობის შედეგი.

1991 წელს, უაღრესად რთულ პერიოდში ჩაუდგა სათავეში ბატონი როინი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს. დაძაბული პოლიტიკური ვითარება, ეკონომიკური სიდუხჭირე, მოშლილი განათლების სისტემა თითქოს შეუძლებელს ხდიდა უნივერსიტეტში სასწავლო და სამეცნიერო პროცესების ნორმალიზებას. უნივერსიტეტის აღორძინება იწყებოდა. უიმედო ვითარებაში. უმთავრესი მაინც ეკონომიკური სიდუხჭირე იყო. ერთი თვის ხელფასი პროფესორს იმისთვისაც კი არ ჰყოფნიდა, რომ ოჯახი მხოლოდ პურიტ გამოეკეცა და სახლიდან უნივერსიტეტამდე ტრანსპორტით ემგზავრა. ბიუჯეტის სიმწირის გამო უნივერსიტეტი ვერ იხდიდა მოხმარებული ელექტროენერგიის საფასურს. მიუხედავად ამისა, იყო რწმენა – რწმენა პროფესორ-მასწავლებლებისა რექტორის მიმართ. ამჯერადაც მოხდა საოცრება! ეს უკვე მერამდენედ – უნივერსიტეტი კვლავ გადარჩა, გადარჩა რექტორის სიბრძნითა და გამჭრიახობით.

რექტორობის მძიმე ტვირთთან ერთად ბატონმა როინმა უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგის უაღრესად საპასუხისმგებლო მოვალეობის შესრულებაც იდო თავს და წლების მანძილზე ღირსეულად აგრძელებდა ივანე ჯავახიშვილის მიერ დაწყებულ საქმეს. მისივე ხელმძღვანელობით შეიქმნა და მუშაობდა ქართული დიპლომატიის ისტორიის შემსწავლელი ცენტრი; დაარსდა „ქართული დიპლომატიის წელიწადეული“,

მისი ხელმძღვანელობით განხორციელდა უნიკალური გამოცემა – „ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედია“.

ბატონმა როინმა გააგრძელა მარი ბროსეს, ივანე ჯავახიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილისა და სიმონ ყაუხჩიშვილის დაწყებული დიდი საქმე და 2008 წელს გამოვიდა მისი ხელმძღვანელობით მომზადებული „ქართლის ცხოვრების“ ახალი გამოცემა. ქართულ ტექსტთან ერთად ცალკე ნიგნად გამოიცა რუსული და ინგლისური თარგმანი. 2011 წელს მკითხველმა მიიღო როინ მეტრეველის ხელმძღვანელობით მომზადებული კიდევ ერთი უნიკალური ნიგნი – „დიდნი საქმენი“. მასში საქართველოს ისტორია ორიგინალურადაა გადმოცემული. ნიგნი საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უნმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით გამოიცა.

„დიდთა საქმეთა“ შემოქმედი ბატონი როინი დღეს ახალი საოცრების მოსახდენად იღვწის. ეს საოცრება მოხდება საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართულ უნივერსიტეტში, სადაც ბატონი როინი სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უნმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით ისტორიის მიმართულებასა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა დარგში სადისერტაციო საბჭოს უდგას სათავეში.

თუ როინ მეტრეველის მეცნიერულ ნაღვანს ღრმად ჩაუეუკირდებით, ბევრ საინტერესოსა და ორიგინალურს ვიპოვით მასში. ჩვენ, ცხადია, თავს ვერ ვიდებთ ამ ნაღვანის საერთო შეფასებას. ვგულისხმობთ მხოლოდ მეცნიერის მოქალაქეობრივ პოზიციასა და მრწამსს. ჩვენთვის რომ ვინმეს დაესვა კითხვა: ვის მიიჩნევს როინ მეტრეველი იდეალურ მეფედ, იდეალურ მემატიანედ, იდეალურ ისტორიკოსად? – მე ასეთ პასუხს გავცემდი: დავით აღმაშენებელს, დავით აღმაშენებლის მემატიანეს – ივანე ჯავახიშვილს. ქართველ ისტორიკოსთა აღიარებულმა წინამძღოლმა სხვა „დიდთა საქმეთა“ გვერდით სწორედ მათ უკვდავსაყოფად იღვანა, იღვანა თავდადებით და დიდი სიყვარულით.

მისი ცხოვრება ყოველთვის მღელვარე მოვლენებით იყო აღსავსე

ვაჟა ლორთქიფანიძე

ბატონ როინთან პირველი შეხვედრა და ის ძლიერი შთაბეჭდილება, რომელიც მან ჩემზე მოახდინა, დღესაც ნათლად მახსოვს. უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის მეორე სართულზე, დერეფანში, სტუდენტებთან უაღრესად თავმდაბლად საუბრობდა ახალგაზრდა, მაგრამ უკვე ცნობილი მეცნიერი და ლექტორი. მაშინ ის მხოლოდ 27 წლის, მაგრამ უკვე მეცნიერებათა კანდიდატი და საქართველოს ახალგაზრდობის ლიდერი – საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი იყო. მე მაშინ სტუდენტიც კი არ გახლდით, მაგრამ განსაკუთრებით მომეწონა ის, რომ იგი საქართველოს ისტორიის მკვლევარი და მასწავლებელი იყო. ისტორიკოსობა ზოგადად, მაშინაც ძალიან პრესტიჟული იყო, ხოლო პარტიისა და საბჭოთა კავშირის ისტორიკოსობა ალბათ კონიუნქტურულიც. საქართველოს ისტორიკოსობა კი, არა პოპულარული და ყოვლად არა კონიუნქტურული. მით უმეტეს მაღალი თანამდებობის ახალგაზრდისათვის. თანაც, ბატონი როინი, ჩვენი დიდი მეფეების, დავითისა და თამარის ისტორიას იკვლევდა. მეფეების შესახებ კვლევა და მათზე ნაშრომების გამოქვეყნება კი, შეიძლება დიდად სარისკოც ყოფილიყო. არც მაშინ და არც შემდეგ, ბატონი როინი რისკს მორიდებია. მისი ცხოვრება ყოველთვის მღელვარე მოვლენებით იყო აღსავსე. ბრძოლა, აქტიური მოქმედება, შემოქმედებითი ძიებანი მთელ მის ცხოვრებას დევნიად გასდევს.

ბატონ როინს, უაღრესად მასშტაბური და მრავალმხრივი აზროვნების, ფართოდ ერუდირებულ, საუკეთესო ეროვნულ ტრადიციებზე აღზრდილ მეცნიერსა და მოღვაწეს, ამასთან, პრაქტიკული ნიჭისა და ფხიზელი, რეალისტური შეხედულებების წყალობით, საქვეყნო-საზოგადოებრივი საქმეების მმართველობის დიდი გამოცდილება აქვს დაგროვილი. უკანასკნელი

ათნლეულების განმავლობაში ცოტა თუ ყოფილა რაიმე ეროვნული მნიშვნელობის საქმე, რომლის მოგვარებაშიც მას არ ეთავკაცოს, ან თავისი კოლორიტული წვლილი არ შეეტანოს. მის აზრს ყოველთვის ყურს უგდებენ, მის აზრს ყოველთვის ენდობიან, რადგან იგი მისთვის გამორჩეულად დამახასიათებელი გულისხმიერებით ეხმაურება ყოველივე გონიერს, პროგრესულსა და სამართლიანს.

ბედმა ისე არგუნა, რომ მისი მოღვაწეობის უმნიშვნელოვანესი ეტაპები, მთლიანად საქართველოს ეროვნულ-საზოგადოებრივი ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს ეტაპებსა და მოვლენებს ემთხვეოდა. ბევრი მოვლენის შემოქმედი და მონაწილე თავადაც იყო. ამის დასტურად „ქართული ენციკლოპედიის“ შექმნა და გამოცემა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში მოღვაწეობაც იქმარებდა.

ვეიქრობ, მაინც ცალკე გამოყოფას იმსახურებს მისი უნივერსიტეტში საქმიანობა. უაღრესად რთული, დრამატული მოვლენებით იყო აღსავსე პერიოდი, რომელშიც ის უნივერსიტეტის რექტორად აირჩიეს. ეგებ ეს პერიოდი საქართველოს ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე რთული და გადამწყვეტი მნიშვნელობისა იყო. ალბათ არ გადავაჭარბებ თუ ვიტყვი, რომ საკითხი ასე იდგა: გადარჩება თუ არა საქართველო. ძმათამკელეო ომი, ბრძოლა სამშობლოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის, სრულიად ახალი ტიპის, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებლობისათვის დამახასიათებელი და თანამდევი უკიდურესი სირთულებები და წინააღმდეგობები საქართველოს მომავალს, მართლაც ეჭვის ქვეშ აყენებდა. საბედნიეროდ საქართველო გადარჩა, ფეხზე დადგა და ამაში ბატონი როინის მეთაურობით იმ პერიოდის სახელმწიფო უნივერსიტეტმაც შეასრულა დიდი როლი. უნივერსიტეტი იმ უაღრესად რთულ დროსაც ერის სულიერებისა და პიროვნების ლიდერის სიმამლზე იდგა. რექტორმა, პრორექტორებმა, პროფესორ-მასწავლებლებმა, თანამშრომლებმა დიდი გაჭირვების მიუხედავად შეძლეს უნივერსიტეტის საუკეთესო ტრადიციების შენარჩუნება და გაძლიერება. უნივერსიტეტმა სწორედ იმ პერიოდში გადადგა უმნიშვნელოვანესი ნაბიჯები რეფორმებისაკენ, განახლებისაკენ, მსოფლიოს უნივერსიტეტებსა და უმაღლეს სასწავლებლებს შორის ღირსეული ადგილის დამკვიდრებისაკენ. სწორედ 90-იან წლებში შეუერთდა უნივერსიტეტი ე. წ. ბოლონიის ევროპულ პროცესს. სამწუხაროდ, როგორც ხშირად ხდება ხოლმე, ყოველივე ამის შემქმნელმა, სირთულებების მართლაც რომ გმირულად გადამტანმა ადამიანებმა, მადლიერებისა და დაფასების ნაცვლად, უმადურთაგან ყოველად დაუმსახურებელი, უსამართლო დევნა, შეურაცხყოფა და დამცირება მიიღეს. ბევრი ამას ფიზიკურად შეენირა კიდევ. ეს უმეცრება, სამწუხ-

აროდ მხოლოდ პრიმიტიულ და ვილაცების ვინრო, უზნეო პოლიტიკას ჭირდებოდა. საბედნიეროდ ეს დროც გავიდა. საბედნიეროდ, უნივერსიტეტის ღირსეული შვილების დამსახურებასა და ავტორიტეტს იმ ავმა დრომ ვერაფერი დააკლო. დარწმუნებული ვართ, უნივერსიტეტი კვლავ აღიდგენს თავის ტრადიციებს და სამართლიანობა ამ სფეროშიც იზეიმებს.

მიმაჩნია, რომ იმ პერიოდმა, იმ ბრძოლამ ბატონი როინის ავტორიტეტი კიდევ უფრო განადიდა. დღეს უფრო მეტად გამოჩნდა მისი ფიგურის მასშტაბი და მრავალმხრივობა. მისი მოღვაწეობა, მისი პიროვნება დღესაც უაღრესად აქტუალურია ქართული საზოგადოებისათვის.

ანდრე მორუა ერთგან წერს: საქმიანი კაცი პოეტია ამ სიტყვის ყველაზე მაღალი გაგებით, ვინაიდან იგია ის, „ვინც იღვწის, ვინც ქმნის“. ეს სიტყვები სრულიად მიესადაგება ბატონი როინის პიროვნებასა და მოღვაწეობას. საბედნიეროდ, იგი დღესაც დაუღალავად იღვწის, დაუღალავად ქმნის ქართველი ერის, ქართული მეცნიერებისა და განათლების, ზოგადად დიდი ქართული კულტურის საკეთილდღეოდ და მისი საუკეთესო მომავლისათვის.

ულრმესი პატივისცემით, სიყვარულით და მადლიერებით მინდა ვუსურვო ბატონ როინს წარმატებები ამ დიდსა და ღვთივსათნო გზაზე, მის შესანიშნავ ოჯახთან ერთად ვუსურვო ბედნიერება, ჯანმრთელობა და დიდხანს სიცოცხლე.

კაცი – თანადგომის იშვიათი უნარით აკადემიკოსი როინ მეტრეველი

ზურაბ პაპასქირი

ამ რამდენიმე წლის წინ განათლების საკითხებზე მომუშავე ერთ-ერთმა არასამთავრობო ორგანიზაციამ მიმიწვია თავის ღონისძიებაზე წყნეთში. ეს იყო რალაც სემინარის მსგავსი, რომელშიც უცხოელებიც (ძირითადად აშშ-იდან) მონაწილეობდნენ. ღონისძიების ფორმატით გათვალისწინებული იყო ვიდეო-ინტერვიუების ჩანერა. ინტერვიუ ჩამომართვეს მეც (დაახლ. 45 წუთი). ინტერვიუს თემა ძირითადად იყო ჩემი საგანმანათლებლო საქმიანობა. ინტერვიუერი გახლდათ ამერიკელი. ერთ-ერთი პირველი კითხვა, რომელიც მან დამისვა, ეხებოდა სტუდენტობის პერიოდს. კერძოდ, ამერიკელმა სპეციალისტმა მკითხა: როგორც მომავალ ისტორიკოსს, მყავდა თუ არა მისაბადი პიროვნება-კუმირი არჩეული დარგის წარმატებული ახალგაზრდებიდან. თავდაპირველად მე შეეყოვნდი, მაგრამ უმალ მოვეგე გონს და რიხიანად, ცოტა არ იყოს ერთგვარი თავის მოწონებითაც, ვუპასუხე: *„დიახ, მყავდა, ეს გახლავთ ამჟამად ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი, აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, რომელიც მაშინ ქართველი ახალგაზრდობის აღიარებული ლიდერი იყო და ამავე დროს წარმატებული მეცნიერი“*.

მართლაც, არამართო ჩემთვის, არამედ XX ს-ის 60-იანი წლების II ნახევრის თსუ ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტთა დიდი უმრავლესობისათვის, როინ მეტრეველი ნამდვილად იყო კუმირი. ცოდვა გამხელილი სჯობს, ჩვენ მაშინ ყველას (ყოველი შემთხვევისათვის მე, რომელიც თავს ჯერ კიდევ „ჭეშმარიტ კომკავშირლად“ ვთვლიდი)¹ გვხიბლავდა მისი წარმატე-

¹ საბედნიეროდ, ეს „საყმანელო სენი“ უკვე ! კურსზევე „მოვიხადე“, მყარად ანტიკომუნისტურ „პატრიოტულ რელსებზე“ შევდექი და „სხვაგვარად მოაზროვნე“ („инокомыслящий“) გავხდი (თუმცა „დისიდენტი“ არასოდეს ვყოფილვარ და მოგვიანებით – ახალგაზრდას მეცნიერთა საბჭოს თავმჯდომარის რანგში – უნივერ-

ბული პოლიტიკური კარიერა და გვეამაყებოდა, რომ საქართველოს კომკავშირის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტის კურსდამთავრებული იყო და, როგორც აღმოჩნდა, ამავე დროს მშობლიურ უნივერსიტეტში პედაგოგიურ მოღვაწეობასაც ეწეოდა.

ამასთან დაკავშირებით მინდა გავიხსენო ერთი ფაქტი: 1967 წლის 17 სექტემბერია, მე, ისტორიის ფაკულტეტის „ხელოვნების ისტორიის“ სპეციალობის I კურსის სტუდენტი,¹ პირველად გავეშურე უნივერსიტეტში. საღამოს 7 საათი ხდებოდა,² საცაა ლექცია უნდა დაწყებულიყო (ახლაც კარგად მახსოვს: ეს იყო პროფ. ოთარ ჯაფარიძის ლექცია „არქეოლოგიის საფუძვლებში“), მაგრამ მოულოდნელად შუქი ჩაქრა და იმ საღამოს მეცადინეოები ჩაიშალა, რამაც მე გული ძალიან დამწყვიტა. გიხუმრია, 17 წლის ყმანვილი, რაიონიდან ჩამოსული, გახარებული იმით, რომ ის ქვეყნის პირველი უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტი გახდა და ასეთი განზილება – პირველივე დღე ჩაუმნარდა. და აი, აქ, უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის I სართულზე, ვხედავ, დეკანატის მიმართულებით მოდის, არც მეტი არც ნაკლები, თვით როინ მეტრეველი, რომელსაც, როგორც ჩანს, ასევე ლექციაზე მიეჩქარებოდა. მაშინ პირველად ვნახე ცოცხალი როინ მეტრეველი (მანამდე საგაზეთო სურათებში და ტელევიზიიდან თუ ვენახა). ამან ერთგვარად გამომიყვანა დათრგუნული მდგომარეობიდან.

მაგრამ ბატონი როინის ისტორიკოსობის ამბავი მე უფრო ადრიდან ვიცოდი. მასზე სიამაყით საუბრობდა მისი დიდი მასწავლებელი, ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი გამორჩეული ნარმომადგენელი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი, იმჟამად თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტის დეკანი და საქართველოს ისტორიის კათედრის

სიტეტის კომკავშირის კომიტეტის წევრობასაც არ ვთაკილობდი). ზედმეტია იმაზე ლაპარაკი, რომ ამაში გადამწყვეტი როლი ჩვენმა იმჟამინდელმა პროფესორამ ითამაშა.

¹ ეს ჯგუფი პირველად 1967 წელს გაიხსნა ისტორიის ფაკულტეტის დეკანის, პროფ. შოთა მესხიას ინიციატივით და თავდაპირველად მე სწორედ ამ სპეციალობაზე მოვხვდი. თუმცა ისე გამოვიდა, რომ „ხელოვნებათმცოდნეობის“ სპეციალობაზე ერთი დღეც არ მისწავლია, ვინაიდან „ისტორიის“ სპეციალობაზე ჩარიცხული ერთ-ერთი სტუდენტი (რეზო ეგაძე – შემდგომში ცნობილი კინომცოდნე, ჟურნალისტი) იმთავითვე გადავიდა ახლადგახსნილ განყოფილებაზე, ხოლო მისი ადგილი მე დავიკავე.

² როგორც ცნობილია, სწავლების პირველ წელს „ხელოვნებათმცოდნეობის“ სპეციალობა საღამოს განყოფილების რეჟიმში ფუნქციონირებდა.

გამგე, პროფ. შოთა მესხია,¹ რომელსაც მაგალითად მოჰყავდა თავისი სახელოვანი მონაფის წარმატებული საქმიანობა სამეცნიერო ასპარეზზე. რ. მეტრეველის ავტორიტეტი ერთი-ორად ამაღლდა ჩემში, როდესაც გავიგე, რომ ის დავით აღმაშენებლის ეპოქას იკვლევდა და უკვე წიგნიც ჰქონდა გამოცემული.² ჩემზე არანაკლები შთაბეჭდილება მოახდინა აგრეთვე კიდე ერთმა ფაქტმა: როინ მეტრეველს თურმე თავის თანაკურსელთან – შოთა ბადრიძესთან (შემდგომში ასევე ცნობილი მეცნიერი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი)³ ერთად, ჯერ კიდევ სტუდენტს, გამოუქვეყნებია წიგნი ექვთიმე თაყაიშვილზე.⁴ იმ დროისათვის ეს იყო მეტად არაორდინარული მოვლენა, ერთგვარი სენსაცია, რომელმაც სტუდენტი ისტორიკოსების მომდევნო თაობებისათვის კარგა ხნის მანძილზე (ჩემი სტუდენტობის პერიოდში ნამდვილად ასე იყო) ორივე ეს პიროვნება ნადვილ კუშირებად აქცია. აქ საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ახალგაზრდა ისტორიკოსების ეს მოკრძალებული ნაშრომი, ფაქტობრივად, იყო პირველი პუბლიკაცია მანამდე ხელისუფლების მიერ შერისხული დიდი ერისკაცის მონამეობრივი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ. ეს კი იმდროინდელი კომუნისტურ-ტოტალიტარული იდეოლოგიური კონიუნქტურის პირობებში ინტელექტთან ერთად უდავოდ გარკვეულ მოქალაქეობრივ გამბედაობასაც მოითხოვდა. გარდა ამისა, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას

¹ აქ უნდა განვმარტო, რომ ჩემი ისტორიკოსობა გადაწყდა მესხიების ოჯახში, რომელშიც მე (ბატონი შოთას შორეული ნათესავის „სტატუსით“ – ჩემი გამზარდელი ბებია მესხია იყო და მისი მამის, სამსონ მესხიასა და ამბაკო /ზ-ნი შოთას მამის/ მესხიას ოჯახებს დიდი ახლობლობა აკავშირებდა ობუჯიდან) შევდგი ფეხი 1967 წლის გაზაფხულზე. ამის შესახებ უფრო ვრცლად იხ.: ზ. პაპასქირი, დიდი მეცნიერის გახსენება. შოთა მესხია, *საისტორიო ძიებანი*, VIII-IX, წელიწადული, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაცია, თბ., 2006, გვ. 44-47. ელექტრ. ვერსია: <http://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2005-2006>. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე ნგნ.: ზ. პაპასქირი, და აღმოცისკრდა საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, თბ., 2009, გვ. 575-577. ელექტრონული ვერსია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29982/4/NikopsiidanDarubandamde.pdf>.

² რ. მეტრეველი, დავით აღმაშენებელი. სახელმწიფოებრივი რეფორმები XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოში, თბ., 1965.

³ შ. ბადრიძის შესახებ იხ.: ზ. პაპასქირი, შოთა ბადრიძის გახსენება, ნგნ.: ზ. პაპასქირი, და აღმოცისკრდა საქართველო – ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, თბ., 2009, გვ. 596-600. ელექტრონული ვერსია: <http://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29982/4/NikopsiidanDarubandamde.pdf>.

⁴ რ. მეტრეველი. შ. ბადრიძე, ექვთიმე თაყაიშვილი, *ცხოვრება და მოღვაწეობა*, თბ., 1962.

ისიც, რომ დამწყებ ისტორიკოსთა ამ ნაშრომს დღესაც არ დაუკარგავს თავისი ისტორიოგრაფიული ღირებულება.

შემდეგ, ერთი პერიოდი, როინ მეტრეველი ჩემი პორიზონტიდან თითქოს გაქრა, თუმცა მის კარიერულ წინსვლას ალაღად ვგულშემატიკვირობდი. მის კაცობაზეც ბევრი რამ კარგი მესმოდა. ამაში თვითონაც დავრწმუნდი 1972 წ. გაზაფხულზე პროფ. შოთა მესხიას ავადმყოფობის პერიოდში. ბატონმა როინმა, რომელსაც მაშინ პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში მნიშვნელოვანი თანამდებობა ეკავა და უკვე გავლენიან ფიგურას წარმოადგენდა საქართველოს პარტიულ-პოლიტიკურ ისტებლიშმენტში, ყველაფერი იღონა იმისათვის, რომ მისი ძვირფასი მასწავლებლის მიმართ სამედიცინო პერსონალს გამოეჩინა მაქსიმალური ყურადღება და მას არ მოკლებოდა საჭირო (მათ შორის დეფიციტური, ძვირადღირებული) მედიკამენტები. ის თვითონაც მოდიოდა საავადმყოფოში და ამხნევებდა თავის აღმზრდელს. მეც მომიკრავს თვალი ბატონი როინისთვის „ლეჩკომბინატის“ ეზოში მაშინ, როდესაც შოთა მესხია უკანასკნელ დღეებს ითვლიდა. ვაგლახ, რომ ყოველივე ეს ამოუ გამოდგა. თავისი მაღლიერება უდროოდ გარდაცვლილი მასწავლებლისადმი მისმა უსაყვარლესმა მოწაფემ, გამოხატა გამოჩენილი მეცნიერის ცხოვრებისა და მოღვაწეობისადმი მიძღვნილი წიგნით,¹ რომელშიც მან გარდა იმისა, რომ მაღალ აკადემიურ დონეზე გაანალიზა შ. მესხიას მრავალფეროვანი ისტორიოგრაფიული მემკვიდრეობა, უდიდესი პატივისცემა და ადამიანური სითბოც ჩააქსოვა.

ამ ტრაგიკულ დღეებამდე დაახლოებით ერთი წლით ადრე, სადღაც 1971 წლის დამდეგს „მედგა“ ჩემი „ნაცნობობა“ როინ მეტრეველთან, როგორც მეცნიერ-ისტორიკოსთან. IV კურსის სტუდენტი ვიყავი. დავინტერესდი დემეტრე (დემნა) უფლისწულის პიროვნებით და ამ თემაზე სტუდენტური კონფერენციისათვის მოხსენების მომზადება გადავწყვიტე. ჩემი ეს განზრახვა გავანდე ბატონ შოთა მესხიას. მან მომიწონა და მიიჩნია, პირველ რიგში, გავცნობოდი ამ საკითხისადმი მიძღვნილ როინ მეტრეველის ნაშრომს, რომელიც დაბეჭდილი იყო ჟურნალ „მნათობში“.² ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ვიტყვი (დღევანდელი გადასახედიდანაც), რომ ეს პუბლიკაცია იყო ნამდვილი გზამკვლევი, რომელიც იძლევა სრულ ინფორმაციას XII საუკუნის საქართველოს შინაპოლიტიკური ისტორიის ამ ურთულეს პრობლემაზე, მისი შესწავლის წყაროთმცოდნეობით და ისტო-

¹ რ. მეტრეველი, შოთა მესხია, თბ., 1976.

² რ. მეტრეველი, ერთი ფურცელი ფოთალური საქართველოს შინაკლასობრივი ბრძოლის ისტორიიდან (ორბელთა ამბოხება), მნათობი, №4, 1969.

რიოგრაფიულ ბაზაზე. მე, შეძლებისდაგვარად, თავი მოუყარე რ. მეტრეველის სტატიაში მითითებულ მასალებს და მართლაც მოვაზაადე ნაშრომი, რომელიც უკეთეს შემთხვევაში იყო საკმაოდ კვალიფიციურად გაკეთებული კომპილაცია სწორედ ბატონი როინის ზემოხსენებული პუბლიკაციისა (ყოველი შემთხვევისათვის, ბატონმა შოთამ, რომელმაც ნაიკითხა ჩემი „ნაცოდვილარი“, მოიწონა და ნება დამართო გამეტანა სტუდენტთა კონფერენციაზე). დღესაც ვამაყობ იმით, რომ ჩემი სამეცნიერო შრომების ნუსხა სწორედ ამ სტუდენტური მოხსენების გამოქვეყნებული თეზისებით იწყება.¹

მოგვიანებით, უკვე საკანდიდატო დისერტაციაზე მუშაობის პერიოდში ასევე „მივეჯაჭვე“ ბატონი როინის შემოქმედებას. ამჯერად, ჩემი საკვალიფიკაციო ნაშრომის თემატიკიდან გამომდინარე, მომიწია თამარ მეფის პირველი თანამეცხედრის, რუსი მთავრის იური ანდრიას ძის პოლიტიკური რეაბილიტაციის მიზნით მოწყობილი აჯანყების პერიპეტიებისადმი მიძღვნილი ნარკვევის² (რომელიც შესულია მეცნიერის სადოქტორო დისერტაციაში)³ დამუშავება. ამ შემთხვევაშიც რ. მეტრეველის ეს ნაშრომი (პროფ. იასე ცინცაძის მონოგრაფიასთან⁴ ერთად) იქცა ჩემს მთავარ გზამკვლევად მოცემული მიმართულებით კვლევა-ძიებისას. გარდა ამისა, საკვალიფიკაციო ნაშრომში გავატარე შოთა მესხიასა და როინ მეტრეველის თვალსაზრისი იური ანდრიას ძის აჯანყების მამოძრავებელ ძალებსა და მისი სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათის შესახებ, რამაც იმ პერიოდში მ. ლომონოსოვის სახ. მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სსრ კავშირის ხალხთა ისტორიის (ფეოდალიზმის ხანის) კათედრის (რომლის ასპირანტიც მე გახდი 1972 წ. დეკემბერში) თვით იმ ნამყვან სპეციალისტთა მოწონებაც კი გამოიწვია, რომლებიც თავიდან სკეპტიკურად იყვნენ

¹ ზ. პაპასჭირი, დემეტრე უფლისწულის აჯანყების შეფასების საკითხისათვის, *თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენციის (XXXIII) მოხსენებათა თეზისები*, თბ., 1971. სხვათა შორის, ეს პუბლიკაცია თემატურად ახლოს იყო ჩემს საკანდიდატო დისერტაციასთან და ამიტომაც ავტორეფერატშიც კი მივეუთითე. იხ.: **З. В. Папаскири**, *Грузия и Восточная Европа в XI-XII вв.*, Из истории международных отношений, Автореферат кандидатской диссертации, М., 1978, გვ. 27.

² რ. მეტრეველი, *სოციალური ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი ფეოდალურ საქართველოში (იური ანდრიას ძეს აჯანყება)*, *მაცნე*, ისტორიის... სერია, №4, 1973.

³ რ. მეტრეველი, *შინაკლასობრივი ბრძოლა ფეოდალურ საქართველოში (XII ს.)*, თბ., 1973.

⁴ ი. ცინცაძე, *ძიებანი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობების ისტორიიდან. X-XVI საუკუნეები*, თბ., 1956.

განწყობილი ჩემთვის საკანდიდატო დისერტაციის თემად XII საუკუნის საქართველო-ძველი რუსეთის ურთიერთობების შერჩევისადმი. მათ განსაკუთრებით ესაიმავნათ, რომ იური ანდრიას ძეს საქართველოში სულაც არ უჭერდნენ მხარს მხოლოდ და მხოლოდ „რეაქციული ძალები“, არამედ მის უკან პროგრესული იდეების მატარებელი საქალაქო წრეებიც იდგნენ.¹

როინ მეტრეველისა და ჩემი სამეცნიერო ინტერესებისა და, რაც მთავარია, შუა საუკუნეების საქართველოს ისტორიის ცალკეული პრობლემებისადმი მიდგომების თანხვედრა ამის შემდეგაც გაგრძელდა. ამჯერად უკვე ჩემი ნაშრომი მოექცა ბატონი როინის თვალთახედვის არეში და უკვე მისი მხრიდან მოჰყვა პოზიტიური შეფასება. 1981 წელს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის პერიოდულ სამეცნიერო გამოცემაში – ჟურნალ „История СССР“-ში გამოქვეყნდა ჩემი წერილი მიძღვნილი ვარანგთა სამათასიანი რაზმის საქართველოში ყოფნის შესახებ „მატიანე ქართლისაჲს“ ცნობის ინტერპრეტაციისადმი.² როგორც ცნობილია, ქართული ქრონი-

¹ ეს ინიციატივა მოდიოდა ჩემი პირველი მეცნიერ-ხელმძღვანელის, გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსისა და არქეოლოგის, კიევის ეპოქის რუსეთის ისტორიის აღიარებული მკვლევრის, სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიის ინსტიტუტის დირექტორის აკად. ბორის რიბაკოვისაგან (ის იმჟამად, შეთავსებით, მოსკოვის უნივერსიტეტის ზემოხსენებული კათედრის პროფესორიც იყო). მან პირველი შეხვედრისთანავე შემოთავაზა მუშაობა გიორგი რუსზე (აღსანიშნავია, რომ ბატონმა ბორისმა ეს აზრი მეტად საინტერესო ფორმით გამოხატა – „Будем писать о Георгии Руси“, ანუ რუსულად კი არ თქვა, დავუშვათ: „о Георгии Русском“, არამედ რუსული – „Русский“-ს ნაცვლად იხმარა ქართული – „Руси“, რამაც მე იმთავითვე სიმპატიურად განმანწყო ჩემი მომავალი ხელმძღვანელისადმი). კათედრის წევრთა ერთი ნაწილი ამ იდეას არ მიესალმა. მათ შორის იყო ანატოლი სახაროვი, ავტორიტეტული მეცნიერი (შემდგომ ამავე კათედრის გამგე), რომელმაც პირდაპირ განაცხადა: „რა საჭიროა გიორგი რუსზე წერა, მას ხომ საქართველოში მხოლოდ რეაქციული წრეები უჭერდნენ მხარს“. მიუხედავად ამისა, იმ პერიოდში თემა მაინც ბ. რიბაკოვის ფორმულირებით დაამტკიცეს – „Русь и Грузия в XII веке“, მოგვიანებით, უკვე ახალმა მეცნიერ-ხელმძღვანელმა, ცნობილმა რუსმა აღმოსავლეთმცოდნე და კავკასიოლოგმა (შემდგომ სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის სსრკ ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორმა, ამავე აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა), პროფ. ანატოლი ნოვოსელცევმა მაინც შეიტანა პრინციპული კორექტივი თემის დასახელებაში და ქრონოლოგიური ჩარჩოებიც გააფართოვა („Грузия и Восточная Европа в XI-XII вв.“). აი სწორედ აქ გამომადგა ძალიან მესხია-მეტრეველის კონცეპტუალური ხედვა, რომელიც უპირობოდ გავიზიარე და განვაკითხარე კიდევ ჩემს ნაშრომში (დანერვილ. იხ.: **З. В. Папаскири**, *У истоков грузино-русских политических взаимоотношений*, Тб., 1982, გვ. 136-145).

² **З. В. Папаскири**, «Варагги» грузинской «Летописи Картли» и некоторые вопросы русско-грузинских контактов в XI веке, *История СССР*, 3, 1981, გვ. 164-172.

კის ამ ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით ურთულესი პასაჟის შინაარსის გაგების საკითხთან დაკავშირებით ისტორიოგრაფიაში დღემდე არ წყდება პოლემიკა. კერძოდ, მკვლევრები ვერ თანხმდებიან, თუ ვინ მოიწვია ვარანგები საქართველოში და ვის მხარეზე გამოდიოდნენ ისინი ბაგრატი IV-ისა და ლიპარიტ ბაღვაშის კონფლიქტში. ზემოხსენებულ სტატიაში მე შევეცადე ახალი არგუმენტებით გამემყარებინა „მატიანის“ ამ ფრაგმენტის ვახუშტი-მარი ბროსე-იასე ცინცაძისეული ნაკითხვა, რომლის მიხედვითაც ვარანგები ბაგრატი IV-ს მოკავშირეებად მოიაზრებიან. ამასთან, წამოვაყენე ჰიპოთეზა ვარანგთა რაზმის კიევის რუსეთიდან შესაძლო მოსვლის შესახებ და ეს ფაქტი საქართველო-კიევის რუსეთის სამხედრო-პოლიტიკური ურთიერთობების ჭრილში განვიხილე.

რ. მეტრეველი, როგორც იტყვიან, „ცხელ კვალზე“ გამოეხმაურა ჩემს ამ „საჭოჭმანო“ პუბლიკაციას და უკვე იმავე წლის ოქტომბერში გაზეთ „ლიტერატურულ საქართველოში“ გამოქვეყნებულ სტატიაში საქართველო-ძველი რუსეთის ურთიერთობებზე¹ გააკეთა მეტად პრინციპული კომენტარი „მატიანე ქართლისაჲს“ ზემოაღნიშნული ცნობის გაგების საკითხთან დაკავშირებით. მეცნიერმა საგანგებოდ მოიხსენია ჩემი სტატია, საინტერესოდ მიიჩნია მასში მოცემული წყაროთმცოდნეობით-ტექსტოლოგიური დაკვირვებები და ასევე მხარი დაუჭირა ვარანგების ბაგრატი IV-სთან მოსვლის ვერსიას. ჩემთვის განსაკუთრებით სასიამოვნო იყო ისიც, რომ მან, ფაქტობრივად, გაიზიარა დასკვნა ვარანგთა რაზმის კიევის რუსეთიდან შესაძლო მოსვლის შესახებაც, რის დასტურად შეიძლება ჩაითვალოს თვით სტატიის (რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, ზოგადად სწორედ საქართველო-ძველი რუსეთის ურთიერთობებს ეხებოდა) დასახელებაც – „და მოვიდეს ვარანგნი“.

ყოველგვარი ზედმეტი პათეტიკის გარეშე აღვნიშნავ: ისეთი მაღალი რეიტინგის მქონე მეცნიერის მხრიდან, როგორიც მაშინ უკვე იყო როინ მეტრეველი, თუნდაც ერთი რიგითი პრობლემის ირგვლივ გამოთქმული თვალსაზრისის მოწონება თავისთავად ფრიად ღირშესანიშნავი მოვლენა იყო „ახლადგამომცხვარი“ მეცნიერებათა კანდიდატისთვის. მაგრამ ბატონი როინის ამ შეფასებას სხვა დატვირთვაც ჰქონდა: იმ დროს აფხაზურ სეპარატისტულ წრეებში უკვე დაწყებული იყო (ჯერ კიდევ 1977 წ. მარტიდან, როდესაც ლიად გავაკრიტიკე აფხაზი ნაციონალისტების კუმი-

¹ რ. მეტრეველი, და მოვიდეს ვარანგნი, *ლიტერატურული საქართველო*, 09. 10.1981. იგივე პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე: რ. მეტრეველი, და მოვიდეს ვარანგნი... (ისტორიულ-ფილოლოგიური ნარკვევები), თბ., 1988, გვ. 72-86.

რად აღიარებული ცნობილი აფხაზი ისტორიკოსისა და ეთნოლოგის პროფ. შალვა ინალ-იფას ნიგნი აფხაზთა ეთნოგენეზის საკითხებზე¹) და „ძალას იკრებდა“ ჩემი როგორც მეცნიერი-ისტორიკოსის დისკრედიტაციის კამპანია, რომელმაც პიკს 1982-1983 წლებში მიაღწია.² ასეთ ვითარებაში სეპარატისტული კონიუნქტურის მიერ შერისხული ახალგაზრდა ისტორიკოსის პროფესიონალიზმისა და მეცნიერული კომპეტენტურობის ნებისმიერი ფორმით აღიარება თანაც ისეთი ავტორიტეტული პიროვნების (აფხაზთა თვალში არა მხოლოდ მეცნიერული კუთხით, არამედ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურითაც), როგორიც როინ მეტრეველია, ჩემთვის ნამდვილად დიდი მხარდაჭერა იყო.

თუ კარგად მახსოვს, ბატონ როინს პირველად სწორედ იმ ხანებში შევხვდი და გავეცანი – ბორჯომში ჩატარებულ ისტორიკოსთა ერთ-ერთ თავყრილობაზე, სადაც აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის, პროფ. გურამ ლორთქიფანიძისა (იმჟამად უნივერსიტეტის პარტიული კომიტეტის მდივნის) და თსუ-ს ისტორიის ფაკულტეტის დეკანის პროფ. ნოდარ ასათიანის, ინიციატივით გადანყდა მოენყოთ ჩემი შეხვედრა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანთან გურამ ენუქიძესთან და ამ თხოვნით მათ მიმართეს მეცნიერებისა და განათლების განყოფილების გამგის მოადგილეს ბ-ნ მინდია უგრეხელიძეს. ამ დროიდან მოყოლებული არასოდეს მომკლებია ბატონი როინის ყურადღება. ყოველთვის ვგრძნობდი მის თანადგომას, ვგრძნობდი, თუ როგორ გულშემატკივრობდა ჩემს „უთანასწორო ბრძოლას“ საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის სეპარატისტული ხედვის იდეოლოგიებთან.

ამასთან დაკავშირებით მახსენდება ერთი შეხვედრა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში. ეს იყო 1988-1989 წლების მიჯნაზე (თვე ზუსტად არ მახსოვს). პროფ. გიორგი ძიძარია გარდაცვლილი იყო და ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობა უკვე ვლადისლავ არძინბას ეკავა. ინსტიტუტს სტუმრობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დელეგაცია, რომელსაც წარმოადგენდა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი, აკა-

¹ Ш. Д. Инал-ипа, Вопросы этно-культурной истории абхазов, Сухуми, 1976. ამ ნიგნის განხილვის მოკლე ანგარიში იხ.: За глубокое научное изучение истории Абхазии, гаზ.: «Советская Абхазия», 14 мая 1977. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე: წგნ. З. Папаскири, Моя Абхазия. Воспоминания и размышления. Тб., 2012, გვ. 586-592. ელექტრონ. ვერსია: <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/29851/1/Moia-Abkhazia.pdf>.

² ამის შესახებ ვრცლად იხ.: З. Папаскири, Моя Абхазия, გვ. 20-42.

დემიკოსი ანდრია აფაქიძე და როინ მეტრეველი, რომელიც ის იყო შეუდგა მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების აკადემიკოს-მდივნის მოვალეობის შესრულებას. მათ ახლდნენ აგრეთვე ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. ოთარ ჟორდანიძე, და იმჟამად ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გიორგი ანჩაბაძე. ეს გახლდათ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელმძღვანელობის ერთგვარი „საინსპექციო“ ვიზიტი, რომლის დროსაც უნდა დაზუსტებულიყო ურთიერთობა აკადემიასა და მის სტრუქტურაში შემავალ სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებას შორის ახალი დირექტორის მოსვლის შემდეგ და, ამასთან უნდა გამართულიყო „აზრთა გაცვლა-გამოცვლა“ ისტორიის სფეროში ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობებში არსებული პრობლემების ირგვლივ.

ისე მოხდა, რომ ამ შეხვედრის შესახებ ოდნავ გვიან გავიგე ჩემი კათედრის გამგის, პროფ. არველოდ კუპრავასგან, რომელიც შეთავსებით აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელიც იყო. მან შემომთავაზა გავყოლოდი ინსტიტუტში. თავიდან ვიუარე – თავს ცოტა შეუძლოდ ვგრძნობდი და ზედმეტ ნერვიულობას მოვერიდე, თანაც წესიერად ისიც არ ვიცოდი, თუ რა შეხვედრა იყო და ვინ ესწრებოდა მას. მაგრამ მცირე ყოყმანის შემდეგ, მაინც გადაწყვეტიტე გადასვლა ინსტიტუტში. რომ მივედი სხდომათა დარბაზში უკვე გახურებული „დებატები“ მიდიოდა. თურმე „ვნებათა ლელვის“ მთავარ თემად ზემოთნახსენები ჩვენი კოლეგის შოთა ბადრიძის პუბლიკაცია გამხდარიყო.

ეს გახლდათ სტატია „აფხაზთა“ სამეფოს პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ იერ-სახეზე, რომელიც გამოქვეყნდა პროფ. ზურაბ ანჩაბაძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ კრებულში, რუსულ ენაზე.¹ მასში იყო ერთი „უხერხული“ დასკვნა, რომლიდანაც ისე ჩანდა, თითქოს „აფხაზთა“ სამეფოში მხოლოდ ქართველურ ტომებს ეცხოვრათ. მე, ალბათ, ერთ-ერთმა პირველმა სოხუმში, შევამჩნიე ეს „გადაცდომა“ და უმალ დაუუკავშირდი ბატონ შოთას, რომელთანაც დიდი ხნის (ჯერ კიდევ სტუდენტობის დროიდან) მეგობრობა მაკავშირებდა და მოვთხოვე „ახსნა-განმარტება“. მან თავი იმით „იმართლა“, რომ ქართული ტექსტის თარგმნისას თითქოს, გაიპარა ტექნიკური ხასიათის შეცდომა. იმთავითვე ვგრძნობდი, რომ ეს ამბავი „უხმაუროდ“ არ ჩაივლიდა და ყოველგვარი ზედმეტი გართულების თავიდან ასაცილებლად, შევეცადე, პირად საუბრებში სეპარატისტუ-

¹ Ш. А. Бадридзе, Некоторые вопросы политического и социально-экономического строя Абхазского царства, *Вопросы истории народов Кавказа*, Тб., 1988, гл. 36-146.

ლად განწყობილ ცალკეულ აფხაზ მეცნიერებთან, აგრეთვე თანამდებობის პირებთან (მათ შორის, პირველ რიგში, აფხაზეთის უნივერსიტეტის რექტორთან, პროფ. ალექო გვარამიასთან) ამ „გადაცდომისათვის“ ახსნა მომეძებნა. მაგრამ, როგორც შემდეგ გამოირკვა, მათ ჩემი ახსნა არ მიიღეს და დიდი ხმაური ატეხეს „ქართველი პროფესორის შოთა ბადრიძის მიერ დაშვებული ისტორიის ფალსიფიკაციის“ გამო.

სხდომა მიჰყავდა ვ. არძინბას. მის გვერდით, პრეზიდიუმში, იჯდა უნივერსიტეტის რექტორი ა. გვარამია (რომელმაც, როგორც უკვე აღინიშნა, უშუალოდ ჩემგან იცოდა საქმის რეალური ვითარება). ბუნებრივია, იქვე იყვნენ ბატონი ანდრია და ბატონი როინი (აგრეთვე ო. ჟორდანიას და გ. ანჩაბაძე, რომლებიც „თავაულებლად“ ინერდენტ სხდომის მიმდინარეობას). ინსტიტუტის თანამშრომლებმა – სეპარატისტული მოძრაობის „აქტივისტებმა“ პირდაპირ „ჯვარს აცვეს“ შ. ბადრიძე. მე შევეცადე, დამეცვა ბ-ნი შოთა და კიდევ ერთხელ გამეცნო მათთვის ყბადაღებული „ფალსიფიკაციის“ ავტორისეული ახსნა. ამან წონასწორობიდან გამოიყვანა სეპარატისტების მომავალი ბელადი, მან ჯიქურ შემომიბთა და პირდაპირ დამადანაშაულა „პოლიტიკანობაში“. არძინბას პათოსი უმაღლეს „აიტიაცეს“ ჩემმა „კეთილმოსურნეებმა“, რომელთაც რატომღაც აჰყვა აფხაზეთის ინსტიტუტში მოღვაწე ერთადერთი ქართველი ისტორიკოსი გრიგოლ ლეჟავა (ეს უკანასკნელი, როგორც ჩანს ამ გზით ცდილობდა ახალი დირექტორისათვის თავის მოწონებას)¹ და დაიწყეს ჩემი „დამუშავება“. თუმცა ამან ვერ შემაჩერა და სათქმელი მაინც ბოლომდე ვთქვი.

ვხედავდი, თუ როგორი მღელვარებით აკვირდებოდა ბატონი როინი ამ „პოლემიკას“, თუმცა გარეგნულად ამას არ იმჩნევდა და უშუალოდ ჩარევისაგანაც თავი შეიკავა. დამრჩა შთაბეჭდილება, რომ ის შეაჩერა ბატონმა ანდრიამ,² რომელმაც თავის თავზე აიღო „მოჩხუბართა გაშვლება“. შემაჯამებელ სიტყვაში აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტმა ძალზე დიპლომატიურად შეძლო კონფლიქტური სიტუაციის ჩაცხრობა. მან მხარი დაუჭირა ჩემს წინადადებას საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის ე. წ. „სადავო“ პრობლემების ირგვლივ დიალოგის გამართვის თაობაზე, თანაც ამისათვის საკმა-

¹ სხვათა შორის, გრ. ლეჟავას ამგვარი „თავგამოჩენა“ შეუმჩნეველი არ დარჩენია ბატონ როინს, რომელსაც მოგვიანებით არაერთხელ გამოუთქვამს ნუხილი იმის გამო, რომ მე იქ – სოხუმში – აფხაზეთთან ერთად ზოგიერთი ქართველიც მიპირისპირდებოდა.

² აქ გასათვალისწინებელია ერთი გარემოება: ეს იყო ახლადდანიშნული აკადემიკოს-მდივნის პირველი ოფიციალური მისვლა ინსტიტუტში და მთლად გამართლებული არ იქნებოდა იმთავითვე მისი მხრიდან ღია კონფრონტაციაში ჩართვა.

ოდ მრავლისმთქმელი ფორმა გამონახა – «Предложение Зураба» და არა, დაუშვათ, ოფიციალურად: «Предложение доцента Папаскири»), რითაც ყველას აგრძნობინა, რომ მე „მათი წრიდან“ ვიყავი და ის და მისი კოლეგები ჩემს თავს ასე ადვილად არავის „დააჩაგვრინებდნენ“.

1989-1991 წლებში ბატონი როინი ყურადღებით ადევნებდა თვალს ჩემს სამეცნიერო აქტიურობას და ყოველნაირად ცდილობდა მხარდაჭერას. ამის გამოვლინება იყო თუნდაც ის, რომ მან უყოყმანოდ განაცხადა თანხმობა ყოფილიყო ოფიციალური ოპონენტი ჩემი სადოქტორო დისერტაციის დაცვაზე. მისი რეცენზია, გარდა ნაშრომის მაღალი შეფასებისა, შეიცავდა უაღრესად მახვილგონიერულ მიგნებებს საქართველოს სამინაო და საგარეო პოლიტიკის ცალკეულ საკითხებზე.¹ არასოდეს დამავინწყდება ბატონი როინის გულისხმიერება და კაცური საქციელი სადისერტაციო ნაშრომის დაცვის (შედგა 1991 წ. 24 ივნისს ივანე ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში) დღეს. მან, როგორც კი წაიკითხა თავისი რეცენზია და მოისმინა ჩემი საპასუხო გამოსვლა, ბოდიში მოიხადა და დატოვა აუდიტორია. მე უმაღლეს „გამოვეყიდე“ და დიდი მორიდებით ვთხოვე მოსულიყო „სადისერტაციო“ ვახშამზე ჩვენი ახლო ნათესავის სახლში. მან მიიღო მოპატიჟება და მისამართიც გამომართვა, თანაც დააყოლა, რომ შეიძლებოდა ცოტა დაგვიანებოდა. მართალი გითხრათ, მე მისი დაპირება ვალის მოხდად ჩავთვალე და გულში გავივლე: აბა ეს რას მოვა-მეთქი.

და აი, „ლხინის“ დაწყებიდან დაახლოებით ერთი საათის შემდეგ, როდესაც სუფრის ნევრები უკვე გარკვეულ „კონდიციამდე“ იყვნენ მისული და მეგრული ჰანგებიც ისმოდა, კარებზე ზარის ხმა გაისმა. კარი ჩემმა მეუღლემ გააღო. დღესაც თვალწინ მიდგას მისი სასიამოვნო მოულოდნელობისაგან შემცბარი გამოხედვა. „ბატონი როინი მობრძანდა“ – გამომძახა მან და ძვირფასი სტუმარი ერთად შემოვიპატიჟეთ. სწორედ ამ დროს თავიანთი მაღალი მუსიკალური ტალანტით ცნობილმა პროფესორებმა ვალერიან მაჭარაძემ და ლევან თოიძემ „დიდოუ ნანა“ წამოუძახეს. ბატონმა როინმა წაიხუმრა: „ხედავთ, რა დრო დადგა – გურულები როგორი მონ-

¹ სამწუხაროდ, ეს რეცენზია მხოლოდ ახლახან გამოქვეყნდა. იხ.: რ. მეტრეველი, რეცენზია ზურაბ ვალერიანის ძე პაპასკირის სადისერტაციო ნაშრომზე „შუა საუკუნეების საქართველო საერთაშორისო არენაზე“, წგნ.: ზურაბ პაპასკირი – 60. ფამთაღმწერელობა ჭყმმარიტის მეტყუელება არს, თბ., 2010-2013, გვ. 79-84. <http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/27363/1/Zurab-Papaskiri%20-%202060.pdf>.

დომებით მღერიან მეგრულ სიმღერასო“, რითაც თითქოს მიანიშნა იმაზე, რომ ხელისუფლების სათავეში „მეგრელი“ ზვიად გამსახურდია იყო.

იმ პერიოდში სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის კუთხით მქონია სხვა შეხვედრებიც ბატონ როინთან. ერთ-ერთი შედეგა მის კაბინეტში – მეცნიერებათა აკადემიაში (თარიღი ზუსტად არ მახსოვს). ქართველი ისტორიკოსები ემზადებოდნენ ბიზანტინოლოგთა XVIII საერთაშორისო კონგრესისათვის, რომელიც უნდა გამართულიყო მოსკოვში 1991 წელს 8-15 აგვისტოს. იყო ინფორმაცია, რომ ამ საერთაშორისო სამეცნიერო ფორუმის ტრიბუნის გამოყენება სურდათ ჩვენს აფხაზ კოლეგებს თავიანთი ფალსიფიკატორული დებულებების პოპულარიზაციისათვის და საჭირო იყო თადარიგის დაჭერა მათთვის იქვე საკადრისი პასუხის გასაცემად. ამ შეხვედრას ესწრებოდნენ ცნობილი ქართველი ისტორიკოსები გიორგი მელიქიშვილი, ედიშერ ხოშტარია-ბროსე, მარიამ ლორთქიფანიძე და სხვები. სხდომაზე, რომელიც აკადემიკოს-მდივნის რანგში მიჰყავდა რ. მეტრეველს, დაისვა აფხაზებთან ისტორიული კონტრპროპაგანდის წარმოების არაერთი პრობლემური საკითხი. დაგვევალა სათანადო მასალების მომზადება საქართველო-ბიზანტიის ურთიერთობების იმ თემების ირგვლივ, რომლითაც სპეკულირებდნენ აფხაზი და რუსი მკვლევრები.

ერთ-ერთ ასეთ საკითხზე: ტერმინების „აბაზგია“ და „აბაზგების“ მნიშვნელობის შესახებ ბიზანტიურ წყაროებში (IX-XII სს.) მასალები მე უნდა მომემზადებინა. მაგრამ სწორედ 1991 წლის აგვისტოს პირველ ნახევარში მომინია სხვა – სეპარატისტთა ზღვარგადასული ანტიქართული ისტორიოგრაფიული პროპაგანდის მხილების კუთხით – არანაკლებ აქტუალური სამუშაოს შესრულება: სასწრაფოდ მომიხდა პასუხის გაცემა აფხაზეთში მოღვაწე ცნობილი რუსი არქეოლოგის, იმჟამად უკვე სერიოზულ პოლიტიკურ ფიგურად ქცეული იური ვორონოვის პასკვილზე, რომელიც მიძღვნილი იყო მარიამ ლორთქიფანიძის ცნობილი პუბლიკაციის „აფხაზები და აფხაზეთი“¹ კრიტიკისადმი.² ჩემი პასუხი ი. ვორონოვის ამ თავხედურ გამოხდომაზე დაიბეჭდა აფხაზეთის ასსრ ოფიციალურ სახელისუფლებო ორგანოში³

¹ მ. ლორთქიფანიძე, აფხაზები და აფხაზეთი, თბ., 1990.

² Ю. Н. Воронов, Ядовитые уроки госпожи Мариам, გაზ. „Абхазия“, 16. 07.1991.

³ იხ. ზ. პაპასქირი, ინტერფრონტის ლიდერის ახალი „გმირობანი“. ანუ იმის შესახებ თუ როგორ გააკრიტიკა ი. ვორონოვმა პროფ. მ. ლორთქიფანიძის წიგნი „აფხაზები და აფხაზეთი“, გაზ.: „აფხაზეთის ხმა“ 16.08.1991, 17.08.1991. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე წგნ.: ზ. პაპასქირი, აფხაზეთი საქართველოა, თბ., 1998, გვ. 56-80. აქვე არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ ი. ვორონოვის ამ ცილისმამეblურ დემარშს საკადრისი პასუხი გასცა თვით ქ-ნმა მ. ლორთქიფანიძემაც (იხ.:

და მას დიდი (თუმცა არა ერთნიშნა)' გამოხმაურება მოჰყვა აფხაზურ სეპარატისტულ წრეებში. აღნიშნული გარემოების გამო, მაშინ მე ბატონი როინის დავალება ვერ შევასრულე და, სამწუხაროდ, ვერ მივიღე მონაწილეობა ბიზანტინოლოგების საერთაშორისო კონგრესის მუშაობაში.

მაგრამ ეს სხდომა სხვა მხრივაც იყო საინტერესო. იქ მე გამოვთქვი ნუხილი იმის გამო, რომ იმ დროს, როდესაც ცალკეული ქართველი ისტორიკოსები ცდილობენ დაიკავონ პრინციპული პოზიცია და ენევიან საქართველო-აფხაზეთის ისტორიული წარსულის სეპარატისტული ხედვის პირუთენელ კრიტიკას, რის გამოც, არც მეტი არც ნაკლები ცხადდებიან „აფხაზი ხალხის მტრად“ (მახსოვს, დავასახელე მარიამ ლორთქიფანიძე), სხვები არა თუ არ გამოთქვამენ პროტესტს ისტორიოგრაფიის სფეროში სეპარატისტების ინფორმაციულ-იდეოლოგიური თარეშის გამო, არამედ ლიად თანამშრომლობენ მათთან. მხედველობაში მქონდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის თანამშრომელთა ერთი ჯგუფის „კოიაჟი“ სოხუმში და მონაწილეობის მიღება აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში პროფ. ზურაბ ანჩაბაძის დაბადებიდან 70 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მუშაობაში. ეს მაშინ, როდესაც ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ სოხუმის ფილიალში მოღვაწე ისტორიკოსები, მათ შორის საქართველოს ისტორიის კათედრის თანამშრომლები, რომელთაც აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში უშუალოდ ბატონი ზურაბის (აღნიშნული კათედრის პირველი გამგის) ხელმძღვანელობით უწევდათ მუშაობა, ფაქტობრივად, „persona non grata“-დ იყვნენ გამოცხადებულნი.² რა დასამა-

გაზ.: „Заря Востока“, 7. 08.1991, 8. 08.1991).

¹ აფხაზურ სამეცნიერო და შემოქმედებით წრეებში იმ პერიოდში იური ეორონოვისადმი ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული ერთიანი (პოზიტიური) აზრი და ზოგიერთებს მისი მეცნიერული აქტიურობა, იმის გამო, რომ თავის ადრინდელ ნაშრომებში ის ანტიკური პერიოდის აფხაზეთის მატერიალურ კულტურაში ადგილობრივ (მათი მტკიცებით, რასაკვირველია, აფხაზურ) კომპონენტს, ფაქტობრივად, გამორიცხავდა, მაინცდამაინც თვალში არ მოუდოდათ. ამიტომ იყო, რომ ზოგიერთი აფხაზი ჩემს მწვავე კრიტიკულ გამოხმაურებას თურმე ერთგვარი მოწონებითაც კი შეხვედრია.

² აქვე საგანგებოდ უნდა აღვნიშნო, რომ თსუ-ს სოხუმის ფილიალის პროფესორ-მასწავლებლებისა და სტუდენტების მხრიდან ნამდვილად იყო მცდელობა ზურაბ ანჩაბაძის იუბილე გამოგვეყენებინა აფხაზურ მხარესთან კონფრონტაციის შესარბილებლად და ახლო პარტნიორული ურთიერთობების განსახლებლად. სწორედ ამას ისახავდა მიზნად ბატონი ზურაბის საფლავის გვარგვინით შემკობა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეზოში მისი დაბადების დღეს. მაგრამ, სამ-

ლია და თბილისელი კოლეგების ეს ნაბიჯი ჩვენ – „იქაურებმა“ აღვიქვეით, როგორც ერთგვარი „შტრეიკბრეხერობა“ და საყვედურიც კი გამოვთქვეით ამის გამო.

გარდა სამეცნიერო თემატიკისა, 1989-1991 ბობოქარ წლებში ბატონ როინთან მქონია საუბრები ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების შესახებაც. მიხაროდა, რომ ჩვენი აზრები საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებზე ერთმანეთს ემთხვეოდა. ამ მხრივ მინდა გავიხსენო ჩვენი შეხვედრა 1990 წლის მაისში – საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობის დღეებში. მოხდა ისე, რომ საქართველოს კომპარტიის ამ უკანასკნელი ყრილობის დელეგატებს შორის მეც აღმოვჩნდი. მთავარი მოტივი, რის გამოც აქტიური მონაწილეობა მივიღე საქართველოს კომპარტიის ყრილობის დელეგატების წინასაარჩევნო კამპანიაში იყო სურვილი, მომხდარიყო საქართველოს ხავერდოვანი გადასვლა კომუნისტურ-ტოტალიტარული წყობიდან ეროვნულ-დემოკრატიულ ფასეულობებზე დაფუძნებულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ სისტემაზე, რომელიც უზრუნველყოფდა ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. ამ პროცესში თითქმის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებოდა კომუნისტური პარტიის პოზიციას.

1989 წლის 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ახალმა ხელმძღვანელობამ სწორად გათვალა, რომ „მარად უკედავი“ მარქსისტულ ლენინური დოგმებით¹ ფონს ვერ გავიდოდა და მთავარ ღოზუნგად დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს აღდგენა გამოაცხადა. ამ თვალსაზრისით უდავოდ საეტაპო მოვლენა იყო საქართველოს უმაღლესი საბჭოს XIII რიგგარეშე სესია, რომელიც შედგა 1990 წლის 9 მარტს და რომელზეც მიღებულ იქნა ისტორიული დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფო სუვერენიტეტის დაცვის გარანტიების შესახებ“, რაც, ფაქტობრივად, პირველი ნაბიჯი იყო საქართველოს და-

წუხაროდ, ჩვენი ეს კეთილი ნება აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორამ და სტუდენტობამ (ისინი შენობიდან თვალს გვაღვენებდნენ) აბუჩად აიგდო. ჩვენი ნამოსვლიდან ნახევარ საათში ბატონი ზურაბის საფლავზე დადებული გვირგვინისთვის ქართული წარწერიანი ლენტი უკვე მოეშორებინათ (ეს მე პირადად შევამოწმე).

¹ თუ მართლები ვიქნებით, უნდა ვალიაროთ, რომ საქართველოს კომუნისტების დიდი უმრავლესობა, განსაკუთრებით სამეცნიერო-შემოქმედებითი ინტელიგენციის წარმომადგენლები უკვე დიდი ხანი (სულ ცოტა XX ს. 60-იანი წლებიდან მაინც) იყო, რაც იდეურად განთავისუფლდნენ ამ უტოპიისაგან და ნამდვილად არ განეკუთვნებოდნენ „კომუნისტურ სამოთხეზე“ ბრმად მეოცნებეთა რიცხვს.

მოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენის გზაზე.¹ მაგრამ ეს არ იყო საქართველოს იმჟამინდელი კომუნისტური ხელისუფლების ანტისაბჭოური ამბოხის ერთადერთი შემთხვევა. საქართველოს უმაღლესმა საბჭომ ოფიციალურად გამოხატა თავისი ნეგატიური დამოკიდებულება სსრ კავშირის პრეზიდენტის პოსტის დაწესებისადმი და ფაქტობრივად აუკრძალა საქართველოს წარმომადგენლობას სსრ კავშირის უმაღლეს საბჭოში, მონაწილეობა მიეღო ამ საკითხის ირგვლივ მიმდინარე საპარლამენტო დებატებში. ეს იყო ძალზე თამამი, კომუნისტური კონიუნქტურისათვის კატეგორიულად მიუღებელი ქმედებები.

აი ასეთ ფონზე მოწვეულ იქნა საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობა, რომელსაც უნდა მიეღო პარტიის ახალი პროგრამა, რომლის პროექტი წინასწარ გამოქვეყნდა. ფაქტობრივად, ეს იყო ლიბერალურ-დემოკრატიული მიმართულების ეროვნული პარტიის პროექტი, რომელიც მთლიანად დაცლილი იყო მარქსისტულ-ლენინური ორთოდოქსული კლასობრივი იდეოლოგიური პოსტულატებისაგან. ასეთ ვითარებაში მე (ისევე როგორც ქართული სამეცნიერო და შემოქმედებითი ინტელიგენციის სხვა წარმომადგენლებმა, რომლებიც ჯერ კიდევ ფორმალურად ირიცხებოდნენ კომუნისტური პარტიის რიგებში) ჩავთვალე, რომ საჭირო იყო პარტიის განახლების ამ პროცესის აქტიური მხარდაჭერა. ამიტომაც გავიარე ყველა აუცილებელი „პროცედურა“² და მოეხვდი ყრილობაზე.

თბილისში ჩამოსვლისთანავე მეცნიერებათა აკადემიაში ვენვლე ბატონ როინს (ვიცოდი, რომ ის ასევე იყო ყრილობის დელეგატი) და გავუზიარე წინასაყრილობო განწყობილებები. მან მოიწონა ჩემი ოპტიმიზმი და დამიდგინა, რომ ყრილობის შემდეგ ეს მართლაც სულ სხვა პარტია იქნებოდა. საუბარში მკითხა: „პროგრამის პროექტი თუ ნაიკითხო?“ „დიახ, ნაიკითხე-მეთქი“ – ვუპასუხე. „მაშინ, ალბათ, შეამჩნევდი, რომ კომუნის-

¹ სესიის მიერ მიღებული საკანონმდებლო აქტები იხ.: *რევიორული კონფლიქტები საქართველოში*. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, აფხაზეთის ასსრ (1989-2005): პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული, შემდგენელი და მთავარი რედაქტორი თამაზ ღიასამიძე, თბ., 2005, გვ. 13-14.

² ყრილობის დელეგატად ამირჩიეს საქართველოს კომპარტიის სოხუმის საქალაქო ორგანიზაციის კონფერენციაზე. მიუხედავად იმისა, რომ კონფერენციის დელეგატთა აფხაზური ფრთა ყოველნაირად ცდილობდა არ დაეშვა მკვეთრად გამოხატული ქართული ეროვნული პოზიციის გამომხატველი სამეცნიერო ინტელიგენციის წარმომადგენელთა არჩევა, მე (პროფ. ლეონიდე ჯახაიასთან ერთად) მაინც გავედი II ტურიდან (სულ ჩატარდა სამი ტური) და მოეხვდი იმ 9 დელეგატს შორის, რომელიც აირჩია სოხუმის საქალაქო ორგანიზაციამ.

ტური პარტიის პროგრამაში საერთოდ არაა ნახსენები ლენინის სახელი, ხოლო ცნება „სოციალიზმი“ მხოლოდ ერთ ადგილას ფიგურირებს და ისიც სიტყვათა შეხამებაში – „დემოკრატიული სოციალიზმი“. ეს, ფაქტობრივად, არის არა კომუნისტური პარტიის, არამედ ეროვნულ პოზიციაზე მდგარი, ასე ვთქვათ, „ჰუმანისტურ-დემოკრატიული პარტიის“ პროგრამა – დაასრულა ბატონმა როინმა. მართალი გითხრათ, მე ეს ნიუანსი ნამდვილად არ შემიმჩნევია და ამ ინფორმაციამ კიდევ უფრო დამარწმუნა ჩემი, ერთი შეხედვით „საჩოთირო“, გადანყვეტილების¹ სისწორეში. თანაც მივხვდი, რომ ბატონ როინს თვითონ მიუღია აქტიური მონაწილეობა მიღებული პარტიის პროგრამის პროექტის შექმნაში. და ეს არ იყო შემთხვევითი. ახალ პოლიტიკურ რეალობაში, პარტიის გადარჩენა და მისი გარდაქმნა თუნდაც ევროპული ყაიდის თანამედროვე სოციალ-დემოკრატიული მიმართულების პოლიტიკურ ძალად სწორედ როინ მეტრეველისთანა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ღირსების პიროვნებებს შეეძლოთ.

ეს რომ ლიტონი სიტყვები არაა, გამოჩნდა უკვე მოგვიანებით, როდესაც საქართველოს კომუნისტურმა პარტიამ მიუხედავად განცდილი მეტამორფოზისა, მაინც მარცხი იწვნია პირველ მრავალპარტიულ არჩევნებში და დათმო ხელისუფლება. საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობის დასკვნით ეტაპზე, რომელიც სწორედ საპარლამენტო არჩევნებში

¹ ამას იმიტომ ვამბობ, რომ არასოდეს ვყოფილვარ „ჭეშმარიტი კომუნისტი“. უფრო მეტიც, სტუდენტურ აუდიტორიებში (განსაკუთრებით ქართულ სექტორზე, აფხაზურ და რუსულ სექტორებზე, გასაგები მიზეზების გამო, „ნაკლები დოზით“) ვენოდი ანტიკომუნისტურ, ანტიიმპერიულ პროპაგანდას (რის გამოც სათანადო ორგანოებთან პრობლემებიც მქონდა). მაგრამ პარტიის წევრი მაინც გავხდი, რადგან პარტიის წევრობა იმ დროს, ფაქტობრივად, „პოლიტიკური მოქალაქეობის“ მიღებას ნიშნავდა, რის გარეშეც წარმოდგენილი იყო ელემენტარული კარიერული წინსვლა სამეცნიერო-პედაგოგიურ სფეროშიც კი (თუნდაც ისტორიის პროფილის კათედრის გამგის თანამდებობის დაკავება, არაფერს ვამბობ ფაკულტეტის დეკანობასა და უფრო მაღალ საუნივერსიტეტო პოსტებზე). აქვე ისიც უნდა აღვნიშნო, რომ ჩემს განვერდიანებას სკკპ-ის რიგებში ჰქონდა პრინციპული მნიშვნელობა სხვა კუთხითაც – ამის წინააღმდეგ კატეგორიულად გამოდიოდა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სეპარატისტულად განწყობილი პროფესურა. რა ხრიკებისთვის არ მიუმართავთ ჩემს „კეთილმოსურნეებს“ ამ „ფრონტზე“ (ამის შესახებ უფრო ვრცლად იხ.: 3. Папаскири, Моя Абхазия.., გვ. 88-89), მაგრამ ყველა საშუალება რომ ამოეწურათ (თანაც ქვეყანაში დაწყებული „პერესტროიკის“ ფონზე ეს უკვე ისე აქტუალურიც არ იყო), იძულებულნი გახდნენ ფარ-ხმალი დაეყარათ. ასე 6-7 წლიანი „ბრძოლის“ შემდეგ, როგორც იქნა, 1987 წელს „მოვიპოვე“ პარტიის წევრის მანდატი და გავხდი „სრულუფლებიანი მოქალაქე“.

დამარცხების შემდეგ გაიმართა,¹ ყრილობის დელეგატებმა თითქმის ერთხმად მოითხოვეს პარტიის ლიდერად როინ მეტრეველის არჩევა. აღსანიშნავია, რომ ამ წინადადებას აქტიურად უჭერდნენ მხარს აფხაზი დელეგატები. ერთ-ერთ მათგანს (თუ არ ვცდები, ცნობილ აფხაზ მოღვაწეს ზურაბ ლაბაზუას) ყრილობის ტრიბუნიდან ოფიციალურად განუცხადებია, რომ ერთადერთი პიროვნება, რომელსაც აფხაზი კომუნისტები დაუჭერენ მხარს, არის როინ მეტრეველი. ბატონი როინი უარზე დამდგარა. არც მისი უფროსი კოლეგების, მათ შორის აკადემიკოს ანდრია აფაქიძის, ჩარევამ გამოიღო შედეგი. ამ უკანასკნელს უთქვამს: „რას სჩადი, როინ, ვერ ხედავ აფხაზები მხოლოდ შენ გიჭერენ მხარსო“. მაგრამ ვერც ამ არგუმენტმა გაჭრა და ყრილობამ პარტიის თავმჯდომარედ სხვა პიროვნება აირჩია. მაშინ ამისთვის დიდი ყურადღება არ მიმიქცევია, მაგრამ დღევანდელი გადასახედიდან, მიმაჩნია (და ეს ბატონი როინისთვისაც მითქვამს), რომ ეს იყო შეცდომა. მიმაჩნია, რომ როინ მეტრეველის დაბრუნებას დიდ პოლიტიკაში (თუნდაც მისი პიროვნული ავტორიტეტიდან გამომდინარე აფხაზებსა და ოსებში) იმ პერიოდში ბევრი რამის დაბალანსება შეეძლო და იქნებ 1992-1993 წლების ტრაგედიაც აგვეცილებინა.

ცალკე თემაა როინ მეტრეველი და სოხუმის ქართული უნივერსიტეტი – 1989 წლის გაზაფხულზე აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გაყოფის შედეგად შექმნილი უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება,² რომელიც 1989-2007 წლებში ივანე ჯავახიშვილის სახ. თსუ-ს სოხუმის ფილიალის სტატუსით არსებობდა და იურიდიულად დედა-უნივერსიტეტის სტრუქტურული ერთეული იყო. პირველი დღიდან, რაც კი ბატონი როინი თსუ-ს რექტორი გახდა (1991 წ. ოქტომბერი), ის, თავისი თანამდებობიდან გამომდინარე, აქტიურად იყო ჩართული ჩვენი უნივერსიტეტის ცხოვრებაში. ამ დროიდან უფრო ხშირად ვხვდებოდით ერთმანეთს.

ბატონ როინს რექტორის რანგში პირველად 1991 წლის 27 ნოემბერს შეეხვდი. როგორც უკვე მოგახსენეთ, 1991 წლის ივნისში დავიცავი სადოქტორო დისერტაცია თსუ-ს საქართველოს ისტორიის სადისერტაციო

¹ ამ დროისათვის მე უკვე პროტესტის ნიშნად (იმის გამო, რომ საქართველოს კომპარტია არ გამოვიდა სკკპ-იდან, უფრო მეტიც, მისი ლიდერი ახლად არჩეული ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს ნევრიც გახდა) დავტოვე კომუნისტური პარტია და, ბუნებრივია, არც ყრილობის მეორე ეტაპს დავსწრებივარ.

² აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნიკური ნიშნით გაყოფის მიზეზებზე იხ.: ზ. პაპასჭიკრი, ერთხელ კიდევ 1989 წ. აფხაზეთის კრიზისის გამომწვევი მიზეზების შესახებ, ნგნ.: ზ. პაპასჭიკრი, და აღმოცისკრდა საქართველო., გვ. 293-294: <http://iberiana.wordpress.com/afcazeti/krizisi/>.

საბჭოს სხდომაზე ანუ მაშინ, როდესაც ჯერ კიდევ სსრ კავშირი არ იყო დაშლილი და აღნიშნული სადისერტაციო საბჭოც ანგარიშვალდებული იყო საკავშირო უმაღლესი საატესტაციო კომისიის (Высшая Аттестационная комиссия – ВАК) წინაშე, სადაც, როგორც ცნობილია, იღებდნენ საბოლოო გადაწყვეტილებას სამეცნიერო ხარისხის მინიჭების შესახებ და ამას სათანადო დიპლომით ადასტურებდნენ. ჩემი დაცვა, ბუნებრივია, ჩატარდა ამ სტრუქტურის მიერ დადგენილი წესების მიხედვით და მეც შეეუდექი მოსკოვში გასაგზავნი ოფიციალური დოკუმენტაციის (დაცვის სხდომის ოქმისა და ოპონენტთა რეცენზიების რუსული ვერსიის) მომზადებას. მაგრამ 1991 წლის 19 აგვისტოს პუტჩის შემდგომ განვითარებული მოვლენების გათვალისწინებით (მიუხედავად სადისერტაციო საბჭოს თავმჯდომარის პროფ. მარიამ ლორთქიფანიძის დაუინებელი მოთხოვნისა) პრინციპულად უარი განვაცხადე დაშლის პირას მყოფი იმპერიის საატესტაციო კომისიაში სადისერტაციო მასალების გაგზავნაზე. ჩემს ამ პოზიციას მთლიანად იზიარებდა ფილიალის დირექტორი, პროფ. ფელიქს ტყეზბუჩავა, რომელსაც ამ დროს, პარალელურად, საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობაში კავშირგაბმულობის მინისტრის პოსტი ეკავა. მან მიჩნია, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან მომეტანა ცნობა გერბიანი ბეჭდით, რომელიც დაადასტურებდა ჩემთვის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მინიჭებას.

მეც ავიღე BAK-ის მიერ გაცემული მეცნიერებათა კანდიდატის დიპლომი და მისი ჩანაწერის მიხედვით სახელდახელოდ გავამზადე ცნობის ვარიანტი, რომელიც გამოდგებოდა თსუ-ს მიერ მინიჭებული სამეცნიერო ხარისხის დამადასტურებელ დოკუმენტად. ამ ცნობით „შეიარაღებული“ 1991 წლის 27 ნოემბერს ჩაფვრინდი თბილისში, ვეახელი უნივერსიტეტის რექტორს და ვთხოვე გაეცა შესაბამისი განკარგულება. ბატონ როინს ერთბაშად გაუჭირდა გადაწყვეტილების მიღება და ქ-ნი მარიამი გამოიხმო. ჩემი პოზიციის დაცვა გამიადვილა ერთმა ფრიად მნიშვნელოვანმა გარემოებამ: ზუსტად წინა დღით – 1991 წლის 26 ნოემბერს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის შოთა რუსთაველის სახ. ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტის სადისერტაციო საბჭოში (რომელიც ასევე BAK-ის ეგიდით ფუნქციონირებდა) შედგა საქართველოს პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას სადოქტორო დისერტაციის დაცვა „Honoris Causa“-წესით (რომელსაც, სხვათა შორის, არ სცნობდა საკავშირო უმაღლესი საატესტაციო კომისია) და მას მიენიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი. ამ არგუმენტმა გასჭრა და ბატონმა როინმაც გასცა ბრძანება შესაბამისი ცნობის მომზადების თაობაზე. ასე, თსუ-ს რექტორის მიერ ხელმოწერ-

ილი ოფიციალური დოკუმენტით, რომელიც ადასტურებდა და აღიარებდა თსუ-ს სადისერტაციო საბჭოს მიერ 1991 წლის 24 ივნისს მიღებული გადაწყვეტილების კანონიერებას, ხელდამშვენებული ჩამოვედი სოხუმში და მშვიდად შეეუდექი მუშაობას.

მაგრამ ეს ისტორია ამით არ დასრულებულა. 1992 წლის გაზაფხულზე, უკვე სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ, დღის წესრიგში დადგა საქართველოს ისტორიის დარგში ივანე ჯავახიშვილის სახ. თსუ-ს ახალი სადისერტაციო საბჭოს შექმნის საკითხი. გაჩნდა აზრი ამ საბჭოში ჩემი, როგორც თსუ-ს სოხუმის ფილიალის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგის შეყვანის თაობაზე. მაგრამ ამგვარი გადაწყვეტილების მიღებას ხელს უშლიდა ის გარემოება, რომ ოფიციალურად არ მქონდა მეცნიერებათა დოქტორის დიპლომი (ბუნებრივია, BAK-ის მიერ გაცემული). ამის გამო ქ-ნმა მარიამმა კვლავ შემომთავაზა გამეგზავნა მასალები მოსკოვში. თითქოს დამითანხმა კიდეც. ცდუნება დიდი იყო, განა უბრალო ამბავია, შეიძლება დაკარგო ქვეყნის პირველი უნივერსიტეტის სადისერტაციო საბჭოს წევრობა, რაც ნებისმიერი (მით უმეტეს პროვინციაში მოღვაწე) მეცნიერისთვის უდიდესი პატივია, მხოლოდ იმიტომ, რომ უარს ამბობ მოსკოვის მიერ გაცემულ დიპლომზე. ყველაფერი ეს ერთხელ კიდეც ავნონ-დავნონე და გადავწყვიტე გამეგზავნა დაცვის მასალები მოსკოვში. მე და ჩემი კოლეგა ავთანდილ კილასონია ტელეფონით ოპერატიულად დავუკავშირდით BAK-ის ერთ-ერთ „მაღალჩინოსანს“ – ისტორიის მეცნიერებების კურატორს, სერგეი პოგოდინს (მასთან ავთანდილს ახლო ურთიერთობა ჰქონდა) და ავუხსენით საქმის ვითარება. მან დიდი სიხარულით მიიღო ჩვენი გადაწყვეტილება და დაგვპირდა, რომ 2-3 კვირაში დიპლომი მზად იქნებოდა. მოსკოველი კოლეგის მაშინდელი „ენტუზიაზმი“ სრულიად გასაგები იყო: სსრ კავშირი დაშლილია ოფიციალურად, ასეთ ვითარებაში კი ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკა მაინც აფიქსირებს (თანაც ნებაყოფლობით) თავის „მიჯაჭვას“ იმპერიულ სტრუქტურასთან და ამას აკეთებს ჩემი მეშვეობით. რა გასაკვირია, რომ ამან დამთრგუნველად იმოქმედა ჩემზე და ბოლოს მაინც უარი ვთქვი დოკუმენტაციის მოსკოვში გაგზავნაზე.

აქ უკვე ნამდვილად შეიქმნა ჩიხური სიტუაცია, რომლიდანაც გამოსავალი ისევ უნივერსიტეტის რექტორმა იპოვა. როდესაც ბატონ როინს ავუხსენი თუ რატომ ვერ ვასრულებდი ქ-ნ მარიამის რჩევას და არ ვაგზავნიდი დოკუმენტაციას მოსკოვში, მან ეს გაგებით მიიღო და მითხრა (ეს იყო სატელეფონო საუბარი – 1992 წლის ივნისში) – „არა უშავს, ამ პრობლემის გადაწყვეტა სხვანაირადაც შეიძლებაო: ახლადშექმნილი საბჭო თავისი ნევრებიდან გამოყოფს ექსპერტებს, რომლებიც შეისწავლიან

დაცვის მასალებს და მათი დასკვნის საფუძველზე სამეცნიერო ხარისხსაც დაგვიტყვიებთ და საბჭოს შემადგენლობაშიც შეგიყვანთო". მართლაც, გამოიყო ორი ექსპერტი: აკად. დავით მუსხელიშვილი და პროფ. ნოდარ ასათიანი. მათ 1993 წლის დამდეგს სადისერტაციო საბჭოს წარუდგინეს დასკვნები, რომელთა საფუძველზე მე ოფიციალურად დამიდასტურეს ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხი და სადისერტაციო საბჭოს შემადგენლობაშიც შემიყვანეს. მოგვიანებით, უკვე 1994 წლის დამდეგს, როდესაც 100-დღიანი „აფხაზური ტყვეობის“ შემდეგ სამშვიდობოს გამოვალნიე, გადმომეცა საქართველოს ექსპერტთა საბჭოს (ამასობაში ასეთი სტრუქტურაც – რაღაც მოსკოვეური BAK-ის ანალოგი – შეიქმნა) ოფიციალური დოკუმენტი – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის დიპლომი. აქვე საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ ეს დიპლომი არის ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის პირველი დიპლომი, გაცემული საქართველოს ექსპერტთა საბჭოს მიერ, რაც ჩემთვის უაღრესად საამაყოა.

ყოველივე ეს კი არ მოხდებოდა, რომ არა როინ მეტრეველის უაღრესი გულისხმიერება, კაცური თანადგომა და, მე ვიტყვოდი, ბრძნული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პოზიციაც. ამით ღიად დაფიქსირდა, რომ დამოუკიდებელ ქართულ სახელმწიფოს სულაც არ სჭირდება რუსეთის – უკვე უცხო სახელმწიფოს – ოფიციალური დამოწმება აქ მინიჭებულ სამეცნიერო ხარისხებზე (უნდა ითქვას, რომ საქართველოს ისტორიასა და სხვა ქართველოლოგიურ დარგებში ეს მანამდეც სრული ნონსენსი იყო).

1992 წელი თსუ-ს სოხუმის ფილიალისთვის მეტად რთული პერიოდი იყო, რაც ძირითადად, გამოწვეული იყო 1991-1992 წწ-ის დეკემბერ-იანვარში მომხდარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ შექმნილი სამოქალაქო დაპირისპირებით, რომელმაც აფხაზეთიც მოიცვა. ამ პროცესებში აქტიურად ჩართული აღმოჩნდა ჩვენი უმაღლესი სასწავლებელიც, რომლის ხელმძღვანელი პროფ. ფელიქს ტყეზუჩავა, როგორც უკვე აღინიშნა, ზ. გამსახურდიას მთავრობის წევრი იყო. სწორედ ამან განაპირობა ის, რომ უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობამ ერთმნიშვნელოვნად დაიკავა დამხობილი ხელისუფლების მხარე და გამოუცხადა დაუმორჩილებლობა სამხედრო საბჭოსა და დროებით მთავრობას. ყოველივე ეს კი გამოიხატა იმაში, რომ თითქმის ოთხი თვის განმავლობაში შეწყდა სასწავლო პროცესი და, ფაქტობრივად, ფილიალმა, როგორც უმაღლესმა სასწავლებელმა ფუნქციონირება შეწყვიტა. ე. ი. ის, რაც ვერ შეძლეს აფხაზმა სეპარატისტებმა, ამას ქართველები ჩვენივე ხელით ვაკეთებდით – ვაუქმებდით სისხლით მოპოვებულ ქართულ უნივერსიტეტს.

აი, ასეთ ვითარებაში, მე და ზოგიერთმა ჩემმა კოლეგამ აქტიურად დავინწყეთ ფიქრი შექმნილი კრიზისული მდგომარეობიდან უნივერსიტეტის გამოსაყვანად. მიგვაჩნდა, რომ ამისათვის აუცილებელი იყო ფილიალის ხელმძღვანელობის შეცვლა. დაიწყო „კონსულტაციები“, რომლის დროსაც მე წამოვაცენე პროფ. ოთარ ჟორდანიას კანდიდატურა ფილიალის დირექტორის პოსტზე. კოლეგები დამეთანხმნენ და დამავალეს, მემოქმედა ამ მიმართულებით. 1992 წლის გაზაფხულზე მოგვარებას ბატონ როინთან, რომელიც უყოყმანოდ დაეთანხმა ო. ჟორდანიას კანდიდატურას და დავგვირდა ამ საკითხის დადებითად გადაჭრას. მაგრამ მაშინ ამგვარი საკადრო გადანაცვეტილების მიღება შეუძლებელი გახდა – ფ. ტყეშუაშვიას მომხრეები აღმოაჩნდა საქართველოს სახელმწიფო საბჭოს ხელმძღვანელობაში. რექტორმა მხოლოდ 1993 წლის შემოდგომაზე მოახერხა ო. ჟორდანიას დანიშვნა უკვე დევნილობაში მყოფი სოხუმის ფილიალის დირექტორად.

ამ დროიდან ბატონი როინი უშუალოდ იყო ჩართული ფილიალის საქმიანობაში, მაგრამ ამას ყოველთვის დელიკატურად აკეთებდა – ის არასოდეს ახვევდა თავს ფილიალს თავის ნებას და არ ერეოდა შიდა საქმეებში (შეიძლება, მაშინაც კი, როდესაც ეს, ჩემი გადასახედიდან, აუცილებელიც კი იყო). რექტორს მშვენივრად ესმოდა (და ხშირად ოფიციალურადაც განუცხადებია), რომ სოხუმის ფილიალი, ფაქტობრივად დამოუკიდებელი უმაღლესი სასწავლებელი იყო და თსუ მხოლოდ ქუდი იყო, რომელიც მას სჭირდება დევნილობაში. დევნილობის პირველი წლები უმძიმესი იყო სოხუმის ფილიალისთვის. ქალაქის სხვადასხვა უბანში გაფანტული ფაკულტეტების თავმჯდომარის მთავარი ადგილი უნივერსიტეტის პირველი კორპუსი იყო, ხოლო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სხდომათა დარბაზი, რომელსაც ყოველთვის დიდსულოვნად გვითმობდა უნივერსიტეტის რექტორი სხვადასხვა „შიდა საფილიალო“ ღონისძიებების ჩასატარებლად, ჩვენთვის მშობლიურ „სახლად“ იქცა. თვით ბატონი როინიც სისტემატიურად ესწრებოდა ამ ღონისძიებებს და გვაგზავნიდა თავისი თანადგომით.

დედა-უნივერსიტეტი და მისი რექტორი ყველაფერს აკეთებდნენ სოხუმის ფილიალის აკადემიური პერსონალის კვალიფიკაციის ასამაღლებლად. დევნილი უმაღლესი სასწავლებლის ათეულობითმა თანამშრომელმა და კურსდამთავრებულმა გაიარა ასპირანტურის კურსი და დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია თსუ-ში. ჩვენს თანამშრომლებს (ამ შემთხვევაში სტატუსიდან გამომდინარე) ანიჭებდნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორისა და დოცენტის სამეცნიერო-პედაგოგიურ წოდებებს, რაც განსაკუთრებული პატივი იყო თითოეული ჩვენგანისათვის. სოხუმის

ფილიალის არაერთი დევნილი თანამშრომელი დასაქმდა (პარალელურად, შეთავსებით) თსუ-ს სამეცნიერო-კვლევით ცენტრებსა და ლაბორატორიებში.

ამ მხრივ, არ შემოიღია საგანგებოდ არ აღვნიშნო ის მზრუნველობა, რომელიც ბატონმა როინმა გამოიჩინა პირადად ჩემ მიმართ. 1994 წელს მიმინვია მეცნიერ-თანამშრომლად მისივე ინიციატივით გახსნილ (1992 წ. მიწურულს) „ქართული დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიაში“ (მოგვიანებით: „ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი“). იმ პერიოდში იქ მზადდებოდა „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევების“ ორტომეული – პირველი ფუნდამენტური განმაზოგადებელი ნაშრომი საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიაში. მე დამევალა (აკად. მარიამ ლორთქიფანიძესთან ერთად) შუა საუკუნეების საქართველოს ერთ-ერთი ურთულესი პერიოდის – IX-XI საუკუნეების საგარეო-პოლიტიკისა და დიპლომატიის ისტორიის საკითხების დამუშავება, რომელსაც ნარმატებით გავართვი თავი.¹ ბატონმა როინმა მოიწონა ჩემი ნამუშევარი. უფრო მეტიც, მან მთხოვა ორ-ტომეულის რედაქტირებაშიც მიმეღო აქტიური მონაწილეობა. შედეგად მერგო პატივი ამ მეტად სოლიდური გამოცემის სატიტულო გვერდზე დავფიქსირებულიყავი მთავარი რედაქტორის (ანუ თვით რ. მეტრეველის) მოადგილის რანგში.

შემდეგ იყო სხვა მნიშვნელოვანი პროექტები: „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი“ (ტ. I, თბ., 1997; ტ. II, თბ., 1999); „ივანე ჯავახიშვილი“, ენციკლოპედიური ლექსიკონი (თბ., 2002); „ქართული დიპლომატიის ისტორიის“ პირველი დამხმარე სახელმძღვანელო (თბ., 2003), რომელთა განხორციელებაში ასევე მივიღე აქტიური მონაწილეობა,² ვიყავი ამ გა-

¹ მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, ახალი სამეფო-სამთავროების წარმოქმნა საქართველოში და მათი ადგილი საერთაშორისო ურთიერთობებში. საშინაო დიპლომატია (IX-X ს. I ნახევარი), ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998, გვ. 183-206; მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, ერთიანი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა და მისი დიპლომატიური უზრუნველყოფა, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998, გვ. 206-225; მ. ლორთქიფანიძე, ზ. პაპასქირი, საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XI საუკუნეში, ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. I, თბ., 1998, გვ. 226-262.

² ამ ენციკლოპედიურ გამოცემებში შესულია ჩემი 200-მდე დასახელების სტატია. აქვე დიდი მადლიერებით მინდა აღვნიშნო ისიც, რომ ბატონი როინის თანხმობით „ქართული დიპლომატიური ლექსიკონისათვის“ ცალკეული სტატიების მომზადება დავეცა ჩემს ვაჟსაც – თეიმურაზ პაპასქირს, რომელიც იმჟამად თსუ სოხუმის

მოცემების სარედაქციო კოლეგიის წევრი. ამავე დროს ბატონმა როინმა შემიყვანა *ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრის* შრომების პერიოდული გამოცემის, წელიწდეულის: *„ქართული დიპლომატია“* სარედაქციო კოლეგიაშიც. გარდა საკუთრივ ცენტრის ეგიდით გამოსული პუბლიკაციებისა, ბატონი როინის გულისხმიერებით საშუალება მომეცა მომეშაადებინა მასალები ცალკეული მაღალრეიტინგული სამეცნიერო კრებულებისათვის, რომელთა რედაქტორიც თვითონ იყო.¹ მაგრამ ჩემი, როგორც მეცნიერ-ისტორიკოსის, საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და დიპლომატიის სპეციალისტის, ყველაზე დიდი დაფასება როინ მეტრეველის მხრიდან იყო დანიშვნა თსუ-ს *ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრის* ხელმძღვანელის მოადგილედ.²

მეამაყება რომ ბატონი როინი არ თაკილობს ჩემს თანაავტორობას. ეს თანამშრომლობა დაიწყო 2003 წელს, როდესაც მოვამზადეთ სტატია მიძღვნილი ზემოთნახსენები ჩემი მოსკოველი მეცნიერ-ხელმძღვანელის, ბატონი როინის დიდი მეგობრის, პროფ. ანატოლი ნოვოსელცევის ხსოვნისადმი.³ ასევე ერთად ვიმუშავეთ *„ქართული დიპლომატიის ისტორიის“* დამხმარე სახელმძღვანელოს შესავალ ნაწილზე,⁴ აგრეთვე საქა-

ფილიალის მასწავლებელი იყო, ხოლო ივანე ჯავახიშვილისადმი მიძღვნილი *ენციკლოპედიური ლექსიკონისათვის*, ჩემი (თსუ სოხუმის ფილიალის საქართველოს ისტორიის) კათედრის ახალგაზრდა დოცენტს ბეჟან ხორავას.

¹ იხ.: 3. Папаскири, Территория Абхазии в XI-XV вв., კრებ.: *„Разыскания по истории Абхазии/Грузия“*, თბ., 1999, გვ. 177-204; ზ. პაპასკირი, ბაგრატიონები საერთაშორისო დიპლომატიურ ასპარეზზე, კრებ.: *„ბაგრატიონები. სამეცნიერო-კულტურული მეგვიდრობა“*, თბ., 2003, გვ. 118-143; დიდნი საქმენი. პროექტის ხელმძღვანელი და მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი, თბ., 2011 (ამ გამოცემაში შესულია ჩემი 7 ნარკვევი მიძღვნილი საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვანი პერსონაჟებისადმი (ლეონ II, დავით დადიანი, ნიკო დადიანი – დიდი ნიკო, ეპატერიხე ჭავჭავაძე-დადიანი, ნინო ჭავჭავაძე, ნიკო დადიანი, გიორგი შარვაშიძე).

² აქვე, დიდი სიახლოვეებით უნდა აღვნიშნო, რომ ამგვარი, ასე ვთქვათ, „რექტორის მოადგილეობა“ (ანუ არა უნივერსიტეტის მასშტაბით, არამედ ცალკე სტრუქტურაში, რომელსაც რექტორი შეთავსებით უძღვებოდა) ადრინდელ „დამებედა“: 1980-1984 წლებში ვასრულებდი აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის კათედრის გამგის მოადგილის მოვალეობას, რომელსაც განაგებდა (ასევე შეთავსებით) უნივერსიტეტის რექტორი პროფ. ზურაბ ანჩაბაძე.

³ Р. Метревели, 3. Папаскири, Видный ученый, большой друг Грузии, გაზ. „Свободная Грузия“. 9.VIII. 2003. აღნიშნული პუბლიკაცია იხ. აგრეთვე: *ქართული დიპლომატია*, ტ. 11. თბ., 2004, გვ. 724-729.

⁴ რ. მეტრეველი, ზ. პაპასკირი, შესავალი, *ქართული დიპლომატიის ისტორია*, თბ., 2003, გვ. 3-21.

რთველოს საერთაშორისო ურთიერთობებისა და დიპლომატიის ისტორიის ცალკეული საკითხებისადმი მიძღვნილ სტატიებზე.¹ ჩემთვის არანაკლებ დიდი პატივია ის, რომ ბატონი როინ მეტრეველი არის დევნილობაში გამოცემული თითქმის ყველა ჩემი წიგნის რედაქტორი.² გარდა ამისა, მისი, როგორც ცალკეული პერიოდული სამეცნიერო გამოცემების (*ქართული დიპლომატია*, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის *მაცნე*) მთავარი რედაქტორისა და აგრეთვე საერთაშორისო ჟურნალების (*The Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus /Baku, Azerbaijan/*. CA&CC Press®. Sveden. გამოდის რუსულ და ინგლისურ ენებზე) სარედაქციო კოლეგიის წევრის, რეკომენდაციითა და უშუალო რედაქტირებით გამოქვეყნდა არაერთი ჩემთვის მეტად ფასეული სტატია. იყო შემთხვევები, როდესაც ბატონ როინს ჩემთვის პირდაპირ „შეუკვეთია“ კონკრეტული მასალის მომზადება ისტორიოგრაფიული კონტრპროპაგანდის კუთხით. ასე იშვა განმაზოგადებელი სტატია აფხაზეთის ეთნო-პოლიტიკურ იერსახეზე, უძველესი დროიდან 1993 წლამდე, რომელიც გამოქვეყნდა რუსულ და ინგლისურ ენებზე³ და პოლემიკური

¹ რ. მეტრეველი, ზ. პაპასკირი, საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიის ისტორიოგრაფია, წგნ.: *საქართველოს ისტორიის კათედრა*, თბ., 2010, გვ. 193-208; რ. მეტრეველი, ზ. პაპასკირი, საქართველო და ძველი რუსეთი. *IX-XI საუკუნეების I მესამედი, ქართული დიპლომატია*, წელიწადული, XIV, თბ., 2011, გვ. 57-86.

² ზ. პაპასკირი, აფხაზეთი საქართველოა, თბ., 1998; 3. Папаскири, О национально-государственном облике Абхазии/Грузия. С древнейших времен до 1993 г., Тб., 2003; ზ. პაპასკირი, ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვ. I, უძველესი დროიდან 1917 წლამდე, თბ., 2004; ზ. პაპასკირი, და აღმოცენდა საქართველო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე, თბ., 2009; 3. Папаскири, Абхазия. История без фальсификации. Издание второе, исправленное и дополненное, Тб., 2010.

³ 3. Папаскири, Абхазия и абхазы в общегрузинском этнокультурном и политико-государственном пространстве, Часть I, *Кавказ и глобализация*. Журнал социально-политических и экономических наук. Институт стратегических исследований Кавказа, Т. 2. Вып. 2, 2008, Швеция, გვ. 120-139, ელექტრონული ვერსია: <http://www.ca-c.org/c-g/2008/journal-rus/c-g-2/10.shtml>, Часть II, *Кавказ и глобализация*. Журнал социально-политических и экономических наук. Институт стратегических исследований Кавказа, Т. 2. Вып. 4, 2008, Швеция, გვ. 107-121, ელექტრ. ვერსია: <http://www.ca-c.org/c-g/2008/journal-rus/c-g-4/09.shtml>.

Z. Papaskiri, Abkhazia and the Abkhazians in the common Georgian ethno-cultural, political, and state expanse, Part I, *The Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus*, Vol. 2, Issue 2, 2008, Sveden, გვ. 105-121, electronic version: <http://www.ca-c.org/c-g-online/2008/journal-cng/c-g-2/k-gE-02-2008.pdf>. Part II,

წერილი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს როლსა და ადგილზე საერთაშორისო არენაზე XII საუკუნეში.¹ აღსანიშნავია ისიც, რომ ბატონი როინი დიდსულოვნად ეხმაურება ჩემს თხოვნას და აქვეყნებს სტატიებს ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების აფხაზეთის ორგანიზაციის პერიოდულ გამოცემაში: „საისტორიო ძიებანი“, რომელსაც მე ვრედაქტორობ.²

ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე ვიტყვი: რომ არა აკად. როინ მეტრეველის უშუალო ხელმძღვანელობითა და მისი თანადგომით შესრულებული ნაშრომები (რომლებზედაც, შეიძლება, ცოტა ზედმეტადაც გავამახვილე ყურადღება), ჩემი მოკრძალებული მეცნიერული შემოქმედება გაცილებით უფრო მწირი იქნებოდა. ამიტომაც მეუბნებიან ხშირად ჩემი სოხუმელი მეგობრები: „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ცენტრში საქმიანობამ ძალზე გააღამაზა შენი ბიოგრაფია“. ზედმეტია იმის თქმა, რომ ყოველივე ამას მე, პირველ რიგში, სწორედ ბატონ როინს ვუმადლი. არ შეეცდები თუ ვიტყვი იმასაც, რომ ის ნამდვილად არის ჩემი ერთ-ერთი მასწავლებელი და მოძღვარი.

მაგრამ როინ მეტრეველი ზურაბ პაპასქირისთვის ბევრად მეტია, ვიდრე მასწავლებელი და ხელმძღვანელი, ის არის დიდი მფარველი და ქომაგი, რომლის თანადგომამაც გადამწყვეტი როლი შეასრულა ჩემი ცხოვრების ყველაზე მძიმე პერიოდში: რომ არა მისი, როგორც უნივერსიტეტის რექ-

The Caucasus & Globalization. Journal of Social, Political and Economic Studies. Institute of studies of the Caucasus, Vol. 2, Issue 4, 2008, Sweden, გვ. 95-107

¹ 3. Папаскири, Об одной попытке игнорирования роли и места грузинского государства на международной арене в XII веке. Некоторые замечания на книгу Рауфа А. Гусейн-Заде: «Кавказ и Сельджуки», *Кавказ и мир*. Международный научный журнал, №14, Тб., 2012, გვ. 60-83. <http://iberiana2.wordpress.com/caucasus/papaskiri/>; ზ. პაპასქირი, XII საუკუნის საქართველოს სახელმწიფოს როლისა და ადგილის იგნორირების ერთი მცდელობის შესახებ, *საქართველო და თურქეთი: კულტურულ ურთიერთობათა ისტორია, დღევანდლობა და პერსპექტივები*. აჰმედ ოზქან მელაშვილის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის (თბილისი, 21-24 ივნისი, 2012) მასალები, თბ., 2012, გვ. 161-170.

² იხ.: რ. მეტრეველი, ცხოვრება და ღვაწლი სახელოვანი მეცნიერისა, *საისტორიო ძიებანი*. ნელინდუღლი, ტ. VIII-IX. თბ., 2006, გვ. 15-30. <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2005-2006> (სტატია ეძღვნება შოთა მესხიას დაბადებიდან 90-ე წლისთავს); რ. მეტრეველი, სააკადემიო საქმიანობის სათავე, *საისტორიო ძიებანი*. ნელინდუღლი, ტ. X-XI, თბ., 2008, გვ. 13-28, ელექტრონული ვერსია: <https://sites.google.com/site/saistoriodziebani/dziebani2007-2008> (სტატია ეძღვნება ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების დაარსებიდან მე-100 წლისთავს).

ტორის, აქტიურობა, ძნელი სათქმელია დავაღწევი თუ არა თავს „აფ-აზთა ტყვეობას“. ბატონი როინი პირველი იყო, ვინც ოფიციალურად ხმა აღიმალა ჩემს დასაცავად. მან ჯერ კიდევ 1993 წლის 23 ოქტომბერს გაუგზავნა დეპეშა სეპარატისტული რეჟიმის ლიდერს ვლადისლავ არძინბას. ეს დეპეშა გამოაქვეყნა გაზეთმა „საქართველოს რესპუბლიკამ“ (№231, 23.10.1993):

კატეგორიულად მოვითხოვთ!

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორმა აკადემიკოსმა როინ მეტრეველმა გუდაუთაში გაგზავნა დეპეშა, რომელშიც ნათქვამია:

ჩვენამდე მოვიდა ცნობა, რომ თქვენს სამხედრო ფორმირებებს დატყვევებული ჰყავთ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ზურაბ პაპასქირი და ზოგიერთი სხვა პედაგოგი. ამ ფაქტზე კომენტარის გაკეთება ზედმეტად მიგვაჩნია. თსუ-ს პროფესორ-მასწავლებელთა სახელით კატეგორიულად მოვითხოვთ მიიღოთ ზომები, რათა დაუყოვნებლივ გაათავისუფლოთ ზურაბ პაპასქირი, სხვა პედაგოგები და მისცეთ მათ სამშვიდობოზე გამოსვლის საშუალება.

როინ მეტრეველი,
რექტორი, აკადემიკოსი¹

სწორედ ამ დეპეშით გაიგო ფართო საზოგადოებამ ჩემი დატყვევების ამბავი და დაიწყო ტყვეობიდან ჩემი გამოსხნის კამპანია. ამ საქმის მოთავე და ძირითადი წარმართველი უნივერსიტეტის რექტორი იყო. ბატონი როინი ანუხებდა ყველას, ვისაც კი შეეძლო რაიმე დახმარება გაეწია ამ საქმეში. ამ მხრივ, განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი შეხვედრა და საუბარი აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორთან პროფ. ალექო გვარამია-სთან ქ. აშხაბადში მიმდინარე ევრაზიის უნივერსიტეტთა ასოციაციის V ყრილობაზე (1993 წლის 11-13 ნოემბერი). „ალექო, ნუთუ შენ არაფერი გაგიგია ზურაბის დაპატიმრების შესახებ?“ – ჯიქურ, ყოველგვარი მობოდიშების გარეშე (მათ დიდი ხნის ნაცნობობა ჰქონდათ, როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ კომკავშირიდან), უკითხავს ბატონ როინს² თავისი სოხუმელი

¹ დეპეშის ტექსტი იხ. აგრეთვე: ნგნ.: ზურაბ პაპასქირი – 60..., გვ. 156.

² ეს ამბავი თვითონ ბატონმა როინმა მომიყვა.

კოლეგისტების. ეს უკანასკნელი შემცბარა – თითქოს პირველად ესმოდა ამის შესახებ¹ და იქვე მიუცია პირობა, რომ ყველაფერს იღონებდა ჩემს გასათავისუფლებლად. „როინ ვიქტორის ძევ, – უთქვამს ა. გვარამიას, – მე როგორც კი ჩავალ, მაშინათვე მივალ სლაიკიტან (იგულისხმება ვლადისლავ არძინბა – ზ. პ.) და ჩვენ აუცილებლად გავათავისუფლებთ ზურაბს“. არავინ იცის ალექო გვარამია ამ საკითხთან დაკავშირებით ნამდვილად შეხვდა თუ არა სეპარატისტების ლიდერს,² თუმცა ფაქტია, რომ ჩემი გამოსვლა ამას არ მოჰყოლია და ბატონი როინი იძულებული გახდა კვლავ მიემართა ვლადისლავ არძინბასთვის. ეს დეპეშაც გამოაქვეყნა გაზეთმა „საქართველოს რესპუბლიკამ“ (24.12.1993):

ყოვლად მიუღებელი და გაუმართლებელი!

გუდაუთა. ვლადისლავ არძინბას.

მიუხედავად საქართველოს საზოგადოებრიობის, მათ შორის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორისა და პროფესორ-მასწავლებელთა არაერთგზის მოთხოვნისა, დღემდე არ არის განთავისუფლებული ტყვეობიდან თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგე პროფესორი ზურაბ პაპასქირი. ჩვენთვის გაუგებარია საზოგადოებრივი აზრის ასეთი უგულებელყოფა. მიღებული ცნობებით, ზურაბ პაპასქირის

¹ ამ შემთხვევაში ჩემი ძველი მეგობარი ალექო გვარამია, რომლის გუნდის აქტიური წევრიც ვიყავი უნივერსიტეტის გაყოფამდე, აშკარად ცრუობდა. მას არ შეიძლება იმ დროს – 11-13 ნოემბერს – არ ცოდნოდა ჩემი დაპატიმრების შესახებ. საქმე ისაა, რომ უკვე დაპატიმრებიდან (1993 წ. 7 ოქტომბერი) მესამე დღეს შინაგან საქმეთა სამინისტროს ეზოში, სადაც განთავსებული იყო დროებითი დაკავების იზოლატორი, მე შემთხვევით მნახა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კათედრის გამგემ დოც. რაულ ხონელიამ. ის სამინისტროში, სადაც, თუ არ ვცდები, სამხედრო კომენდატურის „ოფისიც“ იყო (სეპარატისტული რეჟიმის შინაგან საქმეთა მინისტრი გივი აგრბა, პარალელურად, ქ. სოხუმის სამხედრო კომენდანტიც იყო) ავტომატქანის სამუის ასაღებად ყოფილა მოსული. მე, როგორც კი შევამჩნიე, საგანგებოდ მივუახლოვდი და დემოსტრაციულად მივესალმე მოულოდნელობისაგან სახტად დარჩენილ აფხაზ კოლეგას). ძნელი წარმოსადგენია, რომ ეს რ. ხონელიას უნივერსიტეტის რექტორისთვის „ოპერატიულად“ არ ემცნო. გარდა ამისა, დანამდვილებით ვიცი, რომ ჩემს გათავისუფლებას დიდი მონდომებით ცდილობდა ცნობილი აფხაზი ისტორიკოსი გიორგი ამიჩბა.

² მოგვიანებით, როდესაც ა. გვარამია უკვე ათენსა თუ იალტაში (ქართული და აფხაზური მხარეების ორმხრივი დიალოგის ფორმატში) შეხვდა ბატონ როინს მას ერთგვარი თავმოწონებით „უპატიჟნია“ მისთვის, რომ თავისი აშხაბადში მიცემული პირობა პირნათლად შეასრულა და დიდი წვლილი შეიტანა ჩემს გათავისუფლებაში.

ჯანმრთელობის მდგომარეობა კრიტიკულია. ვფიქრობთ, მეცნიერის ბედისადმი ასეთი დამოკიდებულება ყოველად მიუღებელი და გაუმართლებელია. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლები მოვითხოვთ დაუყოვნებლივ გაათავისუფლოთ ტყვეობიდან პროფესორი ზურაბ პაპასქირი.

თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა სახელით

როინ მეტრეველი,
რექტორი, აკადემიკოსი¹

უნივერსიტეტის რექტორის ზრუნვა გასაჭირში მყოფ კოლეგაზე მხოლოდ ამით არ შემოფარგლულა და თავის მაღალ ავტორიტეტს სხვა მიმართულებითაც იყენებდა. კერძოდ, როგორც ირკვევა (ესეც უშუალოდ ბატონი როინისგან ვიცით), ის სისტემატურად ახსენებდა უშუალოდ სახელმწიფოს მეთაურს ედუარდ შევარდნაძეს ჩემი ტყვეობის ამბავს და სთხოვდა მას ძალ-ღონე არ დაეშურებინა ამ პრობლემის გადასაწყვეტად. არანაკლებ აღსანიშნავია, ის დიდი ყურადღება და გულისხმიერება, რომელიც მან გამოიჩინა, ჩემი მეუღლეს გაუმხნევებია, როდესაც იგი ეახლა მას და სთხოვა დაგვხმარებოდა. ბატონ როინს გაუმხნევებია: „არ მოგერიდოთ, ნებისმიერ დროს შეგიძლიათ მომმართოთ, გნებავთ აქ მობრძანდეთ, გნებავთ დამირეკოთ“ – თვითონაც არაერთხელ დაურეკია და მოუკითხავს. რექტორის, სამეცნიერო წრეების (მათ შორის წამყვან რუს ისტორიკოსთა – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის განყოფილების წევრთა, რომლებმაც ოფიციალური წერილით მიმართეს ვ. არძინას),² სახელისუფლებო სტრუქტურების, საზოგადოების სხვა წარმომადგენელთა ამ მონდომებამ შედეგი გამოიღო და 1994 წლის 14 იანვარს 100 დღიანი პატიმრობის შემდეგ, როგორც იქნა, გამოვედი სამშვიდობოს. ასე დამთავრდა ჩემი „აფხაზთა ტყვეობიდან“ გამოხსნის „ეპოპეა“, რომელშიც ლომის წილი სწორედ როინ მეტრეველმა შეიტანა. ის რაც ბატონმა როინმა ჩემ მიმართ გააკეთა არის დიდი ჰუმანურობისა და ვაჟკაცობის გამოვლენა, რომელსაც, ბუნებრივია, მე და ჩემი ოჯახი არასოდეს დავივიწყებთ.³

¹ დეპუტის ტექსტი იხ. აგრეთვე: ნგნ.: ზურაბ პაპასქირი – 60..., გვ. 156-157.

² იქვე, გვ. 158-159.

³ სადღაც წამიკითხავს: მემუარული ხასიათის ნაწარმოებს ყოველთვის თან სდევს ერთი ფრიად თვალმისაცემი უხერხულობა, მასში ავტორი გვერდს ვერ აუვლის საკუთრივ მის მიერ გავლილ გზას. სამწუხაროდ, ვერც მე დავძლიე ეს ცდუნება და

და მე არ გახლდით გამონაკლისი. საყოველთაოდ ცნობილია, თუ როგორ მიაქვს გულთან როინ მეტრეველს გასაჭირში მყოფი ნებისმიერი ადამიანის – ახლობლისა თუ შორეულის მდგომარეობა და როგორ უდგას მხარში ყველას, ვისაც ეს სჭირდება. ამის მონმენი არიან მისი მეგობრები, კოლეგები, მონათფეები, უბრალო ადამიანები. მას გააჩნია თანადგომის იშვიათი უნარი. ჩემი ღრმა რწმენით, ის არის კაცი, რომელსაც უბრალოდ მტრობა არ შეუძლია და მხოლოდ სიკეთეს თესავს, ამიტომაცაა ასე სითბოთი და საყოველთაო სიყვარულით გარემოსილი.

ვულოცავ გამოჩენილ მეცნიერს, თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თავკაცს, სასიქადულო მამულიშვილს, აკადემიკოს როინ მეტრეველს სახელოვან იუბილეს, ვუსურვებ მას ახალ შემოქმედებით გამარჯვებებს ეროვნული მეცნიერებისა და მშობლიური ქვეყნის სადიდებლად...

ორი გონების შეხვედრა

გია ჯოხაძე

ბუდისტური მოძღვრების ერთი ანარეკლი მახსენდება, რომლის სიზუსტეზე პასუხს დრო აგებს: შეგირდს ჭეშმარიტებას ყველაზე გამოცდილი მოძღვარიც კი ვერ შეაცნობინებს, თუ ეს უკანასკნელი საამისო შინაგან მზაობას არ ავლენს: ისევე, როგორც ვერ აიძულებთ ცხენს წყლის დალევას. ყველა თვითონ უნდა გაისარჯოს. ყვავილი მაშინ იშლება, როცა შინაგან აუცილებლობას იგრძნობს. შინაგანი გასხვივოსნება შინაგანსავე სიმწიფეს მოსდევს. ცოდნა, მარგალიტივით, ხელიდან ხელში როდი გადადის! მოძღვარი მოძღვრების ჭეშმარიტებას სწვდება და შეგირდს ამ შთაგონებას გადასცემს. მოძღვრება ყოველთვის თანამედროვეა და არა – „ხანგადასული სიბრძნე“, რომელიღაც ძველი ლეგენდა... ცოდნა არც ინფორმაციაა, რომ პაპამ შეილიშვილს ტრადიციულ ხალხურ თქმულებასავით უამბოს. ცოდნა თვითნაბად ოქროსავით უნდა მოიპოვო, რომ სამკაულად გამოგადგეს. ცოდნის მიღების პროცესი მონაფის მიერ სანაცვლო გაცემაზეა დამოკიდებული, სანაცვლო ფსიქოლოგიურ ნვდომაზე, სანაცვლო ძღვენზე. მოძღვრისა და შეგირდის ჭეშმარიტი მეგობრობა უშუალო და სრული ურთიერთობაა, რომელსაც „ორი გონების შეხვედრას“ უწოდებენ. მოძღვრის ერთგულება შეგირდისადმი თანაგანცდით გამოიხატება, შეგირდისა კი – დისციპლინით. ასე თანხვედება სივრცის რომელიღაც ნერტილში თანაგანცდა და დისციპლინა.

ძნელი სათქმელია, როგორ ახერხებს გონება წამის მეასედში ამდენი რამის სკრუპულოზურ გაანალიზებას. ახერხებს კი... როცა ტყვიას ელი ან იძირები, მთელი ცხოვრებისთვის თვალის გადავლებაც კი გამოგდის!

ასეთი მტანჯველი განცდები გამიჩინა იმ ტექსტის ქალაღზე გადატანამ, რომელიც, ჩემი ფიქრით, ყოველთვის მეხსიერების ფირფიტაზე მენერა...

დავიმედდეთ, რომ მეც გამომივა ჩემი ცხოვრებისთვის თვალის გადავ-
ლება, რომლის ბევრი სცენაც როინ მეტრეველის თვალწინ და მისი სული-
ერი მზერის მონაწილეობით გათამაშდა.

* * *

მე ბატონი როინის ნამონათფარი ვარ... დავწერე ეს სიტყვა – „ნამონა-
ფარი“ – და მივხვდი, როგორ სახელმძღვანელოსავით ხუნდება ხოლმე
გრამატიკის კანონები! წარსული დროის კატეგორია ისეთ ურთიერთო-
ბასთან, როგორიც ზემოთ გავიხსენე, მოგონებათა ამარა დარჩენილ მეხ-
სიერებასავით კატეგორიულად უფუნქციოა.

ერთიც: იოსიფ ბროდსკისა არ იყოს, ყოველი მოგონებისას თავს ამო-
ყოფს ხოლმე ეს აბეზარი პირველი პირის ნაცვალსახელი და სხვაზე საუ-
ბარს საკუთარი ცხოვრების ქრონიკად გიქცევს. ამას, როგორც ჩანს, ვერც
მე ავცდები და თქვენც უნდა შეეგუოთ.

ჩვენი ურთიერთობა ქრესტომათიულად დაიწყო: ის პროფესორი იყო,
მე – სტუდენტი, და ქრესტომათიულადვე გაგრძელდა: მან იცოდა, მე –
არა. მთავარი აქ სწორედ მისი თანაგანცდაა, მისი სიმაღლე (უცნაურია,
არსებობს გამოთქმა „თავმდაბლობა“ და ვერსად შეხვდებით „სულმაღლო-
ბას!“) – თავი ისე მოეჩვენებინა, თითქოს ჩემთან ერთად სწავლობდა (ის,
ვინც ვერ მიხვდება, რა ცოდნას ვგულისხმობ, ვერც დანარჩენს ჩანვდება,
და მე ეს ნაკლებად მაღელვებს, რადგან „ჭკუა უხმარ არს ბრიყვთათვის,
ჭკვა ცოდნით მოიხმარების!“).

ბატონმა როინმა ჭკუის ცოდნით მოხმარების მეტაფიზიკა შთამაგონა
და ფიზიკური მაგალითი მიჩვენა – ისევე, როგორც ბავშვს ნაფავენ ძნე-
ლად გამოსათქმელი სიტყვის წარმოთქმაში!

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ მეცნიერებას შევრჩი: ასპირან-
ტურაში ჩაბარებისთანავე დავიწყე სამეცნიერო ხელმძღვანელის „ძიება“,
რომელიც ელდორადოში ჩასვლისა და მყისიერი გამდიდრების მსურველთა
თავგადასავალსაც კი გაუტოლდებოდა!

შემდეგ ვილაცამ მიჩაია (შესაძლოა, ეს განსვენებული პროფესორი ვახ-
ტანგ ნანიტაშვილიც ყოფილიყო!), ასეთი ურთიერთობა გქონდეს როინთან
და მას არ სთხოვდე ხელმძღვანელობას, პირდაპირ საკვირველიაო. არადა,
რა ურთიერთობა უნდა მქონოდა? სწორედ ისეთი, როგორიც ბუდისტური
მოძღვრების გაცნობისას ოდესლაც დამამახსოვრდა: მოძღვრის თანაგანც-

და და შეგირდის დისციპლინა – აი, ეს იყო ჩვენი ურთიერთობის არსი. სხვა საქმეა, თვითონ როგორ წარმოაჩენდა!

სანამ ამ ნაბიჯს გადავდგამდი, კიდეც კარგა ხანი გავიდა. მაგრამ ოდესღაც ყოვლთვის ხდება ის, რაც უნდა მოხდეს, და მე ახლაც მჯერა ამ მისტიკის! მივედი. ვთხოვე. ბატონმა როინმა მითხრა, საქართველოს ეკლესიის ისტორია სისტემურად თითქმის შეუსწავლელია. მინდა, ისეთი ჯგუფი შევექმნა, რომელიც ამ საქმეს ბოლომდე მიიყვანს, მეცნიერება-საც ვარგებთ, ერსაც და ბერსაცო. თემაც მაშინვე შემირჩია: მონგოლო-ბისდროინდელი საქართველოს ეკლესიის ცხოვრება. ბარემ აქვე ვიტყვი: ბატონმა როინმა მართლაც შექმნა ასეთი ჯგუფი, ერთგვარი სამეცნიერო სკოლა, და როცა დღეს სხვადასხვა ისტორიულ საკითხებზე სასაუბროდ ხშირად ამ ჯგუფის წევრებს ინვევენ ხოლმე, კიდეც ერთხელ ვრწმუნდები, რომ „ნამონაფარი“ არ არსებობს: ეს ურთიერთობა სულიერ დონეზე მუდ-მივად გრძელდება!

მასალის მოძიებასა და ლიტერატურის დამუშავებაში ოთხი წელი გაე-იდა. უკვე უფროსი მასწავლებელი ვიყავი, ლექციებს ვკითხულობდი და შესვენებაზე სხვა ჩემი ყოფილი ლექტორებივით სიგარეტს ვაბოლებდი, რისი წყალობითაც, სავსებით დამაკმაყოფილებლად მეჩვენებოდა ჩემი მდ-გომარეობა. თანაც, სტუდენტობაში ის ლექტორები უფრო მხიბლავდნენ, რომელთაც დისერტაციის დაცვა ნაკლებად ალელვებდათ.

პარალელურად, ტელევიზიაშიც ვმუშაობდი, ბევრი სახეზე მცნობდა, ქუჩაში მაჩერებდა, მესაუბრებოდა... განა ყველაფერი ეს ცოტაა ჭაბუკის გულის ასაზევებლად?

მაგრამ მორიგი შეხვედრისას ბატონმა როინმა მითხრა – ისე, სასხ-ვათაშორისოდ, როგორ გამახარებდი, მეცნიერებაშიც შენს სიტყვას თუ იტყოდით.

შთაგონების ამ ინფექციამ ჩემზე მართლაც გადამდებად იმოქმედა: ზაფხულში დავნერე დისერტაცია, შემოდგომაზე კი დავიცავი. მაშინ მივხ-ვდი, როგორ იღვიძებს ადამიანში მთვლემარე პოეტი: და მე ვიყავი ცხენი, წყლის დაღევა რომ მოსურვებია, და ყვავილი, გაშლის გარდუვალობა რომ შეუგრძნია!

ბატონმა როინმა ჟამთააღმწერლის, როგორც პროვიდენციალისტი ქრისტიანის, რელიგიურ მსოფლმხედველობაზე ფიქრისას ნეტარი ავგუს-ტინეს მოძღვრებით ჩემი გატაცება მოიწონა და ეს პასაჟები დისერტაციის საუკეთესო ნაწილად მიიჩნია.

დაცვის წინ იმდენად ველავდი, რომ კომპოზიტორი რუსუდან სები-სკვერაძე თავისი შალით მითბობდა ხელებს: საბჭოს წევრები მცნობდნენ,

როგორც ტელენამყვანს, მაგრამ „არ მცნობდნენ“, როგორც მეცნიერს, და ამაში გასაკვირიც არაფერი იყო!

ბატონი როინი დარბაზში შემოვიდა, აუდიტორიას გადახედა, თვალე-ბით მომძებნა, გვერდით მომიჯდა, ხელი გადამხვია და რალაც მკითხა (ღმერთმანი, არ მახსოვს არც მისი კითხვა და მით უფრო – ჩემი პასუხი, ასე მგონია – არც თვითონ უნდა ახსოვდეს!).

არ ვიცი, როგორ იმოქმედა ამან საბჭოს წევრებზე, მე კი, როგორც იტყვიან, ფრთა შემესხა!

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ვმუშაობდი. სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის დოცენტს მაშინაც სასხვათაშორისოდ მკითხა: ჩემთან ერთად ნახევარ შტატზე ხომ არ იმუშავებდიო. ჩემს პასუხს იოლად ამოიცნობთ. და ასე იყო ყოველთვის: მე ყოველთვის მის გვერდით ვიყავი, ულხინდა მას თუ უჭირდა (ასეც ხდებოდა!). ასე მეგონა: ყველაზე უსიამოვნო წუთებშიც კი არ ავინწყდებოდა, იქ რომ ვიყავი, ამიტომ საგანგებო დიდსულოვნებას ავლენდა, არასოდეს ანჩხლდებოდა, არასოდეს აგინებდა ავისმსურველთა და განსაცდელის ღირსეულად გადატანის მაგალითს მაძლევდა, ასე ვთქვათ, ხანჯლის პირზე წარბმუხრელად სიარულს მაჩვენებდა, როგორც ერთხელ მითხრა, როცა სარისკო ნაბიჯის გადადგმას ვაპირებდი.

ამიტომაც შევბედეთ ერთხელ მისმა აღზრდილებმა: საქმე სხვაგვარად რომ არ შებრუნებულყო და თავის დროზე, ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივნად თქვენ აერჩიეთ (ამ მოლოდინს მაშინ ყველაზე დიდი სკეპტიკოსებიც კი ამართლებდნენ!), შესაძლოა, საქართველოს ბედიც სხვაგვარი გამომდგარიყო-თქო.

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ შემიძლია, საკუთარ სტუდენტებს ვუთხრა, თქვენი ცხოვრების ყოველი წლის ერთი დღე მე მეკუთვნის-მეთქი: ეს მას შოთა მესხიასგან ესწავლა.

წარმოიდგინეთ ჭაბუკი ასპირანტები ან აღარც თუ ჭაბუკი დოცენტები მოძღვრისავე სუფრასთან, რომელსაც თვით მოძღვარი ემსახურება: შთაგონების გაზიარებისა და გონებათა შეხვედრის ცხადი მაგალითი!

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ ვმონაწილეობდი საგრანტო პროექტ „საქართველო და გარესამყაროს“ წარმატებით განხორციელებაში და შუა საუკუნეთა დროინდელი ბევრი სახელმწიფოთაშორისი თუ ინდივიდუალური კონტაქტი მიმოვიხილე.

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ ჩემს კოლეგებთან ერთად ვმუშაობდი „ქართული ისტორიული ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ შექმნაზე.

ახლა – ორიოდ სიტყვა ბატონი როინის სამეცნიერო ღვაწლზე:

მეოცე საუკუნის 60-70-იანი წლების საქართველოში არა თუ დისერტაციების დაცვა, შუა საუკუნეების საქართველოზე პრივატული საუბარი და მხატვრულ ნაწარმოებთა შექმნაც კი იმგვარივე უსიამოვნო და წამგებიანი რამ გახლდათ, როგორც დღეს – პატრიოტული თემატიკით გატაცება. მაგრამ ნეტარ იყო ის, ვისი თვალის ხედვად: კონსტანტინე გამსახურდია გამოარჩევდა და ისურვებდა ჭაბუკ მეცნიერთან საუბარს!

არც ექვთიმე თაყაიშვილის ღვაწლზე წიგნის დაწერის დრო იყო მაშინ, მაგრამ ბატონი როინი მაინც „გამოძებნიდა“ ამ დროს!

როინ მეტრეველის „დავით IV აღმაშენებელი“ და „მეფე თამარი“, ქართული ენციკლოპედიის გამოცემაში მისი წვლილის თაობაზე ყველამ იცის – მეცნიერმაც და უმეცარმაც, ამიტომ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ.

იმაზე მოგახსენებთ, რაც, შესაძლოა, ყველამ არ იცოდეს.

თანამედროვე ისტორიოგრაფია წარმოუდგენელია მარგინალთა ან „უცხოთა“ პრობლემის შეუსწავლელად. განსაკუთრებით საინტერესოა მარგინალიზაციისათვის თვალის მიდევნება ეკლესიის ბატონობის ხანაში – შუა საუკუნეებში. „უცხოს“ თან სდევნიდნენ, თან სამაგალითოდ იყენებდნენ. შუა საუკუნეთა ორთოდოქსულ, პატრიარქალურ საზოგადოებას „უცხო“ საკუთარი თავის შესაცნობად სჭირდებოდა. მარგინალობა გარედან, ბუნებრივი გზით კი არ ყალიბდებოდა, არამედ – შიდააქტივობას მოსდევდა: ბევრი მარგინალი ვერც კი გრძნობდა, „კიდზე“, „პერიფერიაში“ რომ აღმოჩენილიყო, სანამ ამ ვერდიქტს საზოგადოება არ გამოიტანდა.

ჯერ იყო ფ. ნიცმე, ვინც განსხვავებულთა სოციალურ მნიშვნელობასა და ფუნქციებზე წერდა მე-19 საუკუნის მიწურულს. შემდეგ გამოჩნდნენ ამერიკელი მეცნიერები ე. ფუქსი და ნ. ზ. დევისი, ფრანგები: მიშელ ფუკო, ჟაკ ლე გოფი, ჟორჟ დიუბი...

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ იმდროინდელი ისტორიოგრაფიული ძვრების მაჯისშემტყობობა იტვირთა, ფრანგი ისტორიკოსის, მიშელ მოლას მოხსენებას გაეცნო და ივანე ჯავახიშვილისა და სხვა ქართველ ისტორიკოსთა ნააზრევი განავითარა: ჯერ კიდევ 1976 წელს გამოსცა პირველი ნაშრომი ქართველ მარგინალებზე – „გლახაკებზე“ V-XII საუკუნეებში.

ბატონი როინის დამსახურებაა, რომ კოლეგებს შეახსენა დიდი ფრანგი მედიევისტის, ჟაკ ლე გოფის ჯერ კიდევ 1977 წელს დაწერილი ნაშრომი „წარმოსახვითი შუა საუკუნეობრივი სამყარო“ ანუ ნააქეზა სხვები, ეკვლიათ ისეთი ფენომენები, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზთა გამო (პრუსიული, იმავე – ლეოპოლდ რანკეს – სკოლის ერთგულება, საბჭოური უღმერთო იდეოლოგია და სხვ.), პირდაპირ ტაბუირებული იყო ჩვენში:

სასწაული და სიზმარი; სხეულისა და სულის ურთიერთდამოკიდებულება; დრო და სივრცე; საკვები და სამოსი; მიღმური სამყარო და ა. შ.

გლობალიზაციაზე მისი ნაშრომის გახსენებაც შეიძლება, რომელშიც განსაკუთრებულად ფასეული დიდი ბრიტანელი ისტორიკოსისა და ისტორიის ფილოსოფოსის არნოლდ ტოინბისეულ ისტორიის წვდომაზე საუბარი მგონია.

* * *

რომაელი კონსულები უფლებამოსილების მემკვიდრეთათვის გადაცემისას საანგარიშო სიტყვას წარმოთქვამდნენ, რომელთაც ერთგვარი ფორმულით ამთავრებდნენ:

Feci quod potui faciant meliora potentes! – როგორც შემეძლო, ისე გავისარჯე, სხვამ მეტი შეძლოს!

ეს სიტყვები ბატონი როინისაგან არასოდეს მომისმენია, მაგრამ მგონია, ის თავისი გარჯით ადასტურებს ამ ლათინურ გამოთქმაში მოქცეული არსის ცოდნას. ეგ არის, უფლებამოსილების ვინმესთვის გადაცემას ჯერ არ აპირებს.

ვისაც ძალა ერჩის, დე, თვითონ იტვიროს!

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1990-2003 წლებში ბანსორციელაბულ სიახლეთა სტატისტიკა

1990-2003 წლების განმავლობაში ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი თვისობრივად ახალი მასშტაბების უმაღლესი განათლების კერად იქცა. ბოლო პერიოდში დამოუკიდებელი საქართველოს პირობებში წარმოქმნილი ეკონომიკური ურთიერთობების ფონზე, საზღვარგარეთის ქვეყნებთან კონტაქტებისა და ინტეგრაციის შესაბამისად, საქართველოს პირველ უნივერსიტეტში დაიწყო და ამჟამადც მიმდინარეობს სასწავლო და სამეცნიერო პროცესების რეორგანიზაცია.

1990-დან 2004 წლამდე შეიქმნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილიალები, მოხდა ახალი ფაკულტეტების, კათედრების, სპეციალობების (სპეციალიზაციების) ჩამოყალიბება, რეორგანიზაცია და მოდერნიზაცია, შეიქმნა ახალი სასწავლო ცენტრები, კაბინეტები და სხვა სტრუქტურული ერთეულები.

ყოველივე ეს ნათლადაა წარმოჩენილი სტატისტიკურ ინფორმაციაში, რომელსაც დღევანდელ ნომერში ვთავაზობთ მკითხველებს.

თუ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს 1991 წლამდე მხოლოდ სოხუმის (შემდგომში დევნილი) უნივერსიტეტისა და ახალციხის ფილიალები ჰქონდა, ამჟამად უკვე რვა ფილიალი ფუნქციონირებს:

- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სიღნაღის (კახეთის რეგიონის) ფილიალი (1995);
- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ოზურგეთის (გურიის რეგიონის) ფილიალი (1995);
- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზუგდიდის ფილიალი (1996);
- გაიხსნა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ზუგდიდის ფილიალის სამედიცინო კოლეჯი და ივანე ჯა-

ვახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საექტნო კოლეჯი (2000);

- ზუგდიდის ფილიალში გამოყენებითი მათემატიკის, ინფორმატიკის, ინფორმაციული ტექნოლოგიების მეთოდებისა და საშუალებათა განვითარების, დანერგვის და ამ დარგებში მაღალკვალიფიციური სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების მომზადების მიზნით, საზოგადოებრივ საწყისებზე შეიქმნა ილია გეკუას სახელობის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტის ფილიალი (2001);

- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქვემო ქართლის მხარის მარნეულის ფილიალი (2001);

- გაიხსნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის აბიტურიენტთა მოსამზადებელი ცენტრის ბორჯომის ფილიალი (2001);

- ახალქალაქში გაიხსნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჯავახეთის ფილიალი (2001);

- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალციხის ფილიალს ეწოდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მესხეთის ფილიალი (2002);

- მარნეულის ფილიალს ეწოდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქვემო ქართლის ფილიალი (2002);

- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჯავახეთის ფილიალს ახალქალაქში ეწოდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჯავახეთის ფილიალი (2002).

დაფუძნდა ახალი ინსტიტუტები:

- კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი (1997);

- ათენის ქართულ-ბერძნული ინსტიტუტი (1998).

შეიქმნა ახალი ფაკულტეტი:

- გაიხსნა საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტი (1990);

- დამოუკიდებელ ბალანსზე მყოფი სამეურნეო ორგანიზაცია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული სპეცფაკულტეტი – „ბიზნესის უმაღლესი სკოლა“ 1996 წლის 1 იანვრიდან გადაკეთდა თვითდაფინანსებაზე მყოფ, ივანე ჯავახიშვილის

სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საერთაშორისო ბიზნესის ფაკულტეტად (1996);

- 1995 წლიდან შეიქმნა ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტი. 2000 წელს ცალკე გამოეყო მედიცინის ფაკულტეტი და აღდგა თავისი ისტორიული, პირვანდელი სახით (2000);

- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1990-2003 წლებში ჩატარებული სტრუქტურული და სხვა სახით ცვლილებების საფუძველზე გეოგრაფიისა და გეოლოგიის ფაკულტეტს გამოეყო გეოლოგიის ფაკულტეტი (2003).

მოხდა ფაკულტეტის რეორგანიზაცია:

- კიბერნეტიკისა და გამოყენებითი მათემატიკის ფაკულტეტი გარდაიქმნა „გამოყენებითი მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა“ ფაკულტეტად (1993);

- ბიოლოგიის ფაკულტეტი გარდაიქმნა „ბიოლოგიისა და მედიცინის“ ფაკულტეტად (1995), რომელსაც, როგორც აღნიშნული იყო, 2000 წელს გამოეყო მედიცინის ფაკულტეტი;

- კომერციის ფაკულტეტი გარდაიქმნა „კომერციისა და მარკეტინგის“ ფაკულტეტად (1996);

- „საინჟინრო ეკონომიკური“ ფაკულტეტი გარდაიქმნა „მიკროეკონომიკისა და მენეჯმენტის“ ფაკულტეტად (1997);

- საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ფაკულტეტი გარდაიქმნა „ხელოვნებისა და ჰუმანიტარულ პროფესიათა“ ფაკულტეტად (1991).

შეიქმნა ახალი კათედრები:

- აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტზე შეიქმნა „ასირიოლოგიის“ კათედრა (1991);

- ბიოლოგიის ფაკულტეტზე დაარსდა „უჯრედული ბიოლოგიის“ კათედრა (1991);

- ბიოლოგიის ფაკულტეტის იმუნოლოგიისა და იმუნობიოტექნოლოგიის ლაბორატორიის ბაზაზე შეიქმნა „იმუნოლოგიის“ კათედრა (1992); მის ბაზაზე დაფუძნდა იმუნორეგულაციის და იმუნოტექნოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი (1992) და სადიაგნოსტიკო ცენტრი – „იმუნოდიაგნოსტიკა-XXI“ (2001);

- შეიქმნა სამხედრო კათედრა. სამოქალაქო თავდაცვის კათედრა შეყვანილ იქნა მის შემადგენლობაში და ეწოდა უნივერსიტეტის სამხედრო კათედრის სამოქალაქო თავდაცვის ციკლი (1992);

- ფიზიკის ფაკულტეტზე დაარსდა „პლაზმის ფიზიკის“ კათედრა (1993);
- დასავლეთ-ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე დაარსდა „რომანულ-გერმანიული ენათმეცნიერების“ კათედრა (1995);
- ფილოლოგიის ფაკულტეტზე დაარსდა „ქრისტიანული კულტურისა და სიტყვიერების ისტორიის“ კათედრა (1996);
- ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტზე გაიხსნა: 1. „რადიოლოგიის“, 2. „უროლოგიის“, 3. „ქირურგიის“, 4. „მეან-გინეკოლოგიის“, 5. „პედიატრიისა“ და 6. „საზოგადოებრივი ჯანდაცვის“ კათედრები (1996);
- ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტზე დაარსდა: 1. „პათოლოგიის“, 2. „ადამიანის ანატომიის, ტოპოგრაფიული ანატომიისა და ოპერაციული ქირურგიის“ კათედრები (1998);
- „ნევროლოგიისა და ფსიქიატრიის“ კათედრა გაიყო ორ კათედრად: 1. ნევროლოგიისა და ნეიროქირურგიის კათედრა; 2. ფსიქიატრიის კათედრა (1998);
- გეოგრაფიისა და გეოლოგიის ფაკულტეტზე დაარსდა „საქართველოს გეოგრაფიის“ კათედრა (1998);
- დასავლეთ ევროპისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე გაიხსნა „ესპანური ენის“ კათედრა (1998);
- დასავლეთ-ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე დაარსდა „იტალიური ფილოლოგიის“ კათედრა (2000);
- ჟურნალისტიკის ფაკულტეტზე დაარსდა „მედიოლოგიის, კომუნიკაციისა და საერთაშორისო ჟურნალისტიკის“ კათედრა (2000);
- ისტორიის ფაკულტეტზე არსებული დემოგრაფიული პრობლემების კვლევის სამეცნიერო-სასწავლო ლაბორატორიის ბაზაზე შეიქმნა „დემოგრაფიის“ კათედრა (2000);
- გამოყენებითი-მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე შეიქმნა „მათემატიკური მოდელირების“ კათედრა (2000);
- იურიდიულ ფაკულტეტზე შეიქმნა „ადმინისტრაციული სამართლის“ კათედრა (2001);
- საქართველოს გენერალური პროკურატურის სასწავლო ცენტრთან შეიქმნა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის „სისხლის სამართლის პროცესისა და კრიმინალისტიკის“ კათედრა (2002);
- კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტზე შეიქმნა „მარკეტინგის“ კათედრა (2002);
- მედიცინის ფაკულტეტზე შეიქმნა „სტომატოლოგიისა და ყბა-სახის ქირურგიის“ კათედრა (2002);

- ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნულ ცენტრში დაარსდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „ინტელექტუალური საკუთრების საბაზო“ კათედრა (2003);

- მიკრობიოლოგიის, ვირუსოლოგიის, მოლეკულური და უჯრედული ბიოლოგიის გამოყოფის შედეგად შეიქმნა „მიკრობიოლოგია-ვირუსოლოგიის“ კათედრა (2003);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტზე შეიქმნა ახალი ბერძნული ფილოლოგიის კათედრა (2003).

რეორგანიზებულია შემდეგი კათედრები:

- შეეცვალა სახელწოდება ორგანული ქიმიის კათედრას და ეწოდა „ორგანული ქიმიისა და ბუნებრივ ნაერთთა ქიმიის“ კათედრა (1990);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტის სსრკ ხალხთა ლიტერატურის, ლიტერატურულ ურთიერთობათა და მხატვრული თარგმანის კათედრას ეწოდა „ეროვნულ ლიტერატურათა, ლიტერატურულ ურთიერთობათა და თარგმანის კათედრა“ (1990);

- სკკპ ისტორიის კათედრა გარდაიქმნა „პოლიტიკური ისტორიის“ კათედრად (1990);

- მეცნიერული კომუნიზმის კათედრა გარდაიქმნა „სოციალურ-პოლიტიკური თეორიისა და პოლიტოლოგიის“ კათედრად (1990);

- ეთიკის, მეცნიერული ათეიზმისა და ზნეობრივი აღზრდის კათედრა გარდაიქმნა „რელიგიათმცოდნეობისა და ეთიკის“ კათედრად (1990);

- ჟურნალისტიკის ფაკულტეტის პარტიული და საბჭოთა პრესის თეორიისა და პრაქტიკის კათედრა გარდაიქმნა „პრესის თეორიისა და პრაქტიკის“ კათედრად (1990);

- შეეცვალა სახელწოდება ეკონომიკის ფაკულტეტის სახალხო მეურნეობის დაგეგმვის კათედრას და ეწოდა „მაკროეკონომიკის“ კათედრა (1991);

- გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტის კარტოგრაფია-გეოდეზიის კათედრას შეეცვალა დასახელება და ეწოდა „კარტოგრაფია-გეოდეზიისა და გეოინფორმატიკის“ კათედრა (1991);

- ისტორიის ფაკულტეტის პოლიტიკური ისტორიის კათედრას ეწოდა „საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორიის“ კათედრა (1991);

- საინჟინრო-ეკონომიური ფაკულტეტის მშენებლობისა და მომსახურების სფეროს ეკონომიკის, მართვისა და ტექნიკის კათედრა გაიყო ორად: 1. „მშენებლობისა და მომსახურების სფეროს ეკონომიკისა და მართვის“

კათედრა; 2. „მშენებლობისა და მომსახურების სფეროს ტექნიკისა და ტექნოლოგიის“ კათედრა (1991);

- ისტორიის ფაკულტეტის სსრკ ხალხთა ისტორიის კათედრა გარდაიქმნა „რუსეთის ისტორიის“ კათედრად (1992);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტის რუსული ენის № 1 კათედრას ეწოდა „სლავური ენების“ კათედრა (1993);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტის რუსული ენის № 2 კათედრას ეწოდა „რუსული ენის“ კათედრა (1993).

- კომერციის ფაკულტეტის სამრეწველო საქონელმცოდნეობისა და ტექნოლოგიის კათედრას ეწოდა „სამრეწველო საქონლის საქონელმცოდნეობისა და კომერციის“ კათედრა (1993);

- ისტორიის ფაკულტეტზე პოლიტოლოგიის სპეციალობისა და განყოფილების ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით, პოლიტოლოგიის კათედრა გადატანილ იქნა ისტორიის ფაკულტეტზე (1994);

- „შრომისა და საინჟინრო ფსიქოლოგიის“ კათედრას ეწოდა „შრომისა და ეკონომიკური ფსიქოლოგიის“ კათედრა (1994);

- ჰიდრობიოლოგიის კათედრა გარდაიქმნა „ჰიდრობიოლოგიისა და ტოქსიკოლოგიის“ კათედრად (1995);

- ეკონომიკური გეოგრაფიის კათედრას ეწოდა „სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური გეოგრაფიის“ კათედრა (1995);

- ანალიზური ქიმიის კათედრა გარდაიქმნა „ანალიზური ქიმიისა და გარემოს ქიმიის“ კათედრად (1995);

- იურიდიული ფაკულტეტის „სამართლის სწავლებისა და სამართლებრივი აღზრდის“ კათედრას ეწოდა „სამართლის საფუძვლების“ კათედრა, „მართლმსაჯულებისა და საპროკურორო ზედამხედველობის“ კათედრას – „სისხლის სამართლის პროცესისა და კრიმინალისტიკის“ კათედრა (1996);

- საინჟინრო ეკონომიკის ფაკულტეტის „ეკონომიკური მართვისა და ავტომატიზირებული სისტემის“ კათედრას ეწოდა „ეკონომიკური ინფორმატიკის“ კათედრა (1996);

- ეკონომიკური თეორიის საფუძვლების კათედრა, შესაბამისი სასწავლო დატვირთვით, ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ფაკულტეტიდან გადავიდა და დაექვემდებარა ეკონომიკის ფაკულტეტს (1996);

- „ციტოლოგიის, ჰისტოლოგიისა და ემბრიოლოგიის“ კათედრა გარდაიქმნა „ციტოლოგიის, ჰისტოლოგიისა და ადამიანის ანატომიის“ კათედრად (1997);

- ფიზიკის ფაკულტეტის „რადიოფიზიკისა“ და „რადიოელექტრონიკის“ კათედრად (1997);

- კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტის „კვების პროდუქტების საქონელმცოდნეობისა და ტექნოლოგიის კათედრას ეწოდა „სასურსათო პროდუქტების საქონელმცოდნეობის, სერთიფიკაციისა და კომერციის“ კათედრა (1997);

- იურიდიული ფაკულტეტის „სამართლის თეორიისა და სახელმწიფო სამართლის“ კათედრას ეწოდა „სამართლის თეორიისა და კონსტიტუციური სამართლის“ კათედრა (1998);

- „უჯრედული და მოლეკულური ბიოლოგიისა“ და „მიკრობიოლოგიისა და ვირუსოლოგიის“ კათედრები გაერთიანდა და ეწოდა „უჯრედული და მოლეკულური ბიოლოგიისა და მიკრობიოლოგია-ვირუსოლოგიის“ კათედრა (1998);

- „რენტგენოლოგიის“ კათედრა გარდაიქმნა „რენტგენოლოგიისა და ულტრაბგერითი დიაგნოსტიკის“ კათედრად (1998);

- „ციტოლოგიის, ჰისტოლოგიისა და ადამიანის ანატომიის კათედრას“ ეწოდა „ციტოლოგიის, ჰისტოლოგიისა და განვითარების ბიოლოგიის“ კათედრა (1998);

- „საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარულ დარგში მათემატიკური მეთოდების გამოყენების“ კათედრა გარდაიქმნა „გამოყენებითი ინფორმატიკის“ კათედრად (1998);

- გეოგრაფიისა და გეოლოგიის ფაკულტეტის „მინერალოგია-პეტროგრაფიის“ კათედრა გარდაიქმნა „მინერალოგია-პეტროგრაფიისა და სასარგებლო წიაღისეულის“ კათედრად (1998);

- გამოყენებითი მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის „სტრუქტურული და გამოყენებითი ლინგვისტიკისა“ და ფილოლოგიის ფაკულტეტის „ზოგადი ენათმეცნიერების“ კათედრების ბაზაზე ფილოლოგიის ფაკულტეტზე შეიქმნა „ზოგადი და გამოყენებითი ენათმეცნიერების ფაკულტეტთაშორისი“ კათედრა (1998);

- ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ფაკულტეტის „გამოყენებითი სოციოლოგიის“ კათედრას ეწოდა „სოციოლოგიის“ კათედრა (2000);

- გეოგრაფიისა და გეოლოგიის ფაკულტეტის „ფიზიკური გეოგრაფიის“ კათედრა გარდაიქმნა „ფიზიკური გეოგრაფიისა და გარემოს დაცვის“ კათედრად (2000);

- გამოყენებითი მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის „კიბერნეტიკის“ კათედრა გარდაიქმნა „მათემატიკური კიბერნეტიკისა და ინფორმატიკის“ კათედრად (2000);

- მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტის „ეკონომიკური კიბერნეტიკის“ კათედრა გარდაიქმნა „ეკონომიკის ანალიზის მათემატიკური მეთოდების“ კათედრად (2000);

- შეეცვალა დასახელება ისტორიის ფაკულტეტის შემდეგ კათედრებს: 1. „სოციალურ-პოლიტიკური თეორიისა და პოლიტოლოგიის“ კათედრას ეწოდა „პოლიტოლოგიის“ კათედრა, 2. „ძველი ქვეყნების ისტორიის“ კათედრას – „ძველი მსოფლიოს ისტორიის“ კათედრა (2001);

- კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტის „საქონელმომოქცევის ეკონომიკისა და მარკეტინგის“ კათედრას ეწოდა „საქონელმომოქცევის ეკონომიკისა და ორგანიზაციის“ კათედრა (2002);

- ბიოლოგიის ფაკულტეტის „უჯრედული და მოლეკულური ბიოლოგიისა და მიკრობიოლოგია-ვირუსოლოგიის“ კათედრიდან გამოიყო „მიკრობიოლოგიისა და ვირუსოლოგიის“ კათედრა (2002);

- ეკონომიკის ფაკულტეტის მრეწველობის, სოფლის მეურნეობისა და შრომის ეკონომიკის კათედრას, რეორგანიზაციის შემდეგ ეწოდა „შრომის ეკონომიკის“ კათედრა (2002);

- სამხედრო კათედრას ეწოდა „სამხედრო მომზადების, საგანგებო სიტუაციებისა და სამოქალაქო თავდაცვის“ კათედრა (2003);

- ფიზიკის ფაკულტეტის „ზეგამტარული და ნახევრადგამტარული მასალათმცოდნეობის“ კათედრა გარდაიქმნა „მასალათმცოდნეობის“ კათედრად (2003);

- გეოლოგიის ფაკულტეტს მიეკუთვნა შემდეგი კათედრები: 1. გეოლოგია-პალეონტოლოგია, 2. მინერალოგია-პეტროგრაფიისა და სასარგებლო წიაღისეულის, 3. სასარგებლო ნამარხთა ძებნა-ძიების გეოფიზიკური მეთოდები (2003);

დაფუძნდა შემდეგი სპეციალობები:

- მიკროეკონომიკისა და მენეჯმენტის ფაკულტეტზე – „სახელმწიფო და მუნიციპალური მართვა“ (1997);

- კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტზე – „სასტუმროებისა და საერთაშორისო ტურიზმის მენეჯმენტი“ (1997);

- ქიმიის ფაკულტეტზე – „ქიმიური ექსპერტიზა“ (1997);

- ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტებზე – „ბიოფარმაცოლოგია“, „სამედიცინო დაზღვევა“, „ბიოლოგი ექსპერტი“, „იქთიოლოგია“ (1998);

- მიკროეკონომიკისა და მენეჯმენტის ფაკულტეტზე – „მენეჯმენტი“ (1998);

- ქიმიის ფაკულტეტზე – „ქიმიური ტოქსიკოლოგია“ (1998);
- ფილოსოფიისა და სოციოლოგიის ფაკულტეტზე – „კულტუროლოგია“ (1998);
- ისტორიის ფაკულტეტზე – „ისტორიული კულტუროლოგია“ (1998);
- საერთაშორისო ბიზნესის ფაკულტეტზე – „საბაჟო საქმიანობის ორგანიზაცია და მენეჯმენტი“ (1998);
- დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტზე – „იტალიური ენა და ლიტერატურა“, „ესპანური ენა და ლიტერატურა“ (1998);
- ფიზიკის ფაკულტეტზე – „ბიოპოლიმერების ფიზიკა და სამედიცინო დიაგნოსტიკის ფიზიკური საფუძვლები“ (1998);
- კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტზე – „სამრეწველო საქონლის კომერცია და სარეკლამო ბიზნესი საერთაშორისო ვაჭრობაში“, „სასურსათო საქონლის კომერცია და სარეკლამო ბიზნესი საერთაშორისო ვაჭრობაში“, „საქურორტო სასტუმრო კომპლექსებისა და საერთაშორისო ტურიზმის კომერცია და სარეკლამო ბიზნესი“ (1998);
- ფილოლოგიის ფაკულტეტზე – რუსული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობაზე დამატებით სლავური და აღმოსავლური ენების შესწავლა (1998);
- მექანიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე – „ეკონომიკის მათემატიკური თეორია“ (1998);
- ინფორმატიკოს-ბიზნესმენის სპეცფაკულტეტის ბაზაზე მენეჯმენტსა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტთან ჩამოყალიბდა სპეციალობა – „ინფორმატიკა ბიზნესში“ მომზადებისა და გადამზადების ფასიანი განყოფილების სახით. შემუშავდა და დამტკიცდა განყოფილების დებულება (1. X. 2000, დანართი № 44) (2000);
- თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამედიცინო სასწავლებელს (კოლეჯს) დაემატა სპეციალობა „ფარმაცია“ (2003).

ჩამოყალიბდა ახალი სპეციალიზაციები:

- გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტის გეოგრაფიის სპეციალობაზე – „ბუნების დაცვის და ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების“ სპეციალიზაცია (1990);
- ორგანული ქიმიის კათედრაზე – 1. ორგანული ქიმია; 2. ბუნებრივ ნაერთთა ქიმია (1990).

მოდერნიზებულია შემდეგი სპეციალობები:

- გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტზე შეიქმნა სპეციალობა „სოციალ-ეკონომიკური გეოგრაფია“ (უცხო ენის სწავლებით) (1993);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტზე ეროვნულ ლიტერატურათა და თარგმანის კათედრასთან შეიქმნა ორპროფილიანი სპეციალობა: „რუსული ენა და ლიტერატურა – ქართული ენა და ლიტერატურა“ (1993).

შემოღებულია ახალი სასწავლო კურსები:

- 1990-1991 სასწავლო წლის II სემესტრიდან საღამოს განყოფილების ყველა სპეციალობაზე დაიწყო „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ ზოგადი კურსის სწავლება (1990);

- გეოგრაფია-გეოლოგიის ფაკულტეტის IV კურსის სტუდენტებისთვის ძებნა-ძიების გეოფიზიკური მეთოდების სასწავლო გეგმაში დაემატა საგანი: „საქართველოს ნავთობის და გაზის კოლექტორების პეტროფიზიკა“ (1995).

დაარსდა სასწავლო ცენტრები, კაბინეტები:

- ეკონომიკური ინფორმატიკისა და მართვის ავტომატიზირებული სისტემების სასწავლო ლაბორატორიის ბაზაზე შეიქმნა ეკონომიკური ინფორმატიკისა და გამოთვლითი ტექნიკის შემსწავლელი ფასიანი კურსები (1991);

- ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტთან შეიქმნა კლინიკური მედიცინის სასწავლო ცენტრი (1995);

- შეიქმნა ეკოლოგიისა და მეტეოროლოგია, კლიმატოლოგია, ოკეანოლოგიის კათედრათშორისი – ეკოლოგიისა და გარემოს მართვის სასწავლო ცენტრი (არასაბიუჯეტო) (1998);

- ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტზე გაიხსნა საოჯახო მედიცინის ცენტრი (არასაბიუჯეტო) (1998);

- გამოყენებითი მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე შეიქმნა ინფორმაციული ტექნოლოგიების სასწავლო ცენტრი (არასაბიუჯეტო) (1998);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტზე შეიქმნა ენებისა (ქართული, რუსული) და მათი სწავლების მეთოდის სასწავლო ცენტრი (არასაბიუჯეტო) (1998);

- კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტზე შეიქმნა „სასურსათო და სამრეწველო საქონლის კომერციის, ექსპერტიზისა და მცირე ბიზნესის

მუშაკთა კვალიფიკაციის ამაღლების სასწავლო ცენტრი“ (არასაბიუჯეტო) (1999);

- ჩამოყალიბდა უცხო ენების სასწავლო ცენტრი – „კემბრიჯთან კავშირის ცენტრი“ (არასაბიუჯეტო) (1999);

- თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა ჯგუფის განცხადების საფუძველზე ხონში გაიხსნა არასაბიუჯეტო მრავალდარგოვანი კოლეჯი (1999);

- კლინიკური მედიცინის სასწავლო ცენტრისა და ბიოლოგიისა და მედიცინის ფაკულტეტის სამეცნიერო-სამედიცინო საბჭოს ნაცვლად მათ ბაზაზე შეიქმნა ჯანდაცვის მეცნიერებათა მართვის ცენტრი და უწყვეტი სამედიცინო განათლების დეპარტამენტი (2000);

- უნივერსიტეტის ზეპირმეტყველების სასწავლო ლაბორატორიის და ფიზიკის ფაკულტეტის ბაზაზე შეიქმნა არასაბიუჯეტო „ინოვაციური, სასწავლო, საინფორმაციო-საკომუნიკაციო, ტექნიკური მომსახურების ცენტრი“ (2000);

- გამოყენებითი ინფორმატიკის კათედრის ბაზაზე დაარსდა ინფორმატიკის სასწავლო ცენტრი (არასაბიუჯეტო) (2003).

დაფუძნდა სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრები:

- სასწავლო-საკონფერენციო ცენტრი (1995);

- გამოყენებითი მათემატიკისა და კომპიუტერულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ეგმ-ის მათემატიკური უზრუნველყოფის კათედრასთან არსებული ინფორმატიკის ცენტრი გარდაიქმნა მათემატიკური მოდელირების სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრად (1996);

- იუნესკოს ეგიდით – ოკეანოგრაფიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი (1997);

- ექსპერტიზისა და მცირე ბიზნესის მუშაკთა კვალიფიკაციის ამაღლების სასწავლო ცენტრი (1998);

- სახელი შეეცვალა უნივერსიტეტის „გარემოს დაცვის ცენტრს“ და ამჟამად ეწოდება „ეკოლოგიური ცენტრი“ (2002);

- რადიოტექნიკისა და ელექტრონიკის კათედრაზე შეიქმნა „კომპიუტერებისა და სხვა ელექტრომონოზობილობათა სასწავლო-სარემონტო ცენტრი“ (2002);

- ფილოლოგიის ფაკულტეტის ეროვნულ ლიტერატურათა თარგმანის კათედრასთან შეიქმნა „მთარგმნელობითი ცენტრი“ (არასაბიუჯეტო) (2002);

- ილია ვეკუას სახელობის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტის ბაზაზე შეიქმნა კომპიუტერული არქიტექტურის სასწავლო-ექსპერიმენტუ-ლი, სამეცნიერო ლაბორატორია (2003);

- ფიზიკის ფაკულტეტის „ნახევარგამტართა მიკროელექტრონიკის“ კათედრასთან შეიქმნა სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი (2003);

- კავკასიის ხალხთა ისტორიის კათედრასთან შეიქმნა კავკასიის პრო-ბლემების სამეცნიერო სასწავლო ცენტრი (2003).

გაიხსნა სამეცნიერო ცენტრები:

- ქართული სახელმწიფო და სახალხო დიპლომატიის სამეცნიერო-კვ-ლევითი ცენტრი (1992);

- საერთაშორისო სამართლისა და საერთაშორისო ურთიერთობების ფაკულტეტის ბაზაზე შეიქმნა: იუნესკოს ცენტრი „გარდამავალ პერიოდში მყოფ ქვეყნებში არასამთავრობო ორგანიზაციების განვითარებისათვის“ (2001);

- საქართველოში მიმდინარე უმაღლესი განათლების რეფორმის ეფე-ქტურად და რაციონალურად წარმართვისათვის წამოჭრილი პრობლემური საკითხების კონცეპტუალური და სიღრმისეული შესწავლისა და მსოფლიო საგანმანათლებლო სივრცეში აღიარებული მოთხოვნების (სტანდარტების) შესაბამისად კონკრეტული რეკომენდაციების შემუშავებისათვის საზოგა-დოებრივ საწყისებზე შეიქმნა „უმაღლესი სკოლის პრობლემების სამეც-ნიერო-კვლევითი ცენტრი“ (2001);

- სტუდენტთა მომსახურების და საზოგადოებასთან ურთიერთობის განყოფილება (2002);

- სტუდენტთა დასაქმების საკონსულტაციო ცენტრი (2003);

- გლობალიზაციისა და მდგრადი ეკონომიკის სამეცნიერო კვლევის ცენტრი (2003).

გაიხსნა მემორიალური კაბინეტები:

- თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მეორე კორპუსში 222-ე სას-წავლო აუდიტორიას ეწოდა პროფესორ გურამ ჭილაშვილის სახელობის კაბინეტი (1991);

- აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის თურქოლოგიის კაბინეტს ეწოდა აკადემიკოს სერგი ჯიქიას სახელობის თურქოლოგიის კაბინეტი (1996);

- ქიმიის ფაკულტეტის ორგანული ქიმიისა და ბუნებრივ ნაერთთა ქიმიის კათედრასთან შეიქმნა აკადემიკოს პეტრე მელიქიშვილის სახელობის კაბინეტ-ბიბლიოთეკა (1999);

- დაფუძნდა კონსტანტინე გამსახურდიას კაბინეტი (2000);

- შეიქმნა აკაკი წერეთლის კაბინეტი (1991);

- დაარსდა მოსე, დიმიტრი და არჩილ ჯანაშვილების სახელობის კაბინეტი (2001);

- ბიოლოგიის ფაკულტეტის 315-ე აუდიტორიას მიენიჭა პროფესორ ალექსანდრე ლეჟავას სახელი (2003);

- ბიოლოგიის ფაკულტეტის 336-ე აუდიტორიას მიენიჭა პროფესორ ბორის ლომსაძის სახელი (2003).

დაარსდა კაბინეტები:

- ფილოლოგიის ფაკულტეტის ეროვნულ ლიტერატურათა, ლიტერატურულ ურთიერთობათა და თარგმანის კათედრასთან არსებულ კაბინეტს ეწოდა „ლიტერატურულ ურთიერთობათა და თარგმანის“ კაბინეტი (1992);

- რუსეთის ისტორიის კათედრასთან შეიქმნა პროფესორ გიორგი პოლიევქტოვის სახელობის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის კაბინეტი (1992);

- ებრაული კულტურის შესწავლისა და პოპულარიზაციის, ებრაულ თემთან ინტეგრაციის მიზნით ისტორიის ფაკულტეტის კულტურის ისტორიის კათედრის ბაზაზე შეიქმნა „იუდაიკის – ებრაული კულტურის“ კაბინეტი (2000).

საუნივერსიტეტო სკოლები:

- ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის 53-ე საშუალო სკოლა (1999);

- თბილისის 55-ე საშუალო სკოლა (2000);

- სპეციალიზებული სკოლა-კოლეჯი „პარმონია“ (2001);

- სამედიცინო სასწავლებელი (კოლეჯი) (2002);

- პროფესორ გურამ ჭილაშვილის სახელობის გიმნაზია გურჯაანში (1996);

- რუსთავის მეორე გიმნაზია (2000);

- ლიცეუმი (1999);

გარდა ამ სასწავლებლებისა უნივერსიტეტი ინტენსიურად კურატორობს თ. გველიას სახელობის ფიზიკა-მათემატიკის რესპუბლიკურ საშუა-

ლო სკოლა-ინტერნატს, რომელსაც საუნივერსიტეტო სტატუსი 1989 წელს მიენიჭა.

სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორიები და ცენტრები:

• ფიზიკური კიბერნეტიკის პრობლემური სამეცნიერო კვლევითი ლაბორატორია (1990); ფიზიკის ფაკულტეტთან შექმნილი, კომპლექსური სისტემების კვლევის ინსტრუმენტული ფიზიკურ-ქიმიური მეთოდების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (2001);

• ენის სოციო-ტიპოლოგიური კვლევის ცენტრი (1990);

• სტოქასტური ანალიზისა და ოპტიმალური სტატისტიკური გადანაწილების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1992);

• აკადემიკოს არნოლდ ჩიქობავას სახელობის კავკასიოლოგიის ცენტრი (2003);

• არქეოლოგიური ძეგლების ძიების მეთოდების გეოფიზიკური სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1990);

• ალბათურ სტატისტიკური მეთოდების სამეცნიერო კვლევითი ლაბორატორია (1990);

• გამოყენებითი ფიზიოლოგიის სამეცნიერო კვლევითი ლაბორატორია (1998);

• გეოეკოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1992);

• დისტანციური ზონდირების სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრი (1998);

• ჯანდარის ტბის ჰიდრობიონთა აღწარმოებისა და განვითარების სასწავლო-საცდელი და სამეცნიერო-კვლევითი ბიოლოგიის სადგური (1999);

• არეოპაგიტური პრობლემების სამეცნიერო ცენტრი (1998);

• ეთნიკური კულტურისა და ეროვნული ტრადიციების შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1990);

• საერთაშორისო სასწავლო-საკონფერენციო ცენტრი (ტაბახმელა) (1991);

• პოლიტიკურ მეცნიერებათა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი (2000);

• ქართულ-საზღვარგარეთული ლიტერატურული ურთიერთობების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1991);

• რელიგიურობის კვლევის რესპუბლიკური ცენტრი (1990);

• ენერგორესურსების ფიზიკურ-ქიმიური კვლევის სამეცნიერო ლაბორატორია (2000);

• ნივთიერებათა დაყოფისა და მოლეკულათა ურთიერთქმედების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1999);

- გარემოს კონტროლის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1999);
- პეტეროფაჭეური პოლიმერების სინთეზისა და პოლიმერული კომპოზიციების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1999);
- გარდამავალ მეტალთა ჰიდრიდების ქიმიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (2001);
- კვების პროდუქტების ტექნოლოგიური სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1999);
- გამოყენებითი ელექტროდინამიკის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1990);
- კინოს ენისა და სტრუქტურის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1992);
- კათედრათაშორისო-კარდიოლოგიისა და ეკოლოგიური გენეტიკის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1999);
- ნახევარგამტარული ხელსაწყოებისა და ინტეგრალური სქემების კვლევისა და დამუშავების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1992);
- ელემენტორგანულ ნაერთთა ქიმიის კათედრასთან ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების მოდელირებისა და სინთეზის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1999);
- ბიოორგანული ქიმიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1992);
- ქართული კულტურის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1993);
- ახლო და შუა აღმოსავლეთში ეთნოკონფესიონალურ ურთიერთობათა შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1993);
- ბიოლოგიური პროცესების კომპიუტერული მოდელირების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1993);
- შედარებითი კვლევისა და თარგმანის სლავისტიკის ცენტრი (1994);
- პოპულაციური ეკოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1993);
- პროფესორ პოლიექტოვის სახელობის რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1995);
- კულტურის ფილოსოფიის პრობლემების შემსწავლელი სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1995);
- ქართულ-საზღვარგარეთული ხელოვნების ურთიერთობების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1998);
- ბიოტექნოლოგიის კათედრასთან შექმნილი, ბიოლოგიურად აქტიურ ნივთიერებათა სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1997);

- საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1998);
- ბიოფარმაკოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (2003);
- გარემოს ფიზიკურ-ქიმიური მონიტორინგის ცენტრი (2003);
- დასავლეთ ევროპისა და თანამედროვე ხელოვნების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (2003);
- არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ცენტრი (2000);
- ენერგორესურსების ფიზიკურ-ქიმიური კვლევის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (2000);
- ბიოლოგიურად აქტიური ნივთიერებების მოდელირებისა და სინთეზის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (2002);
- კარცეროგენების მოლეკულური მექანიზმების პრობლემური სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1990);
- ამერიკის ისტორიის კვლევის ცენტრი (1999);
- მე-20 საუკუნის ლიტერატურული პროცესების სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1998);
- ფილოსოფიის თანამედროვე პრობლემების შემსწავლელი სამეცნიერო კვლევითი ჯგუფი (1990);
- მაღალმოლეკულური ნაერთების ქიმიის სამეცნიერო კვლევითი ლაბორატორია (1990);
- ცეოლიტური კატალიზის სამეცნიერო-კვლევითი ლაბორატორია (1990);
- თეორიული ფიზიკის ლაბორატორია (2002);
- ნეირო-ფსიქოლოგიის სამეცნიერო კვლევითი ცენტრი (2002);
- არატრადიციული მასალების სამეცნიერო, საკოორდინაციო და საკონსულტაციო ცენტრი (2002);
- შპს „იმუნოდიავნოსტიკა“ 100%-იანი სახელმწიფო ქონებით (2002);
- ი. ვეკუას სახელობის გამოყენებითი მათემატიკის ინსტიტუტის საინფორმაციო ტექნიკური დანერგვისა და განვითარების ახალგაზრდული ცენტრი (2001).

კულტურა და ხელოვნება

უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტურმა მხატვრულმა კოლექტივებმა ბევრ მნიშვნელოვან ღონისძიებაში მიიღეს მონაწილეობა. კოლექტივების ხელმძღვანელების ძალისხმევით შეიქმნა ახალი პროგრამები და სპექტაკლები.

შესაძლებელი გახდა სტუდენტური ხელოვნების ფართო საზოგადოებისათვის გაცნობა, როგორც საქართველოში, ასევე მის საზღვრებს გარეთ. უნივერსიტეტის კამერულმა ორკესტრმა, რომელიც 1992 წელს შეიქმნა, 1998-1999 წლებში პოლანდიასა და გერმანიაში ჩატარებულ ბეთხოვენის ფესტივალზე დაიმსახურა სპეციალური პრიზი – „საუკეთესო სტუდენტური ორკესტრი“.

აღსანიშნავია მათ მიერ საქართველოში პირველად შესრულებული ვალენტინ სილვესტროვის № 2 სიმფონია, უკვე ტრადიციად ქცეული, შობის დღესასწაულისადმი მიძღვნილი კამერული მუსიკის კონცერტები, რომელიც 1995 წლიდან ტარდება.

თეატრ-სტუდია „მერმისის“ ბაზაზე შექმნილმა, უნივერსიტეტის დრამატულმა თეატრმა 1994 წლიდან სტუდენტების სხვადასხვა თაობების მონაწილეობით მაცურებელს მრავალი სპექტაკლი უჩვენა.

დიდი წარმატებით გამოირჩევა ქორეოგრაფიული ანსამბლი, რომელიც მონაწილეობს საერთაშორისო ფესტივალებზე (1990-95-96 წლებში თურქეთში, 1998 წელს ჩინეთში, 1999-2000 წელს საბერძნეთში, 2001 წელს გერმანიაში, 2003 წელს იალტაში).

1995 წელს შეიქმნა ვაჟთა ვოკალური ანსამბლი „უნივერსიტეტი“, რომელმაც მილანის საერთაშორისო ფესტივალის გრან პრი დაიმსახურა, ხოლო საბერძნეთში საუკეთესო ვოკალურ ანსამბლად აღიარეს. დიდი წარმატებით გამოვიდა იგი 2003 წელს მოსკოვში გამართულ ქართული კულტურის დღეებში.

1992 წლიდან რეგულარულად ტარდება მან-სან-კანის (KBH) საშემოდგომო და საგაზაფხულო ჩემპიონატები, რომელიც 1999 წლიდან სხვა უმაღლესი სასწავლებლების გუნდების სურვილის გათვალისწინებით ღია საუნივერსიტეტო ჩემპიონატად გარდაიქმნა. ჩემპიონატში მონაწილეობენ როგორც ჩვენი უნივერსიტეტის, ასევე უნივერსიტეტის ფილიალების, გორის, ქუთაისის, ზუგდიდის, აგრარული უნივერსიტეტის, სამხედრო აკადემიის გუნდები.

1994 წლიდან მან-სან-კანის ნაკრები გუნდი საერთაშორისო ასპარეზზე გავიდა, 1997 წელს ერევანში კავკასიის ჩემპიონი გახდა. ასევე წარმატებით გამოვიდა იგი სოჭში, კიევში, კრასნოდარში, ანაპასა და მოსკოვში, ხოლო 2000 წელს იურმალაში გუნდმა „შავი კივინი“ დაიმსახურა.

1995 წელს ჩამოყალიბდა გაერთიანებული სტუდენტური კაპელა.

2000 წელს შეიქმნა ხალხურ საკრავთა ანსამბლი „ხორუმი“. ერთი წლის შემდეგ ანსამბლი ომარ კელაპტრიშვილის სახელობის პირველი კონკურსის

უმალესი პრიზის მფლობელი გახდა. 2003 წელს მათ კონცერტები ჩაატარეს მესხეთ-ჯავახეთის ქართულ სოფლებში.

1999 წელს უნივერსიტეტში პირველად შეიქმნა პლასტიკის თეატრი, რომელიც კულტურისა და ხელოვნების ცენტრის დანაზოგი ხარჯებით აშენებულ მცირე დარბაზში, სხვენზე განთავსდა. თეატრმა მაყურებელს სპექტაკლი „სტუმარ-მასპინძელი“ და ორი პანტომიმური ნოველა „კლოუნადა“ და „დამლაგებლები“ უჩვენა.

კულტურის ცენტთან არსებულ საესტრადო განყოფილებაში გაერთიანებულია გოგონათა ანსამბლი „დიო“, ვაჟთა კვარტეტი – „სეიმენი“, გოგონათა კვარტეტი – „რონდო“, თანამედროვე ცეკვის ანსამბლი – „ახალი თაობა“. ნაყოფიერ მუშაობას ეწევიან უნივერსიტეტის აღზრდილი გიანაცვლიშვილი და მაკა გამყრელიძე. მათი თაოსნობით ჩამოყალიბდა ბავშვთა ვოკალური ანსამბლი „ექსპრომტი“. ანსამბლის სახით უნივერსიტეტს ეზრდება ღირსეული თაობა.

2000 წელს შეიქმნა ვაჟთა ქართული ხალხური სიმღერის ანსამბლი.

წარმატებით სარგებლობს ქალბატონ თინათინ ელბაქიძის „ერთი მსახიობის თეატრი“.

დღესდღეობით უნივერსიტეტის კულტურისა და ხელოვნების ცენტრში ინტენსიურად და სტაბილურად ფუნქციონირებს 14 საუნივერსიტეტო სტუდენტური კოლექტივი. აღსანიშნავია ცენტრის მჭიდრო თანამშრომლობა ხელოვნებისა და ჰუმანიტარულ პროფესიათა ფაკულტეტთან.

კულტურის ცენტრში ტანსაცმლის მხატვრული მოდელირების სტუდენტთათვის სპეციალურად დამზადდა ჩვენს ქვეყანაში ერთადერთი და თავისი კონსტრუქციით უნიკალური პოდიუმი, რომელიც ფარავს დარბაზის დიდ ნაწილს და გამოიყენება მაღალი დონის ჩვენებების ჩასატარებლად. აქვეა საგამოფენო სტენდები.

1993 წლიდან რეგულარულად ტარდება სტუდენტური ფესტივალები, ხოლო 1996 წლიდან – „სტუდენტური დღეები“.

1990 წლიდან თითქმის ყოველწლიურად ეწყობა საფაკულტეტო დღეები, უნივერსიტეტის მხატვრული კოლექტივების კონცერტები, ინტელექტუალური თამაშები „რა? სად? როდის?“, „ბრეინ-რინგი“ საუნივერსიტეტო და რესპუბლიკური შეჯიბრებები, მხატვარ სტუდენტთა და ფოტომოყვარულთა გამოფენები, საიუბილეო საღამოები, პრეზენტაციები, საქველმოქმედო კონცერტები, ფაკულტეტების კარნავალები, საახალწლო ნაძვის ხის ზეიმები, სოლო კონცერტები, პოეზიის საღამოები. უნივერსიტეტის მხატვრული კოლექტივების მონაწილეობით 1993-1998-2003 წლებში გაიმართა უნივერსიტეტის საიუბილეო თარიღის აღსანიშნავი კონცერტები.

გვაქვს ახალი პროექტები. მაყურებელი უახლოეს მომავალში იხილავს ნოდარ დუმბაძის ნაწარმოებების მიხედვით შექმნილ სპექტაკლს. ოპერისა და ბალეტის აკადემიურ თეატრში განახლებული პროგრამით ჩატარდება ფოლკლორული კონცერტი, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებენ ანსამბლი „უნივერსიტეტი“, ხალხურ საკრავთა ანსამბლი, ფოლკლორული სიმღერის ანსამბლი, ქორეოგრაფიული ანსამბლი.

სპორტი

საუნივერსიტეტო სპორტმა 1991-2003 წლებში მრავალი გამარჯვება იზეიმა. უნივერსიტეტის სტუდენტი სპორტსმენები წარმატებით ასპარეზობდნენ სპორტის თითქმის ყველა სახეობაში.

1991 წელი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა საერთო პირველი ადგილი დაიკავა სტუდენტთა რესპუბლიკურ უნივერსიადაში.

საქართველოს ჩემპიონობა მოიპოვეს მძლეოსნობის, წყალბურთის, კალათბურთის გოგონათა და ვაჟთა, ხელბურთის ვაჟთა ნაკრებმა გუნდებმა.

პირადში – ეკონომიკის ფაკულტეტის სტუდენტებმა დავით გობეჯიშვილმა და ლერი ხაბელოვმა დაიმსახურეს ჩემპიონის ტიტული თავისუფალ ჭიდაობაში.

კრივში – საერთაშორისო ტურნირზე, ინდონეზიის პრეზიდენტის თასი მოიპოვა ჭაბუკთა შორის მსოფლიო ჩემპიონმა აკაკი კაკაურიძემ (ისტორიის ფაკულტეტი).

ჟურნალისტიკის ფაკულტეტის სტუდენტი ქეთევან კახიანი ჭადრაკში გოგონათა შორის მსოფლიო ჩემპიონის ტიტულის მფლობელი გახდა.

1992 წელი

უნივერსიტეტმა „სტუდენტურ თამაშებში“ პირველი ადგილი დაიკავა.

საქართველოს ჩემპიონობა მოიპოვეს ფრენბურთელმა გოგონებმა და ვაჟებმა, კალათბურთელმა გოგონებმა, წყალბურთელთა, მძლეოსანთა ნაკრებმა გუნდებმა.

სტუდენტთა საჭადრაკო მსოფლიო პირველობაზე პირველი ადგილი დაიკავა ლაშა ჯანჯღავამ (ისტორიის ფაკულტეტი).

ქეთევან კახიანმა პელსინკის საერთაშორისო საჭადრაკო ტურნირში გაიმარჯვა.

გამართა შიდასაუნივერსიტეტო უნივერსიადა.

1993 წელი

უნივერსიტეტის სპორტულმა კოლექტივმა სტუდენტთა უნივერსიადაზე პირველი ადგილი დაიკავა.

საქართველოს ჩემპიონი და თასის მფლობელი წყალბურთელთა გუნდი რუსეთის ჩემპიონი გახდა.

მკლავჭიდის, ათლეტიზმის და კალათბურთელ გოგონათა გუნდები გახდნენ საქართველოს ჩემპიონები. 1993 წლიდან ეროვნული ჩემპიონატის უმაღლეს ლიგაში მონაწილეობს ფეხბურთელთა გუნდი.

გიორგი ნიკოლაძის დაბადების 100 წლისთავს მიეძღვნა საუნივერსიტეტო აღპინიანა მყინვარწვერზე.

1994 წელი

მსოფლიოს საჭადრაკო უნივერსიადაზე უნივერსიტეტის გუნდმა პირველი ადგილი დაიკავა. გუნდის შემადგენლობაში იყვნენ: ნინო ხურციძე, დიანა დარჩია (ჟურნალისტიკის ფაკულტეტი), სანდრო დგებუაძე, რომან სიჭინავა (მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტი).

მსოფლიო ჩემპიონის ტიტული შოტაკან კარატე-დოში მოიპოვა მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტის სტუდენტმა – გიორგი ნადირაძემ.

ჩატარდა საუნივერსიტეტო უნივერსიადა სპორტის 15 სახეობაში. გაიმარჯვა ეკონომიკის ფაკულტეტმა.

საქართველოს ჩემპიონის წოდება მოიპოვა მკლავჭიდელმა ერეკლე გურჩიანმა (იურიდიული ფაკულტეტი).

„სტუდენტური თამაშების“ გამარჯვებული კვლავ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სპორტული კოლექტივია.

გაიხსნა სპორტსმენთა მოსამზადებელი განყოფილება.

1995 წელი

შეიქმნა სტუდენტთა საუნივერსიტეტო სპორტის ფედერაცია, რომლის ეგიდით ჩატარდა საუნივერსიტეტო ლიგის ვაჟ კალათბურთელთა ჩემპიონატი. პირველი ჩემპიონები გახდნენ უნივერსიტეტის კალათბურთელები.

უნივერსიტეტი სტუდენტთა უნივერსიადის ჩემპიონია.

კალათბურთელ ვაჟთა გუნდი ტრაპიზონის საერთაშორისო ფოლკლორული ფესტივალის მეორე პრიზიორია.

საქართველოს ჩემპიონები გახდნენ ფრენბურთელ ვაჟთა და წყალბურთელთა გუნდები.

ევროპის თასის გათამაშებაში პირველი ადგილი დაიკავეს და თასი მოიპოვეს უნივერსიტეტის ათლეტებმა: იოსებ ხარაბაძემ (ფიზიკის ფაკულტეტი), ნიკოლოზ სარალიძემ და ბადრი გოგრიჭიანმა (ისტორიის ფაკულტეტი).

უნივერსიტეტში სპორტული კლუბის მხარდაჭერით ჩამოყალიბდა კალათბურთის, ფეხბურთის, წყალბურთის დამოუკიდებელი კლუბები.

მსოფლიო ჩემპიონის ტიტული სამბოში მოიპოვა ეკონომიკის ფაკულტეტის სტუდენტმა ჯონდო მუზაშვილმა.

ფეხბურთელთა გუნდმა წარმატებით განაგრძო ასპარეზობა ეროვნული ჩემპიონატის უმაღლეს ლიგაში.

1996 წელი

ესპანეთის ქალაქ ლეონში, სტუდენტთა მსოფლიო საჭადრაკო უნივერსიადაზე, გაიმარჯვა უნივერსიტეტის გუნდმა შემდეგი შემადგენლობით: ნინო ხურციძე, დიანა დარჩია (ჟურნალისტიკის ფაკულტეტი), რომან სიჭინავა, სანდრო დგებუაძე (მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტი), პირადი ვერცხლის მედალი გადაეცა ნინო ხურციძეს, ბრინჯაოს მედალი – რომან სიჭინავას. გუნდმა მოიპოვა ულამაზესი პრიზი „ოქროს ლომი“.

საქართველოს სტუდენტთა უნივერსიადაზე უნივერსიტეტმა საერთო პირველი ადგილი დაიკავა.

„სტუდენტური დღეები-96“-ში საერთო გამარჯვებისათვის უნივერსიტეტმა სპეციალური დიპლომი და დიდი პრიზი მოიპოვა.

ევროპისა და მსოფლიო ჩემპიონები გახდნენ მკლავჭიდელები – ერეკლე გურჩიანი და გელა ბენუაშვილი (იურიდიული ფაკულტეტი).

გიორგი ჩადუნელმა სამბოში მსოფლიო პირველობაზე ახალგაზრდებს შორის ჩემპიონის წოდება მოიპოვა.

შოტაკან-კარატი-დოში რუსეთის ჩემპიონი მიკროეკონომიკისა და მენეჯმენტის ფაკულტეტის სტუდენტი – გიორგი ნადირაძე გახდა.

ეროვნულ ჩემპიონატებში პირველი ადგილი დაიკავეს კალათბურთელთა გოგონებმა, წყალბურთელებმა, რაგბისტებმა, მეორე ადგილი – კალათბურთელმა ვაჟებმა.

სპორტულ კლუბთან შეიქმნა კალათბურთის დამოუკიდებელი კლუბი.

1997 წელი

საქართველოს სტუდენტთა უნივერსიადაზე უნივერსიტეტმა საერთო პირველი ადგილი დაიკავა.

„მძლეთამძლე-97“-ში მსოფლიოს უძლიერეს ათლეტებს შორის შეჯიბრებაზე ამ ტიტულის მფლობელი გახდა ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტი ზურაბ ნებიერიძე.

მსოფლიო სტუდენტთა საჭადრაკო უნივერსიადაზე ოქროს მედალი მოიპოვა მაია ლომინიშვილმა (ჟურნალისტიკის ფაკულტეტი).

ევროპისა და მსოფლიო ჩემპიონები გახდნენ მკლავჭიდელები: ვახტანგ ჯავახიძე, ვეფხია სამხარაძე (მიკროეკონომიკისა და მენეჯმენტის ფაკულტეტი).

ძიუდოში ევროპის ჩემპიონები გახდნენ გიორგი გუგავა (კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტი) და დავით ნადარაია (მიკროეკონომიკისა და მენეჯმენტის ფაკულტეტი).

ეკონომიკის ფაკულტეტის სტუდენტმა ჯონდო მუზაშვილმა აზიის ქვეყნების პირველობაზე ძიუდოში პირველი ადგილი დაიკავა.

საქართველოს ჩემპიონობა მოპოვეს კალათბურთელმა გოგონებმა, მოცურავეებმა, წყალბურთელებმა რუსეთის ჩემპიონის ტიტულიც დაისაკუთრეს. კალათბურთელმა ვაჟებმა მესამე ადგილი მოიპოვეს.

ტრადიციული საუნივერსიტეტო ალპინიადა (მსურველ სტუდენტთა დიდი რაოდენობის გამო) ორ ეტაპად ჩატარდა – ივლისსა და ოქტომბერში. დაპყრობილ იქნა ორი მწვერვალი „ნინოწმიდა“ და „გიორგი ნიკოლაძე“.

მინიფეხბურთის გუნდმა უნივერსიადაზე პირველი ადგილი დაიკავა, ეროვნული ჩემპიონატის უმაღლეს ლიგაში კი – მეხუთე ადგილი.

1998 წელი

სტუდენტთა მსოფლიო საჭადრაკო უნივერსიადაზე ჩვენი გუნდი მესამე ადგილზე გავიდა. საერთაშორისო დიდოსტატი ნინო ხურციძე პირველ ადგილზეა. საერთაშორისო ოსტატი მაია ნიკოლეიშვილი კი – მეორე ადგილზე.

მსოფლიო პირველობისათვის შესარჩევ ტურნირში ნინო ხურციძემ მეორე ადგილი და მსოფლიო ჩემპიონობის პრეზიდენტის უფლება მოიპოვა.

ჩოგბურთელი ირაკლი ლაბაძე (იურიდიული ფაკულტეტი) მონაწილეობდა უიმბლდონის ტურნირში. იგი მსოფლიო ჩემპიონია ახალგაზრდებს შორის.

მსოფლიო ჩემპიონი გახდა მკლავჭიდელი ლაშა ჩანადირი.

სოფიო ახმეტელი (ყურნალისტიკის ფაკულტეტი) საერთაშორისო ეგიდით გამართულ სამთო-სათხილამურო შეჯიბრებაზე მეთორმეტე ადგილზე გავიდა.

ათლეტიკაში მსოფლიო ჩემპიონობა მოიპოვა ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტმა გიორგი მინდიაშვილმა.

ძიუდოში ევროპის ჩემპიონები გახდნენ არჩილ ჩოხელი და დავით მარგოშელი (ისტორიის ფაკულტეტი).

მოჭადრაკე ლელა ჯაგახიშვილი (ყურნალისტიკის ფაკულტეტი) 18 წლამდე ასაკის გოგონათა შორის ევროპის ჩემპიონი გახდა.

„სტუდენტური დღეები-98“-ის გამარჯვებულად კვლავ უნივერსიტეტის სპორტული კოლექტივი რჩება.

კალათბურთელ ქალთა გუნდი საქართველოს ჩემპიონი და სომხეთის კალათბურთის ფედერაციის თასის მფლობელია. საქართველოს ჩემპიონატში ვაჟთა გუნდი მეოთხე ადგილზე გავიდა, ფეხბურთელთა გუნდი – მერვე ადგილზე.

1999 წელი

საქართველოს სტუდენტთა უნივერსიადაზე პირველი ადგილი კვლავ უნივერსიტეტის სპორტსმენებმა დაიკავეს.

მსოფლიო პირველობაზე რაგბიში საქართველოს ახალგაზრდული გუნდი მეორე ადგილზეა, მასში უნივერსიტეტის ექვსი სტუდენტი მონაწილეობდა.

წყალბურთელთა ახალგაზრდულმა გუნდმა ევროპის შესარჩევ ტურნირში პირველი ადგილი დაიკავა და ევროპის ჩემპიონატში მონაწილეობის უფლება მოიპოვა, რუსეთის ჩემპიონატზე კი მეორე ადგილს დასჯერდა.

ჭაბუკთა მსოფლიო პირველობაზე ფეხბურთში, რომელიც ინგლისში ჩატარდა, უნივერსიტეტის ექვსი სტუდენტი მონაწილეობდა. გუნდმა მესამე ადგილი დაიკავა.

თავისუფალ ჭიდაობაში მსოფლიო ჩემპიონი გახდა დავით ოთიაშვილი (კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტი), ევროპის ჩემპიონი კი – ალექსი მოდებაძე (ისტორიის ფაკულტეტი).

ბერძნულ-რომაულ ჭიდაობაში ახალგაზრდებს შორის ევროპის ჩემპიონი ბადრი ხასაიაა (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

კიკბოქსინგში მსოფლიო ჩემპიონია (მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტი).

საქართველოს ჩემპიონები არიან: კრივში – დავით გეგეშიძე (ისტორიის ფაკულტეტი), მძლეოსნობაში – ქეთევან აბრამიძე – ფილოლოგიის ფაკულტეტი, ჩოგბურთში – გივი მიქელაძე (ისტორიის ფაკულტეტი).

კეთილი ნების თამაშებში გამარჯვებულია მოკრივე ლევან ჯანჯღავა (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

2000 წელი

სიდნეის ოლიმპიურ თამაშებში ბრინჯაოს მედალი თავისუფალ ჭიდაობაში დაისაკუთრა ელდარ კურტანიძემ (იურიდიული ფაკულტეტი). სპორტულ ტანვარჯიშში (გუნდურში) პირველი იყო ვლადიმერ გოგოლაძე (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

ბერძნულ-რომაულ ჭიდაობაში ევროპის ჩემპიონი გახდა ბადრი ხასაია (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

მსოფლიო პირველობაზე 18 წლამდე ასაკის გოგონათა შორის ჭადრაკში ჩემპიონის ტიტული დაიმსახურა ანა მათნაძემ (დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტი).

თურქეთის საერთაშორისო ტურნირზე სლალომსა და გიგანტურ სლალომში ტოლი არ ჰყავდა სოფიო ახმეტელს (ჟურნალისტიკის ფაკულტეტი).

მკლავჭიდის ახალგაზრდულმა გუნდმა თურქეთის საერთაშორისო ტურნირზე ორი ოქროს, ორი ვერცხლის, სამი ბრინჯაოს მედალი და გუნდური პირველი ადგილი მოიპოვა.

მსოფლიო ჩემპიონის ტიტული ერგო ვახტანგ ჯავახიძეს.

კალათბურთელი ქალები ლიდერობდნენ ეროვნულ ჩემპიონატში, რომელიც შეწყდა უსახსრობის გამო.

საქართველოს ჩემპიონის ტიტული მოიპოვეს მოცურავეებმა ზურაბ ხომასურიძემ (კომერციისა და მარკეტინგს ფაკულტეტი) და ვახტანგ ბერიძემ (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

„სტუდენტური დღეები-2000“-ში კვლავ უნივერსიტეტმა გაიმარჯვა.

2001 წელი

საქართველოს სტუდენტთა უნივერსიადაზე უნივერსიტეტის სტუდენტებმა საერთო გუნდური პირველი ადგილი დაიკავეს და 31 ოქროს, 24 ვერცხლისა და 18 ბრინჯაოს მედალი მოიპოვეს.

ახალი საუკუნის პირველი მსოფლიო ჩემპიონი ძალსნობაში გახდა გიორგი ასანიძე (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

ევროპის ჩემპიონობა თავისუფალ ჭიდაობაში მოიპოვა ელდარ კურტანიძემ (იურიდიული ფაკულტეტი), მკლავჭიდში – გიორგი უბილაევამ (იურიდიული ფაკულტეტი).

ევროპის პირველობაზე ძიუდოში მეორე ადგილი დაიკავა გიორგი ყიზილაშვილმა (ეკონომიკის ფაკულტეტი) და მანვე უნივერსიადის პროგრამით ქართულ ჭიდაობაში აბსოლუტური ჩემპიონისა და ფალანის ნოდება მოიპოვა.

ევროპის პირველობაზე თავისუფალ ჭიდაობაში მეორე ადგილი მოიპოვა ელდარ კურტანიძემ (იურიდიული ფაკულტეტი), მკლავჭიდში – გიორგი უბილაევამ (იურიდიული ფაკულტეტი).

ევროპის პირველობაზე სამბოში ახალგაზრდებს შორის პირველი ადგილი დაიკავა ავთანდილ ცინცაძემ (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

ევროპის პირველობაზე თავისუფალ ჭიდაობაში მეორე ადგილზეა დავით ოთიაშვილი (კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტი). ოლიმპიური თამაშების პრიზიორი ჭაბუკთა შორის არჩილ შათირიშვილია (მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტი). მანვე სტუდენტთა უნივერსიადაზე ჩემპიონის ტიტული მოიპოვა.

ევროპის ჩემპიონატზე ჭადრაკში ახალგაზრდებს შორის მეორე ადგილი დაიკავა ლელა ჯავახიშვილმა (ჟურნალისტიკის ფაკულტეტი).

ევროპის პირველობაზე კრივში ჩემპიონის ტიტული პაატა გვასალიამ მოიპოვა (კომერციისა და მარკეტინგის ფაკულტეტი). ეროვნულ ჩემპიონაში კი პირველი ადგილი და საქართველოს თასი რაგბის გუნდმა დაისაკუთრა.

2002 წელი

„სტუდენტური დღეები-2002“-ში კვლავ უნივერსიტეტმა გაიმარჯვა.

ძალოსნობაში მსოფლიო ჩემპიონმა – გიორგი ასანიძემ ევროპის ჩემპიონობა მოიპოვა.

ბერძნულ-რომაულ ჭიდაობაში ევროპის ჩემპიონია ბადრი ხასაია (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

სიდნის ოლიმპიური თამაშების პრიზიორი ელდარ კურტანიძე ევროპისა და მსოფლიოს ჩემპიონი გახდა თავისუფალ ჭიდაობაში.

ჭადრაკში ახალგაზრდებს შორის მსოფლიო ჩემპიონის ტიტული მოიპოვა ანა მათნაძემ (დასავლეთ ევროპის ენებისა და ლიტერატურის ფაკულტეტი).

თავისუფალ ჭიდაობაში მსოფლიო ჩემპიონის წოდება დაისაკუთრა დავით ქევზიშვილმა (იურიდიული ფაკულტეტი).

ბერძნულ-რომაულ ჭიდაობაში ახალგაზრდებს შორის ჩემპიონია პაატა ბინაძე (მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტი).

მსოფლიო პირველობაზე მკლავჭიდში ჩემპიონები გახდნენ გიორგი უბილაეა (იურიდიული ფაკულტეტი) და ჯაბა გეთიაშვილი (მენეჯმენტისა და მიკროეკონომიკის ფაკულტეტი). ბრინჯაოს მედალი მოიპოვა დავით ყაზახაშვილმა (ისტორიის ფაკულტეტი).

ძიუდოში ევროპის პირველობაზე ახალგაზრდებს შორის ჩემპიონი გახდა გელა კაჭაჭური (ეკონომიკის ფაკულტეტი).

ჭადრაკში 18 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებს შორის ევროპის პირველობაზე მესამე ადგილი დაიკავა ბაადურ ჯობაევამ (ჟურნალისტიკის ფაკულტეტი).

უნივერსიტეტის წყალბურთელთა ახალგაზრდულმა გუნდმა ევროპის შესარჩევ ტურნირში პირველი ადგილი და ევროპის ჩემპიონატში მონაწილეობის უფლება მოიპოვა.

ეროვნულ ჩემპიონატზე და თასის გათამაშებაში უნივერსიტეტის ათლეტიზმის გუნდმა ჩემპიონობა და თასი დაისაკუთრა.

2003 წელი

საქართველოს სტუდენტთა უნივერსიადში უნივერსიტეტელებმა სპორტის 17 სახეობაში მიიღეს მონაწილეობა და დაიკავეს შვიდი პირველი, ოთხი მეორე და ოთხი მესამე ადგილი. მოიპოვეს 25 ოქროს, 18 ვერცხლისა და 4 ბრინჯაოს მედალი (საერთო მეორე ადგილი).

ნაკრები გუნდებიდან დიდ წარმატებებს მიაღწიეს წყალბურთელებმა. მათ რუსეთისა და უკრაინის ჩემპიონობა მოიპოვეს. რაგბის ახალგაზრდული გუნდი საქართველოს ჩემპიონი გახდა. ამერიკაში ათლეტთა გუნდმა წოლითი სიმძიმეების აწევაში პირველი ადგილი დაიკავა.

2003 წლის საქართველოს საუკეთესო სპორტსმენად ელდარ კურტანიძე აღიარეს, მან მეორედ მოიპოვა მსოფლიო ჩემპიონის ტიტული თავისუფალ ჭიდაობაში.

ასევე, წლის საუკეთესო სპორტსმენებად დაასახელეს დავით მარგოშვილი, რომელიც პირადში ევროპის ჩემპიონია, გუნდურში კი მსოფლიო ჩემპიონი ძიუდოში გახდა რევაზ მინდორაშვილი – მსოფლიო პირველობის ბრინჯაოს მედლის მფლობელი თავისუფალ ჭიდაობაში.

დიდ წარმატებებს მიაღწიეს ჟურნალისტიკის ფაკულტეტის ახალგაზრდა მოჭადრაკე სტუდენტებმა: ევროპის პირველობაზე ლელა ჯავახიშვილმა მეორე ადგილი დაიკავა, ხოლო ბაადურ ჯობავამ მსოფლიო პირველობაზე – მესამე ადგილი.

ევროპის პირველობაზე ძიუდოში ჩემპიონი გახდა გიორგი ყიზილაშვილი, თავისუფალ ჭიდაობაში ალექსი მოდებაძემ მეორე ადგილი დაიკავა. პირველი ადგილი და ჩემპიონის წოდება ძალოსნობაში გიორგი ასანიძემ მოიპოვა.

სტუდენტური დღეების პროგრამით ჩატარებულ ღონისძიებებში პირველ ადგილზეა უნივერსიტეტი.

უნივერსიტეტის დაარსების 85-ე წლისთავს მიეძღვნა საუნივერსიტეტო შეჯიბრებები გუდაურში სამთო-სათხილამურო სპორტში. მონაწილეობდნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ტექნიკური უნივერსიტეტის მოთხილამურე სპორტსმენები.

სუპერ თრითბოლში (ქუჩის კალათბურთი) ჩატარდა ღია ჩემპიონატი, სადაც უნივერსიტეტის სტუდენტები – „თსუ-ს“, „ვერეს“, „იოსებიძის“, „მართვეს“ გუნდების სახელით ასპარეზობდნენ. გაიმარჯვა „ვერეს“ გუნდმა.

ჩოგბურთის ღია ჩემპიონატში პირველი ადგილი დაიკავა საქართველოს ნაკრები გუნდის წევრმა, ისტორიის ფაკულტეტის სტუდენტმა – გიორგი რევაზიშვილმა.

ქართული უნივერსიტეტი.
უნმიდესი და უნეტარესი,
სრულიად საქართველოს
კათლიკოს-პატრიარქი
ილია II და აკადემიკოსი
როინ მეტრეველი.

ქართული უნივერსიტეტი.
უნმიდესი და უნეტარესი,
სრულიად საქართველოს
კათლიკოს-პატრიარქი
ილია II, სრულიად
საქართველოს
კათლიკოს-პატრიარქის
სრულუფლებიანი
ნარმომადგენელი
ქართულ უნივერსიტეტში,
ბოდბელი ეპისკოპოსი
იაკობი და აკადემიკოსი
როინ მეტრეველი.

მეუფე იაკობი და
აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი

ქართული უნივერსიტეტი.
უნიმედისა და
უნიტარესის, სრულიად
საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის
ამბროსის (ხელაია)
ხსოვნისადმი მიძღვნილი
სამეცნიერო კონფერენცია.
პროფესორი ეახტანგ
გურული, ქართული
უნივერსიტეტის
რექტორი პროფესორი
სერგო ვარდოსანიძე
და აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი.

ქართული უნივერსიტეტი.
ივანე ჯავახიშვილის
ხსოვნისადმი
მიძღვნილი სამეცნიერო
კონფერენცია.
პროფესორი ეახტანგ
გურული და აკადემიკოსი
როინ მეტრეველი.

ისრაელის არიელის
უნივერსიტეტის
დელეგაცია ქართულ
უნივერსიტეტში

ქართული უნივერსიტეტი. უნიმდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის 80 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილეები.

ქართული
უნივერსიტეტი.
ივანე ჯავახიშვილის
სახელობის
აუდიტორიის გახსნა.

ქართული
უნივერსიტეტი.
აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი.

ქართული
უნივერსიტეტის
რექტორი პროფესორი
სერგო ვარდოსანიძე
და აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი

ქართული
უნივერსიტეტი.
დეკანოზი არჩილ
მინდიაშვილი და
აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი.

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი ქართული უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორებთან ერთად

აკადემიკოსი როინ მეტრეველი და ქართული უნივერსიტეტის რექტორი პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე სამეცნიერო კონფერენციის მონაწილეებთან ერთად

ქართული
უნივერსიტეტი.
აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი ლექციაზე.

ქართული
უნივერსიტეტის ეზო.
რექტორი პროფესორი
სერგო ვარდოსანიძე
და აკადემიკოსი როინ
მეტრეველი.

ქართული
უნივერსიტეტის ეზო.
აკადემიკოსი თამაზ
გამყრელიძე, ქართული
უნივერსიტეტის
რექტორი პროფესორი
სერგო ვარდოსანიძე,
აკადემიკოსი
როინ მეტრეველი,
პროფესორი მინდია
უგრეხელიძე.

ქართული უნივერსიტეტის რექტორი პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე და აკადემიკოსი როინ მეტრეველი

ქართული უნივერსიტეტი. პუბლიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადოქტორო სადისერტაციო საბჭოს სხდომა. საბჭოს თავმჯდომარე, აკადემიკოსი როინ მეტრეველი და სწავლული მდივანი პროფესორი ვახტანგ გურული.

ქართული უნივერსიტეტი. პუბლიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადოქტორო სადისერტაციო საბჭოს სხდომა. საბჭოს თავმჯდომარე აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, საბჭოს წევრები: პროფესორი ვახტანგ გურული, პროფესორი სერგო ვარდოსანიძე და პროფესორი ლია კარიჭაშვილი.

როინ მეტრეველის შრომების ბიბლიოგრაფია¹ 1959-2013

შემდგენელი ჯაბა საფუშია

1959

1. სტუმრად კიეველ მეგობრებთან (სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტები XVI საუნივერსიტეტო კონფერენციაზე). გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“. 1 მაისი.
2. დავით კაკაბაძის უცნობი სურათი (ნაპოენი ე. მურუსიძის ოჯახში. ქუთაისი). „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 10 სექტემბერი.
3. ერთი საბუთი ივანე ჯავახიშვილის და დავით კაკაბაძის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“. 18 სექტემბერი.

1960

4. ფურცლები არქეოლოგის ბლოკნოტიდან (მოსკოვში სრულიად საკავშირო არქეოლოგიურ კონფერენციაში თბილისის უნივერსიტეტის სტუდენტთა დელეგაციის მონაწილეობის გამო). გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“. 15 აპრილი.
5. [რეცენზია]. ეპოქა დიდი რუსთაველისა. ჟურნ. „ცისკარი“. № 8.
6. დავით კაკაბაძის უცნობი სურათი. ჟურნ. „ხელოვნება“. № 10.
7. [რეცენზია]. ნაშრომი გამოჩენილ ქართველ მეცნიერზე (დავით გვრიტიშვილი. ქართლის ცხოვრების მესაიდუმლე ივანე ჯავახიშვილი. თბ. 1960). გაზ. „სტალინელი“ (ქუთაისი). 26 ოქტომბერი.

¹ რ. მეტრეველის ბიბლიოგრაფიაში არ შევიდა ზოგიერთი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის ნაშრომი (ჯ. ს.).

8. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენა თბილისში (ძველი კერამიკის ნიმუშები). გაზ. „ახალგაზრდა სტალინელი“. 14 ნოემბერი.

1961

9. ივანე ჯავახიშვილი და ქართული მუსიკის ისტორიის საკითხები (ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 85 წლისთავის გამო). ჟურნ. „ცისკარი“ № 4. გვ. 154-158.

1962

10. დიდი მეცნიერის საინტერესო წერილი (ივ. ჯავახიშვილი მხატვარ დ. კაკაბაძის შესახებ გ. ზდანოვიჩისადმი 1912 წ. 6 ოქტომბერს მიწერილ წერილში). ჟურნ. „ცისკარი“. № 1. გვ. 133-134.
11. ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოლოგიური მოგზაურობანი. ჟურნ. „ცისკარი“. № 10. გვ. 121-135.
12. ექვთიმე თაყაიშვილი და ქართული უნივერსიტეტი. გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 5 დეკემბერი.
13. Страницы прошлого. Э. Такашвили и историко-этнографическое общество. газ. „Молодежь Грузии“. 27 дек.
14. ექვთიმე თაყაიშვილი. თბ. 87 გვ. (შ. ბადრიძესთან თანაავტორობით). რეცენზია აღნიშნულ ნიგნზე იხილეთ:
აფაქიძე გ. ახალი ნიგნები. გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“. 1963. 21 თებერვალი.
ადეიშვილი თ. საინტერესო მონოგრაფია. გაზ. „ქუთაისი“. 1963. 6 მარტი.

1963

15. Ученый-энтузиаст (К 100-летию со дня рождения Э. Такашвили). газ. „Вечерний Тбилиси“ 14 фев.
16. ტაჯიკი მეცნიერის ერთი საინტერესო ცნობის შესახებ (ნოსირ ხისროუს ცნობები XI საუკუნის საქართველოს და ეგვიპტეს შორის ურთიერთობის შესახებ). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 26 აპრილი (გ. ლორთქიფანიძის თანაავტორობით).
17. [რეცენზია]. მეგობრობის ღრმა ფესვები (რეცენზია გ. კოპალიანის ნიგნზე „ამიერკავკასიის ხალხთა ურთიერთობის წარსულიდან“). ჟურნ. „ცისკარი“ № 5. გვ. 119-125.

18. К вопросу о грузинских колесницах, найденных при археологических раскопках в Триалети. Сб. Докладов на VI и VIII всесоюзных археол. конф., М.

1964

19. დავით აღმაშენებლის სამხედრო რეფორმის ზოგიერთი საკითხი. ურნ. „ცისკარი“ № 8. გვ. 124-140.
20. დავით აღმაშენებლის ზოგიერთი სახელმწიფოებრივი რეფორმის შე-სახებ. ურნ. „მნათობი“. № 10. გვ. 182-187.

1965

21. [რეცენზია]. დიდგორის ბრძოლის ეპოპეა (რეცენზია შ. მესხიას წი-გნზე – დიდგორის ბრძოლა. თბ. 1965). ურნ. „ცისკარი“. № 8. გვ. 114-119.
22. Голос юности земли (К Международному дню солидарности молодежи против колониализма за мирное сосуществование). газ. „Вечерний Тбилиси“. 24 апр.
23. დავით აღმაშენებელი: სახელმწიფოებრივი რეფორმები XII საუკუნის პირველი მეოთხედის საქართველოში. თბ. 116 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
ჩიტიშვილი შ. საინტერესო და საჭირო გამოკვლევა. გაზ. „წინსვლა“.
1 პერილი.
შერაზადაშვილი გ. წიგნი დავით აღმაშენებელზე. ურნ. „ცისკარი“.
№ 4. გვ. 140-143.

1966

24. ქვეყნის თვალის. მზისა დარი... (თამარ მეფის სახე ხალხურ შემოქმე-დებაში). ურნ. „ცისკარი“. № 4. გვ. 128-133.
25. კულტურა რუსთაველის ეპოქაში. ურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 5. გვ. 42-45.
26. დიდი წარმატებანი. ახალი ამოცანები (საქართველოს მწერალთა მეექვსე ყრილობის წინ, მილოცვები და სურვილები: ნ. მუსხელიშვი-ლის, ს. ბარუზდინის, ი. ვეკუას, ვაცლავ ჩერნის, რ. მეტრეველის, გ. ზაუტაშვილის, პ. ნოზაძის, ნ. ჩერქეზიშვილის, კ. გამსახურდიას, ა.

მირცხულავას, ნ. კალანდაძის, მ. ლებანიძის, ნ. დუმბაძის, ჯ. ჩარკვიანის). ჟურნ. „ცისკარი“. № 7. გვ. 3-10.

27. [რეცენზია]. ეპოქა დიდი რუსთაველისა. ჟურნ. „ცისკარი“. № 9. გვ. 102-110.
28. პირველი კომკავშირული ორგანიზაციები საქართველოში. ჟურნ. „ცისკარი“. № 11. გვ. 95-102.

1967

29. ხელოვნების ისტორიის საინტერესო დოკუმენტი (ე. თაყაიშვილის წერილი „განძეულობის გატანისა და მათი უცხოეთში შენახვის შესახებ. დაცული ხელნაწერთა ინსტიტუტში). ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 4. გვ. 54-57 (შ. ბადრიძის თანაავტორობით).
30. მაღალიდეური, მაღალმხატვრული (საქ. კომკავშირის პრემიის პირველი ლაურეატების: რ. ლალიძის, დ. ერისთავის, ე. შენგელიას, თ. მელიავას, მ. ელიოზიშვილისა და ჯ. ჩარკვიანის შემოქმედებით წარმატებების შესახებ). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 19 მაისი.
31. Молодой художник и гражданин (роль литературы и искусства в формировании подрастающего поколения). газ. „Вечерний Тбилиси“. 7 июня.
32. სვეტიცხოველი. გაზ. „ნორჩი ლენინელი“. 30 ივნისი.

1968

33. საქართველოს ახალგაზრდა შემოქმედებითი ინტელიგენციის სემინარი (საუბარი საქ. ალკკ ცკ-ს პირველ მდივან რ. მეტრეველთან). გაზ. „კომუნისტი“. 13 მარტი.
34. ქართული უნივერსიტეტის კარიბჭესთან (თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 50 წლისთავი). ჟურნ. „ცისკარი“. № 5. გვ. 113-118.
35. საქართველოს კომკავშირის ისტორია (შესავალი წერილი რ. მეტრეველის. ავტორები: გ. ჟვანია, ნ. ჩახვაშვილი, ვ. ქარუმიძე). თბ. 445 გვ.

1969

36. ახალგაზრდა მეცნიერთა თათბირ-სემინარი (გ. აბაშიძის, რ. მეტრეველის და ბ. ჟღენტის სიტყვები). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 21 თებერვალი.

37. ერთი ფურცელი საქართველოს შინაკლასობრივი ბრძოლის ისტორიიდან (ორბელთა ამბოხება). ჟურნ. „მნათობი“. № 4. გვ. 175-192.
38. Культура Грузии в эпоху Руставели. жур. „Литературная Грузия“, № 5-6. С. 178-182.

1970

39. საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხის დათარიღებისათვის. ჟურნ. „მნათობი“. № 6. გვ. 167-174.
40. საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი (აბულეთის ძეგთა გამოსვლა სამეფო ხელისუფლების წინააღმდეგ). ჟურნ. „ცისკარი“. № 6.
41. Образ царицы Тамар в Грузинском народном творчестве. журн. „Литературная Грузия“. № 8. С. 93-94. აღნიშნული სტატია იხ. ასევე. La reine Tamar dans le folklore georgien. Bedi Kartlisa. Rev. de Kartvelologie. vol. XXVII, Paris. p. 126-134.

1971

42. დიდგორის ეპოპეა. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 6 აგვისტო.
43. Наследники славных традиций. Газ. „Молодежь Грузии“. 1 окт.

1972

44. ნარკვევები ფეოდალური საქართველოს ისტორიიდან. თბ. 195 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
ხაჭაპურიძე მ. დიდმნიშვნელოვანი ნაშრომი. გაზ. „ქუთაისი“. 20 მაისი.
შ. ბადრიძე. კეთილად შესახვედრი წიგნი. ჟურნ. „ცისკარი“. № 9.

1973

45. სოციალური ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი ფეოდალურ საქართველოში (იური ანდრიას ძის აჯანყება). ჟურნ. „მაცნე“. ისტორიის, ... სერია. № 4. გვ. 3-52.
46. გერმანელი მეცნიერი – საქართველოს ისტორიის მკვლევარი (ფელიქს ჰოლდაკის გამოკვლევა თამარ მეფის მოღვაწეობის შესახებ). ჟურნ. „ცისკარი“. № 5. გვ. 116-123.

47. შინაკლასობრივი ბრძოლა და ხალხის მასების მდგომარეობა ფეოდალურ საქართველოში (მე-12 საუკუნე). ჟურნ. „მნათობი“. № 8. გვ. 174-184.
48. შინაკლასობრივი ბრძოლა საქართველოში (მე-12 საუკუნე). თბ. 355 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
შენგელია ნ. საინტერესო მონოგრაფია შინაკლასობრივი ბრძოლის საკითხებზე. ჟურნ. „მნათობი“. 1975. № 12. გვ. 183-188.

1974

49. მასწავლებლის გახსენება (ისტორიკოს დავით გვრიტიშვილის დაბადების 60 წლისთავის გამო). გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“. 14 თებერვალი.
50. სიტყვის კონა ანუ ცოდნის სალარო (საენციკლოპედიო მუშაობის წარსული. ანმყო და მომავალი). ჟურნ. „მნათობი“. № 9.
51. რამდენიმე საბუთი საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მოღვაწეობიდან. ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“. № 10. გვ. 84-89.

1975

52. ივანე ჯავახიშვილი და ქართული მუსიკა. ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 6. გვ. 30-39.
53. ხალხის სამსახურით შთაგონებული სიცოცხლე (ივ. ჯავახიშვილი). ჟურნ. „ცისკარი“, № 6. გვ. 127-135.
54. ივ. ჯავახიშვილი და ქართველი ერის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა, შესწავლის საკითხი. თსუ შრომები. ისტორია, ხელოვნებათმცოდნეობა, ეთნოგრაფია. ტ. 165. გვ. 105-114.
55. [რეცენზია]. ერთი წიგნის გამო (რეცენზია ო. სულეიმანოვის წიგნზე). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 6 დეკემბერი.
56. ივანე ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერთი საკითხი. თბ. 225 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
თბილელი ი. მონოგრაფია დიდ მეცნიერზე. ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“. № 4. 1976. გვ. 93-94.

57. გამოჩენილი საბჭოთა ისტორიკოსი (ივ. ჯავახიშვილის 100 წლისთავის გამო). გაზ. „საბჭოთა აჭარა“. 14 აპრილი.
58. მეცნიერი და მამულიშვილი (შ. მესხიას დაბადების 60 წლისთავის გამო). ჟურნ. „ცისკარი“. № 7. გვ. 121-129.
59. [რეცენზია]. საინტერესო გამოკვლევა (რეცენზია ა. კიკვაძის მონოგრაფიაზე. „რაჭა, მისი რევოლუციური წარსული და აწმყო“). გაზ. „სახალხო განათლება“. 24 სექტემბერი.
60. დიდი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე (ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავის გამო). გაზ. „თბილისი“. 7 ოქტომბერი.
61. ერის საამაყო ბურჯი. გაზ. „ოქტომბრის გზით“ (ქარელი). 12 ოქტომბერი.
62. დიდი მამულიშვილი (ივ. ჯავახიშვილი). ჟურნ. „პიონერი“. № 190. გვ. 12-15.
63. მამულიშვილობა და მეცნიერება ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. გვ. 22-28.
64. დეკლასირებული ელემენტები შუასაუკუნეების საქართველოში (V-XII სს.). გლახაკნი. თბ. 88 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
შაიშმელაშვილი ივ. საინტერესო ნაშრომი. გაზ. „სოფლის ცხოვრება“. 19 მარტი. 1977.
65. შოთა მესხია. თბ. 82 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
ლომინაძე დ. საინტერესო მონოგრაფია. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 25 ივნისი.
ცუცქერიძე ზ. ამავდარი მამულიშვილი. გამოჩენილი მეცნიერი და აღმზრდელი. ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“. № 8. გვ. 89-92.
66. La vue et L'oeuvre du Fondateur de l'etude scientifique de l'Histoire de Georgie. Ivane Djavakhishvili. Bedi Kartlisa. Rev. de Kartvelologie. vol. XXXIV. Paris. p. 60-73.

67. ისტორიის სწავლების მეთოდის ზოგიერთი საკითხი უმაღლეს სკოლაში. გაზ. „სახალხო განათლება“. 27 იანვარი.
68. ერთი ფურცელი ფეოდალური საქართველოს ისტორიიდან (მთიელთა აჯანყების საკითხისათვის XII საუკუნის ათიან წლებში). ჟურნ. „განათიადი“. № 2.

69. ქართული ენციკლოპედიის მეორე ტომი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 24 ივნისი (ირ. აბაშიძის თანაავტორობით).
70. „რანი ვიყავით და რანი ვართ...“ (ილია ჭავჭავაძე და ისტორია). ჟურნ. „ცისკარი“. № 8. გვ. 123-131.
71. ენციკლოპედიის მეორე ტომი (გამოცემის შესახებ). გაზ. „სამშობლო“. 29 აგვისტო (ირ. აბაშიძის თანაავტორობით).
72. საბჭოთა საქართველოს დიდებული მატრიანე. ქართული ენციკლოპედიის მე-2 ტომის გამოსვლის გამო. გაზ. „სოფლის ცხოვრება“. 29 სექტემბერი (ირ. აბაშიძის თანაავტორობით).
73. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 2 (ატოცობა-გარიგა). თბ. 704 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: „ახალგაზრდობისა და სტუდენტთა მსოფლიო ფესტივალები“; „ახალგაზრდობის დემოკრატიული ორგანიზაციები“; „ახალგაზრდობის კავშირთა ამოცანები“; „ახალგაზრდობის საერთაშორისო დღე“ (ასდ); „ახალგაზრდული ორგანიზაციების კომიტეტი.“

1978

74. ისტორიის სწავლების მეთოდის ზოგიერთი საკითხი უმაღლეს სკოლაში (თბილისის უნივერსიტეტში ისტორიის სწავლების ზოგიერთი საკითხის შესახებ). გაზ. „სახალხო განათლება“. 20 იანვარი.
75. [რეცენზია]. წერილი რედაქციას (რეცენზია გ. მჭედლიძის სტატიაზე – ეტიუდები რუსთაველის ეპოქის საქართველოს ისტორიიდან. ჟურნ. „განთიადი“. 1977. № 6). ჟურნ. „განთიადი“. № 5. გვ. 141-147.
76. თბილისის ეტიმოლოგიის საკითხი. ჟურნ. „მეცნიერება და ტექნიკა“. № 7. გვ. 36-38.
77. ან დაიბეჭდა სტამბაში პირველ... (პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი გამოსული რომში 1629 წ.). ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 7. გვ. 76-82.
78. დიდი ეროვნული საქმე (ლექსიკონების გამოცემის აუცილებლობის შესახებ). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 28 ივლისი.
79. დიდნი საქმენი: მე-11 ს-ის მეორე ნახევრისა და მე-12 ს-ის პირველი მეოთხედის საქართველოს ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. თბ. 247 გვ. *რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:*
შენგელია ნ. საყურადღებო მონოგრაფია დავით აღმაშენებელზე.
ჟურნ. „ცისკარი“. № 8. გვ. 115-119.

ბადრიძე შ. ტუხაშვილი ლ. ორი ახალი წიგნი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 6 ივლისი. 1979.

80. საქართველოს ისტორიის სპეცკურსებისა და სპეცდემინარების პროგრამა. უნივერსიტეტის გამომც.
81. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 3 (გარიგება - ეგე). თბ. 672 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: დ. ვ. გვრიტიშვილი; გიორგი II (საქართველოს მეფე 1072-1089); გიორგი III (საქართველოს მეფე 1156-1184); გიორგი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი; დავით აღმაშენებელი (საქართველოს მეფე 1089-1125); დემეტრე I (საქართველოს მეფე 1125-1156); დიდგორის ბრძოლა.

1979

82. [რეცენზია]. „კიდევაძე დაიზრდებიან“ (რეცენზია ნ. კეცხოველის წიგნზე - „კიდევაძე დაიზრდებიან“). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 12 იანვარი.
83. [რეცენზია]. შემაჯამებელი ნაშრომი (რეცენზია შ. მესხიას წიგნზე - „საშინაო პოლიტიკური ვითარება და სამოხელეო წყობა XII საუკუნის საქართველოში“. თბ. 1979). გაზ. „კომუნისტი“ (მ. ლორთქიფანიძესთან თანაავტორობით).
84. მექსიკა. ძველი ცივილიზაცია და ახალი შუქჩრდილები (მოგზაურობის შთაბეჭდილებებიდან). გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 12 ივნისი.
85. ძლევაი (ირ. აბაშიძის დაბადების 70 წლისთავის გამო). გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 22 ნოემბერი.
86. ჭეშმარიტი მოქალაქე (ირ. აბაშიძის 70 წლისთავის გამო). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 23 ნოემბერი.
87. ამაგდარი (ირ. აბაშიძის დაბადების 70 წლისთავის გამო). გაზ. „სამშობლო“ 23 ნოემბერი.
88. Мысль, воплощенная в слово (К 70-летию поэта-академика Ираклия Абашидзе). Газ. „Молодежь Грузии“. 24 ноября.
89. გულისა და გონების საგანძური (ქართული წიგნი 350 წლისაა). გაზ. „კომუნისტი“. 28 ნოემბერი.
90. სიყვარული სიყვარულის წილ... (ირ. აბაშიძის დაბადების 70 წლისთავის გამო). ჟურნ. „ცისკარი“. № 11. გვ. 118-120.
91. „... В связи с конкретным опытом истории“. Журн. „Литературная Грузия“. № 12. С. 81-90.
92. საქართველოს ისტორია: ლექსიკონი. წიგნი პირველი. ა-ვ. 351 გვ.

რეცენზია აღნიშნულ ნიგნზე იხილეთ:

ნილოსანი ნ. საქართველოს ისტორიის ლექსიკონი. გაზ. „კომუნისტური შრომა“ (ლანჩხუთი). 15 დეკემბერი.

ბერიძე ვ., მელიქიშვილი გ., ჩიტაია ს. საქართველოს ისტორიის ლექსიკონი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 16 ნოემბერი.

სანიკიძე ლ. სიკეთე საისტორიო ლექსიკონისა. გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 10 იანვარი. 1980.

Кикнадзе З., Ломинадзе Б., Гагошидзе Ю. В защиту этических норм (из издания I тома словаря „История Грузии“ Р. Метрели). Газ. „Заря Востока“. 20 февр. 1980. აღნიშნულ რეცენზიაზე პასუხი იხილეთ: „В защиту этических норм“ (Ответ на статью З. Кикнадзе, Б. Ломинадзе, Ю. Гагошидзе под заголовком „В защиту этических норм“ опубли. в газ. „Заря Востока“ от 20 февр. 1980 г.), газ. „Заря Востока“, 1 марта. 1980.

93. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. III. თბ. 892 გვ. (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის საკითხი (X-XIII სს.). გვ. 79-82. სოფლის მეურნეობა (X-XIII სს.). გვ. 89-98. ხელოსნობა (X-XIII სს.). გვ. 102-108.

94. მცირე გულანი. თბ. 186 გვ.

რეცენზია აღნიშნულ ნიგნზე იხილეთ:

ბადრიძე შ., ტუხაშვილი ლ. ორი ახალი ნიგნი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 6 ივლისი. ქაჯია რ. „მცირე გულანი“. გაზ. „ნიგნის სამყარო“. № 10. 1980. გვ. 8.

95. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 4. (ეგვესი-თუთა). თბ. 704 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: ერწუნის ბრძოლა 1104; ე. თაყაიშვილი.

1980

96. „В защиту этических норм“ (ответ на статью З. Кикнадзе, Б. Ломинадзе, Ю. Гагошидзе под заголовком „В защиту этических норм“ опубли. в газ. „Заря Востока“ от 20 февр. 1980 г.). Газ. „Заря Востока“. 1 марта.

97. ქართული კულტურის დიდი მოამბე (ექ. თაყაიშვილი). ჟურნ. „ფრესკა“. № 11. გვ. 26-27.

98. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 5 (თუთია-კოქტეილი). თბ. 704 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: ივანე ლიპარიტის ძე

ბალეაში; იური ანდრეას ძე (საქართველოს მეფის თამარის პირველი ქმარი); იური ანდრეას ძის აჯანყება 1191; „კარავი“; კლდეკარის საერისთავო.

1981

99. ქართული ენციკლოპედიის V ტომი (გამოსვლის გამო). გაზ. „თბილისი“ 21 მარტი (ირ. აბაშიძის თანაავტორობით). გაზ. „სოფლის ცხოვრება“. 2 აპრილი.
100. ფურცლები საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ისტორიიდან. ჟურნ. „განთიადი“. № 4. გვ. 133-140.
101. მეცნიერების მიღწევათა დონეზე (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მეხუთე ტომის გამოსვლის გამო). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 3 აპრილი.
102. Огромный объем знаний (К выходу в свет на груз. яз. V тома Грузинской советской энциклопедии). Газ. „Заря Востока“. 3 апр. (თანაავტორი ი. აბაშიძე).
103. სიძველეთა დაცვის სამსახურში. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მოღვაწეობის ზოგიერთი საკითხი (1907-1917 წწ. საქართველოს მატერიალური კულტურის ძეგლების მოვლა-პატრონობისა და შესწავლა-გამოკვლევის საქმეში ექ. თაყაიშვილის, აკ. შანიძის. პავლე ინგოროყვასა და სხვათა როლი). ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 6. გვ. 28-30.
104. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება და აკაკი წერეთელი. ჟურნ. „ცისკარი“. № 6. გვ. 131-141.
105. დიდი ძლევა (დიდგორის ბრძოლა). გაზ. „სამშობლო“. 25 აგვისტო.
106. ეროვნული განძის საღარო (საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება). ჟურნ. „მნათობი“. № 9. გვ. 173-182.
107. საიუბილეო, სპეციალური (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის სპეციალური ტომის „საქართველოს სსრ“ ქართულ და რუსულ ენებზე გამოცემის შესახებ). „წიგნის სამყარო“. № 10.
108. [Рецензия]. Ценное исследование (Рец. на монографию А. П. Новосельцева — „Генезис феодализма в странах Закавказья“). Газ. „Заря Востока“.
109. და მოვიდეს ვარანგნი... (რამდენიმე ეპიზოდი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობიდან). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 1981. 9 ოქტომბერი. იხ. ასევე გაზ. „კომუნისტური შრომისათვის“. 23 ნოემბერი.

110. [რეცენზია]. ზღვაოსანთა ნაკვალევზე ... (რეცენზია თ. ბერაძის წიგნზე „ზღვაოსნობა საქართველოში“). გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 24 ნოემბერი.
111. ისტორიის ძეგლთა გადარჩენისათვის (სამეცნიერო საინფორმაციო ბიულეტენი. მთავარი საარქივო სამმართველო). № 39-40. გვ. 54-63.

1982

112. „დიდოსტატის“ ისტორიული ფონი (კ. გამსახურდიას რომანის დიდოსტატის მარჯვენის მიხედვით). ჟურნ. „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“. № 3. გვ. 20-32.
113. ეძღვნება საქართველოს (ქსე საგანგებო ტომის „საქართველოს სსრ“ გამოსვლის გამო). გაზ. „კომუნისტი“. 6 ივნისი (ირ. აბაშიძის თანაავტორობით).
114. [რეცენზია]. ნათელი წარმოჩენა დიდი ღვანლისა (რეცენზია ს. ჯორბენაძის წიგნზე „ცხოვრება და მოღვაწეობა ივანე ჯავახიშვილისა“. თბ. 1981). ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“. № 8. გვ. 75-82.
115. [რეცენზია]. საისტორიო ძიებანი (შ. მესხიას წიგნის „საისტორიო ძიებანი“. ტ. I. თბ. 1982. გამოსვლის გამო). „წიგნის სამყარო“. თბ. № 8.
116. ეროვნული განძის საღარო (საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება და წიგნსაცავ-მუზეუმის შექმნა). „მნათობი“. № 9.
117. გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი (ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი მარიამ ლორთქიფანიძე). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 10 სექტემბერი (თანაავტორი გ. ჯამბურია).
118. საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება (ისტორიული ნარკვევი და მასალები). თბ. 374 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
იაშვილი მ. შუქი მამულიშვილური ღვანლისა. გაზ. „სოფლის ცხოვრება“. 17 თებერვალი. 1983.

1983

119. ქართული კულტურის სამსახურში (ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ისტორიიდან). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 1 იანვარი.

120. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ლიპარიტ I ბაღვაში, ლიპარიტ II ბაღვაში, ლიპარიტ III ბაღვაში, ლიპარიტ IV ბაღვაში, ლიპარიტ V ბაღვაში, მ. ლორთქიფანიძე, მარიამისეული „ქართლის ცხოვრება“, მეკობრეობა, შ. მესხია.

1984

121. [რეცენზია]. ნიგნი ტაო-კლარჯეთის არქიტექტურაზე (рцн. на монографию В. Беридзе. „Место Тао-Кларджетии в истории Грузинской Архитектуры“. Тб. 1981). „მნათობი“. № 1. გვ. 171-176 (თანაავტორი ს. კინწურაშვილი).
122. სისხლის სამართლის პრობლემების ამაგდარი მკვლევარი (ე. მაყაშვილი). ჟურნ. „საბჭოთა სამართალი“. № 6. გვ. 64-66 (თანაავტორები: ა. შუმანაშვილი და თ. შავგულიძე).
123. შოთა მესხიას ბიოგრაფიიდან. კრ. საქართველო და აღმოსავლეთი. თბ. გვ. 9-7 (თანაავტორი მ. დუმბაძე).
124. საქმიანი კაცი (გ. ჯაფარიძე). გაზ. „კომუნისტი“. 2 ივნისი.
125. მთელი საზოგადოების საქმე (საქ. სსრ ნიგნის მოყვარულთა საზოგადოების III ყრილობასთან დაკავშირებით). გაზ. „თბილისი“. 19 ივნისი.
126. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 7 (მინორი-პეგუ). თბ. 720 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: ნებიერი (გლეხთა კატეგორია), ნიანია ლიპარიტის ძე, ნასყიდი გლეხი, ნაწყალობევი გლეხი, ივანე ორბელი, მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, ა. პ. ნოვოსელცევი.
127. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 8 (პედაგოგი-სამეული). თბ. 720 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები – რატი I ბაღვაში, რატი II ბაღვაში, რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება 1103, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა, რუსთავეის შემოერთება 1115, რუსუდანი (დე-მეტრე I-ის ასული).

1985

128. საენციკლოპედიო საქმის ზოგიერთი საკითხი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 5 აპრილი.
129. დამმარხეთ საქართველოში ... („საქართველოს სამოთხის“ შემდგენლის მიხედვით საბინისის შესახებ). ჟურნ. „მნათობი“. № 9 გვ. 117-126).
130. Охраняя культурное наследие (к 80-летию Грузинского Общества истории и этнографии). жур. „Литературная Грузия“. № 9. С. 177-190.

131. Девятый том Грузинской Советской Энциклопедии (беседа с зам. гл. ред. ГСЭ Р. Метревели). Газ. „Заря Востока“. 15 окт.
132. ერის დიდი წიგნი (ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მე-9 ტომის გამოსვლის გამო). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 18 ოქტომბერი.
133. სამაგალითო ნიშანსვეტი (მეცნიერული ქართველოლოგიის ფუძემდებლის ნიკო მარის ღვაწლის გამო ეროვნული კულტურის აღმავლობაში). გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 2 ნოემბერი.
134. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 9 (სამეურნეო-ტიხტიხი). თბ. 736 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: სამშვილდის შემოერთება 1110, სამხედრო რეფორმები, სასირეთის ბრძოლა 1047, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, საქართველოს საისტორიო საზოგადოება, სვიმეონი (XII ს. პოლიტიკური მოღვაწე), „სამდიდრით ამაღლებულთა“ გამოსვლა (იხ. ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა).

1986

135. მკვლევარი, მოღვაწე, მოქალაქე (პროფ. შოთა მესხიას დაბადების 70 წლისთავის გამო). გაზ. „კომუნისტი“. 25 აპრილი.
136. „რანი ვიყავით და რანი ვართ...“ (ილია ჭავჭავაძე და ისტორიის საკითხები). გაზ. „კომუნისტი“. 7 სექტემბერი.
137. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 10 (ტიხუანა-შინდარა). თბ. 752 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: ფარცხისის ბრძოლა 1074, ფხოველთა და დიდოელთა აჯანყება, ქვაბულისძე ნიანია, ყუთლუ-არსლანი, ყუთლუ-არსლანის დასის გამოსვლა, შენირული.
138. დავით აღმაშენებელი: ეპოქის სოციალურ-ეკონომიური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის მიმოხილვა. თბ. 363 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
ქუმისიშვილი დ. ძეგლი დავით IV აღმაშენებლისა. ჟურნ. „მნათობი“. № 5. 1988. გვ. 170-179.

1987

139. Впереди большая работа. газ. „Заря Востока“. 15 апр.
140. უპირველესად-ახლებურად. გაზ. „სახალხო განათლება“. 15 მაისი.
141. კვალი ნათელი (საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების 80 წლისთავის გამო). გაზ. „კომუნისტი“. 22 სექტემბერი.

142. Клад грузинского народа. газ. „Молодежь Грузии“. 20 окт.
143. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 30 ოქტომბერი.
144. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 11 (შინდი-ჰუხი). თბ. 704 გვ. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: შირიმნის ბრძოლა 1021, „ძველი საქართველო“, ხუაშაქ ცოქალი, ჯაყელი კრავაი, ივანე ჯავახიშვილი.
145. Грузинское общество истории и этнографии, Исторический очерк и материалы). Тб. 175 стр.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
Муджири А. Объединенные одной целью. газ. „Заря Востока“. 20 ноября.

1988

146. მეცნიერის გახსენება (ისტორიკოსი შოთა მესხია). ჟურნ. „ეგრისი“. № 1. გვ. 264-281.
147. მხარს ვუჭერ შემოქმედებით თანამშრომლობას. გაზ. „საბჭოთა განათლება“. 5 იანვარი.
148. [რეცენზია]. დიდი გზა. „სახალხო განათლება“. 19 იანვარი.
149. მარმარილოსავით სპეტაკი (ივანე ჯავახიშვილი). გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 4 თებერვალი.
150. ჩვენც მის ბუდეში დავფრთიანდით... (თბილისის უნივერსიტეტის 70 წლისთავის გამო). გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“. 6 თებერვალი.
151. მოწყალე გლახაკთა და ქვრივთა (დავით აღმაშენებლის დღის გამო). გაზ. „კომუნისტი“. 7 თებერვალი.
152. ვალმოხდილი ერისა და ქვეყნის წინაშე (ექ. თაყაიშვილის დაბადების 125 წლისთავის გამო). გაზ. „კომუნისტი“. 21 თებერვალი.
153. Конкурс знаний. газ. „Молодежь Грузии“. 14 июня.
154. უკვდავევოთ დიდი წინაპრის ხსოვნა (დავით აღმაშენებლის ძეგლის თბილისში დადგმასთან დაკავშირებით). გაზ. „კომუნისტი“. 27 ივნისი.
155. მთავარი კრიტერიუმი ცოდნა (თბილისი ა. ს. პუშკინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის რექტორ რ. მეტრეველის საუბარი მისაღები გამოცდების შესახებ). გაზ. „სოფლის ცხოვრება“. 12 ივლისი.
156. Академик Иване Джавахишвили (О жизни и деятельности ученого). „Вечерний Тбилиси“. 11 окт.
157. Давид Строитель (деятельность грузинского царя XI-XII столетия Давида IV Строителя). жур. „Литературная Грузия“. № 9. С. 173-184.

158. Десять дней в Англии (Беседа с акад.-секр. отд-ния обществ. наук ГССР Р. Метревели). газ. „Заря Востока“. 24 дек.
159. Der byzantinisch-bulgarische Krieg 1014-1018 und Georgien. GEORGICA. Heft 11. Jena-Tbilisi. გვ. 60-63.
160. „... და მოვიდეს ვარანგნი...“ (ისტორიულ-ფილოლოგიური ნარკვევები). თბ. 176 გვ.
161. ჩვენი სამშობლოს მატიანე (საშუალო სკოლის მე-5 კლასის სახელმძღვანელო). თბ. (თანაავტორი ლ. სანიკიძე). 96 გვ.

1989

162. „Рай Грузии“. Каким его видел Михаил Сабинин. Газ. „Заря Востока“. 5 янв.
163. რწმენით, იმედით, გეგმით (ქართული ენისა და ლიტერატურის სამოქმედო პროგრამა ახალი წლისათვის). გაზ. „კომუნისტი“. 11 იანვარი (საუბარი ა. აფაქიძესთან, რ. მეტრეველთან და გ. ციციშვილთან).
164. Великий преобразователь. Газ. „Заря Востока“. 22 января.
165. Царица Тамар. Газ. „Заря Востока“. 22 января.
166. Великий преобразователь. Газ. „Кутаисская Правда“. 2 Февр.
167. გიხაროდენ, სრულიად საქართველოვ (დავით IV აღმაშენებლის გამეფების 900 წლისთავი). გაზ. „სამშობლო“. 5 თებერვალი.
168. Интеллигенция без интеллигентности немыслима (О взаимосвязи человека и общества). Газ. „Заря Востока“. 12 марта.
169. [რეცენზია]. გმირთა საგალობელი (ლ. სანიკიძის ისტორიული ნარკვევების კრებულის „ნიგნი მონამეთა“ გამოცემის გამო). გაზ. „კომუნისტი“. 17 მარტი.
170. იდეა ყოველთვის უსწრებს რეალობას (სკოლაში საქართველოს ისტორიის სწავლების პრობლემები). ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“. № 5. გვ. 37-40.

1990

171. Строитель Земли грузинской (Давид Строитель). Газ. „Вечерний Тбилиси“. 20, 22 марта.
172. კლიოს მფარველობის ქვეშ (ნარკვევები ისტორიული მეცნიერების განვითარებისა და მიმართულებების შესახებ). მაცნე. ისტორიის. სერია. № 4.

173. ვისწავლოთ ღრმა აზროვნება (კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის სააღდგომო ეპისტოლე ეროვნულ საჭირობოროტო პრობლემებთან დაკავშირებით). გაზ. „თბილისი“. 30 აპრილი.
174. დედა ქართლისა თამარი, მეფე თამარის სახე ხალხურ შემოქმედებაში, გაზ. „თბილისი“, 30 აპრილი.
175. თამარს ვაქებდით მეფესა (მეფე თამარის სახე ხალხურ შემოქმედებაში). გაზ. „კომუნისტი“. 1 მაისი.
176. აკაკის საქართველო. აკაკი წერეთელი და საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 8 ივნისი.
177. Царица Тамара (Из Истории Грузии). Газ. „Вечерний Тбилиси“. 3 авг.
178. დიდი ბურჯი წაგვექცა (რევაზ თაბუკაშვილის გარდაცვალების გამო). გაზ. „კაბადონი“. № 8. 11 აგვისტო.
179. Эпоха царицы Тамар. „Кутаисская Правда“. 15 сент.
180. „ჭყონდიდელი მამა არს მეფისა“ (ლევანლი გიორგი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესისა). გაზ. „რესპუბლიკა“. 9 ოქტომბერი.
181. გზა გავლილი და გასავლელი. გაზ. „კომუნისტი“. 24 ოქტომბერი.
182. სიბრძნისა და რწმენის ერთობლიობით. გაზ. „სოფლის ცხოვრება“. 9 ნოემბერი.
183. ერის დიდი მემკვიდრე (ს. ჯანაშია). გაზ. „თბილისი“. 17 ნოემბერი.
184. დავით აღმაშენებლის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოღვაწეობის ისტორიული მნიშვნელობისათვის. კრ.: დავით აღმაშენებელი. გვ. 3-8.
185. დავით IV აღმაშენებელი: ეპოქის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკურ-კულტურული ისტორიის მიმოხილვა (II გამოცემა). თბ. 368 გვ.
186. დავით აღმაშენებელი. თბ. 96 გვ. თავფურცელი და ტექსტი ქართულ, რუსულ, ინგლისურ, გერმანულ და ფრანგულ ენებზე.

1991

187. კლიოს მფარველობის ქვეშ. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 25 იანვარი.
188. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი. გაზ. „ქუთაისი“... 8 თებერვალი.
189. სრულიად საქართველოს ერთიანობის სიმბოლო. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 14 მაისი.
190. დღევანდელი ჩვენი ისტორიის შედეგია, გაზ. „ახალგაზრდა ივერიელი“, 20 ივლისი.
191. არცერთი დღე უნივერსიტეტოდ არ მიცხოვრია. გაზ. „დრონი“. 25 ოქტომბერი.

192. მე სხვაგვარად ვერ წარმომიდგენია (ინტერვიუ თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახ. სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორთან სასწავლო წლის დაწყებასთან დაკავშირებით). გაზ. „განათლება“. 30 ოქტომბერი.
193. მეფე თამარი. ეპოქის პოლიტიკურ-კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვა. თბ. 382 გვ.
რეცენზია აღნიშნულ წიგნზე იხილეთ:
როინ მეტრეველი: მეფე თამარი, ეპოქის პოლიტიკურ-კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური მიმოხილვა (Roia Metreweli. Die Königin Tamar. Kulturpolitischer und sozialökonomischer Überblick über die Epoche. Tbilisi: Ganatleba 1991. 372. s.). Besprochen von Heinz Fähnrich. GEORGICA. Heft. 16. Jena. s. 145.

1992

194. გზა დასავლეთისაკენ მიდის (ინტერვიუ თსუ რექტორთან რ. მეტრეველთან). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 19 ივლისი.
195. უნივერსიტეტი – ამოუწურავი თემა (საუბარი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორთან რ. მეტრეველთან). გაზ. „განათლება“. 11 ოქტომბერი.
196. მორიგი შემოტევა საქართველოს ისტორიაზე ანუ სადაური ქალაქი ისტორიულად ჯავახეთის ახალქალაქი – ქართული თუ სომხური. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 25 სექტემბერი (თანაავტორი ნ. შოშიაშვილი).
197. ღვანლმოსილი (ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაჩინო წარმომადგენლის მ. ლორთქიფანიძის დაბადების 80 წლისთავის გამო). გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 24 სექტემბერი (თანაავტორები ნ. შოშიაშვილი. გ. ჯამბურია).
198. კერძო უმაღლესი სასწავლებელი საქართველოს უბედურებაა. გაზ. „ერი“. 24-30.
199. თამარი (ქართულ, რუსულ და ინგლისულ ენებზე). თბ. 96 გვ.

1993

200. განათლება გვანიჭებს თავისუფლებას. გაზ. „უწყებანი“. 4 თებერვალი.

201. ნიკოფსიიდან დარუბანდამდისა ზღვამდე (რამდენიმე შტრიხი რუს-თაველის ეპოქიდან). გაზ. „მამული“. № 21.
202. ძლევაი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 2 აპრილი.
203. დედაუნივერსიტეტის ვალი. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 24 აპრილი.
204. ახალი შინაარსის დამკვიდრების პირველი ნელი. გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“. 2 ივლისი.
205. კვლავ ქართველი ერის ეთნოგენეზისის პრობლემა. გაზ. „ივერია-ექსპრესი“. 3 ივნისი.
206. ისტორია არ უნდა განყდეს. გაზ. „ნერგი“. 11 ივნისი.
207. რ. მეტრეველის სიტყვა. წარმოთქმული თავისუფალი საქართველოს მებრძოლის ზურაბ ავალიშვილის ნეშტის დაკრძალვაზე. გაზ. „სამშობლო“. ივნისი-ივლისი. № 5.
208. სამოცდამეთხუთმეტე შემოდგომა (ივ. ჯავახიშვილის თბილისის უნივერსიტეტის ემბლემასთან დაკავშირებით). გაზ. „დრონი“. 16 სექტემბერი.
209. საქართველოს ცოდნა და შრომა გადაარჩენს. გაზ. „ფაქტი, აზრი, კომენტარი“. 29 დეკემბერი.
210. ბაგრატიონები. თბ. 16 გვ.
211. ტაძარი. თბ. 98 გვ.
212. ტაძარი (ნარკვევები ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიიდან). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. № 10. 12. 14. 17. 18.

1994

213. ერის ბურჯი (საუბარი თბილისის უნივერსიტეტის დღევანდელ დღესა და მის პერსპექტივებზე). გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 8 თებერვალი.
214. მივსდით უფლის ხმას. გაზ. „კავკასიონი“. 23 მარტი.
215. Сколько вузов нужно Грузии? Газ. „Веч. Тбилиси“. 28 апр.
216. ვეცადეთ და შევარჩიეთ უკეთესი... (საუბარი რ. მეტრეველთან თსუ-ს პრობლემებზე). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 20 მაისი.
217. ეროვნული უნივერსიტეტი ბურჯი და სარკე ქვეყნისა. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 25 მაისი.
218. წარმატებით გემოლვანეთ, ახალგაზრდებო (ჟურნალ „არტანუჯის“ გამოცემის გამო). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 1 ივლისი.

219. მხოლოდ განათლებულ თაობას ძალუძს ააშენოს დემოკრატიული და დამოუკიდებელი საქართველო. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 22 ივნისი.
220. ქართული დიპლომატიის ისტორიის შესწავლისათვის. კრ.: „ქართული დიპლომატია“. ტ. 1. გვ. 5-20 (გ. ბოლოთაშვილის თანაავტორობით).
221. Die byzantinisch-georgischen Beziehungen im 11. Jahrhundert. GEORGICA. Gef. 17. Universitätsverlag Konstanz. p. 29-33.

1995

222. გამოჩენილი მემკვიდრე (აკად. ნ. ბერძენიშვილის დაბადების 100 წლისთავის გამო). გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 11 აპრილი.
223. ზოგიერთი ქართული დიპლომატიური ტერმინის შესახებ (მოციქული. დესპანი. ელჩი). კრ.: „ქართული დიპლომატია“. ტ. 2. გვ. 394-403.
224. Внешняя политика Грузии в средние века. XII век (Некоторые вопросы внешней политики Грузии в средние века). Тб. 100 стр.
225. Georgia. Nashville. Tennessee. USA. 115 გვ.

1996

226. იაკობ გოგებაშვილი და ისტორია (ისტორიის თემა ი. გოგებაშვილის მწერლურ შემოქმედებასა და საზოგადოებრივ მოღვაწეობაში). ჟურნ. „სკოლა და ცხოვრება“. № 1-3. გვ. 51-66.
227. ივ. ჯავახიშვილი და თბილისის უნივერსიტეტი. თბ. 120 გვ.; პარალელური თავფურცელი რუსულ და ინგლისურ ენებზე. ქართულ, რუსულ და ინგლისურ ენებზე.
228. Дипломатия Давида Строителя на Кавказе. Научная Мысль Кавказа. № 4. 1996. გვ. 56-63.
229. The Georgian Chronicle „Matiane Kartlisa“. Introduction and notes by Roin Metreveli. Transkation and indexes by Arrian Chanturia. Tbilisi. 92 გვ.
230. საქართველო. ისტორიული ნარკვევები (სპარსულ ენაზე). თეირანი. 104 გვ.
231. საქართველოს ისტორია (სომხურ ენაზე). მე-5 კლასის სახელმძღვანელო. თბ. (თანაავტორი ლევან სანიკიძე). 112 გვ.
232. Grigol Tsereteli. Eröffnungsvortrag. მოხსენება წაკითხული გრიგოლ წერეთლის დაბადებიდან 125 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშო-

რისო კონფერენციაზე: „ძველი ბერძნული ლიტერატურა და თანამედროვეობა“. მოხსენებათა თეზისები. თბ. გვ. 8-10.

233. Летопись нашей родины. მე-5 კლასის სახელმძღვანელო. თბ. (თანაავტორი ლ. სანიკიძე). 96 გვ.
234. Ivane Djavakhishvili. მოხსენება ნაკითხული ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 120 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე „კავკასია მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში“. მოხსენებათა თეზისები. თბ. გვ. 9-13.
235. Iwane Djawachischvili und die Kaukasiologie. მოხსენება ნაკითხული ივანე ჯავახიშვილის დაბადებიდან 120 წლისთავისადმი მიძღვნილ საერთაშორისო კონფერენციაზე „კავკასია მსოფლიო ისტორიის კონტექსტში“. მოხსენებათა თეზისები. თბ. გვ. 13-30.
236. Georgien. Ein Überblick. თბ. გვ. 48.
237. საქართველოს ისტორია. უძველესი დროიდან დღემდე (დამხმარე კურსი საშუალო და არასპეციალურ უმაღლესი სკოლებისათვის). თბ. (თანაავტორები: ი. ანთელავა, მ. გაფრინდაშვილი, მ. ვაჩნაძე, გ. მელიქიშვილი). 345 გვ.

1997

238. როდიდან მოვდივართ, საიდან მოვდივართ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 26 თებერვალი (თანაავტორები: მ. ლორთქიფანიძე, ო. ჯაფარიძე).
239. დიდი ქართველი. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 24-31 ოქტომბერი (თანაავტორი მ. ლორთქიფანიძე).
240. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახ. უნივერსიტეტის მიმართვა თანამემამულეებისადმი (XXI საუკუნის შესახვედრად). გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 19-26 დეკემბერი.
241. დიდი მამულიშვილი (მემედ აბაშიძის ცხოვრება და ღვაწლი). ჟურნ. „ჭოროხი“. № 6.
242. ის კაცი იყო. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. № 77.
243. Ein deutscher Wissenschaftler als Erforscher der Geschichte. GEORGICA. Gef 17. Ubiversitätsverlag Konstanz. p. 26-35.
244. ვახუშტი ბაგრატიონი. დიდი მეცნიერი და მამულიშვილი. თბ. 112 გვ. (ზურაბ ტატაშიძის თანაავტორობით).
245. ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი. ტ. I. ა-ლ. თბ. (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). 344 გვ.

246. Foreign policy of Georgia in the middle ages (12th century). Tb. 112 გვ.

1998

247. ფუძედ დაედო გელათი (ინტერვიუ თსუ-ს რექტორთან რ. მეტრეველთან თსუ წარსულსა, აწმყოსა და მომავალზე. უნივერსიტეტის 80 წლისთავის გამო). ჟურნ. „ბურჯი ეროვნებისა“. № 2.
248. საქართველოს სახელმწიფო სიმბოლიკის შესახებ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 10 მარტი (თანაავტორები: პ. ზაქარაია. მ. ლორთქიფანიძე. ნ. შოშიაშვილი. გ. ჯამბურია. ო. ჯაფარიძე).
249. საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობები XI საუკუნის მიწურულსა და XII საუკუნის I მეოთხედში: დავით აღმაშენებლის დიპლომატია. წგ.: „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“. ტ. I. თბ. გვ. 263-302.
250. საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია XII ს-ის 30-80-იანი წლების დამდეგს: დემეტრე I და გიორგი III დიპლომატია. წგ.: „ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები“. ტ. I. თბ. გვ. 303-319.
251. საქართველოს სახელმწიფო საერთაშორისო არენაზე XII ს. მიწურულსა და XIII ს-ის დამდეგს: თამარ მეფის დიპლომატია. წგ.: ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. ტ. I. გვ. 320-350.
252. საქართველოს ისტორია. VII კლასის სახელმძღვანელო. თბ. (თანაავტორები: ი. ანთელავა, ს. ვარდოსანიძე). 152 გვ.
253. Iwane Djawachischvili und die Kaukasologie. Caucasica. № 1. გვ. 17-33.
254. On the Problem of War and Peace in the Caucasus. Caucasica. № 2.
255. Дипломатия Иларицы Тамар. жур. „Научная мысль Кавказа“.
256. თბილისის უნივერსიტეტი 80 წლისა. ჟურნ. „მეცნიერება და ტექნიკა“. № 4-6. გვ. 3-9.

1999

257. ველით ახალ შევსებას. გაზ. „ახალი საქართველო“. № 22.
258. „ნობათი“ 115 წლისა (ინტერვიუ აკადემიკოს როინ მეტრეველთან ჟურნალის განახლებასთან დაკავშირებით). № 1-2. გვ. 3-4.
259. უმაღლესი განათლება – XX საუკუნის ძირითადი პრიორიტეტი: საუნივერსიტეტო განათლების რეფორმა, აუცილებლობა, კონცეფცია, რეალიზაცია. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“. 1 სექტემბერი.

260. უმაღლესი განათლება საუკუნეთა მიჯნაზე. რეფორმა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში: მიზნები და ძირითადი შედეგები. გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 3-10 საქტემბერი.
261. როცა ზვიად გამსახურდიამ პარლამენტიდან დამითხოვა, მითხრა: „სწორად გამიგე, ასეა საჭირო“ (ინტერვიუ რ. მეტრეველთან მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის შესახებ). ჟურნ. „სარკე“. № 16. გვ. 25-26.
262. Les relations de la Georgie avec la Byzance et les croises au XII-ieme siecle. Caucasia. № 3. გვ. 102-105.
263. ქართული დიპლომატიური ლექსიკონი. ტ. II. მ-პ. თბ. (ავტორთა კოლექტივთან ერთად). 356 გვ.
264. Gürcüstan tarixi. VII კლასის სახელმძღვანელო. თბ. 160 გვ. (თანაავტორები: ი. ანთელავა, ს. ვარდოსანიძე).
265. История Грузии. VII კლასის სახელმძღვანელო. თბ. 144 გვ. (თანაავტორები: ი. ანთელავა, ს. ვარდოსანიძე).
266. ის კაცი იყო... (მოგონებანი ირაკლი აბაშიძეზე). თბ. 52 გვ.
267. ისტორიზმი ქართველი მწერლების შემოქმედებაში. თბ. 128 გვ.
268. Россия и Грузия на пороге нового тысячелетия. Тб. 52 с. (თანაავტორი ე. ხოშტარია-ბროსე).
269. Tbilisi: Publisher's international. USA. 135 გვ.

2000

270. ისტორია და ისტორიკოსები: ფრანგული და ქართული ისტორიული სკოლები, კრებ. პარიზის საერთაშორისო კოლოკიუმში, მასალები, თბ., 2000.
271. გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე, კრ. სიმონ ჯანაშია 100. გვ. 3-6.
272. Образовательная парадигма XXI века и задачи университетов. Сб. Университеты и общество, сотрудничество университетов на рубеже веков. Материалы Первой международной конференции университетов стран СНГ и Балтии, МГУ им. М. В. Ломоносова, 23-24 марта 2000 г. Изд-во Московского университета.

273. მშვიდობით XX, გამარჯობა XXI, თბ., თსუ, 2001.
274. საქართველოს ისტორია, მე-10 კლასის სახელმძღვანელო. რ. მეტრეველს ეკუთვნის § 19-26.
275. Кавказ на рубеже тысячелетий. Caucasica, № 4.
276. ყველასაგან გამორჩეული, კრებ. გივი უორდანი (90 წლისთავი), გვ. 310-311.
277. ჩვენი სამშობლოს მატთანე, მეხუთე კლასის სახელმძღვანელო, მეოთხე შესწორებული და შევსებული გამოცემა (თანაავტორი ლ. სანიკიძე).
278. საქართველოს ისტორია, VII კლასის სახელმძღვანელო (თანაავტორები ილია ანთელავა, მარიამ ლორთქიფანიძე).

279. ქრონოლოგიის საკითხები (ნარკვევები), 40 გვ.
280. ებრაელები საქართველოში (ქართულ, ებრაულ და ინგლისურ ენებზე), 139 გვ.
281. დავით აღმაშენებელი. მეფე თამარი. 846 გვ.
282. „Очерки истории Грузии“ в восьми томах, III, რ. მეტრეველს ეკუთვნის შემდეგი თავები: Социальная структура и классовая борьба в Грузии XI-XII вв. Города, ремесленничество, торговля, финансовое дело, сельское хозяйство.
283. „საქართველოსთვის! საქართველოსთვის საქართველოსთვის“, საკითხავი ყმანვილათთვის. რ. მეტრეველს ეკუთვნის სტატიები: დავით აღმაშენებელი, მეფე თამარი, ექვთიმე თაყაიშვილი, ივანე ჯავახიშვილი.
284. 2004 წელი – რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების 900 წლისთავი, 34 გვ.
285. ჩვენი სამშობლოს მატთანე, V კლასი, სახელმძღვანელოს კონცეფცია (თანაავტორი ლ. სანიკიძე).
286. ივანე ჯავახიშვილი – ცხოვრება და შემოქმედება, წიგნში: ივანე ჯავახიშვილი, ენციკლოპედიური ლექსიკონი. გვ. 9-84.
287. ივანე ჯავახიშვილი – ენციკლოპედიური ლექსიკონი (ავტორთა კოლექტივთან ერთად).

288. მეფეთ მეფე გიორგი II (XII საუკუნის 70-80-იანი წლების საქართველოს პოლიტიკური ისტორია) (თანაავტორი ჯ. სამუშია). 180 გვ.
289. ჩვენი სამშობლოს მატიანე. მე-5 კლასის სახელმძღვანელო, მოსწავლის რეგული, ჩვენი სამშობლოს მატიანე, V კლასი (თანაავტორი ბ. კუდავა), თბ.
290. Летопись нашей родины. Учебник для V класса (соавтор Б. Кудава).
291. საქართველოს ისტორია (დასაბამიდან XIII საუკუნემდე), VII კლასის სახელმძღვანელო (თანაავტორები: ნოდარ ასათიანი, მარიამ ლორთქიფანიძე)
292. ჩვენი სამშობლოს მატიანე, V კლასი, აზერბაიჯანულ ენაზე (თანაავტორი ბ. კუდავა).
293. ჩვენი სამშობლოს მატიანე, V კლასი, სომხურ ენაზე (თანაავტორი ბ. კუდავა).
294. К интеграции и модернизации Кавказа. Caucasia. № 6. თსუ.
295. პოლონელები – 200 წელი კავკასიაში. კრებ.: „პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან“.
296. უნივერსიტეტი დღეს, თსუ (ნარკვევი).
297. ქართული დიპლომატიის ისტორია, უმაღლესი სკოლის სახელმძღვანელო (თანაავტორი და რედაქტორი). რ. მეტრეველს ეკუთვნის: შესავალი (თანაავტორი ზ. პაპასქირი), თავი V, §3-5.
298. „მეფობისა შარავანდედი“, ნიგნში „ნათელი ქრისტესი“, საქართველო, ნიგნი I.
299. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება, ნიგნში „ნათელი ქრისტესი“, საქართველო, ნიგნი I.
300. მეფეთ-მეფე თამარი, ნიგნში „ნათელი ქრისტესი“, საქართველო, ნიგნი I.
301. წინათქმა, კრ. ბაგრატიონები – სამეცნიერო და კულტურული მემკვიდრეობა, გვ. 6-8, ნიგნში „ბაგრატიონები“.
302. Глобализация и задания национального университета классического типа, Университеты и общество, Сотрудничество университетов в XXI веке, Сборник тезисов Второй международной конференции университетов (МГУ им. М. В. Ломоносова, 27-28 ноября 2003 г.). Москва.
303. Выдающиеся картвелологи в системе образования Санкт-Петербурга (1837-1917).
304. Научные труды, серия: филология, VI, Санкт-Петербург, Тбилиси.

305. Как достичь мира и стабильности в Абхазии? (соавторы: М. Лордкипанидзе, Э. Хоштария-Броссе).
306. ქართული დიპლომატიის ისტორია (ქრესტომათია), თსუ, 2004 (თანაშემდგენელი და რედაქტორი).
307. The Black Sea, A History of interactions, The Council of Europe (თანაავტორები თ. დუნდუა, ნ. სილაგაძე).
308. The Black Sea – Zone of the Contacts (თანაავტორი თ. დუნდუა).
309. ისტორიკოსი თედო ჟორდანია. გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 24/IX.2004 (თანაავტორი ქ. ნადირაძე).
310. Из прошлого грузино-русских отношений. Российско-грузинские отношения. Абхазский ракурс. Тбилиси.
311. პოლონეთ-საქართველოს ურთიერთობათა ისტორიიდან, კრებ.: პოლონელების 200 წელი კავკასიაში. ქართულ-პოლონური ურთიერთ-კავშირები, თბილისი.
312. Размышления о книге Жана Ле Гоффа „Средневековый мир воображаемого“. Журнал „Научная мысль Кавказа“, № 4 (г. Ростов).
313. Опыт Тбилисского университета. Вестник Московского университета, педагогическое образование.
314. სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობის ზოგიერთი საკითხი. კრ. ქრისტიანობის 20 საუკუნე საქართველოში.
315. Выдающиеся картвелологи в системе образования Санкт-Петербурга (1837-1917). კრ. Наш Петербург.

316. მცირე განსჯა ჟაკ ლე გოფის წიგნის „წარმოსახვითი მუასაუკუნეობრივი სამყარო“ ნაკითხვის შემდეგ, თბ.
317. გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები, ქართული დიპლომატია, წელიწადური, ტ. 12, თბილისი.

318. ღვანლისა და წამების გვირგვინით შემკული (ივ. ჯავახიშვილი 130), 42 გვ.
319. გლობალიზაციის პერსპექტივა და ისტორიოგრაფიის პრობლემები; ქართულ და რუსულ ენებზე. გამომცემლობა „ნეკერი“.

320. გელათი – მეორე იერუსალიმი და ახალი ათინა. 64 გვ.
321. ჩემი სამშობლოს მატინანე – სახელმძღვანელო V კლასის მოსწავლეთათვის.
322. ივანე ჯავახიშვილის დაბადების 130 წლისთავი, გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა.
323. შოთა მესხიას დაბადების 90 წლისთავი, გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა.
324. „თამარის დროშა“, გაზ. მეოხი.
325. შოთა მესხია. კრ. შოთა მესხია 90. გვ. 6-48.

2007

326. მკვიდრი უმკვიდრო შევიქენ (საარქივო მასალები ვახტანგ VI-ის მემკვიდრეთა ურთიერთობის შესახებ), 125 გვ. (თანაავტორი ნიკო ჯაფარიშვილი).
327. „კავკასიური ცივილიზაცია მსოფლიო გლობალიზაციური პროცესების კონტექსტში“.
328. ზარზმა – სიმბოლო სულიერებისა, კრებული – ალბომი „ზარზმა“. გვ. 15-19.
329. ილია II და ქრისტიანული აღმშენებლობა საქართველოში, „სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, უწმინდესი და უნეტარესი ილია II-ის დაბადებიდან 75 და პატრიარქად აღსაყდრების 30 წლისთავისადმი მიძღვნილი კრებული“. გვ. 41-60.
330. სათავეებთან (საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების 100 წლისთავი), „საქართველოს რესპუბლიკაში, 18, 19 და 20 სექტემბრი.
331. National problems in the globalization context and Historiography, ურ. „The Caucasus & Globalization“ (№ 3).
332. Некоторые вопросы развития исторической науки в Грузии, ურ. Историческое пространство (თანაავტ. მ. აბაშიძე).

2008

333. საქართველოს ისტორია, ტ. I. რ. მეტრეველს ეკუთვნის: თავი XXIII – საქართველო დავით IV აღმაშენებლის ეპოქაში; თავი XXVIII – სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XI-XII სს-ში (თანაავტორი მ. ლორთქიფანიძე და ნ. შოშიაშვილი); ქართული კულტურა (XI-XII სს.).

334. სხვაობა 600 წელი, დავით აღმაშენებელი და პეტრე პირველი, 88 გვ.
335. პატრიარქი – ერის სულიერი მამა. 92 გვ.
336. ოთხი ათასწლეულის 60 წელიწადი. გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 9 მაისი.
337. ალტრუიზმი საქართველოში, კრ. ნოდარ შენგელია – 75, გვ. 203-213.

2009

338. New Editions of «Kartlis Tskhovreba». მოამბე. ტ. 3. №2.
339. ღვთისმშობლის წილხვედრი სრულიად საქართველოს და ყოველთა ივერიელთა ერთობის ტრაქტატი (2009 წ.). თბ. ივერიელთა ერთობის ტრაქტატი: წარსული და თანამედროვეობა. თბ. წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის გამოცემა.
340. Кавказская цивилизация в контексте глобализации. Стокгольм.
341. The caucasian civilization in the Globalization context. Stockholm.

2010

342. საქართველოს მეფეები და პატრიარქები (გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 178 გვ.).
343. ოქროს ხანა (გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 210 გვ., ინგლისურ ენაზე).
344. ზურაბ ანჩაბაძე (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი, 41 გვ.).
345. ერთიანი ქართული მონარქიის ისტორია (XI ს.-XIII ს. 20-იანი წწ.), თანავტორები ა. გოგოლაძე, ჯ. სამუშია, კრ. საქართველოს ისტორიის კათედრა 1918-2005 (გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, გვ. 129-148).
346. საქართველოს საერთაშორისო ურთიერთობების და დიპლომატიის ისტორიის ისტორიოგრაფია, თანავტორი ზ. პაპასქირი, კრ. საქართველოს ისტორიის კათედრა 1918-2005 (გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, გვ. 193-208).
347. ექვთიმე თაყაიშვილის ბიობიბლიოგრაფია (საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო, ეროვნული სამეცნიერო ბიბლიოთეკა, ბიბლიოგრაფიული სერია „ქართველი მეცნიერები“, თბილისი).

348. დიდი მეცნიერი, რომელიც ერთდროულად აფხაზიც იყო და ქართველიც (ზ. ანჩაბაძე), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2010 წ., 30 აპრილი, № 80.
349. დღეს იბეჭდება ბევრი წიგნი (და სტატია), რომელთაც არავითარი ღირებულება არა აქვთ და მეცნიერების წინსვლას უშლიან ხელს, თანაავტორები მ. ლორთქიფანიძე, მ. შანიძე, დ. მუსხელიშვილი, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2010 წ., 26 მაისი, № 37.
350. ლალატი და ერთგულება (კომენტარი ალექსანდრე ორბელიანის მოგონებაზე ვახტანგ ორბელიანის შესახებ), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2010 წ., 27 ოქტომბერი, № 200, 28 ოქტომბერი, № 201, 30 ოქტომბერი, № 202, 3 ნოემბერი, № 204.
351. დიდი ივანე ჯავახიშვილი საქართველოსთვის; ივანე ჯავახიშვილის დაბადების დღისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები „საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიის საკითხები“ (საქართველოს საპატრიარქოს წმ. ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი, თბილისი).
352. ლალატი და ერთგულება (საქართველოს ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობის დაცვის ფონდი, სერია: ქართველი ხალხის ტრადიციული კულტურა, თბილისი, 36 გვ.).

2011

353. „დიდნი საქმენი“ (პროექტის ხელმძღვანელი და მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი; გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 560 გვ.).
354. „ოთარ ჯაფარიძე – 90“ (თბილისი, გვ. 35).
355. „დავით IV აღმაშენებელი“ (ისტორიულ-შემეცნებითი ჟურნალი „ისტორიანი“, № 3, მარტი, 26-33).
356. „ალტრუიზმი საქართველოში“; კრებული „ქველმოქმედება და ქართული მსოფლგაგება“ (თბილისი, გვ. 110-123).
357. „ისტორიული ცოდნის ისტორიის შემეცნების საკითხი“ (ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, ტ. 15, მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, 585-629).
358. „ამონარიდები კომენტარითურთ ვასილ ველიჩკოს წიგნიდან „კავკაზ“ (ქართული დიპლომატია, წელიწდეული, ტ. 15, მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი, გვ. 630-643).
359. „მეფეთა წოდებებისა და ტიტულატურათა შესახებ“ (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2011 წლის 14 ოქტომბერი, № 192, გვ. 6).

360. „მეცნიერებათა აკადემიის ღრმა ფესვები“ (ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის შრომები, I, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი, 2011, გვ. 5-17).
361. დიდგორის სიდიადე, გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2011 წ., 17-23 იანვარი, № 13.
362. უნივერსიტეტის დაარსების იდეით შეპყრობილი (ივ. ჯავახიშვილი), გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 2011 წ., 23 აპრილი.
363. წარსულის დიდი მემკვიდრე (შ. მესხია), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2011 წ., 6 მაისი, № 84.
364. ათონის მთაზე თორნიკე ერისთავის სავანეში, „საერთო გაზეთი“, 2011 წ., 18-24 მაისი, № 20.
365. წარსულის მესაიდუმლე (ო. ჯაფარიძე), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2011 წ., № 177.
366. [რეცენზია] პროტოპრესვიტერ გიორგი ზვიადაძის წიგნზე „ქალწულებისათვის და საღმრთოსა მოქალაქობისა“; თანაავტორი გ. ალიბეგაშვილი (საქართველოს საპატრიარქოს პრესცენტრის ყოველკვირეული გამოცემა „საპატრიარქოს უწყებანი“, № 33, 2011 წლის 3-9 ნოემბერი, გვ. 15-16).

2012

367. საქართველოს ისტორია, ოთხ ტომად (II ტომის თანაავტორი და რედაქტორი აკად. რ. მეტრეველი; გამომცემლობა „პალიტრა“, თბილისი).
368. ჯვაროსნული ომები და საქართველოს სამეფო (გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, ქართულ და ინგლისურ ენებზე).
369. საქართველოს ისტორიის გზაჯვარედინზე (საქართველოს ეთნოგრაფიული მემკვიდრეობის დაცვის ფონდი, სერია: ქართველი ხალხის ტრადიციული კულტურა, თბილისი).
370. დიდი ქართველები. წმინდა თამარ მეფე (საოჯახო ბიბლიოთეკა, თბილისი).
371. დიდი ქართველები. ივანე ჯავახიშვილი (საოჯახო ბიბლიოთეკა, თბილისი).
372. მარიამ ლორთქიფანიძე – 90 (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი).

373. მწყემსი საქართველოსი (კრებულის „მწყემსი საქართველოსი“ ერთ-ერთი ავტორი და რედაქტორი, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი).
374. ექვთიმე თაყაიშვილი – 150 (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე. ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოლოგიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, № 2, თბილისი).
375. სამშობლოსა და მშობელი ხალხის სამსახურში გამოვლილი წლები (პროფ. ი. ჩიქავას 90 წლის გამო), თანაავტორები დ. მუსხელიშვილი, ნ. ჭითანავა, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2012 წ., 13 აპრილი, № 70.
376. ღვანდომოსილი მეცნიერი, მოღვაწე (მ. ლორთქიფანიძეს 90 წელი შეუსრულდა), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2012 წ., 28 აგვისტო, №164, გაზ. „რეზონანსი“, 2012 წ., 28 აგვისტო, № 232.
377. ქართული მონეტის ზედწერილზე დავით აღმაშენებელი მოხსენებულია ტიტულით (ინტერვიუ), გაზ. „ასავალ-დასავალი“, 2012 წ., 3-9 სექტემბერი, № 36.
378. მისი ავტორიტეტული სიტყვა დღეს განსაკუთრებით სჭირდება ჩვენს ქვეყანას (მ. ლორთქიფანიძე), გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2012 წ., 3 ნოემბერი, № 212.
379. შეიქნა დიდი მტერობა (საიუბილეო კრებულში „მშვენიერების ძიებაში. რევაზ სირაძე – 75“, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი).
380. დიალოგი ძველ საქართველოში. XII საუკუნის პირველი მეოთხედი (კრებულში „კავკასია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის“; ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, თბილისი).
381. პოეტური სულის მეცნიერი (სამეცნიერო კრებულის მთავარი რედაქტორი და ერთ-ერთი ავტორი, გამომცემლობა „არტანუჯი“, თბილისი).

2013

382. წმინდა დავით აღმაშენებელი (სტოკჰოლმი, შვედეთი; რუსულ ენაზე).
383. „რაჭა. შტრიხები წარსულიდან“ („არტანუჯი“, თბილისი).
384. ექვთიმე ღვთისკაცი. 150 წელი ექვთიმე თაყაიშვილის დაბადებიდან (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, თბილისი).
385. საქართველოს ისტორია. სახელმძღვანელო მეცხრე კლასელთათვის (თანაავტორობით; „ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“, თბილისი).

386. დიალოგი ძველ საქართველოში. XII საუკუნის პირველი მეოთხედი (სამეცნიერო ჟურნალი „ქართული პოლიტიკა“, № 1, თბილისი).
387. წინ კიდევ დიდი გზაა (კრებულში „ზურაბ პაპასქირი – 60“, სოხუმის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი).
388. [რეცენზია] ზურაბ ვალერიანის ძე პაპასქირის სადისერტაციო ნაშრომზე „შუა საუკუნეების საქართველო საერთაშორისო არენაზე“ (კრებულში „ზურაბ პაპასქირი – 60“, სოხუმის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი).

ლექსი გამოსატული
სიყვარული

რეზო აგაშუკელი

როინ მებრეველს

შენ გიყვარს სტრიქონი –
– „ჩემო იარალი!“
იგი სულს ვარდისფრად ურევია...
მქონია საფეთქელზე
მიდგმული იარალი
და მაინც
სიცოცხლე მწყურებია!..

სანუთრო მარტო
ლიმილი კი არ არი!
– გზა უკვე სიბერისკენ დახრილია...
მზე გადაიხარა,
„ჩემო იარალი“,
ყოველი ნაბიჯი დათვლილია!

ზოგი თუ
კმაყოფილი იერით ალიკაზმა,
აწი ჩვენ რამ უნდა გამოგვცვალოს?!
და ჩვენი კუთვნილი
შხამიც და აიაზმაც
ბოლომდე უნდა გამოვცალოთ.

ვიყავი ფერმკრთალი
შორი სიმარტოვით,
ლვინის სიანკარეს
თავი მივაკალი...
– მხარზე ფრთხილებდა ვერცხლის იადონი,
მკერდზე შრიალებდა ოქროს ღრიანკალი...

და როცა
ნამოდგომა დავაპირე
ვიყავი განრთხმული
ბედისგან თოვლზე...
– შემახე ხელი და
ცოცხლად აღმადგინე,
ვითარცა აღადგინა
ოსტატმა მოსე!..

სულში შემოფრენას ითხოვს
მოგონება
ჩიტივით მოფათქუნე,
– მახსოვს,
მეგობრობის სიტბო
იმ ღამეს
ნაბადივით მომახურე!

ქუჩაში ქარი
წკმუტუნებდა ძალღივით,
წარბი შეგეკრა და გეძინა
და შენი ბიჭობა
სიკეთეში დაღლილი
გვერდით ხანჯალივით გეწვინა...

... მოსკოვი,
სასტუმრო,
გუმბათი ტაძრის,
რუსული ეკლესია ქარში...
თუ მიქელ-გაბრიელი
ცოტა ხანს მაცლის,
არც მე არ დაგრჩები ვალში!..

1968 წ.

ჯანსუღ ჩარკვიანი

როინს

კაცობისა
გშვენის ტახტი,
ლმერთსაც ესმას
შენი ხმა,
ნუ შეკრთები,
შენ ხომ ნაღდი
როინ
მეტრეველი ხარ.

ნოემბერი, 2004 წ.

სევდა

როინ მეტრეველს

ნაცრისფერ ცას ამშვენებენ
სევდიანი ნისლები,
ისიც ნისლისფერი არის,
მე რომ სევდით ვივსები.
ახლა ფრენენ ასი წლის წინ
გასროლილი ისრები,
ეს ცოტაა, რაც დაფრინავს,
ჩვენ ვართ მეტის ღირსები,
ისტორია შეღებილი
ჩვენივე ძმების სისხლებით,
ცოდვის შვილნო, არც კი იცით,
ვის გვერდით ვართ, ვის გვერდით,
მაინც, მაინც აღმოსავლით,
მზე ამოდის ღვთის ნებით.

2009 წ.

ზაურ გოლქვაძე

სალალობო ლექსპრომტები

როინ მეთრეველს

დრო სრულ სიმართლეს
რომ იმეტყველებს,
მაშინ უკედავყოფს
როინ მეთრეველს –
დიდ ერისკაცს და მეისტორიეს –
აღმაშენებლის
გამაღმერთებელს!

2 აპრილი, 1993 წ.

* * *

მეისტორიე მეთრეველ როინს
აქვს ჰეროდოტეს მენტალიტეტი!
იგი ელვარებს მეტეორივით
და წინ მიუძღვის ტაძარს დიდების!

1995 წ.

როინ მეთრეველს

როინ, საქართველოს შვილო,
მეცნიერო მზემოსილო,
ტაძარს უვლი, ქველობ, გმირობ,
დავითს, თამარს შერმადინობ,
გულკეთილობ, ენატკბილობ,
მშვიდად იტან ყველა ტკივილს!..

პოეზიის შუქში ცურავ,
ნერ ხატოვნად, პოეტურად,
კაცი ხარ და ქუდი გხურავს!

შენი მოლოცვითაც ვფასობ,
მათბობს მისი ყველა ასო
და – „ძლევაი, ზაურ!“ – მახსოვს!

ისტორიის მუზამ – კლიომ,
დაე, შენთან მუდამ ჰგოს
და სიკედელმაც ნუ დაგლიოს!

1995 წ.

რაულ ჩილაჩავა

როინ მეთრეველს

მასთან მრავალთა სისხარტე
ბლეფია და მონაზმანი,
ვინც კომკავშირის ცეკაში
წერა დავითის აზმანი.

არც როსმე უკადრებია
მას საყვედური ბედისთვის.
როდესაც დრომ მოითხოვა,
გახდა ენციკლოპედიისტი.

ერის ღირსებას მფარველობს,
მეტი რა უნდა ერისკა,
ბრწყინვალე მემატიანეს,
რექტორს, ერუდიტს, ერისკაცს.

2011 წ.

მოძღვრისადმი

მე ერთი გიცნობ – ბებერ ტაძრის მოუღლე მნათეს,
ეგ კელაპტრები ღვთის წინაშე მართალს სწამებენ –
წლებს გადარჩენილს, მომაგებებ ღიმილის ნათელს, –
ასე ბაღლებს და ერთგულ ძაღლებს ათამამებენ.

გამოასხივე, გამომტევენე ოქრო რჩეული,
მზერა გრძნეული არ მოაკლო ამ დღეთა დიდგორს...
სხვისი ბილიკის მიდევნებას გადაჩეული,
შენს ნაბიჯებში შეყუჟული კრავი ვარ თითქოს.

გრძელ მოფუთფუთე ტალანებში ვეჭიდვი ილბალს
და უცებ ვხვდები იდუმალად, როცა ვფერხდები,
შენ აქ ხარ სადღაც, ამ ხორკლიან კედლების მიღმა
და ვიცი, ალბათ, უსათუოდ სადმე შემხვდები.

მე ერთმა ვიცი – უკითხავად, უხმოდ, უსიტყვოდ
მაგ გულის ყველა ნაპერწკალი – უხვის და მდაბლის,
როგორ იმღერი, როგორ ლხინობ, როგორ მუსიკობ,
როგორ ცლი თასებს, მორიალეთ, პირთამდე მადლით.

მე ერთი გიცნობ – ძველთა ზართა მრისხებელ მნათეს
და ეგ თვალები ღვთის წინაშე მართალს სწამებენ...
წლებს გადარჩენილს, მომაგებებ ღიმილის ნათელს –
ასე ბაღლებს და ერთგულ ძაღლებს ათამამებენ.

ზაურ გოშართელი

* * *

დავითის და თამარ მეფის,
ნაკვალევთა მძებნელო,
ნიჭითა და ღვთისა ნებით,
ბევრი საქმე შესძელო...

სადაც იყავ ნოინობდი,
პურს არ სჭამდი არმადა,
ას წელიწადს როინობდე,
რექტორების თამადავ!!!

1993 წ.

გიორგი ნადირაძე

როინ მეტრეველს

მეცნიერების თავადი ხარ, თავადი დიდი,
ჭირისუფალი შენი ქვეყნის, დინჯი და
მშვიდი...

შენ უპატრონე დავითს და თამარს,
ფეხზე ადგომით საქართველო
მოგიძღვნის სალამს,
ჯილდოდ მოგართმევს სამეფო ქამარს.

1999 წ.

ქათვან შინგალია

ქართლის ცხოვრება

უძღვნი აკადემიკოს როინ მეტრეველს

ჩვენი სამშობლოს ბედის ბორბალი,
რა წვლებით და მძიმედ ტრიალებს,
რუდუნებით და გულის ფანცქალით,
წერდა და წერდა მემკვიდრე.

იისფურცლება, ღვთიკურთხეული,
აი, ეს წიგნი ჩვენი განძია,
ზეცა ხან მტრობით გადარეულა,
ხან ჩაგვიხატავს გულში ვარძია.

ალბათ, თქვენგვარი ღვანლით და ფიქრით,
დრო მხრებზე ედგათ ჟამთააღმწერლებს
და გააცოცხლეთ, რაც წლების იქით,
ჯერ მოსაყოლი დარჩათ ნაწერებს.

ზედაზენს იღებს დავითი თითქოს,
იერთებს კახეთს, იერთებს ჰერეთს,
მიფრიალებენ დროშები დიდგორს,
ლოცვით ბრუნდება ბრძოლიდან მერე.

რამ ჩამოაგდო მთის წყარო ბარად,
როგორ ვიკმარეთ ომში ხმიადა?
სხვასავით მხოლოდ ანმყოზე არა,
თქვენ ჩვენს წარსულზეც ზრუნავთ ნიადაგ.

თემურ ჩალაგაშვილი

ბატონ როინ მეტრეველს

ხართ ღირსეული კაცი და, –
უფრორე კარგი რექტორი.
სიმართლის ძარღვი გაცივდა,
დღეს სჭარბობს – ჭორის სექტორი.
ძნელდება საქართველოში –
ავის და კარგის გარჩევა,
რად გაუკვირდათ რჩეულის –
თუნდაც მესამედ არჩევა?
ენას რომ წყალში ალბობენ,
ვერ აზროვნებენ თავითა.
ნეტარ მეფეზეც ამბობენ:
„ვერ იდავითა“ – დავითმა...
... თქვენ ხართ იმ ტაძრის „პატრონი“,
სადაც სწირავდნენ „ღმერთები“,
ერთი მაგათი მამგონიც, –
არჩევანს მეც ვუერთდები...

2003 წ.

კარლო ქურდაძე

როინ მეტრეველს

ვილაცამ გული გაისრა უღვთოდ,
თვალიც დანამეს მწუხრის წამებმა;
– აღმართზე უცებ შემომგება
შენი ღიმილი და მოსალმება.
იყო რაღაცა ნაზი და თბილი
და სიბნელეში სანთლის ანთება,
– შემიფრთხილა გული სიამით
შენეულ შუქის შემონათება.
მას შემდეგ, როცა აღმართს ავყვები
და წინ მიდგება შენი სახება,
არ ვიცი, რატომ ნათდება ირგვლივ

და თვალში შუქი რად მემატება?!
იქნებ იმისთვის მოვედით ქვეყნად,
რომ ერთხელ გვეგრძნო ნათლის მიღება!
- ამიერიდან გინდაც მზეც ჩაქრეს,
ჩემთვის არასდროს არ დაბინდდება!

ოქტომბერი, 1987 წ.

დავით მიფი

გუძლენი როინ მეტრეველს

ჩვენი წარსულის შეცნობით მოგვეძალება ფიქრები:
„რანი ვიყავით, რანი ვართ, შემდგომში რანი ვიქნებით!“
დასაბამიდან გადაგვხდა ათასი ორომტრიალი...
მტერს რომ მახვილით ეხედებოდით, მოყვარეს ღვინის ფიალით.
რამდენჯერ გადავრჩენილვართ, გამოგვივლია წყვდიადი,
როდესაც ერთად ვფხიზლობდით, ცოტა მოგვსვლია ზიანი.
თუ ერთმანეთში ვქიშპობდით, დრო გვედგა ლალატიანი,
მუდმივად გვექონდა მომხედურთან ბრძოლები ძვირისისხლიანი.
და მაშინ, როცა ურჯულო გვიქადადა გადაშენებას,
„აღმოცისკარდა“ დავითი - ქართული ტახტის მშვენება.
„უშიში ვითარც უხორცო“ მეფეც გყავდა და სარდალიც,
მაგრამ სხვა იყო დავითი, არვინ არ ჰყავდა სადარი.
საჭეთმპყრობელი უებრო, დიადი რეფორმატორი,
სწორუპოვარი მხედარი, ტიტანურ ძალის პატრონი.
მტყიცე და ჭკუამახვილი, სამართლიანი ყველასთვის,
ხუროთმოძღვარი ქვეყნისა, ამშენებელი გელათის.
გენიოს მეფის რწმენაში სამშობლო იყო პირველი
და გამოჭედა დიდგორთან „ძლევაი გასაკვირველი“.
მისი მხნეობა უკვირდათ და თაობებში გადადის,
განავრცო ქვეყნის საზღვრები „ნიკოფსით დარუბანდამდის“.
მთელ სამყაროში გაისმა მისი ხმლის გამოძახილი,
ქართველთა მეფე ირწმუნეს, როგორც „მესიის მახვილი“.
მის გარდა არვინ შესულა, საუკუნეთა წიაღში,
აღმაშენებლის სახელით, მსოფლიო ისტორიაში.
როცა გავდივართ ბენვის ხიდს, თითქმის უფსკრულში ვვარდებით,
მაშინც იფარავს ქართველ ერს, დავითის შარავანდედი.

გურამ ყიფიანი

ცოდნის ტაძარი

ტაძარს ზეცად ამაღლებულს,
სულიწმინდის საუფლოს,
იპყრობს გრძნობა აღმაფრენის,
როცა ღმერთთან საუბრობს.
თეთრ კედელში ჩადებული
გული ფეთქავს რიტმულად,
ციდან უფლის სავალი გზა
ცისფრად გადმოკიდულა.
ავსებულა მთელი სივრცე
ღვთის სიკეთის ფიფქებით
და შენობა სუნთქავს ქვაში
ჩაკირული ფილტვებით.
გაფურჩქნულა სიბრძნის ვაზი
ისხამს უფრო მეტ მტევნებს,
ღმერთო, მიეც დღეგრძელობა
ბატონ როინ მეტრეველს.

* * *

აღარ მიღირს არაფრად,
რაც კი მომცა ამ მიწამ,
სულის მალლა აფრენას
ველოდები წამისწამ.

2001 წ.

ლაშა გახარია

გელათში

წარწერად რ. მეტრეველის წიგნისა „დავით აღმაშენებელი“

ნუ შემომწყრები,
დიდო მეფეო,
თუ ვერ ვითნის
შენი წადილი...
ისე უბინო
თოვლი გფენია –
დედისიმედის
სასძლო მანდილი...
ვინძლო...
უძლურმა ეპიტაფიამ
ვით დაგაბიჯო ფეხი
ამ დილით?!

2000 წ.

მურმან ჯგუპურია

როინ მეტრეველს

გამკობს სიღინჯე! და მთავარზე უფრო მთავარი –
ზღვა მოთმინება! რაც იობის მტკიცე ფარია;
რაჭველს „გვიანად“ მოიხსენებს ხოლმე მავანი,
თუმცა მესხი და მეტრეველი ნიავექარია!

2003 წ.

თამაზ აბანოიძე

ლექსარომტად თქმული

მისი წინაპრები, ვით გალაკტიონი,
ოცნებით ღამეთა რომ იყვნენ მთეველი,—
ჩვენი ისტორიის ბითლზად და მირონად
გვყავს რომანტიკოსი: როინ მეტრეველი!..

13 მარტი, 2010 წ.

* * *

ყველა ვიყოთ მტრებზე ისე შემტევები,
როგორც არის ჩვენი როინ მეტრეველი!..

* * *

საკუთარ თავს, როგორც ჩანს, თვით ვუყავი ოინი,
სრულად ასე გვიან რომ შევიცანი როინი...

* * *

ზოგჯერ ხდება: ოთხმოც წლამდე ჩემებურად რომ ივლი,
მხოლოდ მაშინ დავაფასებ, ვინ ყოფილა როინი...

* * *

ექსპრომტს დაგინერ, განა მუზა გამოილია;
შენზე დავფიქრდი და ეს აზრი თავისით მოდის:
სამოცდაათი სახელოვნად გამოგივლია,
ოთხმოც წელს კიდევ მეტ სახელით დაუწყებ ლოდინს!..

გულო ქართლელი

ბატონ როინ მეტრეველს

მუდამ მუშაობთ დროზე,
დრო ვერ ბატონობს თქვენზე,
ხელში გიჭირავთ კალამი,
გვესაუბრებით ერზე.

ხატად გვიქცეი დავითი
და ანგელოზად თამარი,
ქართლის ცხოვრება გვიბოძეთ,
ქართველი ხალხის ავ-კარგით.

ერის პასპორტი გვაჩუქეთ
თქვენ და ირაკლის ღვანჯიკი
უნივერსალი რომ არის,
ერისთვის დიდი მადლია.

ყველა ერის კაცს დაუნთე
სანთელი სულის სინათლედ
ჯავახიშვილი მოქარგეთ
აზრთა უკედავთა სიმართლედ.

მომავალი რომ იზრდება,
თქვენი უბადლო წიგნებით,
ასეთი მეცნიერებით
მუდამ ამაყნი ვიქნებით.

საუკუნეთა მეფენი
გადმოაბრძანე წიგნშია,
ვერავინ ვერ დაიკვებოს,
ვერვინ ჩაგიჯდეთ წილშია.

პატრიარქები გლოცავენ
ქრისტეს ჯვარი აქეთ ხელშია,
ლოცავენ დედა სამშობლოს,
სულ რომ არ გატყდეს წელშია.

თქვენი დიადი ნაღვანით
მომავლის გზაც ხომ გვიჩვენე,
აფერუმ ერის კაცობას,
აფერუმ ამ დიდ სიკეთეს.

15 მაისი, 2014 წ.

ამონარიდები
როინ მეტრეველის შესახებ

სხვადასხვა წიგნსა და ჟურნალ-გაზეთში
გამოყენებული მასალებიდან

პატივისცემითა და სიყვარულით მინდა აღვნიშნო, რომ ბატონ როინ მეტრეველს, უნივერსიტეტის რექტორს, ძალიან მძიმე დროს მოუხდა მოღვაწეობა – უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობა. მან გაუძლო სირთულეებს, გამოცდასა და მძიმე განსაცდელს, რომელიც იმხანად უნივერსიტეტისა და ქვეყნის წინაშე არსებობდა.

ბატონმა როინმა გადაარჩინა ჩვენი ახალგაზრდობა, სტუდენტობა ქვეყანაში ხოცვა-ჟლეტის დროს. ის ნამდვილი მეხამრიდი იყო. ეს ტაძარი, წმიდა დავით აღმაშენებლის სახელობისა, მისი ენერგიული მოღვაწეობითაა აშენებული. ეს, ამ მეტად რთულ დროს, დიდი მიღწევაა. ვლოცავ მას მეცნიერების, საერთოდ ერისა და ეკლესიის წინაშე დიდი დამსახურებისათვის. ღმერთმა დალოცოს.

ილია II

უნმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-
პატრიარქი
და მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსი.
8 თებერვალი, 1996 წ.

ბატონ როინს ჭეშმარიტ მეცნიერად და საზოგადო მოღვაწედ წარმოაჩენს არა მარტო ხელხვედრიანი მეცნიერული პროდუქცია, არამედ ნღების განმავლობაში მისი უშეცდომო ხელმძღვანელობა ისეთი ურთულესი ფენომენისა, როგორიც გახლავთ ქართული ეროვნული უნივერსიტეტი.

მე კარგად ვიცი, რა ძნელი საქმე გახლავთ ეს, მით უმეტეს, უმაღლესი განათლებისადმი ტოტალური სწრაფვის ამ უკანასკნელ ოცნლეულში. უმაღლესი განათლების სწორედ ისეთი მეთაურები, როგორიც ბატონი როინია, გვინერგავენ რწმენას იმისას, რომ კარს მომდგარ ოცდამეერთე საუკუნეში დიპლომომანიას შეცვლის კონკრეტული პროფესიის ზედმიწევნით დაუფლებებისათვის განუხრელი რუდუნება. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დღეს ყველაფერი კეთდება, რათა სტუდენტს სწავლის ხარისხი და მეცნიერს მუშაობის პირობები გაუუკეთესონ.

ევგენი ხარაძე, აკადემიკოსი
1999 წ.

დიდი თამარისა და დიდი დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი, ისტორიკოსთა საქართველოს ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარე, დიდი მამულიშვილის, ექვთიმე თაყაიშვილის სახელობის საქართველოს საისტორიო საზოგადოების ერთ-ერთი სახელოვანი ხელმძღვანელი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმისა და იუნესკოს საერთაშორისო საბჭოს სამეცნიერო კომისიის წევრი და, რაც უპირველესი და უმთავრესია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი და, შესაბამისად, საქართველოში საუნივერსიტეტო მშენებლობის დარგში დიდი ივანე ჯავახიშვილის საქმის უბადლო განმგრძნობი, სრული სივრცე-სიღრმით ამშვენებს, წინ მიუძღვება ქართულ მეცნიერებას, უმაღლეს საუნივერსიტეტო განათლებას საქართველოში.

როინ რექტორის წინამძღოლობით, მიუხედავად ურთულესი და უმძიმესი ვითარებისა, ნამდვილად ფართოდ და ძველამოსილად გაშალა ფრთები ჩვენმა დედა უნივერსიტეტმა და ის ღირსეულად ამოუდგა გვერდით მსოფლიოს ყველაზე მონინავე უნივერსიტეტებს.

ქართველობას ყველა საფუძველი აქვს, სჯეროდეს ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უფრო შთამბეჭდავი აღზევება ქართველი ხალხის საამაყო შვილის, როინ მეტრეველის – როინ რექტორის ხელმძღვანელობით.

ანდრია აფაქიძე, აკადემიკოსი
1999 წ.

Ты счастлив, что сумел осуществить в жизни все задуманное. Как ученый, ментор, гражданин, личность. Фортуна тебе улыбнулась. Тебе была предсказана сегодняшняя судьба при условии, если ты приложишь к этому руку. Это твоя заслуга.

В глубокой старости меня более всего подбадривает то, что сегодня ты – творец и кузнец будущего нашей Родины. Девушки и юноши возвращенные тобой, должны сделать достойной жизнь нашей Родины и нашего народа.

Чабуа Амиრэджиби
1999 г.

საქვეყნო საქმეს ხარტ შეჭიდებული და თქვენდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მას ჩინებულადაც ართმევთ თავს! ჩვენი ერთადერთი და განუმეორებელი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობას ვგულისხმობთ, უნინარეს ყოვლისა. უნივერსიტეტისა, რომელსაც წლების მანძილზე დიდი ივანე ჯავახიშვილი უძღვებოდა.

უნივერსიტეტის ცხოვრებას თქვენ, თქვენი მხრივ, დიდი და წარუშლელი კვალი დააჩნით, რის შედეგადაც ქვეყნის უპირველესი საგანმანათლებლო კერა კვლავ სისხლსავსეა, მისი დიდი ლამპარი – კვლავ ანთებული და ყოველთა შემომკრები! უნივერსიტეტის დიდ ტაძარში დღესაც ტარდება საინტერესო შეხვედრები, ჩვენი ინტელიგენცია და სტუდენტი ახალგაზრდობა კვლავ იკრიბება „სასარგებლო საუბართა“ მოსასმენად და ქვეყნის საქმეთა მოსაგვარებლად.

ბატონო როინ! თქვენი სამეცნიერო მოღვაწეობა კეთილად ერწყმის უნივერსიტეტის რექტორის მუხლჩაუხრელ შრომას. როდესაც ამ ცოტა ხნის წინ თქვენგან საჩუქრად მივიღე თქვენი კიდევ ერთი საინტერესო წიგნი, სწორედ მაშინ გამოიღვა ამ აზრმა. ჩვენდა საბედნიეროდ, კვლავ გრჩებათ დრო ჩვენი სულიერი საგანძურის გასამდიდრებლად. აღარას ვამბობ იმ დიდი და შრომატევადი სამუშაოს შესახებ, რომელიც თქვენ ჩაატარეთ „ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში“ და რომელიც განძად დარჩება ჩვენს შთამომავლობას.

როგორც ისტორიკოსს, ჩინებულად მოგეხსენებათ, რომ ისტორიაში პიროვნებას ყოველთვის უდევს ლომის წილი, ქვეყნის ბედს, საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა რგოლში, კეთილი ნების ადამიანები უნდა წარმართავდნენ, ეს თქვენ არაერთხელ აღგინიშნავთ. თავადაც კეთილი ნებისა ბრძანდებით. ვინ იცის, რამდენი ადამიანისათვის გაგინევიათ დახმარება, როდესაც მისი სიკვდილ-სიცოცხლის საკითხი წყდებოდა, რამდენისთვის გაგიმართავთ ხელი, დაგიბრუნებიათ რწმენა და იმედი!

ანა კალანდაძე

1999 წ.

ბატონი როინ მეტრეველი – კაცი ბრძენი, კაცი მეცნიერი, კაცი მოღვაწე! კაცი – ქვეყნის სამსახურში აუჩქარებლად, ზომიერების მაღალი გრძნობით, ფაციფუცის გარეშე, ღირსებით მდგომი.

ჩემს სისხლში, მეტრეველის სისხლიც დის და მე მესახელება, მახარებს როინ მეტრეველის პიროვნება.

ცხოვრების გრძელ გზაზე რამდენჯერმე გავუხარებივარ როინ მეტრე-
ველს.

– ეს იყო, ალბათ, ჩვენი პირველი კონტაქტი ოცდაათზე მეტი წლის
წინათ. – მთანმინდის პლატოზე სამთავრობო ბანკეტის მსვლელობისას
დავიმართოხელე, მივესიყვარულე, როგორც ჩემი მხრის კაცს და, მისი სი-
ტყევა-პასუხით მოხიბლულმა, „სამშობლო არ დაგავინყდეს-მეთქი“, – ღვი-
ნონასგამმა ყურში თქმა გავუბედე ასაკით უმცროსს, თუმცა დიდი თანამ-
დებობის პატრიოტ მოღვაწეს... „ჯავრი ნუ გაქვსო!“ – სიცილით ყურშივე
მითხრა, შეიძლებოდა, კი სწყენოდა, არ მაკადრა ნაწყენობის გამოხატვა
ასეთი შინაურული, უტაქტო განდობისა გამო...

მეორედ მაშინ გავიხარე, ჩემს მაგიდაზე „დავით აღმაშენებელი“ რომ
აღმოჩნდა – დიდგორის ბრძოლაზე როინ მეტრეველის ხელით დაწერილი
წიგნი, რომელმაც დაადასტურა მისი ავტორის ურყევი მამულიშვილობა...

ხომ არაფერი ვითომ და, მესამე სიხარული მე უწერას, მამაპაპეულ
სამოსახლოზე როინ მეტრეველის აშენებულმა სახლმა მომანიჭა. სახლმა,
რომელმაც ხაზი გაუსვა მისი პატრონის პატრიოტიზმსა და ხალხისშვილო-
ბას.

რაიცა ჩვენს ტაძრად წოდებულ თეთრ სახლს შეეხება, ჩვენს დიდ სა-
ხელმწიფო უნივერსიტეტს, არ არსებობს უფრო დიდი კარიერა და მის რე-
ქტორობას ბატონი როინი ვერავის დაუთმობს: ტაძარი – როინ მეტრეველს
ამშვენებს და ტაძარს – როინ მეტრეველი!

მურმან ლებანიძე

1999 წ.

ორმოცი წელი ძირფესვიანად გიცნობ: ოჯახით, უღელლით, კაცობით,
ნიჭით, თამადობით, ერთგულებით. შენი ძმობა მიხარია და მემამყება.
შენც გახსოვს და, რალა თქმა უნდა, მეც, მოლდავეთიდან ემილ ლოტიან-
ს ნაყოფიყვანე, ნაღდი პოეტიო, – მითხარი – შენა გგავს რალაციტ და
მოდი, მისი წიგნი ვთარგმნოთ და გამოვეცეთო. ვთარგმნე და გამოვეცით.
მერე სვანეთი ვაჩვენეთ, ცხენებით ვიჯირითეთ, კვირიკე დავლოცეთ და
დავმეგობრდით. ემილ ლოტიანს დღეს მოლდავეთის ცოცხალი კლასიკო-
სია, როგორც პოეტი და როგორც კინორეჟისორი.

ახალგაზრდობაშივე ქვეყნისთვის იყავ გაჩენილი.

ცხოვრება რთულია, იქნებ ფარისეველთა შორისაც ვმსხდარვართ, მა-
გრამ, რაც მთავარია, ერთიანი რწმენისა და სულიერი ნიჭიერებისა გწამ-

და. შენ თავიდანვე კეთილშობილი და ერთგული ადამიანებისაკენ გქონდა ლტოლვა, ხოლო თავად შენში გაცხადებული იყო სიმართლე ღვთისა.

ჩემგან არ გესწავლება და საქართველოს ისტორიას სწორედ რომ შენნაირი შემოქმედი მეისტორიე სჭირდება. ვით დააჯერებ მავანს, რომ ქართველის გულში მარადის უნდა ცოცხლობდეს „ძლევაი საკვირველი?“ სულაც შენეული „ძლევაი საკვირველი“. მაშ, ვის მოვკითხოთ დღევანდელი დაყოფილ-დახლეჩილი საქართველოს ბედი და ილბალი? გვიჭირს, მაგრამ მე ის მიხარია, რომ შენ ფასი იცი ერთგულებისა და ჭეშმარიტი ლიდერისა – ვერც ამას დაგიკარგავ, იმიტომ რომ არ თამაშობ. შენ მრწამსით და ანალიტიკური გონებით „დგახარ იქ, სადაც ქარიშხალია“ და უღალატოდ ემსახურები მამულის გადარჩენას.

ამას წინათ, ჩვენს უნივერსიტეტში ვიყავი, ჩემს „ალმა-მატერში“ და ცაში დავფრინავდი შენი, ღირსებით სავსე, ძმობის გამო. რაც იმ საღამოს ბატონ ირაკლი აბაშიძეს თავს დაჰნათოდა, ნაყოფი იყო შენი ნათელი გონებისა, ნეტა ყველა ქართველმა შენნაირად იცოდეს ფასი ცოცხალისაც და წასულისაც.

ჯანსუღ ჩარკვიანი
1999 წ.

ბატონო როინ!

მართალია, წარმოშობით იმერელი (ქვემოიმერელი) და ისიც ხონელი გახლავართ, მაგრამ, მე მგონია, კაციშვილს არ შეუძლებია ჩემში მათმებლობის, პირმოთნეობის, მლიქვნელობის, ანგარიშიანი პირფერობის და ა. შ. მიდრეკილება. ამის გარდა, საგანგებოდ სენტიმენტალური და გადაჭარბებულად მგრძნობიარე, ჰიპერბოლებისაკენ მიდრეკილიც არ უნდა ვიყო, ამიტომ, მე ვფიქრობ, რასაც გწერთ, ამის გულწრფელობაში ეჭვის შეტანა, ჩემი აზრით, უსამართლობა იქნებოდა.

ჩემი ღრმა რწმენით, რაც საკმაო დროის განმავლობაში ჩამომიყალიბდა და განმიმტკიცდა პირადი გამოცდილებისა და სხვა ადამიანებთან თქვენი ურთიერთობის დაკვირვების მეოხებით, მე მაქვს თქვენდამი უზომო მაღლიერების საფუძველი.

მე ყოველთვის მოაცებდა თქვენი საოცრად ნატიფი, ინტელიგენტური, არადამამცირებელი, არადამადლებული ტაქტი და დელიკატურობა კოლეგებთან, საერთოდ ადამიანებთან დამოკიდებულებაში, რისთვისაც უდიდეს, წრფელ მაღლობას გიხდით!

თქვენი ნოდარ კაკაბაძე
18 მაისი, 2003 წ.

ჩემო როინ,

გულწრფელად გამახარა „ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ (ივანე ჯავახიშვილი) გამოცემამ. გთხოვ მიულოცო კოლექტივის ყველა წევრს, რომლებმაც შენი ღირსეული ხელმძღვანელობით, ამ ურთულეს ამოცანას ასე წარმატებით გაართვეს თავი.

გულით მინდოდა პრეზენტაციაზე დასწრება, მაგრამ ვერ მოვახერხე. იმედი მაქვს, მაპატიებ.

შენი ედუარდ შევარდნაძე

2002 წ.

შენი სახელი, როგორც მეცნიერის, როგორც საზოგადო მოღვაწის, როგორც პედაგოგის, ბევრ კარგ საქმესთან არის დაკავშირებული, მაგრამ აქ მხოლოდ იმას აღვნიშნავ, რომელმაც ქართულ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა: პირველი ჩვენი უდიდესი მეფის, დავით აღმაშენებლის შესახებ სადოქტორო დისერტაცია და მონოგრაფიაა, რომელმაც კომუნი-სტური რეჟიმის დროს ეროვნული ღირსების გრძნობა გაგვიმძაფრა, მეორე – ქართული ენციკლოპედია, მესამე – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

კარგად მახსოვს ის დღე, როდესაც გთხოვე, ენციკლოპედიაში წადი და ირაკლი აბაშიძეს გვერდით დაუდექი-მეთქი. სწორედ თქვენმა ერთად ყოფნამ განაპირობა ის, რომ ენციკლოპედია მრავალმხრივ და სასიკეთოდ გამოირჩა ყოფილი საბჭოთა კავშირის სხვა რესპუბლიკების ენციკლოპედიებისაგან.

ახლა დიდი ივანეს საქმეს აგრძელებ, ჩვენი ქვეყნის უპირველეს უნივერსიტეტს ხელმძღვანელობ და ამ ძნელ წლებში ისე გამოატარე ეროვნული კულტურის ეს უმნიშვნელოვანესი კერა, რომ იგი სტაბილურობისა და სახელმწიფოებრივი აზროვნების მაგალითად გვევლინება.

ედუარდ შევარდნაძე

7 დეკემბერი, 1999 წ.

უბედნიერესია კაცი, რომელსაც შეუძლია გულწრფელად უთხრას მშობელ ქვეყანას: „შენს ძარღვის ცემას მე ყურს ვუგდებ სულგანაბული, ღამე თენდება ეგრე ჩემი და დღე ღამდება“. ბრძენი მართლმორწმუნეა ადამიანი, ვისაც სწამს, „როგორც უფალი, სამშობლოც ერთია ქვეყანაზედა“.

ერის ერთგულია, ვისაც მუდამ ახსოვს „ნესია მამულისა და მოკვდით და დაიხარჯენით“.

კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე მნიშვნელოვანი, მკაცრი, მშფოთვარე, სისხლიანი საუკუნის დასასრულს, როცა ქართველ კაცს სამშობლოს სიყვარულს აღარავინ უკრძალავს, არიან საქართველოში ადამიანები, რომლებიც ჭეშმარიტად იზიარებენ ზემოთ მოყვანილ შეგონებებს? ვისაც მიაჩნია, რომ მისი უპირატესი მოვალეობაა, იყოს ქვეყნისათვის სასარგებლო? ვინც ჩვენი რთული და გაუტანელი ცხოვრების მიუხედავად, ყოველთვის დარჩა ადამიანად? მაღლობა ღმერთს, რომ, საბედნიეროდ, არიან ასეთი ადამიანები. ასეთი არის აკადემიკოსი როინ მეტრეველი.

ქართული ეროვნული უნივერსიტეტის რექტორებს შორის ყველაზე დღეგრძელი რექტორი.

ბატონი რექტორი შესანიშნავად ფლობს წინამძღოლის ხელოვნებას, უპირველეს ყოვლისა, საჩინოდ გამოირჩევა უბრალოების სიმშვენიერით, პატივს სცემს ნიჭიერ კაცს. მიაჩნია, რომ ინტელექტუალს იმდენი უფლება აქვს, რამდენიც გონიერება.

არის შესანიშნავი მეცნიერ-ხელმძღვანელი მოვალეობის მტკიცე შტაბით. ყოველთვის მიუტევებს მისატყვებელს.

არის მომთხოვნი, სამართლიანი, მკაცრი, მოკრძალებული, არასოდეს არავის არ უქმნის უხერხულობას.

ცხოვრობს ხორციელი სიმძიმით. უყვარს, ფიქრობს, ოცნებობს, წუხს, უხარია.

მუდამ ინარჩუნებს სულიერ ავტონომიას, ყოველთვის მომხრეა თანასწორუფლებიანი დიალოგის, მხოლოდ მოვალეობა და აუცილებელობა თუ „აიძულებს“ მიმართოს მონოლოგს. აქვს მოთმენისა და ჩუმად ყოფნის იშვიათი უნარი, არასოდეს იგვიანებს, ამბობს მხოლოდ აუცილებელს და საჭიროს. შესანიშნავად იცნობს და აფასებს ადამიანებს, გაიძულებს უერთგულო შენს საქმეს.

ბრწყინვალედ იცის ქართული პოეზია, რაც შესანიშნავად წარმოაჩენს კაცის სულიერებას. მისი სიცოცხლე თავისი ქვეყნის, თავისი ხალხის სატიკვარით შეძრული იმ კაცის ცხოვრებაა, ვისი იმედით ყოფნა ნამდვილად შეიძლება.

გიორგი ნადირაძე, პროფესორი
დიმიტრი ლეთოდიანი, პროფესორი

1999 წ.

Ректору Тбилисского государственного университета
академику Метревли Р. В.

Глубокоуважаемый Роин Викторович!

С огромным удовольствием узнали о переизбрании Вас ректором Тбилисского государственного университета.

Мы знаем, что во времена больших изменений в обществе особенно важно, чтобы во главе университета стоял такой выдающийся ректор, как Вы, который очень много делает для будущего своей страны, развития науки и образования, для укрепления дружбы между нашими странами и народами.

Примите самые теплые пожелания успехов, благополучия и новых достижений.

С глубоким уважением.

Ректор Московского университета, Виктор Садовничий

2003 г.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტს –
აკად. ა. თავხელიძეს

ზღვრული ასაკის მიღწევის გამო ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობიდან ჩემი განთავისუფლებისა და მის მრჩეველად გადასვლის გამო, ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის დირექტორად ვადგენ აკადემიის ნევერ-კორესპონდენტის – როინ მეტრეველის კანდიდატურას.

რ. მეტრეველი არის საქართველოს ისტორიის, კერძოდ, მისი შუა საუკუნეების პერიოდის, ერთ-ერთი გამოჩენილი მკვლევარი. თავისი მრავალრიცხოვანი შრომებით მან დიდი წვლილი შეიტანა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი პრობლემების მეცნიერულ შესწავლაში. ამჟამად იგი ხელმძღვანელობს ინსტიტუტის ერთ-ერთ საპასუხისმგებლო სამუშაოს – „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ მესამე ტომის (რუსული ვარიანტი) მომზადებას, არის მისი რედაქტორი.

კარგად ცნობილია აგრეთვე რ. მეტრეველის დიდი გამოცდილება ორგანიზატორული მუშაობის ხაზით.

დარწმუნებული ვარ, რომ იგი ღირსეულად გაუძღვება ინსტიტუტს.

გიორგი მელიქიშვილი

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის აკადემიკოსი

9 ოქტომბერი, 1989 წ.

პატივცემულო ბატონო როინ!

მივიღე თქვენი ახალი წიგნი „დავით IV აღმაშენებელი“, რამაც გამახარა და რისთვისაც დიდ მადლობას გიხდით. სულითა და გულით გილოცავთ ამ წიგნის გამოცემას. ჩემი აზრით, ეს წიგნი მნიშვნელოვანი შენაძენია ქართველოლოგიურ ლიტერატურაში და გამოგვადგება მომავალ მუშაობაში.

პატივისცემით, ჰაინც ფენრიხი
იენა, 28 აპრილი, 1986 წ.

Роину Метревели

Дорогой друг, для меня сегодня тройной праздник. Я получил книгу в переводе Джансуга, сегодня премьера и бурное начало весны. В каждом из этих праздников присутствуешь ты, большой, добрый, мирскрасный друг, пьем за тебя и за твою славную землю.

Эмиль Лотяпу, 1967 г.

Дорогой Роин,

Когда Пушкин закончил одно из своих блестящих произведений, начал бегать вокруг стола и петь: «Ай да Пушкин, ай да сукин сын!»

Солидность не позволит тебе бегать вокруг стола, а следовало бы.

Одуревшая от радости тётка.

Профессор Иата Хидашли
15. IX. 1974 г. 2 часа ночи

საგარეო ურთიერთობათა სამსახური

**ნატო გორდელაძე
ვიოლა ტულუში
მარტა ნიკლაური
ალექსანდრე ჯიქურიძე**

**გარეკანის დიზაინი
ილია ხელაიასი**

გარეკანის დიზაინი

**მე თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზ. 5.
☎ 2-25-05-22, 2-91-22-83, 5(93) 25-05-22.
www.artanuji.ge artanuji@artanuji.ge**